TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

I.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN DR. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET DOOR

DR. P. BLEEKER.

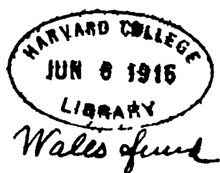
NIEUWE SERIE.

2de Jaargang.

EERSTE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1864.

HARVARD COLLEGE
JUN 8 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Tweede Aflevering.

Derde Aflevering.

Vierde Aflevering.

Vijfde Aflevering.

Zesde Aflevering.

EEN WOORD
AAN DEN LEZER.

— Toen ik, ruim een jaar geleden, den arbeid opnam, dien de vorige redakteur van dit tijdschrift, tot anderen werkkring geroepen, gemeend had te moeten staken, was ik niet onbewust van het gewaagde, in de voetstappen te treden van den uitstekenden staatsman, die 24 *jaren achtereen het had geleid en het gebragt had tot het hooge standpunt, dat het sedert lang in de koloniale wereld innam.*

— Gewoon bij voorkeur mij te bewegen in de wetenschappen mijner keuze zou ik ook de leiding van dit Tijdschrift niet hebben opgevat, ware de aandrang van buiten daartoe minder groot geweest en niet een verschiet geopend van medewerking ter vergoeding van genis aan eigen krachten.

— Toch was, toen ik de redaktie aanvaardde, geen enkele letter voor den jongst voltooiden jaargang beschikbaar en moest al dadelijk worden gezorgd voor de bouwstoffen, benoodigd tot het geregeld doen verschijnen van de eerste afleveringen.

— En toen ook de medewerking in de eerste maanden na mijn optreden als redaktie bleef vèr beneden wat mij was voorgespiegeld, moest ik beginnen te twijfelen aan de juistheid der keuze en aan het gegronde van den aandrang, die mij aan het hoofd van het Tijdschrift hadden gebragt.

— Allengskens evenwel nam die medewerking toe, en aan blijken van belangstelling en goedkeuring bleef het evenmin ontbreken.

— De vorige jaargang sluit het tijdperk van het vijf-en-twintigjarig *bestaan van het Tijdschrift.*

— Wanneer men let op den rijkdom aan bouwstoffen voor de kennis van Nederlandsch Indië, in de 57 *deelen van die vijf-en-twintigjarige reeks ne-*

dergelegd, en wanneer men daarbij overweegt in welke mate zij tevens hebben bijgedragen om gezonde beginselen van koloniale staatkunde te doen wortelen, de toepassing er van te bevorderen, en vooral, om verkeerdheden in het beheer der koloniën te beperken of te voorkomen, dan zal niet worden beweerd dat door het Tijdschrift niet veel nut is gesticht.

— Van dat nut komt slechts een klein deel toe aan den Jaargang sedert het aftreden van den stichter des Tijdschrifts verschenen.

— Maar toch hoop ik dat de inhoud van die beide deelen niet te zeer onevenredig zal bevonden worden, aan wat zijn voorgangers bevatteden, en vooral ook vrees ik niet dat die inhoud getoetst worde aan het programma dat aan het hoofd van de nieuwe reeks is geplaatst.

— Indien ook de oplossing van sommige koloniale vraagstukken in den loop van het jongste jaar is verkregen in den geest der ontwikkelingspolitiek, — zou het onbescheiden zijn te meenen dat het Tijdschrift tot die oplossing heeft bijgedragen?

— En voor zoover de beslissing van andere strijdvragen nog op zich laat wachten, — mag niet beweerd worden dat ook het Tijdschrift, in het jongste jaar, niet vruchteloos heeft gearbeid om die oplossing, in bevredigenden zin, voor te bereiden?

— Slaan wij een blik op de meeningen en feiten van het afgeloopen jaar.

— In den aanvang des jaars de leer van het officiëel batig slot nog het plechtanker van behoud en reaktie, — eene leer waarvoor men zich sedert heeft geschaamd en die men den moed niet heeft gehad weder op den voorgrond te plaatsen.

— De beschaving der inlandsche bevolkingen, vroeger gevaarlijk geacht en later altijd achtergesteld bij de dadelijke eischen der schatkist, ook door de tegenstanders der liberalen erkend als noodzakelijk en door vertegenwoordiging en regering verklaard ernstig te moeten worden bevorderd al ware het met opoffering van een deel der officiëele baten.

— De belemmeringen in de ontwikkeling van de arbeidzaamheid der inlandsche bevolkingen, ofschoon nog in hooge mate op haar drukkende, toch verminderd door de opheffing van het passenstelsel op Java, eene opheffing die tevens te beschouwen is als eene belangrijke overwinst in levende arbeidskrachten.

— De druk op de nijverheid van een deel der inlandsche bevolking weggenomen door de opheffing der vischpacht.

— De voorziening in de volksvoeding zekerder, gemakkelijker en goedkooper gemaakt door de wettiging van den vrijen invoer van het voornaamste voedingsmiddel.

— Der kultuur en nijverheid van een groot deel van Java een betere toekomst geopend door het vooruitzigt op de spoedige daarstelling van stoomvervoermiddelen, voortaan de levensvoorwaarde voor den bloei der nijverheid in de binnenlanden.

— Der europeesche nijverheid in Indië een der vele belemmeringen wegge-

nomen door de wettelijke vrijstelling van den invoer van grondstoffen voor de industrie.

— De slaafsche onderwerping der javaansche bevolking aan haar hoofden eenigermate beperkt door de verleende bevoegdheid tot het wederzijds individuëel sluiten van overeenkomsten van kultuur en arbeid.

— Een schrede voorwaarts in de erkenning van het zedelijk karakter van den inlander door het verbod van de toepassing van onteerende lijfstraffen op geringe maatschappelijke overtredingen.

— De opheffing van dwangkultuur en monopolie met betrekking tot de nagelkultuur in de Molukken, hoewel nog geen feit, toch door het opperbestuur reeds bevolen.

— De schepping van kredietinrigtingen om Indië's handel en nijverheid te gemoet te komen in het daar steeds nijpend gebrek aan kapitaal.

— En, wat niet het minst te waarderen is, de volkomen en nu weder vernieuwde zegepraal van het beginsel der koloniale ontwikkelingspolitiek in de volksvertegenwoordiging, en de huldiging daarvan in Indië.

— Ziedaar een reeks van feiten, waarover men gewis regt heeft zich te verheugen.

— Het zijn feiten, die als uitvloeisels zijn te begroeten eener gezonde koloniale staatkunde, waarvan ook dit tijdschrift zich tot eer stelt een vertegenwoordiger te zijn.

— Maar zoo er al reden bestaat tot tevredenheid over het gedane, groote reden blijft bestaan tot ontevredenheid over het ongedaan geblevene.

— Men moet helaas erkennen dat het tot stand gekomene weinig beteekent bij hetgeen tot stand te brengen overblijft.

— Nóg is er geen einde aan den anarchischen toestand van Indië op het gebied der beginselen.

— Twee jaren reeds is een kabinet van vooruitgang aan het bewind, maar die verandering werkte op Indië slechts terug om zijn organisme te schokken en de oude versletene beginselen te ondermijnen, zonder er de betere konsekwent voor in de plaats te stellen.

— Nog altoos blijft de indische grondwet, waar zij spreekt van handhaving van het eigendomsregt en van bescherming tegen willekeur van wien ook, voor de inlandsche bevolkingen niet veel meer dan eene fiktie.

— Van het stelsel der belastingen in Indië is slechts uitgemaakt dat het hoogstgebrekkig werkt, zonder dat er eenige omvattende verbeteringen in zijn aangebragt.

— Het landrentestelsel wacht nog steeds op hervorming, het heerendienststelsel op ingrijpende wijziging, het kultuurstelsel op de sedert lang noodzakelijke zuivering.

— Tal van hulpbronnen van Java en van zoovele andere eilanden liggen onbenut, omdat de kapitalen schuwen zich te begeven op een terrein waar hun werking belemmerd is, waar nog steeds de mogelijkheid van willekeur treedt

in de plaats van bescherming der wet, en waar de stelselloosheid van bestuur hunne plaatsing onzeker maakt en zelfs gevaarlijk.

— De produktie door middel van het dwangstelsel gaat niet vooruit, beheerscht als het is en blijft door eischen, onvereenigbaar met de voorwaarden onder welke alleen het zou kunnen gedeijen.

— Het vraagstuk van het individuëel grondbezit theoretisch zijne oplossing nabij, maar niets op praktisch terrein geschied om aan die grondvoorwaarde voor kapitaalvorming onder de landbouwende inlanders te voldoen.

— De voortbrenging der partikuliere kultuur, hoe ook zich meer en meer baan brekende, nog altijd zuchtende naar slaking der banden die haar krachtiger ontwikkeling belemmeren, en beletten dat zij den handel voedt met zoo veel pikols als zij er thans ponden aan levert.

— Tal van woeste gronden voortdurend wachtende op de leiding van den nijveren Europeaan om herschapen te worden in nieuwe middelpunten van welvaart en beschaving.

— De drukpers in Indië nog steeds bedreigd door het gewrocht der duisternis en nog steeds zonder eene haar waardige wettige regeling.

— De handel in Indië nog altijd gedrukt onder een stelsel van tarieven waardig den tijd van de handelsbalans en van de groote ekonomische dwaalbegrippen.

— Nog altijd gebrek aan inzigt of gebrek aan moed, om te breken met een stelsel van staatshandel dat, gegrond op de bekrompen denkbeelden van een lang verleden, een groot deel der winsten van de natie prijs geeft aan enkele standen.

— Zoo al de neiging bestaat de financiën in Nederland onafhankelijk te maken van de inkomsten uit de overzeesche deelen van den staat, de verwezenlijking daarvan is gelegen in een nog zeer ver verschiet.

— Nog altijd in Indië een verwikkeld stelsel, waar de onzekere prijzen van koffij en suiker de financiëele uitkomsten beheerschen.

— Het financiëel stelsel der koloniën nog steeds wachtende op de wettelijke regeling van verantwoording en beheer.

— En zelfs de wettelijke vaststelling der Indische begrooting, hoezeer in vooruitzigt gesteld, kan niet leiden tot een juist inzigt in de uitkomsten van het stelsel van beheer, zoolang die begrooting niet tot grondslag heeft afscheiding der lasten en baten van den souverein van die van den planter en koopman; — en wie durft beweren dat tot die afscheiding het vooruitzigt is geopend?

— En onafzienbaar is de rei der grootere en kleinere hervormingen en verbeteringen, behalve de opgesomde, in Indië nog tot stand te brengen, — op Java, op Sumatra, op Borneo en Celebes, in de Molukken, ja, op elk eiland, in den uitgestrekten archipel waar onze vaderlandsche vlag er op wijst dat daar eene natie heerscht, die eene onderdrukking van meer dan twee eeuwen heeft goed te maken en de zegeningen van welvaart en beschaving te stellen in de plaats van het vroeger verwekte leed.

— En wáár is het hervormend genie, dat aan zedelijk overwigt paart den moed en de voortvarendheid om orde te stichten in den chaos, ontstaan door de verwelking van het oude stelsel?

— Wáár is de krachtige hand, die den tegenstand zal breken van behoud, antirevolutie en reaktie, die den chaos zullen trachten te bestendigen, zoolang niet het versleten stelsel in zijne historische regten feitelijk is hersteld?

— Voegt het alzoo van tijd tot tijd in herinnering te brengen wat goeds tot stand is gebragt, het is pligt, tevens te wijzen op hetgeen ongedaan is gelaten en op wat nog gedaan behoort te worden.

— Dit zal de taak van dit tijdschrift blijven zoolang het onder mijne leiding zal staan.

— Ben ik in den jongsten jaargang mijn programma getrouw gebleven!

— Het is aan de openbare meening, daarover uitspraak te doen.

— Maar zij vergete niet dat dit tijdschrift niet uitsluitend gewijd is aan staatkundige beschouwingen.

— Een voornaam deel zijner taak, zeide ik, blijft de uitbreiding der kennis van Nederlandsch Indië, zoowel met betrekking tot zijn vroegere, als tot zijn tegenwoordige toestanden, en bijzonderlijk ook de verzameling van bouwstoffen, door welke men die toestanden kan meten en wegen. — Het staatkundig deel der taak zal zijn, het streven, de kennis dier toestanden dienstbaar te maken aan de bevordering van den bloei van Indië en Nederland.

— Indien ik in die taak te kort geschoten ben, men bedenke dat het aan goeden wil niet heeft ontbroken. Ook rekende ik bij het aanvaarden er van meer op de medewerking van onze koloniale sommiteiten dan op eigen krachten.

— De redaktie beschouw ik als een brandglas dat de stralen van kennis en ervaring verzamelt en leidt tot het brandpunt, dat door het tijdschrift wordt vertegenwoordigd.

— Dat ik als redakteur dat brandglas naar het licht heb gekeerd en niet naar het duister, beschouw ik als mijn eenige verdienste.

— De medewerking mij verleend, aanvankelijk gering, is sedert toegenomen en toenemende gebleven.

— Mogt ik daarin zien een blijk van gunstige stemming der openbare meening?

— Dwaal ik daarin, dan heeft het mijnerzijds toch niet ontbroken aan pogingen mij het publiek vertrouwen waardig te maken.

— Dwaal ik daarin niet, dan heeft tot die stemming welligt ook bijgedragen de standvastige weigering, het tijdschrift dienstbaar te maken aan persoonlijkheden.

— Waar het onvermijdelijk was personen te noemen, was het mij steeds aangenaam indien ik hen in een gunstig licht mogt stellen, en waar ik dit niet mogt, meen ik der kieschheid niet te hebben te kort gedaan bij het beoordeelen hunner daden en meeningen.

— Ofschoon warm voorstander van de staatkunde van vooruitgang, meen

ik niet te kort geschoten te zijn in de eerbiediging der meeningen van andersdenkenden.

Maar onverholen ook heb ik meer dan eens de taal der verontwaardiging gesproken, waar het gold de tastbare kwade trouw van eene reaktie, die weinig gevaarlijk zou zijn indien zij niet met ongewoon talent werd gediend.

— De steun mij verleend en de medewerking mij geschonken, geven mij den moed de redaktie van dit Tijdschrift ook nog voor het aangevangen jaar op mij te nemen.

— Een jaar geleden moest ik die steun en medewerking inroepen, omdat ik een terrein betrad dat ik niet het mijne mogt noemen.

— Nu een jaargang onder mijne redaktie is voltooid moet de openbare meening uitspraak doen of het geraden is die medewerking mij te blijven verleenen.

1 Januarij 1864. P. BLEEKER.

STAATKUNDIG-EKONOMISCHE

BESCHOUWINGEN OMTRENT DE

LANDVERHURINGEN IN SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA

TOT OP DEN

JAVASCHEN OORLOG VAN 1825—1830.

Wij zijn in de gelegenheid onzen lezers mede te deelen een hoogst belangrijk vertoog omtrent de reeds veel besprokene aangelegenheid der landverhuringen in de Vorstenlanden en het verband waarin de opheffing dier verhuringen stond tot den laatsten Javaschen oorlog. Dit vertoog werd op het einde van 1826 door den minister van koloniën Elout den Koning ingediend, naar aanleiding van adressen van in hunne belangen gekrenkte huurders, van verschillende depêches van den gouverneur-generaal en van een schrijven van den kommissaris-generaal du Bus de Gisighnies, waarbij, volgens den panembahan Boemie Notto, de onlusten worden toegeschreven aan de afschaffing der landverhuringen. Het komt ons voor dat het vertoog van den minister Elout niet alleen te beschouwen is als eene zeer gewigtige bijdrage tot de geschiedenis van Java, maar dat het ook dien minister op nieuw doet kennen als een edel, verlicht en liberaal staatsman. Ook daarom zal men met belangstelling kennis nemen van zijn rapport, dat wij hier hebben overgenomen, met weglating slechts van de ambtelijke inleiding.

Het heeft Uwer Majesteit behaagd, in handen van het departement van koloniën te doen stellen twee rekwesten, het *eene* van Joseph Donatien Boutet, gewezen planter op het eiland Java, houdende klagten over de maatregelen, door het Indisch bestuur ten zijnen opzigte genomen, mitsgaders over het achterblijven van het effekt van zekere overeenkomst, tusschen de heeren Macquoid Davidson en Co. als zijn gemagtigden en den rijksbestuurder van Soerakarta zoo wel voor zich zelven als voor en van wege den soesoehoenan gesloten naar aanleiding van de vernietigde inhuring van de landen Mandiro, Boeloes en Sempo; het *tweede*, van Louis, almede

planter op het eiland Java, houdende dankbetuiging voor zijne door den kommissaris-generaal bevolene plaatsing in de administratie van het land Mambeng, hem almede vroeger door het Indisch bestuur ontnomen.

De juiste beoordeeling van het verzoek van Boutet, en van het besluit door den kommissaris-generaal omtrent Louis genomen, zou reeds op zich zelve hebben gevorderd eene naauwkeurige beschouwing van de maatregelen, door welke zij, in het jaar 1823, in hunne belangen zijn gegriefd geworden; — doch er bestaat nog eene andere reden die een bepaald onderzoek ten dezen gebiedt, namelijk het gerezen vermoeden, dat de tegenwoordige rustverstoringen op Java in een naauw verband staan met de afschaffing der landverhuringen in het algemeen.

Door den kommissaris-generaal Du Bus is bij eene depêche van den 27sten Maart 1826 overgezonden een afschrift van een aan hem gerigten brief van den panembahan Boemie Notto, broeder van den voorlaatsten, oom van den in 1823 overleden en oudoom van den tegenwoordigen soesoehoenan van Soerakarta, waarin met zoo vele woorden gezegd wordt, dat de ontevredenheid, thans in de binnenlanden van Java heerschende, moet worden toegeschreven aan denzelfden maatregel waarvan in de adressen van Boutet en Louis wordt gewag gemaakt, namelijk de afschaffing, in 1823, van de verhuringen van land in de provinciën Soerakarta en Djokjokarta, en het verbod, aan de vorsten en grooten aldaar, om landen in den vervolge te verhuren aan personen geene Javanen zijnde, anders dan in bijzondere gevallen en met uitdrukkelijke toestemming van het gouvernement.

Partikuliere berigten bevestigen deze opgave, en het zal daarom noodig zijn, dat niet alleen worde onderzocht of de maatregelen, in het jaar 1823 door het Indisch bestuur genomen, in overeenstemming waren met de algemeene belangen van Java en den moederstaat, maar ook en wel bijzonderlijk of die maatregelen in waarheid geschikt waren, om die mate van ontevredenheid onder de javaansche grooten te verwekken, welke wordt opgegeven te bestaan; en of het opheffen der beletselen, thans tegen het verhuren van landen bestaande, bevorderlijk kan zijn aan het herstel der rust. Te gelijker tijd zal van de bijzondere belangen van de heeren Boutet, Louis en anderen worden gewaagd en onderzocht in hoeverre, in de gegeven omstandigheden, aan de bestaande bezwaren en grieven kan worden te gemoet gekomen.

De maatregel waarvan in de gemelde stukken gesproken wordt, is vervat in eene publikatie van den gouverneur-generaal in rade van den 6den Mei 1823, waarbij de vernietiging bevolen is van een aantal overeenkomsten, in de provinciën Soerakarta en Djokjokarta gesloten tusschen eenige Europeanen en Chinezen als *huurders*, en de Javaansche vorsten en grooten als *verhuurders* van gronden, en waarbij tevens bepaald is dat voortaan, enkele gevallen uitgezonderd, het verhuren van gronden in de genoemde provinciën slechts zal worden toegestaan voor het aanleggen van „*groente- of pleiziertuinen of ter erlanging van padi, gras, volk of an-*

„ *dere behoeften en noodwendigheden voor eigen huishoudelijk gebruik*, *en* „ *geenszins tot den aanleg van koffij-, peper- en andere plan-* „ *tagiën*, *zoodanig*, *dat alleen de huur of pacht zal worden toegestaan van* „ *kleine stukken lands*, *in de nabijheid van de hoofdnegorijen gelegen*."

De vernietiging der landverhuringen is aan dit ministerie medegedeeld bij brief van den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië van den 4den Junij 1823, uit welk stuk, in verband met de vroegere depêches, ten duidelijkste blijkt, dat het Indisch bestuur, van dien tijd af, zich niet alleen uitdrukkelijk heeft verklaard tegen een stelsel van kolonisatie, waardoor Europeanen zouden kunnen worden genoopt om zich *geheel en al* op Java te komen vestigen, maar ook zelfs tegen een stelsel, waardoor zoodanige personen slechts zouden kunnen worden uitgelokt om hunne kapitalen en nijverheid *voor eenige jaren* op Java's grond te komen overbrengen, verlangende het Indisch bestuur, zoo het schijnt, alle Europeanen van Java te weren, uitgezonderd die, benoodigd voor de burgerlijke en militaire dienst, voor zeevaart en voor handel, en voorts voor zoodanige fabriekmatige ondernemingen, zoo als suiker- en indigo-makerijen en dergelijke, die meer kapitaal en vernuft vereischen dan bij den inlander wordt aangetroffen.

De verordeningen ten gevolge van deze aangenomene beginselen uitgevaardigd, hebben het vrij natuurlijk gevolg gehad, dat zij niet alleen die ondernemingen, tegen welke zij bepaaldelijk gerigt waren, en voornamelijk de koffijplantaadjen, hebben doen vervallen, maar dat tevens de zoodanige, welke men wilde behouden, als suiker- en indigo-makerijen, in de algemeene kwijning hebben gedeeld; — en het schijnt dat men geheel vergeten heeft, dat, terwijl aan den eenen kant de vele belemmeringen op het vestigen, het verblijven en het reizen daargesteld, reeds den geest van onderneming in een aanmerkelijken graad en in het algemeen moesten doen verflaauwen, het aan den anderen kant niet in de magt van het bestuur lag om de nijverheid tot het beoefenen van eenig bepaald bedrijf te dwingen, vermits toch een van die plotselinge dalingen van prijzen, die men zoo vaak in den handel aantreft, dikwerf het gevolg konde hebben van onherstelbare verliezen te berokkenen aan menschen, voor wie de weg, om naar welgevallen en naar de omstandigheden van het oogenblik andere takken van kultuur aan te grijpen, onvoorwaardelijk gesloten was.

Door de wering van het *eene* en vooral door het verbod om koffij en peper te telen, moest ook het *andere*, en wel bepaaldelijk de suikerteelt, in verval geraken, en dit heeft in waarheid plaats gehad, zelfs vóór dat een binnenlandsche oorlog de laatste hand had gelegd aan de slooping van hetgeen de nijverheid van eenige Europeanen en Chinezen reeds had tot stand gebragt.

Tot eene duidelijke voorstelling der zaak zal het nuttig zijn den aard der vernietigde landverhuringen en haar verband tot en invloed op het inlandsche bestuur van nabij te beschouwen.

Op Java is de souverein sedert onheugelijke tijden beschouwd geworden als eenige eigenaar van den grond, onverminderd evenwel het aan de ont-

ginners er van, door het gebruik, toegekende regt van okkupatie zoo lang zij het door of van wege den vorst gevorderde gedeelte van den oogst bleven betalen. Het land en zij die het bebouwden maakten steeds de voornaamste schatten van den vorst uit. Zij vormden als het ware een groot kapitaal, den eigendom van de kroon, welks interessen de vorst gewoon was, tot bijzondere einden, gedeeltelijk aan anderen af te staan, doch waarvan de hoofdsom zijn onvervreemdbaar eigendom bleef. 's Vorsten bloedverwanten, zijne ambtenaren en dienaren, van den eersten tot den laatsten, kregen stukken land in vruchtgebruik, naar mate van den rang dien zij bekleedden. Daar de waarde van het land geheel afhing van het aantal landbouwers dat daarop woonde, was de benaming van *huisgezin* (tjatja) sedert lang algemeen aangenomen geworden als de eenheid, waarin de vorst de waarde der landen, die hij in vruchtgebruik uitgaf, bepaalde. Aan een' zijner naaste bloedverwanten of dienaren gaf de vorst, bij voorbeeld, tot onderhoud *honderd tjatjas* (*huisgezinnen*), wonende in een aangewezen distrikt, terwijl iemand van zeer lagen rang of zeer geringe aanspraken slechts *twee* of *drie tjatjas* tot zijn onderhoud bekwam.

De gewone wijze om het land te benuttigen was, sedert de vroegste tijden, dat aan de landbouwers het afgeven van een gedeelte van den oogst was opgelegd als eene schatting voor het gebruik van 's vorsten grond. Van de menschen trok men voorts nog nader partij, door *heerendiensten* en door toevallige en onregelmatige vorderingen, die wel is waar geene andere palen schenen te hebben dan het vermogen van den dienstpligtige en den wil van den meester, doch ondergeschikt waren aan zekere gebruiken (*adat*) die, ofschoon niet uitdrukkelijk beschreven, echter genoegzaam bekend waren om bij den gemeenen man tot eene soort van maatstaf van beoordeeling te kunnen strekken. Waarschijnlijk bestond ook vrij algemeen het besef, dat te groote uitputting van den gemeenen man op het nadeel der voornamen zou uitloopen, zoodat het welbegrepen belang van de laatsten meestal ondragelijke kwellingen voorkwam.

Op deze wijze handelde sedert oude tijden de vorst met de landen die hij onder zijn onmiddellijk beheer behield. Zoo handelde ook de vruchtgebruiker met die, welke hem tijdelijk werden afgestaan. Eene andere wijze van benuttiging kende de een noch de ander.

In de provinciën die geheel zijn gekomen onder het europeesche bestuur, zijn in dezen staat van zaken, voorheen aan geheel Java eigen, van tijd tot tijd aanmerkelijke wijzigingen daargesteld, in dien zin, dat het gedeelte van den oogst, door den bebouwer van den grond verschuldigd, bij reglementen is bepaald geworden, en dus niet meer van willekeur of van den onbeschreven *adat* afhangt; — dat de opbrengsten in *natura* zoo veel doenlijk door betalingen in geld zijn vervangen geworden; — dat de heerendiensten en andere bijkomende lasten zijn afgeschaft of aan verordeningen onderworpen; — en dat voorts het verhuren van landen, dat in de gouvernements provinciën slechts door of op gezag van de regering kan geschieden, aan zekere bepalingen is onderworpen geworden, ten doel hebbende

om de inlanders tegen de onregtmatige vorderingen der huurders te beschermen, waardoor dan ook aldaar geheel heeft opgehouden het verhuren van geheele dorpen, vroeger in zwang, doch meermalen afgekeurd door de kommissiën die zich met het ontwerpen van regeringsreglementen voor Indië hebben bezig gehouden. Eindelijk is nog in de gouvernements provinciën het bezoldigen der inlandsche ambtenaren door uitgifte van landen geheel vervangen door betalingen in geld, uit de schatkist.

In Soerakarta en Djokjokarta daarentegen, waar de ruwe vormen van javaansch bestuur zijn blijven voortduren, bestaat ook nog in volle kracht de betaling door middel van uitgifte van *land* en *menschen* in vruchtgebruik, onverminderd echter het eigendomsregt van den vorst, van wien alleen zoodanige gunsten kunnen afvloeijen, omdat hij de eenige grondeigenaar is in zijn gebied.

Indien men de aloude javaansche herkomsten en gebruiken met naauwkeurigheid kon leeren kennen, zou men waarschijnlijk bevinden, dat de vorst, bij het tijdelijk afstaan van grond, oorspronkelijk niet meer had verleend dan de bevoegdheid om van de onmiddellijke bebouwers de vastgestelde schatting voor het gebruik van dien grond te vorderen. — Doch de bepalingen, waarnaar dit vruchtgebruik zich regelde, waren, zoo als gezegd, niet beschreven. Men was dus van tijd tot tijd in vele opzigten van de instellingen afgeweken en die afwijkingen waren altoos in het voordeel van de grooten en in het nadeel van de landbouwers geweest.

Onder de inkruipselen, van lieverlede tot stand gekomen, behoort ook dit, dat de vruchtgebruikers veelal hun regt geheel of gedeeltelijk aan anderen overdroegen. Althans is dit sedert lang en waarschijnlijk reeds sedert het jaar 1755, toen het einde van den zoogenaamden Javaschen oorlog den Chinezen een veiliger verblijf in de binnenlanden aanbood, door velen gedaan, zoodat het regt om de gewone heffingen en schattingen te vorderen in vele gevallen was gekomen in handen van eene derde klasse, namelijk die der huurders of pachters.

De indische depêche van 4 Junij 1823 erkent ten dezen opzigte, dat soortgelijke verhuringen of verpachtingen sedert onheugelijke tijden bestonden. De huurders of pachters waren meestal Chinezen, in enkele gevallen ook Europeanen, en zelden, zoo ooit, Javanen, daar onder dezen weinig menschen van genoegzamen ondernemingsgeest daartoe werden aangetroffen. De verhuringen bezaten echter in vroegere jaren, als ondernemingen, geen groot belang.

De Oostindische Kompagnie handhaafde den alleenhandel in de produkten voor de europeesche markt. Zij deed die ten haren behoeve telen en gedoogde niet dat iemand anders zulks binnen haar gebied deed.

De landhuurders moesten zich alzoo toen vergenoegen, hetzij met het planten van rijst, aardvruchten of andere voortbrengselen van dagelijksch verbruik die in het bestek van weinige maanden gezaaid en geoogst werden, hetzij met de bloote inning der gewone belastingen, hetzij eindelijk met het opleggen van heerendiensten aan de op den verhuurden grond wonende menschen.

In geen van die gevallen behoefden zij zekerheid voor eenen langeren tijd dan *één gewas*, ten ware voorschotten aan de verhuurders, of andere omstandigheden, niet tot de *landbouwende eigenschappen* dezer ondernemingen behoorende, een' langeren termijn wenschelijk maakten.

Destijds en lang daarna konden die inhuringen van gronden dan ook ternaauwernood *landbouwondernemingen* genoemd worden. Zij werden gedaan door voormalige dienaren van de Kompagnie, die zich te Soerakarta en te Djokjokarta hadden nedergezet, of door Chinezen, en hadden slechts ten doel om goedkoop de beschikking over eenige dienstbare menschen te bekomen, of, om van die menschen eenige méérdere opbrengsten te ontvangen dan de huurder aan den verhuurder moest betalen, en alzoo eene kleine winst met de pacht te doen.

De Kompagnie liet zich waarschijnlijk nooit in met die kleine bedrijven en had daartoe ook in waarheid weinig aanleiding, daar zij in geen de minste aanraking kwamen met hare gereserveerde takken van handel en kultuur, de eenige punten waarop zij bijzonder gevoelig was.

Uit een' brief, door den rijksbestuurder van Soerakarta aan den resident aldaar geschreven op den 27sten Junij 1822, en uit eenige andere daarbij gevoegde stukken, blijkt dat de soesoehoenan omstreeks het jaar 1781 bevolen had dat *Chinezen* landen mogten huren voor drie jaren, met eene vooruitbetaling van een termijn; — dat zulks in 1813 door den engelschen ambtenaar Hope weder verboden is; — dat in 1815 een volgende engelsche resident zich niet met de verhuringen heeft willen inlaten en die heeft laten voortgaan, zonder er echter zijn zegel aan te hechten; — dat de nederlandsche resident in 1821 het verhuren aan Chinezen voor *zes* jaren heeft geoorloofd; — en dat in hetzelfde jaar, op het gezag van het gouvernement, ten behoeve van partikulieren een land van den soesoehoenan is gehuurd voor den tijd van 15 jaren.

Deze opgaven van den rijksbestuurder zouden doen denken dat niet voor het jaar 1821 verhuringen gedaan zijn voor méér dan drie jaren. Een der andere overgelegde stukken wederspreekt zulks op het krachtigst, namelijk de overgelegde afschriften van eenige *piagems* of huurkontrakten.

Men vindt er daaronder een voor 8½ jaren, gedagteekend 27 Augustus 1818; — een voor 10½ jaren, gesloten in 1819; — een voor 10½ jaren gesloten in 1816; — een voor 8 jaren, gesloten in 1819; — en meer dan één voor *elf* jaren, gesloten in 1820.

Welligt dat het vroeger door den vorst uitgesproken verbod slechts zag op verhuringen aan *Chinezen*, en dat het verhuren aan *Europeanen* vrij was gelaten. Het is echter niet waarschijnlijk dat vóór het jaar 1818 Europeanen ooit pogingen hebben gedaan om *langdurige* huurtermijnen te bedingen. De redenen hiervan zijn eenvoudig.

Straks is reeds aangetoond, dat het telen van produkten voor den europeeschen handel door partikulieren onder het stelsel van bestuur der Oost-indische Kompagnie van zelf was uitgesloten.

In het jaar 1814, toen handel en kultuur van vroegere beperkingen wer-

den ontslagen, waren de produkten voor de europeesche markt geschikt nog laag in prijs op Java. Dit bleef met eenige afwisseling voortduren tot omstreeks de herstelling van het nederlandsche gezag in 1816, en er bestonden dus tot op dat tijdstip weinig aanlokselen voor Europeanen om landbouwondernemingen, van den aard als die welke later in de Vorstenlanden plaats grepen, te beproeven.

Bij de overname van Java uit handen der Engelschen, in 1816, werd het stelsel van bestuur, dat men in werking vond, bij voorraad globaal bevestigd. Met opzigt tot de toelating van Europeanen geschiedde geene stellige verklaring tot op den 28sten Augustus 1818, toen in eene publikatie van kommissarissen-generaal een aantal bepalingen „*omtrent de aankomst en* „*het verblijf op Java en het vertrekken van daar*," werden gearresteerd, die wel de toelating als inwoner van Java afhankelijk maakten van eene dispositie, door den gouverneur-generaal in elk geval te nemen, doch waarbij die dispositie aan geene speciale voorwaarden gebonden en dus slechts aan de stilzwijgende voorwaarde van een *gelegitimeerde aankomst op het eiland* onderworpen was. De toelating, eenmaal verkregen zijnde, gaf tevens volle vrijheid om het eiland te doorreizen.

Op den 22sten December 1818 kondigden kommissarissen-generaal af het *Reglement op het beleid van de regering*, *het justitiewezen*, *de kultuur en den handel in 's lands aziatische bezittingen.*

Het bevatte de algemeene gronden waarnaar de gouverneur-generaal in of buiten rade het bestuur moest oefenen, en men zou alzoo in dit stuk, bij aanvulling van het bovenaangehaalde, moeten aantreffen de beperkingen waaraan de vestiging van Europeanen moest onderworpen zijn, indien zoodanige restriktiën in den geest van het toen aangenomen stelsel hadden gelegen.

Men treft ze daarin evenwel niet aan, en behoudens de algemeene verpligtingen tot getrouwheid aan den Koning, gehoorzaamheid aan den gouverneur-generaal en tot een goed en rustig gedrag (art. 95), was aan een ieder de bescherming der wetten toegezegd. De *akten van admissie*, gearresteerd bij besluit van den gouverneur-generaal van den 21sten September 1818, vorderden ook niets anders dan het bovenstaande, en voorts gehoorzaamheid aan de wetten.

In datzelfde reglement op het beleid der regering werd (art. 105) algemeene vrijheid gegeven om geoorloofde middelen van bestaan te kiezen; en in art. 106 werd aan de regering opgelegd, *om den landbouw uit te breiden*, *door uitgifte van land en de vermeerdering van europeesche bevolking en landbouwers.*

Andere bepalingen, ten deele in deze, ten deele in andere stukken voorkomende, verboden wel is waar *het huren van dorpen en het vorderen van heerendiensten*, daarmede tot stand brengende wat vroegere staatskommissiën meer dan eens als nuttig en doelmatig hadden aangeprezen, maar daarbij was ruimte gelaten voor de ondernemingen van Europeanen, daar deze zich, na verkregen toestemming des bestuurs, op niet geokku-

peerde gronden konden nederzetten en met de daar omstreeks gezeten inlanders overeenkomsten tot het telen van zekere produkten of het verrigten van zekeren arbeid mogten sluiten, onder het toezigt van den resident.

In weerwil van deze bepalingen waren slechts weinige ondernemingen van den hier bedoelden aard in 's gouvernements distrikten, vele daarentegen in de provinciën van Soerakarta en Djokjokarta aangevangen.

Vrij algemeen had zich het denkbeeld voortgeplant, dat de bepalingen tegen *heerendiensten* en *het huren van dorpen* alleen konden zien op de gouvernements landen, en geenszins op die van Soerakarta en Djokjokarta, alwaar de aloude vormen van inwendig bestuur nog algemeen waren in wezen gebleven, en waar toen eene menigte van die verhuringen, door het gouvernement in zijne eigene residentiën geweerd, plaats vonden zonder dat het gouvernement zich daaraan liet gelegen liggen.

Deze uitlegging werd met gretigheid omhelsd in de jaren 1818 en 1819, toen de meer en meer stijgende prijzen van koffij en andere koloniale produkten een verschiet van groote winsten voorhielden aan een ieder, wien het zoude gelukken een vruchtbaar stuk land voor eenige jaren in huur te bekomen zonder in het bekomen van werkvolk aan veel belemmering onderhevig te zijn. Aller pogingen der spekulanten rigtten zich dus naar de Vorstenlanden.

In de gouvernements provinciën had het regeringsreglement wel is waar ook het uitzigt op afstanden van grond geopend, doch die afstanden waren moeijelijk te verkrijgen vermits de ambtenaren, door wie had behooren onderzocht te worden op welken voet zoodanige afstand zou kunnen geschieden en die daaromtrent den meesten invloed oefenden, daarvan geheel afkeerig waren, zelfs zoo, dat in 1822, in stede van een nader rapport over de wijze waarop de landuitgifte zou kunnen geregeld worden, is ontvangen het berigt, dat aldaar was omhelsd een stelsel, geheel vijandig aan de vestiging van Europeanen en aan het landbezit door Europeanen.

Het spreekt wel van zelf, dat, waar zulke beginselen heerschten, geene verzoeken tot afstand van land eenige aanmoediging vonden.

Daarenboven waren de dagloonen in de gouvernements provinciën veel hooger dan in de Vorstenlanden, en eindelijk oordeelden de ondernemers denkelijk dat, al ware ook overigens alles gelijk geweest, dan nog de landen van Soerakarta en Djokjokarta voor hun bedrijf de voorkeur verdienden, vermits zij aldaar, zonder moeite van de Javaansche grooten vergunning konden verkrijgen om over den gemeenen man een gezag te oefenen, dat in de gouvernements provinciën slechts was toegestaan aan de landsambtenaren, wier ijverzucht ten dezen niet gedoogde dat partikuliere ondernemers hun kwamen op zijde streven. Vele huurders in de Vorstenlanden hadden zelfs, bij de *piagems*, javaansche titels en benamingen gekregen, en er waren er onder de Chinezen, die zelfs de javaansche kleederdragt aannamen, om zich te beter op de gehuurde landen te doen gelden.

Door dezen zamenloop van omstandigheden verkregen, van het jaar 1818

af, de landverhuringen in de Vorstenlanden eene te voren onbekende uitgebreidheid en strekking. Zij groeiden aan tot belangrijke ondernemingen. De zekerheid van een *saisoen*, die de huurder vroeger slechts behoefde om te kunnen maaijen wat hij gezaaid had, werd nu geheel ongenoegzaam voor aanplantingen, die eerst in vier of vijf jaren konden beginnen vruchten te dragen, en die slechts door een bezit van tien of vijftien jaren de verwachtingen der spekulanten vervullen en hunne uitschotten terug betalen konden. In plaats van eenige maanden werden nu eenige jaren in voorschot gegeven, om de verhuurders met meer gemak over alle bedenkingen te doen heenstappen.

Vroeger is reeds gesproken van den aard en de inrigting der inlandsche staatshuishouding. Het is nu de plaats een blik te werpen op den invloed dien deze landverhuringen daarop moesten oefenen.

De tegenstanders van die ondernemingen beweren, dat in die gevallen, waar de verhuurder niet de *vorst* zelf maar slechts een door hem benoemde vruchtgebruiker was, deze, door eene verhuring op langen tijd en met aanzienlijke voorschotten, in het geval kon komen van bij overlijden of ontslag uit zijne bediening de inkomsten der landen reeds voor eenige jaren te hebben genoten, zoodat zijn opvolger, aan wien, naar den gewonen loop van zaken, hetzelfde stuk grond tot onderhoud zou worden aangewezen, gedurende een gelijk tijdvak van inkomsten zou zijn verstoken; — dat de vorst dan een nieuw stuk land zoude moeten aanwijzen zoo hij zijnen dienaar niet zonder onderhoud wilde laten, en dat dus, òf bij den vorst, óf bij den vruchtgebruiker, ontevredenheid stond geboren te worden.

Hoe uitgebreider, gewigtiger en talrijker de ondernemingen werden, in gelijke mate zouden zich (vreesde men) deze moeijelijkheden vermenigvuldigen en eindelijk nadeelig worden voor de rust.

Met betrekking tot den gemeenen man, beweerde men, zou de uitkomst even ongunstig zijn. Want daar de vorst de onbepaalde beschikking over een aantal familiën, zonder hun weten, afstond aan een' zijner dienaren, en deze die familiën, met den grond waarop zij wonen, al wederom buiten hare toestemming en even onbepaald, aan een' pachter verhuurde wiens belang medebragt, om, gedurende den tijd der pacht, aan die familiën den meesten arbeid tegen de minste betaling te ontwringen, moest daaruit (vreesde men) algemeene ontevredenheid bij den gemeenen man geboren worden.

Eindelijk voerde men nog aan, dat de landverhuringen het tweeledig nadeel zouden te weeg brengen, om *eensdeels* de inlandsche grooten te verrijken en hen meer middelen te verschaffen om zich met vrucht tegen de europeesche oppermagt te verzetten, en om *anderdeels* door eene vermeerderde produktie in provinciën waar het gouvernement geene grondlasten heft en dus zonder eenig voordeel voor hetzelve, de prijzen der koloniale waren in het algemeen te doen dalen.

Sommige van deze zwarigheden bestonden in zekere mate; doch de meeste hadden evenwel door gepaste voorzorgen getemperd of weggenomen kunnen worden, zonder dat het juist noodig ware geweest de landverhuringen

Eindelijk leest men in den piagem der dessa Mlambang, door den heer Louis gehuurd, dit slot:

„*Gelastende wijders den bebekkel* (het hoofd) *van Mlambang, en al de in- „woners van daar, om de orders van den heer Louis na te komen, terwijl „de nalatigen, of degene die aan den inhoud van dezen piagem twijfelt, ten „strengste gestraft zal worden.*"

Deze voorbeelden toonen reeds genoegzaam aan, hoe nuttig en noodzakelijk het was de onbepaalde magt, waarmede deze *piagems* de huurders bekleedden, te wijzigen en in hoe ruime mate de zaak der landverhuringen de aandacht der indische regering verdiende.

Er waren enkele piagems waarin tegen onderdrukking gewaakt werd, doch hoezeer dit slechts het geval met weinigen was, toonden deze evenwel den weg dien men had kunnen inslaan, om, met behoud der javaansche gebruiken, het nadeel der geheel onbepaalde grondverhuringen te temperen. Zoo vindt men, onder andere stukken, de vertaling van een *piagem* van den rijksbestuurder Sosro Diningrat, waarin aan het slot voorkomt:

„*Deze pacht zal duren drie achtereenvolgende jaren, mits, als het goed „gaat, doch indien hij* (de huurder) *de gemeene menschen onder- „drukt, of met zijne pachtgelden achteruit raakt, ofschoon de bepaalde drie „jaren tijds nog niet verstreken mogten zijn, zal ik* (de verhuurder) *hem ge- „melde dessa afnemen.*"

Door zulke voorzorgen had men kunnen voorkomen dat de landverhuringen nadeelig werden voor de rust, zooals zij dit vroeger in de provincie Cheribon zijn geweest toen zij nog onder het bestuur van haar eigen sultans stond. Daar toch heeft men een treffend voorbeeld gezien, dat de lijdzaamheid en de onderwerping van den Javaan, hoe groot ook, echter niet bestand zijn tegen de meer verfijnde kwellingen die hij ondergaan moet, wanneer de onbepaalde beschikking over hem en zijn arbeid uit de handen van zijne vadsige hoofden overgaat in die van planters, die voor hem vreemdelingen zijn, en wier handelingen onbelemmerd de inspraak der winzucht kunnen volgen.

Een oorspronkelijk oostersch bestuur, een bestuur dat aan den meerdere een onbepaald gezag schenkt, en aan den mindere eene onbepaalde gehoorzaamheid oplegt, schijnt alle zaden van ontbinding in zich te bevatten, en kan toch zeer lang blijven bestaan, omdat de regeerders en de onderdanen dezelfde zeden en gewoonten, dezelfde natuurlijke geaardheid en denzelfden graad van beschaving met elkander gemeen hebben. Deze gelijkheid houdt de gebreken dier instellingen in evenwigt, en zoo de onderdaan eeuwen lang met domme onverschilligheid den last van eene zoodanige orde van zaken torscht, is dit slechts daaraan toe te schrijven, dat de even domme onverschilligheid der grooten dien last in waarheid, over het algemeen, dragelijk doet zijn.

Wanneer echter dat bestuur ophoudt oorspronkelijk oostersch te zijn; — wanneer de Europeanen, en vooral de Chinezen, zich er overal indringen, en wanneer de uitoefening der onbepaalde magt overgaat op een anderen

landaard van hoogere beschaving, die rusteloos het kapitaal van land en menschen, aan haar voor eenen tijd overgeleverd, op den hoogsten interest uitzet, — dan is het evenwigt, door de identiteit der beheerschers en beheerschten voortgebragt, verbroken, en dan ontwikkelen zich met spoed de slapende zaden van misnoegdheid en ontbinding.

Het aangehaalde voorbeeld van Cheribon moet evenwel met eenige onderscheiding worden aangenomen, want dáár waren al de huurders *Chinezen*, die, meestal in een hoogen graad schraapzuchtig, listig en vooral bedreven zijn in het drijven van een kleinen woekerhandel, die de meeste Europeanen beneden zich achten. — Doch deze algemeene gevolgtrekking laat zich uit het voorgevallene in Cheribon opmaken, dat de zoo even ter neder gestelde redeneringen, omtrent het gevaar van geheel onbeperkte landverhuringen, niet blootelijk bespiegelend zijn, maar in vele opzigten door de daar verkregene ondervinding worden gestaafd, vermits de opstand, door de landverhuringen aan Chinezen in Cheribon veroorzaakt, heeft geduurd van 1806 tot 1817.

Deze bedenkingen hadden evenwel nooit behooren te leiden tot maatregelen, zoo als die in 1823 door den gouverneur-generaal in rade zijn vastgesteld, of tot een stelsel, dat op eene geheele wering van europeesche ondernemers nederkomt, tevens geenen anderen invloed gedoogende dan dien, welke onmiddellijk van het bestuur herkomstig is. Een zoodanig stelsel kon te minder voordeelige uitkomsten opleveren, omdat, bij geheele ontstentenis van een bemiddelden stand onder de Javanen, het bestuur dan overal den eersten stap had moeten doen, aan alles de noodige leiding had moeten geven, alles had moeten gadeslaan, voor alles had moeten zorgen, en dus zich eene reeks van verpligtingen had moeten opleggen, welker behoorlijke vervulling onder de onmogelijkheden mag worden gerangschikt, vooral in de provinciën van Soerakarta en Djokdjokarta, welke nog niet gebragt zijn onder de onmiddellijke administratie van het gouvernement.

Men had voor die provinciën moeten kiezen een stelsel, dat eene gestadige vermeerdering van voorwerpen voor den europeeschen handel kon ten gevolge hebben, en dat tevens redelijke waarborgen voor het behoud der rust had opgeleverd. Met andere woorden, men had, in stede van met onverbiddelijke gestrengheid de reeds ontlokene ondernemingen in de geboorte te verstikken, zich moeten beijveren om ze, met het minst mogelijk gevaar en nadeel, te behouden; — en het lijdt geen twijfel, dat, zoo men van dit beginsel ware uitgegaan, men middelen zou hebben gevonden om het voorgestelde doel te bereiken, zonder te komen tot die hevige en achteruit werkende maatregelen welke, bij eene vernietiging van de meeste aangevangene ondernemingen, tevens de hoogste ontevredenheid bij huurders en verhuurders hebben verwekt.

Het is waar, die ondernemingen, zoo als zij bestonden, bragten geene grondlasten aan het gouvernement op, maar men had kunnen beproeven aan de huurders, onder dien naam, eene belasting op te leggen, evenredig aan de uitgestrektheid gronds door hen ontgind. En zoo als reeds ge-

zegd is, de produkten zouden bij uitvoer regten betaald hebben, terwijl de algemeene handel des eilands, door eene meerdere produktie bevorderd, nog op andere wijzen tot stijving van 's lands inkomsten zou hebben bijgedragen.

Er bestond nog een andere grond voor eene zachtere beslissing, namelijk, om, met verwerping van vooringenomenheid of stelselzucht, uit eenige, doelmatig geregelde, landhuringen heilzame lessen te trekken voor de toekomst.

Men zou dan eene proeve gehad hebben van vier middelen van kultuur, namelijk: gedwongen teelt en leverantie in de Preanger-regentschappen; — vrije kultuur en vrijwillige leverantie aan het gouvernement, ter keuze van den planter, in de residentiën waar de landrenten zijn ingevoerd; — bijzonder landeigendom van Europeanen bij Batavia en Buitenzorg; — en eindelijk, landverhuringen onder goede bepalingen in de Vorstenlanden.

Veel zou nog over dit onderwerp kunnen worden gezegd, doch het vorenstaande zal genoeg zijn om te doen inzien dat, hoezeer in de landverhuringen, waarvan hiervan hier sprake is, vele aanleidingen tot verkeerdheden lagen opgesloten, echter het onbetwistbaar nut, dat uit die ondernemingen kon voortvloeijen, had moeten leiden tot maatregelen, waarbij zij hadden kunnen blijven bestaan en eene doelmatige leiding bekomen, instede van ze geheel en al te doen te niet gaan.

Dat de algemeene belangen der kolonie en van het moederland door het omhelsde stelsel geleden hebben, zal, na al het aangevoerde, wel geen breeder betoog behoeven. Doch hieruit volgt nog niet, dat daardoor de opstand is voortgebragt die thans op Java woedt, zooals van meer dan een kant wordt opgegeven. De waarde van deze opgaven kan alleen worden beoordeeld door in een nader onderzoek te treden omtrent de bijzondere regten en belangen, welke door de bedoelde maatregelen hebben geleden, — en ik zal dus overgaan tot de beschouwing van de bevoegdheid, die aan de javaansche vorsten en grooten tot de verhuring hunner landen kon worden toegekend.

De verhurende partijen zijn tweeërlei geweest, namelijk:

1o. De vorsten van Soerakarta en Djokdjokarta en de prins Mangko Negoro.

2o. De rijksgrooten en hoogere en lagere inlandsche ambtenaren.

Bij de vorsten van Soerakarta en Djokdjokarta schijnen aan de bevoegdheid tot het verhuren geene andere hinderpalen in den weg te hebben kunnen staan, dan hunne overeenkomsten ter kontrarie met het gouvernement dat de oppermagt over Java oefent. Zoodanige kontrakten, een stellig verbod tegen verhuringen van land inhoudende, zijn nog niet bekend.

Die vorsten hebben wel de Kompagnie, en naderhand het gouvernement, meermalen erkend als opperheer over gansch Java; — zij hebben wel, bij elke troonsopvolging, verklaard de waardigheid, hun opgedragen, slechts door gunst en genegenheid en niet uit kracht van eenig regt, te hebben bekomen; — zij hebben wel telkens de betuiging herhaald dat hunne staten waren

een leen van het gouvernement; — doch eene belofte om geen gronden te zullen verpachten treft men nergens aan: terwijl integendeel bij al die kontrakten, en in het bijzonder bij het laatste in 1812 met de Engelschen gesloten, met de vorsten wordt gehandeld op een voet, waaruit, naar alle regelen van gezonde uitlegkunde, mag worden afgeleid, dat, wat zij daarbij niet afstonden, hun eigendom was en bleef.

Bij het kontrakt, te dier gelegenheid met den britschen luitenant-gouverneur gesloten, treft men de volgende bepalingen aan.

Art. 3. In aanmerking der onkosten, gemaakt door het britsche gouvernement gedurende de laatste vijandelijkheden, en de protektie alstoen verleend aan personen en landen zoowel als tot de generale defensie van het eiland Java, staat zijne hoogheid aan het britsche gouvernement in souvereiniteit af zijn aandeel in de distrikten van Kadoe, Patjitan, Blora en Wirosobo.

Art. 4. Zijne hoogheid, de voordeelen beseffende welke uit eene verbeterde en billijke administratie der kommerciëele imposten moeten voortvloeijen, staat aan het britsche gouvernement af de volle beheering der bandarijen en bazaars in hoogstdeszelfs landen, en opdat zijne hoogheid hierbij geene schade zoude komen te lijden, zoo verbindt zich het engelsche gouvernement om aan zijne hoogheid den soesoehoenan jaarlijks uit te keeren eene vergoeding van een honderd en twintig duizend spaansche daalders, en een verder arrangement te maken, ten einde de schade voor te komen, welke zijner hoogheids nabestaanden uit den afstand der bazaars mogten komen te lijden.

Art. 5. Zijne hoogheid bevestigt aan het britsche gouvernement het uitsluitende monopolie van vogelnestjes en het slijten van opium door deszelfs landen onder zulke reglementen als het gouvernement zal goedvinden te maken.

Hier wordt gehandeld over territoriale afstanden en over die van takken van inwendige administratie van groot belang, en het zou te ver gaan, indien men wilde beweren, dat de vorst niet het regt had om de landen, niet onder dien afstand begrepen, naar zijn goeddunken te blijven administreren, mits slechts niet handelende tegen de letter der kontrakten. — Men kan het tegendeel niet wel aannemen, zonder tevens aanmerkelijk te verzwakken den titel, waardoor wij bezitters zijn geworden van de provinciën in art. 3 hierboven opgenoemd.

Het is waar dat het kontrakt van 1812, hier bedoeld, ook nog inhoudt de volgende bepalingen.

Art. 15. Zijne hoogheid erkent de oppermagt en het oppergezag van het britsch gouvernement over het geheele eiland Java en het regt om zich met alles te mogen inlaten wat de gesteldheid van het land mogt vereischen.

Art. 16. Wanneer zijne excellentie de luitenant-gouverneur in rade aan zijne hoogheid te kennen mogt geven, dat het een of ander noodzakelijk is, voor eene betere orde in eenig departement van het bestuur,

zoo zal zijne hoogheid onverwijld order geven om dezelve in exekutie te brengen, *en ingeval deze orders niet gegeven worden binnen den tijd van twintig dagen nadat derzelver intentie legaal aan zijne hoogheid zal zijn bekend gemaakt, zal de luitenant-gouverneur in rade het regt hebben om de noodige orders ten dien einde zelf te geven zonder eenig verwijl of verdere kennisgave.*

Art. 17. Zijne hoogheid belooft om de strikste attentie te vestigen op den raad welke het britsche gouvernement van tijd tot tijd mag noodig oordeelen hoogstdenzelven met inzigt tot verbetering van hoogstdeszelfs inkomsten, finantiën of administratie van justitie of met eenig ander inzigt, als konnektie hebbende met de bevordering van zijner hoogheids belangen en het welvaren van zijn volk, te geven.

Deze artikelen geven wel een zeer uitgestrekt regt van bemoeijenis, en daaruit volgt wel, dat, indien het gouvernement aan de vorsten op eene legale wijze had te kennen gegeven, dat de landverhuringen niet langer konden worden gedoogd, die vorsten daarmede, zonder de kontrakten te schenden, niet hadden kunnen voortgaan, — maar die onbevoegdheid moest voorafgegaan worden door eene stellige verklaring van den kant van het gouvernement, en deze heeft in het onderwerpelijk geval niet plaats gehad dan nadat de meeste der bij publikatie van 6 Mei 1823 vernietigde overeenkomsten reeds lang hadden bestaan. Den officiëelen loop nagaande dien de zaak genomen heeft, blijkt: dat in de maand Maart 1821 voor het eerst door den hoofdinspekteur der finantiën aan de residenten van Soerakarta en Djokjokarta schriftelijk zijn gevraagd volledige opgaven omtrent de ligging, uitgestrektheid, aard van kultuur en verdere aangelegenheden van de landen, die toen door Europeanen en Chinezen werden in pacht bezeten, met het daarbij verklaarde oogmerk: „*om te kunnen beoordeelen in hoeverre de hooge regering daaraan welligt eene leiding zoude kunnen of behooren te geven*, *om het reeds bestaande nog verder aan te moedigen*, *of wel door doelmatige wijzigingen en beperkingen meer in overeenstemming te brengen met de groote en meer algemeene belangen van het nederlandsch gouvernement.*"

Op den 30sten Oktober 1821 werd voor het eerst over de zaak der landverhuringen in den raad van Indië gedelibereerd, bij gelegenheid dat de heer Louis het verzoek deed om een' weg naar Mlambong te mogen aanleggen, ten deele loopende over 's gouvernements grondgebied.

Bij deze gelegenheid gaf de hoofdinspekteur van finantiën (tevens raad van Indië) van de Graaff, kennis van den brief, door hem over deze aangelegenheid geschreven aan de residenten van Soerakarta en Djokjokarta, tevens voordragende, daar het antwoord, daarop door hem ontvangen, onvolledig was, een nader onderzoek omtrent de landverhuringen te bevelen.

Tot dat onderzoek besloten zijnde, werd den residenten te Soerakarta en Djokjokarta gelast om, *hangende de deliberatiën hierover*, *toe te zien dat geene meerdere landen in huur of pacht aan partikulieren werden afgestaan buiten de uitdrukkelijke toestemming van de hooge regering.*

Het blijkt niet, dat van dezen last mededeeling aan den soesoehoenan en den sultan is gedaan geworden. Dit was ook aan de residenten niet uitdrukkelijk daarbij voorgeschreven, en zou ook eene afwijking zijn geweest van den gebruikelijken vorm, die medebragt dat over zaken van dat belang de gouverneur-generaal zelf aan de vorsten schreef. De resident van Soerakarta schijnt echter van het bij hem ontvangen bevel aan den rijksbestuurder te hebben kennis gegeven, en het blijkt ook niet dat, na den 21sten Oktober 1821, meerdere verhuringen hebben plaats gehad, daar dit de laatste dagteekening is van piagems waarvan afschriften gevoegd zijn bij den brief van den resident de Salis van 30 Junij 1820.

Men mag het er dus voor houden, dat de eerste legale kennisgave, die de soesoehoenan en de sultan hebben bekomen van de afschaffing der landverhuringen, die is, welke hen bij brief van den gouverneur-generaal van 14 Januarij 1823 is gegeven, en waarbij, ten aanzien der reeds plaats gehad hebbende verhuringen, gezegd wordt dat zij niet kunnen worden goedgekeurd:

„*In de eerste plaats; omdat volgens de bestaande gewoonte en bepalin-* „*gen geene landerijen in de Vorstenlanden aan Europezen en Chinezen mogen* „*worden verhuurd, voor zulk een langen tijd en op zulke groote voorschotten.*"

„*En in de tweede plaats; omdat al die verhuringen zijn geschied* „*buiten toestemming van de hooge regering, hetgeen geheel en al strijdig is met* „*de verpligtingen der vorsten omtrent het nederlandsch gouvernement en met* „*de oude gebruiken.*"

Na al wat vroeger is gezegd, zal het geene bevreemding baren, dat eene aldus gemotiveerde afkeuring zeer hard en onbillijk moest schijnen, en het blijkt dan ook uit de overgelegde stukken dat de soesoehoenan dit in gelijke mate gevoelde en daardoor zeer diep getroffen is geweest.

En geen wonder; de meeste *piagems* waren door den resident Nahuijs geviseerd geworden. Deze ambtenaar was zelf een van de landhuurders, en de vorsten hadden dus in waarheid geene verdere toestemming van de regering noodig.

De regering heeft steeds gepoogd, de vorsten te doen loopen aan den leiband van den resident; en dit beginsel was bij de verheffing van den toenmaligen vorst uitdrukkelijk herhaald in de belofte *om alles opregtelijk en getrouwelijk te overleggen met den resident en zijnen raad in allen deele op te volgen.*

Al had de resident ook, door raad en daad, de vorsten op een verkeerden weg gebragt, dan behoorde zulks niet aan die vorsten geweten te worden, daar men eene werktuigelijke onderwerping voor dien ambtenaar had doen beloven, en zij hem niet anders konden en behoorden te beschouwen dan als den vertegenwoordiger van het gouvernement, in den ruimsten zin genomen.

Het zou hebben kunnen gebeuren, dat de vorsten, willens en wetens dwalende, slechts gepoogd hadden zich achter de uitdrukkelijke of veronderstelde goedkeuring van den resident te verschuilen, doch dit blijkt niet, en

er is integendeel alle grond om te gelooven dat de soesoehoenan en sultan ter goeder trouw hebben gehandeld.

Immers, behalve de omstandigheid dat de resident vele der *piagems* heeft geviseerd, en zelf landhuurder was geworden, was die ambtenaar nog daarenboven in het jaar 1820 werkzaam geweest om, *uit naam van het gouvernement*, de verhuring van een groot stuk land te bedingen voor de heeren Bouwens van der Booijen en Shand, eene omstandigheid die allezins geschikt was om bij de vorsten geheel aan te vullen wat nog mogt ontbroken hebben aan het meest volledig besef van hun eigene bevoegdheid om landen te mogen verhuren. De straks aangehaalde brief van den hoofdinspekteur van finantiën doelt ook op geen bedrijf dat voor misdadig of schadelijk werd gehouden, en de verzekering zelve, dat het bij die gelegenheid bevolen onderzoek geschiedde om welligt *het reeds bestaande nog verder aan te moedigen*, moest den residenten de volste overtuiging geven, dat zij tot dusverre niets gedaan hadden wat strafbaar of nadeelig was.

Wat de vroegere aangehaalde bepaling betreft, om geene landen voor een langeren termijn dan drie jaren en op niet meer dan zes maanden voorschot te mogen verhuren, dit was eene bepaling, die, zoo zij ooit in een wettelijken vorm heeft bestaan, waarvan geen bewijs is gevonden, dan nog slechts verbindende was voor de onderdanen van den vorst, omtrent de landen aan *hem* toebehoorende, die *hij* hun in tijdelijk vruchtgebruik gaf, en geenszins voor den vorst zelven, ten opzigte van de landen die hij aan onderdanen had uitgegeven maar zelf verkoos te verhuren. Zoo hij toch, in zijn rijk, het regt had behouden om landen, uit louter gunst, in vruchtgebruik te schenken, niet alleen voor eenigen tijd, maar zelfs in erfelijke pacht (en dit regt wordt hem nergens betwist) dan had hij ook het regt om zulks tegen betaling van pacht te doen.

Het gouvernement had, volgens de laatste kontrakten, de bevoegdheid om hem opzigtelijk de inwendige administratie van zijn rijk voorschriften te geven. Het kon hem dus ook verbieden landen uit te geven of te verhuren anders dan aan Javanen, doch zoolang hem dit verbod niet op eene legale wijze was kennelijk gemaakt, kon hem geen verkeerd gedrag ten dezen aanzien worden ten laste gelegd, vooral niet nadat hij, op aanzoek van den gouverneur-generaal zelven, een stuk land aan twee Europeanen had verhuurd.

De tweede klasse van verhuurders, welker bevoegdheid te onderzoeken blijft, bestaat uit de rijksgrooten, bloedverwanten en dienaren van den vorst.

Deze personen zouden geene bevoegdheid hebben gehad, om voor langer dan drie jaren en met een grooter voorschot dan zes maanden te verhuren, indien er in waarheid eene wet te dien effekte had bestaan. Doch behalve dat dit onzeker is, deden zij de verhuringen voor een langeren tijd openlijk en met voorkennis van hun vorst. De rijksbestuurder, de man, bekend met de wetten van het rijk, gaf zelf *piagems* voor meer dan drie jaren uit, en daar nu, volgens de bestaande traktaten, de Javanen, in de vorstenlanden geboren en daar wonende, in zaken van dezen aard

slechts aan de jurisdiktie hunner eigen vorsten zijn onderworpen, waren al de personen, in de voorschrevene kategorie vallende, bevoegd om de kontrakten te sluiten die zij gesloten hebben, zoo lang geene stellige verklaring ter kontrarie, op de onder hen gebruikelijke wijze, door den soesoehoenan en sultan was gegeven geworden.

Men moet voorts niet uit het oog verliezen dat zoowel de vorsten als de hoofden van Soerakarta en Djokjokarta, in den algemeenen inhoud der verordeningen, ten jare 1817 door kommissarissen-generaal vastgesteld, de stelligste bekrachtiging moesten vinden van de wettigheid der ondernemingen die hier het voorwerp van beschouwing zijn.

De *partikuliere Europeanen* toch kunnen geacht worden op Java te zijn geadmitteerd geweest onder de volgende bepalingen, letterlijk getrokken uit de verordeningen van kommissarissen-generaal van 28 Augustus 1818. (Indisch Staatsblad n°. 60).

Art. 13. *Niemand zal zich op Java met der woon nederzetten zonder uitdrukkelijke vergunning van den gouverneur-generaal.*

Art. 14. *Tot het verkrijgen der vergunning van zich met der woon op Java te vestigen, moet een verzoekschrift aan den gouverneur-generaal worden ingediend, met opgave van al de omstandigheden, overgave van passen en andere papieren en vermelding van des verzoekers bepaald voornemen.*

Art. 15. *Wanneer aan den verzoeker wordt toegestaan zich met der woon op Java te vestigen zal hem daarvan eene behoorlijke akte worden uitgereikt.*

Art. 16. *De akte zal moeten worden geregistreerd ter sekretarie van de plaats, alwaar de nieuwe ingezetene zich verkiest neder te zetten, enz.*

Art. 17. *Aan de ingezetenen, met der woon op Java gevestigd, is het vrij het eiland te doorreizen. Zulks verkiezende zullen zij zich bij den resident of magistraat om een reispas vervoegen, die hun dien niet zal vermogen te weigeren.*

Het formulier voor de akte van verblijf in art. 15 en 16 bedoeld, werd nader bepaald als volgt. (Besluit 21 September 1818 n°. 23, Indisch Staatsblad n°. 67).

De gouverneur-generaal enz.

Gezien hebbende het verzoek van . . . . verleent aan denzelven verlof, om zich met der woon op het eiland Java te vestigen, mits afleggende den eed van trouw aan z. m. den Koning der Nederlanden en aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië en van gehoorzaamheid aan de wetten en reglementen, nu bestaande of nader te emaneren.

Omtrent de handelingen der ingezetenen was onder anderen bepaald (Reglement op het beleid der regering dd. 22 December 1818).

Art. 105. *Het staat aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indië vrij, zich zoodanig middel van bestaan uit te kiezen, of zoodanigen handel te drijven, als zij goedvinden, voor zoo verre er, ten aanzien van eenige bijzondere punten, geene bepalingen om des algemeenen belangs wille bestaan mogten.*

Art. 106. *De regering moedigt door alle middelen binnen haar bereik den*

landbouw aan; zij beraamt of stelt aan het departement der koloniën voor, de beste middelen om aanvankelijk of bij voortgang den landbouw door uitgifte van landen en de vermeerdering van eene europeesche bevolking en landbouwers uit te breiden.

Art. 107. *Over het algemeen is het aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indië vrij en onverlet, om op de gronden hun in eigendom toekomende, of in huur, pacht dan wel ten gebruike gegeven, zoodanige voortbrengselen aan te kweeken als zij verkiezen.*

Alle deze bepalingen moesten bij den Javaan den indruk te weeg brengen, dat het met de bedoelingen der regering overeenkwam, om landontginningen te begunstigen; — en toen een aantal Europeanen zich, in het openbaar en met toestemming der plaatselijke ambtenaren, naar Soerakarta en Djokjokarta begaf, tot middel van bestaan kiezende den staat van landhuurder, sprak het van zelf dat de vorsten en grooten geene bedenking hoegenaamd konden zien in het aangaan van overeenkomsten, waardoor hooge pachtpenningen werden verkregen voor landen, die tot dusver weinig of geen voordeel hadden afgeworpen. Onder de huurders bevonden zich daarenboven, zoo als reeds gezegd is, onderscheidene ambtenaren; — de heeren Bouwens van der Booijen en Shand waren op uitdrukkelijk bevel van den gouverneur-generaal in het bezit van landen geraakt; — en de gouverneur-generaal had, op zijne reizen naar het binnenste van Java, meer dan eenmaal de plantaadjen van de aldaar gevestigde Europeanen bezocht.

Zeer hard en onbillijk moest dan ook de maatregel schijnen, die bijna vier jaren later het tegendeel uitsprak, naar aanleiding van de beginselen, bij de geheime resolutie van 14 Januarij 1823 omhelsd.

Na hetgeen in een vroeger gedeelte van dit rapport is gezegd over de weinige waarde van sommige redeneringen, tot bestrijding der landhuringen aangevoerd, zal het niet noodig zijn hier stil te staan bij eenige in die geheime resolutie aangevoerde overwegingen. Ik zal mij slechts bepalen tot die redeneringen, welke hebben gestrekt om de wijze van uitvoering van de publikatie van 6 Mei 1823 te bepalen.

Die redeneringen zijn voornamelijk deze:

a. dat de verhuurders onbevoegd waren tot de verhuring; en

b. dat de inhuring strijdig was met bepalingen die nooit zijn ingetrokken, en dus strijdig met de voorwaarden waarop aan Europeanen enz. het verblijf in Nederlandsch Indië was vergund.

Na het vrij omslagtig onderzoek, reeds omtrent *de bevoegdheid der verhuurders gedaan*, zal het niet noodig zijn hier verder te gaan dan de bloote slotsom van de deswege bijgebragte konsideratiën op te noemen, en deze is, dat de verhuurders eene volkomene bevoegdheid tot verhuring bezaten zoo lang hun op geene legale wijze ter kennis was gekomen dat de regering de verhuringen niet langer wilde gedoogen, 't welk eerst is geschied bij brief van den gouverneur-generaal van den 14den Januarij 1823; en dat voorts, al wat ook mogt beschouwd worden, deze bevoegdheid van

zeer afhankelijke vorsten twijfelachtig te hebben gemaakt, op de volledigste wijze was aangevuld geworden door de handelingen, hetzij dan al of niet geautoriseerd, van de residenten door de inhuring van land op hoog gezag voor de heeren Bouwens van der Booijen en Shand, door de algemeene strekking van het reglement op het beleid der regering, en eindelijk door de persoonlijke, hoezeer ook inofficiëele, goedkeuring door den gouverneur-generaal, volgens de opgave in het rekwest van den heer Boutet, aan eenige van de bedoelde ondernemingen geschonken.

En wat de bevoegdheid der huurders betreft, omtrent deze zal ik almede kunnen volstaan met te verklaren; — dat het onbetwistbaar is, dat de voet, waarop die personen op het eiland toegelaten waren de keuze van eene verblijfplaats geheel aan hun zelven overliet; — dat, hoewel, behoudens gehoorzaamheid aan de bijzondere en algemeene wetten zoo als zij door kommissarissen-generaal in 1816 tot 1819 zijn daargesteld, die duidelijk de strekking hebben om de ondernemingen van Europeanen ondergeschikt te laten blijven aan het voorname beginsel om de eigen bevolking van het eiland te beschermen, het echter niet te ontkennen is dat die bepalingen, hoezeer algemeen voor Nederlandsch Indië ontworpen, niet overal, en met name niet in de Vorstenlanden, van dadelijke toepassing konden worden gemaakt; — dat daarom allezins verschoonbaar is het denkbeeld, waarin die Europeanen hebben verkeerd, dat zij niet misdadig handelden door, onder die algemeene aanmoediging en vrijheid, de bijzondere gesteldheid der Vorstenlanden ten hunnen vooordeele te benuttigen; — en dat in allen gevalle, zoo die benuttiging schadelijk voor algemeene en staatkundige belangen was geoordeeld, de interdiktie dadelijk had behooren te volgen op de eerste kennis die de regering van de vestiging dezer personen had gekregen, en die reeds volgens de erkenning van den gouvernenr-generaal in zijn brief van 4 Junij 1823 in het jaar 1819 bestond.

De twee beweeggronden die in de publikatie der Indische regering worden aangevoerd, de *onbevoegdheid* der verhuurders en de *overtreding* aan den kant der huurders, zijn alzoo evenzeer van juistheid ontbloot, en de vernietiging der overeenkomsten met ultimo Januarij 1824, mitsgaders de aanwijzing aan de onteigende *huurders* gegeven om hunne schade op de *verhuurders* te verhalen, moesten bij de ingezetenen den schijn hebben van groote onbillijkheid.

Op de meeste landen, onder de vernietiging vallende, was koffij geplant. Dat plantsoen vereischt in de eerste drie of vier jaren de grootste uitschotten van geld en de grootste aanwending van arbeid en toezigt, en het is eerst na het vierde jaar, dat, bij eene vermindering van onkosten en moeijelijkheden, de tuinen beginnen de vruchten op te leveren die den ondernemer moeten schadeloos stellen.

Het is juist op dit tijdstip, of kort daarna, geweest dat de landruiming was bepaald, en zij moet alzoo voor de *huurders* eene dubbele hardheid zijn geweest.

Aan meer bedenkingen nog is onderhevig dat gedeelte van de genomen besluiten, wat op de *verhuurders* betrekking heeft. De huurders zijn, bij art. 2 der publikatie van 6 Mei 1823, met hunne eischen van schadevergoeding overgewezen tot de verhuurders, even als hadden deze zich door de daad van verhuring aan zoo duidelijke en grove overtredingen schuldig gemaakt, dat zij alleen voor de gevolgen behooren te boeten, en ter zelfder tijd is *onder de hand* aan die verhuurders te kennen gegeven, dat, zoo zij onvermogend waren om de zaak tot een goed einde te brengen, het gouvernement hen met raad en daad zou bijstaan.

Deze laatste verzekering was ongetwijfeld haar aanzijn verschuldigd aan het besef dat de vorsten in deze zaak hard behandeld werden, en, dit zoo zijnde, had men in billijkheid behooren te vermijden de *openbare* vernedering, die er voor hen in gelegen was, dat de huurders, ter eerste instantie, tot hen als onwettige verhuurders werden overgewezen, en dat hun zegel en hun woord in aller oogen en dus ook in die van hunne onderdanen, werden geschonden; — eene vernedering die niet kan geacht worden vergoed te zijn door de *geheime* bepaling, dat men hen naderhand in de regeling der schadevergoedingen zou behulpzaam zijn.

Dat deze handelingen der hooge regering omtrent de *verhuurders* een diepen indruk moesten maken, kan niet twijfelachtig zijn, en wat die indruk was, zal het best kunnen worden beoordeeld uit een stuk, door den gouverneur-generaal aan dit departement ingezonden.

Dat stuk, zijnde eene sekreete resolutie van den 9den September 1823, handelt, bij gelegenheid van het toen verwachte overlijden van den destijds regerenden soesoehoenan, over de middelen waardoor men de magt van het gouvernement in de vorstenlanden zou kunnen uitbreiden; — en nadat als geschikt daartoe is erkend geworden het in huur nemen voor rekening van het gouvernement van de afgelegene provinciën die aan 's gouvernements grondgebied van Cheribon, Tagal, Pasoeroean en Soerabaya grenzen, wordt door de hooge regering verklaard:

„*Dat echter ook het laatstgenoemde middel niet dan met groote omzigtigheid „kan worden gebezigd en althans daarmede behoort te worden gesuperseedeerd „zoo lang de indruk der jongste maatregelen van het gouvernement, omtrent de „verhuring van landen aan partikulieren, blijft voortduren.*"

Wat deze indruk was laat zich nog opmaken uit een brief van den resident van Soerakarta van den 24sten Februarij 1823, waarbij gezegd wordt, dat, na de mededeeling aan den vorst van den brief van den gouverneur-generaal waarin het verbod tegen de landhuringen vervat was, „*zijne hoogheid na lezing van den brief zeer onthutst was, en in het bij„zonder aanmerkte: dat de uitgegeven piagems der verhuurde landerijen met „deszelfs zegel voorzien en bekrachtigd waren, en dat door het verbreken van „die kontrakten deszelfs zegel eene groote vernedering zoude ondergaan;*" — eene vernedering, tot welker juiste beoordeeling men zich plaatsen moet in de tijden, toen, ook onder de natiën van Europa, een zegel als teeken

van gezag die bijzondere waarde had welke er in het Oosten nog aan gehecht wordt.

Krachtiger nog spreekt een brief van denzelfden ambtenaar van den 8n April 1823, waarbij hij, na te hebben opgegeven dat de soesoehoenan verscheidene dagen het geven van een antwoord aan den gouverneur-generaal onder gezochte voorwendsels had verschoven, verklaart: *dat er onder de gemeente eene zigtbare afkeuring werd betoond, en gesprekken en beoordeelingen onder de huurders der landen schijnen gehouden te zijn, die, tot het hof overgekomen, aan de handelingen van het gouvernement eene verkeerde interpretatie doen geven, die notoir den maatregel in kontemplatie moet bezwaren, daar dezelve leiden tot het etablisseren van gevoelens dat z. h. de keizer in zijne regten verkort wordt, het gouvernement zich voordeelen wil toebrengen enz. en meer argumenten, die door de huurders en verhuurders, als slechts één belanghebbende opgeworpen en aangenomen worden.*

Onder de *verhuurders* die hier worden gezegd *één belang* te hebben gehad met de *huurders*, bevond zich de soesoehoenan en menig lid van zijne familie. Toen deze vorst dan ook had gepoogd de gronden open te leggen van zijne handelingen en van zijn regt om landen te mogen verhuren, verklaarde de resident *door deze gegronde gezegden diep te zijn getroffen.*

Het berigt van den prins Boemie Notto, broeder van den laatst voorgaanden soesoehoenan van Soerakarta, dat de maatregelen van de indische regering met betrekking tot de landverhuringen den grond gelegd hebben voor de nu heerschende rustverstoring, verdient dus veel geloof. Te dien opzigte bestaat er ook slechts één stem bij de van Java terugkeerende personen en in de van daar ontvangen bijzondere brieven.

In zijn schrijven aan den kommissaris-generaal du Bus zegt de prins, dat aller verwachting is, *dat zij* (de javaansche grooten) *weder als van ouds over hunne landerijen zullen mogen beschikken.* Dit geeft aanleiding tot de vraag of het weder toestaan der landverhuringen kan worden geacht thans bevorderlijk te zullen zijn aan de herstelling der rust op Java.

Bij het beantwoorden van deze vraag zou het niet ondienstig zijn, naauwkeurig te weten in hoe verre de javaansche vorsten, door de vernietiging der landverhuringen, in hunne inkomsten geleden hebben; — doch daar deze bijzonderheid hier niet bekend is, moet men zich ten deze met eenige algemeene gevolgtrekkingen, uit bekende omstandigheden afgeleid, vergenoegen. Wanneer men er dan op let, dat de indische regering vreesde dat de vorsten door de landverhuringen te *rijk* zouden worden; — voorts, dat die vorsten zelven de afschaffing daarvan zoo ongaarne gezien hebben, dat, naar de erkenning van de regering, de maatregel een diepen indruk heeft nagelaten, en huurders en verhuurders de handen hadden ineengeslagen om een besluit, voor hun gemeenschappelijk belang zoo nadeelig, af te wenden; — en wanneer men eindelijk eenig geloof geeft aan het bijzonder berigt dat de pangerang Serang, een der hoofdaanvoerders van den opstand, meer dan drie vierden van zijne inkomsten verloren heeft, sedert hij zijne landen niet meer aan Chinezen mag verpachten, — dan voorzeker

komt het niet onwaarschijnlijk voor dat eene met voorzigtigheid en beleid aangebragte herstelling der vorige orde van zaken althans het gevolg zal moeten hebben om in de landen die nog getrouw gebleven zijn het smeulende vuur der onvergenoegdheid te helpen uitdooven.

Dan, er is nog eene andere reden die waarschijnlijk evenveel heeft bijgedragen om de inlandsche vorsten van den geheelen maatregel afkeerig te maken, als geldelijk nadeel en tijdelijke vernedering.

Reeds sedert lang bestond bij het indisch bestuur het voornemen, om zich ongemerkt een meerderen invloed in de landen van Djokjokarta en Soerakarta te verschaffen, door het in huur nemen van distrikten. De eerste stap daartoe werd, volgens het voorkomende in den brief van den gouverneur-generaal van 4 Junij 1823, gedaan in het jaar 1819, toen men van den soesoehoenan eenige dessa's (dorpen) in huur vroeg, om daaruit werkvolk te vinden voor de aangrenzende gouvernements bosschen. Dit verzoek vond ingang bij den vorst, waarschijnlijk omdat hij in de opgegeven aanleiding daartoe geene gronden van achterdocht zag; — doch toen vervolgens de residenten op nieuw over het in huur nemen van nog meer land werden geraadpleegd, verklaarden deze ambtenaren, *dat gemelde vorsten en in het bijzonder de soesoehoenan ten uiterste afkeerig waren van elken afstand van land aan het gouvernement.* De zaak had destijds geen verder gevolg, doch het is te vooronderstellen dat zij bij de vorsten eenige ongerustheid over de bedoelingen van het gouvernement zal hebben nagelaten.

Toen later de landverhuringen aan partikulieren ingetrokken en verboden werden, was het niet onnatuurlijk dat de inlandsche vorsten, deze twee zaken in verband beschouwende, dien maatregel hielden voor een bewijs van de gevoeligheid van het gouvernement dat men het landen in huur geweigerd had, terwijl die aan bijzondere personen waren gegeven, en dat de vorsten voorts nog in diezelfde maatregelen meenden te zien eene nieuwe poging om den invloed en het landbezit van het gouvernement op hunne kosten uit te breiden. Dat dit althans de vrees des soesoehoenans was, blijkt overtuigend uit den brief van den resident de Salis van den 8sten April 1823, waarin hij, verslag gevende van een bezoek, door hem bij dien vorst afgelegd, betuigt dat hij hem in eene zeer mismoedige en onaangename stemming vond, die echter eenigzins week „nadat hij z. h. had verzekerd dat het gouvernement geene inzigten had om zich op deze of gene wijze in het bezit der aan partikulieren verhuurde landen te stellen, eene opinie die evenwel steeds algemeen gevestigd scheen."

Men mag in twijfel trekken, of de loop, door het gouvernement later aan de zaak der landverhuringen gegeven, wel bij de vorsten zal zijn aangemerkt geworden, als overeenstemmende met deze verzekeringen van den resident de Salis, en het komt integendeel voor, dat het genomen besluit, om de gewezene huurders van alle bemoeijing, middellijk of onmiddellijk, met de landen uit te sluiten, en de landen tot aan de terugbetaling der

schulden, op hen gelegd, te doen administreren door personen van gouvernementswege benoemd, in de oogen der vorsten juist de strekking moet hebben gehad, die zij zoo zeer vreesden, namelijk om al meer en meer voet te krijgen in de provinciën waarin hun nog eenig gezag was overgebleven. Indien men alle de bijzonderheden van het gebeurde kende, zou welligt blijken dat, in het Djokjokartasche vooral, de bemoeijing van het gouvernement met de voormaals verhuurde landen geschikt was om deze ongerustheid te voeden.

In Oktober 1823 is met de residenten geraadpleegd over de mogelijkheid om verdere stappen te nemen tot vereeniging der vorstenlanden *onder het onmiddellijk en onverdeeld gezag van het gouvernement*, en hoezeer men daarvan op dat oogenblik heeft afgezien, is het waarschijnlijk dat de zaak niet voor de inlandsche grooten is verborgen gebleven. Eindelijk is later nog een stuk land, tusschen de residentiën Kadoe en Pekalongan gelegen, van de vorsten in huur genomen, op grond dat het bezit er van noodzakelijk was tot verbetering van den grooten weg en de gemeenschap langs denzelven, en zoo kan de beduchtheid, om weldra een einde aan hun bestaan te zien, door eene reeks van maatregelen levendig gemaakt, aanleiding hebben gegeven om, door een algemeenen opstand, paal en perk te stellen aan de meer en meer toenemende vorderingen van het europeesch gezag.

Wanneer men dit alles in overweging neemt, dan moet men zich verwonderen dat het indisch bestuur slechts ruim een jaar na de intrekking der landhuringen, en toen de bestaande indruk nog geheel versch was, heeft kunnen overgaan om Java bijna geheel van krijgsvolk te ontblooten, ten einde op Celebes een oorlog te gaan voeren, welks noodzakelijkheid nog niet gebleken is, die bij de gunstigste vooronderstelling wel eenigen krijgsroem, maar geen kommercieële of finantieële voordeelen kon te weeg brengen, — en waarvan de kommissaris-generaal en de luitenant-gouverneur-generaal zeggen, dat de uitkomsten geheel onbeduidend zijn geweest en welligt eene tweede expeditie zullen na zich slepen. Het is gedurende de afwezigheid der troepen naar Celebes, dat de opstand in de Vorstenlanden uitgebarsten is, en alles wettigt de vooronderstelling dat, zoo die magt op Java gebleven ware, de djokjokartasche prinsen den moed niet zouden hebben gehad de rust te storen.

Hoe dit ook zij, na al het aangevoerde schijnt de meening niet ongegrond, dat het herstellen der bevoegdheid aan den kant der vorsten om, als van ouds, land aan partikulieren te mogen verhuren, zou kunnen strekken om in die provinciën, welke na het eindigen van de thans nog voortdurende onlusten onder het gezag van de inlandsche vorsten zullen blijven, gerustheid en vertrouwen in te boezemen en de meening te vestigen, dat het nederlandsch gouvernement geen voornemen heeft om in der vorsten magt eenige meerdere verandering te maken, zoo lang zij de bestaande en nader te maken kontrakten stiptelijk zullen nakomen.

Dat een zoodanige maatregel ook uit een staathuishoudkundig oogpunt

is aan te raden, is bereids aangetoond, daar toch de ondernemingen van Europeanen in de Vorstenlanden, eene vermeerdering van handelsvoorwerpen en van inkomsten beloven en de nadeelen, die daaruit kunnen voortvloeijen, door geschikte bepalingen kunnen worden getemperd.

Het herstellen der landverhuringen zou echter veel voorzigtigheid en beleid vorderen, zoowel omdat alle reaktie voor schadelijk te houden is, als omdat het gouvernement daardoor ligtelijk zou kunnen worden gewikkeld in eene menigte eischen tot schadevergoeding, die het wenschelijk is te vermijden.

Tot opheldering van dit gedeelte dezer onaangename zaak, zal noodig zijn eene beschouwing der maatregelen, die de indische regering genomen heeft ten gevolge van het 2e artikel der publikatie van 6 Mei 1823, waarbij is bepaald, dat alle overeenkomsten, van den in dit rapport bedoelden aard, welke voor een langer tijdvak dan drie jaren en met een grooter voorschot dan zes maanden huurpenningen waren aangegaan, met Europeanen of anderen geene Javanen zijnde, zouden ophouden effekt te sorteren uiterlijk op 31 Januarij 1824, behoudens het regt der huurders op de verhuurders tot terugvordering der voorgeschoten penningen of tot zoodanige andere schadeloosstelling als zij vermeenen mogten hun toe te komen.

Zoo deze bepaling aan de verhuurders die ter goeder trouw hadden gehandeld grievend en beleedigend moest voorkomen, niet minder verontrustend was zij voor hen uit een geldelijk oogpunt, want het kon wel niet anders of de huurders, die aanzienlijke sommen gelds aan de landen hadden ten koste gelegd, zouden zoowel daarvoor, als voor hunne verloren vooruitzigten hooge eischen van schadevergoeding doen. Aan den anderen kant, al waren die schadevergoedingen slechts evenredig aan de meerdere waarde die de landen bij hunne teruggave aan de verhuurders hadden gekregen, zoo moest desniettemin het denkbeeld om die te betalen hoogst onaangenaam zijn voor Javanen, waarvan sommigen de landen slechts in vruchtgebruik hadden ontvangen van hun' vorst, die dat vruchtgebruik ieder oogenblik kon intrekken, en allen, zonder uitzondering, ongewoon aan die mate van dadigheid en bemoeijing, waardoor alleen de verbeterde landen de te betalen schadeloosstellingen konden vergoeden. De meeste verhuurders, en daaronder zelfs de soesoehoenan, waren ook buiten staat om eenige schadevergoeding voor te schieten.

In dezen stand van zaken sprak het van zelf, dat het gouvernement op de eene of andere wijze tusschenbeide moest komen. Dit werd ook spoedig ingezien en onder anderen ook, zoo als reeds gebleken is, aan den soesoehoenan te kennen gegeven.

In den brief van den 4den Junij 1823 zegt de gouverneur-generaal dat in eenige, door den soesoehoenan opzigtelijk den afloop der zaak gedane, voorstellen niet was getreden, „*maar besloten om af te wachten dat in geval van verschil of moeijelijkheden tusschen de verhuurders en huurders tegen het tijdstip der wederzijdsche afrekening de tusschenkomst van het gou-*

vernement ingeroepen worde;" terwijl in het slot van denzelfden brief nog door den gouverneur-generaal het volgende wordt te kennen gegeven: „*daar het inmiddels als zeker, immers als hoogst waarschijnlijk mag worden aangemerkt dat, eer deze zaak haar vol beslag krijge, het gouvernement in het geval zal komen om nadere dispositiën te nemen, welke door de omstandigheden zullen worden geprovoceerd, zal ik niet nalaten daarvan na den afloop der zaak nader kennis te geven.*"

Eene zoodanige kennisgave, die reeds voor lang is te gemoet gezien, heeft intusschen nog geen plaats gehad, en dit is de reden, waarom zoo lang is uitgesteld om de zaak in geheele en opzettelijke overweging te nemen, hoezeer reeds op den 23sten Junij 1824 aan den gouverneur-generaal is te kennen gegeven, dat de genomen maatregelen veel bedenkelijks in zich hadden en niet van groote onbillijkheid waren vrij te pleiten.

Het is intusschen uit het doorbladeren der deelen met indische resolutiën gebleken, dat, bij eene resolutie van den gouverneur-generaal in rade van den 3den Februarij 1824, eene kommissie van ambtenaren is benoemd om de vereveningen tusschen *huurders* en *verhuurders* naar zekere, daarbij bepaalde, voorschriften te leiden, en daartoe termen zijnde, te bekrachtigen; doch de geheele afloop der zaak, en bijzonderlijk de kennis der rapporten van die kommissie is tot dusverre aan de kennis van dit departement onthouden gebleven, hoezeer bij de terugkomst van den baron van der Capellen vernomen is, dat hij, vóór zijn vertrek van Batavia, eene daartoe betrekkelijke depêche aan dit departement had vastgesteld en geteekend.

Uit het verzoekschrift van J. D. Boutet laat zich eenigzins afleiden wat de algemeene strekking der gemaakte schikkingen is geweest. Bij dat rekwest immers is gevoegd een afschrift der overeenkomst, tusschen zijne gemagtigden en den rijksbestuurder van Soerakarta getroffen wegens de teruggave der landen Mandiro, Boeloes en Sempoe, welke overeenkomst door de genoemde kommissie is bekrachtigd en gewaarborgd.

Deze overeenkomst bepaalt: (art. 1) dat de soesoehoenan, de landen teruggekregen hebbende, deswege aan Boutet schuldig is *f* 198,000 die hij hem met 9 pct. 's jaars zal betalen; — (art. 2) dat Boutet zich ontdoet van alle bemoeijing *middellijk* of *onmiddellijk* met het beheer der landen, hetwelk door de kommissie zal worden opgedragen aan zoodanige personen als zij zal goedvinden; — (art. 3) dat deze personen door de kommissie onder haar speciaal toezigt zullen worden belast met het in stand houden der kultuur, *waartoe het gouvernement de aanvankelijk benoodigde fondsen, zal voorschieten;* — (art. 4) dat de in te zamelen vruchten zullen dienen tot aflossing der in art. 1 genoemde som, na aftrek van alle onkosten: — (art. 5, 6, 7 en 8) dat de afgifte der produkten tot aflossing zal geschieden naar vaste regelen; — en (art. 9) dat de verhuurder vrijheid behoudt het geheele kapitaal en interessen *in geld* en in eens af te lossen.

Op dezen voet dan is waarschijnlijk met al de huurders afgerekend; dat wil zeggen, aan allen is door de verhuurders, door de bemiddeling van het

gouverenment, eene som gelds als schadeloosstelling toegezegd, die jaarlijks *moet worden afgedragen uit de inkomsten der landen*, welke beheerd worden door personen van wege het gouvernement benoemd.

Volgens bijzondere geruchten zijn enkele huurders, onverminderd alle de overige bepalingen der overeenkomst, zelven tot administrateurs der landen gekozen, tot zoo lang de hun toegekende sommen door de jaarlijksche inkomsten zullen afgedragen zijn; en zoo men aan diezelfde geruchten geloof mag slaan heeft het gouvernement, dat zich als voogd van den jongen sultan van Djokjokarta de beschikking over zijne inkomsten kon aanmatigen, die inkomsten gebezigd om alle landhuurders in het rijk van Djokjokarta door de betaling van eene som *in eens* te bevredigen, zoodat het slechts de soerakartasche huurders zijn, die nog overblijven.

Door de uitgebarsten onlusten schijnen vele koffijtuinen verwoest te zijn. Op andere zal gedurende den oorlog geen gestadig toezigt gehouden zijn, waardoor het onkruid welligt het plantsoen heeft verstikt. Op deze wijze zal in sommige gevallen de bron, waaruit de aflossingen en interessen moesten gevonden worden, zijn opgedroogd, en zoo zullen er waarschijnlijk eenige huurders zijn gekomen in het geval van J. D. Boutet, die verklaart tot dus verre *noch kapitaal*, *noch interessen* te hebben ontvangen, waarom hij dan ook regt verzoekt.

Dat verzoek doet de vraag geboren worden, hoedanig nu omtrent Boutet en anderen zal dienen te worden gehandeld?

In het algemeen gesproken schijnt het dat men dezerzijds tot niet meer verpligt is dan tot het herstel der verhuringen, en dat de ongelukken, die aan de plantaadjen zijn overkomen, als bezoekingen van hooger hand moeten worden beschouwd, voor welke het gouvernement niet aansprakelijk kan worden gehouden.

Als een voorloopige maatregel zou men kunnen beginnen met al de huurders te plaatsen in de administratie der landen, zooals de kommissaris-generaal reeds met Louis heeft gedaan, terwijl het nadere en meer volledige herstel der verhuringen later zoude kunnen volgen, des noods voor een langeren termijn, om alzoo den verloren tijd weder goed te maken. Het lijdt geen twijfel of de huurders zullen dit gereedelijk aannemen, daar toch de obligatiën, die zij thans bezitten, een waarborg aanbieden die weinig beduidt, als geheel afhankelijk van kultures die zonder bemoeijenis van de huurders gedreven worden, en die, aan allerlei wisselvalligheden bloot staan tegen welke de voornaamste belanghebbenden geen zorg kunnen dragen.

Het is op alle gronden in dit rapport ontvouwd, dat ik de eer heb in overweging te geven.

1e. Dit departement te magtigen, den kommissaris-generaal te kennen te geven, dat Uwe Majesteit met leedwezen heeft opgemerkt hoezeer de maatregelen, door de indische regering in 1823 met betrekking tot de huringen van gronden in de landen van Soerakarta en Djokdjokarta genomen, tot den opstand in die streken aanleiding gegeven hebben; — dat Uwe Majesteit

alzoo de voorbereidende maatregelen, welke de kommissaris-generaal zoo tot onderzoek als tot het weder overgeven der administratie aan den huurder, met name Louis, genomen heeft, volkomen goedkeurt.

Dat hij kommissaris-generaal wijders gemagtigd wordt, om alle andere huurders, welker pachten waren vernietigd of ingetrokken, gelijkelijk de administratie van de door hen gepachte gronden terug te geven.

Dat al verder aan hem kommissaris-generaal wordt in overweging gegeven of het niet in de gegeven omstandigheden raadzaam zou zijn:

a. Aan alle verhuurders en huurders der verpachte gronden te kennen te geven, dat de belemmeringen, welke de werking van de aangegane verpachtingen had ondergaan van wege het gouvernement geheel worden opgeheven, en hun dus geheel wordt vrijgelaten de tusschen hen aangegane overeenkomsten van huur en verhuur naar derzelver inhoud na te komen.

b. Om tergemoetkoming van het ongerief, door die belemmeringen welligt veroorzaakt, den termijn van verpachting nog voor eenen matigen tijd te verlengen.

c. Om de nadere overeenkomsten, na de vernietiging der verpachtingen aangegaan, door het vorenstaande te verklaren als vervallen te zijn en alzoo de vorsten van de terugbetaling der bij die overeenkomsten vastgestelde sommen te bevrijden.

d. Om aan al zoodanige huurders, welke reeds hunne schadeloosstellingen mogten genoten hebben, de vrijheid te geven, om de vernietigde pachten weder te aanvaarden, tegen terugbetaling of nader te regelen verzekering van de door hen ontvangen gelden.

e. Om evenwel bij de ten deze te nemen maatregelen aan het gouvernement de bevoegdheid, die het toekomt, uitdrukkelijk te behouden tot het voorschrijven van alle zoodanige bepalingen, als het gouvernement tot behoud van orde, rust en regtvaardige behandeling nuttig oordeelt.

2e. Dit departement wijders te magtigen om den kommissaris-generaal nog aan te schrijven, dat Uwe Majesteit in de verhuringen van gronden in de Vorstenlanden, onder de bedoelde bepalingen, *geene zwarigheid* ziet en hem dus vrij laat om in de gevallen, waarin hem zulks mogt verzocht worden, zoodanig te handelen als hij zal vermeenen ten meesten nutte van den lande en van de onderscheidene belanghebbende opgezetenen te strekken; — met magtiging wijders om van deze op hem verstrekte volmagt zoodanige kennisgeving te doen aan de indische vorsten, als hem nuttig en noodzakelijk zal voorkomen met betrekking tot de herstelling en bevestiging der rust, en tevens te zorgen dat daarbij worde vermeden al wat den schijn van zwakheid of loslating van de verkregene regten van bemoeijing zou kunnen hebben.

3e. Dit departement nog op te dragen, om aan den kommissaris-generaal te doen opmerken dat, daar bij de beslissing, welke omtrent de landverhuringen is genomen, geene andere dan onvoldoende berigten van het bestuur in Oost-Indië hebben kunnen worden geraadpleegd, aan hem kom-

missaris-generaal vrijheid wordt gelaten, om in de uitvoering van die beslissing in zoo verre van de letter der te geven voorschriften af te wijken als de omstandigheden zullen vorderen en met den geest van Uwer Majesteits bedoelingen zal kunnen worden overeengebragt.

4e. Dit departement eindelijk te magtigen, om aan den heer J. D. Boutet, op zijn verzoek te te kennen te geven, dat aan den kommissaris-generaal van Nederlandsch Indië de noodige bevelen zijn gegeven om hem in het bezit der hem ontnomen landen te herstellen, en dat hij zich alsnu aan het indisch bestuur zal hebben te wenden ten einde het effekt van deze beschikking te erlangen.

's Gravenhage
14 November 1826.

ELOUT.

DE
REGTSTOESTAND
DER INHEEMSCHE BEVOLKING VAN
SUMATRA'S WESTKUST *).

Er zijn zeker weinig volkstammen te vinden die, op hetzelfde grondgebied en als buren naast elkander wonende, zoo vele verschillende eigenaardigheden hebben, hunne oorspronkelijke instellingen zoo goed hebben bewaard, en wier zeden zoo zeer van het elders bekende en de tegenwoordige beschaving afwijken als de sumatraansche.

De Maleijers, onder allen de meest beschaafden, bezitten instellingen, wetten en gebruiken, welke nergens worden teruggevonden; die ondanks de leer van den Islam, welke door allen beleden wordt en ondanks de pogingen der priesters, om te vuur en te zwaard die leer in hare geheele zuiverheid te doen opvolgen, onveranderd op het tegenwoordige geslacht zijn overgegaan. In het huisgezin, de hoeksteen van de maatschappij, is niet de man en vader het hoofd; het is de vrouw die haar geslachts- of soekoe-naam aan de kinderen geeft, de woning harer ouders blijft bewonen en niet bij den man intrekt, maar dezen, indien hij vereenigd met zijne echtgenoote leven wil, bij haar doet inwonen. Maar dit geschiedt zelden. Het eigenlijk „te huis" van iederen mannelijken Maleijer is de woning van zijne zuster. *Hare* kinderen zijn *zijne* erfgenamen, en daarom ook, wil hij door zijn' arbeid zijne middelen vermeerderen, dan moet hij voor zijne zuster werken.

Al wat hij aan de velden of in het huis zijner gade werkt, is de eigendom van deze en wordt het erfdeel van andere kinderen dan de zijne, want de kinderen erven niet van hun vader, maar van hunne ooms in de moederlijke lijn. De erfopvolging is dus niet in de regte nederdalende maar in de nevenlijn der moeder.

De vader telt voor niets in het huisgezin, en zijne regten, of liever het huisgezin, bestaat niet uit de beide echtgenooten en hunne kinderen, maar

---

*) Ontleend aan de meermalen aangehaalde memorie van den generaal van Swieten.

uit de vrouw met hare kinderen en hun oom, den broeder der vrouw, terwijl de echtgenoot en vader wederkeerig lid en in zekere mate hoofd van het gezin zijner zuster is. — Zonderlinge, maar onnatuurlijke en voor het familie-leven verderfelijke, instelling voorwaar.

Als een uitvloeisel hiervan heeft de vader geen toezigt over de opvoeding zijner kinderen. Het is de oom dien deze zorg toekomt. Van gevolg tot gevolg ziet men de vrouw de burgerlijke regten van den man en echtgenoot, den oom die van den vader vervullen. Hiermede staan nog vele andere afwijkingen in verband, die het te langwijlig zou zijn te noemen.

Ik verwijs liever tot het zaakkundig opstel van J. van der Linden: „Het inlandsche bestuur in het gouvernement van Sumatra's Westkust" voorkomende in het vierde deel van het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde.

Geheel andere instellingen, maar ook zeer van de elders gebruikelijke afwijkende, hebben de Batta's. „Zij zijn een volk, zegt Dr. Junghuhn, dat op een' zeer eigenaardigen trap van beschaving staat, welken men, ofschoon hij met den toestand van europeesche natiën niet te vergelijken is, toch niet laag zoude kunnen noemen zonder aan de waarheid te kort te doen.

De Batta's hebben een eigen schrift; zij vervaardigen boeken; zij hebben vaste, ten deele zeer doeltreffende, wetten die streng worden in acht genomen; zij zijn zacht van karakter, zeer goedaardig en dankbaar voor genotene weldaden, vatbaar voor vriendschap en onkreukbaar in hunne trouw; zij beminnen de muziek en hebben geneigdheid tot stille bezigheden en de kunsten des vredes; zij weven fraaije kleederen en bouwen groote sterke huizen, met kunstig snijwerk aan de balken; zij verstaan de kunst om metaal te bearbeiden en verschillende metalen met elkander te versmelten en om allerlei voorwerpen uit elpenbeen te draaijen: zij zijn vrij gematigd in hunne hartstogten en handelen schier nimmer zonder voorafgaand overleg; zij laten elke gewigtige handeling door een gepaste reden vergezeld gaan; zij beraadslagen over alle gemeenschappelijke aangelegenheden in openbare volksvergaderingen en . . . . . eten menschenvleesch.

Hun godsdienstige toestand is uiterst treurig, en hunne geheele godsdienst weinig anders dan een zuiver fetichisme. Zij hebben bego's of booze geesten, de oorzaak van alle ziekten, en soemangoeds of goede geesten, eigenlijk de onsterfelijk geworden zielen van hunne voorouders. Van een' persoonlijken God, als schepper der wereld, hebben zij niet het geringste denkbeeld. In plaats van priesters kennen zij slechts wigchelaars, waarzeggers en geestenbezweerders. Hun literatuur bestaat enkel uit verzamelingen van voorschriften tegen tooverij en kwaadaardige invloeden, en zelfs schijnen hunne boeken geene enkele historische overlevering te bevatten *).

In het huisgezin is de vrouw in een' geheel anderen toestand geplaatst dan bij de Maleijers. Bij de Batta's is zij een huisraad, een voorwerp,

*) De Gids. 1849. 2e deel bladz. 538.

eene zaak die gekocht is en weder verkocht kan worden, en als erfenis, na den dood des mans, op den naasten aanbestaande overgaat, zoodat zij gedwongen kan worden *) tegen haren wil met een dier naastbestaanden vereenigd te worden.

Hoe verstorend deze vernedering der gade en moeder op de huisgezinnen en den geheelen maatschappelijken toestand der Batta's werken moet, is ligtelijk te begrijpen.

Alle deze volkstammen zijn, krachtens het besluit van den 11den Oktober 1833 no. 310, in het onschendbaar bezit hunner politieke en huishoudelijke instellingen gewaarborgd. Daarin ligt onthouding opgesloten van bemoeijenis met de inwendige aangelegenheden des volks.

De wetten en instellingen, waarvan sprake is, zijn van geheel ouden oorsprong en blijkbaar ouder dan de invoering van het islamisme. Dat zij niet meer voldoen aan het tegenwoordig standpunt der beschaving en niet alle de strafbare gevallen voorzien, die door het meerdere handelsverkeer en de hoogere welvaart van het volk onmisbaar moeten ontstaan, behoeft geen betoog.

De termen van het besluit van 11 Oktober 1833 no. 310 hebben dikwerf aanleiding gegeven, tot de vraag:

1. Of daarin geheele onthouding met alle aangelegenheden van het land en volk, zelfs die welke tot de gewone bemoeijenis er van behooren, ligt opgesloten?

2. Of zonder afwijking de regtspleging moet gevolgd worden, zoo als de oorspronkelijke wetgever die heeft vastgesteld?

De opvolging van het eerste, geheele onthouding van bemoeijing in alle aangelegenheden, zou voor het volk zeer nadeelig geweest zijn. In de begrippen van het volk zijn, sedert onze vestiging in de binnenlanden, groote wijzigingen ontstaan, die eene beregting van alle voorkomende zaken overeenkomstig de landswetten ondoenlijk maken. Dat eene maatschappij, waarvan de hoofden meerendeels niet schrijven kunnen, waarvan de regering niet hooger dan een dorpsbestuur opklimt, die geene inrigtingen van algemeen bestuur heeft en nooit heeft gekend, dikwerf op zaken stuit, die niet bekend zijn of in de wetgeving niet zijn voorzien, en de tusschenkomst of bemiddeling der besturende ambtenaren noodig heeft, is ligt te begrijpen. Allengs vermeerderde het inroepen van die tusschenkomst, omdat de partijen meer vertrouwen stelden in de onpartijdigheid en het doorzigt der ambtenaren, en de hoofden eveneens gaarne hunne voorlichting genoten, zoodat eindelijk de besturende ambtenaren van zelf voorzitters werden van de vergaderingen of regtbanken, voor welke de zich opdoende twistgedingen werden beregt. Dit geschiedde echter zonder usurpatie, maar op verlangen der hoofden en van het volk, en kon ook plaats hebben zonder de landsgebruiken te kwetsen, wijl onder de oosterlingen toch algemeen, en

*) T. J. Willer. Verzameling van Battasche wetten en instellingen in Mandheling en Pertibi. Bladz. 145.

ook bij de Maleijers, de justitie in de handen van het besturend gezag berust.

Overigens worden alle zaken door de hoofden zelve en overeenkomstig de landsinstellingen afgedaan; of volgens den koran, indien de overleveringen voor het voorgebragte feit geene regels aangeven; of volgens de rede, zoo beide onvoldoende zijn.

De besturende ambtenaar is slechts voorzitter, de leiding der teregtzitting besturende en voor de uitvoering der uitspraken zorg dragende. Deze verbetering in de regtsbedeeling onder de inlanders is erkend en goedgekeurd bij gouvernements besluit van 24 Februarij 1852, dat de strafwettelijke vonnissen slechts uitvoerbaar verklaart nadat zij de bekrachtiging van den gouverneur van Sumatra's Westkust hebben verkregen, waarin ook in zekere mate hunne revisie is begrepen.

Deze van zelf uit den drang der omstandigheden ontsprotene bemoeijenis is niet strijdig met den geest en de bedoeling van den wetgever van 11 Oktober 1833 no. 310. Zijne bedoeling is geweest den afkeer van het Sumatrasche volk voor ons bestuur, onze tusschenkomst en hervormingszucht weg te nemen. Hij wilde het land tot rust doen terugkeeren en den vrede herstellen en begreep dat dit oogmerk niet zoude worden bereikt, zonder de volksbegrippen te eerbiedigen en veel aan hunne vooroordeelen toe te geven.

Behoudens dit middel, is door den kommissaris-generaal altijd aanbevolen, om zich invloed bij de hoofden en het volk te verschaffen, eene aristokratie te stichten en gezag in den loop der zaken te krijgen. Bij den uitgedrukten wensch, om het geheele gebied van het voormalige Menangkabou aan de nederlandsche wapenen te onderwerpen, kan dan ook eene al te strenge onthouding niet bedoeld zijn. Het oogmerk was, en dit wordt nog gevolgd, geene hervorming te brengen in de volksgebruiken of de godsdienst van het volk die niet verlangd wordt, maar ook geene toenadering af te stooten die gevraagd wordt of hervormingen te verhinderen, die zich aan de overtuigingen des volks openbaren.

Dit beantwoordt de eerste hierboven gestelde vraag. Er wordt door de ambtenaren geene geheele onthouding in de aangelegenheden van het volk in acht genomen. De bemoeijenis is zelfs tamelijk groot, maar zij wordt niet opgedrongen, zij is niet geüsurpeerd, zij wordt in het belang der openbare orde, der rust, als bemiddeling verleend en geschiedt met inachtneming van de landswetten, gebruiken en instellingen.

De tweede vraag, of zonder afwijking in de beregting van zaken, de regtspleging en strafwet van den eersten inlandschen wetgever moet gevolgd worden, is eveneens ontkennend beantwoord en het toelaten van wijzigingen in den geest der nederlandsch-indische wet aanbevolen.

Eene te groote naauwgezetheid in deze aangelegenheid zou toch aan eene welligt valsche overlevering eene onbuigzaamheid en waarde gegeven hebben, die de wetgever haar mogelijk nooit op die wijze heeft toegekend, of het aannemen van mildere begrippen, beschaafde denkwijze, zachtere zeden, hoogere ontwikkeling hebben belemmerd of onmogelijk gemaakt. De

oudheid van de wetgeving doet daarin vele bepalingen voorkomen die niet meer van toepassing zijn.

Men mag buitendien met de regtsgeleerden der historische school aannemen, dat het regt zich onwillekeurig en als van zelf in het bewustzijn van ieder volk ontwikkelt en zijne vormen slechts zoolang gelden moeten, als zij met de zeden van het volk overeenkomen.

Daaruit is het beginsel ontleend, om inlandsche regters niet te verhinderen, andere straffen ter vervanging van die der oendang-oendang of adat te stellen, indien het geval, dat aan hunne uitspraak is voorgedragen, volgens hun begrip door dat wetboek niet goed of niet voldoende is gestraft.

Zij kunnen dus gevangenschap stellen in plaats van slavernij, doodstraf in geval van voorbedachten moord, in plaats van boete, — of gevangenis in plaats van doodstraf, aan een' onvermogende, die de boete, wegens ligtere misdrijven opgelegd, niet voldoen kan; alles naar hunne wijsheid en begrip van goed regt, waarin hun gezond verstand zelden faalt. De eenige beperking, die opgelegd werd, is, dat in geval de straffen uit het europeesche regt worden toegepast, dit moet geschieden binnen de grenzen, vastgesteld bij art. 20 der bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen.

Zonder de onafhankelijkheid der regters te verkorten, die daardoor weleer uitbreiding heeft erlangd, is eene toenadering voorbereid tot gezondere beginselen, die vroeg of laat den volksgeest zal wijzigen en eene betere wetgeving mogelijk maken.

Deze staatkunde moet mijns inziens bestendigd worden. Zij is een belangrijke waarborg voor rust en orde. Zij is het middel, om de Sumatranen meer en meer met onze heerschappij te verzoenen en om geleidelijk, hoewel langzaam, tot betere burgerlijke instellingen te geraken. Nu reeds wordt door geen Sumatraan aan de wettigheid van de nederlandsche heerschappij over Sumatra getwijfeld, maar het is eene wettigheid, die door de overwinning is verkregen. Zij wordt wel, door het zachte aanleggen van het juk, gewillig gedragen, maar het verschil van kleur van godsdienst, taal, zeden, gebruiken en wetten, laat eene afscheiding bestaan, die eene genoegzame vereenzelving van heerschers en beheerschten nmogelijk maakt.

Deze afscheiding zoo veel mogelijk door eene toegevende staatkunde te doen verdwijnen kan niet dan aanbevelenswaardig zijn.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

III.

TIJDVAK VÓÓR RAFFLES.

Tweede gedeelte.

In den koran staat geschreven:

„Den dief en der diefegge zult gij de handen, als eene straf voor het werk hunner handen, afhouwen, en dit als eene kastijding, die van God komt, want God is magtig en wijs" *).

Dit bevel van den profeet werd op Java algemeen opgevolgd. Den dief werd eerst de ééne en, bij herhaalden diefstal, de andere hand afgekapt. Wanneer dezelfde persoon zich nogmaals aan gelijke misdaad schuldig maakte, vervolgde men het werk der verminking aan de voeten. Hoe barbaarsch dit, aan de godsdienst ontleende, gebruik ook schijnen moge, het was niet te min diep geworteld in de zeden van het volk, en toch haalde de maarschalk Daendels zijne pen door dat artikel der geschreven wet van Mohammed.

De prefekt van Samarang en Demak, P. A. Goldbach, had, bij de aanbieding ter approbatie van eenige krimineele vonnissen van den landraad te te Samarang, verschillende gebreken aangetoond, welke hem prefekt in den

*) Zie Mohammed's koran, naar de vertaling van mr L. J. A. Tollens, gedrukt bij Lange & C°. te Batavia 1859, en aldaar hoofdstuk V, vers 42; waarbij tevens opgemerkt wordt, dat de *sonna* of overlevering, het onvolledige en de te algemeene bepaling der straffen aldus aanvult: Een moordenaar straft men met den dood, een moordenaar tevens dief met kruisiging. Die rooft zonder te dooden, zal de regterhand en de linkervoet afgehouwen worden; aanranding van reizigers wordt met verbanning gestraft. Wat den diefstal betreft, moet men de hand (bij de vuist) slechts dan afhouwen, wanneer de waarde van het gestolen voorwerp, de som van vier dinars (omstreeks vier-en-twintig gulden) bedraagt.

aard der inlandsche wetten en in den vorm der regtspleging waren voorgekomen. Daendels oordeelde den tijd nog niet gekomen om, met afschaffing der inlandsche wetten en gebruiken, daarvoor op eens een nieuw en aan den Javaan geheel vreemd stelsel van regtspleging in de plaats te stellen; maar vond het toch nuttig te voorzien in de gebruikelijke strafoefening van het afkappen van handen en voeten; — „eene straf (zegt hij) die de ondervinding geleerd heeft, dat niet alleen niet strekt tot afschrik, daar velen hunne verminkte leden op nieuw tot roof en misdaad gebruiken; maar die hen ook brengt tot last der maatschappij en buiten staat stelt, om door den arbeid een beter bestaan en levenswijze te zoeken." Daarom werden bij zijn besluit van 4 April 1809 *), onder verklaring dat de inlander op Java, vooralsnog, bij zijne eigene wetten en vorm van regtspleging zou worden gelaten, eenige voorzieningen daargesteld en, onder anderen, ook bepaald: „dat van toen af bij de landraden en landgeregten op Java, geene andere kapitale en korporeele straffen zouden worden geüsiteerd, dan het verbranden, krissen, brandmerken, geeselen, kettingslag, konfinement en kondemnatie tot den arbeid aan de gemeene werken."

Alzoo waren de verminkende straffen afgeschaft. Het britsche tusschenbestuur heeft dat beginsel behouden, en het behoeft naauwelijks gezegd, dat ook het herstelde nederlandsche gezag het handhaafde.

Men bedriege zich niet: het hier medegedeelde grijpt in het leven van het volk. Met een enkele pennestreek heeft Daendels eene overoude, aan den koran ontleende, geheiligde *adat* vernietigd. Niemand zal die daad der menschelijkheid afkeuren; maar wij konstateren dat zij in strijd was met de godsdienst en 's lands gebruiken. En ofschoon wij later meermalen zullen moeten terugkomen op hetgeen men gewoon is *adat* te noemen, hebben wij hen, die, wanneer er sprake is van verbetering in den maatschappelijken toestand op Java, de onschendbaarheid der zeden en gewoonten des volks, als een onoverkomelijk bezwaar, daar tegenover stellen, al dadelijk willen wijzen op de lofwaardige daad van den Maarschalk.

Wij willen nu den losgelaten draad onzer algemeene beschouwingen weder opvatten. Wij willen dat doen, door met een enkel woord te herinneren, aan de groote verbeteringen, die door Daendels gebragt werden in de middelen van gemeenschap op Java; men denke slechts aan de daarstelling van den grooten weg over het geheele eiland, en aan de oprigting van herbergen en geregelde posterijen.

Daendels spreekt in zijn werk herhaaldelijk van de moeijelijkheid om, zelfs in Indië, kennis van de zaken aldaar te verkrijgen en middelen van herstel te vinden. Op eene andere plaats in dat werk zegt hij, tot de volle overtuiging te zijn gekomen, dat de Javanen gemakkelijk te leiden zijn en, met voorzigtigheid behandeld, door den tijd voor meer beschaving vatbaar kunnen gemaakt worden.

---

*) Daendels, Staat der Ned. O. I. bezittingen, Bijlagen, tweede stuk, Batavia n°. 28.

Hij heeft, bij ordonnancie van 14 Junij 1808, het vroeger reeds verboden maar altijd nog bestaande misbruik, van het verhuren van negorijen en dessa's aan partikulieren, afgeschaft, met uitzondering van die negorijen en dessa's, welke voorloopig, echter onder billijke bepalingen, zouden verbonden blijven aan de suikermolens, de zoutpannen en vogelnestklippen. Hij bepaalde: dat alle overeenkomsten, in overtreding van dit verbod aangegaan, nietig zouden zijn; dat de regent of ander inlandsch hoofd, de verhuring hebbende toegelaten, dadelijk afgezet, en de huurder arbitrair gestraft zou worden. Volgens de statistiek van den gouverneur van Java's noordoostkust, N. Engelhard, van 1803, waren destijds van de 17,257 bevolkte dessa's van dat Gouvernement, niet minder dan 1673 aan partikulieren, meerendeels Chinezen, verhuurd. Hoe ongelijk die verhuring in de verschillende gewesten plaats had, blijkt daaruit, dat in de residentie Pekalongan waren verhuurd 307 van de aanwezige 2159 dessa's, en in de onmiddellijk aan deze grenzende residentie Tagal, van nagenoeg de dubbele uitgestrektheid, slechts 9 dessa's van de 1645 daar toen aanwezig.

Men verwarre het hier vermelde misbruik van het verhuren van dessa's niet, met hetgeen bij de Indische staatsbladen van 1819 n°. 10 en 1838 n°. 50 voorkomt, ten aanzien van het sluiten van overeenkomsten met de inlandsche bevolking. Het zijn twee zeer verschillende zaken. Een voorbeeld. Volgens de vermelde statistiek van Engelhard, waren in 1803 in het regentschap Wiradessa van de residentie Pekalongan, van de 80 verhuurde dessa's, 56 verhuurd vóor vijf jaren aan den kapitein der Chinezen te Samarang, Tan Tian Kong, tegen betaling van slechts 733 rijksdaalders en 16 stuivers in het jaar, hetgeen gemiddeld naauwelijks 13 rijksdaalders 's jaars voor elke dessa geeft. De kapitein-chinees en misschien nog anderen zullen daarbij wel gevaren zijn, maar de bewoners dier dessa? Een enkel vrijwillige arbeider ontvangt thans, in diezelfde residentie, alleen voor zijn handenarbeid, minstens het dubbele van hetgeen toen voor de geheele dessa met de daartoe behoorende inwoners en velden werd betaald! — Men herinnere zich, dat in het rapport der staatskommissie van 1803 (zie ons vorig artikel) het *verhuren van geheele dorpen met hunne bewoners*, met zwarte kleuren afgeschilderd en genoemd wordt eene bron van vele misbruiken en kwellingen voor den inlander. Men bedenke, dat volgens de thans werkende bepalingen geen verhuur plaats heeft van *gronden*, *met de bevolking daarop behoorende*, maar dat die bepalingen juist strekken, en al meer en meer zullen strekken, om den inlander het genot te schenken, van de vruchten van den grond en van den arbeid, voorzoover hij daarover beschikken kan, en om hem door alle mogelijke middelen te beschermen. Men staat niet meer dorpen met gronden en bevolking af, zonder die bevolking te raadplegen; integendeel, men laat de bevolking vrij, maar vergunt haar om vrijwillig tegen billijk, soms ruim, loon matigen arbeid te verrigten.

Maar wij keeren tot Daendels terug.

De betrekkingen met de javasche vorsten te Soerakarta en Djokjokarta

werden door Daendels op beteren voet gebragt. Den 28sten Julij 1808 stelde hij voor die hoven een nieuw ceremoniëel vast, met afschaffing van het oude, dat aan de residenten onderscheiden vernederende eerbewijzingen voorschreef, welke onbestaanbaar waren met de waardigheid van het gouvernement. Zoo moesten die residenten, tijdens de Oost-indische Kompagnie, onder anderen, bij zekere plegtigheden, blootshoofds en zonder zonnescherm op grooten afstand, drie diepe buigingen voor de vorsten maken, en hun den wijn op een schenkblad, zoo ook de siriedoos, ja zelfs het waschwater aanbieden! Aan het hof van den keizer van Soerakarta, werd het nieuwe ceremoniëel zonder eenige tegenkanting aangenomen, en bleven de vriendschappelijke betrekkingen met dien vorst ongestoord. Geheel anders was het gesteld met den sultan van Djokjokarta. „De verachting (zegt Daendels) die hij voor het Hollandsche gouvernement gevoelde, deed hem het nieuwe ceremoniëel afkeuren. Hij liet zich gemakkelijk overhalen om het gouvernement allerlei onaangenaamheden aan te doen *), daar hij vermoedelijk een plan ontworpen had, om zich van de Hollanders los te maken, zooniet hen van Java te verdrijven en zich in het bezit van het geheele eiland te stellen." Dit is oorzaak geweest van zeer groote veranderingen in het rijk van Djokjokarta, aanvankelijk door de beperking van de militaire magt van den sultan, de aanneming door hem van het nieuwe ceremoniëel en de herstelling van den eerbied voor het gouvernement.

De regenten, zoowel als de mindere hoofden in het gouvernement van Java's noordoostkust, waren van een grooten stoet omgeven en werden als vorsten gediend. Daendels heeft dit zoo veel ingekort, als op eenmaal geschieden kon, zonder hen in het oog der Javanen te veel te vernederen. Hij bepaalde den huisstoet der regenten, als volgt:

Voor een regent Adhipatti,	in alles	170 man	waarvan dagelijks de helft in funktie.
„ „ „ Tommengong,	„ „	140 „	
„ „ „ Ingebey,	„ „	70 „	

Onder deze manschappen waren echter begrepen de volgelingen en tandoedragers van des regents vrouw; zoo mede respektievelijk 80, 68 en 24 man voor het oppassen der paarden, voor waterhalen, gras snijden, diensten in de keuken en andere diensten in den dalm des regents. Voorts werd, alleen aan de regenten, toegestaan, om boven de hier vermelde dienstbaren, naar oud gebruik, nog te mogen aanhouden, hunne muzijkanten, toppengs en waijangspelers; doch zonder hun getal te vermeerderen.

Aan de mindere hoofden werd een gevolg toegestaan, in verhouding tot hun rang. De patteh mogt hebben een gevolg, gelijk staande met een vierde

*) Daendels zegt elders, *Korte Aantooning*, bladz. 87, dat sommige van 's lands eigen hooge ambtenaren, den vorsten argwaan hadden ingeboezemd tegen de oogmerken, welke men goedgevonden had aan hem, Daendels, toe te schrijven; terwijl hij in zijnen reeds aangehaalden brief van 12 November 1808, het volgende opmerkt: — „Ik vond, bij mijne komst op Java, beide deze vorsten in eene dreigende houding, die zij, gewoon uit de hoogte op de zwakheid van ons vorig gouvernement neder te zien, hadden aangenomen, op grond van verkeerde inblazingen, welke zij ten aanzien van mijne inzigten te hunwaarts hadden ontvangen.

gedeelte van dat des regents. De groot-djaksa, binnen-patteh en wedono's of groot-mantries, zoomede de moeders, broeders en kinderen van de regenten, mogten een achtste gedeelte, — de klein-mantries, djaksas en andere gelijkstandige hoofden een zestiende gedeelte van het aan de regenten toegestaan gevolg voeren. De loerahs en petingies (dessahoofden) en andere dergelijke, mogten één volgeling of hoogstens twee volgelingen hebben.

Behalve het reeds medegedeelde, behelst de organisatie voor het bestuur van Java's noordoostkust, van 1 September 1808, nog, dat de pattehs, djaksas, mantries en mindere hoofden, onderling den rang zouden behouden, dien zij bezaten, en van akten van aanstelling zouden worden voorzien, met uitzondering alleen van de petingies of loerahs (dessahoofden) omdat deze veelal door het volk zelf gekozen en van jaar tot jaar verwisseld werden. Daendels zegt, bladz. 41 en 42 van zijn werk: „De regering van kleine distrikten en groote dessa's was aan demangs of groot-mantries, en die over dessa's van mindere aangelegenheid aan mantries opgedragen, en in de kleinste dessa's vond men klein-mantries of loerahs, die slechts een zeer ondergeschikt gezag uitoefenden."

De bepalingen tegen het slagten van wijfjes-buffels en runderen werden gehandhaafd, en de vermeerdering van den veestapel zoo veel mogelijk aangemoedigd. Aan de priesters werd opgedragen, meer zorg te besteden aan het onderwijs der jeugd. Al verder werd, in art. 79, het volgende bepaald:

„Met de jaarlijksche opnemingen der negorijen, dessa's, rijstvelden, enz. welke in ieder distrikt plegen te geschieden, zal als voorheen worden gekontinuëerd, en door de prefekten of kommandanten der plaatsen worden gezorgd dat, telkens na het planten der padi of wel in de maand Mei *), expresse gekommitteerden daartoe worden benoemd; zullende van het resultaat der gedane opnemingen rapport moeten worden gedaan aan den gouverneur-generaal."

Aan de prefekten werd, bij instruktie dd. 27 September 1808, onder vele andere algemeene voorschriften, opgedragen: te zorgen voor de verbetering en uitbreiding der onderscheidene kultures, speciaal voor de uitbreiding der rijstkultuur, en het ten behoorlijken tijd bezaaijen en beplanten der padivelden. Zij moesten ook voornamelijk letten op de vermeerdering van den veestapel: paarden, runderen, buffels en schapen; op het aanfokken van hoenders, ganzen en eendvogels, en op het zooveel mogelijk uitroeijen van tijgers en ander verslindend gedierte. Zij moesten al verder, ten allen tijde en voor een iegelijk, zonder aanzien van persoon, toegankelijk zijn, en mogten, op hunne verantwoordelijkheid, niemand afwijzen, die verzoeken, klagten of bezwaren mogt willen voorbrengen.

Uit de instruktie voor de regenten, mede van den 27sten September 1808,

*) Daendels wil hier eigenlijk zeggen: telkens, na afloop van den padie-oogst of in de maand Mei, enz.

wijzen wij op de volgende bepalingen. De regenten zullen de onderscheidene kultures bevorderen en de produkten trachten te vermeerderen en op die hoogte te brengen, waarop zij, naarmate van de bevolking hunner regentschappen en de geschiktheid der gronden, gebragt worden kan. Zij zullen het op- en toezigt houden over de onderscheidene hoofden der distrikten, dessa's en kampongs, alsmede over de djaksa's en hunne onderhoorigen en over de opper- en onder-priesters. Zij zullen toezien en waken, dat op de godsdienstige gewoonten der mohammedanen geen inbreuk worde gemaakt, en dat de geestelijken zich niet met politieke of andere zaken ophouden; maar hunne godsdienst oefenen op den bepaalden tijd, volgens den koran en op de mohammedaansche wijze, en alle geschillen, welke daarover tusschen de priesters ontstaan, op de best mogelijke wijze trachten af te doen en uit den weg te ruimen; doch dit niet kunnende, zullen zij daarvan in tijds aan den prefekt kennis geven, ter voorkoming van alle onheilen, die anders daaruit zouden kunnen voortvloeijen.

De volgende artikelen nemen wij woordelijk over:

„Art. 13. Voor het onderwijs van de jeugd in de zeden, gewoonten, wetten en godsdienstige begrippen van den Javaan, en het oprigten van de daartoe in de respektieve hoofdnegorijen en distrikten benoodigde scholen, mitsgaders het plaatsen van goede en geschikte onderwijzers in dezelve, zal ook door hen (de regenten) gezorgd moeten worden.

„Art. 30. De regenten zullen verpligt zijn, jaarlijks eene akkurate zielsbeschrijving te doen van het getal mannen, vrouwen en kinderen, idem hoofden en priesters en inzonderheid hoeveel werkbare mannen zich in de respektieve dessa's bevinden; alsmede van de buffels, draagbeesten, merries en andere paarden, met aantooning der vermeerdering sedert het voorgaande jaar; het getal rijst- of sawavelden en andere bouwlanden, idem tegalvelden, bamboe-, brandhout-, nipa-bosschen en vruchttuinen; wat ieder derzelve, bij een goed gewas, kan opbrengen; welke inkomsten en lasten ieder ingezeten heeft, van den regent af tot den gemeenen arbeider of daglooner toe; mitsgaders of ook nieuwe rijst- of andere bouwlanden zijn aangelegd, de uitgestrektheid daarvan en door wien die aanleg geschied is; hoeveel nieuwe koffijtuinen zijn aangelegd, het getal boomen dat in dezelve en de oude tuinen aanwezig is; zoomede het aanwezig zijnde getal oude klappers, en de aanplant die daarvan sedert het jongst geweken jaar gedaan is, en voorts in het generaal welke vermeerdering en verbetering de onderscheidene kultures in dat jaar ondergaan hebben.

„Art. 31. Ofschoon het doen van voorschietingen op het gewas, aan elk en een iegelijk is verboden bij plakkaat van den 14 Julij 1808, zijn nogtans daarvan uitgezonderd de regenten, die zullen hebben te zorgen, dat de rijstvelden steeds ten behoorlijken tijd bezaaid en beplant worden, en dat de gemeene man, bij gebrek aan de noodige gereedschappen, buffels en zaadpadie, daarvan door hen voorzien worden, tegen billijke en geenszins overdreven dedomagementen.

„Art. 32. Zij zullen ook zorgen, dat, nadat het rijstgewas in is, de

velden, op alle daartoe geschikte landen, met aardvruchten worden beplant, waarvan de voordeelen alleen aan den planter zullen verblijven, zonder dat de regenten daarvan iets mogen vorderen *)."

In dit laatste artikel is dus reeds het beginsel neergelegd, om van de tweede gewassen geen schatting te vorderen.

Bij de hiervermelde organisatie en instruktiën werden rijstvelden afgestaan:

1o. Aan de mantries of oppassers in dienst der prefekten, door deze toe te wijzen zonder tusschenkomst der regenten, en wel aan het hoofd 4 jonken †) en aan de andere elk 1½ jonk rijstvelden, noodig tot hun onderhoud. Art. 4 organisatie.

2o. Aan de patteh's, den groot-djaksa, den opperpriester, de onderpriesters, den groot-mantrie, de klein-djaksas, de demangs, de klein-mantries en de petingies of loerahs, een toereikend getal rijstvelden, om daaruit, volgens hun rang, een ordentelijk bestaan te kunnen vinden, zonder noodig te hebben, om daartoe te geraken, tot andere middelen of wegen hun toevlugt te nemen." §) Art. 16, 69 en 70 org.

3o. Aan de djayang-sekars, buiten bemoeijenis van de regenten door de prefekten toe te wijzen, en wel aan een eersten officier 15, aan een tweeden officier 10, aan een derden officier 8, aan een wachtmeester 5, aan een korporaal 4 en aan een gemeen djayang 3 jonken rijstvelden. Art. 29 org. in verband tot art. 28 instruktie voor de regenten. Voor de negen korpsen djayang-sekars, in het gouvernement van Java's noordoostkust opgerigt, waren te zamen meer dan 2500 jonken of tien duizend bouws rijstland noodig.

4o. aan de bemanning der vaartuigen, ten dienste van den lande benoodigd tot het lossen en laden van schepen, den afhaal en aanbreng van produkten, het transporteren der houtvlotten en wat dies meer zij: vaste negorijen met een toereikend getal rijstvelden, om daaruit hun onderhoud te vinden. Art. 39 org.

5o. Aan de door de regenten geleverde manschappen voor 's lands magazijnen, de noodige dessa's en rijstvelden, en zulks in alle residentiën, uitgezonderd Samarang en Soerabaya, alwaar tot die dienst de bewoners der hoofdnegorijen worden gebezigd, alleen tegen vrijstelling van grondpacht. Art. 40 org.

6o. Aan de personen die diensten doen ten behoeve van de hospitalen, de blandongs en den houtkap, vaste dessa's met een genoegzaam aantal rijstvelden tot onderhoud. Art. 41 org.

---

*) Om te doen zien, hoe Daendels zich zelfs met de meest intiemste aangelegenheden der javaansche huishouding inliet, laten wij hier nog volgen art. 33, dat aldus luidt: „Een der voornaamste zorgen van de regenten zal ook moeten zijn, dat de gemeene inlander niet ongetrouwd blijve, maar alle huwbare jongelingen en jonge vrouwen zich behoorlijk in den echten staat begeven, dewijl hierdoor het ledig loopen en rondzwerven, alsmede vele andere onheilen, voorgekomen worden en de bevolking op eene geregelde wijze komt te vermeerderen."

†) Een jonk bevat 4 bouws, of 2000 vierkante rijnlandsche roeden.

§) Dus hier reeds het beginsel: dat alle hoofden moeten kunnen bestaan, overeenkomstig hun rang, zonder dat zij, in een ontoereikend bestaan, aanleiding vinden tot knoeijen en knevelen.

7o. Voor het onderhoud der herbergen en het daaraan verbonden postwezen, door de gezamelijke regenten, elk in evenredigheid tot de lasten die hij overigens te dragen heeft, 90 jonken rijstvelden, waarvan de beheering en verdeeling werd overgelaten aan dengeon, die met de direktie der herberg belast was. Art. 51 org.

Daendels beschikte dus eigenmagtig over de sawa's, hetgeen niet wel in overeenstemming kan worden gebragt met het regt van eigendom of bezit dier rijstvelden, dat, volgens nader mede te deelen bijzonderheden, bij den individuëelen landbouwer bestond. Maar wij hebben het ons niet ten taak gesteld, om de vele tegenstrijdigheden op te lossen, die in de administratieve bepalingen gevonden worden, vooral omstreeks den tijd toen men zich meer regtstreeks met het binnenlandsch bestuur van Java begon in te laten. Wij wijzen voornamelijk op feiten, om daarin de oplossing te vinden voor wat nog bestaat, of wel een leiddraad op den weg, die in de toekomst moet worden betreden.

Van het willekeurig beschikken over de rijstvelden der bevolking, vinden wij nog een voorbeeld in het, onder dagteekening van 14 Julij 1808, uitgevaardigd reglement of voorschrift, waarnaar de huurders van negorijen en dessa's, aan de suikermolens, zoutpannen en vogelnestklippen verbonden, zich in de behandeling der inwoners van zoodanige negorijen en dessa's moeten gedragen. Immers daarbij wordt, in art. 1 bepaald, dat de huurders de rijstvelden en andere akkers van de in huur hebbende distrikten, „zóódanig onder de inwoners van dezelve zullen verdeelen, dat een ieder daaruit zijn bestaan kan vinden *)."

Wij moeten nu nog wijzen op de volgende bijzonderheden.

Den 29sten Mei 1808 schafte Daendels af, de leverancie aan den lande van indigo en katoenen garens, uit overweging van het drukkende dat daarin gelegen was, en ten einde den Javaan zoo veel mogelijk te verligten, en in 't bijzonder den geringen man een voldoend onderhoud voor zijn huisgezin, uit den arbeid zijner handen te doen trekken. Hij gelastte daarentegen om, in stede van katoenen garens, als gespin, java-kapas te leveren, en al dadelijk de aanplanting daarvan uit te breiden *tot over een vijfde gedeelte der rijstvelden* in de respektieve distrikten aanwezig, en met uitdrukkelijke vermelding, dat het van zelf sprak, dat de daarvoor toegekende betaling *aan de leveranciers en*, *des mogelijk*, *aan de aankweekers zelven moest worden uitgekeerd.*

Bij art. 76 der organisatie voor het bestuur van Javas Noordoostkust, van 1 September 1808, werd bepaald, dat alle Javanen onder dat gebied, die niet waren ingedeeld bij de kapasteelt of bij de koffijkultuur, †) zou-

*) Daendels, staat der Ned. O. I. bezittingen, Bijlagen, eerste stuk, Java's Noordoostkust n°. 3.

†) Voor de in het gebied van het gouvernement van Java's Noordoostkust, geleverde koffij werd toen, volgens het aangehaalde artikel 76, betaald: 4 rijksdaalders zilvergeld voor den pikol van 225 ℔.

den betalen twee spaansche matten voor elke jonk rijstvelden *die zij in gebruik hadden.*

Maar bij besluit van den 10den Mei 1809, werd dat 76ste artikel ingetrokken en buiten effekt gesteld, voor zooveel de levering van kapas, of de betaling eener geldelijke belasting aangaat, omdat de kapasteelt weinig opgang maakte, en de levering aan den lande van het produkt geen genoegzaam voordeel opleverde, en omdat „eene belasting in geld, in de differente prefekturen van Java's noordoostkust te introduceren, evenmin geraden was, zoowel ter zake van het misbruik dat daarvan zou kunnen worden gemaakt, als uit konsideratie, dat eene zoodanige belasting al verder weinig voordeel zou kunnen aanbrengen, naardien zij, vervangende de leverancie van kapas, alleen zou kunnen worden geheven van degenen welke niet tot de koffijkultuur gebezigd worden en tevens *bezitters zijn van rijstlanden.*" De aldus vrijgestelde inlanders werden, omdat zij anders te zeer boven de koffijplanters zouden zijn begunstigd, belast met het transport van 's gouvernements goederen, en die van in dienst reizende ambtenaren, het maken en onderhouden van wegen en alle andere heerendiensten, welke de Javaan gewoon is voor den lande te presteren en waarvan alsnu de koffijplanters werden vrijgesteld.

Er is hier dus sprake van bezitters van rijstlanden; terwijl het opmerking verdient: dat Daendels reeds, als maatstaf voor de uitgebreidheid van verpligte kultuur, een vijfde der aanwezige rijstvelden stelde; dat het bij hem reeds geen betoog behoefde, dat de betaling voor het produkt dier verpligte kultures regtstreeks en individuëel aan de daarop regthebbenden moest geschieden, en dat hij eene door hem uitgeschreven belasting in geld weer moest intrekken.

Wij moeten thans de aandacht vestigen, op de door Daendels tot stand gebragte organisatie der Cheribonsche landen, die, gelijk reeds is opgemerkt, geschoeid werd op de leest der organisatie van Java's noordoostkust.

Deze Cheribonsche landen werden verdeeld in twee afzonderlijke prefekturen, bestaande: *de eerste*, uit het noordelijk gedeelte van het toenmalig rijk van Cheribon, bevattende de zoogenaamde sultans-landen met het prinsdom Gabang; en *de tweede*, uit de zoogenaamde Cheribonsche Preangerlanden, bestaande uit drie regentschappen, namelijk Limbangan, Soekapoera en het land Galoe.

Op den 2den Februarij 1809 werd gearresteerd een reglement van bestuur voor de Cheribonsche landen, met name het noordelijk gedeelte, en op den 31sten Maart daaraanvolgende, een provisioneel reglement voor het bestuur der Cheribonsche Preanger-landen.

Ten aanzien van het eerste reglement, merken wij, als voor ons doel meer bepaald noodig, en voorzoover de bepalingen niet gelijkluidend zijn met die van de organisatie van Java's noordoostkust, het volgende op.

De *drie* sultans (reeds den 2den Maart 1811 tot *twee* verminderd) werden in dien rang gehandhaafd; bij overlijden zou over den rang en titel van

den opvolger nader worden beschikt. Zij werden verklaard te zijn *ambtenaren* van den Koning van Holland, in rang volgende op den prefekt, doch aan dezen in alles ondergeschikt. Het gevolg, zoowel van de sultans als van de mindere hoofden, werd vastgesteld. Elke sultan mogt in zijn gebied een daarbij bepaald hoofdgeld heffen van alle tot de Cheribonsche natie behoorende ingezetenen. Ieder sultan had vier distrikten onder zich; over elk distrikt werd een hoofd, onder den titel van distrikts-tommengong, aangesteld, die verpligt was in eene dessa, zoo na mogelijk in het middenpunt van zijn distrikt gelegen, verblijf te houden. In alle overige dessa's, buiten die waar de distrikts-tommengongs hun verblijf hielden, werden één of hoogstens twee mindere hoofden aangesteld, als: in de groote dessa's één *koewoe of mantri* en één *prenta of petingie*, en in de kleinere dessa's, die van zes tot tien huisgezinnen bevatten, slechts één *prenta of loerah;* terwijl alle negorijen of kampongs, minder dan zes huisgezinnen bevattende, bij een der naastbij gelegene grootere dessa's moest worden ingelijfd en de inwoners metderwoon derwaarts overgebragt. De drie sultans hadden te zamen één rijksbestuurder; deze werd verantwoordelijk gesteld voor de trouw en het goed gedrag der pattehs en distrikts-tommengongs, terwijl deze laatsten gelijkelijk moesten instaan voor de mindere dessahoofden, aan hen ondergeschikt.

De gouverneur-generaal stelde aan, behalve de sultans en den rijksbestierder, de pattehs, de kliwons, de distrikts-tommengongs, de fiskaal van den landraad en den hoogepriester. De prefekt benoemde, na bekomen approbatie van den gouverneur-generaal, alle andere inlandsche hoofden, met uitzondering alleen van de zoogenaamde prenta's of minste dessahoofden, welke, naar oud gebruik, hij jaarlijksche verwisseling, door de ingezetenen zelven werden gekozen. Aan alle deze ambtenaren werd eene schriftelijke akte van aanstelling verleend, met uitzondering alleen van de prentas of petingies. Voorts moesten worden opgemaakt en aan den gouverneur-generaal ingezonden, naauwkeurige lijsten, met naam en toenaam, van alle inlandsche hoofden, van den sultan af tot de minste mantri of petingi ingesloten, welke zich, na de hiervoren bedoelde aanstelling, in ieder regentschap, distrikt en de daaronder begrepene dessa's zouden bevinden, terwijl de prefekt elke zes maanden zulk een generale lijst van alle inlandsche ambtenaren moest inzenden, om de voorgevallen veranderingen in het personeel te kunnen konstateren.

De distrikts-tommengongs moesten elke maand aan den prefekt en aan den rijksbestierder een schriftelijk berigt zenden, houdende duidelijke opgave van den staat der kultures; der wegen, bruggen en rivieren; van de hoeveelheid ingezamelde en afgezonderde produkten; van den voortgang der onderhanden publieke werken; van alle orders in de laatste maand gegeven; van het getal verhuisde personen (aangekomen en vertrokken); van de huwelijken, geboorten en sterfgevallen, en voorts van al hetgeen, gedurende den loop dier maand, in hun distrikt was voorgevallen.

Het in de tweede plaats hiervoren genoemde provisioneele reglement voor

het bestuur der Cheribonsche Preanger-landen, levert na het reeds medegedeelde, voor ons geene nieuwe punten van beschouwing op.

Wij zullen nu nog, en dat wel eenigzins uitvoerig, moeten melding maken, van hetgeen in de Cheribonsche landen is bepaald ten aanzien van het bezit en gebruik der rijstvelden, en de beschikking over het daarvan verkregen produkt.

Reeds onder dagteekening van Samarang 1 Junij 1808, vinden wij van Daendels, een plakkaat, waarbij, voor Java in het algemeen, — uit aanmerking van de ongeoorloofde opkoopingen van rijst, zoo door 's lands bedienden als door Chinezen, en om dit drukkende bezwaar voor de goede ingezetenen, provisioneel en tot dat in het algemeen een beter stelsel van bestuur en administratie zou zijn ingevoerd, weg te nemen, — in substantie werd bepaald:

Dat, voorloopig voor één jaar, niemand rijst mogt uitvoeren, die niet van het land was ingekocht; doch dat de bij het land gekochte rijst naar alle plaatsen, zonder onderscheid, tegen betaling van de gewone pacht mogt worden vervoerd; — zijnde van het verbod uitgesloten, kleine hoeveelheden rijst, in de daarbij omschreven gevallen.

Dat de rijst door het land zou worden verkocht voor 35 rijksdaalders zilvergeld de kojang van 3400 pond, af te leveren aan de koopers in 's lands pakhuizen en daarentegen zou worden ontvangen, van ieder die genegen was daarvan de leverancie aan het land te doen, tegen 17 rijksdaalders, gelijke munt, de kojang van 3500 pond, met dien verstande, dat de regenten, die rijks kontingenten hadden, tot die leverancie niet zouden worden geadmitteerd, dan nadat de kontingenten waren ingekomen.

Dat voorschreven leverancie zou zijn vrijwillig en geenszins geforceerd; doch dat zij den inlander zoo gemakkelijk mogelijk zou worden gemaakt, door het plaatsen van pakhuizen in de nabijheid der voornaamste bazaars.

Daendels zegt, in zijnen vroeger reeds aangehaalden brief aan den minister, van 12 November 1808, „nopens den handel in rijst, een der eerste bronnen van bloei en welvaart," het volgende:

„De uitgestrekte vlakten der Bataviasche Ommelanden, en ook eenige vruchtbare streken van het Bantamsche gebied, in de nabijheid van Tangerang, gelegenheid tot uitbreiding der rijstkultuur aanbiedende en het niet kultiveren daarvan, de hoofdplaats Batavia van deze eerste behoefte verstoken houdende; — zoo heeft de hooge regering den uitvoer van rijst, op strenge straffen, over het gansche eiland Java verboden; zich vergenoegende, uit de kontingenten en verpligte leveranciën van Java, de voorziening der hoofdsteden te bewerken. Zij getroostte zich hierop de schaden en nadeelen, zoo uit hoofde van de hooge vrachtgelden en spillage gedurende den oorlog, als van andere verliezen door den vijand en de zeeroovers geleden; — en dit alles ofschoon het der hooge regering bewust was, dat hare gouverneurs, residenten en andere ondergeschikte ambtenaren op

Java, in het monopolie en den klandestienen uitvoer van dit artikel, een middel vonden, om, in weerwil der wetten op den handel, een ieder voor zich, voordeelen te behalen.

„Ten einde deze misbruiken op eenmaal te doen cesseren, en de gedachte voordeelen op eene wettige wijze in 's lands kas over te brengen, heb ik, bij een daartoe expresselijk uitgevaardigd plakkaat, vastgesteld: dat voortaan al de rijst op Java, behalve de vaste kontingenten, die op den ouden voet worden geakcepteerd, door de ingezetenen, *des verkiezende*, aan het gouvernement zal kunnen geleverd worden, tegen betaling van rds 17 zilvergeld de kojang; een prijs dien men niet zal oordeelen te laag te zijn gesteld, wanneer men in aanmerking neemt, dat, onder het vorig systeem van opkoopingen en monopolie, de ongelukkige Javaan ter naauwernood de helft van deze betaling genoot.

„Dat voorts deze, tegen rds 17 ingekochte rijst, voor een ieder, zoowel vreemdeling als ingezeten der kolonie, bij het gouvernement verkrijgbaar zal zijn, tegen betaling van rds 30 mede zilvergeld, de kojang.

„En dat eindelijk, deze bij het gouvernement verkregen rijst, vrijelijk zal kunnen worden uitgevoerd, werwaarts men verkiest, tegen betaling van rds 5 voor elken kojang, aan uitgaande regten.

„Zoodat de geheele leverancie van rijst, slechts gesteld zijnde op 11,000 kojangs, waarop die ruim kan worden berekend, de voordeelen op dit artikel alleen, vrij aanmerkelijk zullen zijn."

Daendels had aan den minister, bij zijn brief, niet overgelegd het vorenbedoeld plakkaat, en daarom zegt de minister, bij zijn reeds vermeld reskript van den 24sten van Hooimaand 1809, sub § 20, onder anderen, dat zijne aandacht in het bijzonder op dit punt is gevallen; dat hij uit het medegedeelde niet kan afleiden, welke redenen er kunnen bestaan, die den planter zouden bewegen om de rijst, die hij meer dan zijn kontingent inoogst, aan den lande te leveren, tot een bepaalden prijs, liever dan die tot den meest voordeeligen prijs aan partikulieren te verkoopen; — dat deze zaak echter, door hem minister van het uiterste belang wordt geacht, en dat hij hoopt zich niet te bedriegen in de opvatting der door Daendels gebezigde woorden *des verkiezende*, namelijk dat de leverancie vrijwillig is, — „daar dwang in dezen zoo zeer strijdig is met de javasche konstitutie, en van veruitziende gevolgen konde wezen."

In antwoord op deze bemerking, licht de maarschalk ook dit punt bij eene kantteekening nader toe. Hij zegt daarin, dat de leverancie niet gedwongen is; dat de inlander, ingeval de markt te laag loopt, of dat hij de rijst niet van de hand kan zetten, de gelegenheid heeft, die aan den lande te verkoopen; hetgeen een sterke beteugeling genoemd wordt van de opkoopingen tegen spotprijzen, die onder vorige besturen plaats hadden, toen niemand koopen mogt dan de (daarbij genoemde of aangeduide) hooge en lage ambtenaren, die zelven willekeurig den koopprijs bepaalden.

Na op deze, voor geheel Java werkende bepaling te hebben gewezen, keeren wij terug tot de organisatie van de Cheribonsche landen, en wel

in het bijzonder, gelijk gezegd is, tot hetgeen aldaar werd bepaald omtrent het bezit en gebruik der rijstvelden en de beschikking over het daarvan verkregen produkt. De regeling is te opmerkelijk, om die niet eenigzins gedetailleerd in herinnering te brengen. Wij deelen daarom vooreerst in haar geheel mede, de door Daendels, onder dagteekening van Samarang 19 Junij 1808, gearresteerde

INSTRUKTIE voor degenen, welke belast zijn met de invordering, aflevering en verdere beheering van het Vijfde van al de padi, die in de Cheribonsche landen valt.

Art. 1. Aan de voldoening van deze belasting is een ieder onderworpen, zonder onderscheid van personen, namelijk dezulken welke sawavelden, of gagas, of tipars *bezitten*, *of nog zullen bekomen.*

Art. 2. De kommissie zal derhalve hebben toe te zien, dat de rijstvelden overal en in alle de distrikten, op den behoorlijken tijd bewerkt en beplant worden.

Art. 3. Zij zal moeten acht geven, dat de *eigenaars der rijstvelden* steeds eene genoegzame hoeveelheid padi in gereedheid houden, om te kunnen dienen voor zaad; terwijl zij tevens zal moeten letten, dat de padi, welke de cheribonsche opgezetenen meer ten deel is gevallen dan hetgeen zij voor hun eigen gebruik noodig hebben, buiten hetgeen zij voor zaad voor het volgende jaar moeten emploijeren, ten spoedigste gestampt, en naar Karangsambong, Gobang, Cheribon of Indramayoe worde gebragt, alwaar voor de daar berustende gezegelde maat van het gouvernement, zal betaald worden $10\frac{1}{2}$ stuiver, wordende de uitvoer buiten 's lands ten allerstiptste verboden *).

Art. 4. De kommissie zal moeten toezien en waken, dat het zaad op zóódanigen tijd worde gezaaid, dat het ter verplanting bekwaam is, op den tijd dat de padi moet worden geplant, waaromtrent zij zal observeren: de hooge of lage ligging der landen; de koude of hitte die men gewoonlijk in de distrikten bespeurt; de vele of weinige rivieren, die steeds tot het bevochtigen der rijstvelden worden gebruikt; de distrikten waar de rijstvelden alleen van het regenwater hunne vochten moeten bekomen, of wel de gagas en tipars op het gebergte.

Art. 5. Zij zal, in het laten doen der aanplantingen, zich steeds hiernaar reguleren, ten einde daardoor worde voorgekomen, de te vroege of te late bewerking der velden en aanplanting van padi, waaruit de misgewassen veelal hun oorsprong hebben.

Art. 6. Het zal de pligt van deze kommissie zijn, te letten op de onder-

*) Deze bepaling is geheel in strijd met de zoo pertinente verklaring van den maarschalk, dat de verkoop van rijst aan het gouvernement, boven hetgeen op kontingent moest geleverd worden, niet gedwongen was. De omstandigheid, dat deze instruktie, zooals nader blijken zal, spoedig door andere bepalingen vervangen is, doet hier niets ter zake; de bedoeling der zoogenaamd vrijwillige leverantiën wordt hier toch duidelijk. De gezegelde maat, waarvan gesproken wordt, is waarschijnlijk die van drie gantangs, de kojang gerekend 230 gantangs te bevatten.

scheiden soorten van padi die men plant en, op de plaatsen waar rijstvelden in abondance zijn, vooral de voorkeur geven aan de padi dalm; terwijl in zoodanige distrikten, waar men niet zoo veel rijstvelden heeft, kan volstaan worden met de padi gendja te planten, en wel om reden de padi dalm, ofschoon veel voordeeliger dan de padi gendja, wel twee maanden tijd meer noodig heeft eer ze tot rijpheid is gekomen, hetgeen dan somtijds in de distrikten die van weinig rijstvelden voorzien zijn, gebrek doet ontstaan, en daardoor een verloop, gedurende een à twee maanden, van die bewoners, die steeds een dadelijk of spoediger, doch minder wezenlijk genot verkiezen boven dat, waarnaar zij langer moeten wachten; hoewel het gouvernement liever ziet dat de padi dalm, dan de padi gendja geplant wordt.

Art. 7. De zoogenaamde padi boeloe de slechtste zijnde, moet men de aanplanting daarvan steeds zooveel mogelijk voorkomen, uitgenomen in geval van noodzakelijkheid, op plaatsen waar men geen andere heeft, of wel waar de padi gendja of dalm niet wel voortkomt; even gelijk in de warme landen de padi dalm niet zoo goed groeit, als in de koude hooge landen.

Art. 8. De kommissie zal in oogenschouw moeten nemen, om het padizaad van het ééne distrikt, waar het weelderig groeit, in het andere te laten overbrengen en daar te laten planten; alzoo de ondervinding geleerd heeft, dat goede padi, geplant op plaatsen waar de padi gewoonlijk niet wel slaagt, het zaad van zoodanige padi uit andere distikten overgebragt, alsdan voordeeliger en beter opgroeit, dan de padi, komende van het zaad in dat distrikt zelf gewonnen.

Art. 9. De kommissie zal moeten opnemen de plaatsen, waar men nog meer rijstvelden zou kunnen aanleggen, hetzij door het maken van waterleidingen als anderzins; en de mogelijkheid daarvan bespeurende, zulks naauwkeurig opnemen en daarvan verslag doen aan den radhen adhipatti (rijksbestierder).

Art. 10. Zij zal ook moeten toezien, dat een ieder zijne rijstvelden behoorlijk beplant, zonder ze leeg en onbebouwd te laten liggen, op poene, dat dengeen die zijne rijstvelden niet behoorlijk beplant, die velden zullen worden afgenomen en aan een ander gegeven, gedurende den tijd van twee jaren, bij wien *de wezenlijke eigenaar* alsdan zal moeten werken, en echter voor niet meer dan de helft op de padi, die van deze velden komt, mag aanspraak maken.

Art. 11. De kommissie zal, zoowel in de hoofdnegorij als een ieder in de distrikten waartoe hij behoort, moeten zorg dragen, dat aldaar van landswege, zoodanig getal pakhuizen of lombongs worde opgeslagen, naarmate van de uitgestrektheid der rijstvelden daartoe behoorende.

Art. 12. Deze pakhuizen moeten zoodanig worden gesteld op onderscheiden plaatsen, dat het niet te moeijelijk of te ver van de woningen der rijstplanters is, om de zoogenaamde padi djakat derwaarts te brengen.

Art. 13. De kommissie zal niet meer, ook niet minder, mogen heffen, dan de vijfde bos van al de padi die ingezameld wordt; met dien verstande nogtans, dat zij zal moeten toezien, dat de vijfde bos die aan

het gouvernement geleverd wordt, en tot welker invordering zij gelast is, direkt worde geleverd na de snijding der padi, alzoo geen oude of overjarige padi zal worden geakcepteerd.

Art. 14. Zij zal moeten toezien, dat de bossen, die in voldoening van die belasting worden opgebragt, niet kleiner of ligter zijn, dan de overige padi (die den eigenaar) toekomt en tot zijnent brengt, op poene, dat degeen die zich aan deze fraude schuldig maakt, voor vijf jaren in den ketting zal worden geklonken.

Art. 15. Om die reden zal degeen, wiens voornemen het is zijne padi te gaan inoogsten, hiervan te voren moeten kennisgeven aan zijn hoofd, en deze aan de kommissie, van welke zich alsdan een of twee hunner derwaarts moeten begeven, om bij den inoogst tegenwoordig te zijn, ten einde op stond het vijfde te heffen van hetgeen is ingeoogst, en dit door de eigenaars der padi te laten brengen naar het pakhuis, waarin bepaald is, dat zoodanig distrikt het vijfde zijner padie leveren moet.

Art. 16. De kommissie zal zich steeds moeten verdeelen en in het distrikt rondgaan, en toezien welke padi in staat is van te worden ingeoogst, en daarvan de andere (leden der kommissie) verslag doen, en zorgen dat alsdan zoodanige rijp geworden padi gesneden worde.

Art. 17. Ditzelfde zal zij ook verpligt zijn te doen, ten einde toe te zien en te letten, dat de padi op den gewonen tijd geplant worde.

Art. 18. De kommissie zal de rijstvelden niet mogen takseren en daarnaar het vijfde heffen, hetwelk genoemd wordt padjak; dit wordt ten ernstigste verboden, alzoo degeen, die van zijne akkers veel bekomen heeft, ook meer aan djakat of tiende moet opbrengen, dan hij wiens padi niet geslaagd is, of die, uithoofde van andere wettige oorzaken, weinig voor zich heeft ingezameld.

Art. 19. Van de padi, die bereids in dit jaar is gesneden, zal de kommissie ook nog de tiende moeten eischen; en voor de juiste opgave, door de eigenaren, hoeveel padi zij wezenlijk hebben bekomen, zoowel deze eigenaren als het hoofd van het dorp, den eed laten doen in den messigiet of tempel; terwijl degenen, die bereids die tiende of ook wel padjak mogten hebben geheven, verpligt zullen zijn, die weder uit te keeren aan deze kommissie *).

Art. 20. De rijstvelden, die pas nieuw aangelegd zijn, zullen het eer-

*) Tot toelichting van het bepaalde bij dit en volgende artikelen, waarin van tienden gesproken wordt, is het noodig aan te teekenen, dat Daendels aanvankelijk, bij resolutie van 7 Mei 1808, had bepaald, dat ten behoeve van den lande moest worden geheven: *een tiende* van al de padi, welke in de Cheribonsche landen zou vallen; maar dat hij reeds in de volgende maand, bij besluit van gelijke dagteekening als de hier opgenomen instruktie, bepaalde: dat, in stede van dit een tiende, *een vijfde* van al de hier bedoelde padi zou worden opgebragt, naardien het was gebleken, dat die opbrengst, zonder bezwaar van den inlander, kon geschieden. De bedoeling van art. 19 schijnt dus te zijn, dat van alle, in 1808 toen reeds geoogste padi, *een vijfde* werd opgebragt; terwijl de strekking van art. 20 geene andere zijn kan, dan dat van de nieuw aangelegde rijstvelden, gedurende het eerste jaar der ontginning, geen belasting zou worden betaald.

ste jaar geen tiende behoeven op te brengen; hetgeen zich de kommissie tot narigt moet doen strekken.

Art. 21. De padi behoorlijk in de onderscheiden distrikten in de pakhuizen opgeslagen wordende, zal die sukcessievelijk door de distriktbewoners moeten worden tot rijst gestampt; en deze behoorlijk gezuiverd worden; waarna ze, door de opgezetenen van dat distrikt, zal moeten worden gebragt naar Cheribon, Karangsambong of Indramayoe, ieder distrikt naarmate dit het digst bij een van die plaatsen is gelegen.

Art. 22. De kommissie zal behoorlijk aanteekening moeten houden van de door haar ingezamelde tiende van de padi, alsmede van de kwantiteit, die op haar last gestampt is en afgezonden, waarom een van haar daarvan behoorlijk zal boekhouden, en bij den afscheep van rijst de overbrengers voorzien van een bewijs (aanduidende) hoeveel door ieder van hen wordt afgebragt, met bekendstelling van den naam van den mandoor, het distrikt en pakhuis, in welke die te huis behoort; terwijl zij voorts ook, maandelijks, van dit een en ander een schriftelijk rapport zal moeten indienen aan het hoofd van het distrikt, die daarvan aan den radhen adhipatti (rijksbestierder) behoorlijk verslag zal doen.

Art. 23. De kommissie zal steeds in alles met het hoofd van het distrikt kommunikatief moeten te werk gaan, en aan wien zij ook geheel en al is gesubmitteerd; moetende hij (distriktshoofd) door haar (kommissie) in alles het eerst gekend worden; alzoo de opgezetenen van het distrikt, in allen deele van zijne orders afhangende, diegenen welke hun iets willen bevelen, steeds ook het vertrouwen en de magt van het distriktshoofd moeten verkregen hebben, — daar deze laatste verpligt zal zijn, deze kommissie in alles de behulpzame hand te bieden, aan hare klagten of verzoeken omtrent het een of ander een billijk gehoor te geven, steeds medewerken dat aan die belasting in allen deele behoorlijk worde voldaan, en zorgen dat de *eigenaars der rijstvelden* zich houden aan hunne verpligtingen, die zij verder hieromtrent moeten observeren en hun voorgeschreven zijn of nog zullen worden; terwijl hij (het distriktshoofd) in de eerste plaats verantwoordelijk is voor de goede reussite van deze inrigting, en mede aansprakelijk wordt gehouden, wanneer de padi niet behoorlijk in komt, opgeschuurd, voor brand of andere onheilen bewaard blijft, of wel niet op behoorlijken tijd gestampt en afgevoerd wordt, waarvan de tijd bepaald wordt tot ultimo Oktober van ieder jaar, en welke diensten door de opgezetenen van het gansche distrikt zullen moeten worden gedragen.

Art. 24. Laatstelijk zij het distriktshoofd reciproque de kommissie aanbevolen toe te zien, dat aan deze belasting voldaan wordt, zonder dat knevelarijen, veksatie of het plegen van fraude, zoo bij deze als bij alle andere gelegenheden, plaats vinden, alzoo degeen die zich hieraan schuldig maakt, dan wel door een kwalijk geplaatst medelijden of met opzet, om daarbij zijn eigen voordeel te behartigen, 's lands middelen komt te frauderen, daarvoor aan den lijve zal worden gestraft.

Deze hier in haar geheel opgenomen Instruktie, is een zeer belangrijk stuk. Daarbij toch wordt, in de uitgebreide Cheribonsche landen, aan eene kommissie van inlanders opgedragen: het toezigt over en de leiding van den geheelen rijstbouw, met al wat daartoe behoort.

Maar bovenal is dit stuk hoogstmerkwaardig, omdat het den individuëelen landbouwer aanwijst, als *eigenaar of bezitter van den grond.* Immers het is moeijelijk aan te nemen, dat Daendels die, in alles wat de inlandsche huishouding betrof, met de vorsten of regenten raadpleegde, zich in de opvatting van hetgeen in de Cheribonsche landen bestond, *zóó* zeer zou hebben vergist, dat hij dit kardinale punt onjuist zou hebben ingezien. Hij moge met dat eigendoms- of bezitregt willekeurig zijn te werk gegaan, zoo als uit art. 10 blijkt en ook uit latere, hierna mede te deelen bijzonderheden, nog duidelijker blijken zal; wij gelooven als zeker te mogen aannemen, dat het bedoelde eigendoms- of bezitregt van den individu werkelijk bestond, en niet dat het door Daendels in het leven is geroepen.

Daarentegen is van zijne vinding, de hoofdstrekking der Instruktie, namelijk: het *van landswege* uitschrijven eener geregelde en nog wel individuëele belasting, op het voornaamste produkt van den grond, de padi. Evenwel, het doel is niet bereikt; want al spoedig werd, zoo als wij straks zien zullen, de medegedeelde instruktie door andere schikkingen vervangen, waarbij *aan de sultans* vergund werd, eene hoofdelijke belasting te heffen, ten deele in geld en ten deele in padi. Dit doet echter niets af, tot de appreciatie van het stuk, altijd beschouwd van het door ons ingenomen standpunt: want het beginsel bleef hetzelfde, hetzij de belasting van wege het land, hetzij die van wege den sultan werd geheven.

Het schijnt uit de instruktie te blijken, dat Daendels een proef heeft willen nemen, of de verpligte leverancien niet door eene *geregelde belasting ten behoeve van 's lands schatkist*, konden worden vervangen, en dat hij die proef, om welke reden dan ook, mislukt ziende, tot de overtuiging is gekomen: „dat het nog ver af was, van uitgemaakt te zijn, of immer van den Javaan wel eene *geregelde belasting* zou zijn in te vorderen" *).

Wij hebben in ons vorig opstel reeds opgemerkt, dat Raffles, juist toen deze overtuiging door Daendels in het openbaar werd uitgesproken, daarop heeft geantwoord door de invoering van de belasting der landrente, die, van toen af tot op dit oogenblik toe, onafgebroken op Java wordt geheven. Wij willen daar nog bijvoegen, dat de ongelukkige toestand, waarin Java onder Daendels verkeerde, veel moet hebben bijgedragen, om zijne plannen, tot invoering eener *van landswege geheven wordende geregelde belasting*, te doen mislukken, en de hier uitgesproken overtuiging te verklaren. Immers, door den oorlog was men op Java afgesneden van alle hulpmiddelen van buiten; er heerschte nijpend geldgebrek; handel en scheepvaart stonden stil. De terugwerking hiervan voelde men in alle binnen-

*) Zie bladz. 104 van zijn werk, en onze opmerking in eene noot op bladz. 408, voorgaand opstel.

landsche aangelegenheden; de bronnen van welvaart droogden op. Op het eiland zelf werd aanhoudend krijg gevoerd, en bovendien van de krachten der bevolking buitensporig veel gevorderd, door het tot stand brengen van belangrijke werken van algemeen nut, grootendeels in gedwongen en onbetaalde diensten.

De geheele maatregel bewijst overigens, dat Daendels de noodige kennis nog niet had, die vereischt werd voor het uitschrijven eener *geregelde belasting*. Immers den 7den Mei 1808 schrijft hij eene belasting uit van *een tiende* *), en naauwelijks zes weken later, den 19den Junij, bepaalt hij, dat die belasting zal *verdubbeld* worden, omdat het toen gebleken was, dat zonder bezwaar *een vijfde* kon worden geheven.

Zooals wij vroeger gezien hebben, was Daendels den 29sten April 1808 van Buitenzorg op reis gegaan naar Samarang, alwaar hij den 11den Mei aankwam. Daar hij zijne reis nam over Cheribon, is het meer dan waarschijnlijk dat hij, tijdens zijn aanwezen aldaar, zijn besluit van 7 Mei 1808 heeft genomen, en dat hij het den 19n Junij wijzigde, ten gevolge van nadere te Samarang verkregen inlichtingen.

Te opmerkelijker is de verdubbeling van belasting, in de tijdruimte van 7 Mei tot 19 Junij 1808, omdat na het vertrek van den maarschalk uit Cheribon, reeds in de maand Mei nieuwe onlusten in dat landschap waren uitgebroken, die in volle kracht waren toen de dubbele schatting werd opgelegd.

Volgens den meermalen aangehaalden brief van Daendels aan den minister, van 12 November 1808, was de toestand in Cheribon, tijdens zijn aanwezen aldaar, allezins bevredigend. Aan de talrijke bevolking en de vruchtbaarheid van den grond, werd het door hem toegeschreven, dat de sporen der verwoestingen, die het gevolg waren van vroegere onlusten, reeds zoo volkomen waren hersteld, dat daarvan niets meer was te ontdekken op zijne reis door die streken. Maar spoedig daarna braken (gelijk gezegd is) nieuwe onlusten uit, die gedurende den tijd van twee of drie maanden van zijn verblijf te Samarang aanhielden en hem (zegt hij) het bewijs leverden, hoe weinig rekening men kon maken op eene kortstondige rust, bij eene blinde en bijgeloovige natie als die van Cheribon, die was voorafgegaan door eenen langdurigen en hebbelijken staat van oproer en verwarring. Aan twee hoofden der vroegere muitelingen was het namelijk gelukt, eene onnoozele menigte te misleiden en zich een aanhang te verwerven. Maar die nieuwe opstand was spoedig gedempt; het eene opperhoofd werd gedood, het andere door ons gevangen genomen, en de rust hersteld. Te midden der onlusten had Daendels de belastingen verdubbeld. Maar toch, zoo schrijft hij aan den minister, had deze gebeurtenis hem aanleiding gegeven, om, ter voorkoming van nieuwe onlusten, de reeds daargestelde bepalingen voor het Cheribonsche bestuur (de hier-

*) Zie de noot op bladz. 50 hiervoren.

voor in haar geheel opgenomen instruktie) aan een nieuw onderzoek te onderwerpen, waarvan hij zich voorstelde het resultaat aan den minister mede te deelen, zoodra het zou zijn ten einde gebragt.

Daarvan was het gevolg, de reeds vroeger vermelde organisatie der Cheribonsche landen, van 2 Februarij 1809, waaromtrent hij in zijn brief aan den minister van 19 Maart 1809, zegt: — „Ik heb het genoegen te kunnen mededeelen, dat na de kortstondige storing, welke de rust, in de maanden Mei en Junij van het verleden jaar, in de Cheribonsche landen ondergaan heeft, zij aldaar weder volkomen hersteld is en sedert mijn laatste rapport van 12 November 1808, ongestoord blijft voortduren. Intusschen heb ik door een vast reglement voor het bestuur der Cheribonsche sultanslanden, bij resolutie van 2 Februarij door mij gearresteerd, nog getracht alle verdere zaden van misnoegdheid meer en meer uit te roeijen, de rust te verzekeren en dit rijk gedeelte van Java, na zoo veel doorgestane schokken, eindelijk eens voor het gouvernement en het moederland te utiliseren."

Den nieuwen staat van zaken zullen wij nu nog, met betrekking tot de aan de bevolking opgelegde belastingen, tot het bezit en gebruik der rijstvelden, en tot de beschikking over het daarvan verkregen produkt, nader omschrijven. Wij doen dit, door over te nemen de volgende artikelen van het meer bedoelde reglement van bestuur der Cheribonsche landen.

TWEEDE AFDEELING. *Van de sultans, den rijksbestuurder en het verder inlandsch bestuur.*

„Art. 8. De drie sultans zullen, ieder in den zijnen, tot ophouding van hun staat, het regt hebben, een zeker hoofdgeld van alle ingezetenen, tot de Cheribonsche natie behoorende, te heffen, doch niet anders dan naar de volgende bepalingen, als:

„Van een huisgezin dat wel gezeten is in goede sawa's, en van karbouwen voorzien, een rijksdaalder, van acht-en-veertig stuivers, 's jaars.

„Van een huisgezin, welks velden minder goed zijn, dertig stuivers van den rijksdaalder, en van een huisgezin, waarvan de huisvader vijftig jaren oud is, en door de wandeling bij den inlander *rimpo* genaamd wordt, acht dubbeltjes, *) of twintig stuivers van den rijksdaalder; voorts in natura van de klappernoten, en van ieder huisgezin dat nipa-bosschen of allang-allangvelden heeft, 25 bossen nipa of allang-allang, — en van de andere huisgezinnen 10 bamboezen van 12 tot 20 voeten lang.

„Wijders nog tot bezoldiging der distrikts-tommengongs, van ieder huisgezin dat zich in hunne distrikten bevindt, zonder onderscheid, twaalf stuivers in het jaar, benevens 10 bossen atap of allang-allang en 5 bamboezen.

„Art. 9. De drie sultans zullen verder, ieder in zijn distrikt, de vrije dispositie hebben over alle daarin gevonden wordende rijstvelden, en daarvan, òf door verhuring, òf door kontingenten in natura, alle die voordeelen

*) Een dubbeltje had de waarde van 10 duiten, of $2^1/_2$ stuiver.

mogen trekken, welke het oud gebruik onder den inlander toestaat, met uitzondering alleen van zoodanig getal jonken, of met de javasche jonken gelijkstaande landmaat, als volgens de nadere bij dit reglement voorkomende bepalingen, tot onderhoud der herbergen en posterijen, strikruiters en oppassers zullen moeten worden afgezonderd, mitsgaders van alle zoodanige afgiften, als tot onderhoud der pattehs, distrikt-tommengongs en mindere inlandsche hoofden zullen moeten strekken.

„Art. 10. Tegen het genot der voorschreven inkomsten en voordeelen, zullen de drie sultans der Cheribonsche landen verpligt zijn, een ieder voor zijn aandeel, aan den lande op te brengen, een kontingent van 2000 kojangs rijst van 3500 ℔ ieder, in natura voor niet; en eene rekognitie in geld ten bedrage van rds 30,000, of voor ieder rds 10,000 's jaars.

„Art. 29. Het onderhoud en de inkomsten van de onderscheiden inlandsche hoofden, zal worden gevonden uit de rijstvelden bij art. 9 ter dispositie der sultans gelaten; zullende nopens het getal derzelve, aan een ieder toe te wijzen door den gekommitteerde tot de introduktie van dit plan van bestuur, eene nadere bepaling aan zijne excellentie den maarschalk en gouverneur-generaal ter approbatie worden voorgedragen."

Derde afdeeling. *Van de kontributiën, heerendiensten en verdere verpligtingen van den inlander.*

Art. 1. Buiten en behalve de kontributie in geld, welke ieder huisgezin, ingevolge art. 8 der vorige afdeeling, verpligt zal zijn op te brengen, ten einde daaruit te vinden de vaste kontributie-gelden aan den lande, en tot onderhoud der sultans en distrikt-tommengongs; zullen de gezamenlijke ingezetenen, welke *bezitters zijn van rijstvelden*, nog gehouden wezen, om in voldoening van het kontingent der drie sultans van 2000 kojangs jaarlijks, van ieder jonk rijstland eene belasting in natura op te brengen, naar zoodanige bepaling, als daartoe toereikende, het minst drukkende voor de ingezetenen, en met de gewoonten en zeden van den inlander overeenkomstig zal worden bevonden.

„Art. 2. En opdat de ingezetenen zooveel te beter worden in staat gesteld, aan deze belasting te kunnen voldoen, zal de prefekt, rijksbestuurder en verdere regenten, ieder voorzooveel hem aangaat, hebben te zorgen, dat voortaan geene andere dan zoogenaamde padi dalm of padi gendja worde aangekweekt; en voorts dat op die plaatsen waar de rijstvelden in abondantie zijn, en geen gebrek aan water hebben, de voorkeur aan de eerstgemelde soort worde gegeven; terwijl in zoodanige distrikten, waar de rijstvelden minder overvloedig zijn, en de velden eenlijk door het regenwater worden bevochtigd, de aanplanting der padi gendja zal kunnen worden toegelaten.

„Art. 3. Behalve deze kontributie, zullen alle ingezetenen, welke niet behooren tot het inlandsch bestuur, het gevolg der sultans en andere hoofden, of ook gestadig tot de verrigting der onderscheiden lands diensten, zijn afgezonderd, gehouden zijn voor ieder tjatja of huisgezin, sukcessievelijk

eene aanplanting te doen van 500 koffijboompjes, het voorschreven getal wel te onderhouden en gade te slaan, en de vruchten daarvan, gedroogd en gezuiverd, aan den lande te leveren, tegen betaliag van vier rijksdaalders zilvergeld de pikol van 225 ℔ *)."

Bij besluit van 13 Maart 1809, werd gearresteerd, eene verdeeling der Cheribonsche sultanslanden en het prinsdom Gabang, onder de drie sultans van Cheribon, en aan elk hunner toegewezen:

aan sultan Sepoe	4,239	jonken rijstland,	met	80,739	zielen.
〃 〃 Annom	4,304	〃 〃	〃	76,622	〃
〃 〃 Cheribon	4,293	〃 〃	〃	80,250	〃
uitmakende te zamen	12,836	jonken rijstland,	met	237,611	zielen.

De rijstvelden werden, „in conformiteit van het 9e art. der tweede afdeeling van het reglement van bestuur," (hiervoren medegedeeld) nader, bij besluit van 7 April 1809, verdeeld.

Volgens dat besluit, 't welk woordelijk hier volgt, wordt toegekend:

„Ieder sultan, zoo voor hem, als tot onderhoud zijner naastbestaanden, die niet uit echten bloede zijn of eenige bediening hebben, 300 jonken.

„Den raden adhipatti (rijksbestuurder) 100 jonken, waarvan ieder sultan een derde moet opbrengen, na dekortatie nogtans van de 35 jonken, welke hij als tommengong van de Benawang geniet.

Ieder buiten bepatteh der sultans	60	jonken.
〃 binnen 〃 〃 〃	30	〃
〃 distrikt-tommengong	35	〃
〃 pangerang	20	〃
〃 kliwon van den rijksbestuurder	20	〃
Den fiskaal van den landraad	30	〃
〃 adjunkt-fiskaal van id.	16	〃
Ieder groot-mantri en groot-demang	14	〃
Den hoogepriester van den landraad	18	〃
〃 ketip van id.	6	〃
Ieder hoogepriester der sultans	14	〃
〃 ketip 〃 〃	4	〃
〃 moedin 〃 〃	2	〃
〃 klein-mantri of klein-demang	8	〃
〃 djaksa der sultans	12	〃
〃 distrikt-bepatteh	15	〃
〃 〃 mantri of demang	6	〃

*) Voor de Cheribonsche Preangerlanden werd, bij art. 16 van het provisioneel reglement van bestuur, dd. 31 Maart 1809, bepaald: dat in de distrikten, welke voor de aanplanting van koffij geschikt zijn, aan ieder huisgezin, *zoowel aan de geestelijken en priesters als anderen, met uitzondering alleen van den hoogepriester*, een vast getal boomen ter aanplanting zou worden opgelegd, geëvenredigd naar den afstand der plantaadjen van hunne woningen en van de plaatsen der aflevering.

Ieder distrikts-djaksa	6	jonken.
〃 〃 hoogepriester	6	〃
〃 〃 ketip	2	〃
〃 〃 moedin	1	〃
〃 koewoe of loerah	3	〃
〃 prenta of petingi *).	1½	〃
〃 hoofd of loerah der justitiedienaren van den landraad en de sultans	4	〃
〃 justitiedienaar, van id.	1½	〃
〃 opper-cipier, van id.	6	〃
〃 onder-cipier, van id.	3	〃
〃 oppasser van het blok, van id.	1½	〃
〃 hoofd of loerah der distrikt-justitie-dienaren . . .	3	〃
〃 justitie-dienaar der distrikten.	1	〃
〃 opper-cipier der distrikten	4	〃
〃 onder-cipier der id.	2	〃
〃 oppasser van het blok der distrikten en elk man die aan den prefekt, de sultans en andere hoofden is toegestaan en voor andere lands werken gebezigd worden	—¾	〃

„Voorts buiten de koewoes, prentas, ketips, moedins, justitiedienaren, cipiers en die daarmede gelijkstandig zijn, nog aan dezelve een of meer dessa's, naarmate voldoende wordt geoordeeld, om daaruit deze aan hun toegestane manschappen te kunnen trekken.

„*Terwijl overigens alle daarna overschietende jonken rijstland*, *zooveel mogelijk op eene gelijke wijze*, *onder de overige ingezetenen zullen moeten worden verdeeld.*

„Wel verstaande, dat van de opgemelde uitgegeven rijstlanden, zoowel als van alle anderen, het gewoon kontingent in natura zal moeten worden opgebragt."

Alverder werd door Daendels, bij missive van 17 Mei 1809, goedgekeurd, de door den gekommitteerde tot de introduktie van het bestuur, in voldoening aan art. 1 der derde afdeeling van het reglement van bestuur, gemaakte bepaling van den taks, welke de cheribonsche sultans van de *bezitters der rijstlanden* zullen mogen heffen, en werd die taks vastgesteld op *drie pikols van de twintig die worden ingezameld*, ten einde daaruit te voldoen de twee duizend kojangs rijst, die de sultans jaarlijks aan den lande moeten opbrengen. En vermits, bij diezelfde gelegenheid, was gebleken, dat zoowel de landmaat in Cheribon, als de vruchtbaarheid der gronden in sommige distrikten, „konsiderabel van den anderen verschilt," waardoor

---

*) Deze koewoes of loerahs en prentas of petingies zijn de dessahoofden. Men kan, uit het hun toegekende aandeel in de rijstvelden, afleiden, tot welken schakel der ambtelijke hierarchie zij behooren. De prentas of petingies kregen *de helft* van hetgeen werd toegelegd aan een gemeen djayang-sekar, zie hiervoren pag. 42.

het tribuut van gemelden taks voor den eenen sultan ook meer dan voor den anderen afwerpt, werd bepaald: dat de sultans, naar evenredigheid van hetgeen zij van dien taks ontvingen, in het kontingent der 2000 kojangs zouden deelen, te weten: sultan Annom voor 500, sultan Sepoe voor 800 en sultan Cheribon voor 700 kojangs rijst, indien namelijk deze regeling, met onderlinge overeenstemming, zoodanig kon worden ingevoerd *).

Nog moet hier worden melding gemaakt van eene bijzonderheid, die zich voordeed in de Cheribonsche Preanger-landen. De onder deze landen behoorende regenten van Limbangan, Soekapoera en Galoe, hadden namelijk de moeijelijkheid aangetoond, om aan de oppassers van den prefekt het bepaalde getal rijstvelden uit te geven, *naardien de inrigtingen daaromtrent geheel alleen waren van die van Java's noord-oostkust*, *en de ingezetenen, die in het bezit van rijstlanden waren*, *daarop een zeker eigendom verkregen hadden.* Ingevolge het verzoek van deze drie regenten en het appui van den prefekt, altereerde Daendels, bij besluit van 3 Oktober 1809, het 12e artikel van het reglement van bestuur voor de Cheribonsche Preangerlanden, in zoo verre, dat in stede van de afzondering van 1½ jonk rijstland tot onderhoud van elken oppasser van den prefekt, die oppassers door de regenten van Limbangan en Soekapoera in geld, en door den regent van Galoe in padi zouden worden onderhouden, gerekend tegen zes rijksdaalders zilvergeld 's maands per hoofd.

Daendels erkende dus, met betrekking tot de regentschappen Limbangan, Soekapoera en Galoe (het laatste thans behoorende tot de residentie Cheribon) dat de bezitters van rijstlanden daarop een zeker eigendom verkregen hadden. De gewezen gouverneur van Java's noord-oostkust, N. Engelhard zegt deswege in zijn bekend geschrift tegen het werk van Daendels, het volgende:

„Het meerder gedeelte der opgezetenen van de Preanger regentschappen en die van de Ommelanden, hebben grondeigendom. De meeste sawavelden zijn het eigendom van den Javaan, hetzij die door hem aangemaakt of aangekocht zijn, of hij ze bij erfenis heeft verkregen; deze velden gaan, bij overlijden, van den vader op de kinderen of naastbestaanden over. Bij hun leven mogen zij die verhuren of verkoopen, zonder bemoeijenis van

*) Het laatste gedeelte der hier aangehaalde missive van Daendels aan genoemden gekommitteerde, van 17 Mei 1809, luidt aldus:

„Over het door u mij aangeboden reglement voor de rongingscholen, kan ik niet genoegzaam op gronden van kennis oordeelen, om het aan te nemen of te verwerpen, doch autoriseer u niettemin, het den prefekt tot rigtsnoer aan te bevelen, zoodra zich voor deze scholen de noodige sujetten presenteren, en ze mitsdien dadelijk opgerigt en in werking gebragt zullen kunnen worden; vertrouwende dat de voorschriften, bij dat reglement vervat, aan de zeden en godsdienstige gewoonten van den Cheribonner naauwkeurig zijn getoetst, en de sultans van hunne zijde, vrijwillig genoegen nemen in de lasten, die zij volgens dat reglement zullen moeten dragen, doch ook weder uit de voordeelen gekompenseerd worden."

Dit hier als kuriositeit mededeelende, voegen wij er bij, dat reeds drie maanden voor de behandeling van dit reglement, en wel bij besluit van 19 Februarij 1809, „de school van de ronging-meiden op Cheribon hersteld" was, zoo als blijkt uit de aanhaling en omschrijving van den inhoud van dat besluit met de hier overgenomen woorden, in het *generaal register op het receuil*, te vinden achter het derde stuk der Bijlagen van Daendels' werk.

regent of landeigenaar. In geen geval zal zich regent of landeigenaar met de sawavelden inlaten, dan wanneer die onbebouwd blijven liggen, of dat de eigenaar nalatig blijft, daarvan de *padjak* of landhuur te voldoen, hetgeen hem van zijn regt van eigendom versteekt, en den regent of landheer daarentegen in de gelegenheid stelt, die velden aan anderen ter beplanting te kunnen overgeven; welke velden dan ook niet mogen worden veraliëneerd, wijl zij het eigendom blijven van den regent of landeigenaar. Dit is zóó algemeen in de regentschappen en op de meeste landen geadopteerd, dat het kracht van wet heeft verkregen.

„Dan, het is op Java's noord-oostkust daarmede anders gelegen. Alle beplante velden, met uitzondering van vruchtboomen, behooren aan den heer van de landen, en zijn onder de regenten en hoofden, voor hun bestaan, verdeeld, en blijven niet aan den persoon, maar aan den post geattacheerd. De overige rijstvelden (dus die, welke niet noodig zijn voor het bestaan van de regenten en hoofden) worden, bij toerbeurten, onder den gemeenen man van de dessa, waartoe de velden behooren, verdeeld; vermits op Java de populatie verre overtreft de kultivatie, zoodat de Javaan op Java (Java beteekent hier het gouvernement van de noord-oostkust) zich, over het algemeen, het eene jaar geneert met de rijstkultuur, en het andere met eene andere kultivatie, of met den handel, of wel met het presteren van diensten, hetzij in dagloon of voor een geheel jaar, bij dezen of genen Europeaan of Chinees" *).

Wanneer wij hier de woorden aanhalen van den grootsten tegenstander van Daendels, dan is het niet, omdat wij ten vollen instemmen met zijne hier overgenomen beschouwing, maar om te doen zien, dat zelfs hij, voor een gedeelte van Java, het grondeigendom van den individuëelen landbouwer erkent. — Of, gelijk Engelhard beweert, de toestand in het gouvernement van Java's noord-oostkust zoo geheel anders was, gelooven wij te mogen betwijfelen. Meer waarschijnlijk is het, dat men dáár geen individuëel eigendom heeft willen erkennen, omdat daarmede niet zouden zijn overeen te brengen geweest, de dáár steeds geheerscht hebbende beginselen van willekeurige beschikking over de gronden met de opgezetenen.

Bij besluit van 23 Mei 1809 was reeds bepaald, dat voor het inkomen der regenten in de Cheribonsche Preangerlanden, even als in de Bataviasche Preangerlanden plaats vond, zou worden geheven, één tjain padi van ieder tien tjains, welke werden ingezameld onder den naam van tjoekée, en zulks in plaats van een halve tjain, bevorens gevorderd. Met betrekking tot de Bataviasche Ommelanden was, bereids te voren, bij publikatie van 13 Maart 1809, ingetrokken de vroegere bepaling: dat de landeigena-

*) Zie het werk van Nicolaus Engelhard: Overzigt van den Staat der Ned. O. I. bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal Daendels, in 1816 te 's Gravenhage en Amsterdam uitgegeven bij de gebroeders van Cleef, en aldaar pag. 265 en 266. — Zouden de laatste woorden der aanhaling niet kunnen staven, dat de Javaan, *toen reeds*, tot vrijwilligen arbeid gezind was, wanneer zijn belang het meebragt, of de behoefte hem dreef?

ren niet meer dan *een tiende* van de voortbrengselen hunner landen zouden mogen trekken; hetgeen geschiedde met de bedoeling, om het regt van eigendom, in dit opzigt, van alle restriktiën en bepalingen te bevrijden.

Al verder moeten wij met een enkel woord spreken van den verkoop van belangrijke en uitgestrekte landschappen. In de eerste plaats zijn de landen van het toenmalig Buitenzorg, aan Daendels zelven overgedragen voor 39,900 rijksdaalders, welke uitgestrekte landen later door hem en voor zijne rekening, met groot voordeel, in perceelen aan anderen werden verkocht. Maar bovendien werden nog, van landswege en in het openbaar, verkocht: de landen in de regentschappen Tangerang en Krawang, de landen van Bezoeki, Panaroekan en Probolingo; een gedeelte der overwonnen Bantamsche landen, en eenige landerijen rondom de steden Samarang en Soerabaya; welke alle te zamen hebben opgebragt, ongeveer drie en een half millioen rijksdaalders, het papierengeld tot zilver gereduceerd. De dringende geldnood, waarin de maarschalk verkeerde, mag wel als de voornaamste drijfveer van deze handeling worden aangemerkt.

Nog zij hier aangeteekend, dat Daendels in den laatsten tijd van zijn bestuur, en wel op den 6n en 10n Januarij 1811, kontrakten sloot met de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, krachtens welke wederzijdsch grondgebied volgender wijze werd gewijzigd.

De keizer van Soerakarta stond aan het Hollandsch gouvernement af: — een gedeelte van de tegenwoordige residentie Kadoe, een gedeelte van het regentschap Blora; mitsgaders dat gedeelte der stukjes grond onder het Solosche gebied, gelegen in de regentschappen Samarang en Demak, en die welke mogten liggen geënklaveerd in de residentiën Japara en andere, en der landen welke zich tusschen Grobogan en het distrikt Salatiga mogten bevinden. Daarentegen werd door het Hollandsche gouvernement aan het rijk van Soerakarta toegevoegd: het landschap Malang en het distrikt Ngantang, gelegen in de residentie Pasoeroean.

De sultan van Djokjokarta stond aan het Hollandsch gouvernement af: — de stukjes Djokjoschen grond, gelegen in de regentschappen Samarang en Demak, en die welke mogten liggen geënklaveerd in de residentiën Japara en andere, alsmede het distrikt Grobogan, Wirosari, Sesela-warong, benevens het land dat zich tusschen deze en het distrikt Salatiga mogt bevinden; mitsgaders de landen Djipan en Djapan. Daarentegen werden door het Hollandsch gouvernement aan het rijk van Djokjokarta toegevoegd: het landschap Galoe en het distrikt Tjauwar-wettan, mitsgaders de landen onder Boyolali aan het gouvernement behoorende.

Ten aanzien dezer landen werd bepaald, dat de limieten binnen drie maanden zouden aangewezen worden door houten of steenen palen, en dat het regt van eigendom zou ingaan met den dag der ratifikatie van het kontrakt.

Uit een brief van Daendels, geschreven te Soerabaya den 26sten Junij

1811, dus drie dagen vóór zijn vertrek van Java, gerigt aan zijn opvolger, blijkt dat de sultan van Djokjokarta bezwaren tegen de limietscheiding had ingebragt; gevende Daendels dientengevolge in overweging om *als eene groote gunst* het regentschap Poeger bij de overige afgestane landen te voegen.

Onder het britsch tusschenbestuur werd de afstand dezer gronden nader geregeld, zooals wij later zien zullen.

Bij al het hier zoo uitvoerig medegedeelde, moeten wij nog, met een enkel woord, van het rijk van Bantam spreken. — Naauwelijks was Daendels van zijne eerste reis naar Samarang te Batavia teruggekeerd, of hij ontving het berigt, dat de kommandeur te Bantam P. P. du Puy, benevens de luitenant der infanterie Kohl, een europeesch en drie inlandsche soldaten, op den 15 November 1808, bij gelegenheid eener audientie en in de uitoefening van hun dienstpligt, in het paleis en onder het oog des sultans, op last van den rijksbestuurder waren vermoord. Daendels begaf zich, met de noodige krijgsmagt, onmiddellijk derwaarts. De sultan, alle toenadering afwijzende, werd in zijn verblijt belegerd, overwonnen, gevangen genomen, van de regering vervallen, en het rijk van Bantam verklaard te zijn: domein van den Koning van Holland, met bepaling dat daarover zóódanig zou worden beschikt, als tot welvaart van land en volk, en overeenkomstig het belang van den lande zou bevonden worden te behooren. De misdadige rijksbestuurder, Pangerang Warga di Radja, werd gefusilleerd en zijn lijk in zee geworpen, evenals met de lijken van den vermoorden kommandeur en gevolg was geschied; terwijl generale amnestie voor alle voortvlugtige prinsen en mindere rijksgrooten werd uitgevaardigd. De kroonprins, Pangerang Ratoe Mochamad Alie Oedien, die onschuldig aan den moord was, werd benoemd tot sultan van Bantam. Dit alles was afgeloopen den 22n November, dus juist eene week na het plegen van den moord, in welken korten tijd het berigt was gezonden van Bantam naar Batavia, de maarschalk met duizend man infanterie en eenige stukken geschut van daar was opgerukt naar Serang en Bantam (ruim 20 uren gaans) en al het hier medegedeelde had volbragt. De straf was dus onmiddellijk gevolgd op de misdaad, en de geschonden hollandsche eer en waardigheid met krachtige hand gewroken. Van het gebeurde werd, met overlegging van stukken, aan de andere vorsten op Java kennis gegeven, om de vroegere indrukken van onze onmagt, indien daarvan nog mogt zijn overgebleven, geheel uit te wisschen.

De ontslagen sultan werd verbannen naar Amboina.

Onder de voorwaarden, waarop de nieuwe sultan benoemd was, komt het volgende voor. De Lampongsche provinciën (Sumatra) in 1753 door de Kompagnie aan den toenmaligen sultan in leen afgestaan, werden van het rijk van Bantam afgescheiden, en onder onmiddellijk beheer van het Hollandsch gouvernement gesteld. Evenzoo werd het oostelijk gedeelte van dat rijk, loopende van het regentschap Tangerang langs de rivier Tjidani,

tot 300 roeden over de rivier Tjimanderi, zoomede de landen Sading en Jassinga, van Bantam gescheiden, bij de Ommelanden van Batavia gevoegd en onder gouvernements beheer gebragt. De sultan, gesteld onder de bevelen van den prefekt, had weinig meer gezag, dan de gewone regenten in het gouvernement van Java's noord-oostkust.

Deze staat van zaken duurde niet lang. De wanorde en regeringloosheid namen in Bantam toe. Reeds den 7n Mei 1809 moesten den nieuwen sultan als voogden worden toegevoegd: de rijksbestuurder Aria Troena Laga en de pangerang Soera Mangala. Maar ook deze maatregel was niet afdoende; weshalve den 22n Augustus 1810, het toenmalig Bantam nader werd georganiseerd, waarbij de benedenlanden in twee regentschappen (Bantam en Anjer) verdeeld en geheel aan het gouvernement getrokken werden; terwijl het bestuur over de bovenlanden, in naam des Konings, werd opgedragen aan een anderen sultan, die zijn verblijf hield te Pandeglang.

De bevolking van Java, die, blijkens het rapport der staatskommissie van 1808, geschat werd te bedragen tusschen de drie en vier millioen zielen, had onder Daendels geen hooger cijfer bereikt. Immers, volgens het voorkomende op pag. 2 en 13 van zijn werk, werd de bevolking, tijdens zijn bestuur, globaal berekend te bedragen:

In de stad Batavia, de Ommelanden en de Jakatrasche en Preanger-Regentschappen: Tangerang, Krawang, Buitenzorg, Tjandjoer, Soemedang, Bandong en Parakanmoentjang	200,000	zielen.
In het rijk van Cheribon en de drie Cheribonsche Preanger-Regentschappen: Limbangan, Soekapoera en Galoe	350,000	〃
In de Noord-Oostkust en oosthoek, het eiland Madura daaronder begrepen.	1,600,000	〃
In de Keizers- en Sultanslanden (Soerakarta en Djokjokarta.)	1,500,000	〃
In het gebied van Prang Wedono.	40,000	〃
In het rijk van Bantam.	80,000	〃
In alles voor de bevolking van geheel Java.	3,770,000	zielen.

Wij eindigen hiermede onze uitvoerige aanteekeningen omtrent het bestuur van den maarschalk Daendels, na er nog aan te hebben herinnerd: — dat hij bij proklamatie van 20 Februarij 1811 kennis gaf van de inlijving van Holland bij het Fransche keizerrijk, van hetwelk de kolonie nu ook een deel uitmaakte; — dat hij den 16n Mei 1811 het bestuur over de Oost-Indische bezittingen overgaf aan den divisie-generaal J. W. Janssens, door Napoleon benoemd tot gouverneur-generaal der keizerlijke bezittingen ten oosten van Isle de France; — en dat hij den 29n Junij 1811 Java verliet.

Het bestuur van Janssens is van te korten duur geweest, en werd gevoerd onder te ongelukkige omstandigheden, dan dat het van invloed heeft

kunnen zijn op het onderwerp dat wij behandelen. Alleen herinneren wij aan het door hem genomen besluit van 20 Julij 1811, waarbij bepaald werd: dat aan elk der ministers (residenten) aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta, europeesche jongelingen zouden worden toegevoegd, onder de benaming van *elèves voor het civiel*, die zich, door omgang met jeugdige Javanen van het vorstelijk geslacht, de javaansche taal eigen maken, en trachten moesten om door te dringen tot de kennis der zeden en gewoonten van het land.

Bij kapitulatie van den 18n September 1811 ging Java aan de Engelschen over. Wij zijn dus genaderd tot het Britsche tusschenbestuur, onder hetwelk het *landelijk stelsel* op Java is tot stand gekomen.

De belangstellende lezer, die met ons een terugblik heeft willen werpen op het *tijdvak vóór Raffles*, zooals wij getracht hebben dit in ons tegenwoordig en voorgaand opstel te beschrijven, zal, naar wij hopen, tot de overtuiging zijn gekomen: dat er over de kennis van Java en van de bevolking van dat eiland, te voren nog zoo onzeker en beneveld, onder het bestuur van Daendels een licht is opgegaan, dat de staatskommissie van 1803 niet bij magte was te ontsteken. Schier alle binnenlandsche aangelegenheden werden onderzocht en geregeld; wij bekomen aanwijzingen van de werkkrachten der bevolking en van het produktief vermogen van den grond; de positie der hoofden is meer juist afgebakend, alhoewel zij in hunne onderlinge rangsverhouding gelaten werden: — in één woord, veel wat voor de kennis van het spoedig daarna ingevoerde *landelijk stelsel* noodig is te weten, wordt ons opgehelderd. Zoo komt ook het dorpsbestuur, uit den nevel dien het omhulde, te voorschijn. Opmerkelijk is het, dat terwijl de kommissie van 1803 de dessahoofden ignoreert, Daendels die hoofden plaatst op één rij met, ja zelfs beneden den eenvoudigen inlandschen soldaat. En wanneer er nu bij het tegenwoordig geslacht in Nederland nog twijfel bestaat, over de waarachtige positie die deze dessahoofden in de Javaansche maatschappij innemen, en men nog niet regt weet, of het zijn „kleine tirannen die men breidelen moet," dan wel „de mannen door welke wij de bevolking in onze koloniën besturen," dus de spil waarom alles draait: — dan durven wij de hoop voeden, dat wij, voortgaande op onzen weg van onderzoek, deze merkwaardige personen, die men, zonder dat zij 't weten of begrijpen, op een verheven voetstuk wil plaatsen en gevaar loopt te aanbidden, juist zullen leeren kennen, en dat met die kennis ook het middel zal kunnen worden gevonden om, door doelmatige bepalingen, hen te brengen tot hetgeen zij, in het waarachtig belang van de bevolking en van het gouvernement, moeten zijn.

Wij hebben veel feiten vermeld èn veel bronnen aangewezen, die stof tot nadenken zullen geven; terwijl wij hoogst spaarzaam waren in het maken van eigen opmerkingen, en liever door eene kleine vingerwijzing de aandacht wilden leiden.

En nu moge het oordeel over Daendels en zijn bestuur *in het algemeen*,

uiteenloopend zijn; zeker zal er geen verschil van gevoelen bestaan, wanneer men dat bestuur, *in het bijzonder* met opzigt tot de verkregen meerdere kennis, ter toetse brengt. En men zal dit te hooger waarderen, hoe meer men nadenkt over de duizende moeijelijkheden, waarmede Daendels in dat bestuur te kampen had; wanneer men let op de groote wereldgebeurtenissen buiten, en op de beroeringen en onlusten binnen de grenzen van het eiland Java. Bij al de zorgen, daardoor reeds op de schouders van den gouverneur-generaal gelegd, verdient het bewondering, dat hij nog tijd, lust en energie genoeg had, om de binnenlandsche aangelegenheden, de eigenlijke huishouding van het volk, tot in de bijzonderheden na te gaan. Zijne opvatting moge niet altijd juist, de door hem genomen maatregelen, beschouwd van het standpunt des tegenwoordigen tijds, mogen niet altijd doelmatig worden geacht, ze zijn daarom niet minder merkwaardig, en waren in vele opzigten dienstbaar, als rigtsnoer voor de handelingen van latere bestuurders.

Daendels heeft den weg gebaand voor Raffles.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 20 NOVEMBER 1863.

Voortzetting der beraadslaging over de regeling voor de gouvernements-suikerkultuur. — Mededeeling omtrent de resultaten der jongste veilingen van Java-thee.

Voorzitter, de heer mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede: dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen, de heeren: C. Goekoop Dzn te 's Gravenhage, G. J. de Clercq, direkteur der Nederlandsch-indische handelsbank te Amsterdam en mr. H. P. G. Quack, sekretaris der maatschappij voor de exploitatie der staatsspoorwegen te 's Gravenhage.

Aan de orde is:

I. *De voortzetting der beraadslaging over de regeling voor de gouvernements-suikerkultuur op Java.*

De *Voorzitter*. De leden hebben door de ontvangst van het gedrukte verslag der vorige vergadering kennis kunnen nemen van de Nota's der heeren Millard en von Oven over de regeling voor de gouvernements-suikultuur. Het bestuur heeft zooeven berigt ontvangen van den heer Millard, dat hij andermaal door ongesteldheid verhinderd wordt deze vergadering bij te wonen. De leden zullen met mij die afwezigheid betreuren, maar ik geloof toch niet dat daarin aanleiding moet gevonden worden om de behandeling van het in de eerste plaats voor dezen avond aan de orde gestelde punt tot eene volgende vergadering te verschuiven.

De punten, die meer in het bijzonder, door den heer Millard in zijne Nota zijn behandeld en waarop ook de vergadering meer bepaald hare aandacht zou kunnen vestigen, zijn de volgende: 1o. de bepaling dat de aan-

plant in het vervolg dessa's gewijze zal geschieden, met deze exceptie evenwel dat de gouverneur-generaal, bij vernieuwing van kontrakten, eene afwijking van dezen regel kan toestaan; 2o. het aannemen van een vast kwantum van levering door de kontraktanten; en 3o. de bepaling dat de ondernemer geen ander suikerriet in de fabriek ontvangen of verwerken mag, dan hetwelk afkomstig is van den gouvernements-aanplant. Voor eene regelmatige diskussie is het wenschelijk te achten achtervolgens deze drie punten in beraadslaging te brengen. Ik open dus de beraadslaging over het eerste punt: de dessa'sgewijze aanplant met de daarbij gevoegde exceptieve bepaling.

De heer *de Serière.* Ik wil thans alleen verklaren dat ik mij reserveer om, nadat de diskussie over deze drie punten zal afgeloopen zijn, kortelijk mijn gevoelen te zeggen over de suikerregeling in haar geheel. Wat het in de eerste plaats aan de orde gestelde punt betreft, zoo moet ik verklaren dat omdat de bepaling van art. 4 der besluitsregeling door den heer Millard in bescherming wordt genomen, dit, voor mij althans, nog geen reden is om te zeggen dat de bepaling goed is. Integendeel ik keur de bij art. 4 gevoegde exceptie ten eenenmale af. Artikel 4 getuigt van een hinken op twee gedachten. Waarom het beginsel niet in al zijne konsekwenties vol gehouden? Men weet wat het in Indië zeggen wil: het hangt van den gouverneur-generaal af. Al heeft men dan nog zulke goede bedoelingen het zal niets baten.

De heer *van Lier.* Ofschoon ik een jong lid van het Genootschap ben en nooit een voet in Indië gezet heb, veroorloof ik mij toch, al is het ook met schroom, een woord over het thans in behandeling zijnde onderwerp te zeggen. Ik heb getracht door studie daaromtrent op de hoogte te komen. Wij hebben eenige uitstekende deskundigen in ons midden en het zal mij aangenaam zijn te regt te worden gewezen, want mijne zienswijze is welligt ook die van anderen.

De nieuwe suikerregeling bevat, in mijn oog, zeer veel goede bepalingen in vergelijking met hetgeen vroeger bestond. Hieraan moet dan ook, mijns inziens, worden toegeschreven dat zoo weinig stemmen zijn opgegaan om de bezwaren aan te wijzen, die tegen de nieuwe regeling bestaan.

Den toestand van de suikerkultuur kennen wij allen. Die toestand was zoodanig dat men in Indië algemeen eene verbetering wenschte, vooral wat betreft de bepaling der aan het gouvernement te leveren hoeveelheid. De dessa's gewijze aanplant zal vele bezwaren voor de bevolking wegnemen. Dit is een der vele punten, die door de kommissie, belast met het onderzoek der suikerkultuur, in het breede zijn behandeld. De minister heeft zich aan het verslag dier kommissie gerefereerd. Maar wat zien wij te gelijker tijd? Het gevolg van het verleggen van den aanplant in de nabijheid der fabrieken zou moeten zijn inkrimping van de uitgestrektheid velden. De kommissie meende daarom dat naast den gedwongen aanplant moet plaats hebben aanmoedi-

ging van de vrijwillige kultuur. Maar dit element ontbreekt geheel in deze regeling, terwijl men, volgens het oordeel van een aantal deskundigen, naast de gedwongen kultuur de vrije teelt kon in het leven roepen, als overgang tot een beteren toestand. De kommissie belast met het onderzoek der suikerkultuur, zegt daaromtrent in haar merkwaardig rapport: „Omdat het in onze bedoeling ligt bij de gouvernements-suikerkultuur ook vrijwillige aanplantingen te doen verrijzen, zoowel met het oogmerk om, overeenkomstig de bedoelingen van het regerings-reglement, den overgang tot vrije kultuur ook op deze wijze te bevorderen, als om de toeneming der suikerproduktie op Java in de hand te werken. De proeven met zoodanige vrijwillige suikerriet-aanplantingen naast die van het gouvernement genomen, zijn, hoezeer nog op kleine schaal werkende, niet ongunstig uitgevallen. *Er bestaan geene overwegende motieven om van deze zaak geen goed gevolg te verwachten.*"

De minister zegt echter: vrije, naast gedwongen kultuur, is onmogelijk. De heer Millard herhaalt in zijne nota: de kontrôle kan niet behoorlijk gehouden worden. Maar men bedenke toch dat de suikerkommissie zegt: „Reeds is zooveel gelukt aan welks slaging getwijfeld werd." Er moeten, zegt de minister, geheel nieuwe voorwaarden uitgedacht worden, waaronder de vrije kultuur kan worden in het leven geroepen. Maar vele deskundigen beweren, dat het opheffen van de bezwaren om te komen tot vrijwilligen aanplant — bezwaren die ook door den heer Millard worden aangevoerd — niet tot de onmogelijkheid behoort. De heer Millard geeft trouwens zelf een middel aan, een vast plantloon per bouw, waardoor het mogelijk zou zijn om den vrijwillligen aanplant naast de gedwongen kultuur te laten bestaan. Maar al zou, zegt men nu, een middel uit te denken zijn, dan nog zijn allerlei misbruiken en knoeijerijen te vreezen; de fabriekant heeft te overwegenden invloed. Waarom, mag ik vragen? Als een der gronden daarvoor beschouw ik, dat de minister laat bestaan de kultuurpercenten voor de hoofden. Terwijl de bevolking krijgt een loon, dat daalt naar mate de produktie klimt, krijgen de hoofden eene hoogere belooning naar evenredigheid van de meerdere produktie. In die kultuurpercenten ligt dus een voornaam bezwaar om te komen tot vrijwilligen arbeid. De heer H. J. Lion, een man, die als suikerfabriekant zeer veel ondervinding heeft opgedaan, heeft in 1858 in eene brochure getiteld: *Het kultuurstelsel en art.* 56 *van het regeringsreglement*, Batavia, W. Bruining 1858, aangetoond dat een van de voorname redenen, die het bestaan van de vrije naast de gedwongen kultuur verhinderen, zijn de kultuurpercenten, welke de hoofden uit de gedwongen kultuur trekken. Hij wilde daarom dat de hoofden zoowel voor de vrije als voor de gedwongen kultuur zouden worden beloond. De tegenwoordige regeling der heerendiensten en van het grondbezit maakte werkelijk de tusschenkomst der hoofden nog noodig. Maar toch aan het slot zijner brochure geeft hij een modelsuikerkontrakt, waarvan overgang tot geheel vrijwillige kultuur het hoofdpunt uitmaakt. Hij wil den gedwongen aanplant jaarlijks met 20 bouws verminderen. De middelen om

daartoe te geraken en werkelijk vrijen arbeid te verkrijgen, geeft hij aan. Wanneer nu mannen als Duymaer van Twist, Umbgrove en Lion de mogelijkheid aannemen van vrije teelt en dus van het houden eener kontrôle op den vrijwilligen aanplant, dan begrijp ik niet waarom de tegenwoordige minister slechts het eene gedeelte van het voorstel der suikerkommissie aanneemt. Het gevolg van dezen maatregel van den minister zal nu zijn vermindering van de produktie. Wanneer verschillende deskundigen de mogelijkheid aannemen om eene behoorlijke kontrôle te houden, dan zie ik niet in waarom men niet reeds nu een stap verder heeft gedaan. Waarom wordt het aan de wet op de kultuur-ondernemingen overgelaten om vrijen arbeid in het leven te roepen, hetgeen geleidelijk zou kunnen geschieden daar waar de bevolking reeds gewoon is aan de suikerkultuur? Ik wensch daaromtrent wel eenige opheldering van de mannen van de praktijk in ons midden. Ik weet zeer goed, dat vrije arbeid bij deze kultuur niet alom en op eenmaal op Java kan worden ingevoerd; maar men heeft een overgangsmiddel tot beteren toestand aangewezen en daarvan ligt geen spoor in deze regeling, wat den aanplant betreft.

De heer *de Serière.* Het is te meer te betreuren dat men het verbod om riet, verkregen uit den vrijen aanplant, in eene gouvernements-fabriek te vermalen, bestendigd heeft, omdat de vrije suikerteelt reeds bestaat. Van de instelling van het kultuurstelsel af tot op den huidigen dag heeft men die vrije kultuur niet alleen gedoogd, maar zelfs aangemoedigd. In Cheribon bestond de vrije teelt naast den gouvernements-aanplant; beide hebben, zonder elkander eenige schade toe te brengen, te zamen gewerkt, ja de uitkomst heeft doen zien dat onder het zamenwerken van beide stelsels beide zijn vooruitgegaan. Ik beaam dus wat de heer van Lier gezegd heeft. Het bevreemdt mij in de hoogste mate dat art. 18 in de regeling van den tegenwoordigen minister van koloniën is opgenomen en het bevreemdt mij ook dat dit artikel door den heer Millard in bescherming is genomen. De eenige explikatie, die ik hiervoor geven kan, is deze, dat de heer Millard welligt als oud fabriekant zich niet geheel en al op het standpunt heeft kunnen plaatsen, waarop een bestuur zich plaatsen moet.

De *Voorzitter.* Wij zijn afgeweken van het punt, dat ons eigenlijk moet bezig houden. Ik heb den heer van Lier in zijn betoog niet wil storen, maar het door hem aangevoerde komt eigenlijk te pas bij het derde punt.

Daar niemand het woord verlangt over het eerste punt, de dessa's gewijze aanplant met de daarbij gevoegde exceptieve bepaling, en evenmin over het tweede punt, de levering van een vast kwantum, komt thans in behandeling het derde punt, het verbod tegen het vermalen van vrij geteeld suikerriet.

De *Voorzitter.* Bij dit punt komt vooral in aanmerking de onmogelijkheid, die men beweert te bestaan om het riet van den gouvernementsaanplant en dat verkregen door vrijwillige teelt, in de fabriek te vermalen onmogelijkheid, die door den heer von Oven, wordt staande gehouden. De heer von Oven zegt in zijne Nota, (zie het verslag der vorige vergadering blz. 117 tot 122) dat wanneer men de belooning van den planter op eene andere wijze regelt, indien men aanneemt een vast plantloon per bouw, de bezwaren geheel en al zijn uit den weg geruimd.

De heer *Bachiene.* Ik zou mij ook wel kunnen vereenigen met een vast plantloon per bouw, te meer omdat hetgeen door den heer Millard daartegen wordt aangevoerd, mij niet overtuigd heeft. Ik meen in zijn betoog eenige tegenstrijdigheid te hebben opgemerkt. Hij zegt toch dat de partikuliere teelt doorgaande bouwsgewijze wordt beloond, maar laat daar onmiddellijk aan voorafgaan: „een middel (het stellen van het plantloon op een vast cijfer per bouw), dat ik niet zou kunnen toejuichen, omdat daarin iets stationairs ligt, omdat het den prikkel beneemt aan de vlijt en de zorg der bevolking en haar onverschillig maakt voor de resultaten, waartoe, wil men immers de vrije teelt zien bloeijen, zij gestadig dient te worden opgewekt." Mij dunkt, het een is niet in harmonie met het ander. Ik geloof toch dat de partikuliere industrie zeer goed weet wat haar belang vordert. Meent zij, dat het stellen van een vast plantloon per bouw „den prikkel beneemt aan de vlijt en de zorg der bevolking," mij dunkt zij zou zich haasten een anderen maatstaf van belooning aan te nemen. Ik begrijp dan ook niet, waarom in dat opzigt het gouvernement het voorbeeld der partikuliere industrie niet heeft gevolgd. Kan deze het plantloon voldoende regelen, afgescheiden van de werkelijke opbrengst per bouw, de regering zal het dan ook kunnen. Daarvoor ware het groote bezwaar weggenomen, dat nu belet het verwerken van partikulier aangeplant riet door de gouvernements-kontraktanten. Wat dus te dier zake door den heer von Oven is gezegd, lacht mij wel toe en schijnt adhesie te verdienen.

De *Voorzitter.* De heer Millard geeft de bezwaren op, die geopperd zijn tegen het geven der bevoegdheid aan den kontraktant om suikerriet, door vrijwillige overeenkomsten verkregen, te verwerken. Die bezwaren zijn: 1°. het beschikken over meerdere velden dan de behoefte aan rijst gedoogde; 2°. overdrijving der werkkracht van de bevolking; 3°. vrees voor de verkorting van de belangen des gouvernements. „Die bezwaren — zegt de heer Millard — zijn voldoende te wederleggen." Later komt hij hierop terug en dan zegt hij: „Maar ik heb *gewigtiger* bedenkingen daartegen. Ik zou vreezen, dat die meerdere vrije aanplant boven de gouvernementsteelt de keuze der gronden zou bemoeijelijken, daardoor het kwaad, dat de regering wil weren, de beschikking over meer dan een vijfde der dessavelden, zou bestendigen en het geheel der aanplantingen al ligtelijk de kapa-

citeit der fabrieken zou te boven gaan en dat de resultaten ten laatste als een afschrikkend voorbeeld tegen de vrije kultuur zouden gelden."

De heer *de Serière*. Wie beschikt over den grond? Natuurlijk de eigenaar. En zou men hem niet het regt geven op dien grond te teelen, wat hij goedvindt? Ik wil thans nog op een feit wijzen — en ik zou hierbij namen en toenamen kunnen noemen — dat de fabriekanten in den Oosthoek verzocht hebben om als een middel tot uitbreiding der kultuur, vrij suikerriet te mogen vermalen, zich verantwoordelijk stellende voor al de moeijelijkheden, die hieruit zouden kunnen voortvloeijen. Door vorige besturen is dit altijd geweigerd. De tegenwoordige minister van koloniën zet er nu bovendien nog een muur voor en zegt, dat hetgeen tot dusver is geschied, in het vervolg niet mag plaats hebben. Ik begrijp niet hoe dat iemand, die weet, wat men op Java doen kan, bezwaren kan hebben tegen eene regelmatige ontwikkeling dier bezittingen. Wāre de heer Millard(nog fabriekant op Java en had hij de gelegenheid om meer bouws met riet te beplanten, hij zou waarschijnlijk van een ander gevoelen zijn. Hij zou ondervinden dat het goed gaat, gelijk het totdusver goed gegaan is.

De heer *Robidé van der Aa*. De sprekers, die tot nu toe het woord voerden, hebben zich bepaald bij het uiten van klagten over art. 18 der nieuwe regeling. Ik zal de verdediging van dit artikel niet op mij nemen, maar wil alleen tegen de geuite klagten een enkel woord in het midden brengen.

De heer de Serière zegt: de minister zet een muur en belet iets wat tot nu toe bestond. Ik spreek dit tegen. Wanneer de bepaling van art. 18 is eene belemmering voor den vrijen arbeid, dan rigt de minister dien muur niet op, maar laat dien staan, want in de algemeene grondslagen van den heer Rochussen vinden wij in § 19 dezelfde bepaling. Het artikel is dus niet nieuw. Vraagt men nu evenwel waarom heeft de minister die belemmerende bepaling niet opgeheven, dan neem ik de vrijheid op te merken, dat het besluit van 20 Julij jl. is een tijdelijke maatregel. Van daar, naar het mij voorkomt, dat die genomen is bij koninklijk besluit en niet bij wet. De minister heeft toegezegd eene wet op de kultures, die zoowel zal regelen de gouvernements- als de partikuliere kultuur. Voor de gouvernements suikerkultuur was echter eene voorziening dringend noodig. Men vreesde achteruitgang en het niet voldoen door de fabriekanten aan hunne verpligtingen. Daarom zijn tijdelijke maatregelen bij koninklijk besluit vastgesteld, hoofdzakelijk om het fixum te herstellen in plaats van de levering van 2/3 der produktie; een maatregel, die algemeen wordt goedgekeurd. Tevens heeft men van die gelegenheid gebruik gemaakt om te waken voor de belangen der bevolking. Nu vraag ik: mogt de regering bij het nemen van dit besluit verder gaan? Wanneer men in aanmerking neemt dat de oppositie thans reeds geklaagd heeft dat zulk een maatregel bij koninklijk besluit genomen is, dan vraag ik: of er niet grooter kreten

zouden zijn opgegaan, indien eene zoo belangrijke kwestie, die het onderwerp uitmaakt van art. 18 der nieuwe regeling, door de regering eigenmagtig ware beslist. Ik geloof dat men dan had kunnen zeggen dat die handelwijze niet eerlijk kan genoemd worden, want dan had de minister een belangrijken, ingrijpenden maatregel genomen. Hoezeer ook ik van meening ben dat men er naar streven moet om art. 56 eene waarheid te doen zijn; hoezeer men ook, mijns inziens, verpligt is de partikuliere teelt te bevorderen, zoo geloof ik dat dit niet mag geschieden zonder medewerking der wetgevende magt. Ik geloof dus dat het allezins begrijpelijk is dat de regering de zaak, die in art. 18 behandeld wordt, gelaten heeft zooals zij was.

De heer *de Serière*. Zoo ik mij niet bedrieg is door het koninklijk besluit van 20 Julij jl. de suikerregeling van 1860 ingetrokken. Men kan dus de nieuwe regeling beschouwen als uit te drukken den wil en de wenschen van den minister en men kan tevens aannemen dat hij de bepaling van art. 18 heeft willen handhaven; want dat die ook gevonden werd in de regeling van den minister Rochussen doet niets ter zake. Ik wil niet in eene refutatie treden van hetgeen door den heer van der Aa gezegd is. Maar ik wil alleen verklaren dat hetgeen door hem gezegd is, mij nog niet overtuigd heeft. Ik begrijp nog volstrekt niet waarom men dat gedeelte der suikerkultuur, dat onder het bestuur van den heer van Twist beschermd en aangemoedigd werd, als het ware in de lucht heeft laten zweven en regels stelt voor het andere deel, dat eene voorziening niet zoo dringend behoefde. Het doet mij in hooge mate leed dat deze nieuwe regeling afkomstig is van den tegenwoordigen minister van koloniën.

De heer *Schill*. Ik meen, dat de bepaling om geen ander riet in de fabriek te verwerken, dan dat afkomstig van den gouvernements-aanplant, van zeer oude dagteekening is, die in alle oude kontrakten te vinden is. In latere tijden heeft men daarin eenige verandering of afwijking toegestaan en heeft men hier en daar den partikulieren naast den gouvernements-aanplant toegelaten. Het is bekend dat daardoor — ik wil niet zeggen dat dit algemeen was — misbruiken hebben plaats gehad en dat men vrije kultuur genoemd heeft wat inderdaad niet vrij was. Dit heeft, gelijk bekend is, tot botsingen aanleiding gegeven, waaraan men door de suikerregeling van 1860 een einde heeft willen maken. Men is daarbij als het ware tot den regel teruggekomen en heeft het verwerken van riet, verkregen van den partikulieren aanplant, in de gouvernements-fabrieken verboden. Die verbodsbepaling is in de nieuwe regeling overgenomen. Ik kan mij voorstellen dat een minister, zelfs met de meest liberale beginselen, daartoe is overgegaan, omdat deze regeling slechts te beschouwen is als een tijdelijke maatregel en als voorbereiding van een anderen, waarbij regels zullen moeten gesteld worden voor de partikuliere teelt, en daar waar de mogelijkheid tot misbruiken bestaat, getracht moet worden die voor te

komen. Zoolang het tegenwoordige stelsel op Java in het algemeen wordt gehandhaafd, zoolang men heeft het gezag der hoofden en dat gezag door het gouvernement tegenover de bevolking wordt gebruikt, is het ook mogelijk dat dit gezag zal worden misbruikt voor partikuliere doeleinden. Ik wraak het dus niet dat men de bestaande bepaling heeft gehandhaafd. Ik geef toe dat ze de ontwikkeling der partikuliere industrie belemmeren zal, maar ik koester de hoop dat zeer spoedig algemeene wettelijke regels zullen gesteld worden, regels, die de hinderpalen zullen wegruimen voor eene ontwikkeling van den vrijen arbeid.

De heer *de Serière.* Ik wensch dat de hoop van den heer Schill spoedig zal verwezenlijkt worden. Maar ik moet den heer Schill toch verzoeken op te geven in hoever de nieuwe suikerregeling te beschouwen is als eene voorbereiding tot een anderen toestand.

De heer *Schill.* De nieuwe of liever de verbeterde bepalingen, die in de tegenwoordige regeling voorkomen, wijzen, mijns inziens, onder anderen juist bij het slot van art. 18, van zelf op eene voorbereiding tot een anderen toestand, vooral wanneer in het oog gehouden wordt, dat men met die regeling heeft willen te gemoet komen in toestanden die voor het oogenblik dringend voorziening vorderden, en dat eene algemeene regeling der kultuur-aangelegenheden is toegezegd.

De heer *de Serière.* In elk geval zal dan toch die tijdelijke maatregel tien jaren van kracht blijven. Zoo gaarne had ik nog den tijd beleefd dat de nijverheid op Java zich vrij kan ontwikkelen, maar ik zal zelfs de morgenschemering van den nieuwen dag wel niet meer zien aanbreken.

De heer *van Lier.* Ik heb hooren zeggen dat men vreest voor overdrijving van de krachten der bevolking door het zamenwerken van de vrije naast de gedwongene kultuur. Ik geloof dat men hier een onderscheid moet maken. Waarvoor bestaat vrees op Java? Voor overdrijving van de krachten der bevolking wanneer deze slecht beloond wordt. Maar of men diezelfde vrees zou behoeven te koesteren bij eene goede belooning van den arbeid, bij eene belooning — zooals o. a. door den heer von Oven wordt opgegeven — van *f* 50.— en *f* 55.— voor 50 dagen werkens, waardoor de Javaan zich ruimschoots in staat ziet om zich de noodige voedingsmiddelen te verschaffen, dat betwijfel ik. Men kan dus alleen vrees koesteren voor overdrijving, bij het toekennen van een karig loon aan de bevolking. Daarom had ik gaarne gewenscht dat men thans reeds een schrede verder gedaan en het beginsel aangenomen had van eene belooning per bouw. De bevolking krijgt nu voor elken der eerste 45 pikols *f* 3.— en voor elken pikol daarboven *f* 1,50; een weinig ekonomisch begrip, naar mijn inzien.

Nu zegt men: de vrijwillige kultuur kon de minister niet invoeren. Hij zou anders een greep in het bestaande stelsel hebben gedaan, waarvoor de

medewerking der wetgtgevende magt vereischt wordt. Maar wanneer ik in aanmerking neem welke gewigtige veranderingen en verbeteringen de minister door de nieuwe regeling reeds tot stand heeft gebragt, dan weet ik niet waarom hij niet nu reeds een stap verder had kunnen gaan en de berekening van het loon althans zoo geregeld had dat de vrije teelt naast de gedwongen kultuur mogelijk is.

De heer *Bekking*. Ook ik betreur zeer het gemis in deze regeling van een element van ontwikkeling, het zij ik deze regeling beschouw als een tijdelijken, hetzij als een blijvenden maatregel. Al neem ik de tijdelijkheid van den maatregel aan, dan nog moet ik dat gemis betreuren. Ik ben toch van oordeel dat er thans eene bijzonder gunstige gelegenheid bestond om de fabriekanten vrijgeviger beginselen te doen aannemen dan in deze regeling worden aangetroffen. Het gemis van een fixum was voor alle fabriekanten een groot ongerief en ik geloof dat, ten einde dat fixum terug te erlangen, zij zich gaarne aan bepalingen zouden onderworpen hebben, tot wier aanneming zij, zonder ekwivalent, niet gemakkelijk zullen zijn over te halen. Dat voordeel heeft het gouvernement geheel uit handen gegeven. Het heeft het fixum hersteld, zonder er een ekwivalent tegen over te stellen.

De bezwaren, die men aanvoert tegen de mogelijkheid om reeds nu een toestand in het leven te roepen, die leiden zal tot ontwikkeling, zijn niet van zoo overwegend gewigt. Reeds door het herstellen van het fixum wordt een der thans bestaande bezwaren weggenomen. Daardoor verzekert het gouvernement zich een vast aandeel in de suikerproduktie. Het tweede bezwaar is de afhankelijkheid van de verkregen uitkomsten uit de fabriek voor de bereiding van het plantloon der bevolking. Maar ook dit bezwaar had men zeer gemakkelijk kunnen wegnemen. Het heeft de aandacht van den heer Bachiene getrokken dat voor de vrije kultuur de regel bestaat dat het loon der bevolking bouwsgewijze wordt berekend. Dit denkbeeld is niet nieuw. Ook de heer Millard wijst er op in zijne Nota. Hij zegt: „Geen deskundige zal de gegrondheid dier redenen ontkennen, zoo lang het plantloon blijft in evenredigheid tot het verkregen produkt. Anders is het echter, wanneer dat plantloon op een vast cijfer per bouw gesteld wierd, onafhankelijk van de waarde van het produkt of van eenige taksatie; een denkbeeld, waarvan de memorie van toelichting niet gewaagt maar dat toch, meen ik, meermalen in overweging is gegeven." Wanneer de regering hiertoe had willen overgaan dan ware de bevolking zeer gebaat en het ware het gouvernement volkomen onverschillig geweest of de fabriekanten, behalve het riet van den gouvernements-aanplant ook nog vrij suikerriet zouden vermalen. Hierdoor ware de gelegenheid geopend om aan de produktie eene belangrijke uitbreiding te geven, waarvoor die nog in zoo hooge mate vatbaar is. Om daarvan een denkbeeld te geven wijs ik op hetgeen in het verslag der suikerkommissie is medegedeeld. In dat verslag wordt opgegeven: dat de totale uitgestrektheid der velden te zamen *in de verschillende ondernemingskringen* eene oppervlakte beslaat van 484,000 bouws; dat daarvan voor de suiker-

kultuur geschikt worden geacht 242,000 bouws, *welk cijfer echter veel grooter moet zijn*, en dat jaarlijks met suikerriet beplant worden 40561 bouws, dus slechts een twaalfde gedeelte van de in de ondernemingskringen gelegen velden. En deze enorme uitgestrektheid voor de suikerkultuur geschikte gronden wordt daarvoor nog steeds gesloten gehouden. Buiten de ondernemingskringen is de uitgestrektheid van dien grond nog veel belangrijker. Evenwel is die kultuur nu weder bij vernieuwing veroordeeld om gedurende 10 jaren stationair te blijven. Ik betreur het daarom dat men niet van deze gelegenheid heeft gebruik gemaakt om meer het oog te vestigen op de uitbreiding en ontwikkeling, waarvoor deze industrie zoowel in het belang van het gouvernement als der bevolking, zoo zeer vatbaar is.

De *Voorzitter.* Op hetgeen de heer Bekking zoo even uit de nota van den heer Millard voorlas, volgt evenwel nog iets meer, namelijk: „een middel evenwel, dat ik niet zou kunnen toejuichen, omdat daarin iets stationairs ligt, omdat het den prikkel beneemt aan de vlijt en de zorg der bevolking en haar onverschillig maakt voor de resultaten, waartoe, wil men immers de vrije teelt zien bloeijen, zij gestadig dient te worden opgewekt. Volmondig zeg ik de regering na: eene voorbedachtelijke schatting beneden de vermoedelijke opbrengst van den vrijen aanplant zou de bron van misbruiken kunnen worden, omdat zij opzettelijk onwaarheid aanmoedigen zou." Worden die bezwaren van den heer Millard ook gedeeld?

De heer *Bekking.* Ik wilde dit punt niet aanroeren omdat de heer Millard afwezig is, maar ter beantwoording van de vraag van den Voorzitter wil ik wel verklaren, dat ik met die redenering in geenen deele instem. De prikkel, die volgens den heer Millard verloren zou gaan, bestaat ook nu niet. Ieder die met de suikerkultuur bekend is, weet dat voor eene fabriek 1200 à 1500 arbeiders voor den veldarbeid zijn ingedeeld. Die arbeiders krijgen, onverschillig of zij veel of weinig hebben gewerkt, een gelijk deel van het plantloon. Is dat nu een prikkel? Ik geloof niet dat iemand dit zal kunnen beweren, want indedaad is het den javaanschen suikerrietplanter geheel onverschillig of eene fabriek iets meer of iets minder produceert; eene vermeerdering toch van 1000 pikols bijv. kan slechts een verschil geven van eenige weinige duiten voor een planter.

De heer *von Oven.* Wat de heer Bekking daar zegt, geloof ik wel dat in het algemeen waar is, maar toch kan ik verzekeren dat, sedert de produktie van mijne fabriek tot de tegenwoordige hoogte is opgevoerd, de bevolking zich meer toelegt op het bewerken van de velden en meer zorg besteedt aan den aanplant. Het plantloon is ook door de hoogere produktie ongeveer verdubbeld. Ik houd mij dan ook overtuigd dat, was vrije aanplant naast den gouvernementsaanplant toegestaan, de bevolking, met het oog op de meerdere verdiensten, die zij daardoor behalen zou, allezins genegen zou bevonden worden om ook vrij riet aan te planten.

De heer *van Aalst.* Artikel 18 der nieuwe suikerregeling zegt aan het slot: „en zulks tot dat daaromtrent andere regels zullen zijn gesteld." De minister zal deze zinsnede wel met voordacht hebben opgenomen, zoodat de nieuwe regeling niet beschouwd schijnt te moeten worden als eene volmaakte eindregeling.

De minister van koloniën is meer recent suikerfabriekant dan ik. Het is reeds jaren geleden dat ik Indië verliet. Mijne ondervinding betreft dus niet den laatsten tijd, maar die ondervinding had mij toch doen hopen dat men op dit oogenblik een vrijgeviger stelsel zou hebben kunnen toepassen.

Wat nu de nieuwe regeling betreft, ik beschouw die als eene modifikatie van de regeling van den heer Rochussen. Het herstelde fixum zal in het westen van Java op deze grondslagen eenige kontrakten doen wijzigen. Maar de fabrieken in den oosthoek zullen door het fixum niet worden gebaat. Daar zal men geen resultaat van de nieuwe regeling verkrijgen. Ik verklaar dan ook dat ik het gewijzigd kontrakt niet aanneem, en ik geloof zeer weinig fabriekanten in de vier oostelijke residentiën.

Omtrent den vrijen suikerrietaanplant, dien wij gekend hebben vóór de regeling van den heer Rochussen en waarmede ik twee jaren op mijne fabriek gewerkt heb, meen ik te mogen zeggen dat die, in aanmerking nemende de geringe bevolking en de nieuwheid der zaak, goede resultaten heeft opgeleverd. De minister heeft zwarigheid gevonden om den bij de regeling van den heer Rochussen ingeslagen weg weder te verlaten, vooral omdat het niet mogelijk zou zijn voor de berekening van het plantloon de gedwongen kultuur van de vrije teelt af te scheiden. Deze redenering heeft mij verwonderd. De minister heeft zich doen kennen als iemand met een helder verstand en schrandere begrippen. Kon hij nu geen middel uitdenken om aan de bezwaren, die uit eene vereeniging van de partikuliere naast de gouvernementsteelt zouden kunnen voortvloeijen, te gemoet te komen? Ofschoon de nieuwe regeling eenige verbetering aanbrengt in het plantloon, zal de berekening en uitbetaling van het loon immers toch niet geschieden naar gelang van den arbeid, die door ieder planter individuëel verrigt is. Tien of twintig dessa's leveren de grondstof voor de fabriek en krijgen voor het produkt eene gelijke vergoeding, naarmate van de produktie die verkregen wordt, zoodat de bewoners eener dessa, die veel grondstof heeft geleverd even veel ontvangen als eene andere dessa, die minder heeft opgebragt. Had men niet door een eenvoudig middel dit bezwaar kunnen wegnemen? Had men niet kunnen bepalen dat door bevoegde experts, wanneer het riet zijn wasdom heeft bereikt, eene globale taksatie zal worden gedaan van de vermoedelijke opbrengst der gouvernements- en der vrije teelt? Is het onmogelijk te zeggen, na zoodanige taksatie, dat men kan aannemen dat de gedwongen aanplant en de vrije teelt respektievelijk zooveel zullen opbrengen? Naar mate van die taksatie zou dan later het plantloon aan de bevolking moeten uitgekeerd worden. Ik stel bijv. dat de gouvernements-aanplant groot is 400 bouws, dat de opbrengst daarvan geraamd wordt op 50 pikols per bouw, zoodat daarvan in het geheel ver-

De heer *van Lier*. De heer van der Aa zegt: men moet letten op de misbruiken, die ontstaan kunnen. Ofschoon ik den minister nazeg: liever geen vrijen arbeid dan vermomden dwang, zoo geloof ik toch, dat er met dat woord „misbruiken" op onverantwoordelijke wijze is geschermd. Ik geloof, dat, wanneer de waarheid aan het licht zal komen van hetgeen in de laatste jaren op Java is gebeurd, men zal zien, dat in de voorstelling van de zoogenaamde „schandalen" van den vrijen arbeid zeer veel politieke begrippen in het spel zijn geweest, al is hier en daar misbruik gepleegd. Ik zie niet in, dat de hoofden den vrijen arbeid thans eenigzins zullen begunstigen, daar hun belang dit geenszins medebrengt. Thans toch ontvangen de hoofden wel kultuurpercenten van de gedwongen kultuur, maar niets van den vrijen arbeid. Willen zij nu de partikuliere teelt tegenwerken, zij behoeven slechts den inlander kultuur- of heerendiensten op te leggen, om hem daardoor van de vrije kultuur af te houden. De kultuurpercenten der hoofden zijn dus een voornaam beletsel tegen den vrijen arbeid, want oefenen nu de hoofden in eenigen zin invloed uit, dan zal dit natuurlijk zijn in hun belang, dus ten behoeve van de gedwongen kultuur, die hun geldelijke voordeelen oplevert. Hoe meer de gedwongen kultuur afwerpt, hoe hooger ook de kultuurpercenten zijn. Zoo lang men niet eene belooning toekent voor het toezigt op de vrijwillige teelt of de bezoldiging der dessahoofden anders regelt, zoo als Daendels reeds wilde, zal er steeds vrees voor misbruiken blijven bestaan, want de hoofden hebben er dan belang bij dat geene vrije aanplantingen worden gedaan.

De *Voorzitter*. Ten opzigte van de vrees van den heer van der Aa dat het slechts *in naam vrije* aanplantingen zouden zijn, moet ik vragen hoe dit te rijmen is met de bepaling in de suikerregeling dat het snijden en vervoeren van het riet alsmede het werk in de fabrieken zal geschieden door vrijwilligen arbeid zonder tusschenkomst van het bestuur? De suikerregeling neemt de mogelijkheid aan dat dit werk zonder dwang zal kunnen geschieden. Wanneer nu het snijden en vervoeren van het riet en de fabriekarbeid vrijwillig zonder dwang zal kunnen geschieden, zal dan de aanplant van het riet ook niet vrijwillig zonder dwang kunnen plaats hebben?

De heer *Robidé van der Aa*. Ik geloof dat er onderscheid is tusschen de personen die den fabriekarbeid verrigten en zij die den aanplant bewerkstelligen. Het planten van het riet kan niet anders geschieden dan door de bezitters van sawahs, terwijl de fabriek-arbeid kan verrigt worden door iederen Javaan. Wanneer ik mij eene hollandsche vergelijking mag veroorloven, zou ik zeggen dat het eerste verrigt wordt door een boer, het tweede door een daglooner. In elk geval zal men voor het snijden en vervoeren van het riet en den fabriekarbeid meer volk vinden dan voor den aanplant. Daarenboven is het mogelijk dat de Javaan zijne velden liever met rijst of andere gewassen beplant dan met suiker. Nu zou het

toch, dunkt mij, wel kunnen gebeuren dat men door het geven of voorspiegelen van voordeelen dwang op den inlander uitoefende om te doen, hetgeen men gaarne had dat hij deed.

De heer van Lier heeft herhaaldelijk gewezen op de kultuurpercenten. Ik geloof ook dat die in vele opzigten zeer schadelijk zijn. Maar wanneer men den gouvernements-suikerkontraktant vrij liet om vrije suiker te doen aanplanten dan kon het vermomde dwang worden. De inlander is gewoon suiker te planten op het gebod van zijne hoofden. Hoe kan hij nu nagaan, wanneer hem wordt geboden op dat veld suiker te planten, of dat veld behoort tot den gouvernements-aanplant of tot de vrije teelt? Is het niet mogelijk dat er personen zullen gevonden worden die in hun belang het inlandsche hoofd eene geldelijke belooning zullen geven?

Wanneer ik deze bezwaren in het midden heb gebragt, dan heb ik daarmede niet te kennen willen geven dat ik in de toekomst den vrijen arbeid onmogelijk acht. De bezwaren, die ik aanvoerde, zijn grootendeels de bezwaren van de konservatieve partij. Die partij is in deze vergadering niet vertegenwoordigd. Ik geloof dus dat het nuttig is geweest dat ik hier ben opgetreden als *advocatus diaboli*, omdat wij anders misschien verstoken zouden zijn van zeer belangrijke inlichtingen, die wij nu ontvangen hebben.

De heer *van Lier*. Waartoe dient de regeling van een zeer gewigtig onderwerp door den minister bij besluit vastgesteld, waarover de konservatieven hem zeer hard zijn gevallen? Ik bedoel het besluit waarbij overeenkomsten met individuën tot regel zijn gesteld. Is dit dan niet reeds één waarborg tegen misbruiken, ook naar de meening van den minister; een maatregel, dien hij als van overwegend belang en van de grootste urgentie beschouwde. Als de minister zijne verwachtingen omtrent die regeling verwezenlijkt ziet, dan ligt daarin reeds een middel waardoor de Javaan weet, dat hij niet gedwongen kan worden door zijne hoofden. Uit hetgeen wij dezen avond vernomen hebben, blijkt, dunkt mij, duidelijk, dat het geenszins zoo moeijelijk ware geweest, om naast de gouvernementskultuur ook partikuliere teelt toe te laten. Zal de inlandsche bevolking zich nu niet herinneren, wat in de laatste jaren gebeurd is? Toen heeft men haar immers verklaard, dat zij voorschotten niet behoefde terug te geven. Zou de heer van der Aa van meening zijn, dat het op den Javaan geenerlei indruk gemaakt heeft, dat van regeringswege alom is verklaard, dat de regering zich niet met den vrijen arbeid bemoeide en hem aan zijn lot overliet? Dergelijke officiëele handelingen maken blijvenden indruk in Indië. Men kreeg algemeen de impressie, dat de regering tegen vrijen arbeid gestemd was. De Javaan is nu zoo kinderlijk niet als men soms meent; hij kent zeer goed zijn belang. En als men nu in de meening verkeert, dat van hoogerhand tegen den vrijwilligen arbeid is te velde getrokken, zal de herinnering daarvan zoo ligt uitgewischt zijn en zal de Javaan, als er misbruiken mogten ontstaan, zich niet wel degelijk gaan beklagen?

De heer *von Oven*. Ik geloof dat de heer van der Aa den Javaan op een te laag standpunt plaatst. Deze kent zeer goed zijne regten en verpligtingen. De dessa's zijn tegenwoordig zoodanig ingerigt dat ieder Javaan in het begin van het jaar weet welk stuk grond hij moet beplanten en bewerken. Elke dessa heeft zijne afgescheidene tuinen en ieder inlander een bepaald deel om te bewerken. Hoe zou nu op die wijze eene vermenging van gedwongen en vrije kultuur kunnen plaats hebben?

Wat het beweren betreft dat de vrije arbeid in de fabrieken niet dezelfde is als de vrije arbeid in de tuinen, moet ik opmerken, dat het werk op het veld verrigt wordt door dezelfde personen, die in de fabrieken werkzaam zijn. De Javaan gaat niet altijd zelf naar de tuinen, maar sluit ook daarvoor wel eens overeenkomsten met de boedjangs.

De heer *van Aalst*. Ik geloof ook niet dat er een absoluut verschil bestaat tusschen de personen, die den fabriekarbeid en zij die den veldarbeid verrigten. Ik veroorloof mij op het volgende feit te wijzen. Toen ik de fabriek, die ik thans nog bezit, aanvaardde, werd van alle zijden, waar ik mij vestigde, gezegd dat het een schande was om eene onderneming te vestigen in eene streek, waar zoo weinig volk was. Uit gedane opnemingen bleek toen, dat wat het getal dienstpligtige sawahbezitters betrof, dit 800 à 900 bedroeg. Dit getal was nu bestemd voor eene fabriek, waarbij 528 bouws waren ingedeeld, terwijl in de grondslagen van den heer van den Bosch sprake was van vier huisgezinnen per bouw. Ik erken dat ik het eerste en tweede jaar met zeer veel moeijelijkheden en bezwaren had te kampen, zoodat ik daarom het derde jaar trachtte van elders werkkrachten te verkrijgen. Dit gelukte mij onder de klasse van transportvoerders in Pasoeroean. Maar later werd onder mijn opvolger door de bewoners van het distrikt aangeboden om het riet te snijden en te vervoeren, daar zij verklaarden het geld dat daarvoor aan de personen uit Pasoeroean werd uitbetaald, zelf te willen verdienen. Na dien tijd heeft dit steeds plaats gehad. Dit is eene kleine bijdrage om te doen zien dat zeer zeker onder de karrevoerders een groot deel dienstpligtige sawahbezitters gevonden zullen worden, personen die voor kultuurdiensten ingedeeld zijn.

De heer *Schill*. Bedrieg ik mij niet dan wisselen wij nog steeds van gedachte over de opportuniteit van art. 18. Ik heb zoo even dit artikel verdedigd, omdat ik de geheele regeling beschouw als een maatregel van overgang. Ik schaar mij echter niet bij hen die het artikel verdedigen op de gronden, aangevoerd door hen, die den minister toeroepen: *surtout pas trop de zèle.* Een liberaal gouvernement moet optreden als hervormer en een hervormend gouvernement zou ik juist toeroepen, *surtout beaucoup de zèle.* Het moet de gelegenheid niet laten voorbijgaan om doortastend te handelen, zonder zich door vrees voor de tegenpartij te doen afleiden.

Wat nu betreft de mogelijkheid van het bestaan van vrije kultuur op Java, die mogelijkheid is, naar mijn inzien, niet te ontkennen, zoodra men

slechts aanneemt en daarstelt een toestand waarbij vraag en aanbod van arbeid zonder belemmering, zonder invloeden vrij kan gelden.

Ik heb artikel 18 verdedigd omdat ik meen dat men nu niet dadelijk kan komen tot den toestand, die gewenscht moet worden. De omstandigheden op Java zijn nog van dien aard dat uit het toelaten eener onbeperkte vrije kultuur misbruiken zouden te vreezen zijn. Er bestaan toch belemmeringen tegen eene ontwikkeling der vrije kultuur, die het gevolg zijn van het geheele stelsel van beheer. Dat stelsel moet herzien worden. Ik beschouw het als de pligt en roeping van een hervormend gouvernement om die herziening tot stand te brengen. De heer Millard is van hetzelfde gevoelen. Hij zegt toch: „Er zijn noodzakelijke voorwaarden verbonden aan die vrije ontwikkeling; er zijn hinderpalen weg te ruimen, met welke zij immer zal blijven eene hersenschim of een bedrog." En welke zijn die hinderpalen? Het gemis van individuëel grondbezit en de heerendienstpligtigheid der bevolking. Zonder het wegruimen dier belemmeringen zal men moeijelijk tot geheel vrije kultuur kunnen geraken. Ik beschouw dan ook art. 18 als een maatregel van overgang tot een toestand, die bij de te verwachten algemeene wet zal worden geregeld.

De heer *Robidé van der Aa.* Ik veroorloof mij nog eene vraag te doen. De heer von Oven heeft er op gewezen dat de velden afgescheiden zijn en dat de inlander weet waarover hij beschikken kan en welk deel hij bewerken moet. Van de zijde der konservatieve partij — vroeger onder anderen in dit Genootschap door wijlen den heer Kruseman — is meermalen beweerd dat men, om de suikerkultuur met vrucht te kunnen drijven, de beschikking behoeft over eene groote uitgestrektheid grond, zoodat er tegen de vrije suikerkultuur bezwaren bestaan, die niet bij de tabaksteelt of den aanplant van andere tweede gewassen gevonden worden. Ik wenschte wel te vernemen van de deskundigen, of dit bezwaar gegrond is en met eenigen grond kan worden aangevoerd.

De heer *von Oven.* In de residentie Pasoeroean plant elke dessa op hare eigene gronden. Iedere dessa weet hoeveel bouws zij bezit. De voor den suikerrietaanplant bestemde velden in het eene distrikt worden door gouvernements-gekommitteerden uit het andere distrikt nagemeten. Elke dessa weet dus met juistheid hoeveel grond zij bezit, terwijl ieder inlander kent de hoegrootheid van het deel, dat hij beplanten moet. Daaraan wordt steeds streng vastgehouden.

De heer *Raedt van Oldenbarnevelt.* Ik ben geen deskundige, maar ik ben ambtenaar en als zoodanig veroorloof ik mij eene vraag. Kunnen de bezwaren, die door den heer van der Aa zijn geopperd, niet worden opgeheven door eene behoorlijke kontrôle van de zijde der europeesche ambtenaren? Doet de europeesche ambtenaar in Indië zijn pligt niet of zijn zijne pligten niet behoorlijk geregeld? Is het getal dier ambtenaren niet in

overeenstemming met de behoefte? Mij dunkt dat in iedere geordende maatschappij, al is het licht der beschaving er slechts eenigermate doorgedrongen, middelen zijn om de bevolking tegen knoeijerijen van wien ook te beveiligen.

De heer *von Oven.* Als antwoord op de vraag van den heer Raedt kan ik gerust verzekeren dat de belangen der bevolking steeds het voorwerp zijn van de bijzondere zorg van iederen ambtenaar.

De heer *Raedt van Oldenbarnevelt.* Na die verzekering mag men aannemen dat de bezwaren der konservatieve partij niet zoo zwaar kunnen wegen.

De heer *van Lier.* Ik heb er reeds op gewezen dat de belooning der bevolking in deze regeling op weinig ekonomische wijze is geregeld. Het loon is verhoogd. Maar hoeveel? Volgens de regeling van den heer Rochussen, verkreeg de bevolking van eene produktie bijv. van 41 pikols per bouw *f* 112.— Volgens deze regeling zal zij ontvangen *f* 123.— Nu zien wij uit het regeringsverslag dat bij een bouw 5 huisgezinnen zijn ingedeeld. In het verslag over 1860 wordt opgegeven dat het getal suikerfabrieken bedraagt 97; het getal suikerrietplantende huisgezinnen 190.525; het gezamenlijk bedrag der door hen genoten betaling *f* 4.345,445,85, gemiddeld per huisgezin *f* 22,81; gemiddeld per bouw *f* 111.86. Volgens de nieuwe regeling zal de bevolking van 41 pikols per bouw *f* 11.— meer ontvangen of *f* 2,20 per huisgezin. Bedraagt de produktie 60 pikols, dan is het verschil *f* 22,50 of *f* 4,50 per huisgezin. Nu heb ik eene statistiek ingezien, overgelegd bij de stukken omtrent de suikerkultuur: Ik bedoel Bijlage F. n°. 8, zijnde eene „Aantooning volgens het kultuurverslag van 1858 en latere opgaven van de direktie der kultures, van het getal suikerriet-plantende huisgezinnen, bij iedere fabriek, van het loon door hen genoten en van het bedrag der door de gezamenlijke landbewoners zonder onderscheid in de suikerrietplantende dessa's verschuldigde landrente, mitsgaders van de uitgestrektheid sawahvelden, welke die dessa's bezitten." Wat blijkt nu uit dat stuk? Dat geenszins alle gezinnen, bij de suikerkultuur ingedeeld, eene belooning van *f* 22.81, het middencijfer, genieten. Van sommige fabrieken zijn geene details opgegeven. Bij 49 fabrieken blijkt intusschen dat de belooning, naarmate van het getal ingedeelde gezinnen, *niet* bereikt *f* 22.81; bij 44 komt zij tot dat cijfer of hooger, somtijds zelfs tot een ruimer bedrag. Bij eene fabriek waren 11 gezinnen per bouw ingedeeld; zij ontvingen elk *f* 7.— per jaar.

Nu zal men zeggen: ja, maar hoe meer gezinnen per bouw ingedeeld zijn, des te minder arbeid wordt voor die *f* 7.— gevorderd. Toegestemd, maar de gronden van de dessa's, waartoe zij behooren, mogen zij niet vrijwillig met riet betelen. Suikerriet eischt veel tijd om rijp te worden. Hoe zullen zij onder zulke omstandigheden met den landbouw veel meer kunnen verdienen? Let men op deze bijzonderheden, hoewel uit algemeene cijfers ge-

put, dan is eene verhooging als de thans vastgestelde van niet veel belang voor de bevolking. Ik hoor mij toeroepen: zij bedraagt toch 10 pCt. Maar 10 pCt. op een bedrag van *f* 22,80, hetgeen in de meeste gevallen zelfs nog niet wordt genoten, voor 50 dagen werkens, is inderdaad niet veel te noemen. Wanneer men nu ziet dat de vrije arbeid de bevolking beloont naarmate van het getal bouws, die zij beplant, dan meen ik dat men ook voor de gedwongen kultuur een anderen maatstaf had kunnen aannemen; men had haar een vast loon per bouw kunnen verzekeren en het loon niet afhankelijk moeten stellen van de produktie der fabriek. Het verwondert mij dat men die wijze van berekening niet heeft aangenomen, daar men uit de nota van den heer von Oven heeft kunnen zien dat de bevolking in den Oosthoek een zeer ruim loon ontvangt, en daar uit de mededeelingen van den heer van Aalst is gebleken dat de verhooging van het plantloon, zonder daar voordeelen voor de fabriekanten tegenover te stellen, een onoverkomelijk bezwaar zal zijn voor de kontraktanten om de nieuwe regeling aan te nemen. Het ware dus beter geweest dat men de bevolking, door het aannemen van eene andere wijze van berekening, een hooger loon had verzekerd. Het regeringsreglement schrijft ook voor dat eene betere belooning het middel moet zijn om te komen tot vrijen arbeid. Aangezien de regering door het herstellen van het fixum in de nieuwe regeling, ook de gouvernements-suikerkultuur wil bevoordeelen, begrijp ik niet waarom zij niet een ander beginsel omtrent het loon der bevolking heeft aangenomen. De bevolking zal toch moeijelijk door een schraal loon opgeleid worden tot vrijen arbeid. Nu rust het bezwaar, voortvloeijende uit een hooger loon, geheel op de fabriekanten. Is dat billijk? Zijn hier niet twee kontrakterende partijen? En rust in de eerste plaats niet *op de regering* de verpligting art. 56 van het regeringsreglement uit te voeren, al getroost zij zich daardoor eenige geldelijke opofferingen? Ik meende dit nog in het midden te moeten brengen.

De heer *de Serière*. Ik zeide in den aanvang dat ik mij reserveerde aan het slot van de beraadslaging mijn gevoelen over deze regeling te zeggen. Mijne opinie is deze: dat de regeling niet voldaan heeft aan de verwachtingen, die ik van den tegenwoordigen minister van koloniën gekoesterd heb. Er zijn een aantal aanmerkingen tegen deze regeling te maken, maar mijn voornaamste grief is dat, wat men ook zegge omtrent de tijdelijkheid van den maatregel — eene tijdelijkheid die evenwel tien jaren zal duren — daarbij aan een voornaam bestanddeel der suikerindustrie niet gedacht is. Wat men ook zeggen moge over de wenschelijkheid om het nemen van maatregelen omtrent de vrije suikerteelt over te laten aan eene wet, die nog gemaakt moet worden, er bestaat urgentie om in den tegenwoordigen toestand voorziening aan te brengen. Enorme kapitalen worden toch voortdurend, door de bestaande onzekerheid, met groot verlies bedreigd.

Eén ander bezwaar, dat tegen de nieuwe regeling kan aangevoerd worden is het stelsel van uitsluiting, dat daarin gehuldigd wordt. Geen oos-

terling zal kunnen konkurreren, zelfs de Chinezen, die als het ware op Java burgerregt verkregen hebben, worden uitgesloten.

Zoo zouden een aantal aanmerkingen meer te maken zijn. Ik zal die evenwel niet opsommen, want de diskussie van dezen avond wettigt, naar mijn inzien, allezins dat ik thans een voorstel aan het oordeel der vergadering onderwerp. Ik zou namelijk wenschen dat de vergadering zich als de slotsom onzer beraadslaging vereenigde met de volgende motie:

Hetzij men de nieuwe suikerregeling als een tijdelijken, hetzij als een blijvenden maatregel beschouwt, het Indisch Genootschap betreurt het dat in die regeling niet de kiem gelegd is voor eene ontwikkeling der vrije suikerkultuur op Java; eene ontwikkeling, die niet alleen hoogst wenschelijk is, maar ook gemakkelijk zou zijn te verkrijgen indien slechts de middelen aangewend worden, die daartoe kunnen leiden.

Er ontstaat thans eene uitvoerige diskussie over deze motie en nog drie andere motiën, voorgesteld door de heeren Bachiene, Bleeker, van Lier en Raedt van Oldenbarnevelt.

De motie van den heer Bachiene is van den volgenden inhoud: „Het Indisch Genootschap betreurt dat niet genoegzaam toegelicht is waarom de kiem van ontwikkeling der vrije suikerkultuur niet in de nieuwe regeling gelegd is."

De motie van den heer Bleeker luidt aldus: „Het Indisch Genootschap, erkennende dat in de suikerregeling veel goeds is gelegen, betreurt dat daarbij niet de kiem voor de ontwikkeling der vrije suikerkultuur op Java is gelegd."

De motie van den heer van Lier, die later door den voorsteller wordt ingetrokken, is van dezen inhoud: „Het Indisch Genootschap, erkennende het vele goede dat in de nieuwe regeling, hetzij men die beschouwt als een tijdelijken hetzij als een blijvenden maatregel, is opgenomen, betreurt dat niet meer gelet is op het leggen van de kiem voor de ontwikkeling van de vrije suikerindustrie op Java, met het oog op § 6 van art. 56 van het indisch regerings-reglement."

De motie van den heer Raedt van Oldenbarnevelt strekte om door de vergadering deze verklaring te doen afleggen.

„Het Indisch Genootschap, hoezeer in het algemeen betreurende, dat de zoo gewigtige en ingrijpende nieuwe suikerregeling niet bij de wet is geregeld, en erkennende het goede en de verbeteringen, daardoor aangebragt, is echter van meening, dat, nu de regering gemeend heeft de zaak bij besluit te moeten regelen, in dat stelsel de kiem van ontwikkeling der vrije suikerindustrie geheel gemist wordt."

De argumenten, die bij deze diskussie òf tot bestrijding òf tot verdediging der verschillende motiën, aangevoerd worden, komen hoofdzakelijk op het volgende neêr:

dat het besluit geheel te beschouwen is als een tijdelijke maatregel,

zoodat de minister ook moeijelijk daarbij eigenmagtig eene beslissing kon nemen omtrent eene zeer gewigtige kwestie;

dat die tijdelijke maatregel dringend gevorderd werd om te voorzien in den toestand der suikerindustrie in West- en Midden-Java;

dat uit dezen tijdelijken maatregel geenszins af te leiden is dat de minister een tegenstander is van den vrijen arbeid. Dit zou eerst kunnen blijken uit de wet, die door hem zal worden voorgedragen, terwijl het nu reeds, zoowel uit de antecedenten van den minister als uit de resultaten der in Indië gehouden suikerenquête, boven allen twijfel moet gesteld worden dat de vrije arbeid, ook ten aanzien van de suikerkultuur, een element van de kultuurwet zal uitmaken;

dat deze nieuwe regeling niet bij besluit maar bij de wet moest tot stand gebragt worden;

dat het niet geheel juist kan genoemd worden om te spreken van het gemis van de kiem van ontwikkeling, daar toch het herstellen van het fixum, de vermeerdering van het loon voor de bevolking zoowel als andere bepalingen als eene verbetering kunnen aangemerkt worden.

dat de geheele verbetering die door de nieuwe regeling tot stand zal worden gebragt, zich bepaalt tot het herstellen van het fixum, terwijl dat fixum, al moge dit ten gevolge hebben vermeerdering der produktie, geen invloed zal hebben op de uitbreiding van de suikerindustrie.

Na de sluiting der beraadslaging worden de motiën der heeren de Serière, de Raedt van Oldenbarnevelt en Bachiene verworpen, terwijl die van den heer Bleeker wordt aangenomen, luidende:

„Het Indisch Genootschap erkennende dat in de suikerregeling veel goeds is gelegen, betreurt dat daarbij niet de kiem voor de ontwikkeling der vrije suikerkultuur op Java is gelegd."

Daar het uur reeds ver gevorderd is wordt de behandeling der andere, aan de orde gestelde onderwerpen, verdaagd tot eene volgende vergadering.

De heer *de Serière* het woord gevraagd hebbende: zegt het volgende: Nu onze meer omvangrijke werkzaamheden zijn uitgesteld, wensch ik nog eene mededeeling te doen omtrent de ontwikkeling van een tak van landbouw op Java, die door den kommissaris-generaal Du Bus de Ghisignies is ingevoerd. Onze tijdgenooten, voor zoover zij nog in leven zijn, is het aandeel bekend, dat ik daarin had. Aan het hoofd van het etablissement van landbouw geplaatst, werd ik belast met het nemen van proeven met die theesoorten die geschikt werden geacht om op Java's rijken bodem nieuwe bronnen van welvaart en bloei voor den handel te openen. Het kan niemand bevreemden, die van Indische zaken eenige studie maakt, en die weet wat er onder verschillende besturen, met de theekultuur gebeurd is, dat ik met zeker welgevallen bespeur, dat het zaad, in dien tijd uitgestrooid, niet verloren is gegaan maar rijke vruchten begint te dragen, en eene schoone toekomst te gemoet gaat.

Alles wat betrekking heeft op de invoering van de *thee-kultuur* op Java in 1827, wordt gevonden in de verslagen van de hoofdkommissie van landbouw te Batavia van de jaren 1828 en 1829, en in een historisch overzigt in de Koloniale Jaarboeken van 1862 waarvan de schrijver mij ten eenenmale onbekend is, maar waarvan ik in gemoede verklaren kan dat het volkomen waarheid bevat.

Er is een tijd geweest, dat ik mij genoegzaam geheel onttrok aan elke bemoeijenis met de *theekultuur* in het algemeen, omdat ik goed doorzag, waar men heen wilde. . . . . Maar toen men later de gemaakte kontrakten wilde intrekken en afschaffen, omdat men al den druk begon te gevoelen van verkeerde handelingen, heb ik zooveel nog in mijn vermogen stond, tot volharding opgewekt.

De tijden zijn beter geworden en men is nu gekomen tot resultaten, die ik wensch meer algemeen bekend te maken. Ik heb met een wakkeren koopman in thee, hier ter stede, die mij door een paar huizen te Amsterdam was aanbevolen, wel eens over de theekultuur op Java gesproken. Ik ben door zijne tusschenkomst in het bezit gesteld van het proces-verbaal van de laatste veiling van thee door de Nederlandsche handelmaatschappij van 22,000 halve kisten. Ik zal de vrijheid nemen de nota, die ik daaromtrent ontvangen heb, mede te deelen. Ik twijfel niet, mijne heeren, of ge zult u met mij verheugen over de schoone ontwikkeling van dien rijken tak van vrijen landbouw op Java. De nota is van den volgenden inhoud:

„De veilingen der Nederlandsche handelmaatschappij van de Java-thee hebben het bewijs geleverd dat de kwaliteit veel verbeterd is en door den handel op prijs wordt gesteld.

„De 1° Oktober-veiling van ca 22000 kisten, waar bijna alles vlug is verkocht en tot hooger prijzen zelfs dan de chineesche thee, vooral van die soorten, welke met zorg waren verwerkt en van enkele plantagiën als Tjioemboeloeit en Bagelen, werd de Boey grif verkocht tot prijzen van 82 à 105 cents, voor welke prijzen men goede ordinaire chineesche kongo op denzelfden tijd van Londen kon aanvoeren.

De kongo	Djatinangor	80 à 99	cts.
〃 〃	Tjioemboeloeit	95 à 111	〃
〃 〃	Bagelen	110 à 113	〃
〃 〃	Tjikadjang	125 à 134	〃

Prijzen welke voor fijne chineesche thee worden betaald.

De souchong	Parakansalak	87 à 101	cts.
〃 〃	Tjarennang	91 à 98	〃
〃 〃	Djatinangor	110 à 117	〃
〃 〃	Tjioemboeloeit	107 à 117	〃
〃 〃	Bagelen	132 à 135	〃
〃 〃	Tjikadjang	139 à 155	〃

Weinig chineesche souchong komt er voor, die deze prijzen kunnen bedingen.

Pekko	Djatinangor	220 à 341	cts.
〃	Tjikadjang	220 à 234	〃
〃	Bagelen	402 à 420	〃

„Prijzen welke zeer zelden voor chineesche pekko's worden betaald en op denzelfden tijd chineesche pekko van Londen tot 180 à 200 cts. te koop was, zoodat er op de veiling door de handelaars algemeen werd geapplaudisseerd, na het resultaat dat zulke prijzen voor onze Java-pekko en souchong werd betaald en zoowel Engelschen, Russen en Duitschers onze Java-theemarkt bezoeken en aankoopen doen."

Ik heb deze feiten willen mededeelen om te doen zien wat van een klein begin kan komen. De theekultuur is eene geheel vrije kultuur geworden. De resultaten doen mij des te meer genoegen, omdat ik de eerste theetuinen, als resident, met boedjangs heb doen aanleggen te Wanayassa (in Krawang); men plantte daar 400,000 heesters in 1½ jaar tijd. Die primitieve theetuinen, die, zoo ik mij niet vergis, nader onder het gouvernements-stelsel tot 3 millioen boomen zijn uitgebreid, zijn sedert verlaten gedurende de krisis, die voor de theekultuur ontstond onder het bestuur van den voormaligen gouverneur-generaal, en nu hebben de inlanders, door niemand daartoe aangemoedigd, zelfs de theeheesters onderhouden. Zij brengen de thee naar Batavia en verkoopen die daar. Worden die lieden eenigermate aangemoedigd op den goeden weg, dien zij hebben ingeslagen, dan zullen de resultaten enorm groot zijn. Ik voor mij zal er de geheele verwezenlijking niet meer van beleven, maar ik durf voorstellen dat de jongeren in ons midden eene thee-produktie van Java zullen zien, die grooter geldelijke voordeelen zal opleveren dan de zoo hoog geprezen koffijkultuur.

De heer *Bleeker:* Ik dank den heer Serière voor zijne mededeelingen. Ik ben het geheel met hem eens, dat de theekultuur bestemd schijnt volkskultuur op Java te worden. Vrouwen en kinderen kunnen zich met die gemakkelijke en aangename kultuur bezig houden, want de arbeid daarvan is geenszins vermoeijend.

De heer *Schill* stelt voor als onderwerpen ter bespreking bij volgende algemeene vergadering op te nemen:

1o. Het individuëel landbezit;

2o. De heerendienstpligtigheid;

en zulks met het oog op de Nota van den heer Millard, waarin herhaaldelijk het gemis van het eene en het bestaan of de ongeregelde toestand van het andere als belemmeringen worden beschouwd voor de ontwikkeling van den vrijen arbeid en de vrije kultuur op Java.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De heer S. Vissering over den geldsomloop in N. Indië. *)

In het September-nummer van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië vindt men eene recensie der brochure van den heer N. P. van den Berg over *den geldsomloop* in N. Indië; die recensie is geteekend door S. Vissering.

Had die schrijver zich beperkt tot de kritiek dezer brochure, ik kon er het stilzwijgen op bewaren, want ik heb die brochure reeds beantwoord. Maar de heer Vissering is verder gegaan; hij heeft ook een algemeen oordeel uitgesproken over hetgeen *ik* over den geldsomloop in N. Indië *zou* geschreven hebben en mij op grond daarvan niet alleen de *eereplaats* gegeven *onder de scheppers der verwarring in de beoordeeling der verschijnselen over dien geldsomloop*, maar daarop ook de apodiktische bewering gegrond: *dat de heer* Lion *van die kwestie toont, niet het minste verstand te hebben.*

De heer Vissering noemt dat oordeel *hard*, maar schijnt het toch ook te willen motiveren, om te bewijzen dat het *regtvaardig* is.

Ten dien einde herinnert hij:

1. Dat ik als afdoend redmiddel tegen de bezwaren in den geldsomloop op Java zou voorgesteld hebben, *den ned. indischen gulden met* 5 *pCt. te depreciëeren.*
2. Dat ik *apodiktisch* zou beweerd hebben, dat het geld, dat door het gouvernement wordt uitgegeven, geen handelswaar is;
3. Dat ik de regering zou hard gevallen zijn, omdat zij weigert, een regt van uitvoer op het zilver te heffen en last, not least:
4. Dat ik van tijd tot tijd de inwendige waarde van het geld door de wet wil vastgesteld hebben met meerdere of mindere toevoeging van allooi, naarmate van rijzing of daling van het metaal fijn.

Ik zal in antwoord op deze beweringen *ook rond weg verklaren*, dat de

---

*) Dit artikel is ook geplaatst in de Editie voor Nederland van het Bat. Handelsblad van 29 Okt. jl. Daar het ook ter opname in dit Tijdschrift werd ingezonden, heeft de redaktie gemeend aan het uitdrukkelijk verlangen van den schrijver gevolg te moeten geven.

RED.

heer Vissering *mijne* geschriften over den geldsomloop in het geheel niet heeft gelezen, maar op grond der geschriften *van anderen* mij stellingen in den mond legt, die ik nooit heb geopperd.

Men ziet uit de mededeeling van den schr. over artikelen van den heer Wiggers van Kerchem, dat hij de polemiek over den geldsomloop, in 1861 in de Bataviaasche dagbladen gevoerd, gelezen en daarop, in verband met hetgeen hij over mijne geschriften in de brochures van den heer v. d. Berg vond, zijn oordeel gevestigd heeft.

Het gaat zoo met kritieken; men haalt uit een geschrift hier en daar eene zinsnede en spreekt daarop een oordeel uit, dat veeltijds reeds gevestigd was vóór het lezen van dat geschrift, waardoor natuurlijk het *oordeel* een *vooroordeel* wordt.

Ik wil dit aannemen van den heer V. want anders zou *mijn* oordeel over *hem* veel *harder* moeten klinken, dan het zijne over mij.

De polemiek in het B. H. B. destijds tusschen de redaktie en de heeren W. v. K. en R. over den geldsomloop, is gevoerd tijdens niet *ik* maar de heer des Amorie van der Hoeven redakteur was en de artikelen daarover zijn van *hem* afkomstig.

1. *Ik* heb er nimmer aan *gedacht*, *depreciatie* — de professor zal toch wel weten, wat dat is — der Indische munt voortestellen, veel minder, die met 5 pCt. te depreciëeren.
2. Ik heb in mijne uiteenzettingen, onder *welke* omstandigheden het geld al of niet — onverschillig in wiens handen — handelswaar is, *nimmer beweerd*, dat het geld in handen van partikulieren *wel*, in handen van het gouvernement *geen* handelswaar is.
3. Ik ben de regering nooit hard gevallen, omdat zij geen regt van uitvoer op het zilver wil heffen.

Ik zou dus kunnen volstaan met het antwoord aan den heer Vissering: Lees eerst *mijne* geschriften; lees ze in hun zamenhang, maar ruk er geen enkele zinsneden uit; haal in elk geval de zinsneden aan, waarop gij uw aanmatigend, en thans ongemotiveerd oordeel uitspreekt en dan zal ik oordeelen, of het noodig is, mij te verdedigen.

Maar de heer V. is verder gegaan; hij heeft een *eigene meening* geuit over de storingen in den geldsomloop van Nederlandsch Indië en eigene middelen van herstel opgegeven.

Van daar, dat het regt tot kritiek nu op mij is overgegaan; en ik zal nu niet even apodiktisch als de heer V. zeggen: de heer Vissering toont van den geldsomloop in Ned. Indië, de oorzaken der storingen en de middelen van herstel niets te begrijpen — wie zou dat a priori van een Leidsch professor der staathuishoudkunde kunnen gelooven —; maar ik zal, en dat is zeker eigenaardig en zelfs niet onaardig, aanwijzen, welk een verschil bestaat tusschen theorie en praktijk en hoe zelfs een professor, zoodra hij zich op dat veld der praktijk waagt, de tastbaarste ongerijmdheden en tegenstrijdigheden kan verkondigen.

Waar heeft de strijd over den geldsomloop in N. Indië en hetgeen daarmede in verband staat, zijn oorsprong gevonden?

In een verklaring van den heer J. J. Rochussen als minister van koloniën in de Tweede Kamer (in 1859): dat wij nu op het punt stonden een goed muntstelsel — en dus ook een goed geregelden geldsomloop — in N. Indië te hebben; en in dezelfde bewering, in de regeringsverslagen telkens herhaald!

Tegen deze stelling, door alle aanhangers der vroegere regering beaamd en verdedigd ben ik opgekomen, om te bewijzen, *dat die geldsomloop niet goed is geregeld!*

Uitkomst! Ieder is het heden daarover met mij eens, en tracht alleen nog de oorzaken daarvan optesporen en middelen van herstel optegeven; de strijd is dus onvruchtbaar geweest.

Over de oorzaken, waarom die geldsomloop in de war is, bestaat verschil van gevoelen, en alle redeneringen, die mijne tegenstanders tot heden in het midden hebben gebragt, resumeren zich in de stelling:

„Geld is een handelswaar: het komt er niet op aan, waar het gemaakt en van waar het gebragt is, dus" wat het kost; ook niet, welken vorm of naam het heeft, de inwendige waarde, vermeerderd met de kosten van muntslag en transport zullen altijd de marktwaarde bepalen, en wanneer dan schade wordt geleden men kan hem niet vóórkomen, maar alleen trachten hem zoo gering mogelijk te doen zijn (o. a. door wisseltrekking, v. d. Berg.)

Ik heb als hoofdoorzaak opgegeven:

De handhaving van den Nederlandschen standpenning als standpenning van N. Indië en de aanmunting dezer standpenningen *in* Nederland ten gevolge van het konsignatiestelsel en overvoer daarvan naar Java.

Als eenig afdoend middel van herstel heb ik voorgesteld: Het scheppen van een eigen N. Indisch muntstelsel met een N. Indischen standpenning, die *in* Indië wordt geslagen.

De gouden standpenning werd door mij voorgesteld voor het geval — des neen — de beweringen der tegenpartij omtrent den aanvoer van zilver later mogten blijken juist te zijn.

V. d. Berg e. a. m. beweerden, dat een munt op Java *niets* zou helpen; de heer Vissering keurt ze zoo bepaald niet af, maar zegt dat ze toch *niet veel* zou helpen.

V. d. Berg e. a. m. meenen, dat verkoop van produkten in Indië in het geheel niet zou influënceeren op den geldsomloop, omdat hij daarmede in geen verband hoegenaamd zou staan; Vissering e. a. zijn daarvan reeds zoo heel zeker niet, maar meenen: het zou toch ook zoo veel niet helpen.

De gouden standaard zou tot moeijelijkheden met de omliggende landen aanleiding geven; enz.

Dus altemaal vage beweringen, waarvoor evenmin afdoende bewijzen geleverd, als er afdoende middelen van herstel daarvan zijn opgegeven.

Wij zullen nu echter nagaan, wat de heer Vissering zegt over de oor-

zaken van den onregelmatigen geldsomloop en welke middelen van herstel *hij* opgeeft.

Hij zegt — en v. d. Berg zegt het, en iedereen zegt het — „*De sterke uitzendingen van geld uit Nederland van gouvernementswege* benadeelen den geregelden geldsomloop in N. Indië; zij laten geen geregelden, natuurlijken wisselkoers toe; zij depreciëeren de Ned. Indische munt in waarde e.z.v.

Maar hij zegt tevens: „dat, het nog het meest geschikte middel is, om eenigermate in het gebrek aan *omloopend* (???) kapitaal te voorzien!"

Dus het kwaad wordt erkend, maar alleen als het geringste kwaad opgegeven en daarom de handhaving daarvan aanbevolen.

Hij zegt verder — en dit is het eigene denkbeeld van den heer Vissering: — „De depreciatie van *ons* zilvergeld op de markten in den Indischen archipel heeft eene andere oorzaak: „*Ons* geld is er nog nieuw; de dollar, piaster, de kompagnies-ropij, hebben in Oostelijk Azië sinds eeuwen (?) hunne plaats als ruilmiddel gevonden. De oosterling geeft dus voor ons geld zoo veel niet, als het volgens de *fijngehalte* waard is; van daar de nadeelige koerswaarde van ons geld tegenover de genoemde geldsoorten!"

Dit is nu de merkwaardige ontdekking van den heer Vissering!

Voor een zeer gering gedeelte der munt, die uitgevoerd wordt en op de bazaars te Singapoera in omloop is, kan dat waar zijn; voor de vele millioenen, die voor vermunting naar Britsch Indië worden uitgevoerd, is het niet waar.

Maar *indien* het waar is, dan valt de geheele theorie van v. d. Berg, Vissering en de bespiegelende staathuishoudkunde in duigen, dat geld eene waar is, waarvan de *inwendige* de *marktwaarde* bepaalt.

Indien dat waar is, dan komt het er ook niet op aan of men den rijksdaalder met 4 of 5 pCt. depreciëert; hij zal er dezelfde marktwaarde om behouden en wanneer hij *in* N. Indië in 's lands kassen altijd aangenomen wordt en het gouvernement er altijd wissels a pari op Nederland voor afgeeft, dan zal er ook in Indië in den gewonen loop van zaken geen schade door geleden worden; de geschiedenis van het muntwezen in Indië heeft dat bewezen.

Maar de algemeene handel met het buitenland zal er door benadeeld worden!

Geen nood! ziet maar de brochure van v. d. Berg! hij zal u de leer verkondigen, dat het gouvernement zich aan de belangen van den *partikulieren* handel niet behoeft te storen.

En nu de middelen van herstel, die de heer Vissering opgeeft.

Een munt op Java keurt hij af.

„Een munt op Java, zegt hij, zou den nadeeligen loop van zaken niet stuiten, hoogstens zou zij kunnen dienen, om zich in tijden van verlegenheid het noodige ruilmiddel te verschaffen."

De heer V. heeft echter met geen enkel woord gezegd, waarom men zich het noodige ruilmiddel *alleen in tijd van verlegenheid*, maar niet ook verschaffen kan, wanneer men *niet* in verlegenheid is.

„Het verkoopen van produkten op Java," zegt hij verder, „anders aan te bevelen, zou toch weinig baten, om de cirkulatie te verbeteren. Het zou (althans wanneer het bleef geschieden bij groote partijen op gezette tijden) slechts bewerken, dat er naast tijden van grooten overvloed aan ruilmiddel andere tijden van groote gekoncentreerde behoefte aan ruilmiddel zouden komen!"

Er wordt dus reeds toegegeven, dat het helpen zou! En wie is nu dwaas genoeg, te verlangen, dat de verkoop van produkten in groote hoeveelheden te gelijk zou moeten plaats vinden?

Indien het gouvernement koopman is, waarom zou het niet handelen als koopman? waarom zouden de produkten die op Java, ter aanvulling van het Indisch te kort aan de markt komen, niet overal, waar zij geproduceerd zijn en in verschillende b. v. in twaalf maandelijksche termijnen verkocht worden? dan kwam hetzelfde geld twaalfmaal per jaar in 's lands kas terug en werd twaalfmaal voor soldijen, e.z.v weder uitgegeven. Dan geen overvloed aan ruilmiddel; geen andere uitvoer van munt, als om het wezenlijk verschil tusschen in- en uitvoer te dekken; dan de heer Vissering heeft een *beter* middel.

Verander het muntstelsel, zegt hij: maak den *dollar* tot wettig betaalmiddel; bij eventuëelen *uitvoer* zal de Indische standpenning dan de *wezenlijke* marktwaarde hebben.

Dus toch verandering van stelsel; dus toch een eigen Indisch stelsel met een eigen Indischen standpenning; dus toch mijn denkbeeld geadopteerd, maar onder een anderen vorm en onder voorwaarden, die zijn voorstel tot een driedubbele dwaasheid maken.

Eerste dwaasheid: Een muntstelsel veranderen alleen ten behoeve van den *uitvoer* der standpenningen, waarvan de *natuurlijke* bestemming is, om als *ruilmiddel* maar geenszins om als *middel van uitvoer* te dienen.

Tweede nog grooter dwaasheid! Eene juiste verhouding der bestaande en pas ingevoerde pasmunt — decimaalstelsel — tot den nieuwen standpenning, bovenal voor den inlander, onmogelijk maken en daardoor woeker en afzetterij in de hand werken! Of op nieuw millioenen wegwerpen en jaren werken, om nieuwe zilveren en koperen pasmunt aan te maken en in te voeren (den dollarcents); waar zou ik eindigen, indien ik al de gevolgen dezer dwaasheid moest opsommen; en om ze nog grooter te maken, de

Derde dwaasheid! De dollars *in Nederland* aanmunten en uitzenden! Dus al de moeijelijkheden laten bestaan, die aan de uitzending verbonden zijn; al de schokken in den geldsomloop blijven dragen, schokken die door v. d. Berg erkend en door den heer Vissering van niet minder groot gewigt en als niet minder nadeelig verklaard zijn.

Wel, wilt gij dat niet, zegt eindelijk de heer Vissering, laat dan de zaak — dus ook met al hare schokken en nadeelen — doorloopen en laat de schade worden geleden. *Eindelijk* zullen de volken van den Indischen archipel ook de wezenlijke waarde van den rijksdaalder leeren kennen en zich daaraan gewennen; dan zal er geen schade meer worden geleden.

Overheerlijk denkbeeld, en ook *uitvoerbaar*, zoolang het rijke batig slot

en het konsignatiestelsel blijven bestaan, waardoor de kosten der uitzending van specie en dus de schade, die de staat door dat stelsel lijdt, gedekt wordt en verborgen blijft.

En nu het natuurlijke het door *mij* aangeprezen stelsel!

Ten eerste: Eene munt op Java en daardoor de mogelijkheid en gemakkelijkheid, *standpenningen* en *dollars* (pilaarmatten of arenden) te kunnen doen aanmunten, naarmate de behoefte van het gouvernement en den handel dit van dag tot dag eischt.

Ten tweede: Verkoop van produkten tot dekking van het te kort en zoodanig geregeld, dat het omloopend geld geregeld in de noodige hoeveelheden in de kassen van den staat komt, van daar in handen van den leverancier, ambtenaar, soldaat, planter, winkelier, groothandelaar en — door nieuwen verkoop van produkten weder in de staatskas terugvloeit om zijn geregelden rondloop op nieuw te beginnen! Dat stelsel schijnt te eenvoudig, te onafhankelijk van bijkomende omstandigheden en toevallen, te onstaatkundig! (Mr. Bake *)); dat stelsel *scharrelt* niet; het is te duidelijk voor een gewoon gezond verstand en heeft duistere financiëele termen noch geleerde staathuishoudkundige ophelderingen noodig, om begrepen te worden. Hoe kan dat stelsel dan goed zijn in de oogen van verdedigers van den aktueelen ekonomischen toestand van N. Indië of in die van een geleerd professor uit Leiden. Men weet waarlijk niet, wat men meer bewonderen moet de arrogante veroordeeling der denkbeelden van anderen, of het naïeve zelfvertrouwen, waarmede de heer S. Vissering zijne eigene dwaze denkbeelden aanprijst.

Ik zal ten slotte ook, in spijt der apodiktische veroordeeling van den heer Vissering een eigene, even apodiktische voorspelling doen.

De schokken, die men telkens opmerkt in den geldsomloop in Ned. Indië en de schade, die ten gevolge daarvan door den staat en de gemeente wordt geleden, *zullen niet ophouden, dan nadat Java met een munt en een eigen muntstelsel begiftigd is en men hier eene hoeveelheid gouvernements-produkten verkoopt, voldoende om het Indisch te kort te dekken.*

*) Wiens broeder muntmeester is in Nederland! êtes vous orfèvre, M—. Josse?

(*Ingezonden.*) H. J. LION.

Antwoord aan den heer Lion op zijn artikel: de heer S. Vissering over den geldsomloop in Nederlandsch Indië *).

Aan de Redaktie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

In het Bataviasche Handelsblad (mail-editie) van 29 Oktober 1863, n°.

*) De gelijktijdige verschijning in dit tijdschrift van dit artikel met het voorgaande vindt hare verklaring daarin dat het laatstbedoelde reeds met het Bat. Handelsblad van 29 Okt. jl. naar Nederland verzonden en dus vroeger bekend was.

RED.

22, vind ik een opstel van den heer H. J. Lion, dat tot antwoord moet dienen op eenige regelen, die ik mij veroorloofd heb tegen hem te rigten in mijn artikel over *de kwestie van den geldsomloop in N. I.* in het September-nommer 1863 van uw Tijdschrift.

Met het oog op den grooten, en, naar het mij voorkomt, in andere opzigten wel verdienden invloed, dien de heer Lion als publicist in N. I. verworven heeft, heb ik mij verpligt geacht, in dat artikel tegen zijn gezag in *deze* kwestie te waarschuwen, omdat hij blijkbaar onbekend is met de beginselen waardoor zij beheerscht wordt. Ik heb daarom gezegd: „Genoeg is het, hier rondweg en eenvoudig te verklaren, dat de heer „Lion beter gedaan had zich van eene kwestie te onthouden waarvan hij „toont niet het minste verstand te hebben. Dit oordeel, hoe hard het „klinkt, zal bevestigd worden door een iegelijk die zich de moeite wil ge„ven, zijne beschouwingen aan de eerste beginselen der staathuishoudkunde „toetsen." Ik heb voorts dit oordeel met gronden gestaafd door te herinneren:

1º. Dat hij bij de vergelijking tusschen de Calcutta-ropij en den Javagulden het *gehalte* der beide muntstukken verward heeft met den *inhoud fijn zilver*.

2º. Dat hij als afdoend redmiddel tegen de bezwaren, die men in den geldsomloop op Java ondervindt, heeft voorgesteld den N. I. gulden met 5 pCt. te depreciëeren.

3º. Dat hij tracht te bewijzen, dat het geld al of niet handelswaar is, naarmate het door een bijzonder persoon of door de regering wordt uitgegeven.

4º. Dat hij de regering hard valt, omdat zij weigert een regt van uitvoer van het zilver te heffen.

5º. (*Last, not least*,) Dat hij de inwendige waarde van het geld van tijd tot tijd door de wet wil vastgesteld hebben met meerdere of mindere toevoeging van allooi, naarmate van rijzing of daling van den prijs van het metaal fijn.

Ziedaar wat ik gezegd heb, en waarover de heer Lion zich boos maakt.

De heer Lion tracht mij nu te wederleggen, eerstelijk door dit mijn oordeel tegen te spreken, ten tweede door op zijne beurt kritiek te geven van eenige denkbeelden, die ik aan het slot van mijn artikel geopperd heb.

De wijze waarop de heer Lion mijne tegen hem gerigte aanmerkingen beantwoordt maakt het mij tot pligt hierop nader terug te komen, want zijne beschuldiging zou zeer ernstig wezen indien zij gegrond ware.

Ik bepaal mij tot de zaak. De vorm en toon van zijn vertoog laat ik daar. Naar mijnen smaak zijn zij niet. Maar in Indië houdt men van gekruide schotels.

Hoe verdedigt de heer Lion zich nu op de vijf punten die ik hem te laste gelegd heb? Tracht hij de juistheid zijner stellingen te betoogen? Neen, hij neemt er *vier* van op (het eerste der door mij aangevoerde punten verzwijgt hij) en laat dan deze woorden volgen: „Ik zal in antwoord

„op deze beweringen *ook rondweg verklaren*, dat de heer Vissering *mijne* „geschriften over den geldsomloop in het geheel niet heeft gelezen, maar op „grond der geschriften *van anderen* mij stellingen in den mond legt die ik „nooit heb geopperd." Vervolgens herhaalt hij dit nog in bijzonderheden met betrekking tot *drie* der vier opgenomen punten (het vierde, bij mij het vijfde, wordt nu ter zijde gelaten) en eindigt dan: „Lees eerst *mijne* ge„schriften, lees ze in hun zamenhang, maar ruk er geene enkele zinsne„den uit; haal in elk geval de zinsneden aan, waarop gij uw aanmatigend „en thans ongemotiveerd oordeel uitspreekt en dan zal ik oordeelen, of het „noodig is, mij te verdedigen."

Alzoo de heer Lion verlangt bewijzen. Hij zal ze hebben.

Ad. 1um. De heer Lion verwart *gehalte* met *inhoud fijn zilver.*

In zijne brochure *de geldsomloop in N. I.* lezen wij (blz. 11): „De „britsch-indische ropij heeft dus 0,034 [*wat?*] minder *intrinsieke waarde* „dan de zilveren standpenning in de daarnaast gelegen nederlandsche ko„lonie"; en op blz. 24: „aangezien men in Britsch Indië ontdekte, dat *de* „*metaalwaarde* van den N. I. standpenning grooter is dan die van den britsch„indischen, zoo ontstond dadelijk de spekulatie op de indische zilvermunt, „als handelswaar voor de metaalwaarde; van daar uitvoer, zelfs bij pari„wisselkoers; van daar gedurige aanvoer uit Nederland met gedurig verlies „voor den staat, alleen door het verschil in *de inwendige waarde.*

Wat is nu het geval?

De Calcutta-compagnies-ropij, die in 1835 als standpenning ingevoerd is, heeft een *inhoud fijn zilver* van 165 gr.

De nederlandsche gulden, waaraan die van N. Indië volkomen gelijk is, heeft een *inhoud fijn zilver* van $145,^{85}$ gr. *).

De ropij heeft derhalve meer *intrinsieke waarde* of *metaalwaarde* dan de gulden.

Maar de ropij heeft een *gewigt* van 180 gr.; de gulden heeft een *gewigt* van $154,^{34}$ gr.

Derhalve staat *de inhoud fijn zilver* tot het *gewigt* bij de ropij als 165 : 180, d. is als $916^{2}/_{3}$: 1000; bij den gulden als $145,^{85}$: 154^{34}, of als 945 : 1000.

Het *gehalte* van de ropij is dus ongeveer 917/1000.

Het *gehalte* van den gulden . . . . . 945/1000.

Derhalve is het *gehalte* van de ropij 28/1000 of circa 3 pCt. minder dan de gulden.

Derhalve de fout van den heer Lion is, dat hij *intrinsieke waarde* of *metaalwaarde* d. i. *inhoud fijn zilver* verwart met *gehalte.* — En op deze ongerijmdheid bouwt hij zijne verklaring van den gestadigen uitvoer van zilver van Java naar Britsch Indië.

Ad. 2m. De heer Lion heeft voorgesteld den N. I. gulden met 5 pCt. te depreciëeren.

---

*) Volgens v. d. Berg, *de kwestie van den geldsomloop in N. I.*, bl. 45. Volgens M. Culloch, *Dictionary of commerce* ruim 146 gr.

De heer Lion komt hiertegen bepaaldelijk op met te zeggen: „*Ik* heb „er nimmer aan *gedacht*, *de depreciatie* der Indische munt voor te stellen, „veel minder, die met 5 pCt. te depreciëeren." En hij beroept er zich op, dat in 1861 de polemiek in het B. H. B. met den heer W. v. K. niet door hem, maar door den heer des Amorie van der Hoeven gevoerd is.

Ik geef toe, dat de heer Lion nergens zoo stellig en duidelijk zijne denkbeelden op dit punt verklaard heeft als de heer H. in het B. H. B. van 20 Maart 1861, n°. 23, waar hij zegt: „Het is nu hoog tijd haar „[de fout bij de invoering der muntwet van 1854] te herstellen. Daartoe „is maar één middel dat tevens afdoende en natuurlijk is. Het zilverge- „halte der N. I. munt moet verminderd worden met 4 à 5 pCt. en zij „dus worden teruggebragt tot de zuivere waarde die zij vertegenwoordigt". Maar de heer Lion zal niet kunnen ontkennen, dat hij op het punt der depreciatie (of wil hij liever, *muntverzwakking*) van den indischen gulden geheel eenstemmig denkt met den heer H. en even als deze het verschil steeds bepaalt op 5 pCt. Om geene andere zijner opstellen aan te halen verwijs ik alleen op zijne brochure, *De geldsomloop in N. I.*, bepaaldelijk op blz. 12, 16, 19, 21, 25 en 26. Hij redeneert daar dus: De regering geeft thans eene munt uit voor eene *nominale* waarde *geringer* dan de *inwendige* waarde (blz. 12 en 19); het verlies, dat men daardoor lijdt, bedraagt 5 pCt. (blz. 21); hierin ligt eene der oorzaken van den zilveruitvoer (bl. 16 en 19) „het middel daartegen bestaat in de vestiging van het indisch muntstelsel op den natuurlijken grondslag" (blz. 23), en die natuurlijke grondslag is, dat men de metaalwaarde van den gulden zooveel verminder als de kosten van inkoop of aanvoer van het metaal (en die zijn volgens zijne eigene berekening 5 pCt.) bedragen (blz. 26).

Is deze niet de gang der redenering van den heer Lion, dan begrijp ik niet, wat hij wil. Is zij het wel, dan zegt hij met andere woorden juist hetzelfde als de heer H.

Ad. 3m. De heer Lion noemt het geld al of niet handelswaar naarmate het door een bijzonder persoon of door de regering wordt uitgegeven.

Hiertegen zegt de heer Lion nu: „Ik heb in mijne uiteenzettingen, „onder *welke* omstandigheden het geld al of niet — onverschillig in „wiens handen — handelswaar is, *nimmer beweerd*, dat het geld in han- „den van partikulieren *wel*, in handen van het gouvernement *geen* handelswaar is."

Éénе aanhaling is voldoende om mijn beweren te staven.

Het IIIe artikel van den heer Lion over *Eene munt in Indië* (B. H. B. 21 Febr. 1863, n°. 15) begint met deze woorden:

„Waarom is de Indische regering niet bij magte, de schade te voorko- „men, die zij lijdt bij den feitelijken toestand van het muntwezen, name- „lijk den aanmaak der zilveren specie in Nederland?

„Het antwoord op die vraag vindt men, wanneer men nagaat, in hoe- „verre *geld eene handelswaar is*, en dan ziet, dat die eigenschap aan het

„geld, door de regering in omloop te brengen, slechts in *zeer geringe mate* „kan worden toegekend."

En dan betoogt hij, in het breede, wat in dezen het onderscheid is tusschen het gouvernement en eenen partikulier.

Ad. 4m. De heer Lion valt de regering hard omdat zij weigert een regt van uitvoer van het zilver te heffen.

Ook dit wordt nu door den heer Lion pertinent ontkend met de woorden: „Ik ben de regering nooit hard gevallen, omdat zij geen regt van uit„voer op het zilver wil heffen."

Ook hier valt het mij gemakkelijk, aan het geheugen van den heer Lion te gemoet te komen.

In een artikel, in het B. H. B. van Febr. 1860 door hem geschreven en als bijlage opgenomen achter zijne brochure *de geldsomloop in N. I.*, zeide de heer Lion (blz. 47 der brochure):

„Om het wegstroomen der zilveren standpenningen tot na de daarstelling „eener munt op Java te beletten behoort zij [de Indische regering] op den „*uitvoer* van Ned. Indische standpenningen uit de Ned. Ind. bezittingen te „stellen een *uitgaand regt van* 5 *pCt.* voor sommen boven *f* 200.— met „bedreiging van *verbeurdverklaring* bij poging tot klandestienen uitvoer. „Met het oog op de urgentie van den maatregel dient zij hem *dadelijk* te „nemen, onder vrijstelling van in- en uitvoer van alle andere muntspeciën."

Voorts komt hij in de brochure zelve (blz. 32) „terug op een vroeger „ook door de Javasche bank gedaan voorstel om, in afwachting dat eene „munt in Indië werkt, den uitvoer van zilvermunt uit Ned. Indië met 5 „pCt. uitgaand regt te bezwaren"; en laat dan eenige regelen verder volgen: „Haar [der regering] blind geloof aan de voortreffelijkheid van haar „stelsel blijkt ook weder uit haar muntverslag over 1860 waarin dezelfde, „nimmer gemotiveerde, oorzaken worden opgegeven voor den uitvoer van „zilvermunt uit N. I. en waarin men roem schijnt te dragen op de ver„werping van het voorstel der bank aangaande een uitvoerregt van 5 pCt. „op gemunt zilver."

Ad. 5m. De heer Lion wil de inwendige waarde van het geld van tijd tot tijd door de wet vastgesteld hebben met meerdere of mindere toevoeging van allooi naarmate van rijzing of daling van den prijs van het metaal fijn.

Op dit punt — het is reeds opgemerkt — verzuimt de heer Lion zich met eene bepaalde ontkenning te verdedigen. Ik wil hem echter de maat vol meten en ook hier zijne eigene woorden aanvoeren.

In zijne brochure *de geldsomloop in N. I.* zegt hij (blz. 17): „Rijst of „daalt de prijs van het fijn metaal na een reeks van jaren belangrijk, b. „v. door ontdekking van nieuwe of uitputting van oude mijnen, dan moet „de wet tusschen beide komen en de inwendige waarde van den stand„penning op nieuw bepalen. De bijzetting van metaal van minder waarde „wordt dan grooter of geringer, naarmate de middelprijs van fijn metaal „gerezen of gedaald is. — Dit is de oorsprong der *alliage*" [NB!]

En nog eens in het artikel *de Indische standpenning* (B. H. B. van 17 Mei 1862, n°. 40). „Indien door uitputting der mijnen het zilver eens op „den dubbelen prijs van heden rees, zou men zich dan niet haasten eene „wet voor te dragen om de intrinsieke waarde van den standpenning te „verminderen, aangezien anders al het zilvergeld het land uitgaan en de „regering groote schade lijden zou door de uitgifte van guldens die haar „veel meer dan een gulden aan inkoop en aanmaak zouden kosten?

„Indien door de ontdekking van nieuwe en rijke zilvermijnen de waarde „van het zilver echter op de helft daalde, zou de regering zich niet haas-„ten eene wet voor te dragen, om de inwendige gehalte van den stand-„penning te vermeerderen aangezien anders het land zou overstroomd „worden met eene munt waarvan de daarstelling minder kostte dan de „nominale waarde?"

En hiermede heb ik met den heer Lion, zoo ik meen, afgerekend. Ik heb aan den eisch van den heer Lion voldaan. Ik heb bewezen al wat door mij beweerd en door hem op hoogen toon ontkend was. Ik heb mij daartoe een vervelenden en verdrietelijken arbeid getroost, maar ik vlei mij, *dit* gewonnen te hebben, dat hij nu overtuigd zijn zal, *dat ik zijne geschriften gelezen heb.* Ik heb „in elk geval de zinsneden aangehaald „waarop ik mijn aanmatigend en thans [niet meer] ongemotiveerd oordeel „uitspreek." — Ik zou nu zelfs bijkans durven hopen, dat de heer Lion de beschuldiging zal terugnemen, dat ik „op grond der geschriften *van ande-„ren* hem stellingen in den mond leg, die hij nooit heeft geopperd."

Op den aanval, dien de heer Lion ten slotte zijnerzijds tegen mij gerigt heeft, zal ik zwijgen. Het genoegen van eenen Leidschen professor in de staathuishoudkunde op eene driedubbele dwaasheid betrapt te hebben, wensch ik hem niet te vergallen. De deskundigen (zoo de heer Lion nog iemand behalve zich zelven als deskundige erkent) mogen tusschen ons oordeelen. Zijn mijne denkbeelden omtrent den feitelijken toestand op Java onjuist, dan wil ik gaarne beter onderrigt worden.

Van mijne zijde is het debat met den heer Lion gesloten.

Leiden, December 1863. S. VISSERING.

Het Indisch Genootschap over de koloniale begrooting en de bevordering der kennis van Indië in Nederland.

In de jongste algemeene vergadering van het Indisch Genootschap, gehouden den 18den Dec. jl., waren de onderwerpen, ter behandeling aan de orde gesteld; 1°. de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrootingen van de souvereine en handelsuitgaven en inkomsten; en 2°. de behoefte aan vermeerdering der kennis hier te lande van onze overzeesche bezittingen.

Omtrent het eerste punt was vooraf door den heer Schill eene uitvoerige nota opgesteld, waarin zoowel de noodzakelijkheid eener afscheiding als daarvoor regels en voorschriften op te nemen, in de bij de Kamers aanhangige komptabiliteitswet betoogd werd. Bij de diskussie, die daarover gevoerd werd, bleek het dat de wenschelijkheid algemeen beaamd werd, ofschoon sommigen aan de praktische uitvoerbaarheid bezwaren verbonden achtten. De diskussiën over dit punt eindigden met het aannemen met *algemeene stemmen* eener motie, luidende als volgt: „Het Indisch Genootschap, erkennende de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de souverreine en handels-, zoowel als kultuur-uitgaven en inkomsten, acht het wenschelijk dat voor het financiëel beheer over Nederlandsch Indië zoodanige afscheiding als beginsel worde aangenomen."

Het tweede punt, reeds vroeger ter behandeling voorgesteld door den heer Munnich die sedert naar Java is teruggekeerd, gaf van onderscheidene kanten aanleiding om te wijzen op de weinige kennis, welke omtrent onze koloniën over het algemeen bestaat en over de wenschelijkheid, dat daarin door het onderwijs, zoowel op de lagere, middelbare als hooge scholen, zooveel mogelijk worde voorzien. Als slotsom dier diskussie werd met *algemeene stemmen* de volgende motie aangenomen: „Het Indisch Genootschap, erkennende de behoefte aan verspreiding der kennis onzer overzeesche bezittingen, acht het wenschelijk dat gepaste maatregelen worden genomen, om, evenzeer als reeds ten opzigte van het middelbaar onderwijs heeft plaats gehad, daarvoor dienstbaar te maken het openbaar lager en hooger onderwijs.

Door den heer van Soest werd nog de aandacht gevestigd op een berigt uit Samarang voorkomende in de Indische bladen, dat de regering den eerstaanwezenden ingenieur had opgedragen te Singapoera 100 chineesche koelies in dienst te nemen, ten einde de verbetering der havenwerken te Samarang met kracht voort te zetten. De heer van Soest betoogde, dat men op Java vrije arbeiders zou kunnen vinden, mits men behoorlijk loon gaf. Intusschen schijnt men daar zeer bevreesd voor opdrijving van loon, omdat men in Indië niet de loonen regelt naar vraag en aanbod, maar steeds een loon wil vaststellen, evenredig aan de behoefte van den Javaan. Spr. besprak nu de vraag: wat is een loon, evenredig aan de behoefte van een Javaan? Uit officiëele bescheiden werd betoogd, dat vrijwillige arbeid op taak door de regering als hoogst voordeelig werd erkend. Hij stelde ten slotte voor, in eene volgende vergadering dit onderwerp te bespreken.

Door den voorzitter werd in den aanvang der vergadering medegedeeld, dat door bestuur, naar aanleiding van ingediend voorstel om de spoorweg-aanvraag der heeren Banck c. s. tot een onderwerp van behandeling te maken, besloten werd eene kommissie te benoemen om die aanvraag te onderzoeken, en dat door het bestuur tot leden dier kommissie benoemd zijn de heeren Bachiene, van Kerkwijk en Millard.

Een stem uit het indisch leger.

De dagbladen hebben onlangs bekend gemaakt de aanbieding van een eeresabel door officieren van het indisch leger aan den heer Gerlach, den bekenden schrijver der Fastes militaires des Indes Orientales Néerlandaises. Wij hechten aan die aanbieding eene hoogere beteekenis dan het algemeen, en zien daarin niet slechts eene huldebetuiging aan den schrijver, maar ook een bewijs van erkentelijkheid voor alles wat hier te lande in het belang van het indisch leger geschiedt. Men ziet er uit, hoe weinig er noodig is om den band tusschen moederland en kolonie, ook wat de beide legers betreft, te versterken en hoe elk blijk van belangstelling, in Nederland voor het leger in Indië betoond, daar open harten en warme deelneming vindt. Voor het leger in Indië geldt dezelfde wet als voor de burgerlijke maatschappij. De hechtste banden zijn niet die welke worden aangelegd, maar die welke wederkeerig worden aangeknoopt.

H. V. K.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

IV.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Inleiding.

Wij zijn gekomen tot het tijdperk, in hetwelk het landelijk stelsel op Java werd ingevoerd. Wij zullen dat stelsel dus opzettelijk gaan beschouwen, wat niet overbodig voorkomt, omdat het, zoo als het werd ingevoerd, zonderling genoeg, bij weinigen goed bekend is, al matigen velen zich daarover een oordeel aan; terwijl het door anderen wordt miskend, uit vooroordeel, omdat het door een vreemdeling, een Brit, werd ingevoerd.

Alvorens het landelijk stelsel te bespreken, zullen wij kortelijk vermelden, de algemeene handelingen van het Britsche tusschenbestuur, voorzoover die kunnen geacht worden in eenig verband te staan met dat stelsel.

Ofschoon de kapitulatie, waarbij Java overging aan Groot-Brittannië, is geteekend te Oenarang, in de nabijheid van Samarang, den 18den September 1811, had Lord Minto, gouverneur-generaal van Britsch Indië, die de expeditie tegen Java vergezelde ten einde aldaar in persoon het britsch bestuur te organiseren, reeds op den 4den Augustus te voren, dag der landing van de engelsche troepen nabij Batavia, zijne eerste proklamatie aan de hollandsche bewoners van Java gerigt. Die proklamatie werd spoedig door meerdere gevolgd.

Onder de hoofdbeginselen, welke Lord Minto verklaarde in het bestuur van Java te zullen aankleven, verdienen de volgende te worden vermeld.

Voorloopig en behoudens hetgeen dadelijke voorziening vereischte, bleven

de hollandsche wetten van kracht, en zulks tot tijd en wijle de bevelen van het opperbestuur in Engeland deswege zouden ontvangen worden.

Het drukkende monopolie-stelsel moest, zoodra volledige inlichtingen ter zake verkregen zouden zijn, herzien en een milder beginsel van bestuur in overweging genomen worden, voorzoover dit bestaanbaar zou worden bevonden met de gevestigde gebruiken en gewoonten, en met eene pligtmatige behartiging van het welzijn en de ontwikkeling van het volk. Op den voorgrond werd gesteld, dat het hoogst verderfelijk was te achten, dat van de landbouwers, tot een geheel willekeurig bedrag, kontingenten in rijst en andere produkten werden geheven, weshalve in deze eene geheele hervorming spoedig en ernstig in overweging moest worden genomen. De nijverheid behoorde te worden aangemoedigd in het bebouwen en verbeteren der gronden, door den landbouwer het uitzigt te openen op een aandeel in de vruchten van zijn arbeid. Dit kon op Java niet anders geschieden, dan door de grondslagen van het geheele stelsel van grondeigendom en landbezit te veranderen. Die verandering moest echter uitgesteld blijven, totdat de daarvoor gevorderde onderzoekingen zouden zijn afgeloopen, en in ieder geval tot alle inlichtingen, die het eiland opleveren kon, verkregen zouden zijn. Niets moest worden gedaan, wat niet tot rijpheid was gekomen, omdat de verandering te veel omvattend werd geacht, om met overhaasting of zonder kennis van zaken te worden tot stand gebragt. Maar de geschiedenis der menschheid en de lessen der ondervinding, in alle ontwikkelde landen der wereld opgedaan, gaven de overtuiging, dat ook hier ten laatste, en wel in een niet verwijderd tijdperk, het ontwikkelingsplan zou kunnen worden verwezenlijkt.

Na een kortstondig verblijf, verliet Lord Minto Java, dáár als luitenant-gouverneur achterlatende, Sir Thomas Stamford Raffles, die in het bestuur over Java en onderhoorigheden echter ondergeschikt was aan het gouvernement-generaal van Britsch Indië.

Naauwlijks 30 jaren oud, was de nieuwe gouverneur van Java een man van veelzijdige kennis. Vol eerzuchtige plannen voor de toekomst, had hij, gedachtig aan de spreuk: kennis is magt, — door onafgebroken inspanning zich veel bekwaamheden verworven, voornamelijk den Indischen Archipel en diens bevolking sedert jaren bestudeerd, en een bijzonderen takt verkregen van met inlanders om te gaan en deze voor zich te winnen. Op zijne dringende vertoogen was de expeditie tegen Java ondernomen; nu zij gelukt was, kon het niet anders, of hij moest zich ruim beloond vinden in zijne verheffing tot de hooge waardigheid van gouverneur van het overwonnen land, waar de nog jeugdige man een zoo ruim en schoon verschiet meende te vinden, voor de verwezenlijking zijner stoute en eerzuchtige wenschen.

Het oordeel in openbare geschriften over Raffles uitgesproken, is zeer uiteenloopend en, naar onze bescheiden meening, veelal eenzijdig en onbillijk. Men vergeet dat hij Engelschman was in den meest patriotischen zin; dat wil zeggen: dat hij alles zou ten offer brengen, om Engelands roem en

grootheid te verhoogen. Men wil in hem een Hollander zien, en kan het hem niet vergeven, dat hij alles heeft aangewend wat in zijn vermogen was, om het duurzaam bezit van Java aan Groot Brittannië te verzekeren. Men bedenke overigens, dat wij, in dezen onzen arbeid, Raffles alleen wenschen te beoordeelen, met betrekking tot het door hem op Java ingevoerde landelijke stelsel.

In het algemeen merken wij echter nog op, dat wij het hier bedoeld, naar ons inzien eenzijdig en onbillijk, oordeel over Raffles niet alleen in openbare, maar ook in bijzondere geschriften hebben gevonden. Onder de vele dokumenten, die wij bij onzen arbeid geraadpleegd hebben, behoort eene geschreven memorie, waarin de volgende zinsnede voorkomt: „Het oude, door den gouverneur-generaal Daendels gehandhaafde monopoliestelsel, was onbestaanbaar met de bij den overwinnaar heerschende inzigten; *de misbruiken, daarvan in de laatste jaren door overdreven dwangarbeid gemaakt, deden den zoo humanen Lord Minto te meer bedacht zijn op eene wijziging van dat stelsel, en zijne keuze van den britschen luitenant-gouverneur van Java en onderhoorigheden, die op den ontwerper en voorbereider der engelsche expeditie, den ijverigen en verlichten Sir Thomas Stamford Raffles viel, moest de goede uitvoering der voor te nemen veranderingen in het regeringstelsel der kolonie verzekeren.*" — Deze woorden zijn, voor zoo ver ze hier kursief gedrukt staan, in de memorie doorgehaald, maar nog duidelijk leesbaar, en in margine werden, door de hand van een onzer grootste koloniale staatslieden, op wiens last de memorie gesteld was, het volgende geschreven: „deze lofrede op Raffles is *onverdiend* en, in den mond eens Hollanders, *ongepast!*" De woorden „onverdiend" en „ongepast", zijn met een dikke streep onderhaald. — Wij protesteren tegen het onverdiende, maar bovenal tegen het ongepaste. Was Raffles geen ijverig en verlicht man? Was hij, vooral voor Lord Minto, niet de regte man op de regte plaats? En sedert wanneer mag de Hollander niet meer regt laten wedervaren, zelfs aan zijn vijand?

Wij zullen er niets meer van zeggen, maar liever de volgende regelen van een geacht schrijver overnemen.

„Toen (op het tijdstip zijner verheffing tot landvoogd) stond Raffles op het keerpunt zijns levens. Zoo het hem gelukken mogt, het ontredderde Java uit het verval op te heffen, en door doeltreffende maatregelen welvaart te verspreiden, waar de geschiedenis gedurende een reeks van jaren slechts jammeren en ellende aanwees, dan zou de schitterendste loopbaan voor hem zijn weggelegd. Was echter het tegendeel het geval, werd ook Java een lastpost voor de Britsche Kompagnie, dan zou men allerlei grieven en verwijten tegen Raffles in het midden brengen, het verkeerde in zijn bestuur zou breed worden uitgemeten, en het goede geheel over het hoofd gezien, ja! in weerwil van allen ijver en persoonlijke bekwaamheden, zou niets dan miskenning hem ten deel vallen.

„Als gouverneur moest hij de verantwoordelijkheid van alle regeringsdaden op zich nemen. Had hij zich gedekt kunnen zien door den raad die

achter hem stond, of door de goedkeuring van den opperlandvoogd van elk besluit vóór zijne tenuitvoerlegging; of ware zijn bestuur niets anders geweest dan een gedwee volgen van het spoor zijner voorgangers, de zwaarte van den hem drukkenden last zou hem aanmerkelijk ligter zijn gevallen. Doch hoe geheel anders was het, nu hij, op honderde mijlen van Calcutta, in eene uitgeputte kolonie, naar eigen goeddunken eene reeks van hervormingen moest invoeren? — nu hij aan Java nieuwe levenskrachten schenken moest, — nu hij nieuwe etablissementen moest vormen, den Engelschen naam door den ganschen Archipel geëerd moest maken, terwijl hem alle aanvraag om geldelijke ondersteuning zeer euvel werd geduid? Hoewel Raffles zich deze bezwaren niet ontveinsde, bezat hij te grooten zedelijken moed, om daarvoor terug te deinzen. Met klem en doortastenden wil sloeg hij de handen aan het werk, en al moge hij in de middelen tot uitvoering zijner denkbeelden dikwerf hebben misgetast, zoo was de vernietiging der talrijke overblijfselen van het verouderde stelsel der Kompagnie, op zich zelve reeds een zeer lofwaardig werk te noemen. Ofschoon hij er niet in mogt slagen, om in de weinige jaren van zijn bestuur, Java uit het niet op te heffen, zoo komt buiten kijf aan het Britsch gezag en bijzonder aan Raffles de lof toe, van bij het slaken der oude boeijen niet te hebben stil gestaan, maar tevens de zaden, waaruit eene betere toekomst kon voortspruiten, met milde hand te hebben uitgestrooid." *)

Men verwijt Raffles, dat hij tegen de Hollanders was ingenomen en alles afkeurde, wat door deze te voren in de kolonie was verrigt en tot stand gebragt. Maar wanneer wij herinneren aan het scherp afkeurend oordeel, dat over ons vroeger koloniaal beheer, reeds vóór de optreding van Raffles, is uitgesproken door onze eigen landgenooten, als daar zijn: D. van Hogendorp, de Staatskommissie van 1803, Daendels en anderen: dan kan het geen bevreemding baren, dat de Brit, die kwam om te hervormen, zijn oordeel over de vele gebreken, wier bestaan de Hollanders zelven volkomen erkenden, met de meeste vrijmoedigheid heeft geopenbaard. Te minder zal dit bevreemding baren, omdat hij die gebreken wenschte weg te nemen, en ze niet verzwijgen of verbloemen kon, al had hij het gewild, omdat zij de eenige beweegredenen waren voor de tot stand gebragte hervormingen. Wij laten hier volgen, wat Raffles zegt in zijne Substance of a Minute van 11 Februarij 1814, pag. 78, waar hij, dank betuigende aan allen die hem bij de invoering van het landelijk stelsel hebben ter zijde gestaan, aldus eindigt:

„Maar daar is iemand, wien ik boven allen verpligt ben, voor de gelukkige uitvoering dezer belangrijke verandering. Ik bedoel den heer Muntinghe, wiens bekwaamheid boven allen lof verheven is, en wiens liefde voor regtvaardigheid alleen wordt geëvenaard door de algeheele zuiverheid

---

*) Mr H. D. Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden, te 's Gravenhage bij Gebroeders Belinfante, 1857, zie aldaar pag. 51 en 52. Wij schatten dit werk hoog, ofschoon wij, in de beoordeeling van het landelijk stelsel, aanmerkelijk in gevoelen met den schrijver moeten verschillen, zoo als later blijken zal.

zijner bedoelingen. Aan hem heb ik het te danken dat mijne keuze op de bekwaamste personen is kunnen vallen, en dat ik al de hulpbronnen, welke Java bij de vestiging van het Britsch bestuur aanbood, kon benuttigen. Het was de heer Muntinghe, die mij het eerst de groote dwalingen en de nog grooter verkeerdheden van het vorig gouvernement heeft aangewezen; en het was op grond van het vertrouwen in zijn gevoelen, en het steunen op zijn onfeilbaar oordeel, dat ik het eerst de uitvoerbaarheid van het voorgenomen plan begreep.

„Bijaldien hetgeen tot stand is gekomen, leiden zal, gelijk ik vertrouw, tot het geluk en den algemeenen voorspoed van Java, dan moet de heer Muntinghe beschouwd worden als de schakel, die alles wat liberaal en verlicht was in de bedoelingen der vorige landsregering, zamenhechtte met dien eenvoudigen wensch om te doen wat regtvaardig is en goed, dien ik, ijdel als het schijnen moge, niet aarzel te verklaren, dat het eenige doel van het tegenwoordig gouvernement is geweest."

Wij behoeven hier niets bij te voegen, dan alleen, dat in de hoogst gebrekkige vertaling van de Substance of a Minute, zoo als die voorkomt in de meermalen door ons aangehaalde Nederlandsche Hermes, 3e jaargang, 2e deel, deze zinsneden eenvoudig zijn weggelaten. Zij hadden aldaar moeten voorkomen op pag. 64, maar ze zouden Raffles in een te gunstig daglicht hebben geplaatst, en dit mogt niet!

Raffles heeft, nadat hij het bestuur over Java had neergelegd en in Engeland was teruggekeerd, in 1817 te Londen in het licht gegeven, zijn bekend werk: the History of Java, twee lijvige boekdeelen in kwarto, met eene kaart en een groot aantal platen. Mr Levyssohn Norman, over dit werk sprekende, zegt: *) dat het, ofschoon vele verdiensten bezittende, uit een historisch en politiek oogpunt, het voornaamste vereischte mist van elk geschrift, dat op vertrouwen aanspraak wil maken, namelijk *onpartijdigheid.* Wat wij zoo even opmerkten, kan hier tegenovergesteld worden: wanneer Raffles partijdig was, wij zijn niet achtergebleven, hem met gelijke munt te betalen. Bovendien, genoemde schrijver is, onzes inziens, zeer onbillijk in zijn oordeel over de History of Java. Wel zegt hij, dat de wetenschappelijke waarde van dat werk hooger staat aangeschreven, maar hij laat er onmiddellijk op volgen, dat ook hierop in vele opzigten veel valt af te dingen; en daarop volgt dan weder, dat het werk, op het tijdstip der uitgave, zeker het belangrijkste geschrift was, dat ooit over Java het licht had gezien, maar, om dien lof te temperen, volgt daarop alweder, dat men niet uit het oog mag verliezen, dat juist vele hollandsche ambtenaren, zoo als Muntinghe, Engelhard, Rothenbuler en anderen, aan Raffles de meeste bouwstoffen voor dit werk hebben verschaft! Wij zouden, ten aanzien van deze laatste opmerking, kunnen vragen, of dááraan de beweerde partijdigheid is toe te schrijven; maar we antwoorden liever in ernst, dat Raffles de eerste is, om de ontvangen hulp dankbaar te er-

*) Zie zijn reeds aangehaald werk, pag. 319 en 320.

kennen en ze openlijk te vermelden: getuigen de hierboven overgenomen zinsneden uit de Substance of a Minute; getuige ook schier elke bladzijde van de History of Java. Maar kan het gebruik maken van door anderen verschafte bouwstoffen, de waarde van het werk verminderen? Er zijn meer landvoogden van Indië geweest, die hunne beschouwingen over indische aangelegenheden door den druk hebben publiek gemaakt: hadden deze de bouwstoffen hunner mededeelingen aan eigen vinding te danken?

Wij herhalen het, Raffles wordt in vele opzigten onverdiend veroordeeld. Hij had zijne gebreken; wij hebben zelfs, in andere dan de hier besproken opzigten, grieven tegen hem; maar om deze mag men niet voorbijzien, de groote en voortreffelijke hoedanigheden, die hij geopenbaard heeft als stichter van het landelijk stelsel en als ijverig voorstander en gelukkig beoefenaar der wetenschappen, die anders bij de meeste bestuurders niet hoog staan aangeschreven.

En hiermede gelooven wij, voor ons doel, genoeg omtrent den persoon van den Britschen luitenant-gouverneur te hebben gezegd; maar vermeenen tevens, dat wij niet minder over hem mogten mededeelen. In den loop onzer beschouwingen, zullen overigens de daden van Raffles voor Raffles spreken; maar bij voorraad durven wij verklaren, dat het voor hem de schoonste voldoening moet zijn geweest, dat zijn landelijk stelsel *in de hoofdzaak* door het hersteld Nederlandsch gezag is in stand gehouden. En niemand zal willen ontkennen, dat de deugdelijkheid van het stelsel bewezen wordt door het feit: dat het thans nog in werking is, altijd onder de onvervulde belofte, om eenmaal de door Raffles aangenomen rationeele basis meer nabij te komen. Het is waar, dat de tijdruimte van bijna een halve eeuw niet voldoende schijnt te zijn geweest, om te verkrijgen wat men Raffles verweet niet te hebben bezeten, dat is, volgens de bewoordingen van het Indisch Staatsblad van 1819 n°. 5: *algeheele kennis van de uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden, als vereischt wordt tot het daarstellen van vaste en onherroepelijke regelen.* Maar even waar is het, dat men er toch eenmaal toe komen moet, omdat men bij datzelfde Staatsblad verklaarde: *eenige bepalingen te moeten maken, welke tot zoo lang* (?) *werken kunnen, als die meer volmaakte kennis verkregen is;* en omdat men, op grond daarvan, even als in het jaar te voren, maar ditmaal *voor* 1819 *en volgende jaren*, den dessasgewijzen aanslag proklameerde: *immers zoo lang de landen niet behoorlijk gemeten, geklassificeerd en gewaardeerd zullen zijn.* En wanneer zal die arbeid volbragt zijn? wanneer zullen wij onze pligten kennen en vervullen? wanneer zal, in de heffing der landrenten, onzekerheid en willekeur ophouden en plaats maken voor regelmaat en billijkheid?....

Maar wij loopen vooruit, en keeren dus terug op het Britsch tusschenbestuur.

De hooge regering was, buiten Raffles als president, zamengesteld uit een vice-president, zijnde de bevelhebber der troepen, en twee leden, voor

welke laatste lord Minto benoemde de Hollandsche ambtenaren H. W. Muntinghe en W. J. Cranssen. Eerstgenoemde trad in November 1813 *) af, maar laatstgenoemde bleef tot aan de teruggave der kolonie zitting houden. Raffles laat aan deze twee raadsleden, vooral aan Muntinghe, volkomen regt wedervaren.

De onderwerping van het grondgebied van Bantam en Cheribon aan het direkt europeesch gezag, door Daendels aangevangen, werd door Raffles ten einde gebragt.

In 1813 sloot hij eene overeenkomst met den sultan van Bantam, waarbij deze, zonder eenige uitzondering, afstand deed van het hem overgebleven bestuur der Bovenlanden, tegen behoud van zijn sultanstitel en een jaargeld van 10,000 spaansche matten, onder verpligting echter, van Pandeglang te verlaten en zich met der woon te vestigen in den dalm te Bantam, den ouden zetel der vroegere sultans. Bantam kwam hierdoor in geheel dezelfde verhouding als de overige residentiën.

Den 19den Julij 1813 trad hij met de twee overgebleven sultans van Cheribon (Sepoe en Annom) in schikking, krachtens welke het hoofdgeld, de kontingenten en de rekognitiën afgeschaft werden, en het bestuur geheel overging in handen der Engelschen. Deze vorsten ontvingen daarvoor eene vergoeding, ieder van 5000 rijksdaalders 's jaars, en het behoud der voordeelen van de tot hun persoonlijk onderhoud aangewezen landen †) waaromtrent echter nadere schikkingen zouden worden gemaakt, met het doel om hen gronden aan te wijzen, meer nabij hunne woonplaats gelegen. Als uitvloeisel van deze overeenkomst werd eindelijk aan de beide gepensioneerde sultans, bij akten van 21 April 1815, een jaarlijksch inkomen verzekerd van 8000 ropijen ieder (overeenkomende met de reeds vermelde 5000 rijksdaalders) en hun daarbij beter gelegen landerijen aangewezen, waarvan de opbrengst berekend werd op eene geldswaarde van 9,710 ropijen voor sultan Sepoe en van 10,096 ropijen voor sultan Annom, het een en ander zoo lang het gouvernement de nieuwe schikkingen zou in stand houden, en overgaande op hunne erfgenamen. Hiermede was het rijk van Cheribon verdwenen en de landstreek in dezelfde verhouding gebragt als de overige residentiën.

Reeds vroeger had Raffles voordeeliger traktaten gesloten met de hoven van Soerakarta en Djokjokarta.

---

*) Ontleend aan *the Java half-yearly Almanac and Directory for* 1815, het eenige wat van dien tijd in de archieven aanwezig is. Aldaar wordt, na de leden van den Raad van Indië, afzonderlijk vermeld: *Herman Warnar Muntinghe, Esq. Late Second Member of Council, resigned in November* 1813. Levyssohn Norman stelt de aftreding van Muntinghe in Augustus 1814, zonder dat de bron blijkt, waaruit hij deze bijzonderheid heeft geput; terwijl de interruptie van dienst van Muntinghe onder het Britsche tusschenbestuur, geheel onvermeld wordt gelaten in 's mans biographie, zoo als die voorkomt in de 2e aflevering van den 2en jaargang (1855) der Handelingen en Geschriften van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage. Zie aldaar pag. 127 en volgende.

†) Zie de onder Daendels gemaakte verdeeling der rijstlanden, vermeld in ons vorig artikel, pag 56.

Dat met Soerakarta, van 23 December 1811, bevatte, onder anderen, de erkenning der Engelsche Oost-indische Kompagnie, als tredende in de regten der vroegere hollandsche en fransche besturen. Het bevestigde den soesoehoenan in de regten, welke hij bij de verovering van het eiland bezat en herstelde hem in het bezit der landen, door hem in Januarij 1811 afgestaan, maar nog niet overgegeven.

Dat met Djokjokarta, van 28 December 1811, berustte op dezelfde grondslagen, doch gaf den sultan de landen niet terug, welke hij in Januarij te voren afgestaan, maar nog niet overgedragen had.

Dit gaf den sultan nieuwe aanleiding tot weêrspannigheid. Hij weigerde de evenbedoelde landen over te geven, en nam weldra, aangezet door het even vijandige maar meer sluwe Solosche hof, eene brutale uittartende houding aan. Raffles begaf zich in persoon naar Djokjokarta, vergezeld van 1000 man britsche troepen, aangevoerd door den opperbevelhebber van het leger, vice-president van den raad van Indië, kolonel Gillespie. De sultan had zich in zijn kraton versterkt en aldaar 17,000 man en ruim 100 stukken geschut verzameld; terwijl in den omtrek 100,000 Javanen onder de wapenen waren, die, om den terugtogt der engelsche kolonne te beletten, alle bruggen op den weg naar Djokjo, zoodra de troepen die waren overgetrokken, hadden afgebroken. De toestand der engelschen was hagchelijk, maar hun moed zegevierde. Na een hardnekkigen strijd van twee dagen bestormden en veroverden zij den kraton op den 20sten Junij 1812. De sultan werd van zijne waardigheid vervallen verklaard en naar Poeloe Pinang verbannen; terwijl de regering aan den kroonprins werd opgedragen.

Deze zege maakte alom een diepen indruk. Het gouvernement had nu aanleiding om de verhouding tot de vorsten, geheel overeenkomstig zijne bedoelingen te wijzigen. Het greep die aan, door het oproerige Djokjó en het listige Solo de gemaakte oorlogskosten te doen vergoeden met afstand van grond; tot welk einde, op den 1 Augustus 1812 twee nieuwe traktaten met die vorsten gesloten werden.

Daarbij werden de volgende landstreken aan het britsch bestuur afgestaan; als: door Djokjokarta, het eene deel van Kadoe en Patjitan, benevens de distrikten Djapan, Djipan en Grobogan; door Soerakarta, het andere deel van Kadoe en Patjitan en de distrikten Blora en Wirosobo. Tevens werden de vorsten verpligt, om dadelijk exekutie te geven aan alle bevelen van het gouvernement, tot het invoeren in hun gebied van verbeteringen in eenigen tak van bestuur, speciaal ten aanzien van het regts- en financie-wezen; zijnde het gouvernement gemagtigd, om, ingeval daaraan niet binnen twintig dagen mogt worden voldaan, die bevelen, zonder verder verwijl of nadere kennisgeving aan de vorsten, eigener autoriteit en regtstreeks te geven. Nog verbonden de vorsten zich, om genoegen te nemen met de ruilingen van grondgebied en met de deswege te maken schikkingen, strekkende ter verkrijging van eene geregelder grensscheiding en van eene betere en minder verwarde en verbrokkelde landverdeeling. Meer andere bepalingen ko-

men in deze traktaten voor, maar die wij, als voor onze beschouwingen van minder belang, onvermeld laten.

Het britsch bestuur had mitsdien het europeesch gezag op ruimer grondslagen gevestigd, dan ooit te voren. Aan de vorsten bleef niet veel meer over, dan de beschikking over de gronden van hun gebied en de daarop wonende Javanen, en dat nog wel onder bepalingen, die gelegenheid gaven, om den invloed van het europeesch bestuur gestadig meer uit te breiden.

Staatkundig goed was bovendien de opbeuring en uitbreiding van de oude instelling der zoogenaamde onafhankelijke prinsen. Immers, bijna geheel onafhankelijk van de vorsten, werden zij gebragt en gehouden onder den invloed van het europeesch gezag, ten einde aan dat gezag dienstbaar te zijn, tegenover de veelal geheimzinnige en duistere manoeuvres der vorsten. In Soerakarta bestond zoodanige prins sedert het midden der vorige eeuw, onder den titel van pangerang Mangkoe Negoro of Prang Wedono, aan wien de keizer, op aandrang der Kompagnie, 4000 tjatjas land binnen zijn gebied had moeten afstaan; terwijl de Kompagnie hem geldelijk ondersteunde. Bij de regeling der thans ontstane verwikkelingen, werd de keizer verpligt, de nog al aanzienlijke schulden van dien prins te betalen, en hem, boven de reeds in zijn bezit zijnde 4000, nog 1000 tjatjas land af te staan. Maar ook tot Djokjokarta werd nu deze diplomatieke instelling uitgestrekt en, nevens den sultan aldaar, onder de onmiddellijke bescherming van het gouvernement geplaatst, een onafhankelijke prins, onder den titel en eernaam van pangerang Pakoe Alam, aan wien werd toegekend, van landswege een levenslange maandelijksche toelage van 750 spaansche matten, en van den sultan den erfelijken afstand van 4000 tjatjas land. Pakoe Alam moest een klein militair korps onderhouden, even als Prang Wedono dit sedert 1798 had gedaan.

De door Daendels aan partikulieren verkochte uitgestrekte landstreken Bezoeki, Panaroekan en Probolingo, werden onder het Britsch bestuur weder ingekocht of teruggenomen, en alzoo op nieuw gebragt tot den vroegeren toestand, zijnde die waarin de overige gouvernements provinciën verkeerden. Daarentegen zijn in het begin van 1813, gedeeltelijk onderhands en gedeeltelijk in het openbaar, andere landen door het gouvernement aan partikulieren verkocht. Deze waren gelegen in de Preanger regentschappen, in Krawang en in de ommelanden van Batavia, Samarang en Soerabaya. Die in de Preanger gelegen, zijn echter, sedert de weder inbezitneming der kolonie door het nederlandsch gezag, op nieuw lands eigendom geworden, zoodat thans in de Preanger regentschappen geen partikuliere landerijen worden aangetroffen.

Na het hier medegedeelde, blijft ons alleen nog over te vermelden, dat een der eerste handelingen van Raffles, na zijne komst op Java, bestond in de benoeming eener kommissie, die over het geheele eiland plaatselijke

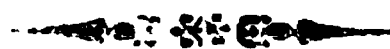
onderzoekingen moest instellen, naar alles wat de kennis van den maatschappelijken toestand van Java kon vermeerderen, ter behoorlijke voorbereiding van de voorgenomen groote hervormingen. Deze kommissie bestond uit den kundigen luitenant-kolonel Colin Mackenzie, als president, en uit de voormalige hollandsche ambtenaren Knops, Lawick van Pabst en Rothenbuler, als leden. Vele belangrijke bijzonderheden werden bekend, omtrent de bevolking, den veestapel, den aard en de uitgestrektheid en vruchtbaarheid der bebouwde gronden, enz. enz., welk een en ander uit de nader mede te deelen stukken voldoende zal blijken. Voor het overige verwijzen wij naar de uitvoerige statistieke opgaven, die zijn opgenomen in de History of Java van Raffles, *) deel I, pag. 61 en volgende, met twee tabellen, en deel II pag. 241 en volgende met ruim twintig tabellen. Daarbij wordt de bevolking van geheel Java in het jaar 1815, opgegeven te bedragen 4,615,270 zielen.

Ten slotte zij hier nog herinnerd, dat het bestuur over Java en onderhoorigheden, den 12den Maart 1816, uit handen van Thomas Stamford Raffles, overging op John Fendall; terwijl eerst den 19den Augustus van dat jaar 1816, de Britsche vlag, die ruim vijf jaren op Java had gewapperd, door de Nederlandsche werd vervangen.

Wij zullen nu, in onze volgende opstellen, den inhoud mededeelen van de stukken, waarbij het landelijk stelsel in deszelfs bijzonderheden wordt uiteengezet.

---

*) Londensche editie, van 1817.

OVER DE WIJZIGING

VAN

HET ERFREGT BIJ DE MALEIJERS

TER

SUMATRA'S WESTKUST.

Wij moeten, alvorens tot het doel van dit schrijven te komen, ons veroorloven, in eenige daaraan eigenlijk vreemde opmerkingen te treden.

Nederland teert op zijne oostindische koloniën. Java vooral is de kurk waarop Nederland drijft. Zijne staatshuishouding is sedert jaren geheel afhankelijk geworden van de opbrengst dier koloniën, en die afhankelijkheid is te grooter geworden, sedert groote en kostbare werken van publiek nut zijn ondernomen, op rekening der van de koloniën te verwachten baten. Het behoefde zoo niet te zijn, want met een beter geregeld, op allen meer gelijkmatig drukkend belastingstelsel, en vermindering van improduktieve uitgaven, zooals die van het leger, zou Nederland, met zijne groote bronnen van volkswelvaart, ruim het evenwigt kunnen herkrijgen en behouden in zijne inkomsten en uitgaven. Maar die afhankelijkheid en het teren op de opbrengsten der kolonie is een feit, door gewoonte van zoo krachtigen invloed, dat elke poging om die afhankelijkheid te doen ophouden en tot eenen normalen toestand terug te keeren, schipbreuk lijdt. Het is dan ook aangenamer, al is het dan ook onredelijk, om op den arbeid van anderen (in casu de dwangarbeid der Javanen), te leven, dan eigen krachten te ontwikkelen en wat meer van eigen middelen bij te dragen tot de algemeene huishouding.

Met die afhankelijkheid van Nederland van zijne indische koloniën, dat rustig zich verlaten op hare opbrengsten, zou men nog steeds bij de natie moeten verwachten groote belangstelling in de koloniën; — belangstelling die zich vooral moest uiten in de zucht om de meest mogelijke kennis van die koloniën te hebben, om te weten wat daar omgaat en hoe het er toe-

gaat. — Het is er verre van af. Bij het onderwijs wordt ter naauwernood de aandacht geschonken aan, of eenig bepaald onderrigt gegeven in, aardrijkskunde en geschiedenis en den toestand der koloniën. In het algemeen heerscht een opmerkelijk gemis aan de kennis daarvan, en zelfs bij de meest ontwikkelden onder de natie bestaan onjuiste of gebrekkige voorstellingen en denkbeelden omtrent die koloniën.

Geen wonder dat de vruchten der Indische pers schier niet in Nederland bekend zijn. De schrijver der *Koloniale politiek der grondwet* zegt teregt in dat werk, op pag. 373, „van de Indische „„vrije"" nieuwsbladen bespeurt men in de Nederlandsche leesvereenigingen gewoonlijk slechts één, misschien het best bestuurde; een ander op een paar plaatsen; de overige schijnen den weg herwaarts nog niet gevonden te hebben. Dat ééne meest verkrijgbare blad, wordt vermoedelijk niet door de meerderheid der Staten-Generaal gelezen." — Niet vermoedelijk, maar zeker. — Slechts de mail-editiën der te Batavia verschijnende bladen vindt men in enkele societeiten in de groote handelsteden en in de hofstad, en overigens in weinige partikuliere handen en dan nog van indische personen, die ook in het algemeen de schier uitsluitende lezers daarvan zijn. — De tijdschriften voor Indië vinden hier geen aftrek en worden zelfs gemist bij groote leesinrigtingen of gezelschappen, die, eenmaal gewoon aan het geestelijk voedsel dat de vaderlandsche tijdschriften aanbieden, traag zijn om iets nieuws op te nemen. De overige in Indië verschijnende plaatselijke bladen zijn bij het publiek geheel onbekend. Dit is ook het geval met de te Padang verschijnende Sumatra-Courant.

Wij hebben deze opmerkingen niet onnuttig geacht om te wijzen op de beklagenswaardige verwaarloozing in Nederland van de aankweeking en vermeerdering van de kennis van Oost-Indië. — Maar wij hadden ze ook noodig om te verklaren, hoe wij eerst nu, en dan nog toevallig, bekend zijn geworden met eenige artikelen, met de letters C. B. geteekend, opgenomen in de Sumatra-Courant der maand Mei van dit jaar, en daaronder in het nummer van 16 Mei, met een vertoog, gerigt tegen de door ons, in het Tijdschrift van Nederlandsch Indië van Maart 1863, geplaatste beschouwingen wegens het beheer op Sumatra's Westkust.

Dat vertoog is in zekere opzigten eene bestrijding dier beschouwingen of van eenige daarin voorkomende stellingen. — Niet omdat het eene bestrijding is, wenschen wij daarop te komen, maar de zaak is van genoegzaam gewigt voor eene nadere bespreking.

De schrijver C. B. heeft gelijk bij de waardering onzer kennis met het bestuur van Sumatra's Westkust; — maar wij zien niettemin gaarne daarop zijne verklaring volgen, dat wij „het ook alleen niet zijn, die geen heil voor Sumatra's Westkust zien, zoo de Maleische adat geene radikale wijziging ondergaat" en dat „zeer bekwame en kundige mannen reeds vóór ons datzelfde gevoelen hebben omhelsd." — Wij getroosten ons dan ook het oordeel van C. B. waarbij hij ons, met al die mannen, ten laste legt,

eenzijdigheid, bij de zucht, om, europeesche begrippen als punt van uitgang gebruikende, alles daarnaar te beoordeelen wat daarmede in strijd is, en te vergeten dat de toestanden in Europa en in Indië niet dezelfde zijn, en dat er een naauw verband bestaat tusschen de wetten en zeden van een volk.

Het is het gewoon argument tegen hen die strijden voor de ontwikkeling en beschaving van het minder beschaafde gedeelte van het menschdom en die zedelijke en stoffelijke ontwikkeling en beschaving beschouwen als de roeping van koloniserende volken, en als de roeping ook van Nederland voor zijne koloniën in het oosten.

Volgens C. B. blijkt ons verkeerd begrip over het inlandsche bestuur ter Sumatra's Westkust, onder anderen, vooral uit de bewering dat eigendoms overgang van aan Maleijers toebehoorende gronden wordt tegengegaan door de pengoeloes. Niet deze maar alleen de landraad te Padang, heeft volgens C. B. uitspraak of beschikking over die zaak. Wij erkennen dat dit eene meer juiste voorstelling is, dan alleen van penghoeloes te spreken, maar hoe is die landraad te zamen gesteld? Volgens het reglement van den raad, gearresteerd bij besluit van den gouverneur-generaal d.d. 29 Nov. 1837 n°. 9 wordt de landraad gevormd uit 2 toeankoes, 7 penghoeloes en een europeesch ambtenaar als voorzitter, en maken derhalve de penghoeloes de meerderheid uit. Is het nu zoover van de juistheid om te gewagen van de oppositie der pengoeloes en van gemis aan kracht en den invloed van europeesch gezag en wetgeving op die oppositie en op den geheelen landraad, vooral bij het aanwezen in het bovenbedoeld reglement van bepalingen die, zooals bij art. 12, den voorzitter verbieden om kennis te nemen van handelingen welke door het soekoe-bestuur bedreven worden.

Op zoodanige, zoogenaamde huishoudelijke en politieke regten van de maleische bevolking, wezen wij als zoovele belemmeringen voor eene gunstige uitwerking van ons gezag in het belang van ontwikkeling, en als slechts leidende tot verwikkelingen, zonder die door eenig nut te kunnen doen vergoeden.

C. B. stemt het ons dan ook gaarne toe dat aan het soekoe-bestuur vele gebreken kleven, die in vroegere tijden zelfs volslagen anarchie deden ontstaan; maar terwijl hij dat bestuur vergoêlijkt door de bewering dat het van aard veranderd is, door europeesche invloeden, die ongemerkt maar niet minder wezenlijk de inrigting en werking daarvan gewijzigd hebben, ziet hij daarin en in de bestaande maleische instellingen ter Sumatra's Westkust geene hinderpalen tot ontwikkeling, omdat toch wegen en bruggen verbeterd zijn en het koffijstelsel ingevoerd is zonder tegenkanting of verzet der soekoehoofden. Wij gelooven dat velen met ons geen vrede zullen hebben met dat betoog ter verdediging der maleische instellingen en wat meer begrijpen onder de ontwikkeling van een land en een volk dan den aanleg van bruggen en wegen en de eenigzins gedwongen teelt der koffij, en dat de stelling van C. B. dat er lieden zijn, die die ontwikkeling, als het Indië betreft, alleenlijk afmeten naar den uitvoer van stapelprodukten, tot hem zelven kan worden gekeerd.

Wij wenschen voor de volken die onder het nederlandsche staatsbestuur zijn gekomen, ontwikkeling in meer ruimen zin, — maatschappelijke ontwikkeling in algemeenen zin, — ontwikkeling der produktieve krachten niet op eenig bepaald punt en alleen gegrond op voor eene regering te behalen direkte voordeelen, maar in alle deelen der volksindustrie, — in het belang der welvaart van de bevolking, en niet ten nutte van enkelen die het gezag hebben, maar van allen individuëel.

Zijn nu de maleische instellingen ter Sumatra's westkust inderdaad van aard reeds veel veranderd en vele gebreken door europeesche invloeden weggenomen, dan moet er naar ons inzien te meer reden bestaan, om voort te gaan met die instellingen meer en meer tot de onze te doen naderen en eindelijk alle gebreken daaraan te ontnemen. Daarom wezen wij in ons vorig artikel op de behoefte aan voortdurende hervorming en op meer doortastende maatregelen, bij gelegenheid dat het beheer van militaire gouverneurs (het gezag tot vestiging), overgebragt is in handen van civiele ambtenaren (organiserende magt). Instellingen uit eene vroegere beschavingsperiode geboren, kunnen bij een volk niet naast of vermengd met die van latere tijden blijven bestaan, zonder onhoudbare toestanden en eindelijk botsingen te doen ontstaan. Maar waar wij voor hervormingen kracht en volharding eischten, vergaten wij ook niet te wijzen op voorzigtigheid en beleid, zoodat wij van ons afwerpen de verdenking van met ruwe schendende hand het essentiëele der maleische instellingen te willen omverwerpen. Wij willen echter vragen of, in weerwil van den twijfel van C. B. of het gouvernement na de plegtige belofte bij het besluit van 11 Oktober 1833 afgelegd, wel veranderingen in dat essentiëele der maleische instellingen kan maken, de schendende hand niet reeds aan het werk is geweest door de invoering der verpligte levering van het koffijprodukt, dat feitelijk inbreuk heeft gemaakt op het beloofde behoud der politieke en huishoudelijke regten van de maleische bevolking.

En hoe is het nu met dat essentiëele der maleische instellingen dat men zoo gaarne ongedeerd wil laten?

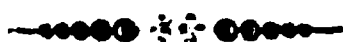
Wij komen daar op de kwestie van het maleische erfregt, ten gevolge waarvan de nalatenschap van den man niet op zijn eigene kinderen, maar op die zijner zusters en op zijne broeders en zusters, mits van dezelfde moeder, overgaat. C. B. geeft daarvan eene nadere omschrijving, en toont de werking van dat regt aan, dat hij verdedigt en als zeer nuttig voorstelt, vooral in verband met de andere maleische instellingen.

De grond van dat erfregt is gelegen in het begrip dat de Maleijers eigenaardig aan het woord *familie* hechten. De eigenlijke familie bestaat bij hen uit de broeders en zusters, en de kinderen der laatsten. Alleen door de vrouwen wordt zij in stand gehouden. De vaders, de echtgenooten der zusters, de vrouwen der broeders en hunne kinderen zijn wel aanverwanten, maar worden niet beschouwd als tot de eigenlijke familie te behooren. Wat de familie uitmaakt blijft altijd bij elkander, want de vrouwen blijven altoos in de familie-woning, terwijl haar echtgenooten daar slechts als *gasten* vertoeven.

Zoodanige thans nog bestaande huishoudelijke inrigtingen onder de maleische bevolking mogen nu al, op eenen zekeren trap van beschaving, bij Indische volken voordeelen opleveren, — maar, waar stilstand van beschaving niet mag worden aangenomen, moeten zij gewis storend werken op de ontwikkeling eener maatschappij. Zij staan der verspreiding van de bevolking over eene grootere oppervlakte in den weg, en terwijl het op die instellingen gegrond erfregt den verkoop belemmert der gronden aan hen die in staat zouden zijn om daarvan eene grootere produktie te verkrijgen, verbreken die huishoudelijke inrigtingen der natuurlijken band die tussschen vader en kinderen bestaan moet. Maar er is meer. De vermeerdering der bevolking moet er onder lijden, gelijk de geringe toename der bevolking in de Padangsche bovenlanden reeds in het oog valt, en gewis toe te schrijven is aan het niet bestaan eener familie volgens onze begrippen. Immers bij die bevolking verlaat de vrouw hare familie niet. De man brengt haar van tijd tot tijd, als *gast*, een bezoek, en laat de zorg voor de kinderen aan haar over. Dit heeft ten gevolge dat een groot aantal kinderen een wezenlijke last voor de vrouw wordt, last waaraan zij zich tracht te onttrekken door middelen welke het voortbrengen van kinderen tegengaan. De gewoonte hiervan is in de Padangsche bovenlanden algemeen in zwang. Op mechanische wijze wordt de vruchtbaarheid der vrouw verwoest en eene maleische vrouw met meer dan vier kinderen is eene zeldzaamheid. Bij den overvloed van levensmiddelen, een vruchtbaar land, gepaard aan een gezond klimaat, moest de bevolking schielijk toenemen. Maar het tegendeel wordt bij de maleische bevolking waargenomen als een gevolg, naar onze meening, van hare eigenaardige huishoudelijke instellingen.

Waar zulke gevolgen ontstaan en het eigenlijke familieleven, waarop de staat zich het best en het duurzaamst kan vestigen, geheel ontaardt, — kunnen die instellingen niet behouden blijven bij de roeping van koloniserende westersche volken om beschaving en verlichting voort te planten, eene roeping die ook op ons Nederlanders, met het bezit onzer Indische koloniën, rust. In ons welbegrepen belang kan het niet liggen om den toestand en de gebrekkige maatschappelijke inrigtingen van min beschaafde volken te laten zoo als zij zijn. — Wij hebben met menschen te doen, als wij, en dan is het tevens pligt en beantwoording aan de bestemming van ons eigen leven, om die menschen eenmaal te doen zijn een passend deel van het menschdom, door hen op te heffen tot die mate van beschaving en ontwikkeling welke reeds ons deel is, en waartoe ook ons voorgeslacht door andere stammen is gebragt geworden.

's Hage
Nov. 1863. S.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 18 DECEMBER 1863.

Beraadslaging over de Nota van den heer Schill over de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de souvereine- en handels-uitgaven en inkomsten.
Rede van den heer van Soest over de regeling der arbeidsloonen op Java naar de wet van vraag en aanbod.
Beraadslaging omtrent de vermeerdering der kennis hier te lande van onze overzeesche bezittingen.

Voorzitter: de heer G. de Serière.

De *Voorzitter*. Door de afwezigheid van den heer van der Linden, die door ongesteldheid verhinderd wordt tegenwoordig te zijn, zie ik mij onverhoeds verpligt, als ondervoorzitter van dit Genootschap, de diskussiën over hoogst belangrijke onderwerpen te leiden. Gaarne had ik mij door tijdige kennisgeving in de gelegenheid gesteld gezien, mij ten minste eenigzins te kunnen voorbereiden voor de vervulling der taak, die mij nu voetstoots te beurt valt. Op mijne jaren gaat dit zoo vlug niet meer. Ik zal mij zoo goed mogelijk van die belangrijke taak trachten te kwijten en roep voorloopig daartoe uwe welwillende toegeeflijkheid in.

De Voorzitter deelt mede:

1°. Dat door het bestuur tot lid van het Genootschap is aangenomen de heer A. J. A. Gerlach, kapitein bij de artillerie, te 's Gravenhage;

2°. Dat door het bestuur besloten is, naar aanleiding van het voorstel van den heer van Stolk (zie het verslag der vergadering van 21 Oktober jl)., om de gewijzigde aanvraag der heeren Banck c. s. tot een onderwerp van behandeling te maken op de algemeene vergadering, van eene kommissie de voorlichting omtrent dat onderwerp te verzoeken en dat tot leden

dier kommissie door het bestuur zijn benoemd de heeren: Bachiene, van Kerkwijk en Millard, die zich bereid hebben verklaard zich met die taak te belasten.

Aan de orde is het eerste onderwerp van het konvokatiebiljet:

De noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de souvereine en handels-uitgaven en inkomsten.

Omtrent dit onderwerp was vooraf door den heer Schill eene Nota aan het bestuur toegezonden, die van den volgenden inhoud is:

Nota van den heer Schill.

Het is bekend hoe het verlangen ontstaan is naar bepalingen voor het financiëel beheer der koloniën, vooral voor de koloniën in Oost-Indië, en hoe dat verlangen eene bepaalde uitdrukking heeft verkregen bij de herziening der grondwet in 1848, door het daarbij opgenomen voorschrift, dat de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen door de wet zal worden geregeld. — Sedert, en dus gedurende 14 jaren, is telkens bij de regering en bij de wetgevende magt de voldoening aan dat voorschrift ter sprake gebragt en op die voldoening aangedrongen.

Bij het aldus ontstane en meer en meer levendig geworden besef der noodzakelijkheid eener regeling, bleek het tevens, hoe dat besef en de voortdurende aandrang om in de behoefte aan regeling te voorzien, niet alleen grond hadden in den wensch om waarborgen te hebben voor een rigtig en verzekerd beheer en verantwoording der koloniale inkomsten en uitgaven, maar ook voortgesproten waren uit de begeerte om gebleken verwarring en gebreken in het administratief en financiëel beleid van Nederlandsch Indië tegen te gaan en, bij eene betere geordende komptabiliteit, tevens meer licht en kennis omtrent het beheer dier kolonie te verkrijgen. Er werden regels gewenscht voor het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen, niet alleen om de eigenmagtige beschikking daarover aan de bestuurders der koloniën te ontnemen en daarover eene kontrôle uit te oefenen, maar blijkbaar ook met het doel, om te kunnen nagaan en beoordeelen wat de kolonie in een gegeven tijdperk kan hebben opgebragt of gekost, wat dus het geldelijk resultaat kan zijn in dat tijdperk van financiëel beheer, en welke gegeven daaruit voor een oordeel in het tegenwoordige en de toekomst zouden kunnen worden geput.

Die begeerte naar orde en regelmaat, met den wensch naar meer licht en kennis, werd in strekking en doel zeer goed begrepen, maar juist dat begrip leidde hen, die sedert 1848 opvolgend de magt over het bestuur van Nederlandsch Indië in handen hadden, om de voldoening aan den aandrang tot regeling tegen te gaan of op allerlei wijze te ontwijken, door het opperen van schijnbare moeijelijkheden en bezwaren, die telkens, vooral door de behoudspartij, als schrikbeelden werden voorgesteld, om te voorkomen dat de

sluijers, waaronder de koloniale administratie gehuld lag, te veel werden opgeheven, en de mogelijkheid werd weggenomen om in het duistere voort te gaan met wat in het licht niet mogt geschieden, om individuëele belangen te bevorderen ten koste van het algemeen belang en toestanden te doen ophouden of wijzigen, die de bevolking der kolonie aan die bijzondere belangen dienstbaar maakten. Zij, die van misbruiken en wanbestuur leefden en voordeel genoten, moesten ook hier, gelijk men dit overal opmerkt, de krachtigste verdedigers dier misbruiken zijn, of zich de meest verklaarde tegenstanders toonen van maatregelen, die de mogelijkheid tot wering dier misbruiken of tot beter bestuur konden doen ontstaan.

Merkwaardig is althans het lot dat de voortdurende poging om dit belangrijk deel der koloniale administratie, de wijze van geldelijk beheer, onder regels en kontrôle te brengen, heeft ondervonden. Gedurig werden allerlei exceptiën van de zijde der regering en der behoudspartij, ook in de vertegenwoordiging, met veel takt uitgevonden en te berde gebragt, om elke regeling te ontwijken en te verschuiven, en rijk was men aan die zijde aan allerlei drogredenen en schijn-argumenten.

Maar het is hiermede gegaan even als met alle regtmatige op goede gronden en beginsels steunende wenschen. De voldoening daaraan moge al eenigen tijd kunnen worden tegengehouden, eindelijk doet toch hun kracht zich zoodanig gevoelen, dat ontwijking niet meer mogelijk is. De regering werd er eindelijk toe gebragt, om de begrootingen van Nederlandsch Indië aan de staten-generaal ter inzage en onderzoek te onderwerpen.

Naar gelang de kennis van den inhoud en de inrigting dier begrootingen toenam, bleek het meer en meer, hoezeer de wijze van het financiëel beheer der kolonie veel te wenschen overliet, en zelfs de poging die in Indië, tengevolge der opmerkingen bij het onderzoek in de vertegenwoordiging, aangewend werd tot verbetering van dat beheer en tot eene meer juiste opmaking der begrooting, deed te meer het gebrekkig beheer uitkomen en bragt althans de bewijzen van de onjuiste begrippen, die men van eene behoorlijke komptabiliteit had.

En waarin bestonden die gebreken en onjuiste begrippen? Evenzeer als hier niet gesproken kan worden van de wijze, waarop over de koloniale geldmiddelen werd beschikt, kan die vraag, bij de grenzen, waarin de bespreking van het ter behandeling voorgestelde onderwerp zich moet bewegen, slechts doelen op de inrigting van begrooting en verantwoording dier geldmiddelen. Maar dan nog kan de beantwoording daarvan hier niet in uitgebreiden zin van pas zijn. Dit kan ook te minder noodig geacht worden na het onderzoek, dat heeft plaats gehad wegens de in het werk van den heer Money opgenomene opgaven, na de belangrijke beschouwingen die, in het bekend werkje van den heer mr. P. P. van Bosse, over de koloniale begrooting in het algemeen, zijn geleverd, en vooral, na de in de laatste jaren bij de tweede kamer uitgebragte verslagen over het onderzoek dier begrooting, waarvan het laatste over de begrooting van 1862 zeer belangrijk te noemen is. Die stukken behandelen de indische komptabiliteit in alle

hare deelen en beantwoorden genoegzaam de bovengestelde vraag in algemeenen zin.

Waarop het hier meer voornamelijk aankomt is, de vermenging en verwarring in de koloniale begrootingen en verantwoordingen, van wat valt onder de kategorie van inkomsten en uitgaven van den souverein of den staat, met wat als inkomsten en uitgaven van koophandel en kultures is te beschouwen. Hoezeer uit de hierbovenbedoelde gepubliceerde stukken is af te leiden, dat daarin het gebrekkige vooral moet worden gezocht, wordt daarbij echter niet genoegzaam op dat punt gewezen.

In het jongste verslag der tweede kamer over de koloniale begrooting van 1862 wordt opgemerkt:

„dat gelijk vroeger en meermalen werd gezegd, de juistheid der splitsing „van de verschillende kategorieën van inkomsten en uitgaven veel te wen„schen overlaat. Zeer vele uitgaven en inkomsten worden onder die van „koophandel en kultures gebragt, die tot de territoriale behooren en omgekeerd."

En inderdaad in dat opzigt schittert vooral het gebrekkige van de indische begrootingen, van de over het financiëel beheer gehoudene rekeningen en boeken, in één woord van de geheele financiëele verantwoording van N. Indië.

Begrooting en verantwoording, en bij gevolg ook de boeken en rekeningen in Indië, zijn indiervoege ingerigt dat uitgaven en inkomsten van verschillenden aard onder elkander zijn gemengd en althans niet naar behooren zuiver uitéén worden gehouden, in verband tot de verschillende kwaliteiten waarin de staat in het beheer van de indische kolonie optreedt, die namelijk van souverein en van nijverheidsondernemer en handelaar.

Wel is waar is éénige afscheiding van de, op grond dier verschillende kwaliteiten, uiteenloopende inkomsten en uitgaven, steeds bij de indische begrooting en verantwoording in acht genomen, en werd er in die van de laatste reeds eene poging of streven waargenomen om de staatsinkomsten en uitgaven van die van handel en kultures te splitsen, — maar terwijl dit laatste niet zoo zeer plaats vond in de begrootingen zelve, maar slechts bij afzonderlijke spekulatieve, uit die begrootingen getrokkene staten, geschiedde die afscheiding, noch bij de begrootingen noch bij die staten, naar zuivere en behoorlijke regels of met oordeel.

Vermenging en verwarring bleven heerschen en met juistheid kan althans uit die stukken niet worden opgemaakt, welke de werkelijke inkomsten en uitgaven van koophandel en kultures zijn, en wat als baten en lasten is aan te merken van den souverein en het politiek bestuur, met uitsluiting van alles wat op kommerciëele of kultuur-ondernemingen betrekking heeft.

Eenige voorbeelden, uit de laatst bekende begrooting van Nederlandsch Indië getrokken, mogen ten bewijze strekken.

In het hierboven aangehaald verslag der tweede kamer in de zitting van 26 Sept. jl. uitgebragt, werd reeds, bij de opmerking omtrent het onvolledige der splitsing, aangetoond:

1o. dat onder uitgaven van koophandel en kultures ten onregte worden gerangschikt:

Voorschotten voor landbouwkundige ondernemingen.

Inkoop van diverse goederen, die blijkbaar geene handelsartikelen, maar benoodigdheden van de staatsdienst zijn.

Uitgaven voor houtbosschen en den aankoop van houtwerken en die voor de steenkolenmijnen, — die tot de staatsuitgaven behooren, naardien het hout en de steenkolen voor het grootere deel ten behoeve van de staatsdienst worden gebruikt.

2o. dat onder territoriale inkomsten worden gerekend:

Winst op assurantie op produkten.

Kultuurpercenten door kontraktanten te storten wegens het ter hunner beschikking blijvend produkt.

terwijl daarentegen

3o. als territoriale inkomsten moesten worden opgebragt:

Restitutie van voorschotten wegens landbouwkundige ondernemingen.

Verkoop van houtwerken,

id. van steenkolen,

die bij de begrooting als opbrengsten van koophandel en kultures worden gerangschikt.

Maar er blijkt nog meer uit de begrootingen. Gaan wij ten eerste die van de uitgaven na.

Onder het hoofd *civiel bouwdepartement* worden belangrijke posten voor civiele gebouwen, personeel en materiëel, en onder anderen ook voor transport-etablissementen opgebragt, waarvan een goed deel wel een gevolg zal zijn van den koophandel der regering en de kultures, en zonder deze niet door den souverein zoude worden geleden; terwijl onder een algemeen hoofd, *financiën*, *kultures en koophandel*, bij het onderdeel *financiën*, op nieuw een post voor het beheer van 's lands civiele pakhuizen, emballage en gemengde kosten, benevens kosten voor beheer der openbare vorkoopingen voorkomen, waarvan een deel ook wel ten laste van den koophandel der regering zal moeten vallen.

Bij het onderdeel *landbouw*, *landelijke inkomsten en kultures*, is de vermenging der twee verschillende kategorieën van uitgaven zooveel te duidelijker, vooral wanneer men let op de zoogenaamde kultuurbegrooting en de memorie van toelichting daarop, waarbij de landelijke inkomsten, landrenten en belastingen, die den souverein aangaan, verhandeld worden met den inkoop van verschillende produkten. Immers bij de kosten voor dien inkoop, die tot den *koophandel* behooren, worden de kosten tot inning der inkomsten aan den souverein zaamgetrokken, benevens het kostende van houtwerken uit de bosschen, die domeininkomsten zijn, en de voorschotten aan landbouwkundige ondernemingen, die, zoo als boven gezegd is, tot staatsuitgaven kunnen worden gebragt.

Bij het onderdeel *koophandel* daarentegen worden, bij een teregt daaronder behoorenden post van provisiepenningen aan de faktorij voor produktenafscheep, en eene som voor inkoop en kosten van diverse goederen, die echter grootendeels benoodigdheden voor het staatsbestuur zijn, zaamgetrokken;

Kosten van de amfioenpacht en inkoop van amfioen, die eene regie, een middel van belasting op het verbruik is.

Kosten van zout en aren-suiker, die middelen zijn van akcijnsheffing en belasting;

Inkoop van vogelnestjes, tin en weder houtwerken, die tot domein-uitgaven behooren.

Inkoop van rijst, die noodig is om de domein-inkomsten, zooals het tin, te exploiteren.

Kosten van steenkolen, en zelfs de kosten tot het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen elders dan op Borneo.

Uit de begrooting van inkomsten blijkt, dat de opbrengst der amfioenpacht en verkoop van amfioen, onder *verpachtingen* wordt gebragt, terwijl de kosten dier pacht en de inkoop der amfioen, bij de begrooting der ontvangsten, onder *koophandel* worden vermeld;

en dat onder het hoofd *koophandel*, bij de opbrengst van diverse produkten door de gouvernements kultures geleverd, ook die opgenomen worden van het tin, de houtwerken, zout, rijst, aren-suiker en borneosche steenkolen, die, zooals boven reeds gezegd is, niet uit gouvernements handel, maar uit de belastingen en domeinen van den souverein voortspruiten.

De bij de begrooting gevoegde staten van splitsing der *territoriale inkomsten en uitgaven* en die van *koophandel en kultures*, nemen die verwarring en vermenging niet weg. Wel worden nu daarbij de kosten en opbrengsten van amfioenpacht, amfioen en zout onder de eerstgenoemde kategorie gebragt, maar in die kategorie van territoriale inkomsten en uitgaven wordt een afzonderlijk hoofd behouden voor *koophandel;* en terwijl de kosten van amfioenpacht en amfioen dáárbij worden gerangschikt, wordt de opbrengst daarvan onder het hoofd *verpachtingen*, even als bij de begrooting, teruggevonden.

Het algemeen hoofd van *koophandel en kultures* wordt ook hier verdeeld in afdeelingen van *landelijke inkomsten* en *kultures* en van *koophandel*, waarbij men voor de uitgaven nog een onderdeeltje *financiën* behoudt, om daarop toch de kosten van 's lands civiele pakhuizen, emballage etc., overeenkomstig de begrooting, te kunnen behouden. En nu worden onder de verdeeling *landelijke inkomsten en kultures*, de inkoopkosten van alle produkten, benevens van houtwerken gebragt, — terwijl op den staat van ontvangsten, de opbrengsten dier produkten en houtwerken onder de andere afdeeling *koophandel* voorkomen, met en benevens de opbrengst van het tin, vogelnestjes, rijst, aren-suiker en borneosche steenkolen, die op den staat van uitgaven, voor het kostende, ook op de afdeeling *koophandel* worden gevonden, met de kosten tot het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen en de provisie-penningen aan de faktorij.

Is er nu wel grooter stelselloosheid en wanbegrip in zake van boekhouding en financiëel beheer denkbaar, dan die door de bovenaangehaalde voorbeelden blijken uit de begrootingen en verantwoording van Neêrlands Indië, en is er wel meer noodig om te bewijzen de verwarring en ver-

menging die er heerschen bij de verantwoording der inkomsten en uitgaven van den souverein en die van handel en kultures in Indië?

Bovendien zijn, onder anderen, noch bij de begrooting, noch bij de verantwoording, terug te vinden de belangrijke uitgaven, welke jaarlijks worden besteed voor transporten van produkten bij afvoer, en van zout en andere benoodigdheden bij opvoer of vervoer, waarvoor belangrijke kontrakten met aannemers bestaan. Gewis zullen de uitgaven daarvoor in rekening worden gebragt, maar hoe en onder welk hoofd, en met welke verwarring en vermenging, daar ook hier afvoer van produkten en vervoer van zout, hoezeer bij de aanneming dikwijls gekombineerd, twee vreemdsoortige uitgaven daarstellen?

Nergens kan ook uit de indische begrooting en verantwoording blijken hoe de inkomsten en uitgaven, onder de twee verschillende kategoriëen zouden zijn, wanneer behoorlijk rekening werd gehouden van het bedrag, waarmede, onder anderen, territoriale inkomsten moesten worden vermeerderd, door die inkomsten, welke het gouvernement zoude hebben genoten, indien het zelf niet de opkooper der produkten ware geweest, namelijk van die territoriale inkomsten, die het genoot vóór de invoering van het kultuurstelsel en monopolie, doch heeft verloren of kwijtgescholden ter verrekening met de opgekochte produkten; — wanneer het de handelsrekening met die verliezen of inkomsten-dervingen had belast en de rekening van den souverein daarvoor had goedgeschreven. Onder die inkomsten-dervingen behooren de landrenten, onder anderen voor koffij tot een zeer belangrijk bedrag niet geheven, tegen vermindering van den inkoopprijs van dat produkt, en daarom, hoewel ten onregte, van de rekening van inkomsten van het gouvernement weggelaten, maar zeer stellig tot die inkomsten behoorende.

Evenmin wordt bij de begrootingen en verantwoordingen in rekening gebragt, het vrij aanzienlijk beloop aan inkomende en uitgaande regten, die jaarlijks fiktief op invoer en uitvoer van gouvernements-goederen en produkten worden geheven. Die regten zouden natuurlijk, zooals bij den uitvoer der produkten voor rekening van den lande, zijn geheven en ontvangen, wanneer die uitvoer had plaats gehad door partikulieren; er is dus hier een inkomstenderving, die moet worden gebragt ten laste van de handelsspekulatie en ten voordeele van de territoriale of politieke rekening.

Blijkbaar is het, dat men bij de inrigting der boeken, rekeningen en verantwoording van het indisch koloniaal bestuur is blijven voortwerken op de grondslagen van een reeds ver verwijderd verleden en op die grondslagen is voortgegaan, toen andere toestanden, na de invoering van het kultuurstelsel, eene andere eigenschap aan het staatsbestuur gaven en de noodzakelijkheid medebragten om die inrigting te wijzigen. Men verviel daardoor in denzelfden toestand waarin zich de Engelsche Oost-indische Kompagnie had gebragt, door handel met staatsbestuur te vermengen, en waarin zij zich bevond bij de vernieuwing van haar charter in 1814. Tegen die Kompagnie werden toenmaals gelijke klagten en bezwaren aangeheven, als die thans sedert jaren bestaan tegen het beheer van Oost-Indië,

en die klagten en bedenkingen, ook tegen het verward financiëel beheer gerigt, gaven dan ook aanleiding om in het nieuwe charter dier Kompagnie de verpligting te doen opnemen dat hare kommerciëele en politieke rekeningen afzonderlijk zouden worden gehouden en ingerigt.

Merkwaardig voor het onderwerp, dat hierbij behandeld wordt, zijn de voorschriften, die in het nieuwe charter der Kompagnie voor de bovenbedoelde verpligting werden opgenomen. Zij luiden aldus:

1o. „En wordt verder bepaald dat, na het in werking brengen van dit charter, het hof der bewindhebbers van gezegde Kompagnie verpligt zal zijn, te gelasten en te bevelen, dat de boeken en rekeningen van de Kompagnie in hare verschillende gouvernementen en bezittingen in Indië, bij hare faktorij in China, op het eiland St. Helena en op alle andere plaatsen, zoowel buiten 's lands als in Engeland, in dier voege worden gehouden en ingerigt dat zij inhouden en vertoonen de ontvangsten, uitgaven, schulden en lasten, behoorende en in verband staande tot de territoriale, politieke en kommerciëele afdeelingen van hare zaken respektievelijk, en dat deze boeken in dier voege worden opgemaakt, dat zij de rekeningen van de territoriale of politieke departementen zullen bevatten en aantoonen, afgescheiden en afgezonderd van die welke behooren of in verband staan tot de kommerciëele afdeeling van hare zaken, etc. .

2o. Wordt bepaald dat de onderscheidene rekeningen, welke bij dezelfde parlements akte worden vereischt, ten einde aan de beide huizen van het parlement te worden overgelegd, voortaan zullen worden opgemaakt en ingerigt, in overeenstemming met de hiervoren aangegevene beginselen van afscheiding van het territoriaal en politiek departement, van de kommerciëele afdeeling der zaken van gemelde Kompagnie.

3o. Wordt verder bepaald dat alle betalingen, regten en belastingen op den invoer en op den uitvoer, welke in Oost-Indië of andere plaatsen onder het bestuur der Kompagnie worden geheven van goederen, waren of handelsartikelen, behoorende aan de Kompagnie, bij hare boeken zullen worden ingenomen op het debet der kommerciëele afdeeling, en dat alle zoodanige betalingen, regten en belastingen, die aldus zullen worden geheven, van de goederen, waren en handelsartikelen, behoorende aan de Kompagnie, of die door haar in Indië of andere hiervoren bedoelde bezittingen zullen worden geheven van goederen, waren en handelsartikelen van partikuliere kooplieden, handelaren of andere personen, bij de boeken der Kompagnie zullen worden ingenomen op het credit der meergemelde territoriale inkomsten der Kompagnie, zullende alle zoodanige betalingen, regten en belastingen, waarvoor de territoriale inkomsten aldus worden te goed geschreven, worden beschouwd een deel uit te maken van die territoriale baten en onderworpen zijn aan de kontrôle van den raad van toevoorzigt, op gelijke wijze en met dezelfde bedoeling en strekking als elk deel van die territoriale inkomsten."

De geschiedenis leert dat de afscheiding in 's Kompagnie's rekening, volgens de boven aangehaalde voorschriften, zonder bezwaar terstond in werking werd gebragt en dat men zich daarbij strikt hield aan den regel, dat het

politieke departement uitsluitend werd beschouwd als eene zaak van regering en het kommerciëele als eene handelsonderneming, en dat, bij de rekening, de transaktiën tusschen dezelve, werden gedebiteerd en gekrediteerd als voorschotten en subsidiën, even alsof zij geheel verschillende en afgezonderde aangelegenheden waren, zoodat de rekeningen van ontvangst en uitgave en de balans respektievelijk naar behooren konden worden aangetoond, zooals door het engelsche parlement was gevorderd.

Ziedaar de voorschriften en regels die ook allezins passen voo het financiëele beheer onzer Indische koloniën en daarvoor noodig en nuttig zijn. — Het gemis van zoodanige regels voor de inrigting en opmaking der rekeningen van dat financiëel beheer, de wijze waarop totdusver de begrooting en verantwoording van dat beheer zijn opgemaakt, kunnen niet anders ten gevolge hebben dan die verwarring en onjuiste voorstellingen, waarvan hierboven de voorbeelden werden gegeven en waardoor nog altijd het voldoende licht ontbreekt over de werkelijke inkomsten en uitgaven van Oost-Indië als kolonie, en over de resultaten die door den staat, in zijne verschillende kwaliteiten van souverein, producent en handelaar, daarvan worden verkregen.

De noodzakelijkheid voor die regels is sedert jaren gevoeld en bewezen en wordt nu dagelijks meer en meer beseft om de aangewezene verwarring en onjuiste voorstellingen bij de indische financiëele administratie te doen ophouden, om daardoor meer licht te ontsteken in de koloniale huishouding, en om tevens het middel te hebben voor een juist onderzoek in hoeverre de vermenging der werkzaamheden van den souverein en den koopman voor het bestuur der koloniën voor- of nadeelig is geweest, en welke uitkomsten het totdusver in Indië gevoerde stelsel heeft opgeleverd. Van de mogelijkheid tot zoodanig onderzoek en van de daaruit te trekken resultaten, hangen de beoordeeling en oplossing af van vele groote vraagstukken, die thans nog omtrent de kolonie onbeslist zijn en voortdurend slechts stof geven tot strijd, ten nadeele der kolonie zelve en van alle daarin betrokken belangen.

Immers valt het niet te betwijfelen, dat eene zoo juist mogelijke berekening van werkelijke inkomsten en uitgaven van den souverein en van die welke betrekking hebben op 's gouvernements handel en kultures, alleen zal kunnen leiden tot een grondig oordeel over het beheer der kolonie en over hetgeen daarvoor zal moeten of kunnen worden gedaan. De regelingen in zaken der gouvernements kultures, in het stelsel van belastingheffing en in zoo vele andere opzigten, zij zullen niet behoorlijk kunnen geschieden of op goede grondslagen gevestigd worden, zonder behoorlijke kennis van verkregene resultaten van wat bestaat en de mogelijkheid tot berekening van verdere resultaten. Zonder die behoorlijke kennis van resultaten, zal men, onder anderen, bezwaarlijk de vraag kunnen oplossen, inhoeverre het wenschelijk is voor den staat om, in stede van inkomsten te zoeken in de onzekere opbrengst van handel en monopolie, die te vinden in een geregeld stelsel van belasting, — inhoeverre het ook voor Nederlandsch Indië wenschelijk is, „om de regering te brengen tot haren normalen toestand, dat is tot dien van den souverein, die orde, veiligheid en regt handhaaft,

en de aankweeking van volksvlijt overlaat aan den natuurlijken prikkel van het individuëel belang en van den ondernemingsgeest van zijne onderdanen." Zonder die kennis zullen de regering en de natie, zich bij elken maatregel die op de financiëele uitkomsten der kolonie van invloed kan zijn, op een dwaalspoor kunnen worden gebragt, door inkomsten te zien, waar die eigenlijk niet meer bestaan of verwacht kunnen worden, en juist daardoor zich doen afbrengen van maatregelen, die welligt eene rijkere bron van inkomsten kunnen openen en volkswelvaart kunnen bevorderen. En die kennis is niet te verkrijgen zonder de inrigting van het financiëel beheer der kolonie op zoodanigen leest te schoeijen, dat de souvereine- en de handels-inkomsten en uitgaven, zuiver afgescheiden, kunnen worden overzien.

Zoo de voorafgegane beschouwingen kunnen pleiten voor de erkenning van het nut en de noodzakelijkheid der bedoelde afscheiding, dan moeten zij ook onvermijdelijk ons op den weg brengen, om na te gaan, in hoeverre in de behoefte zal worden voorzien door de maatregelen, welke de regering zich voorstelt in te voeren in het dezer dagen bij de vertegenwoordiging ingediende ontwerp van wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen. — Daardoor wordt gewis voldaan aan den reeds zoolang bestaanden wensch, om het financiëel beheer van Oost-Indië onder wettelijke regeling te brengen en de koloniale begrootingen bij de wet te doen vaststellen; maar daarin wordt gemist het beginsel of eenige bepaling voor de bedoelde afscheiding der inkomsten en uitgaven.

Art. 3 van het ontwerp schrijft de inrigting voor van de begrooting, en, in overeenstemming daarmede, worden, bij art. 48, de regels gesteld voor de verantwoording en de op te maken rekeningen, die dienen moeten tot opmaking der bij art. 51 bedoelde algemeene rekening, welke als eene balans is aan te merken. Wel wordt in het eerstgenoemd artikel, en mitsdien ook bij het tweede, voorgeschreven de splitsing van ontvangsten en uitgaven, die in Indië of in Nederland geschieden, en wordt daarbij bepaald, dat de aldus uit twee hoofdstukken zamen te stellen begrooting en verantwoording, in afdeelingen zullen worden gesplitst; dat elke afdeeling niet meer dan één tak van bestuur zal omvatten en iedere afdeeling weder in onderafdeelingen en artikelen worden verdeeld, maar nergens wordt gewaagd van de afscheiding of het behoorlijk uiteenhouden der twee verschillende en eigenlijk vreemdsoortige inkomsten en uitgaven, de souvereine en territoriale en die welke betrekking hebben op koophandel en kultures.

Men heeft beweerd dat een voorschrift of eenige bepaling voor de bedoelde afscheiding in de voorgedragen wet, uit den aard dier wet, niet van pas zou zijn; maar terwijl de bovenaangehaalde artikelen, door de inrigting van begrooting en verantwoording voor te schrijven, die bewering tegenspreken, vindt men in andere artikelen speciale bepalingen die, zooals voor de verantwoording der gouvernements-produkten, wijzen op het noodige der afscheiding en het beginsel daarvan erkennen.

Er is beweerd dat het overbodig zou zijn, eene bijzondere bepaling voor de bedoelde afscheiding te maken, daar de ontworpen wet reeds voorschrijft,

dat de begrooting in afdeelingen zal worden gesplitst en elke afdeeling slechts één tak van bestuur zal omvatten, zoodat van zelf handel en kultures afzonderlijk zullen worden verhandeld, gelijk dat reeds, ofschoon onvolledig, totdusver bij de indische begrootingen en verantwoordingen wordt in acht genomen; en men vermeent te mogen verwachten, dat de vertegenwoordiging van zelf, bij de behandeling van elke begrooting, voor het behoud der reeds bestaande afscheiding zal waken, niet alleen, maar meer en meer zal aandringen om die te volmaken. Maar, terwijl reeds hiervoren is aangetoond, hoe die reeds in acht genomen afscheiding door wanbegrip en stelselloosheid tot verwarring en onjuiste voorstellingen leidt, zou de erkenning van het bestaan dier afscheiding de verwachting, dat daarvan steeds reden zal zijn bij de behandeling der begrooting in de kamers, aanleiding te meer moeten opleveren om het beginsel, of het voorschrift tot die afscheiding, in de wet op te nemen, al ware het alleen om strijd en langgerekte diskussiën voor te komen, die gewis zullen ontstaan, waar geene regels gesteld zijn en ieder regels zal willen maken en doen toepassen naar zijne konveniëntie.

Er is eindelijk nog aangevoerd dat het toch niet mogelijk zou zijn de afscheiding zuiver te doen plaats hebben en dat het althans moeijelijk zou zijn die bij eene begrooting te betrachten. In het algemeen zou hierop zijn te antwoorden, dat daar waar het volmaakte niet te bekomen is, men toch trachten kon naar het bereikbare, en dat, zoo men nut en noodzakelijkheid der afscheiding erkent en dus het goede wil, althans gepoogd kan worden dat zooveel mogelijk te bekomen. Maar aan de bewering van het onmogelijke of het moeijelijke dier afscheiding, kan zelfs bij eene begrooting niet gaaf worden toegegeven, zelfs niet waar het er op aankomt om te treden in splitsing der kosten van het personeel van ambtenaren. Het zou mij te ver voeren, zoo ik die meening door bewijzen wilde staven, maar in het voorbij gaan zij toch opgemerkt:

1o. Dat het personeel van ambtenaren, dat thans in Indië in dienst is, toch wel voor den staat benoodigd zou zijn, zelfs zonder kultures en het drijven van handel, zoodat de kosten daarvan geheel ten laste van den souverein kunnen komen.

2o. Dat voor zoover er speciale ambtenaren voor handel en kultures zijn, en bijzondere belooningen voor kultures verleend worden, deze kosten van zelf bekend en afgezonderd op te brengen zijn.

3o. Dat speciale pakhuizen bestaan voor produkten met speciaal beheer.

4o. Dat kosten van produkten-transport af te scheiden zijn en dat voor zoover er nu nog vermenging bestaat van diensten bij personeel of materiëel, eene percentsgewijze berekening voor eene of andere kategorie, zeer wel te maken zou zijn.

Het bezwaar tegen de afscheiding, voor eene begrooting aangevoerd, kan gewis wegvallen, waar de wet zelve, volgens de toelichting van art. 3 van het ontwerp, het beginsel vooropstelt „dat de wetgevende magt door de voorgestelde inrigting der begrooting, bij wijze van krediet zal vast stellen, wat voor elken tak van bestuur kan worden uitgegeven.”

Maar al die bezwaren van het ongepaste, het overbodige, het onmogelijke, om regels voor de afscheiding van de meergemelde kategorieën van inkomsten en uitgaven in de wet op te nemen en die afscheiding behoorlijk te doen plaats hebben, vallen weg, wanneer gelet wordt op de hiervoren aangehaalde voorschriften voor de komptabiliteit der Engelsche Oost-indische Kompagie, en op het feit dat die voorschriften zijn opgevolgd.

Daaraan spiegele men zich ook voor de voor onze Indische koloniën te maken wettelijke regeling, waarbij het beginsel van afscheiding van staats- en handels- en kultuur-inkomsten en uitgaven en de daarvoor noodige voorschriften niet mogen worden gemist, ook omdat de wet eene wet van kontrôle zal zijn, en die kontrôle, slechts mogelijk door verantwoording te toetsen aan de voorschriften, alleen goed zal kunnen gevoerd worden wanneer dergelijke afscheiding wordt in acht genomen.

Zoo als de regeling bij het ontwerp van wet thans voorgedragen wordt, zal zij op den duur aan de behoefte niet voldoen, maar schijnt zij slechts te doelen op wettiging van hetgeen reeds bestaat, zonder dat de gezigtskring daarbij genoegzaam ruim is genomen en de behoefte is gevoeld aan eene verbetering. De regeling schijnt slechts ontworpen te zijn met het oog op den tegenwoordigen toestand en niet om tevens hervormend op te treden in een tak van het beheer der kolonie, dat juist boven alles hervorming en geheel veranderde inrigting behoeft.

Het zou te betreuren zijn, indien de gelegenheid, die zich thans voordoet om de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen aan wettelijke regels te onderwerpen, niet worde benuttigd om eene afdoende regeling te bekomen, die, het beginsel van zuivere afscheiding der staats- en der handels- en kultuur-inkomsten en uitgaven in zich bevattende, tevens den weg zou bereiden tot een nader in te voeren even nuttige als noodige afscheiding van de inkomsten en uitgaven, welke op den staat in het algemeen en die welke op gemeenten of steden betrekking hebben, en waarin thans eene even ongewenschte vermenging en verwarring bestaan.

Afdoende regeling in den bij deze beschouwingen bedoelden zin is hoog noodzakelijk en gewenscht, en ik vlei mij dat die beschouwingen en de omtrent het onderwerp bij het Indisch Genootschap te voeren diskussiën tot de overtuiging zullen brengen, niet alleen van de *noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrootingen van de souvereine en handelsuitgaven en inkomsten*, maar ook van de *noodzakelijkheid om daarvoor regels en voorschriften bij de voorgenomen wettelijke regeling van het financiëel beheer van Oost-Indië op te nemen.*

De *Voorzitter:* De leden hebben voorzeker kennis genomen van de zeer belangrijke nota van den heer Schill, die eenigen tijd geleden is rondgezonden. Het doet mij leed dat ik aan de vergadering moet mededeelen, dat ook de heer Schill, ten gevolge van ongesteldheid, niet tegenwoordig kan zijn.

Door den heer Schill zijn in zijne nota twee punten aangegeven, die meer speciaal een onderwerp van behandeling zouden kunnen uitmaken: 1o.

de noodzakelijkheid van de afscheiding in de koloniale begrootingen van de souvereine en handels-uitgaven en inkomsten en 2°. de noodzakelijkheid om voor die afscheiding regels en voorschriften aan te nemen bij de voorgenomen wettelijke regeling van het financiëel beheer van Oost-Indië.

De heer *Bleeker.* Het komt mij voor dat de heer Schill de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrootingen van de souvereine en handels-uitgaven en inkomsten zoo duidelijk en overtuigend heeft uiteengezet en betoogd, dat niemand daar veel zal hebben bij te voegen. Ik kan mij ook geheel vereenigen met hetgeen door den heer Schill gezegd is. Eene bedenking heb ik evenwel, niet tegen de wenschelijkheid maar tegen de praktische uitvoerbaarheid der afscheiding. In de praktijk zal men toch op vele moeijelijkheden stuiten, wanneer men althans eene *zuivere* afscheiding wil erlangen. Die moeijelijkheden zullen, onder anderen, ook hieruit ontstaan, dat het personeel, dat voor sommige kultures en de handels-operatiën van het gouvernement gebezigd wordt, moeijelijk zal kunnen afgezonderd worden van het personeel, voor de eigenlijke staatsdienst bestemd. Indien men nu zegt, gelijk o. a. de heer Schill, dat de ambtenaren, voor de kultures en den handel bestemd, ook noodig zouden zijn, wanneer de staat zelf *niet* koopman en kultivateur was, zoodat de kosten van de ambtenaren niet op de koopmans-rekening zouden moeten gebragt worden, dan geloof ik niet dat men, dit beginsel volgende, eene zuivere rekening zou verkrijgen, want de rekening van den koopman zou dan ontheven worden van lasten, die noodzakelijk resulteren uit de behoefte aan toezigt en kontrôle voor de kultures. Ik erken dat dit eene bedenking is van ondergeschikten aard, maar die toch, meen ik, overweging verdient.

De heer *van Soest.* Ik kan de bedenking van den heer Bleeker niet deelen. Wat is toch de toestand? De ambtenaren, zoowel inlandsche als europeesche, worden, voor hetgeen zij verrigten in hunne hoedanigheid van ambtenaar, beloond door traktementen; en voor zoover zij gebezigd worden voor de kultures, krijgen zij bovendien kultuurpercenten. Nu geloof ik dat men eene zuivere afscheiding maken kan, want men weet hoeveel aan traktement, hoeveel aan kultuurpercenten genoten wordt. Neemt men nu aan dat op de handelsrekening de kultuurpercenten moeten komen en op de staatsrekening de traktementen, dan zou de afscheiding vrij zuiver zijn.

De heer *Bleeker.* Wanneer men zich de vraag stelt of het gouvernement, buiten zijne tegenwoordige ambtenaren om, met een bedrag, dat thans de som is van al de kultuurpercenten, zou kunnen produceren, wat thans wordt geleverd, dan geloof ik dat het antwoord volstrekt ontkennend moet zijn. Ofschoon die percenten eene vrij belangrijke som bedragen, lijdt het toch geen twijfel dat de totale som onvoldoende zou zijn om daarmede een personeel, welk ook, te bezoldigen, dat voor de kultures en den handel, indien zij afgescheiden waren, gevorderd zou worden.

De *Voorzitter*. Wanneer het tegenwoordig kultuur-personeel niet tevens ambtenaar was en als zoodanig ook bezoldigd werd, zou het niet ontvangen wat het thans geniet. Maar men moet toch ook niet uit het oog verliezen dat al de kultuur-percenten van europeesche zoowel als inlandsche hoofden, eene vrij belangrijke som vertegenwoordigen. Bovendien, men kan den handel niet te zeer drukken. Neemt men dus aan het denkbeeld van den heer van Soest, dan zou de handel niet over onbilIijkheid kunnen klagen en zou men eene zuivere afscheiding althans nabij komen.

De heer *Bleeker*. Ik heb reeds gezegd geene bedenking te hebben tegen de wenschelijkheid der onderwerpelijke afscheiding, maar dat het mij alleen voorkomt, dat men in de praktijk op moeijelijkheden zal stuiten, zoodat op de zuiverheid der afscheiding wel het een en ander zou af te dingen zijn.

De *Voorzitter*. Al mogt men niet dadelijk eene zuivere afscheiding kunnen bereiken, hoe meer men aan de waarheid nadert, hoe beter het zal zijn.

De heer *Canter Visscher*. Vóór het kultuurstelsel in het leven werd geroepen bestond er reeds een kader van ambtenaren, die toen den titel hadden van opzieners bij de landelijke inkomsten. Bij de invoering van het kultuurstelsel werd de titel veranderd in die van kontroleurs voor de landelijke inkomsten en kultures. Na de invoering van het kultuurstelsel is het kader aanzienlijk uitgebreid. Bij gemis van eene beteren maatstaf zouden die titel thans aanleiding geven om de kosten van het personeel voor de helft te brengen op de staatsrekening en voor de helft op de koopmansrekening.

De *Voorzitter*. De titel kan, dunkt mij, niet alleen een maatstaf zijn. Ik geloof evenwel ook niet dat op die wijze de afscheiding zoo zuiver zou gemaakt worden als bij het aannemen van het denkbeeld van den heer van Soest.

De heer *Canter Visscher*. Indien dat denkbeeld gevolgd wierd, zou men spoedig ondervinden dat de kultuurpercenten alleen niet voldoende zijn om de kosten van het kultuurpersoneel te bestrijden.

De *Voorzitter*. Toen de ambtenaren nog opzigters voor de landelijke inkomsten waren, waren zij o. a. belast met het toezigt over de koffijkultuur. Men had toen opzieners voor die kultuur, die door het gouvernement werden bezoldigd. Ik vind dus het denkbeeld van den heer van Soest zeer billijk en aannemelijk. Zonder den handel te bezwaren zou men hem doen dragen de lasten, die voor zijne instandhouding, zijn bloei en zijne ontwikkeling gevorderd worden.

De heer *Bleeker*. Eene zuivere afscheiding is niet alleen moeijelijk voor de kosten van het kultuurpersoneel, maar ook met betrekking tot de amb-

tenaren bij de pakhuisadministratie en de ambtenaren voor den waterstaat. Wat de pakhuizen en het daaraan verbonden personeel betreft, deze zullen, voorzoover ze in het binnenland gelegen zijn en enkel dienen voor het bergen van produkten, uit den aard der zaak reeds geheel komen ten laste van den kultivateur of koopman, maar de algemeene landspakhuizen, die niet alleen dienen tot berging van produkten, maar ook van benoodigdheden voor het gouvernement, zullen gedeeltelijk moeten komen ten laste van den staat, gedeeltelijk ten laste van den koopman. Hetzelfde is ook het geval met de kosten van het bouwdepartement. Aanbouw en reparatie van de groote pakhuizen zouden niet zoo belangrijk zijn als thans, wanneer het gouvernement geene produkten teelde en vervoerde, zoodat ook de kosten van dit departement gedeeltelijk zouden moeten komen ten laste van den staat, gedeeltelijk ten laste van den handel.

Wanneer ik op deze moeijelijkheden, die zich in de praktijk zullen voordoen, wijs, dan doe ik dit niet om bezwaren te opperen, maar dan heb ik vooral het oog op eene vraag, die sedert lang een punt van verschil is geweest, de vraag namelijk: in hoever het kultuurstelsel voordeelen afwerpt? Zoolang niet eene zuivere afscheiding gemaakt is in de begrootingen, zal men ook niet tot juiste gevolgtrekkingen komen, want zoodra men de rekening van den koopman te weinig bezwaart zullen zijne winsten met een grooter bedrag worden voorgesteld en dus ook het resultaat grooter schijnen dan het in waarheid is. Daarom vooral moet het wenschelijk geacht worden dat men trachte de waarheid zoo na mogelijk te bereiken.

De heer *Godon*. Moet men, bij het maken eener afscheiding, niet in aanmerking nemen dat voor het kultuurstelsel het personeel van ambtenaren, o. a. het kader van kontroleurs, is vermeerderd? En zou men ook niet kunnen beweren, aannemende dat de kontroleurs der 3de klasse *f* 50.— kultuurpercenten genieten, dat men met die som voldoende zou kunnen voorzien in het toezigt, dat thans door de kontroleurs wordt uitgeoefend?

De *Voorzitter*. Ik geloof niet dat men met *f* 50.— vergoeding 's maands zou kunnen doen verrigten hetgeen thans door de kontroleurs gedaan wordt.

De heer *Godon*. Ik ben van hetzelfde gevoelen, maar dan zal het noodig zijn om de koopmansrekening met eene grootere som te belasten dan met het bedrag der kultuurpercenten.

De heer *Boers*. De heer Bleeker sprak zoo even van de pakhuizen. Ik geloof dat die geheel bestemd zijn voor de gouvernements-kultures, zoodat de huur dier pakhuizen en de kosten van het daaraan verbonden personeel ook moeten gebragt worden ten laste van de koopmansrekening.

De heer *Bleeker*. De splitsing, die ik meen dat ten opzigte van de pakhuizen noodig zou kunnen zijn, betreft de groote pakhuizen op de verschil-

lende hoofdplaatsen, pakhuizen dus die door het gouvernement ook voor andere doeleinden dan voor het opslaan van produkten gebezigd worden.

De heer *Boers*. Ik bedoel meer de pakhuizen in de distrikten van produktie.

De *Voorzitter*. Hoe zuiverder de afscheiding gemaakt wordt, hoe juister men zal kunnen bepalen waaruit de voordeelen voortvloeijen, die de Nederlandsche staat uit zijne koloniën trekt. Dan eerst zal men kunnen bepalen in hoever ook de inkomsten, die de staat als souverein geniet, tot het batig slot bijdragen.

De heer Millard, *na* het reeds gesprokene in de vergadering komende, neemt aan de diskussie deel.

De heer *Millard*. De kwestie, die ons thans bezig houdt, is uit een tweeledig oogpunt te beschouwen: uit een administratief en uit een politiek oogpunt. Bestaat er nu, wat het administratieve betreft, geen bezwaar tegen de afscheiding, hetzelfde is misschien niet te zeggen van het politieke. De heer Schill herinnert in zijne nota aan hetgeen voorgevallen is met de Engelsche Oost-indische Kompagnie. Die Kompagnie dreef handel en had inkomsten en uitgaven als vorst. De afscheiding was dus niet moeijelijk. In Nederlandsch Indië staat men op een ander standpunt. Daar zijn de uitgaven en inkomsten van den vorst naauw aan die van den planter en koopman verbonden. Het is dus de vraag of die afscheiding werkelijk kan plaats hebben zonder ons te begeven op het terrein van den ouden strijd. Al moge uit een administratief oogpunt afscheiding zeer wenschelijk en nuttig zijn, de vraag zal altijd gedaan worden: zal de souverein steeds blijven genieten hetgeen de rekening thans, zonder die afscheiding, als bate aanwijst? De tegenpartij zal altijd zeggen: de landrente o. a zou de souverein óf niet óf althans slechts in geringer mate genieten, ware hij niet tevens planter en koopman. Onder de Engelsche Kompagnie had men zuiver souvereine baten, onafhankelijk van de handelsinkomsten en kende men niet het kunstmatige stelsel, dat in onze koloniën bestaat. Wanneer men bijv. beweerde dat de souverein 2/5 van de inkomsten der koffijkultuur geniet, zou de tegenpartij kunnen zeggen: dit 2/5 gedeelte zal de souverein niet genieten, indien de koopman en planter daartoe niet de gelegenheid geeft. Ik vrees dus dat door die afscheiding te verlangen en in toepassing te brengen, men zich weêr geheel zal moeten bewegen op het terrein van den ouden strijd, zoodat, al moge de afscheiding op zich zelf wenschelijk en noodzakelijk geacht worden, men niet veel verder zal komen, alvorens die strijd is beslist.

De heer *van Soest*. Wij hebben hier eigenlijk niet te doen met het individuëel gevoelen van den heer Millard. De geachte spreker brengt slechts argumenten te berde, die men zou kunnen aanvoeren, maar die, mijns in-

ziens, niet opgaan. Wat de koffijkultuur betreft, waarvan de heer Millard sprak, kan ik niet aannemen dat wanneer de staat, als koopman aan den inlander betalende *f* 12.— voor iets dat op de markt *f* 34.— à *f* 40.— waard is, zich van het koopmanschap ontdeed, dit zeer winstgevend produkt niet meer geteeld zou worden. Men mag, geloof ik, aannemen dat, wanneer de staat ophield planter te zijn, partikulieren dat produkt zouden teelen, en de staat dan eene hoogere landrente zou kunnen heffen. Bovendien mag men, tegenover dergelijke argumenten, als door den heer Millard worden aangevoerd, niet uit het oog verliezen dat wanneer de staat zijn koopmanschap liet varen, hij iets zou verkrijgen, wat hij nu niet bezit, namelijk de uitgaande regten, die thans slechts een fiktieve post zijn.

Ik ben het evenwel met den heer Millard eens dat de afscheiding van souvereine en handels uitgaven en inkomsten den politieken strijd niet zal doen ophouden. Die strijd zal niet eindigen dan nadat de laatste pikol gedwongen koffij en suiker aan het gouvernement zal zijn afgeleverd. Wanneer men nagaat dat zelfs zij, die aan de invoering van het kultuurstelsel deel hebben gehad, zooals o. a. J. C. Baud, verklaard hebben dat het kultuurstelsel niet op rationeele grondslagen rust, maar dat het slechts een middel was om te voorzien in den geldelijken nood van het moederland, dan mag men aannemen dat zoolang het stelsel bestaat, die ouden, politieken strijd zal voortduren. Maar dit behoeft, dunkt mij, niemand te weêrhouden om verbeteringen in de administratie te brengen, die op zich zelf wenschelijk en uitvoerbaar zijn.

De heer *Millard* Te regt heeft de heer van Soest opgemerkt dat ik zoo even mijn individuëel gevoelen in het midden heb gelaten. Ik wenschte slechts te doen uitkomen dat met de kwestie der afscheiding ook herleeft de oude strijd van vrij of gedwongen. Al betoogt men nog zoo krachtig de wenschelijkheid van de afscheiding — eene wenschelijkheid, die ik deel — het zal ons geen stap verder brengen, want, ik herhaal, de tegenpartij zal altijd beweren: de inkomsten, die de staat thans geniet, zullen niet verkregen worden zonder gedwongen arbeid. Daartegenover zal men dan moeten kunnen aanwijzen wat de staat als koopman, wat hij als souverein genieten zou, onder een vrij stelsel.

De heer *Bachiene*. Ik moet hier de opmerking maken dat op dit oogenblik reeds eene afscheiding gemaakt wordt. Bij de Indische begrooting zijn, meen ik, afzonderlijke staten gevoegd, die aanwijzen de inkomsten van de kultures en koophandel en de uitgaven, die daarvoor gedaan worden. Wat nu het beginsel zelf betreft, mij dunkt, de noodzakelijkheid eener afscheiding springt duidelijk in het oog. Wanneer men de begrootingen nagaat, dan vindt men o. a. een deficit wanneer men enkel de territoriale inkomsten en uitgaven vergelijkt, maar neemt men de geheele administratie te zamen, dan verkrijgt men een zeer belangrijk overschot. Dat men, de noodzakelijkheid van het beginsel van afscheiding erkennen-

de, in de toepassing niet dadelijk de volmaaktheid zal bereiken, wil ik gaarne gelooven. Daartoe kan men eerst langzamerhand geraken. Maar wanneer men eerst het beginsel eener afscheiding aangenomen heeft en verder steeds meer en meer naar de volmaking streeft, dan is men op den goeden weg en zal men eindelijk bereiken, wat men bereiken wil.

De heer *Bleeker*. Het komt mij voor dat hetgeen de heer Millard gezegd heeft, eenigzins buiten de orde is. Hij heeft gewaagd van een strijd, die zou kunnen ontstaan uit de afscheiding. Wij behandelen thans evenwel de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van den maatregel. Toen ik bij den aanvang dezer diskussiën sprak, heb ik, ofschoon de wenschelijkheid beamende, de mogelijkheid eener volledige en zuivere afscheiding in de praktijk in twijfel getrokken. Wilde men nu nog spreken over de politieke gevolgen, dan zouden wij waarschijnlijk nog meer dan een avond aan de behandeling van dit vraagstuk kunnen besteden.

De heer *van Lier*. Ik heb wel eens getracht uit de kololoniale begrooting op te maken, welke de winsten zijn van den staat als koopman en wat hij geniet als souverein, maar het is mij nooit gelukt tot een eenigzins zuiver resultaat te komen. Uit die begrooting blijkt echter wel, dat, terwijl de koffij en de suiker in de laatste jaren groote winsten hebben afgeworpen, er kultures zijn, zooals peper, kochenille, thee en anderen, die verliezen opleveren, en die de staat zou behooren los te laten. Dit is de keerzijde van het kultuurstelsel. Men wijst gewoonlijk op de voordeelen, die het stelsel afwerpt, zonder van de verliezen te spreken, die het ook aan den staat berokkend heeft. Wanneer men slechts eene onzuivere afscheiding maakt, zal men ondervinden dat de winsten door menig verlies worden opgewogen. Voor eene zuivere afscheiding geeft echter de begrooting, die aan de staten-generaal overgelegd wordt, geenszins de gelegenheid. Alles is dooreengemengd. Men vindt posten onder de territoriale ontvangsten, die behooren tot de koopmansrekening en omgekeerd. Zoo vindt men onder de koopmansrekening de inkomsten van de houtbosschen, de inkomsten van de steenkolenmijnen op Borneo, de opbrengst van het zoutmonopolie en het opium, die toch voorzeker wel mogen gerangschikt worden onder de territoriale inkomsten. Maakte men dus reeds dadelijk eene eenigzins zuivere afscheiding, men zou een ander denkbeeld erlangen van den waren staat van zaken.

De heer Millard zegt: Alleen dan wanneer de souverein niet tevens planter en koopman ware, zou eene afscheiding mogelijk zijn. Wanneer men evenwel aanneemt, gelijk door den heer van Soest is beweerd, dat de Javaan ook zonder dwang en zonder stelsel produkten zal teelen voor de europeesche markt, en dat is toch wel ons aller meening, dan mag inderdaad aan het bezwaar der tegenpartij minder gewigt worden gehecht.

De heer *Millard*. In zijne nota wijst de heer Schiller op dat de kennis der

resultaten er toe leiden moet om een ander stelsel aan te nemen. Hij zegt toch: „Zonder die behoorlijke kennis van resultaten zal men onder anderen bezwaarlijk de vraag kunnen oplossen, in hoeverre het wenschelijk is voor den staat om, instede van inkomsten te zoeken in de onzekere opbrengst van handel en monopolie, die te vinden in een geregeld stelsel van belasting, — in hoever het ook voor Nederlandsch Indië wenschelijk is, om de regering te brengen tot haren normalen toestand, dat is tot dien van den souverein, die orde, veiligheid en regt handhaaft, en de aankweeking van volksvlijt overlaat aan den natuurlijken prikkel van het individueel belang en van den ondernemingsgeest van zijne onderdanen." Nu heeft men wel gezegd dat wij als zeker aannemen dat de inlander produkten zal teelen zonder den invloed van het gouvernement, maar ik geloof dat wij ook geroepen zijn dit te bewijzen om dan te trachten dat bewijs bij het publiek ingang te doen vinden. Daarom heb ik gesproken van de bezwaren, die eene afscheiding kunnen in den weg staan.

De heer *van Lier.* Wanneer wij op wiskundige gronden konden bewijzen dat de Javaan dezelfde produkten zal teelen, die thans door den invloed van het gouvernement geteeld worden, dan zouden wij het budget der toekomst kunnen leveren. Evenwel, wij kunnen dit bewijs niet produceren; maar menige diskussie in het Genootschap heeft toch doen zien dat bij meer dan een persoon de overtuiging bestaat dat die gouvernements-invloed niet noodig is, terwijl men ook uit het verledene, uit den tijd, die de invoering van het kultuur-stelsel voorafging, kan aantoonen dat de Javaan gaarne produkten teelt, geschikt voor de europeesche markt, wanneer men hem daartoe de vrijheid laat. Ik zal hier niets meer bijvoegen, want anders zou ik vreezen geheel te treden in eene kwestie, die thans niet aan de orde is, de kwestie van den vrijen of gedwongen arbeid, die alleen ons verscheidene avonden zou kunnen bezig houden. Maar ik meen te mogen zeggen, dat de bewijzen bestaan, dat de Javaan vrijwillig werkt.

De heer *van Stolk.* Men heeft gezegd dat eene scheiding van handels- en souvereine baten welligt niet ten volle het bewijs kan leveren van de wenschelijkheid om het kultuurstelsel te laten varen. Ik geloof dat als de scheiding ons slechts ten deele een juister blik in den staat van zaken mogt kunnen doen slaan, wij reeds veel gewonnen zouden hebben en eene belangrijke schrede zouden gezet hebben op den weg, die ons eene juistere kennis moet verschaffen.

De heer *van Soest.* Ik meen dat de heer Millard volkomen geregtigd is te zeggen dat de heer Schill ook wijst op de gevolgen, die uit eene behoorlijke afscheiding kunnen voortvloeijen. De heer Schill spreekt evenwel van de gevolgen slechts incidenteel. Het gansche betoog van den heer Schill strekt om de wenschelijkheid der afscheiding aan te toonen, terwijl hij er slechts in het voorbijgaan op wijst „dat zonder eene behoorlijke

kennis van verkregene resultaten van hetgeen bestaat en de mogelijkheid tot berekening van verdere resultaten, de regering en de natie zich bij elken maatregel, die op de financiëele uitkomsten der kolonie van invloed kan zijn, op een dwaalspoor zullen kunnen gebragt worden, door inkomsten te zien, waar die eigenlijk niet meer bestaan of verwacht kunnen worden, en, juist daardoor zich doen afbrengen van maatregelen, die welligt een rijker bron van inkomsten kunnen opnemen en volkswelvaart kunnen bevorderen."

De heer Schill spreekt hierover, gelijk ik zeide, slechts incidenteel. Ik wil er echter bijvoegen, dat — wat mijn gevoelen betreft, — ik geloof dat zeer veel waar is van de voorstelling van den heer Schill. Het is niet te ontkennen dat men door die afscheiding eene juiste kennis van den waren toestand zal erlangen, zoodat men waarschijnlijk niet zoo'ang meer zal aarzelen om er toe over te gaan kultures in te trekken, die nadeelig zijn voor den staat, of wier voordeel zeer twijfelachtig is. Denkt slechts aan het verleden. Zoo zijn lang de resultaten van de thee-, kochenille- en tabaks-kultuur twijfelachtig geweest. Wat de tabaks-kultuur betreft, zoo herinner ik mij, dat, toen de minister Mijer, in de Staats-courant, het berigt liet plaatsen dat de gedwongen tabaks-kultuur opgeheven was en men zich vleide dat die kultuur onder de leiding van partikulieren eene schoone toekomst te gemoet ging en eene uitmuntende volkskultuur zou worden, de beteekenis van dit berigt destijds hier te lande slechts door zeer weinigen werd begrepen. Had men reeds vroeger de financiëele resultaten dier kultuur publiek bekend gemaakt, men zou vroeger tot de ervaring zijn gekomen, dat die kultuur voor den staat nadeelig was en haar vroeger losgelaten hebben. Ik geloof dus niet dat de heer Schill ten onregte op het resultaat van eene afscheiding heeft gewezen.

De heer *Bekking*. Ik zou wenschen dat het gevoelen van het Genootschap omtrent deze kwestie geformuleerd werd in eene motie, en ik neem daarom de vrijheid de volgende motie aan het oordeel der vergadering te onderwerpen:

„Het Indisch Genootschap, erkennende de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de souvereine en handels- zoowel als kultuur-uitgaven en inkomsten, acht het wenschelijk dat bij de voorgenomen wettelijke regeling van het financiëel beheer over Nederlandsch Indië zoodanige afscheiding als beginsel worde aangenomen."

De heer *Bleeker*. Ik kan mij met de strekking van deze motie zeer wel vereenigen. Evenwel geloof ik niet dat ze geheel in harmonie is met de diskussie. De diskussie heeft enkel geloopen over de wenschelijkheid eener afscheiding en geenszins over de wenschelijkheid om daarvoor regels en voorschriften op te nemen in de aanhangige komptabiliteitswet, welk punt echter wel door den heer Schill in zijne nota is behandeld. Zoolang daarover door de vergadering niet van gedachte is gewisseld, kunnen wij daarvan ook niet melding maken in de motie. Het ware dus wenschelijk dat de heer Bekking zijn voorstel eenigzins wijzigde.

De heer *Bekking.* Ik erken dat wij over het stellen van regels en voorschriften voor de afscheiding in de aanhangige komptabiliteitswet niet gesproken hebben. Maar ik meende dat tegen mijn voorstel geen bezwaar zou bestaan, omdat de heer Schill in zijne nota dit punt bepaald behandeld heeft, terwijl uit het aanhangige ontwerp van wet, naar mijne meening, duidelijk blijkt, dat bij de regering niet het voornemen bestaat om eene afscheiding in de administratie als beginsel aan te nemen. Door het ontwerp wordt de tegenwoordige toestand wettelijk bestendigd en wordt geenszins de hervorming tot stand gebragt, die wij beoogen. Ik hecht evenwel meer aan het beginsel dan aan de omschrijving van ons gevoelen, want mogt onze stem eenigen invloed hebben en het beginsel, dat wij voorstaan, geoordeeld worden juist te zijn dan zal het van zelf moeten uitgedrukt worden in de aanhangige regeringsvoordragt. Ik zal dus mijne motie wijzigen en stel voor het slot aldus te lezen: „acht het wenschelijk dat voor het financiëel beheer van Nederlandsch Indië zoodanige afscheiding als beginsel worde aangenomen."

De heer *Canter Visscher.* Ofschoon ik geheel beaam de wenschelijkheid eener splitsing in de begrooting, zoo geloof ik dat de resultaten, die men daarvan verwacht, eerst kunnen verkregen worden wanneer die splitsing plaats heeft bij de boeken, die na den afloop van elk dienstjaar bij de algemeene boekhouding te Batavia worden opgemaakt. Wanneer men voor de bedoelde splitsing die boekhouding van regels voorziet, geloof ik dat men het doel beter zal bereiken dan door eene begrooting van uitgaven, die aan zoo veel wisselvalligheid onderworpen zijn.

De heer *van Soest.* De opmerking van den heer Canter Visscher, dat er eene afscheiding moet gemaakt worden in de boekhouding, moge volkomen juist zijn, zij vermindert geenszins de gegrondheid van onzen wensch. Een koopman werkt niet op dezelfde wijze als de souverein; hij kan niet als souverein eene begrooting vaststellen. Een koopman werkt met een krediet en kan niet dezelfde regels van komptabiliteit volgen als voor de staatsbegrooting moeten aangenomen worden. Daarom juist verlangt men afscheiding, omdat uit de dooreenmenging van souverein en handelaar niet anders dan verwarring ontstaan kan. Bij afscheiding zal men kunnen zeggen: dit is de begrooting voor den souverein en dit het krediet voor den koopman. Later zal dan uit de boeken moeten blijken hoe met dat krediet gewerkt is.

De heer *Canter Visscher.* Ik erken de wenschelijkheid eener splitsing in de begrooting, maar in de toepassing vrees ik dat men op vele moeijelijkheden zal stuiten, voornamelijk bij de repartitie der begrooting onder de verschillende gewesten en kontrôle daarvan bij de gewestelijke besturen. Ik herhaal dat de zuivere toestand eerst kan worden gekend uit de staatsrekening die uit de boeken, na afloop van elk dienstjaar, geformeerd wordt.

De heer *Bachiene.* Ik kan mij geene juiste voorstelling maken van het

bezwaar van den heer Canter Visscher. Ik stel mij toch voor dat, althans in het vervolg, de koloniale boekhouding in overeenstemming zal zijn met de begrooting. Men heeft eene begrootings-rekening, en eene schatkist-rekening, dat twee geheel onderscheidene zaken zijn, maar ik kan mij schier niet voorstellen dat de boeken, die moeten dienen om de begrootings-komptabiliteit te staven, niet in overeenstemming zouden zijn met de posten der begrooting. Is dit het geval niet, dan moet dit noodwendig tot verwarring aanleiding geven. Ook hier te lande zullen de boeken toch wel verband houden met de posten van de begrooting.

Ik geloof evenwel dat de groote kwestie deze is: moet men in de komptabiliteits-wet reeds het beginsel opnemen van eene afscheiding, of kan men dit later bij iedere begrooting zelve beslissen. Nu geloof ik dat het doel der motie is om te wenschen, dat reeds in de aanhangige wet het begin-van afscheiding worde uitgedrukt en dat men het dus niet aan de latere praktijk zou overlaten.

De heer *Bekking*. Aanvankelijk was het wel mijne meening om het beginsel van afscheiding in de komptabiliteitswet te radiceren, maar door de wijziging, die mijn voorstel ondergaan heeft, wordt deze kwestie nu in het midden gelaten.

Wat nu het bezwaar van den heer Canter Visscher betreft, moet ik er nog op wijzen dat de Indische begrooting de grondslag is voor de financiëele administratie. De heer Canter Visscher zal voorzeker weten dat, althans voor Java, eene algemeene begrooting wordt opgemaakt. Ieder gewest wordt daarin afzonderlijk opgenomen, en ontvangt daaruit zijn deel in eene speciale begrooting, welke niet alleen voor elken bijzonderen post een bepaald krediet bevat, maar in het geheel moet aangemerkt worden als eene instruktie voor het te voeren beheer, zoodat men ook gehouden is zich daarnaar te gedragen. Aan de inrigting der begrooting hecht ik daarom veel, want niet slechts bevat die de regels, waarnaar de administratie moet worden gevoerd, maar daarin worden ook alle uitgaven onder de daarvoor opgegeven hoofden gebragt en in zooveel kleinere onderdeelen gesplitst als door het gouvernement is voorgeschreven. Werd dus het door ons voor gestane beginsel aangenomen, dan zou ook langs dien weg de gewenschte afscheiding tot stand komen.

De heer *Canter Visscher*. Wanneer men komptabel ambtenaar op Java is geweest, kan men zich voorstellen welke moeijelijkheden aan die afscheiding verbonden zullen zijn.

De heer *Bekking*. Die moeijelijkheden kunnen inderdaad zoo groot niet zijn. Wanneer eenmaal het beginsel van afscheiding is aangenomen, zal het gouvernement aan de gewestelijke besturen voorschriften geven en die besturen zullen overeenkomstig die voorschriften hunne aanvragen en voorstellen inrigten.

De heer *van Soest*. De heer Canter Visscher gelieve zich te herinneren dat wij jaarlijks voor de personeele belasting, o. a. één belasting-biljet ontvan-

gen, waarop aangewezen staat de belasting die men verschuldigd is aan het rijk, de provincie en de gemeente. Dit is ook eene splitsing en toch geloof ik niet dat die administratie tot eenige moeijelijkheden of verwarring aanleiding geeft.

De beraadslaging wordt gesloten en de motie van den heer Bekking, thans gewijzigd aldus luidende:

„ Het Indisch Genootschap, erkennende de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de souvereine en handels- zoowel als kultuur-uitgaven en inkomsten, acht het wenschelijk dat voor het financiëel beheer van Nederlandsch Indië zoodanige afscheiding als beginsel worde aangenomen :"

wordt met *algemeene* stemmen aangenomen.

Rede van den heer van Soest over de regeling der arbeidsloonen op Java naar de wet van vraag en aanbod.

Alvorens over te gaan tot het tweede punt, dat aan de orde is gesteld, vraagt en verkrijgt de heer *van Soest* het woord tot het doen van eene mededeeling. Hij zegt:

In een der laatste nommers van de Indische bladen komt een berigt uit Samarang voor, waaruit blijkt dat de regering het voornemen heeft om de werkzaamheden aan het nieuwe kanaal, dat is de haven van Samarang, met kracht te doen voortzetten en dat aan den eerst aanwezenden ingenieur aldaar de missie is opgedragen te Singapoera 800 chineesche koelies voor den arbeid aan de havenwerken in dienst te nemen. Het is bekend dat de handel sedert lang met belangstelling dat werk ziet ten uitvoer leggen. Op dit oogenblik bestaat daartoe een aandrang te meer, omdat men de uitvoering van de wet van 6 Julij jl., waarbij de staten-generaal de koncessie tot aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstendanden hebben bekrachtigd, te gemoet gaat. Wanneer men let op het punt van uitgang van dien spoorweg, dan spreekt het van zelf dat de regering er prijs op stelt, dat de werken aan de haven te Samarang met kracht worden voortgezet. Iedereen zal het dan ook goedkeuren, dat met kracht een stoot aan de voltooijing van die werken worde gegeven. Ik wil ook geenszins afkeuren, dat men chineesche koelies uit Singapoera laat komen om aan dat werk te arbeiden, indien daaraan behoefte bestaat. Maar ik wensch de vraag te doen, of er op Java in wezenlijkheid zoodanig gebrek aan arbeiders bestaat, als het in de bladen medegedeelde feit schijnt aan te toonen? Ik meen dat dit voor ernstige tegenspraak vatbaar is.

In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van Augustus 1862 komt een brief voor van Samarang, van Mei van dat jaar, waarin gemeld werd, dat de werkzaamheden aan de haven aldaar sedert Oktober 1861 stilstaan. Verder wordt daarbij gevoegd: „En toch hadden honderden menschen in „de westmoesson de graafwerken op taak willen uitvoeren, mits tegen goede „betaling; want de koelie's willen niet meer tegen 25 centen de kubiek el

„grond graven en vervoeren, wanneer zij zelven nog patjols en krand-„jangs moeten aanschaffen." Mij dunkt, dat, wanneer men dit als waar mag aannemen, inderdaad de behoefte niet aanwezig was, althans niet in die mate als men het wil doen voorkomen, om arbeiders van elders te doen komen. Ik heb wel eens hooren zeggen, dat in bepaalde streken in Indië niet geklaagd wordt over gebrek aan werkvolk, maar over overbevolking. Ik meen immers, indien mijn geheugen mij niet bedriegt, in datzelfde tijdschrift eene zeer opmerkelijke statistiek te hebben gelezen over de bevolking van Japara; deze kan niet te veel gedrukt zijn onder de kultuurdiensten, omdat aldaar weinige suikerfabrieken bestaan. De bevolking zou dus wel gelegenheid hebben om diensten bij den aanleg van publieke werken te presteren, wanneer zij daarvoor slechts goed loon ontving.

Ik geloof dus te mogen onderstellen, dat de bezwaren, die men wegens het gebrek aan arbeiders ondervindt, niet zoozeer liggen in het gemis aan werkvolk dan wel aan iets anders, waarop ik de aandacht van het Genootschap wensch te vestigen, omdat dit punt van groot belang is.

Ik meen dat de oorzaak van het gebrek aan werkvolk, dat zich weleens op Java voordoet, gelegen is in het dwingen van de arbeidsloonen en in de miskenning van de natuurlijke wet van vraag en aanbod.

Het is bekend dat men bij de kwestie van navraag naar arbeiders en van regeling der loonen steeds waarschuwt tegen schadelijke opdrijving van die loonen. Bij velen althans mag het als een aangenomen regel in Indië worden beschouwd, dat men vooropstelt, dat de loonen moeten vastgesteld worden in overeenstemming met de behoeften van den Javaan. Nu moet ik zeggen, dat ik er vergeefs naar gestreefd heb te begrijpen, waarin die schadelijke opdrijving van loonen kan bestaan. Ik heb niet op de hoogte kunnen komen. Ik vat niet het juiste begrip van schadelijke opdrijving van loonen, noch van loon, evenredig aan de behoeften van den Javaan.

Hoeveel bedraagt toch een loon, evenredig aan de behoeften van den Javaan? In andere woorden, welke zijn de behoeften van den Javaan? Is dat een loon, waarvan hij een weinig rijst, een lapje lijnwaad en een paar bolletjes opium kan koopen? Als hij dat bezit, is dan voldaan aan de behoeften van den Javaan? Of moet men hem ook de middelen verschaffen te voldoen aan grooter en edeler behoeften? Zou het ondenkbaar zijn, dat de Javaan zich gaarne een schoone kris aanschaft, een net huisje bouwt, een karbouw wenscht te koopen of in andere behoeften zou willen voorzien? Zou de Javaan de weldaden van het onderwijs niet begrijpen en niet op ruimer schaal in de behoeften van het onderwijs willen voorzien, hetgeen reeds nu hier en daar het geval is? Indien men dit nagaat, dan rijst de vraag naar welken maatstaf men een loon, evenredig aan de behoeften van een Javaan, zal moeten berekenen? Ik heb daarvoor tot dusverre geene oplossing kunnen vinden. In geen geval vat ik het begrip van schadelijke opdrijving van loonen. Hoe kan een hoog loon schadelijk zijn? Zeker niet voor den loontrekker. Misschien voor den loongever, voor hem die betaalt? Maar hierbij moet men denken aan hetgeen in der tijd zoo

juist door Bastiat is betoogd in zijn werkje over *ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas.* Nemen wij toch eens aan dat het betalen van een gering loon voordeelig is voor den loongever, dan zal de stelling niet gewaagd zijn, dat het geven van geenerlei loon nog voordeeliger zou moeten zijn. Wel nu, de toestand heeft op Java bestaan, dat men geen loon gaf, een toestand, waarbij kolossale werken om niet werden uitgevoerd. Eenige jaren geleden moest de Javaan nog zonder loon wegen aanleggen en onderhouden, bruggen maken, kosteloos materialen leveren, wachthuizen en pasangrahans om niet bouwen, het transportwezen kosteloos bedienen, zonder loon hout kappen en uitslepen, den grooten weg begieten, ten einde met gezag bekleede personen op hunne togten voor het stuiven te bewaren, kosteloos eerewachten vormen om die reizigers te vergezellen, en nog veel meer.

Men heeft eindelijk het verkeerde daarvan ingezien. De ondervinding leerde waartoe die kostelooze arbeid aanleiding gaf. Nu wil ik mij niet op personen beroepen, die met de oude koloniale politiek minder ingenomen zijn. Ik zal u slechts wijzen op hetgeen de oud-gouverneur-generaal Rochussen, die bij ondervinding de gevolgen van den kosteloozen arbeid heeft leeren kennen, daarvan zeide. In zijne brochure, getiteld: *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur*, gewaagt hij van de verspilling van arbeidskrachten, die vroeger plaats had bij den aanleg van waterwerken, en verklaart hij: „Zoo de in heerendienst daaraan ten koste gelegde dagdiensten en door heerendienst geleverde bouwstoffen tot cijfers te herscheppen waren, zou dit verbazing wekken, *wegens de duurte van den zoogenaamden kosteloozen arbeid aan die werken besteed.*" In het regeringsverslag over 1849, het eerste dat aan de staten-generaal werd ingediend, verklaart de toenmalige minister van koloniën Pahud, onder hoofdstuk IX § 4 (*belastingen in arbeid opgebragt*), dat toen de vestingwerken te Soerabaya moesten worden daargesteld en ook uitgestrekte havenwerken aangelegd zouden worden, de heer Rochussen van dwangarbeid gebruik liet maken. De bezwaren werden weldra gevoeld, zoodat de ingenieur, „met de havenwerken belast, beproefde zich met vrijwillige arbeiders te redden." En welke was de uitkomst? Het verslag over 1849 zegt: „Dit had een voor het bestuur en de bevolking zeer gewigtig gevolg. Terwijl, namelijk, de verpligte koelies uit andere gewesten te Soerabaya 20 duiten daags en reisgeld heen en weder genoten, gelukte het het benoodigde getal koelies te werven „uit vrijwilligers", en „die vrijwillige koelies arbeidden met zooveel meer lust, dat men, hen bij taak latende werken, 65 pCt. besparing vond, tegenover het bezigen van verpligte koelies." Nu zeg ik het de heeren Rochussen en Pahud volmondig na, dat er geen duurder arbeid is voor den gebruiker dan kostelooze arbeid. Neemt men dit aan, dan zal men tevens gemakkelijk begrijpen dat ook slecht beloonde arbeid onvoordeelige arbeid is. Het is in elk geval schadelijk voor den arbeider, die welligt elders meer had kunnen verdienen. Maar het is ook nadeelig voor den werkverschaffer, omdat hij, die beter loon geeft, beter werk zal bekomen, mits men daarbij slechts gelieft te letten op de wijze van uitvoering

van den arbeid, namelijk dat men den arbeider op taak en niet in dagloon laat werken. Arbeid op taak zal dan verreweg de voordeeligste blijken te zijn. Al wordt arbeid toch gering betaald, hij kan duur zijn. Zoo meen ik dat in 1861 een kanaal in Grobogan werd gegraven met het doel om de bevolking daar werk te verschaffen. Zij ontving 25 duiten daags. Wel nu, dat loon van 25 duiten daags bleek toch zeer kostbaar voor de regering te zijn, want het werkvolk groef per dag slechts één kubiek el smakgrond af, hetgeen hier te lande, bij hooger loon, met 5 à 6 cents betaald wordt.

Java levert daarentegen een tal andere voorbeelden op, dat wanneer men op taak laat arbeiden, tegen beter loon, het gouvernement of de partikulieren daarbij even goed voordeel vinden als de arbeiders. Ik kom niet terug op de resultaten van den arbeid aan de vesting- en havenwerken te Soerabaya. Ik wijs u op eenige andere mededeelingen. Meer dan een lid van de faktorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia heeft mij het feit medegedeeld, dat de faktorij, die vroeger ook arbeiders in dagloon bezigde, op het denkbeeld is gekomen om die arbeiders op taak te laten werken, volgens een bepaald tarief voor het transport van zeker getal pikols. Wat was het gevolg? Dat koelies, die vroeger een dagloon van 25 cents en minder verdienden, nu een gulden ontvingen, somtijds zelfs meer, terwijl de faktorij ondervond, dat, zoo dit al niet voordeeliger voor haar was, dit althans niet nadeelig voor hare belangen bleek te zijn.

Ik meen dat in de jaren 1856 tot 1861 op taak is gewerkt aan den nieuwen weg tusschen Tjandjor om den Gedeh naar Buitenzorg, een gedeelte van den grooten weg. Daarbij werd, als proef, bepaald dat alles betaald zou worden, arbeid en materialen. Welnu, het in 1861 voltooide gedeelte, lang 22 kilometers, kostte slechts *f* 3,933 per kilometer. Die proef is dus in allen deele goed uitgevallen.

Men heeft aan het beginsel later ruimer toepassing gegeven, om dergelijke werken in vrijen arbeid aan te leggen. Zoo lees ik in het verslag over 1858, dat bij besluit van 15 December 1857 (Ind. Stbl. nº. 114) hetzelfde is bepaald ten aanzien van den grooten weg van Meester-Cornelis naar Bekassi, tot aan de grenzen van Krawang, en dat bij besluit 6 Oktober 1857 (Ind. Stbl. nº. 39), in art. 6 is bepaald, dat telkens wanneer niet uitdrukkelijk anders mogt zijn bevolen, de bouw- of waterstaatswerken, tot daarstelling waaraan 's gouvernements magtiging wordt verleend, „moeten worden uitgevoerd in ongedwongen arbeid en leveringen." De regel was dus: betaalde arbeid; de uitzondering zou uitdrukkelijk bij besluit gemaakt moeten worden.

Ik wijs u in verband tot dit vraagstuk op het werkje van ons geacht medelid, den heer Bekking, getiteld: *de ontwikkeling der residentie Rembang*. Daarin komen uiterst belangrijke bijzonderheden voor omtrent de ontwikkeling van de tabakskultuur. Als eene der oorzaken daarvan wijst hij inzonderheid op de verdeeling van al de fabriekwerkzaamheden in taakarbeid. De heer Bekking zegt daaromtrent:

„Vrouwen en kinderen, door het officiëel karakter van de gedwongen

kultuur en de tot dwang uitgeoefende straffen afgeschrikt, werken sedert bij de vrijwillige tabakskultuur algemeen, goed en vlug en verdienen een zeer hoog loon. Het besef dat zij, door meer arbeid, dit loon kunnen verhoogen, is algemeen doorgedrongen."

De regering heeft ons in de jaarlijksche verslagen ook nog zeer belangrijke bijzonderheden medegedeeld omtrent vrijwilligen arbeid op taak. Ik wijs u, onder meer, op het verslag over 1855. Daarin leest men dat „bij een besluit van September 1855 magtiging werd verleend om, bij wijze van proef, het in de bosschen van de afdeeling Bandjar verspreid liggende djatihout, met vrije arbeiders, uit te slepen en op de stapelplaats te Bandjarledok, na aftrek van dat gedeelte wat voor 's gouvernements werken geschikt werd geacht, te verkoopen." Dit wil in andere woorden zeggen, dat de bevolking het hout in de bosschen kon gaan rapen en het aan het gouvernement verkoopen. Iedereen kon veel of weinig hout rapen en bij het bestuur komen verkoopen. Die proef schijnt op uitmuntende wijze gelukt te zijn, want wat lezen wij in het verslag over 1856? Er werden door vrijwillige arbeiders 31,305 stuks houtwerken uit die bosschen naar de stapelplaats Bandjar-ledok (residentie Rembang) gebragt, waarvoor betaald is eene som van *f* 56,622.16, maar waarvoor het gouvernement, volgens tarief, eene waarde heeft verkregen van *f* 150,147.17. Inderdaad eene zeer belangrijke som. Het verslag voegt daarbij: „Er bestond vooruitzigt, om aan zoodanigen uitsleep meerdere uitbreiding te geven."

Dat vooruitzigt is verwezenlijkt. Reeds in het verslag van 1857 lezen wij: „De vroeger vermelde uitsleep van dood en omverliggend hout uit de bosschen van Bandjar (afdeeling Toeban, mede in de residentie Rembang) leverde weder goede uitkomsten op. Op de stapelplaats te Bandjar-ledok werden namelijk aangebragt 46.313 stuks houtwerken uit die bosschen, waarvoor betaald is *f* 42,836.25, en die volgens het tarief eene waarde hadden van *f* 147,305.25. Een dergelijke uitsleep werd bevolen uit de bosschen in de nabijheid der dessa's Karangtengah en Kargan (afdeelingen Blora en Bodjonegoro), in dezelfde residentie. Nog in 1857 werden dientengevolge bij de stapelplaatsen in genoemde dessa's aangebragt 19,230 stuks houtwerken, waarvan de onkosten bedragen *f* 36,913.64 en de tariefswaarde *f* 152,539.102."

Er zijn nog meer voorbeelden van feiten van dien aard in de jaarlijksche verslagen te vinden. Ik zal het hierbij laten. Maar ik meen te mogen beweren, dat wanneer eene regering bij herhaling en op zoo nadrukkelijke wijze gewezen heeft op de voordeelen van goed beloonden taakarbeid, niet alleen voor den arbeider, die het loon trekt, maar ook voor den loongever, ik mij verder ontslagen mag achten van de verpligting om die stelling nader te bewijzen.

Nu zal men de vraag welligt opperen: waarom wijst gij dan het Genootschap nog verder op een en ander? Omdat latere regerings-verslagen ons niet aantoonen, dat men in allen deele vasthoudt aan een regel, die proefondervindelijk als juist en doelmatig was bevonden. Men herinnere zich slechts hoe residenten eerst trachtten voor allerlei soort van werken vrijwillige arbeiders te verkrijgen tegen een dagloon van 25 cents; maar

bij mislukking daarvan, de bevolking dwongen arbeiders te leveren tegen de helft van dat loon. Zoo zijn er nog meer feiten, die het bewijs leveren, dat men van de wetten van vraag en aanbod betrekkelijk het arbeidsloon op Java, die daar zoo gelukkig begonnen te werken, afwijkt. Daarom neem ik de vrijheid het Genootschap op dit punt aandachtig te maken en aan mijne medeleden de vraag te onderwerpen, of het al dan niet van belang zou zijn om in eene volgende vergadering dit onderwerp meer bepaald te bespreken en eene verklaring van dezen inhoud af te leggen:

„Het Indisch Genootschap is van gevoelen, dat, door aan de natuurlijke wet van vraag en aanbod haren vrijen loop te laten, de arbeidsloonen, zich op de meest billijke en voor alle partijen meest voordeelige wijze zullen regelen."

De heer *Bleeker:* De vergadering heeft voorzeker met belangstelling de rede van den heer van Soest aangehoord. Ik zou over dit onderwerp ook het woord wenschen te voeren; maar aangezien wij in een volgende vergadering meer bepaaldelijk de heerendiensten zullen behandelen, een onderwerp dat met het door den heer van Soest besprokene vele punten van aanraking heeft, ondersteun ik het voorstel om de voorgestelde konklusie in de volgende vergadering te behandelen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Aan de orde is thans het tweede punt van het beschrijvingsbillet, luidende:

Wat kan van staatswege worden gedaan tot vermeerdering der kennis hier te lande omtrent onze overzeesche bezittingen.

De heer *Munnich* heeft eenige beschouwingen omtrent die vraag schriftelijk aan het bestuur medegedeeld, die aan de leden in druk zijn toegezonden. Zij zijn van den volgenden inhoud:

't Is een erkend feit, dat hier te lande bij 't algemeen eene schromelijke onkunde heerscht omtrent den waren staat onzer overzeesche gewesten. Al valt het niet tegen te spreken, dat de latere jaren daarin langs verschillende wegen eenige verandering hebben aangebragt, die aanwinst moet welligt meer als eene *opgeraapte*, dan wel als eene *degelijke*, *juiste*, *grondige* kennis worden beschouwd. De laatste alleen kan duurzaam en uitgebreid nut stichten en van krachtigen invloed zijn op de nederlandsche zamenleving en hare verhouding tot die verre landen, die eenmaal, volgens de geschiedenis, aan ons gezag en volksbelang onderworpen en voortdurend onafscheidelijk verbonden zijn. Eene *opgeraapte* kennis daarentegen, eene kennis, die slechts bij toeval door enkelen omtrent dit of dat punt is verkregen, kweekt vaak erger kwaad dan volslagen onkunde; zij geeft althans veel ligter aanleiding tot scheeve en bedriegelijke beoordeelingen en waanwijze

gevolgtrekkingen, daargelaten dat zij niet kan gezegd worden het deel van allen, van de geheele maatschappij te zijn of belooft dit te zullen worden; — gezwegen nog dat van wanbegrippen te dikwijls misbruik wordt gemaakt om de onkundige menigte te misleiden en van het wezenlijk belang haar aandacht af te trekken.

Dat eene goede kennis onzer overzeesche bezittingen niet alleen hoogst voordeelig, ja noodzakelijk voor het *volk*, maar ook gewenscht is voor den *staat* en diens *bestuur*, zal wel geen betoog vereischen. Daarom mag men in de eerste plaats de staat als geroepen houden om de besproken kennis op hechte grondslagen te vestigen. Onze regering heeft dat beginsel dan ook reeds erkend en met dankbaarheid mag men een paar initiatieven, ten dezen bereids door haar genomen, begroeten. In de eerste plaats bij de wet voor het middelbaar onderwijs, waar voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen kursus en de landbouwschool onderwijs in de staathuishoudkunde en statistiek ook van de Nederlandsche koloniën en in den kolonialen landbouw is voorgeschreven. Daarlatende dat het mij niet geheel duidelijk voorkomt wat onder de bedoelde leervakken eigenlijk moet worden verstaan en of daaronder ook regtstreeks is begrepen wat men gewoonlijk met den term *land- en volkenkunde* uitdrukt, dient het onderwijs omtrent de koloniën meer *elementair* en tevens *verder onder het volk in 't algemeen* te worden gevestigd of verspreid, en zulks in de eerste plaats met het oog op de vele, 't zij direkt of indirekte, voordeelen, welke voor menigeen in die kennis zijn weggelegd — voordeelen van handel, industrie enz.; — en in de tweede plaats met het oog op de zedelijke verpligtingen, die ten aanzien der koloniën op het volk rusten.

Bij de vaststelling der wet tot regeling van het *lager onderwijs* schijnt aan gezegd punt toenmaals niet te zijn gedacht, althans men vindt daaromtrent niets bepaald. Voorzeker wordt in de lagere scholen reeds nu het onderrigt in aardrijkskunde, enz., onze koloniën betreffende, niet ten eenenmale gemist, doch dit *verpligtend* te maken, zal meer aan het doel beantwoorden.

Ook op andere wijze tracht reeds de regering de belangstelling en kennis in onze koloniën bij het algemeen te bevorderen, blijkbaar in haar genomen besluit omtrent de opzending uit Oost-Indië van ethnologische voorwerpen naar 's rijks museum van oudheden te Leiden (zie April-nommer van den Jaargang 1863 van het Tijdschr. v. N. I.).

Meer wenschelijk komt het evenwel voor, dat in de hoofdstad des rijks eene afzonderlijke gelegenheid ter beschikking voor het publiek worde opengesteld, strekkende om op *instruktieve* wijze de koloniën zooveel mogelijk aanschouwelijk te maken.

Na deze korte uiteenzetting der motieven veroorloof ik mij, in het geval men zich wel met mijne beschouwing en de door mij voorgestelde middelen kan vereenigen, de volgende konklusie aan de vergadering voor te stellen:

> Het Indisch Genootschap erkennende dat voor het algemeen belang dringende behoefte bestaat, de kennis, 't zij elementaire of eene meer gevorderde, betreffende onze overzeesche bezittingen, hier te lande te

vestigen, te verspreiden en voor ieder toegankelijk te maken, acht het hoogst wenschelijk, dat de ten dezen bereids door de regering bevolen maatregelen worden aangevuld en vermeerderd met die middelen, welke bevonden zullen worden, haar ten dienste te staan;

in de eerste plaats: door aan voorschreven doel dienstbaar te maken het openbaar onderwijs, zoowel het lager als het middelbaar, elk tot zoover zijn aard en omvang dit toelaten;

in de tweede plaats: door van rijkswege te Amsterdam op te rigten, te onderhouden, uit te breiden en open te stellen een afzonderlijk museum (met boekerij, schilderijverzamelingen, enz., enz.), ingerigt op dien voet, dat het kan strekken om de kennis onzer overzeesche bezittingen bij het algemeen te vestigen, te verspreiden en te bevorderen, of de bedoelde gewesten zooveel mogelijk aanschouwelijk voor te stellen.

Met het bovenstaande hoop ik mijn voorstel voldoende te hebben toegelicht en geformuleerd.

Misschien zal de vergadering het met mij niet overbodig achten hierbij nog een *derde punt* in overweging te nemen, namelijk:

Het Indisch Genootschap wenscht dat bij eventuëele herziening van het Indisch drukpersreglement ten volle blijve behouden het beginsel van vrije openbaring der gedachten of gevoelens.

Hoofdzakelijk uit en door Indië is de kennis van den waren toestand der koloniën hier te lande reeds veel verspreid en dit zal nog meer het geval zijn bij het volle licht der openbaarheid. Mogt daarentegen die openbaarheid worden beperkt, dan zullen de andere middelen niet zooveel baten als in de bedoeling van hunne instelling ligt en zal, als van ouds, eene direkte of indirekte verduistering van het hier over de koloniale kennis langs andere wegen ontstoken licht zijn te vreezen. De tegenwoordige regering heeft voorzeker zulk eene verduistering der aan Indië gegeven drukpersvrijheid niet in den zin, maar 't is niet zij alléén, die de bedoelde wet zal herzien. Ik laat evenwel gaarne over aan de beslissing der vergadering, of zij dit derde punt bepaald zal behandelen, even als de vraag of, voor het geval zij de door mij voorgestelde konklusie mogt aannemen, een en ander in een betoog aan de regering zal worden medegedeeld.

Met de beide door mij in overweging gegeven middelen, om de kennis onzer overzeesche bezittingen hier te lande van *staatswege* te bevorderen of die gewesten op hooger standpunt in de publieke aandacht te plaatsen, kan men welligt de zaak niet ten eenenmale als afgehandeld beschouwen. Er zijn mogelijk nog andere middelen van meer of minder belang. Afgescheiden van bovenstaande beschouwingen kunnen ook van staatswege de koloniën niet genoeg als zoovele belangrijke deelen van ons rijk worden voorgesteld, en haar zoodoende regt laten wedervaren. Zoo veroorloof ik mij hier met een enkel woord, doch niet geheel buiten verband met het in dezen betrokken onderwerp, bijvoorbeeld te wijzen op het wenschelijke dat in het nederlandsche staatsorgaan de koloniën, in alles wat die bezittingen betreft, telkenmale worden behandeld op eene wijze, dat zij als een tweede gedeelte

openbare lagere school; er zijn zelfs uitmuntende boekjes voor de hoogere klassen. Daarvan wordt op menige school gebruik gemaakt, want de behoefte aan kennis van onze overzeesche bezittingen dringt door onder alle klassen van ons volk. De meeste onderwijzers zijn in staat die kennis te verspreiden. Ik weet b. v. dat op sommige scholen in de residentie, bijv. op die van de heeren van den Heuvell en Koning, wel degelijk de eerste beginselen der aardrijkskunde worden onderwezen, wel in groote trekken, maar meer is niet noodig voor het lager onderwijs. De staat behoeft hier niet tusschen beide te komen, terwijl eene verandering in de wet op het lager onderwijs misschien tot groote moeijelijkheden aanleiding zou geven.

De heer *Goekoop:* Ik zal niet spreken van de scholen in de residentie; ik geloof dat de volksschool hier zeer goed is. Maar komt eens in de provinciën en gij zult op vele lagere scholen zelfs geene kaart van onze overzeesche bezittingen vinden. Ik weet dat uitmuntende schoolkaarten bestaan, bijv. die van Oomkens te Groningen, die tegen lagen prijs verkrijgbaar zijn. Dergelijke voorstelling van onze koloniën in eene volksschool is zeer goed. Ik heb nu dikwijls het gemis daarvan op de lagere scholen betreurd. Ik zou wenschen dat in de eerste plaats zulk eene kaart op elke school aangetroffen werd. Dan zou men somtijds, zelfs door betrekkelijk beschaafde personen, zulke allerzonderlingste denkbeelden over onze koloniën niet hooren uiten. Men heeft mij toch weleens de vraag gedaan — en de vrager was geen man, die van alle opvoeding ontbloot was, — of Java zoo groot was als Nederland, of wel of Batavia digt bij Samarang ligt. Ik geloof dat het wenschelijk is dat de hoogere klassen van de openbare school althans van meer leermiddelen in dit opzigt voorzien worden.

De heer *Boers:* Toen mijn zoontje, op zesjarige ouderdom, met mij Indië verliet, wist hij de residentiën, rivieren en bergen van Java op te noemen. Hier zou hij dit geheel vergeten. Op de school leert men hem wel aardrijkskunde en spreekt over Azië of Afrika, maar niet over Indië. Men zegt weleens: daar ligt Java en daar Borneo, maar verder gaat men niet. Goede gronden van aardrijkskunde worden niet onderwezen en als ik hem niet op de hoogte hield, zou hij het in Indië geleerde spoedig vergeten.

De heer *Bleeker:* Ik ben niet van meening, dat krachtiger bemoeijing van staatswege niet mogelijk zou zijn zonder wijziging van de wet op het lager onderwijs. Indien de eerste beginselen der aardrijkskunde op de lagere school moeten worden onderwezen, dan is immers geenerlei verandering in de wet noodig. De aardrijkskunde van onze overzeesche bezittingen is toch immers óók aardrijkskunde, en nog wel aardrijkskunde van een deel van den Nederlandschen staat. Eene kleine toelichting en aansporing van de zijde der regering is voldoende. De regering zou reeds veel doen, wanneer zij bij eene circulaire of aanschrijving de aandacht op de zaak vestigde. Staatsbe-

moeijing acht ik in dezen echter hoogst wenschelijk, en wil men de zaak bevorderen, dan zijn de geopperde bezwaren, dunkt mij, ligt te achten.

De heer *Bachiene.* Ik wensch mij aan te sluiten bij hetgeen de heer Bleeker in de laatste plaats zegt. Eene wijziging van de wet op het lager onderwijs is tot het beoogde doel niet noodig. Er bestaat gelegenheid door de bepaling van de wet, dat de eerste beginselen der aardrijkskunde moeten worden onderwezen, om zoodanig aan de inspekteurs van het onderwijs eene aanschrijving te doen toekomen, waarbij de wenschelijkheid wordt aangetoond om het onderrigt ook uit te strekken tot onze koloniën en zich niet enkel tot het moederland te bepalen. Ik ben het eens met den heer Munnich dat meerdere kennis van onze overzeesche bezittingen uiterst wenschelijk is. Op deze wijze zal kunnen voldaan worden aan zijn verlangen.

Het middelbaar onderwijs moet nog worden ingerigt en geregeld; ik vertrouw dat het dienstbaar zal worden gemaakt aan de verspreiding van degelijke kennis van onze koloniën; de middelbare scholen zullen in dit opzigt voorzeker groote diensten kunnen doen. Ik verwacht dit te eer, omdat ik reeds de meening heb hooren uiten, dat zij, die deze scholen bezoeken, ongeveer op dezelfde hoogte zullen zijn, als de jongelieden die nu gedurende een paar jaren te Delft hebben gestudeerd.

Nu blijft nog een woord te zeggen omtrent de hoogescholen. De heer Bleeker wenscht dat aan elke akademie *leerstoelen* voor de verspreiding van Indische kennis zullen worden opgerigt. Het schijnt mij toe, dat hij zijn wensch wat ver uitstrekt. Mij dunkt dat, immers aanvankelijk, op voldoende wijze in de behoefte zou kunnen worden voorzien door oprigting van eenige leerstoelen aan één enkele hoogeschool, voornamelijk wanneer het wordt vrijgelaten kennis van Indië en van Indische wetenschappen op te doen wáár men die ook kan verkrijgen en men niet verpligt zal zijn daartoe bepaald één instituut te bezoeken, dat thans het monopolie van dezen tak van onderwijs bezit. Is eenmaal het beginsel aangenomen, dat iedereen, die een voldoend staats-examen aflegt, onverschillig wáár hij zijne kennis heeft opgedaan, te Delft of elders, in de Indische dienst kan treden, dan zal dit een prikkel worden, om de gelegenheden tot onderwijs te vermeerderen en alzoo de kennis van Indië te bevorderen. Wil men leerstoelen voor land- en volkenkunde en oostersche talen aan elke akademie opgerigt hebben, dan zal dit al dadelijk een talrijk personeel van geleerden vereischen en ook niet geringe kosten veroorzaken.

De heer *Bleeker.* Mijn wensch zou zijn dat aan elke hoogeschool een leerstoel voor de indische wetenschappen werd opgerigt. Één persoon zal de verwante takken van onderwijs, die ik bedoel, kunnen doceren, namelijk land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, nederlandsch-indisch staatsregt en geschiedenis. Talen daarbij te voegen, zou de studie te omvangrijk maken. Ik zeg niet, dat ik de studie der oostersche talen niet veel krachtiger aangemoedigd zou willen zien, maar ik ga voorloopig en vooral in de zaak

die wij bespreken, zoo ver niet. Ik wensch echter dat de jongelieden onzer hoogescholen, hetzij zij al dan niet naar Indië gaan, meer kennis van Indië kunnen opdoen dan tegenwoordig onder hen verspreid is. Het onderwijs der indische talen kan alzoo bewaard blijven voor de inrigting, die speciaal belast zal zijn met de opleiding van personen, die zich voor de indische dienst bestemmen, de akademie te Delft of misschien de instelling die daarvoor in de plaats zal treden. Maar daarenboven zou ik een leerstoel voor de bevordering van indische kennis aan elk onzer hoogescholen opgerigt willen zien.

De heer *van Soest.* Wij zijn langzamerhand op een zeer vrij terrein, de regeling van het hooger onderwijs, gekomen. Wij zien eene wettelijke voordragt over dit onderwerp te gemoet en mogen dus met hoop op goed gevolg onze wenschen kenbaar maken. Daarom heb ik met des te meer genoegen den heer Bleeker aangehoord. Reeds is eene transaktie tusschen de heeren Bleeker en Bachiene tot stand gekomen; thans wil de eerste zijne wenschen beperken tot *één* enkele leerstoel aan elke hoogeschool; de laatste wil verschillende leerstoelen maar slechts aan *ééne* hoogeschool toestaan. Mij lacht het denkbeeld toe om bij de regeling van het hooger onderwijs aan elke der drie hoogescholen minstens een leerstoel te zien oprigten voor het doceren der wetenschappen, die de heer Bleeker heeft opgenoemd. Thans vinden wij aan onze hoogescholen eene theologische fakulteit. Wanneer men het bestaan van die leerstoelen in de godgeleerdheid echter toetst aan het zesde hoofdstuk van de grondwet, dan is men geregtigd om die inrigtingen van opleiding voor godgeleerden te beschouwen als te behooren tot een staatkundigen toestand die niet meer bestaat. Ik meen in dit opzigt onzen staatsregtelijken toestand aldus te mogen formuleren: *les confessions libres dans l'état souverain*, hetgeen geheel iets anders beteekent dan *l'église libre dans l'état libre.* De theologische fakulteiten aan de hoogescholen zijn niet overeenkomstig met de grondwet. Al hetgeen behoort tot de opleiding en vorming van godgeleerden behoort te huis op de seminariën en is de zaak van de kerkgenootschappen. De staat moet zich met geen theologisch onderwijs inlaten, hetzij op de lagere, de middelbare of de hooge school. Wordt daarom streng vastgehouden aan het grondwettig standpunt, dan zal de theologische fakulteit van onze hoogescholen verdwijnen en dus de plaats kunnen inruimen voor leeraren in Indische wetenschap zoo als die door den heer Bleeker worden bedoeld.

De heer *van Heukelom:* Men verlangt verbetering en uitbreiding van het onderwijs, met het oog op de kennis van onze koloniën. Vooreerst, het lager onderwijs. Men moet hier niet te ver willen gaan; ik geloof echter dat wij met ons lager onderwijs reeds eenigzins te ver zijn gegaan; de wet spreekt toch van meer uitgebreid lager onderwijs. Lager onderwijs is evenwel niets anders dan het onderrigt, hetgeen een ieder volstrekt noodig heeft. Al wat daarboven gaat, is eigenlijk middelbaar onderwijs. Dit is nu eenmaal zoo geregeld en men heeft geschroomd bij de wet op het

middelbaar onderwijs op de bepalingen van de wet op het lager onderwijs terug te komen. Ik ben van meening dat hetgeen wij hier bespreken, uit zijn aard een deel van het middelbaar onderwijs uitmaakt; het geldt eene kennis, die iedereen noodig heeft, wanneer men eene meerdere beschaving verlangt of behoeft dan het strikt elementaire medebrengt. Als een tak van het middelbaar onderwijs kan die kennis in meerdere of mindere mate verspreid worden. Op de burgerschool en op de hoogere burgerschool kan dat onderwijs vrij ver gaan. Vooral op de hoogere burgerschool met vijfjarigen kursus, die eene veelomvattende instelling is, kan dit onderwijs in ruime mate worden gegeven.

Land- en volkenkunde behooren eigenaardig tot het onderwijs op die scholen, veel meer dan tot het hooger onderwijs. Het onderwijs op de middelbare school zal daarin voorzien.

De heer Bleeker zegt, dat het hooger onderwijs echter ook zou moeten omvatten de kennis van Indische regtswetenschap, van de instellingen van Indië en zoo mogelijk van de Indische en Oostersche talen. Dit is meer dan hetgeen de beschaafde man in ons land noodig heeft; deze moet, dunkt mij, goede soliede kennis van den toestand van onze overzeesche bezittingen kunnen opdoen. De man, die zijne vorming aan eene hoogeschool wil voltooijen, verlangt meer. Maar hoe zal men aan elk onzer akademiën leerstoelen kunnen oprigten voor Indische regtswetenschap, de geschiedenis van Indië en oostersche talen? De heer Bleeker zal welligt zijne denkbeelden nog verduidelijken, vooral wat betreft de eischen, die hij aan het onderwijs in Indische kennis stelt. Het is mij nog niet duidelijk, want ik meen dat hetgeen hij brengen wil tot het hooger onderwijs meer eigenaardig tot het middelbaar onderwijs behoort. Hoe dit zij, wil men ook op de hoogeschool dezen tak van onderwijs zien geven, dan zal het in al zijn omvang moeten worden gegeven en dus ook in de Indische talen. Maar bestaat er overvloed van menschen om deze vakken te doceren? Daartoe behoort veel kennis en studie; voor zoover ik de zaak kan doorzien, is het getal personen in ons land nog gering, die als docenten zouden kunnen optreden en hunne kennis aan anderen mededeelen. De Indische talen vooral zijn nog zeer weinig wetenschappelijk gekultiveerd, ofschoon er wel een en ander aan gedaan is. Het verband zelfs tusschen de bekende talen, die in onzen Archipel gesproken worden met de oorspronkelijke Indische taal wordt nog weinig doorzien. In elk geval is het getal personen, die in dezen als docenten zouden kunnen optreden, uiterst gering.

Wil men dus iets tot stand gebragt zien, dan moet men wenschen dat men zich in elk geval tot de oprigting van leerstoelen aan eene enkele inrigting van hooger onderwijs bepale. Reeds is ons hooger onderwijs te veel versnipperd. Het is moeijelijk op het bestaande terug te komen, ofschoon drie akademiën in ons klein land luxe zijn. Wil men nu aan al die hoogescholen een tak van onderwijs ingevoerd zien, die bijna hier te lande nog niet bestaat, dan verlangt men te veel en zal niets verkrijgen. Ik hel dus meer over tot het denkbeeld van den heer Bachiene, mits de zaak

goed worde aangevat en men de gelegenheid tot studie zoo volledig mogelijk openstelle aan ééne hoogeschool.

De heer *Bleeker*. De heer van Heukelom heeft eene nadere omschrijving verlangd van hetgeen ik bedoel met het hooger onderwijs. Ik heb mij, bij het bespreken der wenschelijkheid om het onderwijs op de hoogescholen uit te breiden tot de land- en volkenkunde, de geschiedenis en het staatsregt van Nederlandsch Indië (niet Indische regtswetenschap), geplaatst op een algemeen standpunt. Ik wensch dat daar onderwijs gegeven worde in die vakken van kennis en wetenschap, die ieder beschaafd man in ons land behoort te bezitten. De heer van Heukelom merkt op, dat het onderwijs, gelijk ik het omschreven heb, zou behooren gegeven te worden op de middelbare school. Dat is zeer juist, maar waarom uitsluitend dáár, waarom het tot de middelbare school beperkt? Geschiedenis o. a. wordt zoowel gedoceerd op de lage en middelbare als op de hooge school. Maar het onderwijs in de geschiedenis op de hoogeschool moet op geheel andere wijze gegeven worden dan op de middelbare, op de middelbare school geheel anders dan op de lagere. Het onderwijs aan elk van deze soort van scholen moet verschillend zijn ingerigt overeenkomstig de behoefte en de bevatting van hen, die de school bezoeken.

Ik blijf het verder als wenschelijk beschouwen dat aan de hoogescholen enkel gedoceerd worde Indische land- en volkenkunde, Indische geschiedenis en Indisch staatsregt. Het onderwijs in Indische talen aldaar, mij ten onregte in den mond gelegd, zou, dunkt mij, nergens toe leiden. Men heeft op het eiland Java alleen vier taalsoorten: Maleisch, Javaansch, Soendaneesch en Madureesch. En hoeveel taalsoorten heeft men nog niet bovendien op de buitenbezittingen? Voor de Indische talen zou men dus moeijelijk leerstoelen kunnen oprigten. Men zou geen leeraren hebben die deze talen kunnen onderwijzen en geen leerlingen, die ze willen leeren. Niemand, die niet voornemens is naar Indië te gaan, met eene enkele uitzondering misschien, zal zich op de Indische talen toeleggen. Het is dus beter dat de Indische talen onderwezen worden aan die instelling, die daarvoor meer bijzonder bestemd is.

De heer van Heukelom heeft gesproken van de versnippering van het onderwijs, die bij ons plaats heeft. Ik ben het met den geachten spreker eens, wanneer hij daarmede bedoelt een te groot getal hoogescholen voor ons kleine land. Ik geloof ook dat het wenschelijk ware dat wij, in plaats van drie, één hoogeschool hadden, maar die dan naar de eischen van den tijd ingerigt. Een wensch, die in den eersten tijd nog wel niet vervuld zal worden. Maar er heeft eene versnippering, in gunstigen zin, plaats in een gansch ander opzigt en daarin staan wij verre achter bij iedere natie van Midden-Europa. Aan zeer vele buitenlandsche hoogescholen zien wij groote versnippering, maar versnippering in goeden zin. Er is verdeeling van arbeid. Aan onze hoogescholen vindt men het onderwijs in twee, drie, ja zelfs in meer vakken van wetenschap, opgedragen aan één hoogleeraar. Op die wijze kan men van hoogescholen en hoogleeraren niet die uitkomsten verwachten, welke elders,

bij betere verdeeling van den arbeid, worden verkregen. Ik zou dus die soort van versnippering van den arbeid wenschen, waarbij voor het onderwijs aan onze hoogescholen, ik wenschte te mogen zeggen aan onze hooge *school*, even als in het buitenland, werd bestemd minstens het dubbele aantal docenten van dat, wat thans aan de eerste hoogeschool des rijks werkzaam is.

De heer *Bachiene*. De heer Bleeker wenscht de Indische land- en volkenkunde, geschiedenis en staatsregt onderwezen te hebben aan de hoogeschool, omdat ieder beschaafd man die kennis behoort te bezitten. Indien het bezitten van die kennis eene behoefte is voor ieder beschaafd man dan moet het onderwijs in die vakken (voorzooverre zij voor algemeene beschaving worden vereischt) niet uitsluitend gegeven worden aan de hoogeschool, maar ook aan de middelbare school. Het hooger onderwijs is slechts het deel van betrekkelijk zeer weinigen, alleen van die personen, die zich voor de eene of andere maatschappelijke betrekking voorbereiden, waarvoor hoogere en meer gezette studie gevorderd wordt. Wil men dus de kennis omtrent onze koloniën op meer uitgebreide schaal onder het publiek vermeerderen, dan moet men vooral daaraan dienstbaar maken het middelbaar onderwijs. Dit sluit evenwel niet uit dat zij, die de akademie bezoeken, in meer voortgezet onderwijs kunnen deelen, wanneer er gelegenheid zal bestaan om diezelfde vakken van kennis en wetenschap aldaar uit andere oogpunten en nog meer volledig dan bij het middelbaar onderwijs, te hooren onderwijzen.

De heer *Bleeker*. Ik moet den heer Bachiene hetzelfde antwoord geven dat ik den heer van Heukelom gaf. Ik beweer volstrekt niet dat de vakken, die op de hoogeschool gedoceerd worden, niet mogen onderwezen worden op de middelbare school, maar ik heb er alleen op willen wijzen dat het afhangt van de wijze, waarop een vak gedoceerd wordt, of het onderwijs geschikt kan geacht worden voor de personen, waarvoor het bestemd is. Ik herhaal, de geschiedenis wordt, gelijk behoort, op de drie soorten van scholen onderwezen. Ditzelfde zou ik ook wenschen wat betreft de kennis van Indië.

De heer *van Heukelom*. Ik vereenig mij met de redenering van den heer Bachiene. Het onderwijs, dat de heer Bleeker op het oog heeft, is het onderwijs voor den beschaafden man. En daarom juist behoort het op de middelbare school. Nu weet ik wel dat er vakken zijn, bijv. geschiedenis, die èn op de hooge èn op de middelbare school kunnen onderwezen worden, maar dan wordt dat onderwijs aan de hoogeschool volgens eene andere appreciatie gegeven dan aan de middelbare school. Maar wat zal men doen met het onderwijs in de land- en volkenkunde aan de hoogeschool? Men leert toch geene geographie aan de hoogeschool? Dit is uitsluitend een vak van lager en middelbaar onderwijs. Ik geef toe dat Indische geschiedenis en taalkunde op de hoogeschool zouden moeten onderwezen worden, terwijl het ook wenschelijk is de eerste gronden van de maleische en javaansche talen op de hooge middelbare school te onderwij-

zen; maar het onderwijs, dat in die vakken aan de hoogeschool zou gegeven worden, zou van geheel anderen aard zijn en meer eene speciale studie worden, die niet door ieder student aan de akademie zou behoeven gevolgd te worden, evenmin als het voor den jurist noodig is om den kursus in de theologie of de letterkunde te volgen.

De heer *Bleeker*. Ik ben verpligt nog een nadere toelichting van mijn denkbeeld te geven. De heer van Heukelom geeft toe dat de geschiedenis van Nederlandsch Indië op de hoogeschool kan gedoceerd worden. Dat kan er volgens den geachten spreker nog dóór. Maar waarom dan ook niet land- en volkenkunde? Land- en volkenkunde, onderwezen op de hoogeschool, is niet, wat het op de lage en middelbare school is, eenvoudig geographie, maar het is ethnologie. Bovendien, waar geschiedenis onderwezen wordt, moet kennis van land en volk voorafgaan. Dit is niet daarom alleen noodig aan de hoogeschool, maar ook omdat de jongelieden, die de akademie bezoeken, veelal de middelbare scholen niet zullen hebben bezocht.

Wat het doceren van speciale vakken van wetenschap betreft, men heeft aan onze hoogescholen een leerstoel voor de vaderlandsche geschiedenis, die toch ook reeds op de lagere school wordt onderwezen. Men heeft bovendien aan de akademie ook het onderwijs in de algemeene geschiedenis en in de nederduitsche taal, vakken die evenzeer tot het middelbaar en lager onderwijs behooren, maar die op de hoogescholen in geheel anderen geest worden voorgesteld. Ik kan daarom ook de argumenten tegen mijne aanbeveling van den vorigen geachten spreker niet beamen, en blijf het voor wenschelijk houden dat de ethnologie, het staatsregt en de geschiedenis van Nederlandsch Indië deel uitmaken van het akademisch onderwijs.

De heer *Millard*. Ik geloof dat wij eenigzins afdwalen van het onderwerp, dat aan de orde is. Wij behandelen het voorstel van den heer Munnich omtrent de vermeerdering der kennis hier te lande van onze overzeesche bezittingen. Het denkbeeld van den heer Munnich is om die kennis meer te populariseren, maar dan geloof ik ook dat het verkeerd moet geoordeeld worden dit speciaal te zoeken in het hooger onderwijs, dat slechts voor een gering deel der bevolking toegankelijk is.

De *Voorzitter*. Het is natuurlijk wenschelijk dat de kennis van Indië niet alleen verspreid worde onder de akademische jongelingschap, maar ook onder de jeugd, die de lage en middelbare scholen bezoekt. Daarom moet elke tak van het onderwijs, naar zijn aard en omvang, benuttigd worden om die kennis onder het publiek te verspreiden. Op de lage school moet dit geheel anders geschieden dan op de middelbare school en op de middelbare school geheel anders dan op de hooge. Zoo wordt ook de geschiedenis, waarvan men bepaald gesproken heeft, in al de drie trappen van onderwijs onderwezen, maar tusschen dat onderwijs is onderling een aanmerkelijk verschil. Op de hoogeschool wordt o. a. het kritische gedeelte be-

handeld, waarvoor de jongelieden, die de middelbare school of het gymnasium bezoeken, niet vatbaar kunnen geoordeeld worden. Het onderwerp, dat ons bezig houdt, is de vermeerdering van de kennis van Indië. De wenschelijkheid daarvan zal wel niet betoogd behoeven te worden, terwijl men het ook tot de roeping van het Genootschap kan rangschikken om op alle middelen te wijzen, die geschikt kunnen geoordeeld om die kennis, die over het algemeen nog zeer gebrekkig is, te vermeerderen.

Niemand verder het woord verlangende wordt de beraadslaging over het eerste punt gesloten.

De beraadslaging wordt nu geopend over het tweede gedeelte van het voorstel van den heer Munnich, luidende:

„van rijkswege te Amsterdam op te rigten, te onderhouden, uit te breiden en open te stellen een afzonderlijk museum met boekerij, schilderijverzamelingen enz., enz., ingerigt op dien voet, dat het kan strekken om de kennis onzer overzeesche bezittingen bij het algemeen te vestigen, te verspreiden en te bevorderen, of de bedoelde gewesten zooveel mogelijk aanschouwelijk voor te stellen."

De heer *Bleeker*. Mijnheer de voorzitter. Ik heb het woord gevraagd, niet om over het punt aan de orde te spreken, maar om als mijne meening aan de vergadering kenbaar te maken, dat het gebeurlijk oprigten van bedoeld museum is de taak der natie, niet die van den staat.

De *Voorzitter*. Op dit oogenblik bestaat reeds sedert omstreeks anderhalf jaar een museum, waarvan de oprigting door den heer Munnich verlangd wordt. Het is het ethnographisch kabinet in het zoölogisch genootschap: *Natura artis magistra* te Amsterdam. Dit kabinet is met zeer veel talent en zorg geordend en getuigt van zeer veel kennis en lust voor de wetenschap. Men verkrijgt door dit kabinet een volledig overzigt van de geheele Indische huishouding.

De heer *van Lier*. Ik wensch bij deze gelegenheid ook de aandacht te vestigen op eene verzameling Javaansche voorwerpen, die te Delft bestaat; eene verzameling, die minder belangrijk en volledig is dan die te Amsterdam, maar die toch de bezigtiging waard kan geacht worden.

De beraadslaging over het tweede gedeelte van het voorstel wordt gesloten.

Omtrent het derde gedeelte, luidende:

„Het Indisch Genootschap wenscht dat bij eventuëele herziening van het Indisch drukpersreglement ten volle blijve behouden het beginsel van vrije openbaring der gedachten of gevoelens."

zegt de heer *van Soest* het volgende: Ik geloof dat dit voorstel een geheel afzonderlijk onderwerp is, en daar de zaak van de drukpers te gewigtig

is om nog aan het einde van eene vergadering te worden behandeld, neem ik de vrijheid voor te stellen eene konklusie te nemen omtrent het eerste gedeelte van het voorstel van den heer Munnich en de behandeling van dit derde gedeelte uit te stellen tot eene volgende vergadering.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer *Bleeker*. Naar aanleiding van de diskussie, die over het eerste gedeelte van het voorstel van den heer Munnich gehouden is, neem ik de vrijheid de volgende motie voor te stellen:

„Het Indisch Genootschap, erkennende de behoefte aan verspreiding der kennis onzer overzeesche bezittingen, acht het wenschelijk dat gepaste maatregelen worden genomen om, evenzeer als reeds ten opzigte van het openbaar middelbaar onderwijs heeft plaats gehad, daaraan dienstbaar te maken het openbaar lager en hooger onderwijs."

De motie van den heer Bleeker wordt met *algemeene* stemmen aangenomen.

De *Voorzitter*. Blijkens het konvokatiebiljet zullen in eene volgende vergadering in behandeling worden genomen: het individuëel landbezit en de heerendienstpligtigheid. Indien iemand daaromtrent schriftelijke nota's heeft, zal men het bestuur bereid vinden, die vooraf te doen drukken, terwijl ook thans aan de leden de gelegenheid gegeven wordt punten op te geven, die zij meer in het bijzonder in behandeling zouden wenschen genomen te zien.

De heer *van Stolk*. Ik zou wenschen dat de diskussie, die over de heerendienstpligtigheid zal worden gehouden, gesplitst worde in drie deelen: 1°. de wenschelijkheid van beperking en intrekking der heerendiensten; 2°. de bezwaren, die tegen de beperking en intrekking bestaan; en 3°. de middelen om tot die beperking en intrekking te geraken.

De heer *Bleeker*. Ik kan mij met het voorstel van den heer van Stolk zeer wel vereenigen, maar ik zou tevens wenschen dat bij de regeling der bespreking tevens het onderscheid in den aard der verschillende heerendiensten werd in het oog gehouden. Ik acht het nuttig, ter bevordering van eene geleidelijke behandeling dezer aangelegenheid, dat men de heerendiensten verdeele in drie soorten, en wel in die, gepresteerd 1°. ten behoeve van den staat, 2°. ten behoeve van de hoofden en 3°. ten behoeve der dessa, en dat men bij de beraadslagingen deze verschillende kategorieën niet vermenge.

De vergadering wordt daarop gescheiden.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXVIII.

Het inlandsch schoolwezen en de evangelisatie in Nederlandsch Indië, door Bartholo. 's Gravenhage Mart. Nijhoff. 1863. 8o.

Wij kennen Bartholo reeds sedert 1860. Toen schreef hij over „vrije kultuur en vrije arbeid". Later lichtte hij ons voor omtrent de „ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur." Nog in dit jaar gaf hij eene nieuwe toelichting op „de wording van het kultuurstelsel". En thans weder ontmoeten wij hem op het gebied van inlandsch schoolwezen en evangelisatie. Gelijk vroeger geeft hij ons ook thans weder iets, der kennisname overwaardig.

De zaak van het onderwijs der inlandsche bevolkingen van Java en de buitenbezittingen is in den laatsten tijd meer op den voorgrond gekomen. De overtuiging is tot de natie doorgedrongen, dat daaraan de hand moet worden gelegd en dat, wat tot dusverre vóór de opleiding en beschaving der inlanders gedaan werd, als volstrekt onvoldoende te beschouwen is. Maar bij de opgewekte zucht tot verbetering ontbrak wel eens de kennis van hetgeen op het gebied van het onderwijs onder den inlander door het gouvernement was verrigt. Getroffen door de algemeene klagten en zelfs door de statistiek (zie onder anderen het September-nommer van Jaargang 1863 van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië), wist men niet, of hield men niet in het oog, dat toch van de zijde der regering, die zich nog weinige jaren geleden met het onderwijs der Javanen volstrekt niet bemoeide en er op de koloniale begrooting geen enkelen penning voor uittrok, de hand aan het werk was geslagen en dat van betrekkelijk niet onaanmerkelijken vooruitgang bleek wanneer men den tegenwoordigen toestand met dien van een twintigtal, of zelfs van een tiental, jaren geleden vergeleek. Zelfs in de volksvertegenwoordiging bewees men, niet met eenige juistheid bekend te zijn met het door het gouvernement op dit gebied verrigte en schatte men dat wel wat al te gering.

Bartholo meende daartegen te moeten opkomen en te moeten wijzen op het in de laatste jaren in Indië tot stand gebragte. De indische regering wordt door hem zelfs eenigermate in bescherming genomen. Hij verdedigt haar, omdat zij met de haar beschikbare geringe middelen betrekkelijk niet onbelangrijke uitkomsten heeft verkregen. Dit betoog komt ons echter voor slechts in betrekkelijken zin geslaagd te zijn, want het standpunt van den beoordeelaar moet niet zijn wat door de *indische regering*, maar door de regering in het algemeen, dat is, door opperbestuur zoowel als indische regering, voor het inlandsch onderwijs is toegestaan en gedaan. En dan, erkennende dat vooruitgang te bespeuren is, zal men, bij volledige kennis van zaken, ontwaren dat Nederland in dit opzigt eene droevige figuur maakt.

Bartholo gaat echter, gelijk men verwachten kon, een schrede verder, en laat het niet bij eene soort van refutatie van de beweringen over het inlandsch onderwijs van sommige leden der Tweede Kamer. Hij bespreekt ook de wenschelijkheid eener betere en uitgebreidere zorg voor de beschaving der inlandsche bevolkingen en vergeet daarbij ook niet wijzen op wat in den geest der evangelisatie werd verrigt. Over dit laatste punt is een geheel nieuw licht opgegaan door het werkje van den heer Harthoorn „de evangelische zending en Oost-Java." Had Bartholo dat gekend, hij zou er zeker voor zijn boekske gebruik van hebben gemaakt en het zou hem allezins hebben versterkt in zijne meening omtrent den weg, dien men voortaan op moet. Die weg is volgens hem, afgescheiden van uitbreiding van het onderwijs op groote schaal: 1o. Invoering van de Nederlandsche taal op alle inlandsche scholen: 2o. Oprigting van een kweekschool voor de vorming van inlandsche onderwijzers, in Nederland: 3o. Strenge afscheiding van het schoolonderwijs en dat in de godsdienst: 4o. Opvoeding, onderwijs en evangelisatie hand aan hand, indiervoege dat het schoolonderwijs dat der katechisatie vooraf ga. — Elk dezer wenken verdient eene ruimere bespreking dan er in deze aankondiging aan gegeven kan worden. Het is de radikale hervorming van Indië. Het is de wenk, door een onzer reizigers in de Molukken reeds voor jaren gegeven, maar nu ook over de Javanen en de andere volken uitgebreid, *„maak ze Nederlanders"*; en blijkbaar is ook Bartholo doordrongen van de overtuiging van dien reiziger dat: „hoe meer „wij de bevolkingen onzer bezittingen met ons vereenzelvigen, zoodat zij „zich ook als Nederlanders leeren beschouwen, niet meer als aan het Ne„derlandsch gezag onderworpenen, onze kracht in Indië des te meer zal „toenemen, ons klein vaderland in magt en aanzien stijgen, en de elemen„ten van opstand of verzet tegen vreemde overheersching worden wegge„nomen." Het onderwerp verdient door eene bekwame pen tot een bijzonder punt van behandeling te worden gemaakt.

Dec. 1863. H. V. K.

XXIX.

De evangelische zending en Oost-Java. Eene kritische bijdrage door J. E. Harthoorn (met een begeleidend schrijven van A. Pierson). Haarlem. A. C. Kruseman. 1863. 8°.

Sedert lang heeft men gesproken van den bloei van het christendom onder de inlanders in Oost-Java. De verslagen van predikanten en zendelingen hebben de vromen in Nederland in geestdrift gebragt over de zegeningen aldaar op het werk der evangelieverkondiging. Men hoorde van uitgebreide christelijke gemeenten onder de inlanders; van hun warmen christelijken zin; van de omkeering ten goede, door het christendom in hunne levenswijze, in hun karakter, in hun huisselijk en zedelijk leven te weeg gebragt; van christelijke scholen en van model-dorpen door inlandsche christenen gesticht. Men waande niet slechts de schemering eener schoone toekomst te zien, maar men achtte die toekomst zelve reeds geheel nabij. De evangelisatie op Java, met zoo gezegende uitkomsten, in den aanvang reeds, bekroond, wat was daarvan niet te verwachten! De bekeering van duizenden en duizenden Javanen tot het christendom, men stelde die zich reeds voor als geheel nabij.

Maar nu komt de heer Harthoorn, oud-zendeling, als met een donderslag verkondigen: *„Bijbel- of traktaatverspreiding heeft geen enkelen Javaan tot het christendom gebragt."*

En voor wat hij zegt geeft hij zijne gronden.

Zijn boek is een hoogstmerkwaardig verschijnsel. Het neemt het masker weg waaronder het zendingswerk in Oost-Java zich voordeed. Het heeft die evangelisatie met meesterhand beschreven, haar begin, hare hulpmiddelen, hare verkondigers, haar opkomst, haar verval en haar ondergang. Het is eene geschiedenis die in het leven grijpt, die een beeld geeft van het bekeeringswerk, van bekeerders en bekeerlingen, waarvan de indruk onuitwischbaar blijft. Men waant zich, de levendige schetsen lezende, bij bekeerders en bekeerden ingeleid en in hun midden. — Was dan, vraagt men zich onwillekeurig af, die evangelisatie eene mystifikatie? — Tafereelen als die, door den heer Harthoorn geschetst, wat leeren zij ons anders dan dat het inlandsch christendom in Oost-Java slechts het werk was van enkele personen, Europeanen en Inlanders, wier drijfveêren geheel anders waren, dan men zou mogen verwachten bij personen die de begenadiging Gods door het christendom over de Javanen wilden brengen. Wat was de bijbelverkondiging en de traktaatjesverspreiding onder hen anders dan een onbezonnen werk, ongeschikt om op den eenvoudigen Javaan te werken wanneer geen krachtige invloed daarbij behulpzaam was? En waar de bekeering door den prikkel van het stoffelijk eigenbelang werd verkregen, had men daar christenen gemaakt? Kon het uitsluitend bijbelsch onderwijs, aan inlandsche toekomstige christenleeraars en ook aan de gewone scholieren gegeven, anders vormen dan bijbelsche christenen, christenen bij wie het christendom niet in het leven doordrong, maar zich slechts hechtte aan gebruiken, plegtigheden en formulieren? En wat was te ver-

wachten van eene kerkelijke tucht onder de bekeerde Javanen, waar men de meest onzedelijke personen tot het avondmaal toeliet, maar er van uitsloot lieden van onberispelijken wandel, slechts omdat zij tegenwoordig waren geweest bij een of ander onschuldig inlandsch feest?

De heer Harthoorn zegt dan ook, „Bijbel- en traktaatverspreiding bleven vruchteloos; bijbelsch onderwijs en bijbelsche prediking onbegrepen. De tucht trof geen doel. De kinderschool (uitsluitend bijbelsche scholen) gaf geen doeltreffend onderwijs en verliep. De kweekschool voor inlandsche zendelingen vormde de gewenschte personen niet en moest na een kortstondig bestaan gesloten worden. Mislukking dus allerwege." Voegen wij er bij; ook de gemeenten verliepen of ontaardden, en de gemeenteleden deden niet onder in ondeugden voor hunne mohammedaansche landgenooten; en de voornaamste model-dessa, het christendorp Modjowarno, was weldra het tooneel van de ergelijkste voorvallen en slechts geschikt om de onbekeerde Javanen af te schrikken van eene godsdienst, die, hen afscheidende van hunne voorvaderlijke gewoonten en gebruiken, tot zulke treurige resultaten leidde. En met de christengemeenten Ngoro en Sidoardjo (vroeger Sidokari) was het niet beter gesteld. Hoor den heer Harthoorn: „Ngoro, Sidoardjo en Modjowarno! bloeijend en veelbelovend in den aanvang, ras en onherstelbaar vervallen, achtereenvolgens heeft elk uwer gediend tot bewijs van de kracht der evangelisatie; profetie heeft men u gegroet van den dag des heils, die over Java op zou gaan! Waarom moest uw bloesem liegen? Welk eene tegenstelling voor de nieuwere zending op Oost-Java tusschen verwachting en uitkomst. De gemeente harer verbeelding was op geloof en overtuiging gegrondvest; de gemeente der werkelijkheid op misverstand en zelfzucht. *Geestelijke* middelen; dat was haar eenige *leus; stoffelijke* middelen; dat was haar eenige *kracht*. Hervorming op zedelijk en godsdienstig gebied voerde zij in haar schild; theologische haarkloverij en ascetisch gebeuzel met verbittering voerde zij in haar sleep. Bij haar werk zou de oppervlakkigste beschouwer moeten getuigen: „„dit is van den Heer! een wonder in onze oogen!"" Thans echter staat men peinzend bij dat werk stil, en denkt liefst niet aan de kracht Gods".

Tot goed verstand van den aard der evangelisatie in Oost-Java was het noodig, den lezer van nabij bekend te maken met de hoofdpersonen van het drama. Coolen, Embde en Jellesma, Pa Dasima en Singo Troeno (Jakobus), zij zijn met levendige trekken geschetst in hun karakter, in hun streven, in hun arbeiden. Dweeperij, onkunde en zelfzucht bij Coolen, huichelarij bij Embde, vaste overtuiging maar bekrompen zienswijze bij Jellesma, list en bedrog en zelfzucht bij Pa Dasima en Singo Troeno, ziedaar de zwakke grondslagen van een christendom, dat zonder levensvatbaarheid moest zijn met zulke personen en onder eene zoo slechte leiding. Wie, die de geschiedenis leest van Coolen, Embde en Pa Dasima, wordt niet aangedaan door zekere walging, wanneer hij de zuiverste godsdienstleer in zulke handen ziet?

Komt nu de schrijver, na de geschiedenis dezer proeve van evangelisatie

te hebben geschreven, na haar voorspoedig begin en haar ras verval te hebben opengelegd, na de oorzaken van dien rampspoed en van die kwijning te hebben aangetoond, tot de slotsom, dat het christendom den Javaan niet past, dat het vruchteloos zou zijn nieuwe pogingen aan te wenden om hem er toe te brengen? — Geenszins. — Maar hij wil den beteren, den eenig rationeelen weg daartoe. Vóór den bijbel wil hij de kennis om dien bijbel te verstaan. Vóór het kerkelijk christendom wil hij het geestelijk christendom. Vóór de formulieren wil hij beschaving. Vóór de kerkelijke tucht wil hij goede zeden. En wie, die in het christendom iets meer of iets anders ziet dan een dogma; -- wie, die in den bijbel nog iets anders of iets meer ziet dan het geopenbaarde woord Gods, zal niet beamen dat die rationeele weg inderdaad de betere is? Wie, die de beschaving en de veredeling van den Javaan wil, zal zich bevredigd achten wanneer de Javaan zich noemt orang christen in stede van orang islam, zoo niets in hem veranderd is als de naam?

Neen, de tijd van opregtheid komt met zijne eischen en de tijd van het gezond verstand herneemt zijne regten. De schijn wijke voor de werkelijkheid. De toekomst hangt af van de juiste waardering dier werkelijkheid. Haar zieke plekken wijzen tevens op het geneesmiddel.

Gaarne hadden wij zoo menige belangrijke beschouwing, zoo menig belangwekkend tafereel uit „de evangelische zending" hier afgeschreven maar die beschouwingen en tafereelen zijn zoo talrijk dat hunne overname een nadruk zou schijnen. Toch kunnen wij ons niet onthouden uit het naschrift de volgende zinrijke gedeelten hier terug te geven.

„Zouden de weinige voorstanders van onze verschillende zendeling-genootschappen waarlijk de eenige personen zijn in Nederland, die zich de hoogere belangen van die bevolking aantrekken!

„De indische aangelegenheden zijn tot hiertoe weinig uit het verheven standpunt van roeping en pligt beschouwd.

„Bijna uitsluitend was stoffelijk voordeel het eenige, waarop bij de bespreking der indische aangelegenheden het oog gevestigd bleef.

„Het onderwijs, dat voortreffelijk middel om een volk op te heffen uit zijnen staat van onkunde en ellende, is een veld dat in Indië nog braak ligt.

„Dat euvel moet van de daken verkondigd worden.

„En met goeden moed, want betere dagen schijnen ophanden.

„De overtuiging wordt algemeen, dat ons bestuur in Indië op zedelijke grondslagen rusten moet en een zedelijk doel moet najagen. Wij staan hier tegenover minderjarigen, van wier kapitaal wij vooralsnog het vruchtgebruik hebben, doch wier kapitaal, geestelijk en stoffelijk beide, het in ons vermogen staat te verbeteren.

„Te verbeteren, door allerlei middelen; door een goed en eerlijk bewind, door eene billijke en gemakkelijk verkregen regtspleging, door een verstandige regeling van den maatschappelijken toestand, door het stellen van beginselen in plaats van personen, door nog zooveel meer als de waarlijk verlichte staatkunde van onzen tijd dringend vordert.

„Maar wat ook aanbeveling verdiene, de zorg voor een welingerigt schoolonderwijs, en door zulk een onderwijs voor de ontwikkeling van Javaan en Maleijer, moet elk regtgeaard Nederlander op het hart wegen.

„Waar die zorg behartigd wordt zal langzamerhand ook in onze kolonie de noodlottige kracht van het vooroordeel gebroken, de zin voor zedelijkheid en waarheid versterkt, de waarde van het huisselijk en maatschappelijk leven begrepen worden. Dan zal de Javaan niet langer, als een weerlooze prooi, den toovenaar en waarzegger in handen vallen of misleid worden door zijne priesters en zijne hadjies. Hoogere behoeften zullen ontwaken; de bestaande godsdiensten zullen niet langer voldoen. Maar, God geve het, uit het midden dier polynesische volken zullen mannen verwekt worden, die, op hunne beurt met heiligen geest bezield, eene betere godsdienst aan hunne broederen prediken, eene godsdienst die niet de matte herhaling zijn zal van dat kerkelijk christendom waaronder Europa reeds zoolang gebukt gaat, maar die, weelderig als Java's plantengroei, uit de volheid van zijnen geest en leven ontspringen zal.

„Heerlijk ideaal dat onze oogen nooit zullen aanschouwen, doch dat, als het ooit verwezenlijkt wordt, waarschijnlijk niet aan de werkzaamheid van een meer of min regtzinnig gekleurd zendelinggenootschap te danken zal zijn, maar daaraan, dat Nederland ten aanzien zijner overzeesche bezittingen *alle* zijne christenpligten zal hebben vervuld. Geen nieuw zendeling-genootschap begeeren wij daarom voor de toekomst; maar een nederlandsch volk, dat, van Jezus' geest doordrongen en met naauwkeurige kennis van Indië toegerust, zijne ware roeping tegenover dat schoone land in geen ęnkel opzigt vergeet."

De heer Harthoorn heeft zich in „de evangelische zending" niet bepaald tot Oost-Java. Hij wijdt ook een hoofdstuk aan „de Minahassa van Menâdo". Maar over het christendom in Noord-Celebes spreekt hij niet op grond van eigen aanschouwing maar slechts naar aanleiding van zendingberigten. En inderdaad, eene kritische ontleding dier berigten, zoo als die door hem is verrigt, moest er ook aan doen twijfelen of de zendingzaak in de Minahassa wel de rijpe en rijke vruchten heeft afgeworpen, door de kerkelijke bazuin verkondigd. Wij hadden gewenscht dat de heer Harthoorn de manadoreesche christenen even goed had leeren kennen als de javaansche en zeker zou dan zijn scherpe blik ons een belangrijk tafereel van den toestand des christendoms in de Minahassa hebben bereid. Ook wij zijn van meening, en wij zijn er ook reeds in 1856 openlijk voor uitgekomen, dat het christendom er veel te wenschen overlaat, dat het is te kerkelijk, te bijbelsch, te vormelijk, en dat de kerkelijke tucht ook daar verkeerd werkt. Toch zijn wij van oordeel, dat de evangelisatie der Minahassa van groot nut is geweest. Maar dat nut is niet met eenige juistheid te bepalen omdat er beschaving en evangelisatie hand aan hand zijn gegaan, — en mogten er zijn die beweren, dat de beschaving alléén dezelfde gunstige uitkomsten zou hebben te weeg gebragt, dan bestaat er toch regt te vragen of de uitkomsten in de bestaande mate zouden zijn verkregen

indien niet zoovele zendelingen zich aan het evangeliseren der Minahassa hadden toegewijd.

En nu zij het ons nog vergund te wijzen op eene gevolgtrekking van den schrijver waarbij wij ons niet kunnen neêrleggen. Hij is blijkbaar geneigd aan de regering den eerepalm toe te wijzen in de hervorming der Minahassa. En zeker ook is haar aandeel daarin groot. Maar heeft zij al, door de toepassing van een op den duur onhoudbaar dwangstelsel, goede wegen doen daarstellen, fraaije aanplantingen doen aanleggen, negorijen laten bouwen, en scholen gesticht, op Java deed zij dat ook, en waar is op Java een Minahassa? En heeft nu de regering in de Minahassa bovendien de beschaving en evangelisatie krachtig in de hand gewerkt, dan heeft men toch regt te vragen wat de bevolking er thans nog zou zijn, indien het er aan zendelingen had ontbroken? — De zendelingszaak vond in de Minahassa, onder eene heidensche bevolking een vruchtbaarder bodem dan op Java, onder het Islamisme. De omstandigheden waren in beide gewesten geheel verschillend en de uitkomsten moesten het niet minder zijn.

Maar wat toch, zou men op Java hebben zien gebeuren indien ook daar de regering zich krachtig voorstander der evangelisatie had getoond? — Wat, wanneer niet een Coolen en Embde, maar zendelingen zoo als de Minahassa er had, onder de krachtige hulp van het gouvernement, er aan het werk waren geweest? — Wat, indien men regenten en hoofdpenghoeloes voor de christelijke leer had gewonnen? Zeide niet een regent van Malang, „bekeer *mij*, en mijne geheele bevolking zal mij volgen"? — Wat, indien de regering op Java krachtig de hand geslagen had aan de beschaving der Javanen, aan het allerwege stichten van scholen? — Wat, indien het nederlandsch gouvernement had bevorderd de neiging der inlanders tot het aannemen van kleeding, gewoonten, huizing, meubelering, zeden en taal van de natie, onder wier bestuur en bescherming zij staan? — Gelooft men niet dat dan het christendom onder de Javanen meer duizenden aanhangers zou hebben gewonnen dan thans tientallen? — En zou dan al dat christendom veel, zeer veel te wenschen hebben overgelaten, het zou in allen gevalle een vruchtbaarder grond zijn ter ontkieming van beschaving en kennis dan de islam.

Maar wij haasten ons te bekennen dat het niet de natuurlijke, en daarom niet de goede weg zijn zou. Ook in óns oog is niet bekeering maar beschaving de hoofdzaak. Deze laatste moet in de eerste plaats krachtig worden bevorderd. Daarover zijn natie, vertegenwoordiging en regering het thans eens. Hopen wij dat de regering het aan uitvoering op breede schaal niet zal laten ontbreken. Maar waken wij allen tevens, dat het niet bij goede voornemens blijve, en eischen wij van de regering dat zij steeds in staat zij zich voor de natie te verantwoorden, wat zij in het belang de beschaving en ontwikkeling van de inlandsche bevolkingen heeft verrigt en niet verrigt.

Januarij 1863. BLEEKER.

DE

NEDERLANDSCH-INDISCHE HANDELSVLOOT

IN 1843 EN 1863.

Twintig jaar geleden bestond de in Nederlandsch Indië te huis behoorende handelsvloot uit 243 vaartuigen, t. w. 3 stoomschepen, 29 schepen, 89 barken, 35 brikken, 82 schooners, en 10 kotters, toops en pantjallangs, te zamen metende 21579 lasten en gevoerd door 51 europeesche (of daarmede gelijkstaande), 79 chineesche en 113 arabische of inlandsche gezagvoerders.

In den aanvang van dit jaar waren de cijfers der indische handelsvloot als volgt: 382 vaartuigen t. w. 15 stoomschepen, 11 schepen, 153 barken, 39 brikken, 125 schooners, en 39 kotters, toops en pantjallangs, te zamen metende 38379 lasten en gevoerd door 60 europeesche (of daarmede gelijkstaande), 101 chineesche en 221 arabische of inlandsche gezagvoerders.

Hieruit blijkt alzoo eene totale vermeerdering dier handelsvloot, in twintig jaren, met 139 vaartuigen en wel: 12 stoomschepen, 64 barken, 4 brikken, 43 schooners en 29 kleinere vaartuigen, terwijl slechts het aantal schepen van 29 tot 11 en dus met 18 verminderd is. De inhoud der gezamenlijke schepen is in hetzelfde tijdvak met 16800 lasten of ruim 77 pCt. vermeerderd, eene toename die veel aanzienlijker is dan die van het aantal vaartuigen, welke ruim 57 pCt. bedraagt.

De vermeerdering, de stoomschepen uitgezonderd, komt echter voornamelijk op rekening der buitenbezittingen. Op Java nam het aantal vaartuigen toe van 184 tot 193 en de inhoud der lasten van 16647 tot 26714 waarvan bijkans 2000 lasten komen op de stoomschepen.

De handelsvloot van Sumatra werd dubbel zoo talrijk aan bodems en ook hun gezamenlijke inhoud steeg tot het dubbele.

Van Banka werden in 1843 nog geene handelsvaartuigen vermeld, terwijl zij in de opgaven van 1863 met het cijfer 10 vóorkomen (1 bark, 1 brik en 8 schooners).

Riouw had in 1848 slechts 2, en in 1863 8 schepen.

Van de westkust van Borneo was de handelsflotielje sedert 1843 gestegen van 10 tot 15 en van Bandjermasin sedert 1844 van 4 tot 34

vaartuigen, grootendeels barken. De tonneninhoud dier vaartuigen is in dit tijdvak ook ruim verdubbeld.

Van Makassar werden in 1843 slechts 2 barken vermeld, terwijl het in het begin dezes jaars bezat 3 barken, 2 brikken en 6 schooners.

In de opgaven van 1843 van de Molukken is slechts sprake van 1 brik te Banda, doch volgens die van 1863 bezat Menado 4, Amboina 6, Banda 1 en Ternate 7 vaartuigen, meestal schooners en te zamen metende 457 lasten.

Volgend staatje geeft een overzigt van de handelsvloot op Java te huis behoorende, zoo als zij was zamengesteld in de genoemde jaren 1843 en 1863. De op Madura te huis behoorende vaartuigen, ten getale van 13 in 1843 en van 21 in 1863, zijn daaronder niet begrepen.

HANDELSVLOOT VAN JAVA.

Residentiën.	Stoom-schepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schooners.		Kotters enz.		Totaal.	
	1843.	1863.	1843.	1863.	1843.	1863.	1843.	1863.	1843.	1863.	1843.	1863	1843.	1863.
Batavia....	1	10	7	2	22	16	9	5	5	3	—	—	44	36
Cheribon...	—	—	—	—	1	3	2	—	1	2	—	—	4	5
Tegal.....	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	1	4
Pekalongan.	—	—	2	—	1	5	2	3	4	—	—	—	9	8
Samarang..	1	1	1	2	11	14	4	3	11	2	1	—	29	22
Japara....	—	—	—	—	1	1	—	1	2	2	2	—	5	4
Rembang..	—	—	—	—	14	14	1	1	7	1	—	—	22	16
Soerabaya..	1	4	10	6	23	46	9	12	26	20	1	4	70	92
Pasoeroean.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4	—	6
Totaal..	3	15	20	10	74	99	27	25	56	32	4	12	184	193

Men ontwaart dat de handelsvloot van Batavia, de stoomschepen niet medegerekend, aanmerkelijk in aantal van vaartuigen verminderd is, even als Samarang, en dat slechts met betrekking tot Soerabaya van belangrijke toename van bodems blijkt. Neemt men echter de inhoudsgrootte in lasten tot grondslag van vergelijking, dan worden de uitkomsten met betrekking tot het jaar 1863 aanmerkelijk gunstiger, en blijkt zelfs van niet onaanmerkelijken vooruitgang, zooals volgend staatje aantoont.

Handelsvloot van Java.

Residentiën.	Vaartuigen.		Grootte in lasten.	
	1843.	1863.	1843.	1863.
Batavia . . .	44	36	5355	7014
Cheribon . . .	4	5	281	393
Tegal	1	4	145	453
Pekalongan . .	9	8	628	1027
Samarang . .	29	22	2237	3593
Japara. . . .	5	4	185	139
Rembang . . .	22	16	1494	1538
Soerabaya . .	70	92	6442	13477
Pasoeroean . .	0	6	0	79
Totaal . .	184	193	16647	26714

NEDERLANDSCH INDIË

IN DE

VOLKSVERTEGENWOORDIGING.

VI.

— Nadat in Junij en Julij het pleit der beginselen op koloniaal gebied door de beide takken van het parlement ten voordeele van den vooruitgang was beslist, was eene ernstige hervatting van den strijd door de minderheid niet te verwachten vóór het tijdstip waarop de begrooting voor het departement van koloniën zou zijn ingediend.

— Behoud, antirevolutie en reaktie, onnatuurlijk zaâmverbonden, hadden niet kunnen beletten, dat het beginsel van vooruitgang en ontwikkeling, door de regering, op het voetstuk der feiten op den voorgrond geplaatst, de zege wegdroeg.

— Die zege was veelbeteekenend.

— Eene meerderheid van 18 stemmen in de Tweede Kamer, waar men van den uitslag niet geheel zeker was; — eene meerderheid van 6 stemmen in de Eerste Kamer, waar men grond had bepaalde afkeuring te verwachten.

— Naauwelijks een half jaar vroeger had men den vertegenwoordiger van het beginsel van vooruitgang in de eene Kamer zien waggelen en in de andere Kamer zien terneder werpen.

— Zou de minderheid het verloren terrein herwinnen?

— Het was niet denkbaar, tenzij eene nieuwe agitatie de hartstogten op nieuw ontstak en de hoofden verblindde.

— Want de politiek van vooruitgang is de politiek van het gezond verstand.

— Nederland en Nederlandsch Indië zijn deelen van een zelfde organisch geheel.

— De belangen, stoffelijke, zedelijke, verstandelijke, van een staat, waar ook zijne verschillende deelen zijn gelegen, grijpen noodwendig in elkander, staan onderling in een noodzakelijk verband, in eene vaste verwantschap.

— In den nederlandschen staat zijn slechts nederlandsche belangen.

— Wie spreekt van nederlandsche belangen *in tegenstelling* van nederlandsch-indische belangen is, des bewust of onbewust, min of meer vijandig aan een deel van den Nederlandschen staat, — en omgekeerd.

— De staatkunde van vooruitgang wil den bloei van den staat in zijn geheelen omvang, niet dien van slechts een deel des staats, vooral niet dien van een deel verkregen ten koste van een ander deel.

— Bloei ontstaat slechts uit normale stofwisseling, niet uit ongelijkmatige stofverdeeling.

— Bloei van een gedeelte van den staat verkregen ten koste of ten nadeele van ander deel van denzelfden staat, kan niet duurzaam zijn, omdat de achteruitgang van het teruggestelde deel noodwendig in zich sluit het wegnemen der voorwaarden van dien bloei en steeds om zich heen grijpt tot hij ook het andere deel van den staat heeft aangetast.

— Overvoeding van een orgaan is immer ten nadeele van het organisme waartoe het behoort. Parasietische bloei is slechts ziekelijke welvaart.

— De politiek van vooruitgang is eene staatkunde die herstelt en opbouwt, niet die sloopt of afbreekt. Zij stut wat steun behoeft en bouwt voort op vaste grondslagen; — sloopen mag zij slechts gebreken of wat onbruikbaar is. — Zij houdt in de eerste plaats het oog op het dadelijk staatsbelang en op den aard en de toestanden der bevolkingen, waarover zij hare toepassingen wil brengen.

— Men vreest voor Indië's toestanden de toepassing van westersche begrippen.

— Maar de ontwikkelingspolitiek wil dáár niet de toepassing van westersche begrippen maar wèl de toepassing van westersche beginselen, — dat is: van de groote beginselen van den bloei der natiën. — Een goed beginsel is overal goed.

— Die westersche beginselen eischen voor Indië bevordering van beschaving, bescherming van het eigendomsregt en gestadige ontwikkeling van de drie groote elementen van volkswelvaart, landbouw, nijverheid en handel.

— Ontwikkeling van welvaart is tevens uitstraling van welvaart. Zij volgt de wetten der warmtestralen, die zich in alle rigtingen verbreiden.

— Ontwikkeling van welvaart is bevestiging van orde. De behoefte aan orde en rust neemt met de uitbreiding van welvaart toe in vaste verhoudingen.

— Waar welvaart heerscht kunnen de belastingen in den natuurlijken vorm van het algemeen ruilmiddel zonder bezwaar worden opgebragt.

— Kapitaal in werking is niet alleen voortbrenging van nieuwe welvaart maar ook prikkel tot hoogere produktie.

— Ontwikkeling van welvaart is rente op rente. Zij ontneemt aan de voortbrenging haar grenzen.

— Waarmede voeden zich de drie millioen bewoners van Londen? — Dáár groeit geen graan of weidt geen vee. Maar er groeit ruilbare waarde en waar die is, daar is vleesch en brood.

— Java is zoo groot als geheel oud Engeland. Er groeit veel graan en er weidt veel vee, maar de ruilbare waarde die er wordt voortgebragt vrijwaart er niet voor hongersnood.

— En zoo groot is de kracht van de staatkunde van vooruitgang, dat haar tegenstanders zich ontwapend achten wanneer zij de leus der liberalen ook niet tot de hunne maken.

— Naarmate die staatkunde onbevooroordeeld getoetst wordt aan de behoeften en de toestanden van Indië, moet zij aan voorstanders winnen, al is het, dat men nog lang oneenig blijft omtrent de maatregelen door het koloniaal beleid genomen of te nemen.

— En wat die maatregelen betreft, ook zij kunnen niet missen aan voorstanders te winnen, wanneer zij, door standvastige overeenstemming met het op den voorgrond gestelde beginsel, vertrouwen op hunne waarde gebieden.

— De overwinning door de regering in Junij en Julij behaald, werd evenwel in hare beteekenis verkort door de tegenstanders, die in de toenmalige begrooting voor het departement van koloniën slechts of niet veel meer zagen dan een kredietwet.

— De definitieve begrooting, aan het einde des jaars te behandelen, zou eerst de geschikte gelegenheid aanbieden, om over de koloniale rigting en het koloniaal beleid van het bewind eene beslissende uitspraak van het parlement uit te lokken.

— Naarmate dat tijdstip naderde reorganiseerde zich de bond om een nieuwen slag te wagen.

— Maar een reeks van feiten deed zich voor, na de heropening der Kamers, die deed voorspellen dat de ook nu weder voorgenomen bondsexekutie zou mislukken.

— Reeds het antwoord der Tweede Kamer op de troonrede drukte het vertrouwen uit „dat de voordragt tot regeling der kultures niet uit het oog zal worden verloren", alhoewel van die regeling in de troonrede geen sprake was.

— Ook de rapporten der Tweede Kamer aan den minister van koloniën, uitgebragt vóór de opening der beraadslaging over de begrooting, getuigden meer van aandrang tot handelen dan van zucht tot opwerpen van punten van geschil.

— Maar in het algemeen was de stemming dier rapporten der regering gunstig.

— De beraadslaging der Tweede Kamer over de begrooting werd geopend den 23n November.

— Was het een strijd der partijen; waren het eigenlijke debatten?

— Men mag het niet beweren.

— Het was niet veel anders dan een tweedaagsche aanval, van de woordvoerders van het behoud en der antirevolutie, op het koloniaal bewind.

— Een tiental hunner aanvaardde moedig den strijd, en voerde dien, zoo al niet met meer talent, dan toch met minder heftigheid dan vroeger.

— De suikerregeling en de spoorwegzaak gaven bovendien aanleiding om den strijd niet alleen te voeren tegen de beginselen der regering, maar ook tegen de handelingen des ministers van koloniën.

— En opmerkelijk, maar niet bevredigend, verschijnsel.

— In Junij duurden de debatten 9 dagen lang. Meer dan 30 leden namen er aan deel en onder dezen een aaneengesloten rei van liberalen. — En nu? — Nog niet de helft van dat aantal trad in het strijdperk, en dat waren nog bijkans uitsluitend tegenstanders van de regering.

— Wáar was de liberale partij in de Kamer?

— Zij deed zich naauwelijks hooren anders dan tot het doen van losse opmerkingen of vragen; — en om te doen verwerpen de motie ter verdaging der beraadslagingen tot na het uitbrengen van het verslag over de zaak Stieltjes, — maar in dit laatste deed zij niets anders dan sommige tegenstanders der regering die evenzeer tegen die motie stemden.

— De liberale partij, achtte zij misschien een strijd overbodig, dien zij als bepaaldelijk beslist beschouwde?

— Dat zij geen aandrang gevoelde tot de bestrijding van argumenten, voor de honderdste maal aangevoerd, als waren zij niet reeds even dikwerf weêrlegd, men kan het niet wraken.

— Dat zij den minister alléén liet staan, waar hij aangevallen werd over persoonlijke handelingen, — men kan er haar geen verwijt van maken. De verdediging daarvan was aan den minister.

— Maar waar de liberale beginselen zelve en de gevolgen der toepassing er van werden bestreden en verkeerd voorgesteld en voorgespiegeld, daar was spreken op nieuw haar pligt, — spreken, niet zoo zeer voor de Kamer, in wier zienswijze wel geene belangrijke wijziging zou zijn te bewerken, maar voor de natie, die de debatten leest en wier overtuiging meer voor leiding vatbaar is.

— Zie de schildering der stelsels in de zitting van den 11n December. „Het eene stelsel wil *vooruitgang*, wil *ontwikkeling*, wil *verbetering* van het thans nog bestaande koloniale stelsel; het wil Java *ontwikkelen* in het belang van den *Javaan* en van het *moederland*."

— Dat is natuurlijk het stelsel der liberalen?

— Men bedriegt zich. — Het is de definitie van het stelsel der *konservatieven!!* Het zijn de eigen woorden van een hunner aanvoerders.

— Maar dan het liberale „het andere" stelsel? — Het behoud kent dat nog niet regt. „Omtrent dat stelsel", zeide dezelfde spreker, „bestaat eene nevelachtige wijze van voorstelling."

— Waarom is er geen der liberalen in de Kamer opgestaan om die beweringen te logenstraffen, door te wijzen op den diefstal aan hunne vlag

gepleegd, door dat verzonnen nevelbeeld weg te vagen en er met krachtige trekken een karakterbeeld voor in de plaats te stellen?

— Maar waár is in de Kamers de spreker, vervleescht in de kennis der koloniën, van wien men kan verwachten dat hij den handschoen zal oprapen en het ware beeld der staatkunde van vooruitgang met onuitwischbare trekken schetsen?

— Geen Phidias zonder Grieken.

— De begrooting werd met 31 tegen 24 stemmen aangenomen. — Dus nagenoeg gelijke uitkomst als in Junij. — Maar toch een uitkomst van hooger beteekenis, omdat voor velen de begrooting van Junij niet veel meer was dan een kredietwet; — omdat men in December den minister nagenoeg een jaar had aan het werk gezien; — en omdat sommige handelingen der regering door geen der partijen met bijval waren begroet en andere zelfs door de voorstanders van het bewind afgekeurd.

— Dus: Bevestiging der goedkeuring van het liberaal beginsel op koloniaal gebied, zelfs na de kennisname van nieuwe reeksen van feiten en na onverflaauwde aanvallen in en vooral buiten de vertegenwoordiging.

— Het lot der begrooting in de Eerste Kamer scheen echter nog twijfelachtig.

— Niets weder werd onbeproefd gelaten om de Eerste Kamer tegen het koloniaal gouvernement op te zetten.

— Haar, die de reaktie nog weinige maanden geleden een onthoofd, zielloos ligchaam schold, vleide en dreigde men weêr als vroeger. — Het vaderland was nog steeds in gevaar. — Aan haar was het voorbehouden het te redden.

— Maar de Eerste Kamer liet zich door al het gerucht daarbuiten ontstellen noch ontstemmen.

— Dat ook in haar boezem verdeeldheid was van gevoelen, wien kon het bevreemden?

— Maar die verdeeldheid, reeds gebleken uit het verslag der kommissie van rapporteurs over de begrooting, wees op veranderde overtuigingen ten gunste der regering.

— Bij blijvende bezorgdheid bij velen, sprak men meer dan vroeger van eene afwachtende houding, van het zich neêrleggen bij het gevoelen der meerderheid, — en zelfs ontbrak het niet aan volle goedkeuring van enkelen.

— De diskussie over de begrooting had eerst plaats op den laatsten dag des jaars.

— Heftig weder was de eerste woordvoerder van het koloniaal behoud, maar zijn aanval, even hartstogtelijk en onberaden als zonder terrein- en zaakkennis ondernomen, werd slechts flaauw ondersteund en mislukte volkomen.

— Van de 38 aanwezige leden stemden twee derden vóór de begrooting.

— Alzoo: in de Tweede Kamer aanneming van het budget van koloniën in Junij met 43 tegen 25, in December met 41 tegen 24 stemmen; en in de Eerste Kamer in Julij met 22 tegen 16, en in December met 22 tegen 11 stemmen.

— Dus, in de Tweede Kamer minstens behoud van het verkregene, in de Eerste Kamer vermindering van tegenstand.

— De beteekenis der jongste stemmingen, hoezeer schijnbaar gering, is gewigtig te achten.

— Het „liberaal in Indië" heeft thans herhaaldelijk de vuurproef ondergaan, en met nieuwen glans is het uit den smeltkroes te voorschijn getreden.

— En hiermede, mag men zeggen, is voor het koloniaal bewind een nieuw tijdperk aangebroken.

— Gesteund als het is door eene aanzienlijke meerderheid in het parlement, kan het thans, meer dan in het vorig jaar, doen blijken van wat het ter hervorming van Indië vermag.

— Tot dusverre had het door het parlement meer te doen beslissen over zijne woorden dan over zijne daden.

— De tijd is dáár, over te gaan van woorden tot daden, — tot daden die aan de reden zijner optreding beantwoorden.

— Wat het deed, was gering in verhouding van wat te doen is, — maar dat er weinig tot stand gebragt werd vond tot dusverre verschooning in de onbestemdheid van den wil der natie, in de noodzakelijkheid ook van de afwachting van voorlichting uit Indië.

— Maar het jaar 1864 eischt méér.

— En vooral ook eischt het; — geen schreden rugwaarts, — geen uitbreiding van dwang, — geen miskenning van eigen regten op den grond, — geen transaktie, — geen halfheid; — geen stilstand.

— Het eischt hervorming, niet van boven af, want dat is omkeering, maar van af den bodem; — geen omverwerping van gevels, maar stichting van nieuwe fondamenten; — geen losse grepen in de ekonomie, maa vestiging van grondslagen; — hervorming zonder transaktie of vrees, maar met volharding, met beradenheid, met beleid.

— De sociale toestanden in Indië zijn een gesloten keten. Iedere schakel grijpt in den anderen. Zijn die schakels al broos, zij houden toch de keten bijeen. — Maar weinig zou het baten ter versterking der keten, wanneer men slechts de middelste schalmen door sterkere verving. Haar verband zou er niet te hechter door worden.

— Hervormingen zonder onderling organisch verband zullen slechts zijn van ondergeschikte, dikwerf zelfs van twijfelachtige waarde.

— Het parlement heeft uitspraak gedaan over beginselen.

— Het staat het koloniaal bewind niet ter zijde, om slechts goed te

keuren wat het deed en doet. — Zijn taak mag zich niet bepalen tot die der stemvork. Het toetse niet slechts de toonen, maar menge zich ook in de akkoorden.

— De vertegenwoordigers der natie hebben nog eene andere roeping dan medewerking aan de zedelijke en stoffelijke verheffing der inlandsche bevolkingen.

— Zij houde het oog op de van dag tot dag gewigtiger wordende staatkundige ligging van Nederland in het verre oosten.

— Het zwaartepunt der sociale wereld ligt niet meer uitsluitend in het oude Europa. Sedert lang reeds volgt de nieuwe wereld de wetten zijner eigene magtige gravitatie. — En aan de grenzen van ons Indië schiet een nog nieuwere wereld op, eene nieuwe geweldige massa, waarin de wet der zwaarte weldra met gelijke kracht zal werken.

— Nederlandsch Indië wordt meer en meer het middelpunt der groote wereldbelangen.

— Regts Polynesië en Amerika, links de Kaap, vóór zich de Britten in Indië, de Franschen in Cochin-China, de Spanjaarden in de Philippijnen en de groote rijken van China en Japan, — en achter zich Australië met eene toekomst grooter welligt dan die van eenige natie; — moet ons Indië dáár, in het centrum der wereld, blijven liggen als een afgesneden lid, als een trage massa, als een struikelblok op den grooten handelsweg, als een middeneeuwsch land tusschen de negentiende en twintigste eeuw?

— Men vergete niet dat een blok, dat hindert, in deze eeuw niet liggen blijft.

— Met het oog op de toekomst, indien Nederland eene toekomst wil, is het niet meer slechts wenschelijk, maar wordt het onvermijdelijk, dat eene meer vrijgevige rigting in de plaats trede van de tot dusverre gevolgde; — dat men er bij tijds aan denke het stelsel van planter en koopman te vervangen door een stelsel, een krachtigen en bloeijenden staat passende. — Men werke er tijdig op, de gewesten van onzen staat in het verre oosten niet slechts te doen zijn een bloeijend Nederlandsch Indië maar te gelijk een krachtig Indisch Nederland.

— Mogt de regering zich op het haar waardig standpunt kunnen plaatsen, — bij de vertegenwoordiging, mag men vertrouwen, zal het haar niet aan ondersteuning ontbreken.

's Hage
Januarij 1864.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De suikerproduktie op Java, Mauritius en Cuba, een nieuwe wenk in cijfers.

Men heeft berekend dat de totale produktie van suiker, rietsuiker en beetwortelsuiker, in 1860 heeft bedragen ruim $35^1/_2$ millioen pikol.

De beetwortelsuiker deelde daarin voor $7^1/_4$ millioen pikol, zoodat voor de rietsuiker-produktie het belangrijke cijfer van ruim $28^1/_2$ millioen pikol overblijft.

In die voortbrenging deelde Java slechts voor $6^1/_5$ pCt. Java doet onder in suikerproduktie voor Britsch Indië, voor Brazilië, voor de Engelsche Antillen, voor de Vereenigde Staten, — ook voor het kleine Mauritius — en vooral voor Cuba, een eiland dat nog geen tiende gedeelte van de bevolking van Java bezit. Cuba bragt in 1860 niet minder dan 8,800,000 pikol suiker op, terwijl Java het nog niet tot $1^3/_4$ millioen pikol gebragt had. Mauritius gaf ruim $2^1/_4$ millioen pikol of 1/2 millioen pikol meer dan Java. Het betrekkelijk onbeduidende Réunion met zijn 200,000 inwoners, leverde $1^1/_6$ millioen pikol, de Fransche Antillen $1^3/_5$, Engelsch West-Indië niet veel minder dan 3 millioen, Britsch Indië ruim $2^1/_2$ millioen, en Brazilië $3^1/_5$ millioen pikol.

Volgend staatje geeft een overzigt van de rietsuiker-produktie in verschillende gewesten en toont tevens den rang aan, dien Java in deze produktie bekleedt. Dat die rang een hoogere kon en behoorde te zijn, wie zal het willen ontkennen? Dat Java bij een vrijgeviger stelsel van bestuur, tot grootere bate van bevolking en schatkist, in de ranglijst boven aan kon staan, wie die Java kent zal het betwijfelen?

Suikerproduktie in 1860.

Cuba	8,832,000	pikol.
Brazilië	3,200,000	"
Engelsch West-Indië . .	2,912,000	"
Engelsch Oost-Indië . .	2,560,000	"
Per transport . . .	17,504,000	pikols.

Transport .	17,504,000	pikol.
Mauritius	2,257,600	"
Vereenigde Staten . . .	1,952,000	"
JAVA	1,760,000	"
Fransch West-Indië . .	1,600,000	"
Réunion (Bourbon) . . .	1,152,000	"
Philippijnen	960,000	"
Puerto Rico	928,000	"
Nederlandsch West-Indië.	224,000	"
Deensch West-Indië . .	136,000	"
Andalusië	96,000	"
Andere landen	160,000	"
Totaal . . .	28,739,600	pikol.

Men ziet dat de suikerproduktie van Cuba die van welk ander gewest ook, ver overschaduwt. Bovendien brengt het jaarlijks ongeveer 15 millioen pond tabak in den uitvoerhandel. En toch had dit eiland in 1860 slechts eene bevolking van 1,162,325 zielen, bestaande uit 605,121 blanken, 189,848 vrije kleurlingen en 367,356 slaven. De heer Ramon de la Sagra, aan wien men, behalve het groote werk over Cuba, ook de nieuwere opgaven omtrent dit merkwaardig eiland te danken heeft, zegt omtrent de toename van kultuur en handel aldaar onder anderen het volgende:

De vooruitgang van den handel en de toename der inkomsten zijn hoogst merkwaardig, vooral wanneer men let op de hinderpalen die te overwinnen waren. Een dier hinderpalen, en niet de minst voorname, is als geweven in den maatschappelijken toestand. De slavenarbeid bestaat nog, maar daar de slavernij in de omliggende koloniën is afgeschaft, de slavenhandel verboden en het werven van arbeiders zeer moeijelijk, om niet te zeggen onmogelijk, geworden, heeft men het element van produktie moeten wijzigen, de werktuigelijke kracht der machines stellen in de plaats van den handenarbeid. Men heeft de nieuwere ontdekkingen van de wetenschap moeten aannemen, de doelmatiger werkwijze in toepassing brengen en, in een woord, kultuur en fabriekatie hervormen. Deze taak is gelukkig volbragt. Niet alleen is de suikerproduktie behouden gebleven, maar zij is ook aanmerkelijk toegenomen en de standvastige vermindering van den handenarbeid is zonder invloed gebleven van den oogenblik af dat werktuigen dien hebben kunnen vervangen.

Een Engelsche courant in Nederlandsch Indië.

Naast de betrekkelijk reeds talrijke periodieke geschriften, die in Nederlandsch Indië het licht zien, zooals de vier Bataviasche Tijdschriften en de Dagbladen van Batavia, Samarang, Soerabaya, Pasoeroean, Makassar

en Padang, zijn in den loop dezes jaars nog drie nieuwe verrezen, te weten: 1o. het Indisch Weekblad van het Regt, 2o. de Militaire Courant voor het nederlandsch-indisch leger (het eerste nommer verscheen 6 September jl.) en 3o. *The Java Times*, een blad dat tweemaal 's maands zal verschijnen en waarvan het 1e nommer, uitgegeven 30 Oktober jl., ons met de laatst aangekomen mail werd toegezonden. De uitgave in Nederlandsch Indië van een blad in de engelsche taal is, sedert de wederherstelling van ons gezag in den indischen archipel, een nieuw verschijnsel, dat wij niet onopgemerkt mogen laten. Of wij ons daarover te verheugen zullen hebben, zal afhangen van den geest waarin de Java-Times zal worden geschreven en van den toon dien het zal aanslaan. Maar naar het programma te oordeelen valt al dadelijk eene nuttige strekking er van in het oog. Dit programma laten wij hier met de eigen woorden van de redaktie volgen.

It is with no little anxiety that the Editors of the Java Times present this paper to the Java public,- anxiety arising not so much from a dread of the undertaking not meeting with a kindly support at the hands of the British and other residents in the island, but from a feeling that the ground whereon they have planted their footsteps is so rough, so hard, and so besieged with dangers and difficulties, that it might possibly be found hereafter that it would have been better to have left so arduous a task to others.

Often have such thoughts crowded themselves on our imagination, and almost peremptorily forbade us from approaching the task. But in spite of these evil forebodings, we have preferred looking on the bright side of the work, we have requested our unwelcome visitors to retire meanwhile into the back ground, and the result has been the birth of this our first number of the Java Times.

It may indeed seem to many to be an useless task to publish an English newspaper in a place where so many Dutch ones appear weekly, and where so many foreign ones are received regularly mail after mail, whilst others go a step further and doubt the propriety of the whole concern. — Let these persons but for a moment consider, how that in the first place the majority of the foreign residents in this island, are almost totally ignorant of the vernacular, and how that in the second the Dutch language is like a sealed book to all except the natives of Holland and of her colonies, and then perhaps the intention of this paper will be more apparent. *It is to bring the knowledge of daily and passing events, of important or interesting facts to those who otherwise would be debarred from gaining the intelligence. It is to make this lovely island more known to other lands, to raise the veil of mist which enshrouds ist present daily occurrences, and thus to prevent its becoming to many, a sort of ultima Thule, a spot whereof the existence alone is known to be a certainty, but whereof the habits and customs remain buried in obscurity.*

But we have other objects in view also. The papers at present appearing in Java are for the most part filled up with matters of very little

interest to the general reader, and sometimes are nearly wholly taken up with personal disputes. That such will not be the case with our paper, we need not assure our readers. We shall do our utmost to bring before the public a journal which will contain as much of the local news of the day, as comes within our reach, full and trustworthy commercial and shipping intelligence, articles on the state of affairs at home and abroad, and extracts from papers which are not always to be found on the shelves of most of our friends.

This then we may call the programme of the Java Times, the basis on which we intend working. That we may not come up to our mark is probable, that we shall do our utmost to attain to it, is certain. And, while we acknowledge the great difficulties of our work, and our own inexperience and unfitness to accomplish it perfectly, while also we are aware that there will be those who will criticise this paper, and cry down its articles, we fear not, but throw ourselves on the support of those less severe critics, who, instead of balking our infant efforts, will aid us by kind words, suggestions, maybe sometimes bij articles, to persevere in our efforts and to carry through our purpose. To these we address this and following numbers, to them we look for support and we feel sure that an indulgent public will be ready to stand by us.

Iets over het schoolonderwijs onder de inlanders.

In het werkje van den heer J. E. Harthoorn, getiteld „de evangelische zending en Oost-Java", waarvan eene bijzondere aankondiging in dit nommer voorkomt, zijn eenige denkbeelden aangegeven ter voorziening in een behoorlijk en noodig toezigt op het onderwijs op de inlandsche gouvernementsscholen in Nederlandsch Indië, welke denkbeelden ons voorkomen wel eene bijzondere overweging te verdienen. De daarbij tevens vermelde feiten zijn wel bekend, maar de korte mededeeling er van schijnt niet geheel overbodig. Ziehier wat de heer Harthoorn omtrent een en ander, in de bijlage achter zijn werkje, heeft ter nedergesteld.

In 1852 stichtte het gouvernement te Soerakarta eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers op Java en Madura; en in 1856 eene andere nabij Boekit-tinggi op Sumatra. Thans bestaat het voornemen nog twee dergelijke inrigtingen, één in Oost- en één in West-Java, te vormen. Bovendien werden op de hoofd- en andere voorname plaatsen in verschillende residentiën op Java en in de residentiën Padang op Sumatra zoogenaamde provinciale scholen, noodzakelijk voor de kinderen van hoofden, opgerigt. Aan het hoofd van sommige dezer scholen staan gewezen kweekelingen van de school te Soerakarta. Bij de meesten evenwel moet men zich te vreden stellen met Javanen, die door bijzonder onderwijs of eigen oefening het

een of ander geleerd hebben. Het toezigt op deze scholen wordt door europeesche en inlandsche ambtenaren uitgeoefend.

De toestand der provinciale scholen laat dus altijd nog veel te wenschen over. Niet alleen zijn de hulpmiddelen bij het onderwijs nog onvoldoende, maar ook het grootste aantal der onderwijzers mist de noodige vorming. En zelfs, waar het laatste niet het geval is, zooals bij de weinige scholen, waaraan gewezen leerlingen van de kweekschool geplaatst zijn, zelfs daar bestaat nog gegronde vrees, dat het onderwijs al te weinig vormend en opwekkend is. De Javaan, ook de javaansche onderwijzer, behandelt alles werktuigelijk, en verliest, aan zich zelven overgelaten, spoedig den regten lust en ingenomenheid met zijn werk. En genoegzaam aan zich zelve overgelaten zijn de onderwijzers. De inlandsche hoofden, die met het toezigt op de school zijn belast, hebben van onderwijs geen begrip, en de europeesche ambtenaren zijn met te veelvuldige werkzaamheden overladen, dan dat in den regel hun toezigt veel verder dan het uitwendige der school zou kunnen reiken. Mogen dus deze scholen den aanstaanden ambtenaar eenige kennis en kunstvaardigheid aanbrengen, die hem later in zijne betrekking van dienst zijn, het blijft evenwel te betwijfelen, dat zij voor het volk wezenlijke vruchten zullen dragen.

Het gebrek dezer scholen, waardoor zij aan hare eigenlijke bestemming niet voldoen, kan, maar wij meenen, door een eenvoudig middel verholpen worden. Dat middel is het aanstellen van europeesche onderwijzers aan het hoofd der provinciale scholen. Hunne taak zou, naar wij ons voorstellen, eene dubbele taak zijn: het onderwijs op de school in de hoofdplaats en het toezigt op de scholen van de voorname plaatsen in de residentie of adsistent-residentie. Door dien maatregel zouden de scholen in de hoofdplaats degelijk worden en die op de voorname plaatsen voor volstrekte doode werktuigelijkheid bewaard blijven. Die europeesche onderwijzer toch zou niet zijn opzigt moeten bepalen tot een oppervlakkig schoolbezoek eens of tweemalen des jaars. Maar het zou hem vergund moeten zijn, nu en dan de onderwijzers in de hoofdplaats te vereenigen, om door theoretisch en praktisch herhalingsonderwijs belangstelling bij hen te wekken of levendig te houden, en in het algemeen hen beter te vormen voor hun werk. Dit op Java. Maar niet alleen Java, ook de overige grootere of kleinere eilanden aan ons gezag onderworpen, gevoelen meer of min behoefte aan schoolonderwijs. Ook daar mag het lager onderwijs niet verzuimd worden. Ook daar moeten kweekscholen voor onderwijzers en scholen voor kinderen verrijzen.

Hoe zal men in al die behoeften voorzien? Zal het gouvernement er niet voor terugdeinzen de post, die het jaarlijks op de begrooting voor het onderwijs uittrekt,.... welligt te vertienvoudigen? Doch waartoe gevraagd wat het gouvernement willen of niet willen zal. Liever eerst zelfs iets gedaan met ernst, met ingenomenheid; met toewijding des harten, en de uitwerking zal niet falen. Het gouvernement, die gewenschte en magtige bondgenoot (getuige hetgeen onlangs in 's lands hooge vergaderzaal over

het onderwijs bij de inlandsche bevolking behandeld werd) zal zijne veel vermogende hulp niet ontzeggen. Maar indien nu reeds allen, die van een welingerigt lager onderwijs bij de inlandsche bevolking schoone verwachtingen koesteren, zich vereenigden tot eene maatschappij ter bevordering van dat onderwijs, hoe veel zou dan niet tot stand kunnen komen! Een instituut voor europeesche onderwijzers, bij de inlandsche bevolking van den archipel, kon worden opgerigt; europeesche onderwijzers konden, onder toestemming en medewerking van het gouvernement, bij voorbeeld aan het hoofd der reeds gevestigde provinciale scholen, worden geplaatst; maatregelen konden worden beraamd ter verbetering en vermeerdering van de hulpmiddelen bij het onderwijs en ter verkrijging eener gewenschte lektuur voor de volleerde scholieren. Bij elke gepaste gelegenheid zou die maatschappij de zaak van het onderwijs bij de volken in gindsche gewesten kunnen bepleiten, en elk geoorloofd middel aangrijpen om het hart van Nederland daarvoor te winnen.

Wij voor ons koesteren den stillen wensch, dat eerlang in Nederland moge ontstaan: een *Maatschappij ter bevordering van nationaal schoolonderwijs bij de volken van Neêrlandsch Oost-Indië.*

Met de vermelding van den wensch moeten wij ons voor het oogenblik te vreden stellen; daar wij op het hier geopperde denkbeeld later terugkomen.

De opheffing van de gedwongen nagelkultuur en van het nagelmonopolie.

De Javasche couranten, per laatste mail hier te lande aangebragt, melden het besluit tot opheffing van de gedwongen nagelkultuur en van het nagelmonopolie, een gewigtige maatregel waarop in de laatste jaren meermalen en vooral ook nog in het eerste nommer van den vorigen jaargang van dit Tijdschrift was aangedrongen en waaromtrent men sedert eenige weken reeds wist dat door den minister van koloniën magtiging of bevelen naar Indië waren gezonden. Dat gewigtig besluit is nog van te meer belang omdat het, onzes inziens, met zich brengt de opheffing der grondslavernij, die op Amboina en de Uliassers werd in stand gehouden juist door de bepalingen op de dwangkultuur. Het indisch besluit luidt als volgt:

De gouverneur-generaal van Nederlandsch Indë, enz.

Doet te weten:

Dat hij, door den Koning gemagtigd zijnde tot opheffing der verpligte teelt en levering van kruidnagelen in de residentie Amboina en onderhoorigheden en tot invoering eener belasting per huisgezin van de negorij's bevolking aldaar:

Lettende op de artikelen 20, 29, 31 en 33 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië:

Heeft goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Met intrekking van al de daaromtrent bestaande bepalingen en

daarmede in verband staande voorschriften en verordeningen, wordt met 1° Januarij 1864 de verpligte teelt en levering van kruidnagelen in de residentie Amboina en onderhoorigheden afgeschaft.

Art. 2. Uiterlijk tot ultimo December 1868 worden de kruidnagelen, op die eilanden geteeld, ingekocht van hen, die ze komen aanbieden, tegen den prijs van 24 cent het amsterdamsch pond.

Art. 3. Met 1 Januarij 1864 wordt in die residentie ingevoerd eene belasting van een gulden per huisgezin, behoorende tot de negorij's bevolking, welke belasting jaarlijks met een gelijk bedrag wordt verhoogd, totdat zij over 1868 zal gebragt zijn op vijf gulden per huisgezin 's jaars.

Art. 4. De wijze van inning dezer belasting en de vrijstelling daarvan worden nader geregeld.

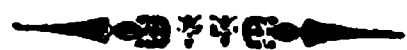
En opdat niemand hiervan onwetendheid voorwende, zal deze in het Staatsblad van Nederlandsch Indië geplaatst en, voor zooveel noodig, in de inlandsche en chineesche talen worden aangeplakt.

Gelast en beveelt voorts, dat alle hooge en lage kollegiën en ambtenaren, officieren, justicieren, ieder voor zooveel hem aangaat, aan de stipte naleving dezer de hand zullen houden, zonder oogluiking of aanzien des persoons.

(Staatsblad n°. 169.)

Het individuëel grondbezit op Java.

In de den 25sten Januarij j. l. gehouden algemeene vergadering van het Indisch Genootschap is eene hoogst belangrijke beraadslaging gevoerd over het individuëel grondbezit op Java. Drie punten kwamen daarbij in behandeling. 1°. Wat is de tegenwoordige toestand van het individuëel grondbezit? 2°. Welke verbeteringen zijn ten opzigte van het grondbezit op Java wenschelijk? 3°. Welke zijn de middelen om tot die verbetering te geraken? Uit de gedane mededeelingen bleek dat het individuëel grondbezit op Java nog in vele streken bestaat en zelfs veel meer dan vermoed werd; dat het op nog uitgebreider schaal bestaan heeft, maar bij de invoering van het kultuurstelsel plaats heeft moeten maken voor het kommunaal bezit, dat veel minder uitgebreid bestond vóór de invoering van dit stelsel. Algemeen werd in die vergadering de geleidelijke oplossing van het kommunaal in individuëel grondbezit, zoowel in het belang van den staat als in dat der bevolking, wenschelijk geacht, terwijl men meende, dat tot bereiking van dat dóel de volgende punten overweging zouden verdienen. 1°. Wettiging van het bestaande individuëel bezit. 2°. Vestiging van het individuëel bezit door ontginning van woeste gronden verkregen of te verkrijgen. 3°. Staking van verdere splitsing der gemeentegronden. 4°. Onderlinge verdeeling der sawahs onder de regthebbenden.

DE
REAKTIE
EN DE
VRIJE EN GEDWONGEN TABAKSKULTUUR
IN
REMBANG.

Toen, eenige jaren geleden, de feiten op Java, onder een onbeschaamd toegepast batigslot-stelsel lang verborgen gebleven, luider en luider be gonnen te spreken, gevoelde de reaktie, toen nog aan het bewind, dat haar rijk begon te waggelen.

Zij toch kon slechts bloeijen in het rijk der duisternis, in het rijk der nachtdieren, die, zich slechts in het duister werpende op hun argelooze prooi, in het daglicht den slaap der zachtmoedigheid schijnen te slapen.

Zij begreep dat het uit zou zijn met haar heerschappij, zoodra het der natie zou gebleken zijn dat de millioenen, haar aangeboden als de uitkomst van een wijs, zachtmoedig en vaderlijk beheer, niet veel anders waren dan de op een weerloozen vijand prijs gemaakte buit.

In haar geldhonger die gestadige vermeerdering van het batig slot gebood, sloot zij de oogen voor elken anderen weg om dien gouddorst te bevredigen, omdat de ondervinding scheen bewezen te hebben dat haar stelsel van dwang een zeker middel was om goud te slaan uit het zweet en bloed der inlanders.

Haar geheele stelsel loste zich op, niet in dat van een regtvaardig bestuur, maar in het verkrijgen van de millioenen, — zoo veel en zoo spoedig mogelijk.

De natie, evenzeer door het edel metaal verblind en niet kunnende vermoeden de onzuivere mijn die het opbragt, berustte lang in de uitkomst en kuste de hand, die verligting bragt in hare lasten.

Dat was de kracht van het stelsel. De natie smaakte den wijn zonder te denken aan de druiven die er voor waren uitgeperst, — en de wijn

wond op en deed drinken op de wijngaardeniers — en bragt daarna tot eene zoete bedwelming.

Dien zoeten roes te onderhouden was de noodzakelijke staatkunde van de reaktie.

Elke poging, om die bedwelming weg te nemen, moest worden onderdrukt. Elk feit, dat aantoonde dat de wingerd roekeloos werd beheerd, moest worden verborgen gehouden.

En dat deed men naar vermogen en lang met gelukkig gevolg. Het raderwerk was met groot talent zamengesteld. Het belang van ambtenaren en kontraktanten werd er zoo naauw aan verbonden, deels door het schenken van voordeelen, deels door het inprenten van vrees voor ongenade, dat de enkele stemmen, die zich toch nog nu en dan tegen het gevolgde stelsel verhieven, gemakkelijk werden gesmoord en aan de verachting prijs gegeven. Het argument der millioenen was langen tijd krachtiger dan het argument der regtvaardigheid.

Maar dat stelsel kon niet beletten dat een ander stelsel meer en meer wortel schoot, een stelsel van vrije ontwikkeling en van vrije kultuur.

Het dwangstelsel in zijn nieuweren vorm, vond, bij zijn ontstaan, eene op vele plaatsen op breede schaal gevestigde partikuliere kultuur. Zijn stichter beweerde die partikuliere kultuur niet minder lief te hebben dan het stelsel dat hij invoerde, maar die bewering werd niet bevestigd door de feiten, en de opvolgende leiders van het dwangstelsel hebben, meer nog dan de stichter, zich vijanden betoond van de kultuur van produkten voor de europeesche markt waaraan de gouvernements lastgeving en leiding ontbrak.

Maar de tegenstand kon slechts belemmeren, niet beletten.

De partikuliere kultuur op Java is zich blijven ontwikkelen, niettegenstaande de hinderpalen haar in den weg gelegd. — De inlandsche bevolkingen zagen daarin voor zich meer heil dan in de slecht beloonde kultures, waartoe zij door de gouvermentale magten werden gedwongen.

De treffendste voorbeelden, van deze voorkeur der inlandsche bevolking voor vrijwilligen boven gedwongen kultuur-arbeid, leverde de tabaksteelt.

Overal waar die kultuur gouvernementaal was en is, drukte zij en drukt zij nog de bevolking, bij haar ingedeeld, zoodanig dat het gouvernement zelf het niet heeft kunnen verbloemen.

Overal waar die kultuur partikulier was, droeg zij de kiemen van bloei en welvaart der bevolking in zich, en duizendtallen op duizendtallen bouws gronden in de oostelijke helft van Java werden vrijwillig met tabak beplant en leverden weldra millioenen ponden jaarlijks aan de europeesche markt en deden uitgestrekte woeste gronden in middelpunten van bedrijvigheid en welvaart herscheppen.

Die feiten waren een doorn in het oog van hen, die geen heil zagen buiten het dwangstelsel.

Maar de millioenen ponden tabak waren niet te verduisteren. Het feit dier belangrijke produktie kon niet worden geloochend.

Men trachtte nu de beteekenis er van te vervalschen.

Hiermede was men aanvankelijk gelukkiger. De residentie Rembang scheen daartoe het meest geschikte mikpunt, en de resident, die aldaar zoo veel bijgedragen had aan de partikuliere tabakskultuur uitbreiding te geven, moest er het slagtoffer van worden.

De vrijwillige arbeid in Rembang *moest* vermomde dwang zijn, want vrijwillige arbeid op Java *mogt* niet heeten te bestaan.

De minister van koloniën Rochussen had het den volke in 's lands vergaderzaal verkondigd, dat die vrije arbeid een droombeeld was. — Wie aan dien vrijen arbeid geloofde en er zich voorstander van betoonde, werd „vrij-arbeider" gescholden en „vrij-arbeider", „radikaal" en „roode slooper" wierden bij de mannen der reaktie gelijkbeteekenende woorden.

Bovendien, het moest het voorkomen hebben dat de zachtmoedige inlanders door die vrij-arbeiders werden bedrogen en misleid, dat zij monopolieën wisten te verkrijgen, dat zij 's lands houtbosschen plunderden of zich lieten wegschenken, en wat niet al meer.

Op den resident Bekking, den man der vrije tabakskultuur in Rembang, moest al de verbolgenheid der regering, toen in volle reaktie, losbreken.

Er moest een coup-d'état worden gewaagd. — De natie en de vertegenwoordiging waren wakker geworden. Zoo zij al niet Indië naar behooren kenden, zij hadden toch het instinkt, dat het onder een verdorven stelsel ging gebukt. Zóóveel ook was reeds doorgeschemerd, dat het der reaktie in de eerste plaats te doen was om het bewind in handen te houden, om de magt niet te verliezen gunsten, plaatsen en kontrakten uit te deelen; — zóóveel was reeds duidelijk geworden, dat de belangen der inlandsche bevolkingen geheel op den achtergrond werden gesteld en dat het indisch goud niet vlekkeloos in de schatkist werd gestort.

Wat zou de natie zeggen, indien het haar bleek in welke mate de partikuliere kultuur slaagde?; — wat, indien het haar duidelijk werd dat haar vrije ontwikkeling geheel andere uitkomsten opleverde dan het dwangstelsel?; — wat, indien het bleek dat de millioenen ponden tabak door de partikuliere kultuur voortgebragt, de bevolking hadden verrijkt, den staat ten belangrijke bate waren geweest en onzen handel en onze vaderlandsche industrie belangrijk hadden gevoed, terwijl op de gedwongen tabakskultuur de vloek der inlandsche bevolking rustte en die teelt desniettemin tot dwergachtige uitkomsten leidde voor gouvernement en handel?

De coup-d'état werd gewaagd. Eene enquête werd bevolen — en het resultaat was het besluit van den gouverneur-generaal Pahud van den 12den April 1861 no. 1, waarbij de resident Bekking en zijn opvolger werden getroffen en de partikuliere kultuur gestigmatiseerd.

Toen juichte de reaktie. Zij sprak van niets als van de „*schandalen*" van den vrijen arbeid in Rembang.

Dat was het doel geweest; de vrije arbeid en de voorstanders er van moesten worden *geschandaliseerd*. De giftslang had hare tanden in het vleesch geslagen en het venijn had gewerkt.

Maar de heer Bekking was de man niet om zich te laten schandalise-

ren. Sterk door zijn goed regt, leidde hij zijne handelingen en den toestand der partikuliere tabakskultuur voor de natie bloot. Hij berustte ook niet in het besluit, dat hem door den gouverneur-generaal Pahud was naar het hoofd geslingerd, en hij drong aan op een nieuw en onpartijdig onderzoek der Rembangsche kwestie.

Dat onderzoek werd door den minister Loudon bevolen en door den gouverneur-generaal Sloet van de Beele opgedragen aan een der uitstekendste indische ambtenaren, den resident, thans lid in den raad van Indië, O. van Rees.

Het is dit onderzoek, waarvan de uitkomst den tegenwoordigen gouverneur-generaal heeft geleid den heer Bekking in zijne eer, wij zullen niet zeggen te herstellen, maar te handhaven.

Maar het gewigt van dat onderzoek ligt niet in eene, trouwens onvoldoende, vergoeding van een een ambtenaar aangedaan onregt, maar in de schitterende oplossing van een der belangrijkste koloniale vraagstukken.

Het is daarom vooral dat wij niet konden nalaten de pen op te vatten om de aandacht der natie te vestigen op een der teederste, maar tevens gewigtigste, punten van het koloniaal staatsbeleid, dat aan de tegenwoordige rigting voorafging.

De regering heeft thans aan de volksvertegenwoording overgelegd en openbaar gemaakt de „stukken betreffende de partikuliere tabaksteelt in de residentie Rembang." Men kan die lezen in het Bijblad tot de Staats-Courant van dit jaar (Bijlagen p. 857—890). De kouranten hebben ook reeds eenige voorname punten uit die stukken medegedeeld, waardoor aan de natie de oogen eenigzins hebben kunnen opengaan over de niet te kwalificeren handelingen van het bestuur, zoolang de reaktie aan het bewind was.

En bovendien heeft, dezer dagen, de heer Bekking zelf, in eene brochure, getiteld: „de schandalen van den vrijen arbeid in Rembang" eene toelichting gegeven op de door den heer O. van Rees bewerkstelligde enquête.

Uit die stukken kan men de juiste kennis putten der waarheid, die in de vroegere rapporten van de heeren Boutmy en Canneman verwrongen was en waarop het besluit was gegrond van den gouverneur-generaal Pahud, dat, en wie zal het na volledige kennisname der feiten niet beamen?, door den heer Bekking genoemd wordt het *grootste* schandaal in de kwestie van den vrijen arbeid. Onwillekeurig denkt men dan ook, na de lezing der brochure van den heer Bekking, aan de woorden van Jean Chretien Baud, waarmede hij haar opent: „de banvloek treffe den staatsman, die zijne geleende magt bezigt om vrienden te begunstigen en vijanden te vervolgen en die in elke beslissing slechts den persoon, niet de zaak voor oogen heeft. Een zoodanige is even schuldig, ja, gemerkt den onstrafbaren aard van het vergrijp, schuldiger dan hij, die de handen slaat aan het hem toebetrouwde goed." Maar de staatsmannen die, door de voorgewende schandalen van den vrijen arbeid, zich zelven het meest hebben onteerd, zij hadden niet uitsluitend den persoon op het oog, de zaak ging bij hen boven al, maar het was eene slechte, geen eerlijke, zaak; — en het kwaad, dat zij hebben berokkend, bepaalt zich niet tot de personen

die zij wilden treffen, maar zij hebben de normale ontwikkeling van geheele landstreken er door gestremd, duizenden en duizenden personen de voordeelen onthouden die hun werden aangeboden, de produktie belemmerd, niet onaanzienlijke baten uit de schatkist geweerd en den handel en de vaderlandsche industrie benadeeld.

Men ziet er uit, waartoe het drijven leidt eener staatkundige partij, die zich niet heeft ontzien van de meest onedele middelen gebruik te maken om eene onedele zaak te doen zegevieren.

Het is van belang de stem te vernemen van den raad van Indië van Rees. Die stem zal door niemand worden gewraakt, waar hij de toestanden van Rembang blootlegt. Wij geven hier woordelijk terug wat hij in de hoofdzaak van de gedwongen en vrije tabaksteelt zegt.

„Dat gewest (Rembang) is, door de geaardheid van den grond, maar bovenal door gemis aan voldoende irrigatie, geruimen tijd verschoond gebleven van de gedwongene gouvernements kultuur.

Dezelfde oorzaak waardoor de rijstkultuur, grootendeels alleen van den regen afhankelijk, meer dan elders aan mislukking onderhevig was, had tot gevolg, dat de bevolking, om in hare behoeften te voorzien, zich meer bijzonder op de teelt van tweede gewassen toelegde, waaraan door europeesche en inlandsche besturen, ter voorkoming van gebrek en hongersnood, immer krachtig de hand werd gehouden.

Onder de tweede gewassen heeft, sedert lange jaren, de bouw van Javatabak eene voorname plaats bekleed.

Overdreven ingenomenheid met het stelsel van gedwongen kultuur, buitensporige schatting van de zegeningen, die het over land en volk zoude verspreiden, schijnen er toe geleid te hebben, om van de plaatselijke gesteldheid partij te trekken, de residentie Rembang, die ongeschikt was tot voortbrenging van koffij en slechts eene onbeduidende min gunstige gelegenheid aanbood voor de teelt van suikerriet, evenwel te bestemmen tot de levering van eenig artikel voor de europeesche markt, dat geen ander kon zijn dan tabak.

Derhalve werden met onderscheidene Europeanen kontrakten gesloten, waarvan de strekking was, dat het gouvernement, door de landbouwende bevolking, in *dwang* kooltabak liet planten, welke tegen bepaalde prijzen *per bouw* aan de ondernemers moest worden afgeleverd.

De aanvankelijke resultaten dier overeenkomsten waren voor *geen* der bij de zaak betrokken partijen bevredigend.

De bevolking werd tot afstand van een gedeelte harer velden, tot *zwaren* arbeid, welke haar verhinderde ligter en voordeeliger werk naar eigen verkiezing te verrigten, verpligt, tegen *onevenredig*, *uiterst karig loon.*

Het gouvernement leed verlies door de verstrekking van rentelooze voorschotten, waarvan een niet onbeduidend gedeelte, door onvermogen der ondernemers, achtereenvolgens moest worden afgeschreven en derfde elke regtstreeksche winst.

De ondernemers zelven zagen zich in hunne verwachtingen bitter te leur gesteld, ten gevolge van de onbekendheid van den hier geteelden tabak op de europeesche markt en de weinige gewildheid van dat artikel ook door gebrekkige bereiding.

Voor de laatste partij kwam in dien toestand later verbetering, door de stijgende waarde in Europa, doch niet anders dan ten koste van eene andere partij, de bevolking, welke door de steeds hooger klimmende eischen van het eigenbelang der ondernemers — gouvernements kontraktanten — meer en meer gedwongen werd, aan de kultuur van tabak, met verlies van eigen tijd en voordeel, minutieuse zorgen te besteden, waardoor die kultuur, naar het getuigen van den inspekteur der kultures in de 2e afdeeling, van landbouw, tuinbouw was geworden.

Geen residentie was ongeschikter dan Rembang voor de toepassing der zonderlinge leer, *dat de arbeidszin der bevolking moest worden opgewekt door dwang en onevenredig loon.*

Omtrent die onevenredigheid teeken ik aan, dat, volgens den inspekteur der kultures, de beplanting en het onderhoud van een bouw tabak, wanneer het werk in daghuur geschiedde, tegen eene betaling van 15 duiten daags voor een arbeider en 40 duiten voor een span karbouwen, naar de proeven door onderscheidene kontraktanten genomen, zouden kosten *f* 100, zoodat de bevolking, met die betaling, slechts een zeer karig loon zoude genieten en *niets* verdienen, in dien zin, dat zij niet het minste aandeel zou hebben in de resultaten der kultuur.

De betaling nu, die de bevolking, krachtens de door de ondernemers met het gouvernement gesloten kontrakten, erlangt, loopt uiteen van *f* 40 tot *f* 100 per bouw en is dus *nog veel minder* dan aan *karig bezoldigde daglooners* zoude toekomen!

Te dezer zake zij het mij vergund de aandacht te vestigen op eene partikuliere korrespondentie.

In een brief van 21 Mei 1856, zegt de administrateur Roorda van Eysinga van het kontrakt Widang, onder anderen, het volgende aan de kooplieden Major Matzen & Co.:

„ „ Men koos de tabakskultuur, als de *drukkendste*, om de proef te nemen. Ja, zij is drukkend, *ontevredenheid*, *zamenscholingen*, *moedwillig verbranden van schuren*, *volksverloop*, alles getuigt er van. De bevolking van het distrikt Rengel, waarin 175 bouws voor den heer Vreede en 75 bouws voor den heer de Mol geplant worden, *verminderde*, in *vier* jaren, van 75,000 tot op 40,000 zielen! Maar ik wil liever de cijfers uit de boeken van den heer de Mol laten spreken. Voor het gewas 1854, werden van 4 April 1854 tot 27 Februarij 1855 — dat is gedurende 330 dagen — dagelijks 800 man hier te werk gesteld en hun, om eene buitengewone gift van *f* 1250, na eene manifestatie der ontevreden planters, hun door den heer de Mol gekoncedeerd, niet te noemen, uitbetaald aan plantloon *f* 7500, dus 800 × 330 = 264,000 dagloonen bedragende *f* 7500, wordt een dagloon van 2⁴/₃ cent! Waar ter wereld zou zulk een loon welvaart kunnen verspreiden?" "

Zoo sprak in 1856 de beheerder eener tabaksonderneming — kontrakt — tot zijne principalen!

Alle ambtenaren en inlandsche hoofden, die ik gehoord heb, zijn het daaromtrent eens, dat de vrije tabakskultuur *meer* voordeel voor de bevolking oplevert dan de teelt van meest alle andere gewassen, en in Rembang *welvaart aangebragt* en gestrekt heeft tot *leniging der bezwaren aan de gedwongen kultuur verbonden!*

Deze meening stemt geheel overeen met het getuigenis van den resident Boutmy, in zijn rapport van 12 November, en hetwelk ik meende hier terug te moeten geven, te eerder dewijl die hoofdambtenaar vroeger, als adsistent-resident van Bodjonegoro, met Rembang had kennis gemaakt en later dat gewest als inspekteur heeft bezocht, zoodat hij er geen vreemdeling was en het met het verledene kon vergelijken.

Hij zegt: *dat de vrijwillige tabakskultuur het groote voordeel heeft van individuëel plaats te hebben; de kleine man kontrakteert met den fabriekant zelven, die dagelijks met hem omgaat, zelf onderzoekt en voor zijne données niet meer van de hoofden afhankelijk is. Deze zijn genoopt geworden, zich meer met hunne onderhoorigen te bemoeijen. Grove knevelarijen hebben opgehouden, de politie is aanzienlijk verbeterd, maar men wane daarom niet, dat de kleine man van zijne hoofden minder afhankelijk is! enz.*

Eindelijk wordt die illusie (van vrijen arbeid) *in de hand gewerkt door de blijken van welvaart, die o n t e g e n z e g g e l i j k het gevolg zijn van deze kultuur en zich vertoonen in kleeding, woning, ruimte van eerste levensbehoeften; de kleine man behoeft geene padi meer te verkoopen om aan gereed geld te komen, de fabriekant is de bank! enz.*

Deze lofspraak van een man, die de bezwaren der gedwongen kultuur erkent, maar in vrijheid van arbeid een *gedrocht* ziet, is voorzeker opmerkelijk en wordt door den inspekteur der kultures Canneman, die vrijen arbeid op Java *onzedelijk* en *onwettig* noemt, op menige bladzijde zijner rapporten, als het ware ondanks hem zelven, versterkt!

Bij ieder ander zouden dergelijke verblijdende uitkomsten geleid hebben tot het voorstel, om de dwangkultuur geheel op te heffen en in partikuliere teelt op te lossen; bij hen vond het *tegendeel* plaats!

Het valt moeijelijk met juistheid op te geven het gemiddeld cijfer der voordeelen, die de vrije tabakskultuur voor den planter afwerpt. Bij de groote afhankelijkheid van de weêrsgesteldheid en de verschillende plaatselijke toestanden, loopen de resultaten voor elken oogst en elk distrikt te zeer uiteen. De resident Schonck, die reeds bij missive van 21 Mei 1855 berigtte, dat de bevolking met vrije kultuur was ingenomen, stelde de voordeelen op *f* 200 per bouw, in tegenstelling van de gedwongen teelt, welke niet meer dan *f* 100, *f* 85 en *f* 70 per bouw gaf. Hiermede komen de opgaven van de residenten Bekking en van Lawick tamelijk wel overeen.

De inspekteur Canneman daarentegen, die eene buitensporige ruimte toekent aan de mislukking van het gewas, beweert, dat de voordeelen der vrije teelt niet meer, doch dikwerf minder, bedragen dan het produkt van

den gedwongen aanplant aan de bevolking oplevert. Een juist medium te vinden voor den oogst op goede en slechte gronden, daar waar goed geplant en onderhouden wordt en niet, is niet mogelijk, maar heeft ook geen praktisch nut; zooveel is intusschen zeker, dat bij vrijen aanplant *f* 200 en *meer* per bouw kan verdiend worden en dat de gedwongen kultuur, welke steeds de beste gronden inneemt, *niet meer* dan *f* 100 kan afwerpen, *bij veel zwaarder arbeid!* — zooveel is zeker, dat de vrijwillige kultuur *welvaart heeft verspreid onder de bevolking van Rembang!* Wanneer daaraan nog *in de verte* mogt getwijfeld worden, dan roep ik het *gezond verstand* ter hulpe om te vragen, of het denkbaar is, dat de kultuur in stand ware gebleven, dat zij van jaar tot jaar ware toegenomen, niettegenstaande door het gewestelijk bestuur van 1860 daarover, in bedekten zin, *een veto* is uitgesproken, ondanks ongunstige weêrsgesteldheid, welke jaren achtereen den oogst tot beneden middelmatige verwachting heeft doen dalen?

En, zoo de ontwikkeling der *welvaart*, welke uit *die kultuur* voortvloeit, zelfs *door de aanbidders quand même* van het *dwangstelsel* niet geloochend kan worden, zal het dan noodig zijn te betoogen, dat de *belangen van den staat* daarbij in middellijken zin moeten zijn gebaat? — Maar ook *regtstreeks* heeft de *staat daarbij gewonnen.*

Blijkens bijgevoegde aantooning, waren de gewone ontvangsten in geld, welke in 1855 tot het cijfer van *f* 1,056,582 *gedaald* waren, over 1858 *gestegen* tot *f* 1,366,320!

Zoo andere oorzaken dan de tabakskultuur daartoe hebben medegewerkt, hetgeen ik gaarne toegeef, aan den *belangrijken* beloonden arbeid voor die kultuur mag een evenredig deel niet worden ontzegd in het vermogen der bevolking om zoo veel meer aan den staat op te brengen, zonder in welvaart achteruit te gaan.

Eindelijk is gezegd, dat de vrije kultuur, met het daaraan verbonden voorschottenstelsel, demoraliserend heeft gewerkt op de bevolking. Alleen zij, die *dwang* als de eenig zuivere *moraal* erkennen, kunnen dat beweren! Reeds vroeger is vermeld, dat *bijna uit elk* proces-verbaal — en er zijn daarvan 355 — blijkt, dat bij hoofden en planters het besef levendig is van de verpligting, om te goeder trouw aangegane verbindtenissen te vervullen.

Meest alle ondernemers getuigen, dat misleiding en bedrog van de zijde der planters tot de uitzonderingen behooren. Wanneer in Europa op dezelfde ligtvaardige wijze voorschotten werden uitgekeerd, aan dikwerf geheel onbekende personen, zoude er vrij wat meer schade geleden worden!

Neen, wanneer er sprake van demoralisatie kan zijn, zou de oorzaak veeleer gezocht moeten worden in het *kultuurstelsel*, want *dwang*, die *luiheid kweekt*, en *onevenredig loon*, dat de *ontevredenheid verwekt*, zijn toch zeker geene geschikte middelen om het menschelijk gemoed te veredelen!

De oorspronkelijke goede aard van den inlander heeft hem voor de *demoralisatie* behoed, en kan, door genot van meer vrijheid, niet ten kwade keeren. Het is naar mijne bevatting niet mogelijk een ander oordeel te vellen, dan *dat de invloed van den resident Bekking, tot bevordering van de*

vrije tabakskultuur in Rembang, gunstig is geweest voor de belangen van het gouvernement en de bevolking!"

Lang voor de optreding van den resident Bekking, werd bij meest al de ondernemingen — kontrakten, — behalve de gouvernements gedwongen aanplant, nog eene zekere uitgestrektheid gronds met zoogenaamden partikulieren kooltabak bebouwd.

Hoeveel die aanplant vóór 1856 heeft bedragen, is niet met juistheid op te geven. Reeds in 1855 waren voor *Widang* 100 bouws beplant, terwijl uit de processen-verbaal 181 en 211 moet worden afgeleid, dat de vroeger met partikulieren tabak bebouwde uitgestrektheid, bij de ondernemingen „*De geurige plant*" en „*Nicot*" mede niet onbeduidend zijn geweest.

De oorsprong dier partikuliere kultuur was, zoo het schijnt, gelegen in de omstandigheid, dat van de *pépinières* voor den gouvernements-aanplant, op ruime schaal aangelegd, *bibiet* werd overgehouden, welke de bevolking, deels uit eigen beweging, deels op instigatie der ondernemers, benuttigde voor vrijwilligen aanplant, waarvan het produkt aan de ondernemers werd verkocht.

Het verdient opmerking, dat, als aanleiding tot het daarstellen dier vrijwillige aanplantingen, door sommige landbouwers wordt opgegeven, het *bezwarende* van den *gedwongen* arbeid aan den gouvernements tabak, *waardoor zij geen tijd overhielden en verhinderd werden elders andere gewassen te teelen*, en zich dus moesten vergenoegen met den bouw van kooltabak in de onmiddellijke nabijheid van den gouvernements aanplant."

Na deze schildering volgt eene uiteenzetting van de uitkomsten van het uitvoerig onderzoek, ingesteld omtrent het werkelijk of schijnbaar vrijwillige van de partikuliere tabaksteelt tijdens hare groote ontwikkeling onder het bestuur van de residenten Bekking en van Lawick, en het besluit, daaruit getrokken luidt, dat de aanplant van partikuliere tabak in Rembang, onder het bestuur dier residenten is geweest *niet gedwongen* maar *vrijwillig.*

Dit was in ons oog de hoofdzaak, die te konstateren was. Wij hebben toch niet de zaak van den heer Bekking voor oogen, maar de zaak van de *vrije kultuur*, en deze is zoo zegevierend uit het naauwgezet onderzoek van den heer van Rees te voorschijn gekomen, dat men de partij, die het tegendeel volhield en met groote woorden de schandalen van Rembang den volke verkondigde, als verpletterd mag beschouwen.

Zal zij den moed hebben thans nog op den vermomden dwang en op die schandalen terug te komen? Wij gelooven niet dat haar onbeschaamdheid grooter zal zijn dan haar nederlaag.

Maar wij mogen ons hier niet beperken tot de eenvoudige verklaring van den heer van Rees dat de partikuliere tabakskultuur in Rembang door werkelijk vrijen arbeid plaats had, en deelen hier woordelijk mede, wat hij zegt te zijn zijne bevinding.

„Ik kom tot mijne bevinding.

Vooraf leg ik afschrift over van twee, in het archief gevonden, stukken.

Het eerste is een brief van den, sedert overleden, adsistent-resident van Toeban J. H. Domis van 18 Julij 1858 nº. 109³/27, waaruit blijkt, dat die ambtenaar van de *vrijwilligheid* der partikuliere tabakskultuur *volkomen overtuigd* was.

Het tweede is eene aanschrijving van den resident Bekking van 16 Augustus 1856 nº. 1553, om te zorgen, dat de verpligte zaadbeddingen voor gedwongene gouvernements-aanplantingen, niet in zoo ruime mate aangelegd worden, dat daarvan een gedeelte partikuliere aanplant kan daargesteld worden.

Deze voorzorg pleit *zeer zeker niet* voor de bedoeling, om den partikulieren aanplant door middel van *dwang* uit te breiden, en getuigt alleen van zorg voor de belangen der bevolking.

Uit *geen* der door mij afgenomene verklaringen, is eenig gegrond bewijs af te leiden, dat de bevolking, onder het bestuur der residenten Bekking en van Lawick, werkelijk zoude zijn gedwongen, buiten den den gouvernements-aanplant, voor de ondernemers en licentie-houders tabak te verbouwen.

In het bijzonder meen ik hier de aandacht te moeten vestigen op verklaringen van regenten en europeesche ambtenaren.

Van hen mag in de allereerste plaats verwacht worden, dat zij het gewigt van den eed genoeg begrijpen, om zich aan geene onwaarheid te willen of te durven schuldig maken.

Ditzelfde kan gezegd worden van de europeesche ondernemers.

Aan *geen* hunner is, in hunne *dagelijksche* aanraking met hoofden en bevolking, gebleken van *lastgeving* of *uitoefening van dwang* voor den aanplant van tabak.

A. B. ontkent *niet alleen* de hulp van den resident Bekking in de uitoefening van aanplant voor zijne onderneming, doch beweert dat deze resident, die *ontevreden* op hem was, omdat hij *de bevolking niet hooger wilde betalen*, misschien liever zou gezien hebben, dat hij geen enkele plant in den grond had gekregen.

J. V. verklaart, dat van af 1852 of 1853 de vrijwillige aanplant van tabak langzamerhand is uitgebreid en reeds in 1856 het tegenwoordig cijfer van aanplant was verkregen.

V. F. betwist voor zijne onderneming zelfs de noodzakelijkheid der hulp van het bestuur, dewijl reeds vóór de aankomst van den resident Bekking de vrijwillige aanplant in *goede werking* en *gezonden toestand* was!

Ik zoude uit de verschillende processen-verbaal nog *een groot aantal* punten kunnen aanhalen van dezelfde strekking, wanneer ik niet vreesde al te wijdloopig te worden.

Onbevooroordeelden zullen zich reeds nederleggen bij de verklaringen van zoo velen, die door hun getuigenis, *het karakter van dwang aan de zaak ontnemen*, en zij kunnen dit des te gereeder doen, wanneer zij in aanmerking nemen de omstandigheden, waaronder vrijwillige aanplant vroeger en later tot stand is gekomen.

Immers blijkt uit het door mij gehouden onderzoek en is zulks in de verschillende verbalen terug te vinden:

1°. dat de overeenkomsten tusschen fabriekant en planter, *nimmer dessa's gewijze, doch altijd individuëel werden aangegaan!*
Dit wordt in de stukken van het *vorig* onderzoek niet ontkend.

2°. dat de planters zich, hetzij op aanzoek van den fabriekant, dan wel eigener beweging, tot hem begaven, om overeenkomsten te sluiten en voorschotten te ontvangen, soms in *grooter getal* dan door de fabriekanten werd verlangd!

3°. dat na den oogst de tabak door de planters *individuëel* werd geleverd in de schuren!

4°. dat, hoezeer de meeste planters voorschot of vooruitbetaling verlangden, echter een aantal *zonder voorschot* hebben geplant!

5°. dat *geenszins* in *alle* dessa's werd geplant, maar velen dezer, al waren zij *in de nabijheid* van schuren gelegen, zich daarvan tot op den *huidigen dag* hebben onthouden!

6°. dat het getal vrijwillige tabakplanters in een aantal dessa's *groot*, in meerderen *gering* was, in verhouding tot het cijfer der landbouwers en heerendienstpligtigen;

7°. dat personen, die niet geplant hebben, als reden daarvan opgeven, *gebrek aan tijd* of *lust*, of dat zij *meer voordeel* of *meer gemak* zagen in de teelt van andere gewassen!

8°. dat de *hoegrootheid* van den aanplant in de tabakbouwende dessa's, zoowel als het *getal* planters in elke dessa, jaarlijks aanmerkelijk *uiteen liep!*

9°. dat sommige planters *jaar in jaar uit* hebben geplant, anderen met *tusschenpoozen* van *één* of *meer* jaren, en weder anderen, na *één* of *twee* malen *niet* meer!

Ik neem de vrijheid te vragen, of deze omstandigheden met *dwang*, met *regeling* van *bestuurswege*, te rijmen zijn?

Ik tart den grootsten voorstander van dwang, om eene gedwongene kultuur op dien voet te regelen!!

Dat er *aanmoediging*, *aansporing van bestuurswege* heeft plaats gehad, wie zal het *ontkennen?* — maar ook, *wie zal het wraken?* — doch dat die aanmoediging zich in *dwang* zoude hebben *opgelost*, meen ik in algemeenen zin, en daargelaten enkele, welligt vele misbruiken, die nergens en vooral op Java *niet te voorkomen zijn*, ten *stelligste* te mogen *tegenspreken!* Bovendien, uitzonderingen bewijzen niet *tegen*, maar *voor* den regel!

Onverklaarbaar is het mij dan ook voorgekomen, hoe genoemde inspekteur alleen op *uitzonderingen* is gevallen en daaruit *tot den regel heeft besloten!*

In de oorspronkelijke rapporten, heb ik niet gevonden die *helderheid van voorstelling*, welke de vrucht *moest* zijn van een *uitvoerig* en *bezadigd* onderzoek!

Nu ik op *eigen bevinding* kan afgaan, durf ik gerust verklaren, dat de regering, door eene *verwarde* en niet altijd *even juiste uiteenzetting* van *feiten* en *omstandigheden*, en door *vermenging* van *tijdstippen*, onwillekeurig in *menig opzigt* op een *dwaalspoor* is gebragt!

Dikwerf is, bij eene hoogst *eenzijdige beschouwing*, de *uitzondering* als *regel* beschreven!

Zonder in het minst te kort te willen doen aan de goede trouw der — vroegere — rapporteurs, wensch ik nogtans mijn gevoelen *niet te verbloemen*. dat zij, door *overdreven ingenomenheid* met *eigen begrippen*, en onder den *invloed der heerschende denkbeelden van het oogenblik*, geen *zuiver overzigt* van de *werkelijkheid* hebben gehad!"

Te regt roept de heer Bekking in zijne brochure dan ook uit:

Zoo ontwart zich dan het zamenweefsel van officiëele onwaarheden!

Ja, dat zamenweefsel is ontward en de heer Bekking, niettegenstaande een onderzoek waarbij *hij*, de aangeklaagde, *niet* werd gehoord, vrij bevonden van den blaam dien een besluit van een gouverneur-generaal, te regt genoemd een „monument van partijschap", de strekking had op hem te werpen.

Maar zoo al de ontwarring der valsche voorstellingen heeft plaats gehad, wat is geschied met hen die die voorstellingen hebben geleverd? Aangenomen al de goede trouw der heeren Boutmy en Canneman, waaraan de heer van Rees niet te kort wil doen, wat mag men verwachten, voor 's lands dienst, van ambtenaren die rapporten hebben kunnen inzenden als die waarop het besluit van 12 April 1861 gegrond is? Wat mag men verwachten, voor de inlandsche bevolkingen, van een resident, die in zijne verblinding heeft kunnen ter nederschrijven: „*Maar er is* (onder de Javanen) *niet eens een* individu. *Zelfstandig kan de Javaan niet zijn in niet* éénige *daad*, *in niet* éénige *beschikking des levens*, *want dan zou hij ophouden een deel te zijn van het geheel waartoe hij behoort*, *een lid van zijne dessa*, *dat van zijne* geboorte *tot aan zijn* dood *geen anderen wil heeft dan van zijn hoofd*"; — wat van een inspekteur der kultures, die in officiëele geschriften heeft durven zeggen: — dat vrije kultuur is *onwettig* en *vrijwillige* arbeid *onzedelijk?* — en die de zaken zoodanig verwart, dat hij heeft kunnen schrijven en tot drie malen toe herhalen, dat het aannemen van voorschot voor den planter van tabak, *dwang* daarstelt, vermits de bevolking daardoor eene *zedelijke verpligting* op zich neemt en *verbonden* en dus *niet meer vrij* is in de beschikking over haar produkt. — Wie, die het wel meent met het staatsbelang en met de inlandsche bevolking, zal kunnen wenschen, dat die bevolking bestuurd worde door zoodanige personen?

Maar bovendien, wat heeft de regering, ten opzigte van de partikuliere tabakskultuur in Rembang beslist, een kultuur die nu ook officiëel gebleken is der inlandsche bevolking ten zegen en den staat ten bate te zijn?

Wij weten het niet, maar wij vertrouwen, dat de tegenwoordige regering, gesteund als zij is door eene uitmuntende enquête, niet zal aarzelen met den bestaanbaren spoed te handelen om de partikuliere teelt in hare waarde te handhaven en niet terug te deinzen voor de verwoede, maar thans ontmaskerde, taal van de uitvinders der schandalen van den vrijen arbeid.

Febr. 1864. PHILEKONOPONOS.

DE

HERVORMING

DER

MOLUKKEN.

IV.

DE RESIDENTIE BANDA *).

Uitbreiding van de specerijkultuur op de Banda-eilanden.

De gouverneur der Moluksche eilanden brengt ter sprake zijn jongste rapport van eene inspektiereis naar de Banda-eilanden, waarbij aan de overweging der regering is aanbevolen, een plan tot uitbreiding der specerijkultuur en ter verbetering van het lot der perkeniers, welk plan in de hoofdpunten op het volgende nederkomt.

1°. Verdeeling der te leveren noten in eerste, tweede en derde soort. Onder de eerste soort worden gerangschikt de groote en gave noten van hoogstens 95 in een pond; onder de tweede soort de noten van 96 tot 120 in een pond, onder de derde soort de noten van meer dan 120 in een pond en eindelijk de stukkende noten, die niet in den handel komen, doch waarvan de notenzeep vervaardigd wordt.

2°. Bepaling der prijzen als volgt:

voor de eerste soort	30	duiten	per	pond
〃 〃 tweede 〃	18	〃	〃	〃
〃 〃 derde 〃	12	〃	〃	〃
〃 〃 stukkende	4	〃	〃	〃
〃 〃 goede foelie	36	〃	〃	〃
〃 het gruis	18	〃	〃	〃

*) De konferentie te Banda werd gehouden den 14n Oktober 1855 en bijgewoond, behalve door den gouverneur-generaal, door den gouverneur der Moluksche eilanden C. F. Goldman, den resident van Banda A. E. Andriesse en den adsistent-resident C. Bosscher.

De verdeeling in drie soorten en de verhoogde prijs voor de betere kwaliteit der noten moeten dienen om de perkeniers aan te sporen, zich toe te leggen op de verbetering en de veredeling van het produkt.

3o. Verdeeling van het perkvolk als volgt:

a. In ieder perk van den voorwal en op Neira 8 vaste werkbare mannen.

In ieder perk aan den achterwal en op Poelo Ay 12 vaste werkbare mannen.

b. Voor iedere 100 pond foelie en 400 pond noten, die een perk afwerpt, één arbeider.

4o. Levering van het geoogste produkt maandelijks, in stede van om de drie maanden, wat ook het toezigt gemakkelijker en het smokkelen, gesteld dat daartoe de wil mogt bestaan, moeijelijker zou maken.

5o. Drooging of berooking in twee maanden.

Thans blijven de noten soms 6 à 7 maanden in de rookkombuizen. Kundige perkeniers vermeenen, dat die tijd veel te lang gesteld is, daar, door die aanhoudende drooging, de vlugtige olie, die de noot bevat, verloren gaat en zij veel van hare geur verliest, en daarenboven een onoogelijk en verschrompeld aanzien krijgt.

6o. Dat de noten mede niet langer dan twee maanden in den kalk blijven.

7o. Dat de voeding en de kleeding van het perkvolk geheel voor rekening van het gouvernement mogen komen.

8o. Dat aan de volwassene perkhoorige lieden maandelijks dezelfde toelage van 150 duiten worde toegekend als aan de zoogenaamde huurlingen.

Volgens eene approksimatieve berekening zou de hierboven geschetste maatregel eene jaarlijksche verhooging van het kostende der specerijen veroorzaken van nagenoeg *f* 70,000, wanneer het produkt op zijne tegenwoordige hoogte blijft.

Men verwacht daarvan echter vermeerdering en verbetering van het produkt en indien men stelt, dat die verbetering slechts eene verhooging van 5 ten honderd van den europeeschen marktprijs ten gevolge hebbe, dan is reeds ruim de helft van die verhooging in koopprijs gedekt.

Stelt men nu dat die vermeerdering van het produkt langzamerhand de cijfers van 120,000 p. noten en 30,000 p. foelie bereikt, eene uitkomst die zeer mogelijk is, gelijk door de ondervinding is bewezen, dan zou voor den lande een voordeel van ruim *f* 200,000 ontstaan.

Tegen een der hoofdpunten van dit plan, sub § 3 er van ontwikkeld, waarbij een vaste maatstaf van verdeeling van het perkvolk wordt voorgesteld, wordt de bedenking gemaakt dat een zoodanige maatstaf noch billijk noch in het belang der kultuur zou zijn.

Er bestaat namelijk een zeer aanmerkelijk verschil tusschen de terreinsgesteldheid der verschillende perken.

Die op Poelo Ay en Neira bestaan geheel uit vlak of nagenoeg vlak terrein, waar het plukken en verzamelen der noten zonder eenige inspan-

ning van belang kan plaats hebben, terwijl de andere perken, op Groot-Banda gelegen, een moeijelijker en meer geakcidenteerd terrein hebben, waardoor het plukken en inzamelen der vruchten aanmerkelijk wordt bemoeijelijkt.

De terreinsgesteldheid van enkele perken bijv. van Raning, Drie-Gebroeders en anderen is zelfs zoodanig, dat de meeste notenboomen niet an met groote behendigheid en inspanning door geoefende klimmers te bereiken zijn, zoodat op Groot-Banda in het algemeen, en in genoemde perken in het bijzonder, veel meer moeite en werkzaamheid gevorderd wordt om eene gelijke hoeveelheid noten en foelie te verzamelen, als in de perken op Poelo Ay en Neira. Evenwel zouden de eigenaren van eerstbedoelde perken, bij gelijk produkt, slechts over hetzelfde getal werklieden kunnen beschikken als de perkeniers van Poelo Ay en Neira.

Dit komt voor niet billijk te zijn en niet in het belang der kultuur, want òf de perkeniers van Neira hebben een zoo groot aantal werklieden niet noodig, òf die op Groot-Banda hebben gebrek aan handen en zijn daardoor niet in staat hun geheele produkt in te zamelen en van hunne perken de voordeelen te trekken die zij zouden kunnen afwerpen.

Men is van oordeel dat het niet mogelijk is, een vasten maatstaf voor de verdeeling van het perkvolk aan te nemen, en dat zulks aan het beleid en het doorzigt van den resident dient te worden overgelaten.

De gouverneur-generaal geeft te kennen dat, ten gevolge van de rapporten van den vorigen gouverneur der Moluksche eilanden omtrent den treurigen toestand der perkeniers en den staat der notenkultuur op de Banda-eilanden, drie middelen van redres door de regering aan zijne overweging zijn aanbevolen, waarvan de regering vermeende zich meer gunstige en vooral meer afdoende resultaten te mogen beloven, dan van de door genoemden gouverneur voorgedragen middelen van herstel.

Twee dier middelen werden evenwel bij zijn rapport van 17 Oktober 1854 op zijde gesteld, terwijl hij het derde middel, met eenige daarin voorgedragen wijzigingen, *misschien* uitvoerbaar noemde, nogtans de voorkeur schenkende aan zijne vroeger gedane voorstellen.

De regering had zich niet met de beschouwingen van den afgetreden gouverneur der Molukken kunnen vereenigen, maar na rijp beraad goedgevonden, de drie hiervoren bedoelde middelen van redres aan het opperbestuur in het moederland mede te deelen en tevens bepaalde voorstellen te doen.

Deze beschikking diende alzoo te worden afgewacht alvorens eenige andere voorstellen in overweging worden genomen.

De gouverneur der Moluksche eilanden deelt hierop mede, dat hij eene nota heeft doen vervaardigen, houdende een zakelijk overzigt en uittreksel van al de, in den laatsten tijd, omtrent de notenteelt gewisselde schrifturen, waarbij de verschillende stelsels andermaal worden uiteengezet.

Na hetgeen de gouverneur-generaal echter heeft gelieven te kennen te geven, gelooft de gouverneur, de indiening dezer nota veilig te kunnen achterwege laten. De gouverneur-generaal verlangt nogtans dat dit stuk

bij deze aanteekeningen worde gevoegd, ten einde daarvan ter gelegener tijd gebruik te kunnen maken *).

Veranderde wijze van bereiding der muskaatnoten.

De gouverneur der Moluksche eilanden vestigt de aandacht van den gouverneur-generaal op een voorstel van den heer Brandes, een der kundigste en ijverigste perkeniers, strekkende om eene andere, en zijns inziens betere, wijze van bereiding der noten in te voeren.

Hij stelt namelijk voor.

1o. Om de drooging en berooking der noten in twee of hoogstens drie maanden te doen afloopen.

2o. Om de noten niet langer dan twee maanden in den kalk te laten. Thans blijven de noten 6 à 7 maanden op de rookkombuizen.

De heer Brandes en met hem andere der meest verlichte perkeniers, vermeenen dat die tijd veel te lang gesteld is, daar door die aanhoudende drooging de vlugtige olie, die de noot bevat, verloren gaat en zij veel van hare geur verliest en daarenboven een onoogelijk en verschrompeld aanzien krijgt, waardoor hare waarde in den handel daalt. — Ook eene kalking van drie maanden, gelijk thans geschiedt, houdt de heer Brandes voor te lang en nadeelig, omdat de noot, in stede van daardoor te worden behoed, in den kalk verbrandt en verteert.

De kalk acht hij nuttig en goed, doch zij moet, zijns inziens, niet langer duren dan twee maanden.

De heer Brandes is zoo zeer overtuigd van de doelmatigheid der door hem voorgestelde wijze van bewerking, dat hij heeft verzocht, met zijn eigen produkt van het perk Raning daarmede de proef te mogen nemen, en de uitkomst aan het oordeel van den handel in Europa te onderwerpen.

De gouverneur is te eer geneigd om dit verzoek van den heer Brandes te ondersteunen, daar deze inderdaad een kundig en ijverig perkenier verdient genoemd te worden, aan wien het gelukt is, door meerdere vlijt en kennis de produktie van het hem toebehoorende perk Raning in drie jaren tijds op te voeren van 2000 ℔ foelie en 8000 ℔ noten tot 6000 ℔ foelie en 24000 ℔ noten. — Hij verdient dus vertrouwen en de gouverneur acht het raadzaam de door hem voorgestelde proef te nemen.

Nadat de gouverneur-generaal nog eenige inlichtingen verlangd had omtrent de thans gevolgde wijze van bewerking der noten, vindt hij goed, den gouverneur der Moluksche eilanden voorloopig te magtigen om, bij wijze van proef, de noten, afkomstig van het perk Raning, op de door den heer Brandes voorgestelde wijze, afgescheiden van het vorige produkt, te doen behandelen, ze afzonderlijk af te pakken en van een onderscheidend merk te doen voorzien, ten einde de deskundigen in Nederland in de gelegenheid

*) Deze Nota zal in een volgend nommer worden opgenomen. — Onze lezers dragen gewis reeds kennis van de opheffing van het dwang- en monopoliestelsel ten opzigte van de nagelkultuur in de residentie Amboina en onderhoorigheden. Het is ons aangenaam thans te kunnen melden dat, naar wij vernemen, insgelijks ten opzigte van het notenmonopolie op de Banda-eilanden beschikkingen genomen zijn, waardoor ook dit weldra opgeheven zal worden.

RED.

te stellen, omtrent de betrekkelijke waarde der op die wijze bereide noten uitspraak te doen.

Geene verdere belangen ter sprake gebragt wordende, wordt door den gouverneur-generaal de vraag gedaan, of er ook eenige *dadelijke* voorziening of hulp vereischt wordt tot leniging van de rampen door den onlangs hier ter plaatse gewoed hebbenden brand te weeg gebragt, en zoo ja, op welke wijze die hulp het doelmatigst zou kunnen worden verleend?

De resident geeft hierop te kennen, dat na de verwoesting, door den brand aangerigt, zijne eerste zorg is geweest om de van huis en goed beroofde ingezetenen bij de overige inwoners huisvesting te verschaffen en hun voedsel te verstrekken; — dat hij in het eerste zonder eenige moeite was geslaagd en er thans reeds weder voorloopige woningen van atap enz. waren opgerigt; — en dat hij aanvankelijk in hunne voeding had voorzien door hun rijst van den leverancier te doen verstrekken.

De onkosten daardoor veroorzaakt waren meer dan gedekt door eene som van *f* 1200, door de ingezetenen van Banda ingeschreven ten einde in de eerste behoefte hunner ongelukkige medeburgers te voorzien.

Een gedeelte van die som zou zelfs kunnen worden aangewend om aan de meest hulpbehoevenden nog een kleinen onderstand of tegemoetkoming te schenken.

Dadelijke hulp om in de eerste behoefte te voorzien werd dus niet meer vereischt; doch de meesten wier huis en goederen zijn verbrand waren daardoor geheel geruïneerd en zouden met dankbaarheid van hunne medeburgers eenige ondersteuning ontvangen om hen in staat te stellen hun verloren welvaart te herwinnen.

De gouverneur-generaal geeft hierop te kennen dat hij, op het berigt van de ramp, inschrijvinglijsten tot dat doel had doen openen en dat hij niet twijfelde of de reeds zoo dikwerf geblekene milddadigheid van Java's ingezetenen zou ook nu niet achterblijven, om het hunne tot leniging van het lot van de ongelukkige slagtoffers van den brand bij te dragen.

EENE

BESPOTTING VAN DEN

ADAT.

In de derde bijdrage tot de kennis van het landelijk stelsel op Java, voorkomende in de Januarij-aflevering van dit tijdschrift wordt, op pag. 37, gesproken van de afschaffing, door Daendels, van de verminkende straffen bij de javaansche regtspleging, en gezegd, dat door die daad der menschelijkheid, ofschoon zij aller goedkeuring verdient, niet te min werd vernietigd eene aan den Koran ontleende geheiligde adat.

Die daad was werkelijk in hare gevolgen hoogst belangrijk; want zij was oorzaak, dat men, om angstvallig den schijn te behouden, waar het wezen reeds lang verloren was, thans sedert vele jaren in de tempels der geregtigheid op Java een komediespel voorschrijft, dat, wel verre van te zijn eene eerbiediging, is eene even noodelooze als nuttelooze bespotting van de aloude zeden en gewoonten des volks.

Wij willen dit in eenige weinige regelen aantoonen.

Er is reeds gezegd, dat het britsche tusschenbestuur het beginsel, om geen verminkende straffen toe te passen, heeft behouden, en dat het herstelde nederlandsche gezag datzelfde beginsel handhaafde.

Bij art. 120 van het reglement op de administratie der policie en de krimineele en civiele regtsvordering onder den inlander in Nederlandsch Indië, gearresteerd bij besluit van kommissarissen-generaal dd. 10 Januarij 1819 no. 6 (Indisch Staatsblad no. 20) *) werd bepaald:

*) Vergelijk Indisch Staatsblad 1824 n°. 4, alwaar art. 12 in het bijzonder de aandacht verdient; omdat daarbij bepaald wordt, dat bij den landraad te Batavia, met afwijking van hetgeen bij art. 8 voor de landraden te Samarang en te Soerabaya is voorgeschreven, ook de grootpenghoeloe zal *kunnen* worden geroepen, *doch alleen* (dus zijn de woorden) *ter verklaring van zijn gevoelen omtrent de zaken*, *waarin hetzelve zal worden gevraagd*. Over geheel Java was de tegenwoordigheid van een mohammedaansch priester in den landraad verpligtend, te Batavia. alleen fakultatief, en dan nog wel enkel om zijn gevoelen te zeggen, wanneer het gevraagd werd Zie overigens, over het behandelen in appel der vonnissen van de landraden bij de raden van justicie, het Indisch Staatsblad 1825 n°. 42.

„Tot geen wreede of verminkende straf zal mogen worden gekondemneerd, en *hiertoe door den hoofddjaksa, hoofdpenghoeloe of de leden geadviseerd wordende, zal de resident hun het voorschreven verbod onder het oog brengen.*"

De met 1 Mei 1848 in Nederlandsch Indië ingevoerde wetgeving, heeft hetzelfde beginsel behouden *), zonder nogtans het voorschrift, vervat in de hier onderhaalde woorden, over te nemen met opzigt tot de penghoeloes, op wie het toen alleen toepasselijk kon zijn. Immers de nieuwe wetgeving isoleerde geheel de penghoeloes, dat zijn de mohammedaansche priesters, die de teregtzittingen moeten bijwonen, *om hun gevoelen uit te brengen, bepaaldelijk ten aanzien van de ter zake betrekkelijke godsdienstige of andere wetten of gebruiken, ten einde daarop bij het doen der uitspraak worde gelet* †).

Artikel 154 van het voren aangehaalde reglement van 1819, schreef aan den djaksa (openbaar ministerie) en aan den penghoeloe *denzelfden* eed voor §), en die eed werd, bij art. 8, in verband tot art. 114 van het reglement op de regterlijke organisatie van 1848, *in bijna dezelfde woorden*, verpligtend gesteld *alleen voor de priesters;* terwijl den hoofddjaksa's en djaksa's (openbaar ministerie) bij art. 114 een geheel andere eed is opgelegd, volgens welken zij verpligt zijn, zich bij de uitoefening hunner bediening in alles te gedragen overeenkomstig de wettelijke bepalingen, en de krachtens deze aan hen gegeven instruktiën en bevelen.

De eed der priesters houdt, sedert 1819 tot op dit oogenblik, onder anderen in: dat zij, zonder partijdigheid zullen opgeven, wat de geschreven wet of van ouds gevestigde gewoonte is, en niets, dat niet met zoodanige wet of gewoonte overeenkomstig is. De wet van 1848, voegde er, in art. 8 der regterlijke organisatie, nog uitdrukkelijk bij: dat zij hun gevoelen, wanneer hun dit door den regter wordt afgevraagd, naar waarheid en in alle opregtheid zullen uitbrengen.

---

*) Art. 20 der bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen.

†) Art. 7 van het reglement op de regterlijke organisatie.

§) De eed, die kommissarissen-generaal in 1819, voor *de djaksa's en penghoeloes* vaststelden, was niet nieuw: Raffles had dien reeds in nagenoeg dezelfde bewoordingen voorgeschreven, bij art. LXXXVIII bij zijne *Regulation* van 11 Februarij 1814, *for the more effectual administration of Justice in the provincial courts of Java.* Ten bewijze plaatsen wij hier de twee betrekkelijke artikelen van 1814 en 1819, nevens elkander:

I, Panghulu, do solemny swear, that I will faithfully execute the office entrusted to me; I will answer truly to the questions put to me in writing, or by word of mouth, by any judge of the courts to which I belong, declaring or writing down freely, without fear or partiality, what is the written acknowledged law or local long established usage; and I will declare or give in writing nothing that is not warranted by the law or custom. And I promise and swear not to accept of any consideration, in money or otherwise, for any opinion, or declaration of the law or custom I may deliver, as Panghulu of any Court.	Ik beloof en zweer, het mij opgedragen ambt met ijver en trouw te zullen waarnemen; dat ik al de mij gedane vragen, hetzij in geschrifte of bij monde, opregt en naar mijne beste kennis zal beantwoorden, en, zonder partijdigheid, opgeven wat de geschreven wet of van ouds gevestigde plaatselijke gewoonte is, en niets, dat niet met zoodanige wet of gewoonte overeenkomstig is, en dat ik geene giften, gaven of geschenken zal aannemen voor het uitbrengen van mijn gevoelen, wanneer het door eenige regtbank gevorderd zal worden.

Krachtens art. 11 van de algemeene bepalingen van wetgeving, grootendeels overgenomen uit het tweede lid der publikatie van 13 December 1825 (Ind. Staatsblad nº. 42) blijven ten aanzien der inlanders (behoudens vrijwillige onderwerping aan het europeesch burgerlijk en handelsregt, of toepasselijkverklaring van deze of andere wettelijke bepalingen) van kracht en *worden door den inlandschen regter toegepast*, *derzelver godsdienstige wetten*, *volksinstellingen en gebruiken*, *voorzoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en regtvaardigheid*. De hier kursief gedrukte woorden zijn overgenomen in de derde alinea van art. 75 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, en gaven aanleiding tot zeer merkwaardige diskussiën in de zitting van de Tweede Kamer der staten-generaal van 3 Augustus 1854 *).

Maar wat gebeurt nu? Een wegens diefstal beklaagde Javaan, staat voor een der landraden op Java teregt. De daadzaak is gekonstateerd, de schuld bewezen en het misdrijf gekwalificeerd. Nu blijft over, de beslissing op de vraag: welke straf moet den beklaagde worden opgelegd?

De hoofddjaksa en de hoofdpenghoeloe brengen het eerst hun gevoelen uit †), daarna de leden van den landraad (regenten of inlandsche hoofden, in den regel *twee*) en het laatst de president (resident of adsistent-resident) zijnde de eenige europeesche adviseur, die in den regel geen gegraduëerde, geen regtsgeleerde is. De meerderheid van stemmen, van leden en president, beslist.

De hoofddjaksa, leden en president adviseren overeenkomstig de europeesche wetgeving. De hoofdpenghoeloe daarentegen adviseert *overeenkomstig de godsdienstige of andere wetten en gebruiken des lands*, dat is, hij verklaart: dat de straf voor den diefstal zijn moet *chat*, 't geen zeggen wil: *afkappen van de hand*.

En wat wordt er met het advies van dezen priester gedaan? Er wordt in het vonnis melding gemaakt, dat de hoofdpenghoeloe is geraadpleegd; in het proces-verbaal der teregtzitting wordt zelfs de inhoud van zijn advies opgenomen §) . . . . en verder niets.

In een enkel geval is er nog wel eens iets meer gedaan. Omstreeks vijftien jaren geleden, had een Javaan een Chinees vermoord. De schuldige stond te regt voor de regtbank van omgang en werd ter dood veroordeeld. Het advies van den hoofdpenghoeloe in deze zaak was, dat, vermits een moord, door een geloovige op een ongeloovige gepleegd, volgens den Koran geen strafbaar feit daarstelt, de beklaagde, naar 't hem voorkwam, niet strafschuldig was. Dit advies steunde op den eed, dien het nederlandsche gouvernement dien hoofdpenghoeloe had doen zweren. En nogtans werd die priester, om dat advies, uit zijn ambt van hoofdpenghoeloe ontslagen, en zulks in weerwil dat de resident, daaromtrent nader gehoord, had mede-

---

*) Uitgave Kemink en Zoon te Utrecht, 1857, 3e deel bladz. 680 en volg.

†) Art. 282 van het reglement op de strafvordering onder de inlanders en daarmede gelijk gestelde personen op Java en Madura.

§) Art. 312 en 314 van evengenoemd reglement.

gedeeld, dat de bedoelde hoofdpenghoeloe geen dweeper was, maar een oud, goedhartig man, die in zijne eenvoudigheid, gemeend had geen ander advies te mogen en te kunnen uitbrengen.

En nu vragen wij aan allen, en in het bijzonder aan de regtsgeleerden: of de hier aangehaalde wetten en voorschriften niet kennelijk de bedoeling verraden om, zonder de mohammedaansche gebruiken te kwetsen, de westersche begrippen van menschelijkheid bij de regtspleging te behouden? Wij vragen verder: of dat doel niet ten eenenmale is gemist, en of hetgeen wij voorschrijven niet is: eene bespotting van Mohammeds gebod? omdat wij het gebod telkenmale door den priester in onze geregtszalen overluid laten verkondigen, zonder het voornemen te hebben daarop ooit acht te slaan.

Wij zijn geen regtsgeleerde; wij zullen dus gaarne ons oordeel aan dat van meer bevoegden onderwerpen; maar onzes inziens had men dit groote gebrek zóó gemakkelijk kunnen vermijden, door eenvoudig den priester toe te laten bij de teregtzittingen, waarin inlanders als beklaagden of getuigen betrokken zijn, zoowel om den eed af te nemen van de getuigen, overeenkomstig het mohammedaansche gebruik, als om verder bij alle incidenten, die zich in den loop van het regtsgeding voordoen, *des gevorderd*, inlichtingen te geven omtrent de godsdienstige voorschriften en lands gewoonten; zonder hem te verpligten, omtrent *het meerder of minder misdadige van het gepleegde feit*, en omtrent *het opleggen van straf* zijn gevoelen, dat men toch niet volgen wil, uit te brengen.

Naar onze bescheiden meening zou het hier vermelde overwegende bezwaar geheel zijn uit den weg geruimd, bijaldien achter de tweede alinea van art. 282 van het reglement op de strafvordering onder de inlanders, luidende: *De hoofddjaksa en de hoofdpenghoeloe zullen het eerst hun gevoelen uitbrengen*, gevoegd werden de woorden: *de eerste omtrent alle, de laatste omtrent de twee eerste der opgemelde punten* *).

De groote fout in onze wetgeving, waarop wij gemeend hebben in de vorenstaande regelen te moeten wijzen, schrijven wij toe, *eensdeels* aan weinige bekendheid met het volk, waarvoor die wetgeving bestemd is, en *anderdeels* aan zwakheid, zich openbarende in de vrees om te kwetsen, en waarvan het gevolg was dat men dubbel griefde. Wanneer de fout erkend wordt, is het nooit te laat die te herstellen.

---

*) Het aangehaalde artikel 282 luidt aldus:

„De landraad zal, naar aanleiding van de tegen den beklaagde ingebragte beschuldiging, en van hetgeen uit het onderzoek op de teregtzitting is gebleken, beraadslagen over de navolgende punten:

1°. Welke daadzaken zijn door het geregtelijk onderzoek bewezen?
2°. Is het bewezen, dat de beklaagde schuldig is aan die daadzaken?
3°. Welk misdrijf is daardoor gepleegd?
4°. Welke straf moet den beklaagde worden opgelegd?

„De hoofddjaksa en de hoofdpenghoeloe zullen het eerst hun gevoelen uitbrengen.

„Vervolgens wordt de zaak bij de leden van den landraad in omvraag gebragt, en geschiedt de stemming overeenkomstig het bepaalde bij art. 39 en 40 van het reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie."

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

V.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Memorie van Raffles, van 14 Junij 1813.

Wij laten hier in haar geheel volgen, de memorie, die door Raffles, te Buitenzorg, onder dagteekening van 14 Junij 1813, geschreven werd aan den raad van Indië. Ofschoon daarvan eene vertaling voorkomt in de reeds meermalen aangehaalde *Nederlandsche Hermes*, 3e jaargang (1828) 2e deel, pag. 232 en volgende, is die vertaling dermate onvolledig en onnaauwkeurig, dat daarvan weinig gebruik kan worden gemaakt. Intusschen schijnen de oorspronkelijke Engelsche stukken, in 1814 te Londen uitgegeven en vereenigd in den herhaaldelijk vermelden bundel, getiteld: *Substance of a Minute* enz., waarin ook op bladz. 253 en volgende de hier bedoelde memorie voorkomt, slechts in enkele handen te zijn; althans vinden wij dat de schrijvers, het landelijk stelsel behandelende en de daartoe betrekkelijke stukken aanhalende, meestal de gebrekkige vertaling van de *Hermes* woordelijk overnemen. Den onderzoeker zal, bij vergelijking, het verschil dadelijk in het oog vallen, en wij gelooven dan ook geen onnut werk te hebben verrigt met de levering van de hieronder volgende volledige en, naar wij vertrouwen, naauwkeurige overzetting.

De bedoelde memorie luidt aldus:

Memorie van den luitenant-gouverneur T. S. Raffles, over het landelijk stelsel, gerigt aan den raad van Indië, dd. 14 *Junij* 1813.

1. *) Met verwijzing tot de memorie, reeds medegedeeld over de lande-

*) In het Engelsche stuk zijn de verschillende zinsneden genommerd. Wij hebben die nom-

lijke inkomsten, ga ik er thans toe over, den raad mijne denkbeelden uiteen te zetten, omtrent de veranderingen, welke ik raadzaam acht te brengen in het tegenwoordig stelsel van inkomsten.

2. Het is onnoodig, dat ik hier ter plaatse een overzigt geef van de omstandigheden, welke tot het tegenwoordig stelsel hebben geleid. Hetgeen verzameld is onder kolonel Mackenzie, zoo ook de archieven van het gouvernement, bevatten overvloedige en authentieke berigten te dien aanzien; en de leden van den raad zijn, ieder voor zich, ter zake zóó wel onderrigt, dat het voor hen slechts tijdroovend zijn zou, indien ik hierover uitweidde. Met opzigt tot het stelsel zelf: zijne nadeelen en gebreken zijn te wel bekend om breedvoerig betoog te behoeven. Het verlies dat de schatkist lijden kan door eene leverancie van produkten, waarvan de verkoop onzeker blijft, het bederf onvermijdelijk is en waarvoor onkosten gevorderd worden, *) is geen meer dringende reden tot verandering, dan de druk die het stelsel op de bevolking legt en het nadeel dat het aan den landbouw toebrengt. Immers, terwijl de regent verpligt is eene zekere hoeveelheid geld en produkten te leveren, en de heerendiensten der bevolking, volgens vroeger gebruik en aloude gewoonte, in onbeperkte mate kunnen gevorderd worden, bestaat er geen waarborg tegen onderdrukking en geen aansporing tot nijverheid, en moeten de staatsinkomsten evenzeer lijden: door het aantal tusschenpersonen, wier handen die inkomsten passeren; door de onkosten van ondergeschikte beambten belast met de produkten; door bederf van de produkten zelve, en door de onregelmatigheden en verleidingen waartoe het stelsel voert.

3. Het gebruiken van de bevolking voor de bedoelde heerendiensten, welke, niet vastgesteld zijnde, zich niet bepalen tot de aanvragen van het gouvernement, maar willekeurig door de plaatselijke autoriteiten, europeesche en inlandsche, kunnen worden uitgebreid; is de voorname oorzaak van den vernederden toestand der mindere klasse van inboorlingen, en van de volksverloopen die, in weerwil van de innige gehechtheid der Javanen aan de woonplaatsen en graven hunner voorvaders, plaats hebben naar de streken waar die diensten minder drukkend zijn. Van daar de betrekkelijk grootere bevolking van de vorstenlanden en van de blandong- (bosch) distrikten. In de vorstenlanden zijn de heerendiensten wel in volle werking, maar ze zijn daar in mindere mate noodig, onder een indolent bestuur, dat geene verbeteringen najaagt, waarvoor arbeid gevorderd wordt, en dat, vergeleken met het souverein gezag der europeesche magt, geen oorlogen en geen openbare dienst heeft te bekostigen; ze zijn dáár minder noodig dan

---

mers overgenomen, ten einde eene vergelijking met het oorspronkelijke, of met de vertaling in de Hermes gemakkelijk te maken. De Hermes begint echter met § 2, die daar dus is § 1 en zoo vervolgens.

*) De tijd lag nog versch in het geheugen, dat, onder Daendels en later, de pakhuizen opgevuld waren met kostbare produkten, die schatten vertegenwoordigden, zonder dat men er over kon beschikken; terwijl de bestaande kontrakten de verpligting oplegden, om telkens nog meer koffij in te koopen, die niet verkoopbaar was en die men dus in de pakhuizen moest laten bederven.

in de andere distrikten, waar de publieke werken, uitgevoerd gedurende het bestuur van den maarschalk Daendels, een zware druk werden voor de bevolking, die toch reeds onevenredig gering is voor de uitgebreidheid en vruchtbaarheid van het eiland. In de Blandong-distrikten, die uitsluitend voor de boschwerkzaamheden zijn bestemd, en waar de bevolking van alle andere diensten is vrijgesteld geworden, is het bekend, dat het cijfer der bevolking, sedert de vestiging dier afzonderlijke inrigting, op vele plaatsen nagenoeg verdubbeld is; en vermits de korte tijd die inmiddels verloopen is, niet toelaat de vermeerdering toe te schrijven aan het meerder getal geboorten in die distrikten, kan men die alleen verklaren door vermeerdering van huisgezinnen, welke werden aangespoord hunne vroegere woonplaatsen te verlaten, ten einde de diensten te ontvlugten die zij dáár moesten verrigten.

4. Hetzij wij dan het verlaten van dit stelsel wenschen, als zullende leiden tot verbetering der inkomsten van den staat, dan wel als bevorderende de beschaving en het geluk van het volk, en gevolgelijk de welvaart en voorspoed der kolonie; in elk geval schijnen wij geroepen, om een meer vrijgevig en weldadig stelsel van bestuur in te voeren; en dan beveelt zich het in Britsch Indië aangenomen stelsel, waarvan de weldaden en voordeelen den toets der ondervinding hebben doorgestaan, in menig opzigt aan, als het beste dat wij tot rigtsnoer kunnen kiezen. De eenige onzekerheid of twijfel die bestaan kan, bestaat over de keuze der bijzondere beginselen, volgens welke dat stelsel zal worden ingevoerd, als geschikt voor de plaatselijke omstandigheden van Java, en de zeden, gewoonten en vooroordeelen van de bewoners.

5. Bij het stellen van dit vraagpunt, is het in de eerste plaats noodig dat wij nagaan, hoedanig tegenwoordig de staat van het landbezit op Java is, en wie, onder het bestaande stelsel, als de aktueele eigenaars en landbezitters moeten beschouwd worden.

6. Wij kunnen te dien aanzien als maatstaf voor ons oordeel aannemen, den staat van landbezit in de vorstenlanden; omdat dáár de Javaansche wetten en gebruiken, zoo als die, sedert de invoering van de mohammedaansche godsdienst, tot op het tegenwoordige gewijzigd zijn, moeten geacht worden het meest volkomen te bestaan, en omdat dezelfde wetten en gebruiken in de meeste distrikten onder Europeesch gezag bestaan, hoewel onder verschillende benamingen en misschien met grooter onderdrukking, vermits de regent dáár minder regtstreeks wordt nagegaan door eene hoogere inlandsche autoriteit, en niet zelden onderworpen wordt aan vorderingen en afpersingen, welke in de vorstenlanden niet bestaan. In de vorstenlanden, ontvangen de pangerangs en tommengongs, die den adel van het land uitmaken, van den vorst eene gift in land, hetzij tot ophouding van hunnen rang, of voor zekere persoonlijke diensten aan het hof, dan wel op voorwaarde van feodale diensten te presteren, door telkens wanneer dit gevorderd wordt, een bepaald getal troepen voor de dienst van den souverein op de been te brengen. Met zoodanig land, worden ook de dorpen, dat is de

beschikking over de bevolking van dat land, geschonken. Het geschonken land kan echter naar welgevallen worden teruggenomen, en is in geen geval erfelijk. Dit wordt zóó stellig opgevat en uitgevoerd, dat er, volgens de beste narigten, ontelbare voorbeelden zijn van familiën, welke nu met de geringste klassen zijn gelijk gesteld en naauwelijks haar levensonderhoud hebben, wier voorouders, vijftig of zelfs dertig jaren geleden, de hoogste staatsambten bekleedden, en gevolgelijk bezitters waren van groote en kostbare uitgestrektheden land; want men bedenke wel, dat diensten of arbeid overal door toekenning van land worden betaald, en dat de stalhouders die de regent op de post-etablissementen van het gouvernement plaatst, zoowel als de beambten in dienst bij den vorst, zonder onderscheid op die wijze worden betaald.

7. Deze daadzaken worden vermeld, om te bewijzen, dat het regt van eigendom van den grond in den vorst gevestigd is, en zij staven tevens de billijkheid en het regt van tusschenkomst van de zijde van het gouvernement, tot de invoering van zoodanig stelsel van inkomsten, als staatkundig en raadzaam wordt geoordeeld.

8. Het onderzoek voortzettende, vindt men, dat in de Vorstenlanden twee tusschenpersonen bestaan tusschen den tommengong, aan wien de landen door den vorst gegeven zijn, en de landbouwers, van welke de pacht of inkomst getrokken wordt. Deze zijn de *demang* en de *bekel* *). De laatste woont op de plaats, in elke dessa of dorp, is gewoon dagelijks met zijne buren om te gaan, en is zeer dikwijls zelf landbezitter. Hij heeft het oppertoezigt over de policie van het dorp, bezit een onmiddellijk gering gezag in dat dorp, en zamelt de pachten en inkomsten in, welke hij aan den demang betaalt. Laatstgenoemde ambtenaar is de persoon die de pachten van verscheiden dorpen ontvangt, voor rekening van den tommengong of anderen persoon, die het land van den vorst ontvangen heeft, en die gewoonlijk in de hoofdnegorij woont. Ook hij is dikwijls zelf landhuurder, en oefent een hooger policie-gezag uit, door de personen voor heerendiensten noodig bijeen te brengen en de bevelen van zijn onmiddellijken superieur uit te voeren. Het blijkt niet, dat het getal demangs beperkt is door eenige bestaande verordening; terwijl dit ambt over het algemeen bekleed wordt door de naastbestaanden en betrekkingen of onderhoorigen van den tommengong of regent.

9. In de distrikten onder regtstreeks europeesch bestuur staande, heerscht hetzelfde algemeene stelsel, doch in de bijzonderheden, door plaatselijke gebruiken, in zoo velerlei opzigten gewijzigd, dat bijna ieder distrikt op zich zelf iets eigenaardigs heeft. Het algemeen beginsel blijft echter hetzelfde, en de wijzigingen daarin doen niets te kort aan de tegenwoordige beschouwing der zaak.

Het volgende uittreksel uit het rapport van kolonel Mackenzie, gedag-

*) Onder *bekel* wordt hier het welbekende en veelbesproken *dorpshoofd* verstaan. In sommige streken van Java is *bekel* de titel van den adsistent van den wedono of demang, dus *onder-distriktshoofd*.

teekend 12 Augustus 1812, moge dienen tot bevestiging van hetgeen reeds is aangetoond, en als zekere data aangevende, waarop wij kunnen afgaan.

„§ 44. Uit alle bronnen van onderzoek, hetzij inlandsche, hetzij europeesche, die ik persoonlijk heb kunnen raadplegen, is altoos gebleken, dat het regt van eigendom onveranderlijk is beschouwd geworden, uitsluitend in den souverein of den staat te zijn gevestigd. Zoodanig berigt is mij gegeven in de Vorstenlanden, waar geen verkoop van land is toegestaan; terwijl in de streken onder Europeesch gezag hetzelfde beginsel heerschte, tot dat, nu weinige jaren geleden, hiervan werd afgeweken in den oosthoek (hier volgen de bijzonderheden), hetgeen ik alleen voorbreng, om op te merken dat, behalve deze kort geleden partiëele verkoopen van het koloniaal gouvernement, de landverkoop gebruikelijk noch bekend schijnt te zijn geweest bij het inlandsche gouvernement in den oosthoek van Java, ten minste niet sedert de Koran, omstreeks de veertiende eeuw, als de bron van wet en regt is ingevoerd.

„§ 45. Of er vóór deze groote verandering eenig ander stelsel heerschte, is niet bekend, en behoeft misschien ook niet bekend te zijn; ofschoon eenige kennis van de vroegere instellingen, verscheidene zich voordoende moeijelijkheden zoude kunnen ophelderen! De benamingen en uitdrukkingen die nog gebezigd worden voor ambtenaren en landstreken, als: Patti's, Adhipati's, dessa's, negries, enz. mogen eenen hindoeschen oorsprong aanduiden; — wanneer wij echter, terzelfdertijd, de algemeen aangenomen hindoesche methode van onderverdeeling eener provincie of landstreek, in kleinere afdeelingen en laatstelijk in dorpen, verdeeld in kleine gemeenten, welker leden een gemeen regt van bezit hebben, hier niet vinden toegepast, noch het daaruit volgend gebruik, om met godsdienstige naauwgezetheid de grenzen van ieder dorp door duurzame landpalen af te perken; dan leidt ons dit, om naar een anderen oorsprong uit te zien. Dit zijn onderwerpen, welke een gezet en langwijlig onderzoek vorderen. Het schijnt thans, dat in de gemelde landstreken, — ik bedoel hier in het bijzonder de provinciën ten oosten van Cheribon, welke de noordoostkust van Java worden genoemd, — naar men opgeeft, sedert onheugelijke tijden gebruikelijk is geweest, het beheer over het land en over den landbouw op te dragen aan adhipattis en tommengongs, door de Hollanders regenten genaamd, die, de vastgestelde inkomsten met den souverein verrekenende, hetzij in geld of in natura, vrijheid hadden, de van de landbouwers te heffen hoeveelheid, hetzij in geld of in produkten, naar willekeur te bepalen. Dit schijnt ten minste het gebruik te zijn geweest in de provinciën, die aan het Europeesch gouvernement onderworpen waren, alwaar dus, hetzij uit onverschilligheid of om andere redenen, alle détails zijn overgelaten geworden aan de inlandsche bestuurders, welker wijze van omslag over de landen en ingezetenen, niet al te zeer schijnt te zijn onderzocht geworden, tot dat de gesteldheid van het eiland een voorwerp van onderzoek werd voor het jongste gouvernement.

„§ 46. Er is reden om te vermoeden, dat er een stelsel van meer gelijkmatige oplegging van belastingen onder de inlanders bestond, zelfs vóór de invoering van de mohammedaansche wetten, en zulks ten gevolge der gewoonte van de *tjatjas*, of maatstaf, oorspronkelijk in een vroeger tijdvak voor de bevolking omschreven, waardoor men rekent bij huisgezinnen; zoo ook van eene uitmeting of schatting van de hoeveelheid bebouwbare gronden, berekend bij *jonken;* welke gewoonten nog bestaan, en die wij, als erkenden standaard, in de statistische tabellen volgen. Daarom zal een verifikatie van deze meting, door dadelijke inspektie van verschillende daartoe gekozen afzonderlijke gedeelten, eene noodzakelijke voorbereiding zijn, voor den aanleg van een naauwkeurig register van huur van alle gronden van Java, totdat later een algemeen plan voor het geheel kan worden aangenomen.

„§ 47. Om dit onderwerp op voldoende wijze af te handelen, zou meer tijd vorderen, dan kan worden afgezonderd in dit oogenblik, dat ik liever aangrijp om een vlugtig overzigt van den loop mijner onderzoekingen te geven. Ik wil er alleen bijvoegen, dat deze gronden, aldus geschat en toevertrouwd aan het beheer der tommengongs, door dezen in perceelen gesplitst en aanzienlijke gedeelten, of *jonken*, in plaats van salaris, afgestaan werden aan alle de in dienst zijnde ambtenaren, van de hoogste tot de laagste rangen, in evenredigheid tot den aard van hun ambt. Maar hieruit volgde niet, dat deze gronden werden bebouwd door de personen aan welke zij waren afgestaan. Die personen schijnen, in de meeste gevallen, hun toevlugt te hebben genomen tot tusschenpersonen, die er hun werk van maakten, landbouwers huurden en andere lieden, die gewoonlijk met de verschillende takken van landbouw bezig zijn, aan den arbeid zetten, het snijden en inzamelen van den oogst in het bijzonder aan de vrouwen overlatende. Dit gebruik, om de ambtenaren van het gouvernement, van het ondergeschikt bestuur, en zelfs de militairen, in land te betalen, is in verschillende distrikten gebleken sedert onheugelijke tijden te hebben bestaan, ten minste sedert het aannemen van den standaard der *tjatjas* en *jonken.* Maar het moet erkend worden, dat, niettegenstaande het voornaamste en uitsluitende eigendom van den grond is erkend te zijn gevestigd in den staat of den souverein, ontwijfelbaar bekrachtigd door de leerstellingen van de mohammedaansche wet, nogtans een zeker regt en zekere aanspraken, voortvloeijende uit bezit en verjaring, onder de inlanders schijnen te zijn geëerbiedigd, en zelfs in zekere gevallen door eenige hunner instellingen te worden beschermd: zooals in de voorbrengselen en in de vruchtboomen van het plantsoen, door de inlanders rondom hunne woningen aangelegd. De bescherming dezer inlanders op den grond, die hunne voorouders hadden bebouwd en bewoond, en de daaruit voortgevloeide vermeerderde bebouwing en voortbrenging, werd beschouwd als het gevolg van het bijzonder inzigt van een goed souverein. Van daar wordt eene wet, of gebruik, of *adat* erkend, die hen schijnt te beschermen in het bezit van den grond, en hen waarborgt, buiten noodzakelijkheid niet verwijderd te worden van het land door hunne familiën geokkupeerd.

Vermits de bescherming van den nuttigen landbouwersstand, natuurlijk eene zaak is, die zich niet alleen van de zijde der menschelijkheid bij eene Britsche regering aanbeveelt, maar ook van wezenlijk gewigt is in staatkundig opzigt; zoo twijfel ik niet, of de toekomende regten dezer inlanders zullen, welk plan ook gevolgd moge worden en welke overdragt van eigendom mogelijk plaats hebbe, toch in overweging worden genomen."

10. De *regent* moet daarom beschouwd worden, gelijk te staan met den *pangerang*, of anderen hoogen inlandschen ambtenaar, die regtstreeks afhankelijk is van den souverein; uitgezonderd dat hij onder onmiddellijk toezigt staat van een europeeschen resident, die zijn gedrag gadeslaat, en dat, vermits het beheer over alle de landen van zijn gebied aan hem is toevertrouwd, op hem persoonlijk, veeleer dan op den staat, de taak rust, om die landen te bestemmen als belooning voor diensten aan het gouvernement bewezen. Hij wordt benoemd door het gouvernement, en kan naar welgevallen ontslagen worden. Zijne *demangs* worden in het algemeen mede benoemd door de europeesche autoriteit, en dikwijls zonder acht te slaan op de verwantschap met des regents familie; maar meer algemeen wordt de regent, bij zoodanige benoemingen, geraadpleegd en op zijn advies gelet. De regent is de eenige persoon van wien het gouvernement de inkomsten van het onder zijn beheer staande gebied ontvangt; doch aan hem blijft de ondergeschikte en inwendige regeling overgelaten. Het natuurlijk gevolg van zoodanigen staat van zaken moet zijn, dat het persoonlijk karakter van den regent meestal de eenige waarborg is voor de goede behandeling en den voorspoed der landbouwers; want het is evenmin mogelijk, dat de resident, bij alle de op hem rustende verpligtingen, persoonlijk de dorpbewoners bezoeke en hun toestand naga, als het bestaanbaar was met de staatkunde van het Hollandsch bestuur dat hij dit zoude doen. De resident moet dus grootendeels afhankelijk zijn van de mededeelingen van het inlandsche hoofd, wiens invloed het voorbrengen van klagten zal tegengaan, en wiens belang hoofdzakelijk het persoonlijk en dadelijk voordeel van hem en zijne familie beoogt, omdat hij weet, naar willekeur ontslagen te kunnen worden, en zijn opvolger andere betrekkingen om voor te zorgen hebben zal. Wanneer men nu in aanmerking neemt dat, behalve het nu beschreven stelsel van bestuur, het volk nog genoodzaakt is heerendiensten te verrigten, voor het gouvernement zoowel als voor zijne hoofden, en dat het gouvernement, afgescheiden van het vast bepaalde kontingent, het regt heeft, geheel het overblijvend rijstprodukt willekeurig op te vorderen, tegen vijftien rijksdaalders de kojang *), eene som ver beneden de werkelijke waarde, zoo zal het niet langer bevreemding baren, dat de meest bevolkte gedeelten van het eiland zijn: de Vorstenlanden, waar deze lasten niet in dezelfde mate bestaan, of de Blandongdistrik-

*) Vergelijk ons vorig artikel, pag. 46, 47 en de noot op pag. 48, waar de prijs van 17 rijksdaalders wordt aangegeven.

ten, waar het volk, als belooning voor de diensten in de bosschen, van alle andere diensten, hoe ook genaamd, is vrijgesteld geworden.

11. Zonder thans te treden in de détails van het tegenwoordig stelsel, waarvan de bijzonderheden genoeg bekend zijn, zal ik nu, voor de overweging van den raad, blootleggen, de omtrekken van het verbeterd stelsel, hetwelk ik in de plaats daarvan wensch te stellen.

12. Als grondslag van het verbeterd stelsel, stel ik voor:

1°. De geheele afschaffing van alle gedwongen levering van produkten, tegen onevenredige prijzen, en van alle heerendiensten; — met het verleenen van volkomen vrijheid in kultuur en handel.

2°. De aanvaarding, door het gouvernement, van het regtstreeks oppertoezigt over de landen, met de inzameling van hunne inkomsten en huren, zonder tusschenkomst van de regenten, wier werkkring zich voortaan zal bepalen tot de openbare dienst.

3°. Het verhuren der alzoo onder beheer genomen landen, in groote of kleine perceelen, naar plaatselijke omstandigheden, op kontrakten van beperkten duur.

13. Omtrent HET EERSTE PUNT is het onnoodig meer te zeggen, dan gevorderd zou worden omtrent elk stelsel dat mogt worden ingevoerd, hetwelk ten doel heeft, de verbetering van den tegenwoordigen toestand der inboorlingen. De inheemsche bevolking te bevrijden van de gedwongen leveringen en onbeperkte diensten, waartoe zij tot dus ver verpligt was; en haar op te heffen uit den staat van onderworpenheid en dienstbaarheid, in welken de bekrompen staatkunde van monopolie haar heeft gebragt, is eene daad der Britsche natie waardig. Gelukkiglijk bezit zij daartoe de magt, en ik ben verzekerd dat wij allen ons opregt vereenigen zullen, om die tot dat einde aan te wenden.

14. Uit de afschaffing der gedwongen leveringen, volgt noodwendig de opening van den vrijen handel. Zonder al de gezigtspunten na te gaan, waaruit deze verandering kan beschouwd worden, zal het voldoende zijn, bij deze gelegenheid op te merken, hoe uit de ondervinding der laatste jaren blijkt, dat er veel minder rijst op Java wordt geproduceerd dan aangevraagd, en dat het noodzakelijk zou kunnen bevonden worden, om den uitvoer te verbieden, ten einde genoegzamen voorraad op het eiland aan te houden, als waarborg bij eene mogelijke mislukking van den volgenden oogst. Er bestaat mitsdien geen twijfel, of op dit eiland zal eene markt gevonden worden voor alles wat het land produceert; maar men mag, als natuurlijk gevolg van het nieuwe stelsel, verwachten, dat, wanneer de landbouwer besef heeft verkregen van zijn regt op het geheele voortbrengsel en op het voordeel van zijne industrie, die industrie zal toenemen. Om alle hierdoor ontstaande voordeelen te kompleteren, zouden, naar mijn oordeel, zoodra de omstandigheden dit zullen toelaten, alle de regten op den invoer en uitvoer van koloniale voortbrengselen moeten worden afgeschaft.

15. Door de moeijelijkheden, die sedert verscheiden jaren bij den uitvoer van Java hebben bestaan, en de willekeurige prijzen door het vorige gou-

vernement voor de produkten bepaald, die totdusver voortduren als een noodwendig deel uitmakende van de begroote inkomsten, loopt Java gevaar, den belangrijken handel in rijst en zout, die het vroeger met Malakka en het Maleische schiereiland dreef, te verliezen. Het is bekend dat, sedert het begin dezer moeijelijkheden, het getal siameesche jonken, op deze havens handel drijvende, aanzienlijk is verminderd; — en dat, tenzij de koloniale produkten van dit eiland, op vreemde markten hunne werkelijke en betrekkelijke waarde kunnen vinden, door de afschaffing der vastgestelde prijzen, die beletten dat zij waard zijn gekocht te worden voor den uitvoer, wij daadwerkelijk de hulpbronnen der kolonie belemmeren, zoowel door het uitsluiten van buitenlandsche mededinging, als door binnenslands eene hoeveelheid aan bederf onderhevige produkten te behouden, waarvan de waarde alleen gebaseerd is op den geraamden afzet, die onder deze omstandigheden niet kan plaats hebben. Alzoo houdt de vastgestelde prijs van het hout alle koopers terug, en evenzoo zal het met de rijst gaan, wanneer, naar evenredigheid dat de arbeid toeneemt en de landbouw zich uitbreidt, het produkt de tegenwoordige behoefte van het eiland en van de onmiddellijk daarmede in verkeer staande-vestigingen, overtreft.

16. Ofschoon het dan ook raadzaam en noodzakelijk moge zijn, als bron van inkomsten, de hooge prijzen te handhaven van zulke monopolieën, als het gouvernement wil aanhouden voor dat gedeelte van het artikel, hetwelk op het eiland verbruikt wordt, komt het mij toch van groot belang voor, dat, door publieke verkoopingen en door vermindering van regten, alle gemak worde gegeven aan den inkoop tot uitvoer van koloniale produkten, omdat dit een belangrijk deel wordt van het stelsel dat zal worden ingevoerd.

17. Met betrekking tot HET TWEEDE EN BELANGRIJKSTE PUNT, namelijk: de aanvaarding door het gouvernement van het regtstreeks oppertoezigt over de landen; waarop het geheele stelsel, dat ik wensch in te voeren, draait, en zonder welke geen evenredig ekwivalent voor de af te schaffen gedwongen leveringen en diensten bestaat; doet zich geen ander bezwaar voor, dan alleen ten aanzien van de wijze waarop met de regenten zal worden gehandeld, ter voorkoming: zoowel dat hunne diensten gemist worden in het algemeen belang, als dat hun eigenbelang lijde door hunne buitenbetrekkingstelling.

18. Men stelt zich voor, de regenten en hunne ondergeschikte ambtenaren dienstbaar te maken voor de policie, omdat hunne tusschenkomst bij de inzameling der revenuën nutteloos en zelfs hinderlijk zou zijn, en men die inzameling, om gewigtige redenen, aan afzonderlijke ambtenaren wil opdragen.

19. Het regt van het gouvernement om de landen tot zich te trekken, is zóó duidelijk bewezen, dat het bevreemding wekt, dat het Hollandsche gouvernement eene zaak van zóó groot en overwegend belang, uit welk oogpunt die ook beschouwd worde, heeft voorbijgezien. Bij den afstand van de geheele noordoostkust van Java aan de Hollandsche Oost-indische

Kompagnie, bezat zij hetzelfde regt, dat wij nu zoo gunstiglijk hebben toegepast op de landstreken, laatstelijk door de inlandsche vorsten afgestaan; maar om welke oorzaken dit voordeel ook is voorbijgezien, en aan welke redenen het ook moge zijn toe te schrijven, dat het geheele landsbeheer, tot heden toe, in handen der regenten is verbleven; zeker is het, dat het regt nimmer is verloren, en dat wij nog ten volle tot den maatregel bevoegd zijn.

20. Met betrekking tot het gebruik maken van de regenten en inlandsche hoofden, ten dienste der binnenlandsche policie, onder het regtstreeks en klemvol toezigt der residenten en hunne adsistenten, is het duidelijk, dat de bepalingen veelal moeten afhangen van plaatselijke omstandigheden. Het ligt niet in de bedoeling, groote veranderingen in het policie-bestuur, zoo als dit binnenlands bestaat, te brengen, of de javaansche fiskaals, de *djaksa's* en andere ondergeschikte agenten te ontslaan; maar vermits de *demangs*, die totdusver, onder de bevelen van den regent, een gezag van dien aard hebben uitgeoefend, zullen ophouden te bestaan, uitgezonderd in de hoedanigheid van landhuurders, wordt het noodig eenige voorziening te maken ten aanzien van hunne uitsluitende policie-diensten, en komt het mij voor, dat vele der tegenwoordige *demangs* en *bekels* met voordeel in 's gouvernements dienst kunnen aangehouden worden als policie-beambten met een vast traktement. De regent zelf kan, op gelijke wijze, in dienst gehouden worden als openbaar ambtenaar ter plaatse waar de zetel is van het Europeesch gezag, en onder de onmiddellijke bevelen van dat gezag.

21. Zoodanige schikking kan beschouwd worden, als eene staatkundige manier om gebruik te maken van vele invloedrijke en nu met gezag bekleede personen, die anders hadden moeten worden gepensioeneerd, en die, onder zulke omstandigheden, de bitterheid niet zullen gevoelen, die het gevolg zou zijn geweest van hun ontslag uit de dienst.

22. De voorzigtigheid schrijft voor, de rangen, titels en statie der tegenwoordige inlandsche hoofden te behouden; maar het is raadzaam om, zooveel doenlijk, het stelsel om diensten met landbezit te betalen, te laten varen. De ambtenaren moeten, algemeen gesproken, ten aanzien hunner salarissen, regtstreeks afhankelijk zijn van 's lands schatkist; maar met betrekking tot de regenten en eenige anderen, zal het oordeelkundig zijn, hen te vergunnen eigenaars te worden van landen (*estates*) op den voet van het nu voorgestelde stelsel. Dezelfde schikking kan ook, in mindere mate, uitgestrekt worden tot de zoodanigen onder de *demangs*, die geen huurders van landen worden; en vermits dit de uitwerking hebben zal, deze personen, die invloed in het land bezitten, in de dienst van het gouvernement te houden en hen, op de meest afdoende wijze, van de inzameling en het beheer der revenuën te verwijderen, acht ik dit een hoogst belangrijk deel van het nieuwe stelsel, waarop onze aandacht in het bijzonder moet gevestigd zijn.

23. Gelijkerwijze verdient het overweging, of het niet raadzaam is, zich van den invloed der voornaamste priesters over geheel het eiland te verzekeren, door hen van gouvernementswege te bezoldigen.

24. Ik ben nog niet bekend met het juiste bedrag van de tienden, of betalingen die de Javanen aan hunne priesters doen; maar ze zijn gewis verre van gering; en daar het niet onmogelijk is, dat eenige van hunne ontvangsten, onder het nieuwe stelsel zullen verminderen, is het even regtvaardig als staatkundig, dat het gouvernement zich hunne belangen aantrekke.

25. De onwetendheid der Javanen van de lagere klassen, en hunne blinde gehoorzaamheid aan de bevelen hunner hoofden, stellen hen bloot om bij elke gelegenheid door hunne priesters beheerscht te worden. Deze overweging is urgent; ik beveel ten strengste aan, dat bij het in werking brengen van het nieuwe stelsel, aan het licht worde gebragt: welk getal priesters in de verschillende distrikten eenigen invloed bezit, en dat de kommissarissen met de leiders onder hen spreken en beproeven zich van hunne gehechtheid te verzekeren, door hunne tegenwoordige stelling te bekrachtigen, en door hun van gouvernementswege eene zekere wedde toe te zeggen, die zij behouden zoolang zij zich goed gedragen. Die wedde zal echter niets veranderen in de giften, die de Javanen hun reeds schenken, en het is te verwachten, dat door zulk een van het gouvernement uitgaanden maatregel, alle partijen zullen bevredigd zijn. Wanneer men zich op die wijze van den invloed der priesters verzekert, is er geen twijfel, of de daaruit voortvloeijende uitgaaf wordt hoogst voordeelig besteed, door het behoud van de openbare vrede en rust.

26. Ten aanzien van HET DERDE PUNT: het verhuren der landen; vermeen ik, dat het opleggen van eene huur in geld, altijd op den voorgrond moet staan; en dat die, ofschoon de tegenwoordige toestand van het eiland de dadelijke aanneming moge verhinderen, toch gedeeltelijk en zooveel doenlijk moet worden ingevoerd. Dit stelsel biedt het gouvernement de zekerste en voordeeligste inkomsten aan, de nuttigste in elk geval waarin uitschotten gevorderd worden, en de beste voor de stabiliteit van 's lands financiën; terwijl het terzelfdertijd den landbouw meer aanspoort tot industrie en spekulatie. De vergelijking is dan ook inderdaad, in alle opzigten, zoo bepaaldelijk in het voordeel van deze wijze van heffing van inkomsten, dat ik niet aarzel als mijn gevoelen te verklaren: dat, zelfs wanneer de aldus geheven totale som minder zijn mogt dan het geraamde bedrag van de waarde der kontingenten, het stelsel toch het oordeelkundigste is, dat kan worden aangenomen. Het eenige bezwaar bestaat in de onzekerheid in hoever de hoeveelheid cirkulerend medium op het eiland, en de aktuëele bezittingen van de landhuurders, toelaten het in werking te brengen; of wel, in andere woorden: of gebrek aan zoodanig cirkulerend medium en bezitting, niet oorzaak zijn zal dat de landen beneden hunne waarde zullen worden verhuurd, en alzoo het bedrag der tegenwoordige inkomsten al te aanzienlijk doe verminderen. Onder deze omstandigheden wordt het noodig, den landbouwers in de betaling van hunne huur alle hulp te verleenen, die maar eenigzins bestaanbaar is met het nu vastgestelde beginsel.

27. Ik acht het buiten allen twijfel, dat de invoering van een huur

in geld, eene groote hoeveelheid muntspecie, die nu ongebruikt ligt, zal te voorschijn brengen; maar ook dat het noodzakelijk is, gedurende eenigen tijd een gedeelte der huur *in natura* te ontvangen, en dat zulks gedaan kan worden, zonder op het ontwikkelde stelsel inbreuk te maken, of te beletten dat onze tegenwoordige groote en onvoordeelige voorraad worde opgeruimd.

28. De voornaamste kultuur is die der rijst, en dat graan is tegenwoordig het meest gewild, en verdient bovenal te worden aangemoedigd. Zeer aanzienlijk is de publieke navraag naar dit artikel, zoowel voor binnenlandsch verbruik, als voor uitvoer naar de onderhoorige bezittingen op Ceylon en naar de Molukken; weshalve de belangen en het gerief der huurders in deze kunnen worden in de hand gewerkt.

29. Mitsdien stel ik voor, de landen te verhuren tegen *geld*, maar met de huurders overeen te komen, dat het gouvernement, in de gevallen waarin zulks noodig zal bevonden worden, van hen eene zekere hoeveelheid *rijst* zal aannemen, tegen eenen goeden en billijken prijs, in plaats van eene gelijke waarde in geld. Hierdoor zal men eene hoeveelheid rijst erlangen, voldoende voor de behoefte van de dienst, zonder overvloed, die aanleiding geeft tot spillage en verlies, en zonder gedwongen levering tegen onevenredige prijzen, waardoor de nijverheid en handel des lands zijn gedrukt geworden. Het ligt tevens in de bedoeling, zulks ter keuze van den huurder te laten; terwijl het aan de kommissarissen, belast met de nieuwe regeling der landen, is overgelaten, om daarin alleen te bewilligen tot zoodanige hoeveelheid, als volstrekt noodzakelijk zal worden bevonden, en om den inkoop te regelen naar den marktprijs, voor welken rijst op de openbare *bazaars* kan gekocht worden op het tijdstip dat de oogst gesneden en afgeleverd wordt.

30. De andere artikelen, die totdusver, als deel uitmakende van het kontingent, ontvangen werden, zoo als: klapper-olie, katoenen-garens, goemoeti-touw, enz. schijnen noch om hunne waarde, noch om de hoeveelheid, van genoegzaam belang te zijn, om in deze schikking te worden opgenomen. Ingeval het gouvernement die artikelen noodig heeft, kunnen zij voordeeliger door openbaren inkoop verkregen worden. Op dezelfde wijze kan het gouvernement stroozakken, en alle andere voor de openbare dienst gevorderde artikelen, verkrijgen.

31. Met opzigt tot de personen aan welke men landen verhuren zal, is het buiten twijfel, dat de staat de grootste inkomsten zou trekken, indien de hoogere klasse der inlanders werd uitgesloten; omdat deze, indien het hun vergund wordt landen te hebben, hun inkomen trekken van de huur en revenuën van het land, die anders regtstreeks tot het gouvernement zouden komen. Maar het zou noch staatkundig zijn, zoo plotseling de klassen te verdrijven, tegen welke het volk gewoon is met eerbied en gehoorzaamheid op te zien; noch raadzaam, de ontevredenheid op te wekken bij eene volksklasse, welke, uit kracht van de oude zeden en gewoonten der Javanen, nog langen tijd een zeer grooten invloed bezitten zal over

de lage standen der gemeente. Veel voorzigtigheid en plaatselijke kennis zal er dus gevorderd worden, om de belangen dier hoogere klasse overeen te brengen met de nieuwe regeling, en het moet grootendeels aan de kommissarissen overgelaten worden, te handelen in overeenstemming met hetgeen zij in elk distrikt in het bijzonder zullen vinden te bestaan. Inmiddels ben ik van gevoelen, dat de volgende beginselen hun tot leiddraad kunnen strekken:

Dat het een vastgesteld beginsel is, de huur af te staan aan personen, zoo digt mogelijk bij den aktuëelen landbouwer.

Dat gevolgelijk, telkens wanneer de *bekel*, of hoofd der landbouwers, in staat bevonden wordt een klein stuk land te huren, hij de voorkeur zal hebben; ten ware die voorkeur, door plaatselijke omstandigheden en onderzoek, bevonden wordt werkelijk in strijd te zijn met de belangen van een inlandsch hoofd, wien het staatkundig goed is dadelijk te helpen.

Dat, vermits het de bedoeling van het gouvernement is, om de inlandsche hoofden als policie-beambten te gebruiken, hunne belangen en goede gezindheid zullen gewonnen worden, eensdeels door den rang en het salaris dat zij aldus verkrijgen zullen, en anderdeels door hen als huurders toe te laten; in welk geval er alleen op moet worden gelet, de landen, persoonlijk door hen gehuurd wordende, zoo beperkt mogelijk te stellen.

Dat, waar daartegen geene bedenkingen bestaan, aan den tegenwoordigen bezitter onveranderlijk de voorkeur moet worden gegeven.

32. Het is blijkbaar onmogelijk, den omvang en de wijze waarop deze grondtrekken in werking moeten worden gebragt, te bepalen. Dit moet van plaatselijke omstandigheden afhangen, welke alleen door plaatselijk onderzoek bekend kunnen worden; weshalve ik overtuigd ben, dat wij, door de verdere uitvoering van den maatregel aan de kommissarissen toe te vertrouwen, hoogstwaarschijnlijk den besten en zekersten uitslag zullen bekomen. Mitsdien zal het land in grooter en kleiner perceelen verdeeld worden, naar gelang der plaatselijke omstandigheden van huurders en ingezetenen; de invloed der hoogere klassen benuttigd voor de handhaving van de orde en rust des lands, en de lagere klassen vergund vrijelijk het land te bebouwen, zonder vrees van beroofd te worden van de vruchten van hun arbeid.

33. Deze schikking van het afstaan van groote stukken land, moet als tijdelijken maatregel beschouwd, en kan verder gewijzigd worden door eene latere regeling, wanneer de landbouwers, door hun aktuëel bezit van het land, eenig begrip gekregen hebben van het regt van eigendom en hunne gevoelens en denkbeelden veranderen door de kennis welke men verwachten mag dat hierdoor verkregen wordt. Zoowel met dit inzigt, als ook ter wegneming van de vele en juiste bedenkingen tegen eene permanente regeling, die voortspruiten uit den bestaanden toestand der javaansche maatschappij, en uit de tegenwoordige bijzondere gesteldheid der kolonie, stel ik voor, dat het land verhuurd worde voor een termijn, niet te bo-

vengaande drie achtereenvolgende jaren. Deze tijdruimte mag, in ieder opzigt, als ruim gesteld beschouwd worden. De ondervinding, in dien tijd opgedaan, moet van het hoogste belang zijn bij eenige nadere regeling. De inboorlingen zelven zullen aan de verandering gewoon worden, en beter in staat zijn, de voordeelen daarvan te beseffen, en de later nuttig en noodig geoordeeld wordende wijzigingen kunnen gemakkelijker tot stand komen, zonder dat men aan de tegenwoordige regeling gebonden is. Dat hierdoor de grootst mogelijke voordeelen aan het land worden verschaft, en dat de hulpbronnen der kolonie en het geluk der inboorlingen er door zullen vermeerderen, is zonder twijfel, na de ondervinding in ieder deel van Britsch Indië opgedaan en na onderzoek van den tegenwoordigen toestand der bewoners van Java. Het menschdom is in beide landen hetzelfde, en er kan geen enkele reden bestaan, waarom de opheffing der belemmeringen van den handel, en de wegneming der dienstbaarheid, welke alle krachtsinspanning en streven naar verbetering verstompt, niet evenzeer hier als dáár, gevolgd zou worden door welvaart, voorspoed en geluk van het volk.

34. Noodwendig moet het een deel uitmaken der te ontwerpen regeling, dat de landhuurders zich verbinden, de wegen en bruggen te onderhouden (met uitzondering van den grooten militairen weg) en dat zij mitsdien werkvolk, voertuigen, enz. wanneer die voor de publieke dienst gevorderd worden, moeten leveren; maar ik stel te dien aanzien voor, dat de aldus geleverde personen, behoorlijk betaald worden, naar den maatstaf uit te drukken op de huurcedels van ieder distrikt. Die bepaling is inderdaad volstrekt noodzakelijk, al ware het alleen om het gouvernement de middelen te verschaffen, ten einde te beletten dat het volk, onder de verschillende voorwendsels van officiëelen aard, worde te werk gesteld. Thans bestaat daartegen geen beletsel, en als het, onder het tegenwoordige stelsel, door de regenten alzoo geleverde volk, behoort betaald te worden met een deel land, zoo volgt daaruit: òf dat zij voor hunnen arbeid geene betaling ontvangen, òf dat de regent verpligt is hun een gedeelte van het land te geven, van hetwelk hij zijne inkomsten trekt, en natuurlijk moet men dan verwachten, dat hij elders eene daaraan geëvenredigde schatting zal opleggen. Vermits nu alle landen zonder onderscheid zullen verhuurd worden, houdt dit fonds op, en zullen de aldus meer te verhuren landen, in stede van een fonds op te leveren ter betaling van personen die voor de publieke dienst gebruikt worden, de bron van inkomsten geven, waaruit die personen kunnen bezoldigd worden; terwijl de kontrole over de publieke uitgaven, daadwerkelijk zal voorkomen, dat zonder magtiging gebruik worde gemaakt van individuën, in naam van den staat.

35. De raad zal opmerken, dat met opzigt tot de huurvoorwaarden en schikkingen met de huurders, behalve van geboren Javanen, van geene volkssoorten gesproken wordt. Dit is voorbedachtelijk gedaan, omdat, naar mijn gevoelen, de toelating van Europeanen tot het huren van landen in het binnenland, eene te groote inbreuk op de zeden en gewoonten des volks, bij de eerste invoering eener verandering, zijn zou, die bovendien in ieder

geval onraadzaam is te achten; — terwijl de bekende knevelarijen en eigenaardigheden der Chinezen, zoowel als de afkeer die de Javanen in vele gedeelten des lands jegens hen koesteren, het gebiedend noodzakelijk maken, ook deze zorgvuldig uittesluiten.

36. Aldus de beginselen, naar welke, volgens mijn gevoelen, moet gehandeld worden, ontwikkeld hebbende; is het duidelijk, dat mijn inzigt in deze is: een stelsel van bestuur in het land in te voeren, berekend om den toestand der lagere klassen te verbeteren, hen op te heffen uit de dwingelandij en onderdrukking, waaronder zij *zóó* langen tijd hebben gezucht, de inkomsten te vermeerderen, en in het kort een beheer te vormen, meer overeenkomstig den geest der wetten en de algemeene staatkunde van het gouvernement van Groot Brittannië.

37. Met opzigt tot de invoering van dit nieuwe stelsel van bestuur op het eiland Java, komen de voordeelen mij *zóó* klaarblijkelijk voor, uit welk oogpunt men dat stelsel ook beschouwe, dat alleen overweging verdient de vraag: of het uitvoerbaar is? De plaatselijke omstandigheden van de verschillende distrikten zullen natuurlijk eenige wijzigingen of veranderingen vorderen; maar over zijne algemeene strekking en doelmatigheid kan, mijns inziens, onmogelijk twijfel bestaan. Het is zoo geheel in overeenstemming met de meest verlichte denkbeelden der europeesche staatkunde, dat ik vermeen, dat er geen de minste grond bestaat om de deugdelijkheid te wantrouwen, of de invoering langer te verschuiven dan tot den tijd, waarop de noodige narigten zullen verkregen zijn.

38. Voorzoover ik gelegenheid gehad heb, het javaansche karakter te beoordeelen, acht ik de algemeene regeling even goed uitvoerbaar, als ik die wijs, doelmatig en heilzaam vind. Men behoeft niet te vreezen, het stelsel onmiddellijk in werking te brengen, indien slechts behoorlijke voorzieningen worden gemaakt, waardoor den hoofden een voegzaam en eervol bestaan wordt verzekerd, om hen in staat te stellen, hunne familiën te onderhouden en een staat te voeren overeenkomstig hunnen rang. Dit kan, naar mijn gevoelen, bij het door mij uiteengezette stelsel zeer goed tot uitvoering komen, door aan deze personen perceelen gronds te geven, tegen matige huur, boven een vastgesteld salaris; en wanneer het stelsel, in bijzondere gevallen, zoodanig gewijzigd wordt, dat de voornaamste hoofden eenige stukken land „vrij van huur" kunnen bekomen, durf ik aannemen, dat wij hen daadwerkelijk in ons belang zullen gewonnen hebben. Zij zullen nog een talrijk gevolg in dienst houden; zij blijven een algemeen toezigt uitoefenen over de policie in de distrikten; en deze groote en heilzame verandering zal tot stand komen, zonder deze klasse van menschen te kwetsen, ofschoon zij zullen ophouden eenige wezenlijke magt te bezitten, terwijl de lagere klasse, uit hare onderdrukking opgeheven, van lieverlede hare gewoonte van eerbied en onderwerping, waaraan zij zoo lang gewoon was, zal laten varen, om die over te dragen op de meer regtstreeksche ambtenaren van het gouvernement, door welke zij bemind en beschermd zal worden.

39. Dat de maatregel uitvoerbaar is, tot groot genoegen van de lagere klassen of de massa der bevolking, is mij reeds genoegzaam gebleken door de schikkingen die getroffen zijn in Kadoe en de andere provinciën, onlangs door de inlandsche vorsten afgestaan, en door de algemeene uitkomsten, welke de gedeeltelijke invoering in Bantam en Pekalongan heeft gehad.

40. De met het nieuwe stelsel in Kadoe, en in de laatstelijk door de inlandsche vorsten afgestane provinciën, genomen proef mag als afdoende beschouwd worden, als zijnde genomen vóór de algemeene uitvoering van het ontwerp, toen het gouvernement nog niet die naauwkeurige informatiën had, om het te volgen beginsel juist te kunnen bepalen. Dienovereenkomstig vinden wij, dat bij de regeling in Kadoe meer op het bedrag der inkomsten dan op de handhaving der rust, en in de andere distrikten, welke onder het onmiddellijk oppertoezigt van de civiele kommissarissen zijn geregeld, meer op de rust des lands dan op het bedrag der inkomsten gelet werd. Gelukkig bleef de rust door geheel het land ongestoord. De aldus opgedane ondervinding, gevoegd bij de overvloedige narigten, die nu van alle kanten ontvangen zijn, stellen ons in staat om, in het bezit van alle plaatselijke inlichtingen en den toets der ondervinding tot geleide, met vaster hand te werk te gaan.

41. Mij blijft nog over, den raad mijne inzigten bloot te leggen, met betrekking tot de koffijkultuur en de blandongs, welke laatste afzonderlijke etablissementen zijn, die ten behoeve der houtbosschen worden in stand gehouden. In hoeverre de uitgebreidheid van een en ander moet gewijzigd worden, dient bij de nieuwe schikkingen overwogen te worden. Het is duidelijk, dat eensdeels de koffijkultuur, onder de bestaande omstandigheden, zeer aanzienlijke verliezen aan het gouvernement oplevert; terwijl anderdeels die kultuur een kostbaar artikel van uitvoer zal aanbieden, zoodra de handel op Europa, of zelfs die op Amerika, weer zal zijn opengesteld. Het voordeel dat thans zal ontstaan, door het niet langer aanmoedigen van de koffijkultuur, wordt mitsdien opgewogen tegen het vermoedelijk uitzigt op de voordeelen die de kolonie uit het behoud dier kultuur later trekken kan.

42. Deze overwegingen zullen beter en vollediger kunnen worden beoordeeld, wanneer ik aan den raad overleg, een rapport, door den inspekteur der koffijkultuur te dier zake uitgebragt; maar inmiddels zijn de volgende opmerkingen noodig, met betrekking tot het vraagstuk der landelijke inkomsten. In de eerste plaats, is het wel bekend, dat de koffijkultuur, sedert het jaar 1808, in de oostelijke distrikten zoodanig is uitgebreid, dat die zelfs, op vele plaatsen, is ingevoerd op gronden, welke daarvoor geheel ongeschikt zijn, en tot zulk eene uitgebreidheid is opgevoerd, dat het voor het gouvernement onmogelijk zijn zal daarmede voort te gaan.

43. Wijders dient, dat verreweg het grootste gedeelte dezer koffijtuinen nog geene vruchten oplevert, en dat een aanzienlijk deel daarvan geen goed produkt zal geven, dan eerst na verloop van nog drie of vier jaren. Desniettemin is de bevolking, ingevolge het stelsel van het vorige gouverne-

ment, uitsluitend gebezigd geworden om deze gronden schoon te maken en te onderhouden, waardoor veel arbeid verloren ging, die nuttig had kunnen besteed worden.

44. En bij deze overwegingen mag nog gevoegd worden, dat wanneer die koffijtuinen in de oostelijke distrikten hunne volle produktie leverden, de uitgaven voor den inkoop van dat produkt hooger zouden loopen dan de financiën der kolonie, bij de bestaande handelsmoeijelijkheden, voegzaam zouden kunnen dragen. Overigens kan, volgens opgave van den inspekteur der koffijkultuur, die kultuur in de westelijke distrikten, des gevorderd, aanzienlijk worden uitgebreid.

45. Onder deze omstandigheden, rijpelijk acht gevende op het verlies aan arbeid voor het oogenblik en op de later welligt door de schatkist te doene uitgave, ingeval de koffijaanplantingen uitsluitend in de oostelijke distrikten worden aangehouden; — en lettende op de groote onzekerheid of daarvan eenig voordeel zal getrokken worden; is het mijn bepaald gevoelen, dat het gouvernement de kultuur in die distrikten niet meer moet uitbreiden, en zijne maatregelen moet beperken tot het opkoopen alleen van dat gedeelte van het produkt, hetwelk door de huurders niet kan worden verkocht.

46. Het gevolg dat men van deze schikking verwachten mag, zal zijn: — dat alleen de aanplantingen die in bloei staan en vrucht geven, met zorg zullen worden onderhouden, aangezien de verzekering van het gouvernement van, zonder den aanleg van nieuwe tuinen aan te moedigen, zoodanige koffij, die elders niet kan verkocht worden, te zullen koopen, voorkomen zal, dat die vruchtgevende aanplantingen worden verwaarloosd; — en dat, van den anderen kant, de hoeveelheid die bij de pakhuizen zal ingeleverd worden, betrekkelijk onbelangrijk zijn zal, vermits de tegenwoordige produktie niet veel te boven gaat, de hoeveelheid die door spekulanten, voor binnenlandsch verbruik en voor uitvoer, zal worden opgekocht.

47. Ik stel dus voor: van gouvernementswege in Cheribon en in de oostelijke distrikten geene geldelijke uitschotten meer te doen, en de koffijaanplantingen, gemeenschappelijk met de andere landen, te verhuren voor den tijd van drie jaren, onder zoodanige beperkingen en bepalingen, als voegzaam dienen kunnen om die aanplantingen voor schade te behoeden. Wijders: dat de koffijkultuur voor rekening van het gouvernement, zich voortaan uitsluitend bepalen zal tot de Bataviasche regentschappen, in welke het, voor het tegenwoordige, de bedoeling niet is, het nieuwe stelsel in te voeren; — dat, met oogmerk om de verwaarloozing der koffijkultuur te voorkomen, de vrije uitvoer van koffij door partikulieren, worde toegestaan, en dat het gouvernement voorloopig het produkt zal aannemen, dat aan zijne pakhuizen wordt aangeboden, tegen een prijs, niet te bovengaande dien, welke daarvoor in de regentschappen betaald wordt, namelijk drie spaansche dollars de pikol.

48. Het toestaan aan partikulieren van den vrijen uitvoer van koffij, is een gevolg van bepaalde bevelen van den gouverneur-generaal, en ter-

wijl de tijdelijke hulp van het gouvernement, door tegen vaste prijzen te ontvangen hetgeen waarover niet op andere wijze kan beschikt worden, toelaat dat de tuinen zonder belangrijk verlies kunnen aangehouden worden, zal het uitzigt op vrijen handel, een sterke aandrang zijn voor de instandhouding der kultuur. Als voortbrengsel van het eiland en belangrijk uitvoerartikel, zal de koffij voor het gouvernement evenzeer waarde hebben, hetzij verbouwd en uitgevoerd door partikulieren, hetzij door het gouvernement zelf. Als bron van inkomsten, zullen de regten welke kunnen geheven worden, indien de navraag vermeerdert, ten volle het verlies van het monopolie vergoeden.

49. Aangaande de koffijtuinen in de westelijke distrikten, door het vorige gouvernement aan partikulieren afgestaan, dient: dat de eigenaren alleen vergunning hebben, om over hunne koffij te beschikken voor de konsumtie van het eiland. Het kan gebeuren, dat eene gelijksoortige schikking op de oostelijke distrikten kan worden toegepast; maar om reeds vermelde redenen ben ik bepaaldelijk van gevoelen, dat eene meer vrijgevige staatkunde gevolgd, en aan de koffijplanters vergund moet worden de vrije uitvoer, zoowel in de westelijke als in de oostelijke distrikten. Het blijft echter aan den raad overgelaten, om te beslissen, welke van deze plannen moet worden aangenomen; maar in elk geval moet, naar mijn gevoelen, de regeling algemeen en gelijksoortig zijn.

50. Met betrekking tot de *blandongs* moet worden opgemerkt, dat, hoe hoog gewigt men daaraan ook moge gehecht hebben bij de eerste invoering van dat blandongstelsel, blijkbaar in de afzondering van een zoo groot deel der bevolking, als 32,000 huisgezinnen, voor het regtstreeks beheer der agenten; — zoo laat toch de onlangs gedane aanwinst in de provinciën van de inlandsche vorsten, en de omstandigheid dat, gedurende het thans loopende en vele volgende jaren, al het voorname voor de publieke dienst benoodigde hout, uit de centrale distrikten kan verkregen worden, de toepassing van dat stelsel, onder de bestaande omstandigheden, niet toe, immers niet in dezelfde mate; zelfs komt het mij voor, dat er geenerlei bezwaar bestaat, om geheel de blandong-distrikten in de tegenwoordige algemeene regeling te begrijpen. Door alle deze landen, gemeenschappelijk met de anderen, te verhuren, waardoor overal een gelijk stelsel zal gevestigd worden, en door zich, bij eene klausule in de huurcedel, het regt te reserveren, zooveel volk, als gevorderd wordt, in de bosschen te gebruiken, tegen terugbetaling van huur, zal elke moeijelijkheid worden opgelost. De geheele bevolking van het land zal staan onder het hoofd van het plaatselijk bestuur, terwijl alleen zóódanig gedeelte, als werkelijk voor den arbeid in de bosschen gevorderd wordt, voor die dienst zal worden aangewezen. Het gouvernement zal dan terstond de tegenwoordige uitgaven van het boschdepartement kennen, en de geldelijke voordeelen van het blandongstelsel, voorzoover die betrekking hebben op de inwendige regeling en administratie der bosschen, zullen eveneens goed verzekerd zijn.

51. Ik zal later gelegenheid hebben, mijn gevoelen meer uitvoerig aan

den raad bloot te leggen, omtrent de algemeene boschadministratie; inmiddels zal, hetgeen ik reeds heb medegedeeld, naar ik vertrouw, voldoende zijn om te bewijzen, dat ten dezen aanzien geene moeijelijkheid rijzen zal, die beletten zou, de algemeene regeling betrekkelijk de landen volledig in te voeren. Het is echter goed op te merken, dat ik, met opzigt tot het voordeel en de uitvoerbaarheid van de schikking, welke ik voor het toekomstig beheer der blandongs voorstel, ondersteund wordt door het gevoelen en de plaatselijke kennis van den superintendent-generaal.

52. Deze memorie besluitende, zou ik een vergelijkend overzigt willen geven, van de voordeelen, welke het gevolg zullen zijn van de invoering van het nieuwe stelsel, in de verbetering onzer financiën. De dokumenten die ik bezit zijn voldoende, om mijne algemeene denkbeelden met naauwkeurigheid bekend te maken; maar ik heb reeds zoo veel van uw tijd genomen, en het verwacht wordende rapport van kolonel Mackenzie en van de leden van het kommittee, waarvan hij president is, is zijne voltooijing zóó nabij, dat het beter is mij in het algemeen te refereren aan de informatiën en statistische tabellen, die dan voor den raad zullen komen. Alleen zal ik opmerken, dat men, naar eene goede berekening, kan aannemen, dat één der distrikten alleen, eventuëel aan bepaalde territoriale inkomsten evenveel zal opbrengen, als onder het tegenwoordig stelsel het geheel oplevert; en dat de oostelijke distrikten, te zamen genomen, eene landrente zullen opbrengen van meer dan twee en een half millioen spaansche dollars 's jaars, in stede van minder dan een tiende der som, zoo als thans.

53. Ik gevoel ten volle, dat bedenkingen te maken zijn tegen de invoering van eene zóó nieuwe en veelomvattende regeling, in een tijdperk, waarin het zoo onzeker is, welk toekomstig bestuur de kolonie hebben zal, bij de vrees, of onze handelingen dat toekomstig bestuur niet zullen binden. Het is ontwijfelbaar onze pligt, deze bedenking rijpelijk te overwegen. Maar, van den anderen kant, moeten wij ook bedenken, dat de voorgestelde regeling, van den dag van den val van Djokjokarta af, in overweging is geweest; dat zij reeds over een groot deel van het land in uitvoering is gebragt; en dat de gemoederen der inboorlingen thans ten volle zijn voorbereid op de verandering. De algemeene invoering over het geheele eiland is sedert de laatste zes maanden verschoven, in afwachting van berigten uit Europa; de tijd schijnt nu te zijn gekomen, waarop het stelsel algemeen moet worden ingevoerd, of misschien voor altijd opgegeven.

54. Onder deze omstandigheden gevoel ik, dat wij volkomen geregtigd zijn tot handelen, en dat er, nu de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, geen tijd moet verloren worden met het in werking brengen van de regeling. En onderwijl de noodige voorbereidende maatregelen genomen worden, zal het mij hoogst aangenaam zijn, de schriftelijke adviezen van elk raadslid omtrent dit onderwerp te mogen ontvangen. Deze zullen, met onze eindbeslissing, aan de overweging en de bevelen van het opperbestuur onderworpen worden; maar indien onze beslissing gunstig is voor den maatregel,

zie ik geen noodzakelijkheid, om de uitvoering, hangende die uitspraak, te verschuiven, omdat anders de eenig gunstige tijd en gelegenheid voor de goede invoering, zou kunnen voorbijgaan.

De raad zal opmerken, dat ik de wijze niet vermeld heb, waarop het nieuwe stelsel algemeen moet worden ingevoerd. Dit zal later overwogen worden: — thans heb ik slechts de billijkheid, de uitvoerbaarheid en het voordeel van het nieuwe stelsel willen aantoonen, en wanneer ik dit doel heb bereikt, zal ik de eer hebben het plan over te leggen, hetwelk mij raadzaam voorkomt te volgen, ten einde dat stelsel trapsgewijze en op de voordeeligste wijze in te voeren.

Buitenzorg,
14 Junij 1813. (*get.*) THO^S. S. RAFFLES.

Ofschoon Raffles', blijkens het slot dezer memorie, het schriftelijk gevoelen van de drie raadsleden verlangde te ontvangen, kennen wij alleen dat van H. W. Muntinghe, wiens rapport mede is opgenomen achter de *Substance of a Minute* enz. blad. 279 en volgende, waarmede wij ons in de volgende aflevering hopen bezig te houden.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 25 JANUARIJ 1864.

Bespreking van het individuëel grondbezit op Java.

Voorzitter: de heer mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede:

1°. dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen de heeren mr J. J. A. Schill, te Leiden, en R. A. Sythoff, adsistent-resident op Java, te 's Gravenhage;

2°. dat de heeren L. de Wilde te Soerabaya en W. J. van den Broek te Amsterdam hun ontslag genomen hebben als leden van het Genootschap;

3°. dat de heer Wolbers aan het bestuur een brief heeft gerigt, waarin hij berigt dat hij zich onledig houdt met het schrijven van eene geschiedenis van Java. De heer Wolbers wenscht dat daarvan kennis worde gegeven op de algemeene vergadering, in de hoop dat hierdoor de leden zich opgewekt zullen gevoelen hem door het geven van bijdragen, mededeelingen en inlichtingen in de volvoering zijner taak behulpzaam te zijn.

De *Voorzitter*. Het onderwerp, dat voor heden avond in de eerste plaats aan de orde is gesteld is het individuëel grondbezit. Het bestuur meent dat bij de behandeling van dit veelomvattend onderwerp voornamelijk drie punten in aanmerking komen: 1°. Wat is de tegenwoordige toestand van het individuëel grondbezit? 2°. Welke verbeteringen zijn in dien toestand wenschelijk? 3°. Welke zijn de middelen om tot die verbetering te geraken? Voor eene geregelde behandeling is het, geloof ik, wenschelijk dat deze drie punten afzonderlijk worden overwogen, zoodat ik thans in de eerste plaats de beraadslaging open over de vraag: wat is de tegenwoordige toestand van het individuëel grondbezit?

De heer *Bleeker*. Het komt mij voor, dat, wat het individuëel grondbezit betreft, wij, vóór de beschouwing van den aktuëelen toestand, eerst een blik achterwaarts moeten werpen om, althans eenigermate, den toestand te verklaren die thans bestaat.

Dikwijls heeft men getwist over het regt van den vorst op den grond, over hetgeen daaromtrent geschreven staat in de mohammedaansche en boeddhistische wetten, maar die twist heeft tot weinig resultaten geleid, omdat men daarbij minder gelet heeft op den toestand van Java zelf en op hetgeen daar in vroeger en later tijd gebeurd is. De geschiedenis heeft evenwel, naar het mij voorkomt, overtuigend aangetoond, dat het regt van den vorst op den grond op Java nooit betwist is. De sultans van Bantam, van Cheribon en van Madura hebben steeds over den grond beschikt als over hun eigendom, en ook de soesoehoenan van Soerakarta en de sultan van Djokdjokarta hebben zich steeds beschouwd, en beschouwen zich nog, als eigenaars van den grond. Ik konstateer dit feit, omdat blijkt dat het kommunaal bezit juist niet bestaat in die gewesten van Java, waar men het in de eerste plaats zou kunnen verwachten: in Soerakarta en Djokdjokarta. In Soerakarta toch bestaat geen kommunaal bezit en in Djokjokarta waarschijnlijk ook niet. — Op Bali, waar het Boeddhisme welig wortel schoot, is geen kommunaal bezit te vinden, ja zelfs schijnt het individuëel bezit nergens beter gevestigd dan op Bali, een eiland dat met Java in zeer naauwe verwantschap staat en welks bevolking vele punten van overeenkomst heeft met die van Java.

Wat het individuëel bezit betreft buiten de landen van de eigenlijke vorsten, dit bestaat veel uitgebreider dan het gouvernement, zelfs in den jongsten tijd, het heeft doen voorkomen. Het zal misschien goed zijn om de verschillende deelen van Java na te gaan, ten einde te zien welke de toestand daar thans is.

In Bantam en in de Preanger-regentschappen bestaat geen zweem van kommunaal bezit. In de Preanger-regentschappen bestaat individuëel bezit in drie vormen. Men heeft er de zoogenaamde sawah-tjarita of kaprobon, landen, geschonken aan de hoofden, die individuëel door de hoofden, in hunne hoedanigheid als hoofden, worden bezeten en dus overgaan van het eene hoofd op het andere. Men heeft er de sawah poesaka, die door erfregt overgaan, maar de individuëele eigendom blijven van hen, die ze erfden. Men heeft er eindelijk de sawah yassa, die door ontginning van woeste gronden eigendom geworden zijn van bijzondere personen.

De residentiën Batavia en Buitenzorg bestaan nagenoeg geheel uit zoogenaamde partikuliere landen, landen van soms groote uitgestrektheid, deels de eigendom der bezitters, maar over de meeste van welke de landheeren slechts eenige regten van den souverein uitoefenen. Op die landen echter bestaat te gelijkertijd het individuëel grondbezit der inlandsche opgezetenen, dat hun zelfs werd toegekend daar waar de landheeren regt hadden zich als uitsluitende eigenaren van den grond te beschouwen.

Wat ik hier van Batavia en Buitenzorg zeg, geldt ook voor een aan-

zienlijk deel van oostelijk Bantam, voor het grootste gedeelte der residentie Krawang en voor een groot deel van Indramayoe; — en in het gouvernements gedeelte van Krawang is evenmin spraak van kommunaal grondbezit. In Cheribon, een gewest, zooals bekend is, behoorende tot de zoogenaamde Soendalanden, was vroeger het individuëel bezit even algemeen. Toen Daendels Cheribon had getrokken aan het gouvernement, heeft hij erkend het individuëel regt van den inlander op den grond. Maar na de invoering van het kultuurstelsel scheen het te zijn in het belang van het gouvernement om dat individuëel bezit anders op te vatten. Als met een pennestreek heeft het gouvernement het grootste gedeelte van Cheribon van individuëelen tot kommunalen grond gemaakt. Het individuëel bezit wordt nu daar nog wel gevonden, maar verbrokkeld en verspreid bij kleine gedeelten.

Zoo even heb ik reeds gezegd dat in de vorstenlanden het bezit ook individuëel is. Wat de omliggende residentiën van Midden-Java betreft, is het bekend dat het in Pekalongan gegaan is als Cheribon. Het individuëel bezit was er algemeen, maar het is er vernietigd. Voor Tagal geldt hetzelfde. Van Samarang is mij niet veel bekend. Er zijn meerdere partikuliere landen. Maar vermoedelijk is het, dat aan het individuëel bezit, op gronden niet door zoogenaamde landeigenaren bezeten wordende, voorzoover het daar mogt bestaan hebben, de genadeslag door het gouvernement is toegebragt. In Japara en Banjoemas bestaat nog het individuëel bezit, ofschoon het kommunaal bezit er heerschend is. Wat Bagelen betreft, is in de afdeeling Ledok het bezit individuëel, terwijl in de overige afdeelingen dier residentie meestal kommunaal bezit gevonden wordt. Maar het gouvernement heeft ook daar, zoo als ik uit den mond van een uitstekend ambtenaar vernomen heb, op geheel willekeurige wijze, van individuëel kommunaal bezit gemaakt.

Wat de residentiën Madioen, Patjitan, Kediri en Kadoe betreft, die, even als Banjoemas en Bagelen, onder het onmiddellijk beheer der vorsten behoord hebben, het individuëel bezit is daar vermoedelijk uitgebreider geweest dan thans. Wanneer toch onder de tegenwoordige vorsten van Djokdjokarta en Soerakarta geen kommunaal bezit bestaat, dan mogen wij aannemen dat onder hunne voorgangers, die, nog in deze eeuw, Madioen, Kadoe, Patjitan en Kediri bezeten hebben, ook geen kommunaal bezit bestaan heeft. In Rembang is het kommunaal grondbezit heerschend, maar het is mij niet bekend sedert wanneer. — Van Soerabaya is mij weinig bekend. Ook daar zijn verscheidene partikuliere landen. Buiten die landen schijnt het kommunaal bezit de overhand te hebben. In Pasoeroean *) Probolingo en, naar ik meen, ook in Banjoewangi, is, even als op Madura, het grondbezit ook thans nog individuëel.

Wanneer wij dit alles zamentrekken, dan komen wij tot het resultaat dat het individuëel bezit nog veel uitgebreider bestaat dan men ver-

*) Door den stenograaf is Pasoeroean opgeteekend. Blijkens het vervolg van dit verslag was door den spreker Bezoeki bedoeld. RED.

moedde, en dat waarschijnlijk in die residentiën, waar het kommunaal bezit is ingevoerd, het individuëel bezit nog op ruimer schaal gevonden wordt dan men denken zou.

De heer *von Oven*. De heer Bleeker heeft genoemd de residentie Pasoeroean, waar individuëel bezit zou bestaan. Ik kan evenwel verzekeren dat het daar geheel kommunaal bezit is. De heer Bleeker heeft ook gezegd dat in de Vorstenlanden van oudsher individuëel bezit bestaan heeft. Ik zou hem willen vragen daaromtrent nog eenige inlichtingen te geven. Wie waren de individuëele bezitters dier landen? Waren die landen in handen van de vorsten of in het bezit der bevolking, zooals ten opzigte van het individuëel bezit het geval behoort te zijn?

De heer *Bleeker*. Uit de opmerking van den heer von Oven bemerk ik dat ik zoo even van Pasoeroean schijn te hebben gesproken, terwijl ik de residentie Bezoeki bedoelde, waar het individuëel grondbezit zeer zeker algemeen is.

Wat het tweede punt betreft, waaromtrent de heer von Oven inlichting wenscht, de tegenwoordige resident van Soerakarta heeft, in eene nota over de landhuur in de Vorstenlanden, het feit medegedeeld, dat de grond daar individuëel en niet kommunaal bezeten wordt. Die nota is gedrukt en te vinden in het Bijblad tot de Staats-Courant van het afgeloopen jaar. Dit is dus een autoriteit, die niet te wraken is. Wat den aard van dat individuëel bezit in bijzonderheden betreft, daaromtrent kan ik weinig mededeelen. Dit weet men, dat de vorsten zich beschouwen als absolute eigenaars van den grond en daarmede handelen naar goedvinden. Zij geven den grond uit aan andere vorsten en hoofden, die daardoor treden in de regten van den souverein en daardoor zelve souvereintjes worden. Deze laatsten handelen weder ten opzigte van de bevolking als de sultans ten opzigte van de mindere vorsten en hoofden. Men weet ook, dat veel grond door schenking der vorsten eigendom van personen is geworden en steeds van den een op den ander is overgegaan.

De heer *Goekoop*. De heer Bleeker heeft ons medegedeeld dat in Batavia en Buitenzorg het individuëel grondbezit is in handen van de landheeren, en dat ook het individuëel bezit op die landen door de bevolking wordt uitgeoefend. In welke verhouding staan nu de landheeren tot de bevolking? Hebben zij nog andere regten dan het heffen van $^1/_5$ van het gewas?

De heer *Bleeker*. Ik schijn mij niet duidelijk uitgedrukt te hebben, althans de heer Goekoop heeft iets anders begrepen dan mijne bedoeling was te zeggen. Ik meende, van Batavia en Buitenzorg sprekende, te moeten wijzen op het verschil dat er bestaat tusschen partikulier landbezit van Europeanen en individuëel grondbezit. Dit zijn twee zeer verschillende zaken. Vroeger heb ik in een artikel, opgenomen in het Januarij-nommer van de Gids van het vorige jaar, het karakter van het partikulier landbezit aan-

gewezen. Sommige landheeren hebben het land in eigendom, maar voor het grootste gedeelte hebben de landheeren slechts de beschikking over den grond, zonder den eigenlijken eigendom en in dat geval heeft die landheer geen ander regt op de opgezetenen dan het heffen van een gedeelte van den oogst en van persoonlijke diensten, terwijl het regt op den door inlanders vrijwillig ontgonnen grond berust bij deze ontginners en hun regtverkrijgenden. Die grond gaat dan ook over op de erven van den inlander zonder medewerking van den landheer. Zoo lang de opgezetenen voldoen aan hunne verpligtingen en de belasting en persoonlijke diensten opbrengen, heeft de landheer niet het regt om aan hun eigendom te raken. Wordt daaraan niet voldaan, dan heeft de landheer het regt zich op andere wijze van het hem toekomende te verzekeren. De landheer, die overigens ook Inlander, Chinees, of Arabier kan zijn, en op vele plaatsen inderdaad is, heeft het regt te vorderen een vijfde van den oogst en één dag arbeid van de zeven.

Ontgint de landbouwer, hetzij hij opgezetene is van het land, hetzij hij uit andere streken is overgekomen, woeste gronden, wat steeds is in het belang van den landheer, dan worden die gronden als zijn eigendom erkend. Slechts waar aanplantingen op woeste terreinen plaats hebben op last en voor rekening van den landheer, kunnen natuurlijk de landbouwers geen aanspraken van eigendom laten gelden, en blijven die gronden aan den landheer.

De *Voorzitter*. Volgens de opgaaf van den heer Bleeker heeft men drieërlei soort van bezit. Wat nu betreft de sawah poesaka en de sawahyassa — want de eerste kategorie heeft met de beide andere niets gemeen — verloof ik mij de vraag: of de sawah yassa, die het eigendom worden door ontginning, steeds dien naam blijven behouden dan wel of zij, wanneer ze door erfregt in andere handen komen, dien naam verliezen en sawah poesaka worden?

De heer *Bleeker*. Ik durf niet zeggen dat algemeen op Java die regel wordt gevolgd, maar ik denk het wel.

De heer *de Serière*. In de residentie Krawang is dit het geval.

De *Voorzitter*. Blijkt het ook dat er vóór de invoering van het kultuurstelsel kommunaal bezit bestond?

De heer *Bleeker*. Ik geloof dat het wenschelijk ware dat bepaald onderzocht wierd wànneer het kommunaal bezit op Java ontstaan is, hoe het ontstaan is en waardoor het de tegenwoordige uitgebreidheid erlangd heeft. Ofschoon het mij geheel onbekend is hoe het ontstaan is, kan ik mij wel voorstellen wat tot het invoeren van het kommunaal bezit aanleiding heeft gegeven of er althans toe kan hebben bijgedragen. Het laat zich denken dat de vorsten of regenten het in hun belang kunnen hebben geacht om den grond, tot eene dessa behoorende, te beschouwen als gemeenschappelijk door de dessa-bewoners bezeten wordende, ten einde daardoor gemakkelijker de

belastingen in te vorderen en die te verhalen op de hoofden, door hen daarvoor aansprakelijk te stellen.

De *Voorzitter*. Dit staat eenigermate gelijk met hetgeen men vroeger in ons land bij sommige waterschappen zag gebeuren. Bij het hoogheemraadschap van Rijnland werd ambachtsgewijze een omslag gemaakt. De verschuldigde som ontving het hoogheemraadschap dan niet van de individuëele landbezitters, maar van de ambachtsbewaarders, die persoonlijk verantwoordelijk waren voor de voldoening en het bedrag over de individuëele bezitters omsloegen.

De heer *Canter Visscher*. Het gemeenschappelijk grondbezit is voorzeker door de invoering van het kultuurstelsel in de hand gewerkt, maar het bestond toch ook reeds vroeger. Toen ik in 1834 adsistent-resident van Salatiga werd, vond ik daar het kommunaal bezit als een toestand, die van oudsher bestaan had.

De heer *von Oven*. Wat de invoering van het kommunaal bezit betreft, het laat zich niet denken dat dit plotseling zal geschied zijn. Daardoor zouden toch de inlanders in hunne regten gekrenkt zijn en de Javaan is toch niet zoo dom en gedwee om zich met elke verandering te vreden te stellen, wanneer hij begrijpt dat die tot zijn nadeel kan leiden.

De heer *Bleeker*. Wanneer men inziet het rapport der suikerkommissie, dan vindt men bevestigd hetgeen de heer von Oven betwijfelt. Uit die rapporten ziet men dat in de residentiën Tagal en Cheribon door het gouvernement het individuëel grondbezit grootendeels vernietigd is en dat die handelwijze door de hoofden, die haar in hun belang achtten, is ondersteund. En wat heeft de Javaan gedaan? Hij heeft zich gebogen en onderworpen. In Tagal, zegt de kommissie, heeft vroeger het individuëel bezit bestaan, maar dit heeft het gouvernement niet weêrhouden, terwijl de Javaan dien nieuwen staat van zaken, als reeds eene kwart eeuw bestaande, heeft leeren eerbiedigen. Het kommunaal bezit is daar, volgens de officiëele stukken, een *nieuwe adat* geworden.

De heer *van Soest*. Wanneer men van kommunaal in tegenstelling van individuëel bezit spreekt, hecht men aan dat woord in den regel eene kommunistische strekking, namelijk dat de grond massaal zou bebouwd, de produkten massaal geoogst en deze dan verdeeld zouden worden. Dit is evenwel niet het geval. De grond, die geacht wordt kommunaal tot de dessa te behooren, wordt weder verdeeld onder de zoogenaamde regthebbenden, die ieder het hun toebedeelde bewerken. Nu kan ik mij zeer goed voorstellen, dat men bij een overgang van kommunaal tot individuëel bezit de thans bestaande splitsing eerbiedigt en aan ieder hoofd van een huisgezin het deel van den grond toekent, dat hij reeds in gebruik heeft. Reeds eenigermate is het denkbeeld van individuëel grondbezit bij de Javaansche maatschappij doorgedrongen, want het is bekend dat niet overal

de gronden jaarlijks worden verdeeld. De groote aanleiding tot jaarlijksche verdeeling ligt in de suikerkultuur. Door verwisseling van den grond heeft men dit jaar den aanplant hier, een volgend jaar ginds. Nadat evenwel de suikeroogst is afgeloopen, worden den Javaan dezelfde gronden, die hem vroeger ontnomen werden, teruggegeven. Nu bestaat er, gelijk bekend is, veel meer ontgonnen grond dan voor de suikerkultuur gebezigd wordt, waarover men dus, tot het geven van individuëel bezit, de vrije beschikking heeft. Daarenboven zijn er, gelijk ik zoo even reeds opmerkte, streken waar eene eenmaal vastgestelde verdeeling jaren achtereen blijft bestaan, zoodat daar de Javaan reeds eenigermate in den toestand van individuëel bezitter is gebragt.

De heer von Oven zeide dat het niet denkbaar is dat de Javaan zich vroeger gewillig zijn grond zou hebben laten ontnemen om dien toe te voegen aan de dessa. Ik geloof dat daar waar invloedrijke grondeigenaren waren, men den eigendom van den Javaan eenigermate geëerbiedigd heeft. Zoo vindt men nog in Tagal 6400 bouws partikulier landbezit; in Samarang 20,000 bouws; in Cheribon 295,000 bouws; in Japara meer dan 1000 bouws; in Pasoeroean 653 bouws; in Soerabaya 600 bouws. Onder dit groot aantal bouws zijn er zeker die behoord hebben aan bezitters die daarop hunne regten hebben weten te handhaven. In het algemeen echter, zullen vroeger de sawahs wel de eigendom zijn geweest van een groot aantal kleine bezitters die gedwee bukten voor het gezag toen dit feitelijk het individuëel in kommunaal bezit veranderde.

Wat nu den tegenwoordigen toestand betreft, ik hoop dat de heer Bleeker dien juist heeft geschetst. Maar het is dan toch altoos de feitelijke toestand. Regtens is dit de toestand niet, omdat het gouvernement nooit eene wettelijke verklaring heeft gegeven van het regt op den grond. Houdt men dit in het oog, dan laat het zich verklaren dat er belangrijke omwentelingen hebben plaats gehad, met betrekking tot het grondbezit, zonder dat daaruit volksberoeringen zijn ontstaan.

De heer *von Oven.* Volgens de opgaaf van den heer van Soest zouden er in de residentie Pasoeroean 653 bouws bestaan, die individuëel door de inlanders bezeten worden. Daaronder behooren dan evenwel landen, die aan Europeanen toebehooren en dus niet onder het individuëel bezit kunnen gerangschikt worden. Dit zijn landen, die vroeger door het gouvernement aan den heer Vos verkocht werden en nu in het bezit zijn van anderen.

De heer *van Soest.* Ik wil gaarne gelooven wat de heer von Oven zegt, maar het vermindert niets aan mijn betoog, want er blijven toch nog een aantal bouws over in andere residentiën, die individuëel eigendom zijn der bevolking, zooals b. v. in Samarang 20,000 bouws.

De heer *Bleeker.* Dezelfde bedenking, die de heer von Oven ten opzigte van Pasoeroean gemaakt heeft, moet ik maken ten opzigte van Tagal en de overige door den heer van Soest genoemde residentiën. Het is be-

kend dat het distrikt, of althans een deel van het distrikt, Brebes is het partikulier eigendom van den regent. Wat de cijfers van Samarang betreft, zullen waarschijnlijk daaronder behooren de partikuliere landen van Samarang. Men weet dat vroeger in de omstreken van Samarang gronden verkocht zijn. Hetzelfde geldt ook van Cheribon, waar de uitgestrekte partikuliere landen van Indramayoe zijn gelegen. Waarschijnlijk zullen die gronden onder de genoemde cijfers begrepen zijn, zoodat ze minder juist bij deze kwestie kunnen worden geciteerd.

De heer *van Soest*. Ik heb de cijfers geciteerd om aan te toonen dat daar waar invloedrijke grondbezitters waren, de Javanen hun regt hebben kunnen doen gelden. Wanneer onder de cijfers voor Tagal ook zou behooren het land, door Daendels ten geschenke gegeven, dan zijn er toch onder de 295,000 bouws in Cheribon landen, die oorspronkelijk behoord hebben aan Javanen. Bekend is het dat in vroegere tijden in Cheribon Javaansche hoofden daar goederen hadden. Maar ik verbeeld mij toch dat er onder die 295,000 bouws ook landen zijn, die behoord hebben aan gewone Javanen.

De heer *van Aalst*. Naar aanleiding van het gesprokene door den heer von Oven, veroorloof ik mij eene opmerking. Vroeger had de verdeeling van den grond zeer ongelijk plaats. De eene dessabewoner had een veel grooter stuk grond dan de ander. Vele hoofden droegen tot die ongelijke verdeeling in groote mate bij, daar zij in het bezit waren van uitgestrekte gronden. Dit was de toestand bij de invoering van het kultuurstelsel. Nu weet ik het volgende feit, dat kort daarna plaats had. In zekere afdeeling bestond die ongelijke verdeeling in zulk eene onrustbarende mate dat men, na de oprigting van een suikerfabriek, stuitte op het gering aantal grondeigenaren, die men, als kultuurpligtigen, heerendiensten zou kunnen doen verrigten. Wat heeft men toen gedaan? Geheel eigenmagtig, zonder raadpleging van de daarbij betrokken individu's, heeft men eene geheel nieuwe verdeeling der gronden ingevoerd, waarvan het gevolg was dat het getal grondeigenaren in dat distrikt verdubbelde. Deze maatregel heeft, zoover mij bekend is, tot geene moeijelijkheden aanleiding gegeven. Een bewijs, helaas, dat men met den Javaan kan handelen naar goedvinden.

De *Voorzitter*. Wanneer men spreekt van kommunaal tegenover individuëel bezit, zou het dan niet noodig zijn dat bepaald werd het denkbeeld, dat aan kommunaal bezit moet gehecht worden? — Ik meen tevens dat dit onderwerp vooreerst niet moet behandeld worden met opzigt tot alle dessagronden, maar uitsluitend in betrekking tot de bouwgronden; dat men dus er van moet afscheiden bosch- of woest- of weideland, dat aan de dessabewoners ten algemeene gebruike is gelaten.

De heer *Bleeker*. Ik geloof dat de kwestie gemakkelijk is op te lossen. De regering heeft haar gekompliceerd. Zoodra het gouvernement zijn regt

op den grond in twijfel heeft getrokken, is alles op losse schroeven gezet. Had het zich gehouden aan het feit, dat het zelf eigenaar is van den grond, de zaak ware gemakkelijk beslist en hersteld. Maar door het kreëeren van kommunaal bezit heeft men veelal aangenomen dat de eene gemeente eindigt waar de andere begint, zoodat er als het ware niets is wat individuëel bezeten kan worden. Die fout moet het gouvernement herstellen. Wanneer nu het kommunaal bezit weder teruggebragt wordt tot individuëel bezit, dan wordt al het overige gouvernements grond. Het gouvernement gaat thans zelfs zoover, dat het in gewesten, waar het individuëel bezit algemeen is, in het midden laat of sommige afgelegen streken eigendom zijn van den staat of van de bevolking. Mijns inziens een verkeerd begrip. Vele koffijtuinen in de Preanger, die op grooten afstand van de dessa's gelegen zijn, waren een aantal jaren geleden woest land. Het gouvernement heeft op dat woeste land koffij laten planten. Het heeft de bevolking er heen gedreven en haar voor den arbeid aan het planten, inzamelen, bereiden de afleveren van het produkt besteed, een vastgesteld loon toegekend. Die gronden, die nu geworden zijn de koffijtuinen van het gouvernement in de Preanger, — niet de koffijaanplantingen in of in de onmiddellijke nabijheid der kampongs, — hebben mijns inziens nooit opgehouden gouvernementsgrond te zijn, zoodat het gouvernement daarover thans nog de vrije beschikking heeft. Maar aan het regt op dien grond heeft het gouvernezelf getwijfeld. Ik meen toch gelezen te hebben dat er bezwaar bestaat om eene verandering te brengen in het koffijstelsel in de Preanger, omdat de tuinen de eigendom zouden zijn van de bevolking. Door daarover te beschikken zou men, naar men beweert, inbreuk maken op het eigendomsregt van de bevolking op dien grond. Door het zich ontzeggen van een regt dat het ongetwijfeld bezit, heeft het gouvernement zich, mijns inziens, op een valsch standpunt geplaatst. Ditzelfde is ook het geval met de gemeene weiden in het algemeen, terwijl het gouvernement zeer gemakkelijk zou kunnen doen bepalen tot hoever de grond van de eene dessa en tot hoever de grond van de andere dessa zich uitstrekt. Dit heeft men evenwel niet gedaan, waarschijnlijk omdat men het denkbeeld wortel wilde doen schieten dat op Java geen grond is om aan partikulieren te worden afgestaan. Men wilde aan partikulieren geen grond geven, en daarom was die ook niet beschikbaar. Zoodra evenwel het gouvernement van zienswijze verandert, zal het ontwaren dat er beschikbare woeste gronden in grooten overvloed zijn.

De heer *van Soest*. Ofschoon ik in het algemeen met de beschouwingen van den heer Bleeker instem, kan ik mij evenwel niet vereenigen met hetgeen hij in den aanvang in het midden bragt. Hij zeide dat het gouverment zich had moeten houden aan het denkbeeld dat de souverein meester is van den grond, daar dit de oplossing van de kwestie zou hebben vergemakkelijkt. Ik zou het gouvernement omtrent die handelwijze niet hard willen vallen, want ik meen toch in die aarzeling, om zich zelven het regt op den grond toe te kennen, eene eerbiediging te zien van zuiver europeesche

begrippen. Wanneer het gouvernement zich al het regt op den grond had toegekend, dan geloof ik nog niet dat daaruit zou gevolgd zijn, hetgeen wij allen voorzeker wenschen, het uitgeven van woeste gronden aan partikulieren, terwijl die handeling zou zijn geweest eene miskenning van de regten van den Javaan. Thans is het denkbeeld algemeen doorgedrongen dat de Javaan die de sawah ontgonnen heeft, regt op die velden heeft, zoodat ik geenszins twijfel of het gouvernement zal, wanneer het er toe mogt overgaan om woeste gronden aan partikulieren te verhuren of te verkoopen, dat eigendomsregt van den Javaan op ontgonnen gronden eerbiedigen. Dit regt van den inboorling eerbiedigende, heeft het gouvernement evenwel nog ruimschoots gelegenheid om door het uitgeven van woeste gronden de ontginning van Java te bevorderen. Er zijn nog een aantal ondoordringbare bosschen en wildernissen, die slechts wachten op de hand van den arbeider om in bouwgrond herschapen te worden, zoodat er nog voldoende gelegenheid zou zijn om gronden aan partikulieren te verhuren of te verkoopen.

De heer *Veenstra.* Ik ben het volkomen eens met den heer Bleeker, dat het individuëel grondbezit op Java in veel grootere mate bestaat, dan men zich voorstelt. Intusschen heeft de souverein — hetzij ik daaronder het inlandsch gezag of het nederlandsch opperbestuur begrijp, — in vele streken het kommunaal bezit in de hand gewerkt. Het oude regt op Java brengt evenwel mede dat de inlander de gronden, door hem ontgonnen, zoo niet individuëel bezit, in elk geval er regt van gebruik op heeft. Ik ben meer van nabij bekend met de residentie Rembang, waar ik jaren achtereen gewoond heb. Bijna de helft bestaat uit zoogenaamde tegal-gronden, die de inlander bijna als zijn eigendom beschouwt. Zij gaan op zijne erven over; dat is dus meer dan bezit. Ik heb in der tijd aan een mijner agenten, een inlandsch kind, bijna meer inlander dan Europeaan, die met de adat en de gebruiken bijzonder bekend is en veel omgang heeft gehad en nog heeft met de inlandsche hoofden, inlichtingen gevraagd over den aard van het grondbezit. Hij heeft mij in het maleisch geantwoord en schrijft hoofdzakelijk dat de Javaan, die gronden ontgint om er sawahs van te maken, die bepaald individuëel bezit en voor zich alleen kan gebruiken In de eerste drie jaren zijn die gronden vrij van landrente. Hij heeft het regt inmiddels die gronden aan anderen over te dragen of te verkoopen. Als hij boschgronden ontgint, tegalgronden, niet voor sawahs geschikt, gaat zijn regt over op zijne erfgenamen; de kooper treedt in het bezit van dezelfde regten, en wil hij dus verhuizen, dan kan hij zijn grond verkoopen. Doet hij dit echter niet en verlaat hij de dessa, dan vallen de gronden weder in de gemeenschap. Deze regten zijn dus veel meer dan bloot bezit. Het is mij gebleken dat de Javaan aan die gronden, juist om dat bezit, veel meer hecht dan aan de sawahs, daar het hem eene zekere mate van gegoedheid en welvaart geeft. Het is een lust om te zien met welk een onvermoeiden ijver en volharding hij die gronden bewerkt, zonder eenige inmenging van het bestuur of zonder daartoe eenig bevel te ontvangen.

De heer *Bleeker*. De heer Veenstra sprak zoo even van de Javaansche wet. Hetgeen ik daaromtrent gelezen heb, steunt niet op geschreven wetten; maar het is bekend dat het oude regt op Java medebragt dat ieder, die woeste gronden ontgon, eigenaar er van was. Het gouvernement is tusschenbeiden getreden en heeft, als souverein, bepaald dat de ontgonnen gronden gedurende drie jaren vrij zullen zijn van landrente. Maar na een gegeven tijd vallen de nieuwe gronden in de gemeenschap. Hetgeen de heer Veenstra zegt rust dus op de oude Javaansche wet; dàt was de adat. Het gouvernement had het regt niet die wet te schenden. Het gevolg daarvan is dat de ontginner, ziende dat zijn regt niet geëerbiedigd werd, zoodat hij de vruchten van zijn arbeid niet kan oogsten, uitgestrekte landen woest laat liggen. Ik houd mij overtuigd, dat de Javaan vele woeste gronden zou ontginnen, wanneer hij wist dat zijne regten daarop behoorlijk zouden worden geëerbiedigd.

De heer *von Oven*. Tegenwoordig zijn nieuw ontgonnen gronden gedurende drie jaren vrijgesteld van landrente; dan moet de bezitter in de volgende vijf jaren daarvan belasting betalen en vervolgens deelen de overige dorpsbewoners in den eigendom, tenzij — hetgeen ook wel gebeurt — de ontginner door allerlei veksatiën reeds vroeger genoodzaakt wordt te verhuizen. Ziedaar de reden, waarom men in de nabijheid van de dessa's de vruchtbaarste en rijkste boschgronden vindt, terwijl niemand de hand uitstrekt om ze te ontginnen. Men moet bovendien in aanmerking nemen, dat eene sawah eigenlijk eerst goed wordt drie jaren na de ontginning en dan moet de bezitter al dadelijk landrente betalen. Of nu het individuëel grondbezit evenwel alom op Java in het belang van den kleinen man zal zijn, daaromtrent ben ik het niet geheel eens met andere sprekers.

De heer *Godon*. Ik geloof dat het hoogst nuttig zou zijn, dat eene juiste definitie werd gegeven van de regten van den souverein op den grond op Java. Ik versta ook onder den souverein zoowel het inlandsch gezag als het nederlandsch gouvernement, dat in zijne plaats is getreden. Ik meen dat de souverein als vertegenwoordiger van de maatschappij moet handelen, maar niet als eigenaar van den grond, die als zoodanig daarover naar willekeur kan beschikken. De heer Bleeker heeft straks intusschen gesproken van eene verdeeling van de gronden, waarbij van elke dessa zekere grenzen zouden worden aangewezen; de souverein zou beschikken over het overblijvende; dit acht ik niet billijk. Op Sumatra heb ik mij somtijds bevonden op 30 of 40 paal afstands van een kampong, te midden der bosschen, en op de vraag, wie regt op die gronden had, wist men mij steeds te zeggen welk hoofd souvereine regten daar ter plaatse kon doen gelden. Tegenwoordig wordt daar veel getah en was ingezameld; maar de hoofden eischen daarvoor evenzeer betaling eener belasting, als wanneer men een ladang wil aanleggen. De generaal van Swieten heeft een zeer merkwaardig schrijven gerigt aan de kommissie voor kolonisatie, waaruit blijkt dat

de hoofden zeer gaarne uitgestrekte gronden tegen eene betrekkelijk geringe retributie willen afstaan. Hieruit blijkt intusschen dat de hoofden zich, even als van oudsher op Java bestond, regten op de gronden aanmatigen of wel dat hunne regten het uitvloeisel zijn van bestaande maatschappelijke verordeningen; dit laat ik daar; maar zeker is het dat die regten bestaan en dat de hoofden die laten gelden. Nu meen ik dat er omtrent de regten van den souverein en die van den bezitter op Java toch wel oorspronkelijke verordeningen te vinden moeten zijn en dat het gouvernement niet naar willekeur over den grond kan beschikken.

De heer *Bleeker*. Ik wensch dat mijne bedoeling wèl verstaan worde, wanneer ik spreek van het regt van den souverein op den grond. Ik heb volstrekt niet beweerd, dat het gouvernement thans nog naar willekeur over *alle* gronden op Java zou kunnen beschikken; verre van daar. Maar ik zou wenschen dat het gouvernement zijne regten konstateerde op de gronden, waarvan geen eigenaar bekend is. Ik beweer dat er vele gronden op Java zijn, waarvan geen eigenaar is aan te wijzen of waarvan niet bekend zijn de personen die door ontginning regt op die gronden hebben verkregen. Met die uitgestrekte terreinen moet het gouvernement weten te handelen in het staatsbelang.

De heer *Bekking*. Onder de medewerkende oorzaken, die het kommunaal grondbezit in de hand hebben gewerkt, geloof ik dat ook gerekend moet worden het landelijk stelsel, zooals dat thans nog bestaat. Het belastingstelsel, onder dien naam bekend, moet wel hebben medegewerkt tot verstoring van het individuëel grondbezit, omdat de aanslag daarvoor niet hoofdelijk, maar kollektief over al de bewoners eener dessa geschiedde, onverschillig of de grond daar individuëel of gemeenschappelijk wordt bezeten. Bij onderzoek zou het welligt blijken, dat dit vooral het geval is geweest bij de invoering van het tegenwoordig belastingstelsel, toen het kontingentenstelsel, dat eene individuëele heffing in natura medebragt, voor een algemeenen geldelijken omslag moest plaats maken. Van dit tijdstip af werd de grond door het gouvernement aangemerkt en te boek gesteld uitsluitend als gemeentegrond, en werd het eenvoudig aan het dessahoofd overgelaten om de som der belasting onder de belastingschuldigen te verdeelen. Mij dunkt het ligt voor de hand, dat dit stelsel, naarmate het reeds lang gewerkt heeft, ook het kommunaal bezit beduidend moet bevorderd hebben.

De heer *de Serière*. Wij hebben er ons op toegelegd alles zooveel mogelijk te centraliseren. Maar dit neemt niet weg dat de Javaan, vooral in de Soenda-landen, wel degelijk begrip heeft van zijne regten op den grond en het bewustzijn heeft, dat, zoolang hij aan zijne verpligtingen voldoet, niemand hem in zijn bezit mag storen; hij legt gerust zijn hoofd neder, als hij zijne belastingen heeft betaald en geeft de gronden aan zijne kinderen over. Betaalt hij zijne belasting niet, dan eerst heeft de souve-

rein regt om tusschenbeide te komen. Maar ik ontken dat de Javaan geen begrip van eigendomsregten heeft, zoo als sommigen met betrekking tot het grondbezit beweren.

De *Voorzitter*. Uit de mededeelingen, die ons gedaan zijn, blijkt, dat het kommunaal landbezit op Java bestaan heeft vóór de invoering van het kultuurstelsel; dat het kultuurstelsel intusschen op groote schaal heeft medegewerkt om het gemeenschappelijk grondbezit meer algemeen te doen worden en grootere verwarring heeft gebragt in de regten van den souverein en van de dessa's; maar tevens, dat in een groot gedeelte van Java het individuëel grondbezit heeft bestaan en nog bestaat, meer dan wij ons hebben voorgesteld. Evenwel ontbreekt, dit blijkt ook uit officiëele stukken, eene goede omschrijving van de verschillende soorten van bezitregt. Wij noemen dit nu naar onze begrippen regten van eigendom of van bezit, maar op Java bestaan regten van gebruik op de velden, die erfelijk zijn; regten van gebruik, die aan verval onderhevig zijn, dus voorwaardelijk regt; en eindelijk regten van gebruik, die alleen vervallen, wanneer men aan zijne verpligtingen jegens den souverein niet voldoet of de dessa verlaat. Eene juiste omschrijving van het begrip van bezit in elk gedeelte van Java is echter eene kennis, die zelfs de regering niet bezit. Het ware intusschen hoogst wenschelijk die regten op den grond te beschrijven. Het zou strekken tot verheldering der begrippen en juister onderscheiding van regten, terwijl het ook de voorbereiding zou zijn voor de vaststelling dier regten.

Dat een toestand kan ontstaan, zelfs zonder groote maatschappelijke schokken, zooals wij thans op Java bij het kommunaal bezit waarnemen, kan ik mij wel verklaren. Onder de Fransche overweldiging heeft de regering hier te lande voor de regie, tegen een vast bepaalden prijs, beneden de waarde, den tabak opgekocht, die hier te lande geplant werd; men was verpligt tot levering aan het gouvernement. Wanneer nu de Napoleontische heerschappij langer had geduurd en men verlangd had, dat jaarlijks eene zekere hoeveelheid tabak werd geleverd, dan zou men er al ligt toe gekomen zijn aan de gemeentebesturen op te dragen te zorgen dat eene bepaalde hoeveelheid tabak werd geteeld. Daaruit zou volgen een gemeentelijke aanslag tot levering; aanwijzing van de gronden die, daartoe geschikt, bij afwisseling dien last zouden moeten dragen. Dit zou zonder geweldige schokken hebben kunnen plaats vinden. En ofschoon onze maatschappij op een geheel anderen trap van beschaving staat, zouden wij dan, na 25 jaren onder dergelijke omstandigheden te hebben geleefd, in ons land niet tot soortgelijken toestand zijn genaderd als wij nu op Java opmerken? Maar zoo dit in ons land druk, kwelling, verwarring van denkbeelden omtrent regt van eigendom en bezit zou hebben te weeg gebragt, hoeveel te eer moet dit het geval zijn in eene minder ontwikkelde maatschappij?

Thans wordt overgegaan tot de behandeling van het tweede punt, namelijk de vraag: welke verbeteringen zijn in den tegenwoordigen toestand wenschelijk?

De *Voorzitter*. Bij dit punt zullen de nadeelen, aan den tegenwoordigen toestand verbonden, behooren te worden aangewezen. Verlangt een der heeren ook het woord om het nut van het kommunaal grondbezit te verdedigen?

Niemand vraagt het woord om het kommunaal bezit te verdedigen.

De heer *Bleeker*. Ik heb het woord niet dadelijk over dit punt willen voeren; ik heb willen afwachten, of het kommunaal bezit in deze vergadering verdediging vond. Ik konstateer dat het gemeenschappelijk grondbezit op Java in deze vergadering geene verdediging vindt, wat een bewijs is dat het bij mijne medeleden vaststaat, dat daaraan groote nadeelen verbonden zijn. Ik acht het goed te konstateren, dat niemand den handschoen voor het gemeenschappelijk grondbezit opneemt. Ik geloof ook inderdaad dat de vele nadeelen, aan het kommunaal bezit verbonden, zoozeer in het oog springen, dat dit punt geene nadere toelichting meer behoeft. De overtuiging daaromtrent is algemeen gevestigd.

De groote nadeelen van het kommunaal stelsel zijn intusschen nog niet zoo duidelijk gevoeld door allen, die zich met koloniale belangen bezig houden, omdat de tijd eerst *later* die nadeelen meer uitdrukkelijk aan het licht zal brengen. Blijft toch de tegenwoordige toestand bestaan, dan zal die niet alleen nadeelig zijn, maar een ware ramp worden voor de Javaansche maatschappij en daarop wenschte ik te wijzen. Wij weten toch dat de bevolking van Java jaarlijks met 3 à 400,000 zielen toeneemt; vooral centraal-Java deelt daarin in ruime mate. Wij weten ook dat ieder, die in eene dessa geboren is en daar huwt, regt krijgt op een aandeel van de dessagronden. De bevolking verspreidt zich niet en het kommunaal bezit werkt uiterst nadeelig terug op de ontginning van woeste gronden. Van daar steeds grooter verbrokkeling van het aandeel van den dessa-bewoner en voortgaande splitsing van dat aandeel. Dit gaat nu voort zonder buitengewone ongunstige verschijnselen, zoolang geene te groote overbevolking bestaat. Maar op een gegeven tijd zal het aantal regthebbenden op den bebouwden grond zoo groot zijn, dat zelfs de uiterst vruchtbare bodem van Java niet meer in staat zal wezen te voldoen aan de behoeften van voeding van de gezinnen. De prijzen der levensbemiddelen zullen steeds stijgen en de gevolgen zijn, ten slotte, gebrek aan voedingsmiddelen en, bij elken min rijken oogst, hongersnood. Dat groote nadeel van het kommunaal bezit wordt niet genoeg in het oog gehouden, en eene regering die haar pligten begrijpt kan niet te spoedig de handen aan het werk slaan om eene gewigtige hervorming hierin tot stand te brengen.

De heer *Canter Visscher*. Zal evenwel de verbrokkeling van den grond niet plaats hebben, als deze partikulier eigendom is? Gesteld toch dat een inlander ten volle eigenaar wordt van een perceel. Als hij nu bij overlijden een gezin achterlaat, dan heeft zijne vrouw of vrouwen gezamenlijk aanspraak op 1/8, een zoon geniet het dubbele van het aandeel eener dochter, en de armen of behoeftigen hebben mede aanspraak op een klein gedeelte; alles volgens het mohammedaansche versterfregt.

De heer *Bleeker.* Werd het individuëel grondbezit weder algemeen, dan zou de Javaan weten dat zijne eigendomsregten beter gehandhaafd zullen worden. Hij zal buiten de dessa gronden zoeken om die te ontginnen, hetgeen hij nu zelden doet, omdat hij daarvan weinig nut voor zich of zijn gezin trekt. Er is nog overvloed van grond ter ontginning op Java aanwezig. Maar nu blijft de inlander met zijn gezin teren op de gronden van de dessa, die eindelijk te gering in uitgestrektheid zullen zijn om alle daarop regthebbenden te voeden. De zucht om een bestaan te vinden en dat te verbeteren, brengt mede, dat men niet op een punt gevestigd blijve. Bij den prikkel van de zorg voor het gezin en het vooruitzigt dat zijne kinderen de vruchten van zijn arbeid zullen oogsten, zal de Javaan, evenzeer als de westerling, trachten zijn bezit te vermeerderen door arbeid op eigen grond, door aankoop of door het uitzien naar de middelen, die een of ander kind een bestaan verzekeren, buiten het grondbezit, zoodat de overblijvenden een tamelijk deel zullen overhouden. Thans blijven allen op een punt bijeen en dit veroorzaakt toenemende versnippering en ongenoegzaamheid van den grond.

De heer *van Aalst:* Het geopperde bezwaar is niet geheel ongegrond, maar er bestaat ook een redmiddel. Een Javaan, heeft b. v. drie kinderen en een bouw sawah. Nu valt het ligt te begrijpen, dat bij splitsing ieder kind te weinig zal erven om, uit de opbrengst van den verdeelden grond, zich en zijn later te verwachten gezin te voeden. Het noodwendig gevolg daarvan zal zijn dat onderlinge schikkingen ontstaan waarbij schadeloosstelling zal worden verleend, of op andere wijze zullen worden uitgekocht zij die uitwijken, ten einde niet gezamenlijk honger te lijden. Op dit oogenblik bestaat dit redmiddel niet; de grond is toch dessagrond en men blijft dus liever in het dorp om iets te behouden. De vrees voor eene te groote verbrokkeling kan dus, mijns inziens, alleen dan gegrond zijn, wanneer geene ontginbare gronden op Java meer aanwezig zijn, voor welke *zeer* verwijderde toekomst men vooralsnog niet beducht behoeft te zijn.

De *Voorzitter:* Waar regt van eigendom van den grond bestaat en tevens gelijk erfregt voor alle kinderen, wordt de grond somtijds zeer verbrokkeld en gesplitst. Er zijn oorden, zelfs in ons land, waar de bodem in zeer kleine perceelen verdeeld wordt. Ik wijs u op de gemeenten Staphorst en Rouveen, in de nabijheid van Zwolle. Daar verkiezen de grondeigenaren den grond steeds te splitsen. De akkers blijven wel even lang, maar zij worden smaller. Wanneer men de kadastrale kaart van die streek inziet, dan zijn op sommige punten de perceelen zoo klein, dat de lijntjes, die de onderscheidene akkers afscheiden, bijna ineenloopen. Dit is een merkwaardige toestand; maar hij wordt geboren uit vrijen wil van de grondeigenaren. Dit is echter geenszins eene goede regeling en komt slechts bij uitzondering voor. Ik ben het met den vorigen spreker eens, dat, wanneer de Javaan den eigendom van den grond zal hebben, zoowel daar als in Europa de kinderen van een landeigenaar een uitweg zullen

zoeken, wanneer er geen grond genoeg voor ieder te erlangen is. Men zal dan trachten eenigen hunner schadeloos te stellen, en een of meer blijven op het vaderlijk goed. Die een te klein stukje erlangt, verkoopt en zoekt een ander middel van bestaan, of zoekt grond in eene andere dessa. Dit kan nu niet, want de man kan zelfs niet het kleinste gedeelte van zijn bezit verkoopen. Het kwaad ligt dus niet zoozeer in het gelijk erfregt, want ook bij toekenning van den eigendom zou dezelfde toestand kunnen ontstaan, maar daarin dat geen verkoop plaats vindt en de geregtigden zich niet voor een gedeelte verplaatsen, maar meest allen binnen de dessa blijven. De natuurlijke loop van zaken kan hierbij niet plaats vinden; die is ook niet dat het bezit steeds versnipperd wordt, maar dat men het tracht uit te breiden. Bij een niet gedwongen loop van zaken ekwivaleert alles zich van zelf; de een zal zijn deel verkoopen en een levensbestaan in handel of zeevaart zoeken; een ander koopt en vermeerdert zijn bezit.

De heer *Canter Visscher:* Ik heb meermalen over dit onderwerp gesproken met vrienden, die van mij in politieke denkwijze verschillen. Men heeft mij steeds tegengeworpen, dat één nadeel aan het partikulier grondbezit op Java verbonden was. Men zeide, — ik deel dit niet als mijn gevoelen mede, — dat de Javaan niet vatbaar is voor het begrip van eigendom en dat individuëel bezit den kleinen man zal ruïneren. Zoo hij zijn perceel in eigendom krijgt, zal hij het spoedig aan Arabieren en Chinezen verkoopen en eindelijk een koelie worden van den vreemdeling, die meester zal zijn van den grond.

De heer *de Serière.* Het bestaande stelsel brengt mede, dat men het individuëel grondbezit tegenwerkt. Wat wil men toch? Men wil vele menschen in eene dessa bijeenhouden, ten einde veel arbeid te kunnen laten verrigten; men werkt dus verspreiding tegen, want nu heeft men steeds vele werklieden bij de hand. Maar ik wijs u op de ontwikkeling van partikuliere landen, als die van Merkus en Robertson. Daar vermenigvuldigt de bevolking sterk en er zijn arbeiders in overvloed. Dit is dus ook in het belang van den landeigenaar. Zoo zal het individuëel bezit ook in het staatsbelang werken.

De heer *von Oven.* De vraag is niet zoozeer of het individuëel bezit in het belang van den staat is dan wel van de inlandsche bevolking; wij zoeken niet naar eenig voordeel voor den souverein in een of ander stelsel. En nu acht ik het kommunaal bezit een waarborg voor de belangen van den kleinen man, opdat hij niet ligtvaardig zijn aandeel in den grondeigendom opgeve of de hoofden en priesters zich daarvan meester maken. Ook ik vrees dat hij al spoedig koelie zou worden, waar hij nu bezitter is.

De heer *de Serière.* Ik wijs u op de Preanger-regentschappen, waar ik vele jaren heb doorgebragt. Daar vermeerdert wel een of ander hoofd of

priester zijne bezittingen; maar ik vraag den heer von Oven of die gronden niet in bloei en welvaart toenemen? Ik heb een penghoeloe in Krawang gekend, die in vijf jaren tijds zijne bezittingen met 105 bouw sawah vermeerderde. In die dessa waren die gronden nog geheel woest, toen ik daar kwam, en toen ik vertrok lagen de gronden van den penghoeloe te midden der sawahs. De vraag is, of het individuëel bezit de algemeene welvaart zal bevorderen.

De heer *Bekking*. Ik wensch den heer Canter Visscher te doen opmerken, dat het hem niet kan ontgaan zijn in hoevele gewesten van Java thans nog individuëel landbezit bestaat; de mededeelingen, die ik daarvan heden avond vernomen heb, overtreffen verre hetgeen mij persoonlijk bekend was. Welnu, hebben zich in de streken, die ons genoemd zijn, de verschijnselen voorgedaan, die de vrienden van den heer Canter Visscher vreezen? Neen; de gronden zijn gebleven in het bezit van den inheemschen eigenaar.

En wat het bezwaar van den heer von Oven betreft, zie ik niet in waarom een priester of hoofd niet even als ieder ander het bedrijf van landbouwer zou mogen uitoefenen. Het gaat toch niet aan hen uit te sluiten, evenmin als ik zou vreezen dat daardoor de algemeene welvaart zou kunnen benadeeld worden. Integendeel zou ik het een heilzaam verschijnsel achten, wanneer ook de priesters een produktief bedrijf gingen uitoefenen en niet alleen van de giften en opbrengsten der bevolking afhankelijk bleven.

De heer *Veenstra*. Mijne ondervinding leerde mij dat de beste gronden nu toch reeds dikwijls in het bezit zijn van de priesters. Menig fabriekant zou, bij vrije keuze, het liefst de gronden van den moedin of petingi aanwijzen om daarop produkten te planten, want zij bezitten *meestal* de beste sawahs.

De heer *Bleeker*. Wij moeten de kwestie omtrent het individuëel grondbezit niet met andere elementen vermengen. Ik geloof dat er nog meer bedenkingen kunnen geopperd worden, van den aard als de heer von Oven heeft in het midden gebragt. Het zal welligt evenzeer mogelijk zijn thans streken op Java aan te wijzen, waar geen welvaart heerscht, ofschoon daar individuëel grondbezit bestaat, als elders waar men alleen kommunaal bezit aantreft. Maar de oorzaken liggen niet enkel in een of ander stelsel van grondbezit; zij liggen dieper. Waar geene veiligheid van personen en goederen bestaat en willekeur wet is, kan de inlander, bij een stelsel van individuëel bezit, evenzeer gebukt gaan onder kwelling en afpersing als bij een stelsel van gemeenschappelijk grondbezit. Daar waar een hoofd den kleinen man zijne vrouw of dochter of zijn karbouw of paard kan ontnemen, zal zijn akker zeker niet veilig zijn. Die toestand grijpt in geheel het maatschappelijk leven. Waar het individuëel bezit niet in het belang van den kleinen man werkt, ligt dit aan de willekeur, die de hoofden kunnen uitoefenen. Maar zelfs bij eene verbetering van dien toestand, bij bescherming van den Javaan tegen willekeur van wien ook, een pligt van de re-

gering volgens de wet, is geen heil van het kommunaal bezit te wachten, maar zal het niet missen een ramp te worden voor Java.

De heer *van Soest:* Door sommige sprekers is eene bedenking geopperd, die in mijn oog tot zekere hoogte niet volkomen juist is en die ik althans niet geheel zonder tegenspraak wil laten voorbijgaan. De heer von Oven zegt dat bij de bespreking van het individuëel grondbezit, men uitsluitend het oog heeft op het belang van de inlandsche bevolking en de zaak niet aanbeveelt ter wille van het gouvernements, of liever van het staatsbelang. Ik moet zeggen dat ik voor mij overtuigd ben, dat uit de transaktiën, voortvloeijende uit het individuëel grondbezit, wel degelijk direkt voordeel voor den staat zal volgen; een voordeel, waarvan de staat nu verstoken is.

De heer Bleeker heeft teregt gewezen op eene hoogst nadeelige zijde van het kommunaal bezit. Ik meen dat er nog een ander bezwaar bestaat. Ik geloof dat het gemeenschappelijk grondbezit de vermeerdering van de bevolking in den weg staat. In de dessa's wonen een aantal Javanen, als menoempangs of boedjangs bekend; het zijn de niet-regthebbenden op den grond, maar die toch zeer gaarne onder de gezeten regthebbenden wenschen opgenomen te worden. Wanneer nu de splitsing van den grond in die mate reeds heeft plaats gehad, dat ieders deel allengs kleiner en kleiner wordt, dan zal het dessa-bestuur en zullen alle regthebbenden medewerken om nederzetting van nieuwe gezinnen door aanhuwelijking tegen te houden. De menoempang zal dus te vergeefs trachten de dochter van een ingezetene der dessa te verwerven. Intusschen zou de werkbare kracht der bevolking winnen bij nederzetting van nieuwe gezinnen en er zou veel meer toeneming van bevolking en van welvaart te wachten zijn, indien een menoempang zich kort bij eene dessa kon nederzetten en den grond bebouwen. Zoo hij na twee of drie jaar een stuk woeste grond tot eene sawah kon herscheppen en daarvan eigenaar kon worden, zou dit een krachtige prikkel zijn. De tegenwoordige toestand belet dus vermeerdering van de bevolking en ik meen dat men ook wel het oog op dit bezwaar mag houden.

De *Voorzitter:* Ik meen dat ik als resumé van deze diskussie mag aannemen, dat men algemeen groote nadeelen aan het kommunaal bezit verbonden acht en wenscht dit door individuëel bezit vervangen te zien.

Het derde punt: welke zijn de middelen om tot die verbetering te geraken? komt thans in behandeling.

De heer *Bleeker.* Ik heb in den laatsten tijd dikwijls over dit vraagstuk nagedacht en ik ben tot het resultaat gekomen, dat het minder moeijelijk is eene bevredigende oplossing te geven dan vroeger wel eens beweerd werd. Het komt mij wenschelijk voor dat men op den ouden weg terug keere en het individuëel bezit weder algemeen make. Daartoe kunnen verschillende middelen worden aangewend. Het eerste, en naar mijn inzien

het beste voorbereidingsmiddel, bestaat daarin, dat het gouvernement het individuëel grondbezit, voorzoover het bestaat, wettige. Een onderzoek daaromtrent is volstrekt noodig. In dat opzigt bestaat zooveel onzekerheid, dat men uit officiëele rapporten ziet, dat de residenten schrijven: men zegt wel dat individuëel bezit bestaat, maar men kan het niet bewijzen. Zoo maakt men zich van de kwestie af; maar hoe wil de Javaan zijn regt van eigendom of bezit bewijzen als het betwist wordt? Waar is het *code civil*, dat hem daartoe de middelen aangeeft? In de eerste plaats behoort dus uitgemaakt te worden, dàt en wáár het individuëel bezit bestaat, en behoort het gewettigd te worden.

In de tweede plaats moet het gouvernement regt van eigendom toekennen aan hem, die nieuwe gronden ontgint en vruchtbaar maakt of waarvan de ontginning thans is aangevangen. De oude Javaansche wet moet gehandhaafd worden. De Javaan moet weten dat hij na den arbeid, om een sawah te verkrijgen, over den grond als zijn eigendom kan beschikken. De vruchten van zijn arbeid moeten zijn eigendom blijven, zoodat hij die aan zijne kinderen kan overdragen of verkoopen. Dit zou reeds een krachtig middel zijn om het kommunaal bezit in de toekomst te beperken.

Een derde maatregel moet zijn het beletten van verdere verbrokkeling van den grond. Er moet geene verdere verdeeling plaats hebben dan onder de tegenwoordige regthebbenden. Geene nieuwe aandeelhebbers in het kommunaal bezit moeten worden toegelaten, terwijl men tegenwoordig door aanhuwelijking of wanneer men met zijn gezin en zijn vee in de dessa komt, regthebbende op het kommunaal bezit wordt. Deze maatregel is noodig om in de toekomst te beletten dat de toestand van Staphorst en Rouveen zich op Java voordoe en gebrek aan voedingsmiddelen nog meer dan thans daarvan het gevolg zij.

In de vierde plaats zou ik wenschen dat de door nieuwe ontginning verkregen gronden, waarvan de bewoners verhuizen, zonder erfgenamen sterven of waarvan de bezitters niet voldoen aan hunne verpligtingen, aan den staat vervallen. Het gouvernement zou daarover dan ten meeste nutte van den staat behooren te beschikken.

Eindelijk, in de vijfde plaats, zou ik wenschen verdeeling van de dessagronden onder de daarop regthebbende bewoners. Deze maatregel is welligt eerst later voor uitvoering vatbaar. Al deze maatregelen zijn ook natuurlijk niet op eenmaal voor toepassing geschikt, maar zij vormen een geheel, dat, met beleid toegepast, welligt op de meest geschikte en billijke wijze tot het beoogde doel zou kunnen leiden.

Het zal mij aangenaam zijn de zienswijze van mijne medeleden over een en ander te leeren kennen.

De *Voorzitter*. Ik vereenig mij volkomen met de twee eerste punten; maar wat nu het derde punt betreft, hetgeen hierop neder komt, dat men het aantal regthebbenden op den grond zou moeten vaststellen en geene nieuwe toelaten, om later aan een ieder een bepaald deel in den bebouw-

baren grond te kunnen toekennen, die nu gemeente-eigendom is, zou ik de uitwerking van het denkbeeld wel eenigzins nader willen leeren kennen.

De heer *Bleeker*. De gronden moeten voorloopig kommunaal bezit blijven; maar nieuwe deelhebbers in het gemeenschappelijk grondbezit moeten worden uitgesloten. Op die wijze komt men eerst tot een massaal bezit, hetgeen het regelen van het individuëel bezit zou kunnen vergemakkelijken. Men moet de grenzen tusschen de onderscheidene gemeenten afbakenen; wat daar buiten ligt en niet bebouwd is zou, met eenige uitzonderingen, als woeste grond kunnen beschouwd worden. Wie het ontgint zou tot eigenaar er van kunnen worden verklaard. Hierdoor bestaat ruimschoots gelegenheid om de bebouwde oppervlakte uit te breiden voor hen, die van elders aankomen of uit de dessa willen verhuizen, zonder dat zij deelgenooten worden in het kommunaal bezit. Hierdoor wordt het regt van de tegenwoordige deelgenooten in het kommunaal bezit in geen enkel opzigt verkort. Ik geef overigens slechts mijne denkbeelden aan, zonder de bedoeling gehad te hebben ze tot in bijzonderheden uit te werken.

De *Voorzitter*. Indien ik het vierde punt goed begrepen heb, dan geloof ik dat het zich oplost in het tweede punt of wel dat daartegen ernstig bezwaar bestaat. Men beschouwt den staat als eigenaar van woeste gronden. De heer Bleeker wil nu, dat hij, die woeste gronden ontgint, daardoor het eigendomsregt zal verkrijgen voor zich en zijne erfgenamen, mits hij de belastingen opbrenge, waarop de souverein regt heeft. Verlaat hij die woeste gronden weder, of voldoet de ontginner niet aan zijne verpligtingen, dan vervalt zijn regt en de staat zal dus over die gronden beschikken; zij zullen verkocht worden. Dit is eenvoudig en duidelijk. Vroeger vervielen die gronden na zekeren tijd aan de dessa of zelfs zoodra de ontginner ze verliet of niet aan zijne verpligtingen voldeed. Bij beperking van het kommunaal bezit tot de tegenwoordig regthebbenden is er voorzeker niets onbillijks in gelegen, dat nieuw ontgonnen gronden niet aan de dessa komen en bij versterf of verhuizing aan het gouvernement vervallen; er bestaat dan toch geen individu, die op zoodanigen grond direkte aanspraak kan maken. Maar dan lost dit punt zich op in het tweede punt, waarbij het individuëel grondbezit voor nieuwe ontginningen wordt erkend.

Geheel verschillend is het wanneer men het oog vestigt op de gemeenschappelijk bezeten dessa-gronden. Die grond is het eigendom van de gezamenlijke ingezetenen. Nu komt het mij voor dat, zoo een deelhebber in dit bezit sterft, zonder erfgenamen na te laten, of zoo hij verhuist, zijn aandeel ten bate van de gemeente en geenszins van den staat behoorde te worden verkocht. Hetzelfde behoort te geschieden als de ontginner pas ontgonnen gronden binnen den kring van het gemeenschappelijk bezit verlaat, al verkrijgt hij, als hij blijft, regt van eigendom. Het gouvernement heeft toch geen regt op dien grond; het is het gemeenschappelijk eigendom van de dessa-bewoners, voorzoover de bodem reeds bebouwd is, terwijl

een nieuw aankomende zich binnen den kring van de nog niet ontgonnen gronden nederzettende, het gemeenschappelijk bezit nu reeds niet zal vergrooten, waardoor echter voor het gouvernement nog geenerlei aanspraak op dien grond ontstaat. Valt dus grond vrij, die, op welke wijze ook, binnen de grenzen van het gebied van de dessa ligt, dan brengt de billijkheid mede, die gronden te verkoopen ten bate van de deelhebbers in het kommunaal bezit.

De heer *Bleeker*. Ik geef toe dat het vierde door mij in overweging gegeven punt zich eigenlijk oplost in het tweede punt, dat ik aangegeven heb. Het hoofddoel moet zijn het kommunaal bezit niet uit te breiden voor nieuw ontgonnen gronden. Sterft de ontginner zonder erfgenamen, dan moet de grond niet aan de dessa vervallen, maar verkocht worden. Weet de bezitter dat zijn eigendom na zijn dood verkocht zal worden, dan zal hij het welligt zelf verkoopen, of daarover op andere wijze naar zijn welgevallen beschikken. Thans bestaat geen prikkel om nieuwe gronden te ontginnen, want zij vallen toch na zekeren tijd in de gemeenschap en de ontginner kan daarover dan niet meer vrij beschikken.

Verlaat een deelgeregtigde den bebouwden grond, men verkoope zijn aandeel ten bate van de massa. Dat bij overlijden van een dessa-bewoner, deelhebber in de sawahs der dessa, die geen erfgenamen nalaat, de dessa en niet de staat erve, zou geheel in den aard der zaak liggen. In elk geval behoort de regeling van dien aard te zijn, dat niet van zelf het kommunaal bezit vergroot worde, maar het aantal deelgeregtigden worde bepaald, opdat later eene verdeeling mogelijk worde van den bebouwden grond, in evenredigheid tot het aandeel, waarop de tegenwoordige regthebbenden aanspraak kunnen maken.

Men moet niet voorbijzien, wanneer ik dergelijke regelingen voorstel, dat het kommunaal bezit, over groote uitgestrektheden van Java, eene schepping is van den souverein die over vele *bebouwde* gronden beschikt heeft zonder *daarop* regt te hebben en die tot gemeenschappelijk bezit heeft verklaard. De grootste willekeur had daarbij plaats. Nu blijkt die toestand in de toekomst noodlottig te zullen worden voor de bevolking. Daarom is eene groote hervorming noodig, en al heeft nu een of andere regeling om daartoe te geraken den schijn van willekeur, het zal voor een groot deel niet anders zijn dan terugkeer tot den ouden natuurlijken toestand, en eene groote weldaad voor de bevolking in het algemeen. Bij de beschikking over den grond heeft zooveel willekeur geheerscht, waarvoor men niet is teruggedeinsd, niettegenstaande de heillooze gevolgen die zij met zich voerde, dat ik daarom ook nu niet zou terugdeinzen voor krachtige maatregelen om tot een meer normalen toestand te geraken en de verdere treurige gevolgen van vroegere maatregelen te beperken en te voorkomen.

De heer *Canter Visscher*. De heer Bleeker wil ten slotte komen tot de verdeeling van de dessa-gronden; dit zal mogelijk zijn, wat de sawahs

betreft. Maar wil men dit ook uitbreiden tot de weilanden dan voorzie ik onoverkomelijke moeijelijkheden. Het bestuur zal bestormd worden met klagten van allerlei aard; want zal men daar, waar honderde karbouwen grazen, de grenzen van het gebied van zijn buurman steeds eerbiedigen? En hoe zal men tot eene verdeeling komen? Ik voorzie zeer groote bezwaren om het eigendomsregt te konstateren. Als de javaansche landbouwer eigenaar wordt van den grond, dan moeten er ook bewijzen van eigendomsregt in het leven geroepen worden. En is nu het dessa-bestuur over 't algemeen tot zoodanigen trap van beschaving gekomen, dat het denkbaar is om goede protokollen te houden? Ter vermijding van vele moeijelijkheden zou in overweging kunnen genomen worden om de tegenwoordige bruikers het bezit van den grond gedurende hun leven te verzekeren, zonder het regt van eigendom.

De heer *de Serière.* Ik geloof dat wanneer men het eens is over het beginsel, de toepassing wel zwarigheden zal opleveren, maar dat die geenszins onoverkomelijk zijn. De bedoeling van den heer Bleeker is natuurlijk dat de verdeeling van het kommunaal bezit te eeniger tijd met onderling goedvinden van de dessa-bewoners zal moeten plaats hebben.

De heer *van Soest.* Oppervlakkig beschouwd zijn de bezwaren van den heer Canter Visscher zeer ernstig en toch kan ik niet inzien dat de zaak in de toepassing aan onoverkomelijke moeijelijkheden onderhevig zou zijn. Welke is toch de toestand? Wij hebben hier niet te doen met een kommunistisch, maar met een kommunaal grondbezit. Bovendien heeft er reeds overal op Java eene verdeeling plaats, die hier voor een jaar, elders voor twee of voor meer jaren geldt. Men weet bijgevolg wie de geregtigden zijn en hoe groot ieders aandeel behoort te wezen. De bedoeling is dus alleen nieuwe verdeeling en grootere splitsing te stuiten. Geeft men de gelegenheid tot nieuwe ontginning door bevestiging van de regten van den ontginner, dan zal men ook de grootere verbrokkeling kunnen en mogen stuiten en dan blijft alleen over de verdeeling, die nu reeds plaats vindt, met onderling goedvinden te wettigen. Ik kan niet inzien dat de bezwaren, die bij de uitvoering zullen rijzen, in dien stand van zaken onoverkomelijk zijn; de bezwaren zullen zich sukcessievelijk oplossen. Het is een arbeid van langen duur, dien men onderneemt; maar evenmin als de wereld in één dag geschapen is, zal men het geheele stelsel op eenmaal in toepassing brengen, maar van stap tot stap verder gaan.

De heer *van Aalst:* Ik ben het in zoo verre met den heer van Soest eens, dat ook ik het tijdstip gekomen acht om de hand aan het werk te slaan, ten einde tot een meer normalen toestand te komen dan nu bestaat. Wij moeten daarbij den aktuëelen toestand tot basis nemen. Men weet toch dat er om het jaar of om de twee of vijf jaren eene verdeeling plaats heeft; neemt men de laatste jaren tot maatstaf, dan kan men nagaan wie en voor

welk gedeelte ieder regt heeft gehad op het gebruik der gemeentegronden. Niemand verlangt met eene soort van *coup d'état* door te hakken. Er zijn toch die pretenderen dat individuëel grondbezit bestaat waaromtrent anderen zeggen, dat zij niet weten of het individuëele eigendom is. Zeker bestaat voor die gronden een bepaald regt van gebruik, al zijn de voorwaarden, die eigendomsregt bewijzen, niet duidelijk, of al zijn er geene bepaalde bewijzen voorhanden. Het bezit zal bij eene wettelijke regeling veelal voor eigendom moeten gelden, bij de groote verwarring, die bestaat. Zoo moet het ook wel in ons werelddeel in overoude tijden zijn geregeld. Men is tot eigendomsregt gekomen door krasse maatregelen en door aan te nemen, dat hij, die even als zijne voorvaderen een stuk grond bezat, eigendom had voor zich en voor zijne afstammelingen. Anders toch laat zich de oorspronkelijke grondeigendom niet verklaren!

De *Voorzitter*. Die vraag is moeijelijk te beantwoorden. Intusschen kan men ook hier te lande sedert 100 of 200 jaren gronden, volgens erfregt, zien overgaan van den gebruiker op zijne afstammelingen of erven, al is hij niet eigenaar van den bodem. Ik wijs u op de beklemde meijers, in Groningen. Die gronden heeft de beklemde meijer in gebruik; de eigenaar ontvangt jaarlijks een vaste pachtsom; voldoet de meijer niet aan zijne verpligtingen of sterft hij zonder erfgenamen na te laten, dan komt de volle eigendom aan den eigenaar terug. Het beklemregt is eene soort van erfpacht; bij voldoening van de pacht is de beklemde meijer van zijn bezit verzekerd; laat hij dit gedurende drie jaren na, dan vervalt zijn regt. Volgens het oud-hollandsch regt bestond echter voor dominiale erfpacht geen regt van verval, maar moest de erfpachter, die in gebreke bleef, geexekuteerd worden; men kon tot betaling noodzaken, maar er bestond geen regt van verval; ofschoon die pacht slechts een regt van gebruik gaf, kwam zij zeer nabij aan eigendom. Er waren alzoo landen waarvan de eigendom altijd bleef bij den souverein, maar het gebruik altijd was bij partikulieren.

De heer *van Soest*. Ik onderstel dat eene soort van beklemregt in Indië zal moeten worden ingevoerd bij en met het individuëel grondbezit. Men zal eene wettelijke regeling in dien zin moeten vaststellen voor de partikuliere landen, ten einde billijk te zijn tegenover de partikuliere landeigenaren. Het partikulier landbezit, dat thans op Java bestaat, is toch eene soort van beklemregt. Die regeling zal intusschen niet noodig zijn ten opzigte van het kommunaal bezit der dessa's op de zoogenaamde gouvernementslanden. Daar zal, na de verdeeling, de grond volle eigendom van den bezitter kunnen worden. Daarvoor is alleen eene behoorlijke wettelijke regeling noodig.

De heer *Goekoop*. Men heeft straks de vraag gedaan, hoe komt men in ons land aan grondeigendom? In 1724 hebben de Staten van Holland en West-Friesland nog eene massa vaste goederen verkocht. Ik geloof niet dat

iemand de vraag heeft geopperd: hoe komt gij aan den eigendom? Zoo is het dikwijls gegaan met zoogenaamde gorssen en buitengronden of gronden onder andere benamingen, voor ontginning vatbaar, niet zooals dat op Java geschiedt, maar door bedijking en bekading. Zoo heeft men ook regten, als tienden, rekognitiën, cijnsen, tijnsen, uitgangen en meer verkocht. In een ouden katalogus van 1724 zag ik de bekendmaking van den verkoop van eene massa gronden en regten, ook politieke regten, die in 1848 zijn afgeschaft. Zij werden verkocht en de titel luidde, dat zij, die kochten, ten eeuwigen dage het bezit verkregen. Dit wilde ik voegen bij hetgeen de heer van Aalst zooeven zeide. Men kan op Java bij invoering van het individuëel bezit aan den eigendom vaste titels verzekeren, even als de Staten van Holland en West-Friesland deden.

De heer *Bleeker.* Nu de beraadslagingen over dit onderwerp, zoo ik meen, als geëindigd kunnen beschouwd worden, zou ik wenschen, dat, met het oog op het gesprokene, een besluit werd genomen. Ik neem daarom de vrijheid de volgende motie aan de vergadering te onderwerpen:

„Het Indisch Genootschap is van oordeel dat de geleidelijke oplossing van het kommunaal in het individuëel grondbezit in Nederlandsch Indië, zoowel in het belang van den staat als in dat der bevolking, zeer wenschelijk moet worden geacht, en dat tot bereiking van dit doel de volgende punten overweging verdienen: 1o. Wettiging van het bestaande individuëel bezit. 2o. Vestiging van het individuëel bezit door ontginning van woeste gronden verkregen of te verkrijgen. 3o. Staking van verdere splitsing der gemeentegronden; 4o. Onderlinge verdeeling der sawahs onder de regthebbenden.

De motie van den heer Bleeker wordt met *eenparige stemmen* aangenomen.

Hierna wordt de vergadering gesloten en de behandeling van de overige aan de orde gestelde onderwerpen tot later uitgesteld.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXX.

De evangelische zending op Oost-Java. Een woord naar aanleiding van: de evangelische zending en Oost-Java, eene kritische bijdrage door S. E. Harthoorn, door H. C. Voorhoeve. 's Gravenhage, M. J. Visser. 1864. 8o.

Het werkje van den heer Harthoorn „de evangelische zending en Oost-Java", kon zijne uitwerking niet missen. Het had de oogen doen opengaan over de waarde en de uitkomsten van het werk der evangelisatie in Oost-Java. De indruk, dien het noodzakelijk moest maken op hen die de zendingzaak voorstonden en ondersteunden, kon niet van de aangenaamste zijn, ja de zaak der zendingen scheen er door in gevaar te worden gebragt.

De heer Voorhoeve heeft getracht dien indruk te matigen, en hij doet dat door eensdeels de door den heer Harthoorn aangewezen verkeerdheden te erkennen en ten anderen toch te wijzen op het godswerk der zending, al is zij ook ondoelmatig geleid en mislukt. Evenwel komt het ons voor dat het betoog van den heer Voorhoeve in zijn geheele werkje weinig geslaagd is. Het is noch geleidelijk, noch logisch, noch overtuigend, en doormengd met aanhalingen en voorstellingen, die tot de eigenlijke zaak niets afdoen. Het bewijst meer voor de geestdrift van den schrijver voor de evangelieverkondiging onder de niet-christenen, dan voor het nut der zendingzaak op Java, zooals die is begrepen en uitgevoerd. Zelfs de nieuwere getuigenissen der zendelingen, door den heer Voorhoeve bijgebragt om toch aan te toonen dat de zendingzaak op Java niet zoo geheel mislukt is als de heer Harthoorn het heeft willen doen voorkomen, zijn weinig overtuigend en meer te beschouwen als de individuëele zienswijze van personen die thans nog in den, door den heer Harthoorn geschilderden, ongunstigen staat

van zaken meer of min zijn betrokken. — Met meer regt en met gunstiger gevolg echter treedt de heer Voorhoeve tegen den schrijver van: „de evangelische zending en Oost-Java" op, waar deze laatste zich verheft tegen de uitkomsten van het zendingwerk in de Minahassa en de gunstige daar verkregen resultaten geneigd is uitsluitend aan de regering toe te schrijven. De heer Harthoorn heeft inderdaad verkeerd gedaan en blijk van bevooroordeeldheid gegeven, door afkeurend te spreken over den toestand van het christendom in een gewest dat hem niet uit eigen aanschouwing en onderzoek bekend is. Over dit punt is echter ook reeds gehandeld in de beschouwing van het werkje van den heer Harthoorn, in het Februarijnommer van dit Tijdschrift opgenomen.

Eindelijk moeten wij nog opkomen tegen de karakterschildering, die de heer Voorhoeve van den Javaan geeft. Die schildering bevat meerdere onjuistheden. Van waar weet de heer Voorhoeve dat de Javaan traag en langzaam denkt; — dat dankbaarheid, medelijden en moed hem vreemd zijn; — dat hij, bij aangeboden geneeskundige hulp, niet kan gelooven dat die hulp hem belangeloos zou worden verstrekt? De schrijver had beter gedaan die onjuistheden ongeschreven te laten. Wij begrijpen ook niet regt wat hij bedoelt wanneer hij, van Java sprekende, zegt: „de islam breidt zich meer en meer uit en nestelt zich overal." Wij weten niet beter of de islam is reeds over geheel Java uitgebreid (enkele plekjes in Bantam en het Tenggergebergte uitgezonderd) en maakt toch geene aanhangers onder Europeanen en Chinezen.

De opwekking tot het krachtig hervatten van het zendingwerk op Java, waarmede de heer Voorhoeven zijn boekske besluit, laten wij liefst onaangeroerd. Wij bewegen ons niet in de wereld der hoogere visioenen en verhevene opvattingen en bepalen ons slechts tot het uitdrukken van den wensch, dat de geestdrift, in die opwekking doorstralende, den voorstanders der evangelisatie moge leiden tot wat de schrijver eene eerste behoefte noemt „het gebed voor Java"; — en dat intusschen de meer praktische voorstanders van het welzijn der Javanen voortgaan de krachtige grondslagen te leggen voor hunne beschaving, ten einde het christendom daarop eenmaal te weliger wortel schiete.

XXXI.

Java. Eene voorlezing, door Mr. Is. Capadose. 's Gravenhage, H. J. Gerretsen. 1864. 8o.

De liberale pers blijkt niet te vergeefs gesproken te hebben. De ware toestanden van Indië, nu zij meer en meer voor het nederlandsche volk zijn aanschouwelijk gemaakt, brengen de natie meer en meer tot het besef harer verpligtingen jegens Indië. Talrijker en talrijker worden de stem-

men die zich verheffen tegen het stelsel waaronder de Javaan belemmerd wordt in de ontwikkeling zijner individualiteit, in de vermeerdering zijner bezittingen, in de uitbreiding zijner beschaving; — en mannen uit de natie, die Indië nooit hebben aanschouwd, beklimmen het spreekgestoelte om den volke te wijzen op het gepleegd wordende onregt en op te roepen tot de bestrijding er van.

„Java" is daarvan een nieuw blijk, en als zoodanig begroeten wij het met genoegen. Daarom ook beschouwen wij het met een toegevend oog wat betreft de aesthetische waarde van de er in voorkomende schilderingen, en wenschen wij ons te onthouden van eene kritiek der beschouwingen die het uitvloeisel zijn van des sprekers levendige godsdienstige overtuigingen. Maar waar ieder, die Java kent en het goede wil, zich mede zal vereenigen, is de oproeping des sprekers, dat paal en perk gesteld worde aan de willekeur der inlandsche hoofden op hunne bevolking, dat waarheid worde de wet die de bescherming gebiedt van het regt van eigendom, en dat krachtig de handen aan het werk worden geslagen ter meerdere beschaving der inlandsche bevolkingen.

H.

XXXII.

Dertigste Jaarlijksch verslag van de direktie van het Parapattan weezengesticht. Batavia. Batavia, Lange en Co. 1863. 8o.

Het verslag toont aan, dat deze nuttige instelling, te Batavia in 1832 opgerigt, steeds in bloeijenden toestand verkeert. Aan de ruime liefdadigheid, door de ingezetenen van Nederlandsch Indië voortdurend aan het gesticht bewezen wordende, wordt beantwoord door eene voortreffelijke verzorging en opleiding der weezen en door echt ouderlijke zorg voor de kinderen om hem tot nuttige leden van de maatschappij te vormen en hen daarin eene geschikte plaats voor te bereiden. Zeer zeker verdient het gesticht ook de blijvende belangstelling van de edelmoedige gevers, wier bijdragen zoo krachtig de instandhouding en bloei der inrigting hebben bevorderd; en die belangstelling zal haar ook in de toekomst gewis niet ontbreken, zoolang het bestuur van het gesticht van die belangstelling het voorbeeld blijft geven en den lof blijft verdienen, die het, sedert een lange reeks van jaren, teregt is toegekend.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De statistiek de voorlichtster van het produktief vermogen van Java.

Met de jongste mail ontvingen wij van eene zeer geachte hand een schrijven, waaraan wij het volgende ontleenen.

Men zegt nu, dat de statistiek van geheel Java distriktsgewijze zal worden gepubliceerd, en tevens de □ oppervlakte der distrikten daarbij zal worden opgegeven. Gebeurt dat werkelijk, dan stel ik mij voor, de verhoudingen per distrikt te berekenen, en u die aan te bieden ter publikatie in het Tijdschrift, en dan zullen de cijfers in de meest bevolkte residéntiën verontrustende getallen aanwijzen. Maar juist daárheen moeten wij. Zonder cijfers geen redenering geen bewijs, en geene aanwijzing in welke rigting men uitkomst moet zoeken.

Volgens eene openbaar gemaakte berekening is gemiddeld over geheel Java, uitgezonderd Batavia, Buitenzorg en de Vorstenlanden, het getal zielen per huisgezin 6.93 met groote afwijkingen *daarboven* in sommige residentiën. Nu is de *natuurlijke* verhouding in Europa en die ook op de partikuliere landen bestaat, waar men verzekerd kan zijn dat alles goed geteld is 4.75. In de gouvernements residentiën zijn dus overal ruim 2 zielen per huisgezin meer, — bepaalde proletarii, — doodeters van de overigen, en die juist in de meest bevolkte en digtst bewoonde residentiën het talrijkst zijn, en dus daar door de digte bebouwing het minst kans hebben om eenmaal aandeel in de sawahs te krijgen.

Is dat niet verontrustend?

Java heeft, in ronde cijfers, 1$^1/_2$ millioen huisgezinnen, dus ruim 3 millioen overbevolking bij de tegenwoordigen ekonomischen toestand, voor het meerendeel volwassenen = werkbare mannen, want de vrouwen dier proletarii worden bij het tellen meestal overgeslagen.

Java bevat 2444 □ geogr. mijlen oppervlakte waarvan met padi beplant 1,650989 bouws à 7727 per □ geogr. mijl is 215 □ geogr. mijl. Rest dus beschikbare grond 2129 □ geogr. mijl of $^{11}/_{12}$ van het geheel.

Blijkens de uitkomsten en aanteekeningen, door mij zelven over een tijd-

vak van 10 jaren met de meeste naauwkeurigheid verzameld, kan *één* werkbare man als arbeider of boedjang in vaste dienst, per jaar planten, onderhouden, snijden en vervoeren, vermalen, koken, verwerken en oppakken 0,6 (zes tiende deelen) van een bouw.

Er zijn drie millioen werkbare mannen op Java te veel, die de gezeten dessa-bevolking tot last zijn, en de rol van onze proletarii vervullen. Ik wil daarvan de helft afstaan aan de koffijkultuur, die ik thans buiten beschouwing wensch te laten, zoodat 1½ millioen van suikerkultuur overblijft.

Gronden zijn er nog genoeg, zooals blijkt uit de zoo even gegeven cijfers.

Maar ik wil niet alles hebben. Ik wil slechts het TIENDE gedeelte van die 1½ millioen en het tiende gedeelte van den nog beschikbaren woesten grond hebben, dat is 150,000 man, en ± 200 □ geogr. mijlen.

Volgens mijne eigene tienjarige ondervinding, op mijne eigene met boedjangs gedreven onderneming, à 0.6 bouw per man, kan dus daarmede 90,000 bouws suikerriet, *zonder eenige bemoeijenis van het gouvernement* of van de ambtenaren, worden beplant en afgewerkt, dus het dubbele wat thans door het kultuurstelsel wordt geokkupeerd. Stel nu de produktie op 30 pikol per bouw, waarmede wij ons zeer te vreden stellen, dan kan er nog 2.700,000 pikols suiker worden geproduceerd zonder schade te doen aan het kultuur-*stelsel.*

Waarom *dien* weg niet op? Waarom halstarrig het voor langen tijd uitgeven of het verkoopen van ledige gronden door eene machiavellistische politiek tegengehouden? Waarom den Javaan in zijne dessa's laten verhongeren? Waarom Nederlandsch kapitaal en Nederlandsche industrie uit de binnenlanden geweerd?

En dat alles kan, zonder een enkelen steen aan het gebouw van het kultuur-*stelsel* te ontnemen.

Java
December 1863.

Een monument te Martapoera.

Wij ontvingen met de jongste mail eene gedrukte cirkulaire van de kommissie ter oprigting van een monument voor de ter Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo gesneuvelde of ten gevolge van vermoeijenissen en ontberingen bezweken officieren der landmagt, met uitnoodiging daarvan gebruik te maken om aan de bedoeling der kommissie de noodige publiciteit te geven.

Deze cirkulaire is te uitgebreid om haar hier in haar geheel over te nemen. Ook is haar strekking voornamelijk om te betoogen dat het beter is bedoeld monument op te rigten te Martapoera dan te Bandjermasin. Het schijnt tamelijk onverschillig of daartoe Martapoera of Bandjermasin bestemd worde, maar wij moeten opkomen tegen sommige uitlatingen in de cirkulaire, die ons minder goed voorkomen en die in geen geval met

eene edelmoedige staatkunde zijn overeen te brengen. Indien de cirkulaire niet gedrukt ware en niet vooral in Bandjermasin stellig eene ruime verbreiding erlangd had, zou ons haar inhoud minder bedenkelijk voorkomen. Het monument moest louter een gedenkteeken zijn voor de in Banjermasin bezweken officieren (waarom ook niet van de bezweken onderofficieren en manschappen?), maar nu verandert de kommissie, blijkens haar cirkulaire, het doel er van inzoover dat zij het juist te Martapoera wil oprigten *om* den inboorlingen het *levendigst te herinneren aan het feit hunner onderwerping* en aan het feit dat hun sultan, hun hof, hun pangerans, hun kraton en alles wat de grootheid van hun rijk uitmaakte *heeft moeten bukken* voor Neêrlands dapperen. Dit doel mag het doel van het monument niet zijn en de kommissie had het althans niet op die wijze mogen omschrijven. Indien zij een monument van de *vernedering* der inboorlingen had willen oprigten, zou zulks door de regering niet hebben behooren te worden geduld.

Wij hebben toch doôr de opheffing van het rijk van Bandjermasin de bevolking niet willen vernederen, maar brengen onder een geregeld bestuur en het de weldaden van een regtvaardig bestuur doen deelachtig worden, dat is: in plaats van haar te vernederen hebben wij haar willen verheffen. Het monument mag toch niet zijn een middel om haat en vrees te verwekken en levendig te houden, maar, in volgende tijden, wanneer de inboorlingen zullen ondervonden hebben dat onze overheersching hun ten zegen is, moeten ook zij het met deelneming kunnen aanstaren, als een herinnering aan de dapperen die gevallen zijn om een staat van zaken in het leven te roepen, die zooveel tot hunne verheffing en welvaart heeft toegebragt.

De kommissie houde ons ten goede dat wij haar cirkulaire op deze wijze bespreken, en wij gelooven ook dat zij zelve zal inzien dat het edelmoediger ware geweest van de aangehaalde punten, als motieven harer handeling, niet te gewagen.

De kunstmatige bevordering van den groei en de vruchtbaarheid van tropische gewassen.

De heer Rochussen heeft in eene dezer dagen gepubliceerde brochure *) de aandacht gevestigd op de aanvankelijk in Frankrijk verkregen gunstige uitkomsten door de toepassing der landbouwkundige methoden van onzen landgenoot Hooibrenk. Het is den heer Hooibrenk gelukt door zijne drievoudige methode, van dampkringbemesting, steng- en takbuiging en kunst-

*) Daniel Hooibrenk's kunstmatige bewerking en bevruchting van granen en boomen en hare toepassing op kultures in Indië, door J. J. Rochussen. 's Gravenhage, Gebr. van Cleeff. 1864. 8°.

matige bevruchting, hoogstmerkwaardige resultaten voor den landbouw te verkrijgen, die in hooge mate de aandacht van den keizer der Franschen hebben getrokken en sedert ook onzen koning aanleiding hebben gegeven een speciaal onderzoek in deze aangelegenheid te doen plaats hebben.

De dampkringsbemesting berust op de persing der dampkringslucht in de aarde door middel van het maken van een luchtledig in drooglegginsbuizen, die met gaten doorboord en aan hun einde door een dwarsche buis vereenigd, op deze dwarsche buis een koker dragen waarop men eene soort van kagchel kan plaatsen, die ontstoken zijnde gevoed wordt door de uit de buizen met kracht toestroomende lucht, die, naarmate zij in het vuur wordt ontleed en verdwijnt niet anders kan vervangen worden dan door de buitenlucht die door de aarde heen in de gaten van de buizen wordt geperst. Het noodzakelijk gevolg dezer doorpersing van lucht door de aarde is hare meerdere loswording en aanraking met de zuurstof, welke juist de bedoeling is der beploeging, die niets anders is als eene dampkringsbemesting, n. l. eene ontleding en oxydatie van den grond.

De steng- en takbuiging, waarmede bedoeld wordt de verandering van de min of meer vertikale rigting van stengels en takken in eene horizontale of een weinig nederwaartsche, wordt door den heer Hooibrenk aanbevolen op grond van zijne ondervinding dat daardoor de vruchtbaarheid der planten in hooge mate wordt bevorderd. Ook zou men de stammen van boomen naar believen hooger kunnen doen opschieten door de buiging der takken beneden de horizontale rigting.

De kunstmatige bevruchting eindelijk, en deze belooft zeker wel de belangrijkste uitkomsten omdat zij het gemakkelijkst en op eene zeer weinig kostbare wijze is in toepassing te brengen, berust op niets anders dan dat men de natuur in het bevruchtingsproces te hulp komt door het stuifmeel op meer zekere en algemeene wijze met het vrouwelijk orgaan der planten, den stamper, in aanraking te brengen, dan zulks in de natuur plaats heeft. De heer Hooibrenk heeft het middel daartoe gevonden door over de aren der graangewassen in den bloeitijd een touw, waaraan tallooze wollen draden van 1$^1/_2$ voet lengte en zeer digt naast elkander bevestigd zijn, horizontaal te bewegen, waardoor het stuifmeel op de meest zekere wijze naar en over de bloemen bewogen wordt en de kans tot bevruchtiging verveelvoudigd door de bevorderde aanhechting van het pollen op de vrouwelijke geslachtsorganen. Voor struiken en boomen is het noodig het stuifmeel met een met honig bestreken lapje op te vangen en er de bloemen, daar waar de geslachten gescheiden zijn natuurlijk slechts de vrouwelijke bloemen, mede aan te stippen, eene werkwijze die zeer gemakkelijk en insgelijks weinig kostbaar is.

De toepassing der denkbeelden van den heer Hooibrenk, die thans in Frankrijk op last des keizers in het groot plaats heeft, zal weldra doen zien of zij inderdaad, wat men reeds beweert, van onberekenbaar nut voor den landbouw zullen zijn. Worden die verwachtingen niet teleurgesteld, dan zal de heer Hooibrenk onder de weldoeners van het menschdom eene

voorname plaats bekleeden, want de rijkdom der oogsten zou er door verdubbelen, zonder eenige belangrijke meerdere kosten.

De heer Rochussen heeft de hierboven slechts kortelijk aangestipte punten in zijne brochure uitvoerig en duidelijk ontwikkeld, en wij zeggen hem dank daarvoor. Maar hij heeft zich niet tot eene eenvoudige uiteenzetting van de theorieën en methoden van den heer Hooibrenk bepaald, maar ook gewezen op het nut wat er uit te trekken is voor onzen kolonialen landbouw, en het is daarom vooral, dat wij gemeend hebben verpligt te zijn dit onderwerp, al is het dan ook slechts kortelijk, in dit tijdschrift te bespreken. Indien het door deskundigen in Frankrijk begonnen onderzoek naar de praktische waarde der procédés van den heer Hooibrenk het beweerde groote nut er van mogt bevestigen, lijdt het geen twijfel of de methoden van steng- en takbuiging en die van kunstmatige bevruchting zullen daar van uitgebreide toepassing kunnen worden, niet alleen op de kultuur van de voedingsgewassen der inlandsche bevolkingen, maar ook op die der stapelprodukten, suiker, koffij, indigo, enz. — Wij bevelen daarom ten zeerste de lezing der brochure van den heer Rochussen aan, die in zijne daarin uitgedrukte denkbeelden ook toont op nieuw op den goeden weg terug te komen en zelfs den wensch uitdrukt dat ook de partikuliere kultuur, dat is de kultuur der vrij-arbeiders, haar voordeel mogé doen met de ontdekkingen van den heer Hooibrenk. Dat dit ook onze wensch is, zal hier wel niet behoeven te worden gezegd.

Febr. 1864.

De afschaffing der heerendienstpligtigheid op Java.

In de jongste vergadering van het Indisch Genootschap, gehouden den 26n Febr. j. l., heeft de heerendienstpligtigheid een onderwerp van beraadslaging uitgemaakt. Uit uitvoerige diskussiën is gebleken, dat men eenstemmig was van meening omtrent de wenschelijkheid van de afschaffing der heerendiensten; niet alleen omdat die diensten een zwaren druk leggen op de bevolking, maar voornamelijk, omdat het bestaan dier diensten tot groote en voor de bevolking zeer nadeelige misbruiken aanleiding geeft. De vergadering vereenigde zich daarom ook met den wensch, het résumé van het debat, dat aan art. 57 van het indisch regeringsreglement op meer krachtige wijze uitvoering worde gegeven, opdat zoo spoedig mogelijk de tijd kome, waarin zal kunnen worden overgegaan tot algeheele afschaffing van de heerendiensten, wat betreft de diensten ten behoeve van den staat, maar voornamelijk en in de eerste plaats wat betreft de diensten ten behoeve van de hoofden gepresteerd, wier bezoldiging daarentegen verbeterd dient te worden; een en ander des noods tegen heffing eener belasting van de bevolking als ekwivalent.

OVERZIGT DER LITTERATUUR

OVER

NEDERLANDSCH INDIË

VAN

HET JAAR 1863. *)

I.

Afzonderlijke geschriften in Nederland en Nederlandsch Indië uitgegeven.

Geographie, Kartographie, Hydrographie, Ethnologie.

Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch Indië, bewerkt naar de jongste en beste berigten, 2e deel, Afl. 7—10; 3e deel, Afl. 1. Amsterdam. P. N. van Kampen, 1863, gr. 8o.

J. PIJNAPPEL Gz. Geographie van Nederlandsch Indië. 's Gravenhage M. Nijhoff. 1863, 8o.

E. H. BOOM. Plantenga's Nederlandsch Oost-Indië. Met kaarten en plattegronden. Zutphen, P. B. Plantenga, 1863. Post. 8o.

D. C. DE BRUIN. Eerste beginselen der aardrijkskunde, bevattende eene korte beschrijving van den Oost-Indischen archipel, bijzonder der daarin liggende Nederlandsche bezittingen, ten dienste der scholen in Nederlandsch Indië. Met een kaartje. 11e druk. Samarang. G. C. J. van Dorp, 1862, gr. 8o.

Jkhr Mr W. GEVERS DEYNOOT. Herinneringen eener reis naar Nederlandsch Indië in 1862. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1864 (1863). 8o.

HARM's lotgevallen als koloniaal op reis naar Oost-Indië, verblijf in die gewesten benevens de terugkomst gevolgd door zijn mislukt huwelijk. Gedeeltelijk in brieven in den Drentschen tongval. 2e verm. uitg. Kampen, B. L. van Dam. kl. 8o.

*) In deze opgave zijn tevens vermeld de geschriften in 1862 uitgegeven, doch waarvan de titels niet in ons vorig overzigt (Tijdschr. Ned. Indië 1863 I blz. 119—126) zijn opgenomen.

Herinneringen aan Nederlandsch Oost-Indië uit de jaren 1837—1852; door een voormalig hoofdofficier van het Nederlandsch Oost-Indisch leger. Uit het Hoogduitsch. Breda. Broese en C°. 1863, Post 8°.

J. E. VAN DER WIJK. Beknopte aardrijkskundige beschrijving van Java, benevens een kort overzigt van het bestuur en de instellingen op dat eiland. Met eene kaart. 2 stukjes. Wildervank, T. van Halteren 1862, kl. 8°.

N. GRAAFLAND. Kaart van de Minahassa. Rotterdam M. WIJT en Zonen.

A. GOUDSWAARD. De Papoewa's van de Geelvinksbaai. Hoofdzakelijk naar mondelinge mededeelingen en ooggetuigen. Schiedam, H. A. M. Roelants, 1863, Post. 8°.

Botanie, *Zoologie*, *Nosographie*.

P. HARTING. Bijdrage tot de kennis der mikoroskopische fauna en flora van de Banda-zee. Naar aanleiding van een onderzoek van eenige door diepzeeloodingen van 990 tot 4000 vademen uit die zee opgebragte gronden. — Overgedr. uit Verh. Kon. Akad. wet. Afd. Natuurk. Amsterdam, C. G. van der Post. 1863, gr. 4°.

F. A. G. MIQUEL. Annales Musei Botanici Lugduno-Batavi. Amsterdam, C. G. van der Post, 1863, Fol. Tom. I Afl. 1—6.

B. HOOLA VAN NOOTEN. Fleurs et Fruits de l'île de Java. Livr. 1—3. Bruxelles, 1863, fol.

F. DOZY et J. H. MOLKENBOER. Bryologia Javanica seu descriptio muscorum frondosorum Archipelagi Indici iconibus illustrata. Post mortem auctorum ediderunt R. B. VAN DEN BOSCH en C. M. VAN DER SANDE LACOSTE. Fasc. 32—40. Lugd. Bat. E. J. Brill. 4°.

Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas. Revue methodique et critique des collections déposées dans cet établissement. Revue méthodique et critique de la collection des oiseaux par H. SCHLEGEL, Leyde, E. J. Brill, Livr. 1—4. 1862—1863. 8°.

Memoire sur les Quadrumanes et les Chéiroptères de l'Archipel Indien, par un ancien officier supérieur de l'intendance militaire de l'armée des Indes Néerlandaises. Amsterdam. J. D. Sybrandi. 1863. 8°.

H. SCHLEGEL. Les oiseaux des Indes Néerlandaises, décrits et figurés. De vogels van Nederlandsch Indië, beschreven en afgebeeld. 1e Afl. De Pitta's. Haarlem, A. C. Kruseman. 1863. gr. 4°.

P. BLEEKER. Atlas ichthyologique des Indes orientales Néerlandaises, publié sous les auspices du gouvernement colonial Néerlandais. Amsterdam, Fr. Muller, Livr. 7—12, Vol. II pag. 41—112 V. Planch. 73—101. Vol. III pag. 1—88. Planch. 102—144.

S. C. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN. Essai d'une faune entomologique de l'Archipel Indo-Néerlandais, 1e Monographie. Famille des Scutellérides. La Haye, Mart. Nijhoff, 4°. 1863.

VERWEIJ. De acclimatatie van Nederlanders in Indië en van Indiërs in Nederland. Eene handleiding. 's Gravenhage, P. J. Kraft 1863. Post. 8°.

Geschiedenis.

A. POMPE. Geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen, geschetst ten dienste van het onderwijs en van hen, welke zich naar die gewesten begeven. Kampen. B. L. van Dam. 1863. gr. 8o.

J. M. C. E. LE RUTTE. De expeditie naar Montallat, zuid- en oosterafdeeling van Borneo. Met een schetskaartje. Batavia, G. Kolff en Co. 1861. gr. 8o.

J. E. VAN DER WIJK. Gedenkwaardige voorvallen uit de geschiedenis der Nederlanders in den Oost-Indischen Archipel. Wildervank. F. van Halteren. 1861. kl. 8o.

ELOUT. Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland, betreffende de overzeesche bezittingen, 1820—1824. Getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout. (Uitgegeven door Jkhr Mr Elout van Soeterwoude). 's Gravenhage. Mart. Nijhoff, 1863. gr. 8o.

J. A. SPENGLER. De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal G. A. G. P. Baron van der Capellen. 1819—1825. 1e gedeelte. Utrecht, Kemink en Zoon. 1863. gr. 8o.

J. M. C. E. LE RÜTTE. Episode uit den Banjermasingschen oorlog. Expeditie tegen de versterking van den pangeran Antasari gelegen aan de Montallat-rivier; beschrijving der versterking te Goenong Tonka, na de inname. Aanteekeningen omtrent pangeran Hidayat, benevens eene naamlijst der officieren van land- en zeemagt, opgave der oorlogsbodems die aan den strijd hebben deelgenomen tot onderwerping van pangeran Hidayat. 2e verb. druk. Leiden A. W. Sijthoff. gr. 8o.

Indische taal- en letterkunde.

J. PIJNAPPEL Gz. Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, naar het werk van W. Marsden en andere bronnen bewerkt. Haarlem. Joh. Enschedé en Zonen. Roy. 8o.

H. N. van der Tuuk. Bataksch Leesboek, bevattende stukken in het Tobasch, Mandailingsch en Dairisch. Amsterdam. Fred. Muller. 1860—1862. 4 stukken. Gr. 8o.

H. N. VAN DER TUUK. Bataksch-Nederduitsch Woordenboek. In dienst en op kosten van het Nederlandsch bijbelgenootschap vervaardigd. Amsterdam. Fr. Muller, 1861. 8o.

P. P. ROORDA VAN EYSINGA. Noodzakelijk handwoordenboek der Nederduitsche en laag Maleische taal. 12e geheel omgewerkte druk. 's Gravenhage. Geb. van Cleef. Post. 8o.

JON. RIGG. A dictionary of the Sunda-language of Java. Batavia. Lange en Co. 1863. 4o. (Verh. Bat. Genootsch. Dl. 29).

P. JANSZ. Aanleiding tot de kennis der Javaansche spraakkunst, benevens een lijst van spreekwijzen en eenige gesprekken; alsmede een tal

van verbeteringen en bijvoegselen op het Ned. Jav. zakwoordenboekje. Samarang. G. C. T. van Dorp. kl. 8o.

P. Jansz en H. C. Klinkert. Nederlandsch-Javaansch zakwoordenboekje, voornamelijk ten dienste van wie zich 't Javaansche schrift nog niet hebben eigen gemaakt. Samarang. G. C. T. van Dorp. 1861. kl. 8o.

H. N. van der Tuuk. Taco Roorda's beoefening van het Javaansch bekeken. Amsterdam. 1864.

Koloniale aangelegenheden in het algemeen.

Dr. W. R. van Hoëvell. Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen. 2e Deel. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. 1863. Gr. 8o.

W. Bosch. Het budget der „koloniaal radikalen," met een woord aan den minister van staat J. J. Rochussen. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. 1862. Roy. 8o.

Koloniale kamerkout, door den schrijver van „Parisietische politiek" enz. (overgedrukt uit de Gids). Amsterdam. P. N. van Kampen. Gr. 8o.

Nemo. Vliegende blaadjes. Politiek van den dag. Kampen. K. van Hulst. 1863. 8o.

Nemo. De koloniale kwestie in verband met de verwerping door de Eerste Kamer van Hoofdstuk IX der staatsbegrooting. Kampen. K. van Hulst, 1863. 8o.

Jkhr. J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg. Bijdrage tot beoordeeling van het geschrift: „Kroon en Ministers. 's Gravenhage. Gebr. Belinfante. 1863. Gr. 8o.

Hoofdbeginselen van bestuur voor Nederlandsch Indië of stelsel tegenover stelsel. 's Gravenhage. H. C. Susan, Chz. 1863. Gr. 8o.

Jkhr Mr J. K. W. Quarles van Ufford. Wat is voor Nederlandsch Indië noodig? Open brief aan Jkhr Mr W. T. Gevers Deynoot. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1863. Gr. 8o.

Koloniale debatten. Verzameling van het verhandelde in de beide Kamers der Staten-Generaal, met betrekking tot de bezittingen en koloniën van het rijk in andere werelddeelen over de jaren 1814—1865. Uitgegeven onder toezigt van Jhr J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg. Vierde tijdvak 1848—1859. Vijfde tijdvak 1859—1865, afl. 5—8. 's Gravenhage. H. C. Susan Chz. 1863. Fol.

Mr. R. W. J. C. Bake. Een vlugtige blik op Java, Saigoen, Zuidelijk China en Bombay. Arnhem. H. A. Tjeenk Willink. 1863. Gr. 8o.

Kultures. Kultuurstelsel. Partikuliere industrie. Belastingstelsel.

W. L. de Sturler. Handboek voor den landbouw in Nederlandsch Indië. Overzigt van de kweeking en behandeling der voornaamste voortbrengselen uit het plantenrijk in de keerkringslanden. (Naar aanleiding van G. Richardson Porter's Tropical agriculturist). Leiden. A. W. Sijthoff. 1863. Gr. 8o.

W. VAN PREHN. Het dwang en monopoliestelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1863. Gr. 8o.

Bartholo. De wording van het kultuurstelsel (de gouverneur-generaal J. van den Bosch en Mr. P. Merkus). Historische schets. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff. 1863. gr. 8o.

J. J. HASSELMAN. Beschouwingen over de partikuliere industrie in vergelijking met het kultuurstelsel. Bijlage: de landbouw op Java in verband met besproeijing en bemesting. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. 1863. Gr. 8o.

Mr. J. R. COUPERUS. Gouvernements-kultures met of zonder stelsel. 's Gravenhage. H. C. Susan CHZ. 1863. Gr. 8o.

Iets over het landrentestelsel op Java. Door een oud-resident op Java. 's Gravenhage. H. C. Susan CHZ. 1863. Gr. 8o.

Muntstelsel en Geldsomloop.

Bedenkingen tegen de aanmerkingen op de brochure, getiteld „Beschouwingen over den geldsomloop in Nederlandsch Indië. Batavia. H. M. van Dorp. 1862. Gr. 8o.

N. P. VAN DEN BERG. De kwestie over den geldsomloop in Nederlandsch Indië. Batavia. H. M. van Dorp. 1863. Gr. 8o.

Hydoraeus. Opmerkingen omtrent de kwestie over den geldsomloop in Nederlandsch Indië van N. P. van den Berg. Batavia. H. M. van Dorp. Gr. 8o.

Spoorwegen.

J. D. VAN HERWERDEN. De spoorwegkwestie op Java. 's Gravenhage. H. C. Susan CHZ. 1863. Gr. 8o.

Mr. J. W. TYDEMAN. Hoe zullen op Java spoorwegen worden aangelegd? Proeve van beantwoording. Amsterdam. P. N. van Kampen. 1863. Gr. 8o.

De Concessie Samarang-Vorstenlanden in de Tweede Kamer. Leiden. Van den Heuvell en van Santen. 1863. Gr. 8o.

Kaart van het eiland Java. Aanwijzing der geprojecteerde spoorweglijnen volgens de aanvrage om concessie door den heer Banck c. s. 's Gravenhage. J. Smulders en Co.

De aanvragen om koncessie Banck c. s. en Poolman c. s. onderling vergeleken. Amsterdam. Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. 1863. Gr. 8o.

De spoorweg Samarang-Vorstenlanden als geldbelegging beschouwd in een brief van een amsterdamsch beursman. Amsterdam. Wed. J. C. v. Kesteren en Zoon. 1863. Gr. 8o.

T. J. STIELTJES. Gegevens omtrent de zaak der spoorwegen op Java. 's Gravenhage. Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1863. 8o.

Staatsregt. Wetgeving.

E. DE WAAL. De koloniale politiek der grondwet en hare toepassing tot

1 Febr. 1862. Een historisch handboek met eenige opmerkingen. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1863. Gr. 8o.

Mr. J. R. Couperus. De geest van art. 110 van het nederlandsch-indisch regeringsreglement, beschouwd als wettelijke grondslag voor de aanstaande indische drukperswet. 's Gravenhage. H. C. Susan Chz. 1863. Gr. 8o.

Staatsblad van Nederlandsch Indië voor het jaar 1862. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. Roy. 8o.

Javasche Courant. Batavia. 1862. Landsdrukkerij. Fol.

Nederlandsche Staats-Courant. 's Gravenhage. 1862. Landsdrukkerij, met Bijblad. Fol.

Krijgswezen. Leger en Marine.

R. G. B. de Vaynes van Brakell. De verdediging van Nederlandsch Indië, gevolgd door eene proeve van een stelsel van verdediging voor onze bezittingen in den Indischen archipel. 3e stuk. Eindbeschouwingen en proeve van een stelsel van verdediging. Amsterdam. P. N. van Kampen. 1863. Gr. 8o.

Verzameling van dagorders, uitgevaardigd in het leger van Nederlandsch Oost-Indië van 1853—1850. Met eene alphabetische naamlijst der daarin vermelde personen. Breda. Broese en Co. 1863. Gr. 8o.

Naam- en ranglijst der officieren van het koninklijke leger der Nederlanden en van Nederlandsch Indië voor 1863. Gorinchem. J. Noorduin en Zoon. 1863. 8o.

Naam- en ranglijst der officieren van de land- en zeemagt in Nederlandsch Indië voor het jaar 1863. Batavia. Landsdrukkerij. 8o.

Beschaving. Schoolwezen. Evangelisatie.

P. Jansz. De koloniën Nederland ten vloek of ten zegen? Eene stem uit Java. Amsterdam. H. Höveker. Gr. 8o.

Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië Batavia. Landsdrukkerij. 1862. Gr. 8o.

S. E. Harthoorn. De evangelische zending en Oost-Java. Eene kritische bijdrage. (Met een begeleidend schrijven van Dr. A. Pierson.) Haarlem. A. C. Kruseman. 1863. Post. 8o.

Bartholo. Het inlandsch schoolwezen en de evangelisatie in Nederlandsch Indië. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1863. Gr. 8o.

Diversen.

Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura over het jaar 1861. Batavia, Landsdrukkerij. 1862. 8o.

van Lakerveld en Brocx. Handleiding voor bouwkundigen en industriëelen in Nederlandsch Oost-Indië. 1e Afdeeling. 's Gravenhage. Gebr. van Cleef. 1863. Post. 8o.

Almanak en Naamregister van Nederlandsch Indië voor 1863. Batavia. Landsdrukkerij. 8o.

J. Pijnappel Gz. Drie stellingen over de opleiding der indische ambtenaren. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1863. Gr. 8o.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van het gevoelen van z. e. den minister van koloniën betreffende het verzekeren tegen zeeschade van 's lands eigendom. Amsterdam. J. H. en G. van Heteren. 1863. Gr. 8o.

Een kort woord over de koffijveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij. Amsterdam. Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. 1863. Gr. 8o.

Antwoord aan de redaktie van het Algemeen Handelsblad naar aanleiding van haar artikel over de brochures: Een kort woord over de koffijveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij. Door den schrijver. Amsterdam. Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. 1863. Gr. 8o.

Dertigste Jaarlijksch verslag van de direktie van het Parapattan weezengesticht. Batavia. Lange en Co. 1863. 8o.

Nederlandsch-indische Levensverzekering- en Lijfrente-maatschappij. Vestzak-Almanak voor het jaar 1864. Vierde jaargang. Batavia. W. Bruinings. 1863. Kl. 12o.

Biographieën.

G. Th. Stichling. Hertog Bernhard van Saksen-Weimar. Vrij uit het Hoogduitsch. Met een voorwoord van W. A. van Rees. Arnhem. D. A. Thieme. 1863. Gr. 8o.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS DER LOEBOES OP SUMATRA.

In het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, deel IV pag. 56, komt een artikel voor over de Loeboes in de Bovenlanden van Sumatra, naar mededeelingen van T. J. Willer door E. Netscher, waarin onder anderen wordt gezegd:

„Ik beweerde het bewijs der herkomst van de maleische taal gevonden te hebben, bij de Loeboes, namelijk de jagerstammen van Sumatra. Blijkens hunne overleveringen en familieverhalen maakten zij voormaals één volk uit met de Maleijers der Padangsche bovenlanden; zij werden door burgeroorlogen verdreven, enz."

Verder treft men in hetzelfde tijdschrift, pag. 401, een artikel aan, getiteld: Nog iets over de Loeboes, door Mr W. A. Henny.

In dat stuk voert de schrijver redenen aan, die hem genoegzaam aanleiding geven, om met den heer Willer ten opzigte van de herkomst dier Loeboes in gevoelen te verschillen.

Het duistere, dat ten opzigte van de herkomst der Loeboes heerscht, is, gelijk men ziet, hiermede niet opgehelderd; immers de heer Willer zegt: de Loeboe spreekt een zuiver Maleisch, ontdaan van alle vreemde vermenging; terwijl de heer Henny zegt: het loeboesch Maleisch verschilt niet veel van dat, wat thans nog door den kleinen man in Tana-datar gesproken wordt.

Ook de heer Neubronner van der Tuuk heeft, tijdens zijn aanwezen in Mandaheling, een woordenlijst uit het Loeboesch verzameld. Hij vond daarin woorden overgenomen uit het Sanskriet, het Maleisch van Malakka, het Maleisch van de Padangsche bovenlanden enz., en kwam tot de konklusie, dat de Loeboes gehouden moeten worden voor verwilderde Maleijers.

Als resultaat van mijn gehouden onderzoek mag het als beslist aangenomen worden, dat de bewoners van het tegenwoordige Oeloe afstammelingen zijn van uit Kota Siantar met hunne penghoeloes Sri Ngatam Olang en Sri Nga Babi uitgewekene Loeboes.

Of nu de Loeboes uit de Padangsche bovenlanden, of wel uit Ma-

lakka, om vervolging te ontgaan, gevlugte Maleijers zijn, durf ik niet beslissen doch het is niet gewaagd aan te nemen, dat die verwilderde Maleijers tot heden in denzelfden beschavingstoestand bleven, waarin zij tijdens hunne afscheiding van hunne vroegere stamverwanten waren. Immers zoowel op het individu als op een volk moet de leefwijze, zoo ruw en overigens verstoken van alle maatschappelijk verkeer als die de Loeboe leidt, tot verwildering leiden.

Het was echter mijn voornemen niet om te trachten door dit geschrift de onzekerheid, die ten opzigte van de herkomst der Loeboes heerscht op te lossen. Maar toch wenschte ik uit mijne aanteekeningen eene bijdrage te leveren, omtrent hunne verhouding tegenover de mandahelingsche hoofden en omtrent hunne zeden en gewoonten en instellingen, waarover ik hoop dat het volgende eenig licht zal kunnen verspreiden.

De overlevering omtrent de eerste ontdekking der Loeboes in de vallei van Groot-Mandaheling luidt als volgt:

Op zekeren morgen zag men in het riviertje Aik-matah, dat door de kampong Kota Siantar stroomt, een djagong-(mais) struik drijven, en aangezien men wist, dat niemand der bevolking zich daar, waar die van daan kwam, ophield, werd hiervan kennis gegeven aan den jang-di-pertoean, voorvader van het thans te Kota Siantar regerend hoofd.

Deze zond hierop eenige zijner doebalangs (voorvechters) uit om het bosch te doorzoeken.

Deze zendelingen, het evenvermelde riviertje volgende, vonden nabij zijn oorsprong een tiental menschen, wier taal en voorkomen hun geheel vreemd was, en die zich aldaar rustig hadden nedergezet en ladangs, drooge velden (ter onderscheiding van sawahs of bewaterde velden) voor de rijstteelt gebezigd, hadden aangelegd.

Daar de doebalangs de taal der Loeboes konden spreken noch verstaan, gaven zij hun door teekenen te kennen, dat zij hen moesten volgen, waaraan gewillig werd voldaan. Zij werden gebragt voor gemelden jang-di-pertoean, die hun de voortdurende vestiging nabij Kota Siantar toestond, doch daarentegen verlangde, dat zij hem voortaan moesten leveren de benoodigde sirih, pinang, brandhout enz., en wijders hem behulpzaam behoorden te wezen in het leveren van materialen, zoo hij die voor zijn woningen enz. noodig mogt hebben.

Sedert dien tijd zijn de Loeboes als dienstpligtigen van het huis van Kota Siantar beschouwd geworden, terwijl naar gelang de afstammelingen van dat huis zich elders vestigden, ook een evenredig aantal Loeboes hen is gevolgd, zoodat men die, behalve in Kota Siantar, thans ook nog aantreft in Goenong-toka, Goenong-bringien, Pedoeli-lombang, Malintang en Djandji-lebeh.

Buiten de afdeeling Mandaheling treft men op geheel Sumatra's Westkust geen Loeboes aan. Daarentegen worden Loeboes gevonden om de Oost van dat eiland, zoo als in Siak, enz.

Ofschoon deze volksstam tijdens de Padrische overheersching bijzonder

werd vervolgd en voor een groot gedeelte is uitgeroeid, telt hij reeds wederom, ongerekend de zoogenaamde orang Oeloe, volgens eene telling van 1854, ruim 2600 zielen.

De Loeboe onderscheidt zich gunstig van den Mandahelinger door een slanken en krachtigen ligchaamsbouw. Ook de vrouw is schooner dan de Mandahelingsche, en niet zelden met een talrijk kroost gezegend.

De Loeboe is zacht van aard en zeer vatbaar voor vriendschap. Ofschoon hij lui van aard is, heeft hij alles voor een vriend over, dien hij dan ook in alle mogelijke werkzaamheden behulpzaam zal zijn. Hij is niet, als de Batak, kannibaal.

De Loeboe heeft zijne woonplaatsen afgescheiden van die der Mandahelingers, doch het is niet onwaarschijnlijk, dat, indien het belang der mandahelingsche hoofden zich hier niet tegen aankantte, hij zich al zeer spoedig in de Bataks zou oplossen.

De Loeboes maakten vroeger hunne hutten in het geboomte, doch thans wonen zij bijna allen in geregelde kampongs.

Hun landbouw bepaalt zich tot het aanleggen van ladangs, waarin djagong, rijst, pisang, sirih en suikerriet worden geplant, terwijl zij thans voor hunne meesters ook koffij teelen.

De Loeboe is in zijn voedsel niet zeer keurig; behalve buffel-, paarden-, ossen-, varkens- en hertenvleesch, eet hij apen, honden, slangen, ratten, ja zelfs het vleesch van reeds tot ontbinding overgegane dieren. — Het vleesch wordt op de volgende wijze bereid. Nadat het in kleine stukken is gesneden doet men het in een bamboe en voegt er water, alsmede, om het smakelijk en onschadelijk te maken, daoen gorieng en sinkam (reepjes van zekere boomschors) bij. Hierna wordt de bamboe op het vuur gezet, totdat de inhoud kookt, waarna men dien nuttigt. Behalve deze vleeschspijzen eet hij rijst, djagong, obie en vele soorten van bladeren en kruiden. Desniettemin geniet dat volk eene goede gezondheid.

Nog niet lang geleden bestond de kleeding der Loeboes slechts uit een stuk zacht geklopte schors van den taroboom om hun middel geslagen waardoor dan ook letterlijk niets bedekt werd als de schaamdeelen. Nu echter beginnen zij ook lijnwaad te dragen en is hunne kleeding weinig verschillend van die der Mandahelingers.

Geen ander wapen is dezen volkstam bekend, dan het blaasroer, dat ongeveer 6 à 7 voet lang en een duim in middellijn is en zamengesteld uit twee soorten van in elkander geschoven bamboe. De binnenste bestaat uit de bamboe parapat, die lange, en de buitenste uit de bamboe soriek, die korte geledingen heeft. Uit dit roer blazen zij vergiftige pijltjes, bij hen ridon genaamd. Deze laatste zijn fijne scherp gesneden bamboesjes, wier punt zoodanig is gespitst, dat zij, het doel treffende, bij de wond afbreken. Deze punt is gedoopt in het volgende mengsel. Men neemt getah (gom) van den ipoeboom, die verkregen wordt door insnijding in den bast, met undor bissie (een klimplant), si topporringiën (een houtsoort), een weinig gember en spaansche peper en kookt dit alles dooreen.

De Loeboe is zoo bedreven met zijn wapen, dat hij zelden of nooit op 50 passen zijn doel mist, terwijl er zelfs zijn die op 100 passen dit treffen. Het dier, dat getroffen is, valt gewoonlijk na zeer korten tijd dood neder; waarna de jager het gewonde deel er onmiddellijk uitsnijdt en dit wegwerpt, vermeenende daarmede ook het opgenomen gif te hebben uitgesneden.

Bevoorregte standen, gelijk die onder de Mandahelingers bestaan, zijn den Loeboe onbekend. Hij heeft een hoofd, dat door keuze wordt benoemd, doch bij voorkeur kiest men een der naastbestaanden van het laatste hoofd. Zoodanige penghoeloe heeft geen onderscheidingsteeken en ook geene andere voorregten, dan dat de gemeente hem hulp verleent in het bewerken zijner ladangs, en hij regt heeft op een bil, indien er een hert of een varken door een zijner onderhoorigen wordt gedood.

Alle zaken betreffende overtredingen en misdrijven worden aan de uitspraak van den penghoeloe onderworpen. Overspel wordt gestraft met eene boete, bestaande in een blaasroer met pijlen, een hond, vier koelaks djagong en negen vadem geklopte schors van den taroboom. Moord is, voor zooverre bekend is, nooit door een hunner gepleegd. Diefstal van djagong en andere kleinigheden is niet zeldzaam, en deze wordt gestraft met het betalen van eene hoeveelheid djagong en een hond.

De eed wordt afgelegd onder aanroeping van den geest van Namore Pandang, terwijl men de handen boven brandende wierook over elkander wrijft.

Bij voorgenomen huwelijk wordt de penghoeloe eerst geraadpleegd. De vader, die zijn zoon een huwelijk wenscht te doen aangaan, verzoekt de tusschenkomst van het hoofd, waarvoor deze alsdan eene kip, rijst, soerie en sirih ontvangt.

De penghoeloe begeeft zich daarop naar den vader van het verlangd wordende meisje en verzoekt voor den zoon van zijnen kliënt de hand zijner dochter, terwijl de dag der voltrekking van het huwelijk bij die gelegenheid wordt bepaald.

Is die dag aangebroken, dan worden de penghoeloe en de inwoners der kampong ten huize van de bruid verzocht. Aldaar aangekomen brengen zij dien dag met eten en drinken door, waarna het huwelijk als gesloten wordt beschouwd.

De grootte van den bruidschat is in naam 7 maas *f* $^{7}/_{16}$ thail goud, ongeveer *f* 22—, doch wordt veelal met een kip voldaan, terwijl alsdan op den schoonzoon de verpligting rust om zijn schoonvader in den veld- of anderen arbeid behulpzaam te wezen en hem een gedeelte van wat hij op de jagt verkrijgt af te staan.

De verdeeling in soekoes (stammen) is den Loeboe niet bekend.

De vrouw volgt haar man, terwijl ook de kinderen den vader behooren.

Ofschoon de kinderen de besnijdenis ondergaan, is het waarschijnlijk dat zij dit gebruik van den Mandahelinger hebben aangenomen.

Bij sterfgevallen worden de penghoeloe en de familie van den afgestorvene genoodigd, terwijl hun bij aankomst aan het sterfhuis eenig voedsel wordt voorgezet. Intusschen is het lijk door de vrouwen gereinigd en

wordt het, liggende tusschen twee halve uitgeholde stukken van boomstammen, door de mannen ter aarde besteld, terwijl de vrouwen den afgestorvene (in het sterfhuis lijkzangen aanheffende) blijven beweenen.

Het lijk van een Loeboe wordt niet, gelijk dat van een Mandahelinger, met het hoofd naar het noorden, maar met het hoofd naar het oosten begraven.

Eenigen tijd na de begrafenis wordt door de nagelaten betrekkingen, indien deze eenigzins gegoed zijn, een varken geslagt en worden eenige gasten genoodigd, ten einde het pa uitjah batoe (leggen van steenen op het hoofd- en voeteinde van het graf) bij te wonen.

De nalatenschap van den overledenen gaat op zijne weduwe en, zoo hij weduwenaar is, op zijne kinderen over. Zijn de weezen te jong om zelven in hun onderhoud te voorzien, dan verzorgt hen de familie en bij ontstentenis van deze de penghoeloe.

Godsdienst schijnt den Loeboe bijna geheel vreemd. Bij ramp of tegenspoeden roept hij den geest aan, bij hem bekend onder den naam van Tinargassar, ook bij den heidensche Mandahelinger onder dien naam bekend.

Tot hiertoe mijne aanteekeningen betreffende de Loeboes. Nog was ik eerst voornemens hierbij te voegen een woordenlijst, doch toen mij het hiervoren aangehaalde artikel in het Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde onder het oog kwam en ik de groote overeenkomst tusschen die twee lijsten opmerkte, werd ik van de nuttigheid daarvan niet overtuigd. Het zij mij echter vergund hierbij op te merken, dat het eigenaardige van het Loeboesch zich meer en meer verliest door vermenging met het Mandahelingsch.

Men zal, bij eene aandachtige lezing van het vorenstaande, bespeuren, dat de verhouding van den Loeboe tegenover het Mandahelingsche hoofd niet veel verschilt van die van lijfeigene tegenover zijn' meester. Hij wordt verpligt en gedwongen heerendiensten voor zijn meester te verrigten, en beproeft hij te ontvlugten, dan wordt hij door zendelingen zijns meesters opgespoord en gewoonlijk gebonden teruggebragt. Gaat een der leden van de familie zijns meesters zich elders vestigen, en heeft er bij zoodanige gelegenheid verdeeling van bezittingen plaats, dan wordt ook een evenredig gedeelte der Loeboesche bevolking hem afgestaan en moet hem vergezellen. Nu rijst onwillekeurig de vraag bij ons op; waaruit ontleent het Mandahelingsch hoofd het regt van meesterschap. Men kan hierop geen ander antwoord vinden, dan dat die vermomde slavernij eene aanmatiging van den sterke is om zijn' zwakkeren natuurgenoot te verdrukken. Gaat men nu verder na, dat ofschoon de slavernij in onze Oostindische bezittingen heeft opgehouden wettelijk te bestaan, en dat niettegenstaande die wettelijke afschaffing der slavernij nog altijd, behalve de Loeboesche bevolking, duizenden (volgens opgave onder ultimo December 1856 bedroeg het cijfer nog 5344) onzer natuurgenooten als slaven onder de bevolking van Mandaheling, die toch even als de Javaan door ons wordt geregeerd en bestuurd, zich be-

vinden, — gaat men dit alles na, dan vraag ik of die toestand, door dien oogluikend te laten voortbestaan, bestendigd mag worden?

Ik geloof neen en ik durf een beroep doen op het gevoel voor regt van het Nederlandsche volk of, wanneer men dien toestand konde doen ophouden, men niet tot bereiking van dat doel zich eenige geldelijke offers zou willen getroosten. En ik durf wijders de regering in overweging te geven of het voor de verdere ontwikkeling van Mandaheling en Angkola, ja voor elk ander gewest van Indië, waar de slavernij en het pandelingschap nog mogten bestaan, niet als eene erkende noodzakelijkheid moet worden beschouwd, om haar door een krachtigen, doch tevens op billijkheid steunenden maatregel en onder te gemoetkoming aan de regthebbenden, op te heffen? — Mij dunkt dit zou kunnen en behooren gedaan te worden.

Welligt zal men mij tegenwerpen, dat men door het besluit van den kommissaris-generaal voor Nederlandsch Indië van 11 Oktober 1833 (zie bladz. 130 van jaargang 1863, deel I van dit tijdschrift) in het nemen van een dusdanigen ingrijpenden maatregel verhinderd wordt, maar dan is mijn wederlegging eenvoudig deze. Men is 30 jaren verder dan in 1833, en maatregelen, die destijds als onuitvoerlijk waren te beschouwen, hebben in later tijd met groot gemak uitvoering erlangd. En is hetgeen in de memorie van den generaal van Swieten (zie pag. 136 van deel I van den vorigen jaargang van dit tijdschrift) van mijn negenjarig bestuur in Mandaheling voorkomt, verdiend, dan mag ik verwijzen naar mijn artikel voorkomende in het Januarij-nommer van jaargang 1862 van ditzelfde tijdschrift, om te bewijzen, dat men, met beleid te werk gaande, zich wel eenige bemoeijenis met de inwendige aangelegenheden van het volk kan veroorloven zonder dat voor eene stoornis in den voortdurenden staat van rust, waarin die gewesten verkeeren, behoeft gevreesd te worden.

'S HAGE,
17 Oktober 1863.

A. P. GODON.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

VI.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

a. Rapport van Mr. H. W. Muntinghe, van 28 Julij 1813. — *b. Proklamatie van Raffles van* 15 *Oktober* 1813.

Het rapport van het lid in den raad van Indië, Mr. H. W. Muntinghe, op den 28 Julij 1813, uitgebragt naar aanleiding van de in de vorige aflevering medegedeelde memorie van den luitenant-gouverneur Raffles, laten wij thans hier volgen. Daarin komen wel enkele bijzonderheden voor, die reeds vroeger, bij de behandeling van het tijdvak vóór Raffles, door ons zijn opgeteekend; maar het bedoelde rapport is te merkwaardig om het niet in zijn geheel te laten, en wij hebben dus gemeend ons de moeite eener zoo naauwkeurig mogelijk vertaling te moeten getroosten *).

Rapport van Mr. H. W. Muntinghe, lid in den raad van Indië, van 28 *Julij* 1813.

Geroepen om mijn gevoelen mede te deelen over het onderwerp, behandeld bij de memorie van den luitenant-gouverneur van 14 Junij laatstleden, betreffende de invoering van een verbeterd stelsel van landelijke inkomsten op dit eiland, is het, mijns inziens, moeijelijk, dat onderwerp te beoordeelen, zonder terugblik op de beraadslagingen en onderzoekingen, die sedert vele jaren, onder het vorige gouvernement, over hetzelfde onderwerp hebben plaats gehad, en zonder verwijzing naar de voornaamste oorzaken welke, destijds, het denkbeeld van zulk een verbeterd stelsel deden ontstaan.

Het heeft den luitenant-gouverneur behaagd, zijne denkbeelden over dit

*) Vergelijk: Nederlandsche Hermes, 3e jaargang (1828) 2e deel, bladz. 263 en volgende.

onderwerp voor den raad bloot te leggen, ontdaan van alle bijzonderheden, welke eenigermate konden beschouwd worden vreemd te zijn aan den tegenwoordigen tijd, en het voorgestelde verbeterde stelsel alleen te beschouwen in zijne strekking: om de lagere klasse, of liever de geheele inlandsche bevolking van Java, te bevrijden van den staat van onderworpenheid en dienstpligtigheid, waarin zij nu gehouden wordt, en als zullende aan den financiëelen toestand van het eiland eene krachtige ondersteuning schenken.

De eerste dezer bedoelingen, is ongetwijfeld eene voortreffelijke, der Britsche natie waardig, gelijk door den luitenant-gouverneur wordt opgemerkt. Ongetwijfeld zullen de welvaart en voorspoed van de bevolking, en bijgevolg ook van de kolonie, daardoor vermeerderen.

De lotsverbetering van de inboorlingen van dit eiland, ofschoon ontwijfelbaar eene overweging van het hoogste gewigt, uit het oogpunt der menschelijkheid, komt mij echter voor, uit een staatkundig gezigtspunt beschouwd, slechts van ondergeschikt belang te zijn; terwijl mijns bedunkens, en met uitzondering van elken maatregel die strijdig is met de beginselen van regtvaardigheid en billijkheid, het zekerste middel, dat kan worden aangenomen om de strekking eener koloniale verordening, of eenige daarin te brengen verandering of wijziging, te beoordeelen, is: *dat elke kolonie bestaat*, *of moet bestaan ten voordeele van het moederland* *).

Het in de tweede plaats voor oogen gestelde doel, namelijk; de verbetering van den financiëelen toestand der kolonie, komt mij daarom voor, uit een politiek oogpunt, in de eerste plaats overweging te verdienen.

Om ten gunste eener verandering van zoo groot gewigt, als het stelsel van landelijke inkomsten, te beslissen, moeten de voordeelen voor 's lands schatkist niet alleen groot, maar ook duidelijk en zeker zijn.

Zij moeten bovendien op zuivere wijze worden berekend en voorgesteld, na vergelijking van al de voordeelen en winsten ontleend aan het monopoliestelsel, met die welke door een stelsel van landelijke inkomsten kunnen verkregen worden.

En eindelijk, om een maatregel te regtvaardigen, die zoo vele gevolgen kan hebben en aan zoo vele kansen is blootgesteld, als het geval is met eene verandering van stelsel, moeten er eenige dringende redenen bestaan, om van het tegenwoordige stelsel af te wijken.

Deze dringende redenen, ofschoon misschien in dit oogenblik niet zoo merkbaar gevoeld wordende, bestonden echter onder het vorige gouvernement, toen eene verandering van stelsel het eerst werd overwogen.

De Hollandsche Oost-indische Kompagnie had, bij hare ontbinding in

---

*) Wij zullen later het stuk behandelen, waarin Raffles, op de beschouwingen van Muntinghe en ook op deze zinsnede antwoordt. Wij willen echter al dadelijk mededeelen, dat op dit gedeelte van Raffles' antwoord, door hem, op pag. 16 van de *Substance of a Minute*, eene noot is geschreven van den volgenden inhoud: — „*Ik zal echter niet ontkennen, dat mijn eerste blik gerigt was op de verbetering van den toestand der inboorlingen, en dat ik de verbetering die in onze financiën zal worden gebragt, eerder beschouwde als de regtvaardiging van, dan als de eerste impulsie gegeven te hebben tot de verandering.*" Deze schoone woorden van Raffles zijn, even als zoo vele andere zinsneden, bij de vertaling in de Hermes weggelaten; de aangehaalde woorden hadden daar moeten voorkomen, op bladz. 18.

1795, eene schuld van een honderd en zestig millioen gulden, die zij buiten staat was te voldoen.

Deze achterstanden, ofschoon voor een groot deel verantwoord door de toevallige verliezen, welke de Kompagnie in den oorlog van 1782 tot 1786 geleden had, werden echter hoofdzakelijk toegeschreven aan het slechte beheer in Indië.

Een der bewindhebbers in het vaderland, de heer van der Hoop, trachtte, in eene tot dat einde opgestelde memorie, aan te toonen, dat de voornaamste oorzaak van de nijpende verlegenheid der Kompagnie, moest gezocht worden bij het bestuur in Indië en te Batavia.

Hij bewees door extrakten, getrokken uit de boeken der Kompagnie, dat de uitgaven in Indië, van het begin der vorige eeuw tot den dag waarop zijne memorie geschreven werd, steeds waren toegenomen en de inkomsten overschreden hadden, en zijne tot dat einde geleverde opgaven waren in zoo hooge mate duidelijk, dat het gouvernement zijne denkbeelden aannam en ze tot grondslag legde van de voornaamste voorschriften aan de kommissarissen, die in 1793 in Indië kwamen met volmagt om in het beheer der Kompagnie in Indië algeheele hervorming te brengen, opdat de uitgaven dáár zoodanig zouden verminderen, dat zij gelijk zouden staan met de inkomsten.

Deze kommissarissen dienden, onder dagteekening van 4 Julij 1796, een rapport in, en stelden een plan van bezuiniging voor, volgens hetwelk de Kompagnie, vasthoudende aan het vroeger monopolie-stelsel, zou mogen blijven bestaan.

De uitzigten op handelsvoordeelen en de berekeningen waarop dit plan steunde, werden echter, door de daarop gevolgde staatsberoeringen, geheel verijdeld.

Deze kolonie alzoo op nieuw gebragt zijnde tot een toestand, welke dreigde haar eerlang tot een lastpost te maken, zoo achtte men het eene onregtvaardigheid, de bewoners van het moederland, door belastingen en kontributiën, te doen betalen voor de instandhouding eener buitenlandsche bezitting, welke, volgens alle beginselen van natuurregt, behoorde verlaten, of dienstbaar gemaakt te worden aan de belangen van het gouvernement en van het algemeen.

Onder deze omstandigheden, werd het onvermijdelijk noodzakelijk, in overweging te nemen: eene verandering van bestuur op Java, waarbij de uitgaven van het gouvernement verminderd, de inkomsten op een vasten grondslag verzekerd, en de kansen en wisselvalligheden van den handel aan de spekulatie en ondernemingsgeest van bijzondere personen overgelaten zouden worden.

Terwijl de openbare meening aldus gespannen was, werden de instellingen van Britsch Indië, deszelfs territoriaal en inkomstenstelsel, mitsgaders de, onder het tegenwoordig charter der Engelsche Oost-indische Kompagnie, aan den partikulieren handel toegestane privilegiën, algemeen beschouwd als een model voor de toekomstige wetsbepalingen voor Java.

De onvolmaakte kennis echter, welke het publiek in Holland schijnt gehad te hebben van de wetten, met betrekking tot de Britsche bezittingen in Indië aangenomen; zoowel als de sluijer, door de Hollandsche Oost-indische Kompagnie zelve over alle hare instellingen en bepalingen op Java geworpen, schijnt het gouvernement te hebben verhinderd, destijds tot eene afdoende beslissing van de kwestie zelve te komen.

Om de noodige inlichtingen te leveren, werd, in het jaar 1803, een kommittee van de voor die taak meest bevoegde personen, in den Haag benoemd, met last om te berigten omtrent het beste plan, dat, voor de toekomstige inrigting der Hollandsche bezittingen in Indië, kon worden aangenomen.

Het rapport van dit kommittee, gedagteekend 31 Augustus 1803, was echter in geen opzigt gunstig voor een plan van algeheele verandering. Naar zijn oordeel, moesten het leenstelsel, de kontingenten en de heerendiensten behouden blijven; evenzoo het monopolie, voorzoover de voornaamste artikelen van produktie, koffij en peper betrof. De andere artikelen van minder waarde, als: indigo, kardamom, katoenen gareps, enz. stelde het voor, aan den vrijen handel en kultuur over te laten. Het overig gedeelte van dit rapport had hoofdzakelijk betrekking op het bestuur in het moederland en in Indië, en op de inrigting van dit eiland; de afscheiding van de regeringshandelingen van de handelsbeweging; de oprigting van een afzonderlijken raad van inkomsten en koophandel, en de verbetering der regterlijke- en politie-verordeningen op Java.

Over den inhoud van dit rapport, voorzoover het betrekking heeft op de instandhouding van het leenstelsel en monopolie op dit eiland, was de publieke opinie destijds zeer verdeeld. Er werd opgemerkt, dat de voorstelling van de Britsche inrigtingen onjuist en onvolledig, en dat de schildering van het karakter der Javanen, en van hunne aangeboren onverschilligheid en luiheid, tamelijk overdreven was. Met opzigt tot het voortduren van het monopolie-stelsel, verschilde het gevoelen van het uitvoerend bewind destijds zoo veel van de meening van het kommittee, dat in de op het rapport genomen resolutie, de artikelen koffij en peper, met alle andere soorten van produkten, aan den vrijen handel en kultuur werden overgelaten. Deze resolutie is echter nimmer ten uitvoer gelegd, ten gevolge van de in het hollandsche staatsbestuur plaats gehad hebbende veranderingen. Bij de benoeming van den maarschalk Daendels, tot gouverneur van deze bezittingen, werd hij bij zijne instruktiën alleen gelast: *de inboorlingen van dit eiland te bevrijden van de hoogst ondragelijke lasten, onder welke zij gebukt gingen* *), en verder: aan het gouvernement in het moederland te berigten, inhoever het, in 1803 door het Haagsche kommittee voorgestelde, plan, geëigend was voor den toestand en de gesteldheid dezer kolonie.

---

*) Er staat in het oorspronkelijke stuk: *to liberate the natives of this island from the most intolerable oppressions under which they laboured.* Deze woorden van Muntinghe zijn te opmerkelijker, omdat in de desbetreffende zinsnede van art. 29 der instruktie van Daendels (vroeger medegedeeld) veel zachter termen gebruikt worden. Daar toch is voorgeschreven te zorgen: *dat het lot van den gemeenen inlander worde verbeterd en verzekerd, en alle onregelmatige en willekeurige belastingen en andere misbruiken worden afgeschaft.*

Uit het zeer omzigtig en besluiteloos gedrag van het vroegere gouvernement in Holland, kan daarom, naar het schijnt, geen argument ontleend worden vóór of tegen eene algeheele verandering van stelsel; terwijl het voorkomt, uit een natuurlijken loop van zaken te volgen, dat de beraadslaging over zulk een veelomvattend en ingewikkeld geschilpunt, op de plaats zelve behoort te geschieden, en moet worden beslist, niet alleen met bedaard overleg van alle argumenten en grondbeginselen, van beide zijden omtrent de kwestie aangevoerd, maar ook met het oog op eene reeks van daadzaken, door welke de regtmatige en veilige toepassing van deze beginselen duidelijk kan bewezen worden.

De beoordeeling dezer zaak geeft echter tot zeer verschillende beschouwingen aanleiding, hetzij wij ons Java voorstellen in zijn vroegeren staat, als onderhoorig aan Holland, dan wel in zijn tegenwoordigen toestand, als geännexeerd aan het Britsche rijk in Indië.

In den vroegeren toestand van dit eiland, aarzel ik niet als mijn gevoelen mede te deelen, dat ik steeds eene algeheele verandering van stelsel als hoogst wenschelijk heb beschouwd, op voorwaarde dat zoodanige verandering zou kunnen worden tot stand gebragt, in overeenstemming met de beginselen van regtvaardigheid, staatkunde en billijkheid.

Dit eiland, en alle de hollandsche bezittingen in Indië, schoon vroeger een bron van welvaart en voorspoed, waren sedert vele jaren ten laste van het moederland. De verliezen werden ten deele door de oorlogskansen, ten deele door wanbestuur van de Kompagnie zelve, veroorzaakt. Holland, van het britsche belang gescheiden en onderworpen aan het souverein gezag van Frankrijk, had geen uitzigt om, binnen eene berekenbare tijdruimte, zijn handel en den handel zijner Oost-indische Kompagnie bevrijd te zien van de tegenspoeden en verliezen, die het ondervond, sedert zijne scheiding van de britsche alliantie. De verkeerde regeling van de zaken der Kompagnie, veroorzaakt door de verkwisting en het gebrek aan zedelijkheid en geestkracht van hare dienaren, kon nimmer verwacht worden te zullen eindigen, zoolang de bronnen dezer verkeerdheden bleven bestaan.'

Om mitsdien te voorkomen, dat de oost-indische bezittingen op nieuw ten laste van 's lands middelen komen zouden, was het niet alleen eene wenschelijke zaak, maar ook een aan de natie in het algemeen verschuldigde pligt, dat een nieuw en verbeterd stelsel van bestuur werd ingevoerd.

Evenwel, deze dringende redenen, welke, onder de vroegere omstandigheden dezer kolonie, eene verandering van stelsel niet alleen wenschelijk, maar ook noodzakelijk maakten, komen mij voor, in den tegenwoordigen toestand, niet in gelijke mate te bestaan.

De gevaren en onheilen, door welke de hollandsche koopvaardijschepen zich vroeger een weg moesten banen naar Indië, bestaan niet meer. De verliezen waaraan de handel, hetzij voor rekening van het gouvernement of van eene kompagnie, dientengevolge was blootgesteld, zullen niet meer geleden worden; en van eene behoorlijke inkrimping en bezuiniging van elken tak van administratie, mag verwacht worden, dat deze kolonie, zelfs

onder het bestaande stelsel en bij de tegenwoordige stremming van den handel, voor altijd zal zijn gevrijwaard van het maken van blijvende schulden, ten laste van de Kompagnie of van de natie. En zelfs ingeval het mogt gebeuren, dat dit eiland, in den loop der tijden, eenige meerdere lasten aan de Kompagnie zal opleggen, mag worden aangenomen, dat het politiek gewigt van deze bezitting ruimschoots zal opwegen tegen de uitgaven, waarin men uit dien hoofde vervallen zal.

De dringende beweegredenen, die onder het vorige gouvernement eene verandering schier onvermijdelijk maakten, bestaan mitsdien in dit oogenblik niet.

En de gevolgtrekking, welke ik uit deze omstandigheden vermeen te mogen afleiden, is: dat het tegenwoordig gouvernement, naar mijn oordeel, minder zou zijn te regtvaardigen, indien het zich, door zoodanige verandering van stelsel aan te nemen, aan gevaar blootstelde, of eenigermate de algemeene rust des lands in de waagschaal stelde.

Ingeval echter de invoering van zoodanig verbeterd stelsel bevonden werd uitvoerbaar te zijn, zonder de openbare rust in gevaar te brengen, ben ik van oordeel, dat die, in menig opzigt, eene hoogst wenschelijke zaak zou zijn.

Men kan naauwelijks anders verwachten, dan dat het stelsel van monopolie en heerendiensten, dat onder het vroeger bewind der Hollandsche Oost-indische Kompagnie, een voortdurende bron was van wangedrag en wanbestuur, onder het tegenwoordig gouvernement eerlang, in meerder of minder mate, vruchtbaar zal worden in dezelfde slechte gevolgen.

De stelsels van monopolie en van gedwongen diensten, zoo als die onder het vorige gouvernement bestonden, schijnen zoo zeer in strijd te zijn met de britsche instellingen, en met de aan den partikulieren handel onder het britsche charter toegekende regten en privilegiën, dat het schier onmogelijk wordt, de willekeurige heerschappij te handhaven, welke, als een gevolg van dien, door het vorige gouvernement over elken tak van handel en landbouw gevoerd werd.

En ofschoon het misschien, onder het tegenwoordig provisioneel beheer dezer kolonie, en de voortdurende werking der vroegere hollandsche verordeningen, geoorloofd moge zijn, dit stelsel gedurende korten tijd te behouden, moet het echter, in vele opzigten, wenschelijk en nuttig voorkomen, dat het stelsel, zoodra mogelijk, in overeenstemming worde gebragt met de krachtens het charter der Kompagnie werkende algemeene verordeningen.

Hervorming van het tegenwoordig stelsel blijft daarom, in menig opzigt, eene wenschelijke zaak, mits die verandering uitvoerbaar is, zonder de openbare rust in gevaar te brengen; en het eerste wat overweging vordert is: welk stelsel of welke verordeningen moeten worden aangenomen en in de plaats gesteld van het bestaande?

Het heeft den luitenant-gouverneur behaagd, bij zijne Memorie van den 14den Junij laatstleden, voor te stellen, dat dit verbeterd stelsel zou worden gevestigd op het grondbeginsel van afschaffing van alle heerediensten en gedwongen leveranciën; voorts van vrije kultuur en vrije beschikking over

de vruchten van den arbeid, en eindelijk van de invoering eener matige landrente op korten huurtermijn.

En het schijnt, volgens algemeene beginselen, duidelijk en ontwijfelbaar, dat bij de invoering en het doen eener keuze van een verbeterd stelsel van bestuur, de voorkeur moet gegeven worden aan zoodanig plan, door hetwelk de oorzaken van de teleurstellingen en het wanbestuur van het vorig gouvernement, zooveel mogelijk worden vermeden, en vervangen door tegenovergestelde beginselen, die waarschijnlijk vruchtbaar zijn zullen in gelukkiger gevolgen.

Vermits dus door allen wordt erkend en toegestemd, dat het vroegere onbeperkte monopolie en het stelsel van heerediensten, gedwongen leveranciën en kontingenten, de voornaamste oorzaken waren van de verliezen en den gedeeltelijken ondergang der Kompagnie, schijnt het, bij een algemeen overzigt van de zaak, dat de afschaffing van alle heerediensten en de invoering van eene vrije beschikking over de vruchten van den arbeid, de meest verkieslijke grondbeginselen voor een nieuw plan van bestuur zijn.

Daarom schijnt het door den luitenant-gouverneur voorgestelde plan, verre verkieslijk boven de gedeeltelijke verbeteringen, in 1803 door de staatskommissie voorgesteld, vermits overeenkomstig de denkbeelden dier kommissie, het geheele stelsel van heerediensten onaangeroerd zou blijven, en de gedwongen leveranciën van produkten zouden voortduren, met opzigt tot de voornaamste handelsartikelen, koffij en peper; terwijl alleen de minder belangrijke voortbrengselen van het eiland aan den vrijen handel en de vrije kultuur werden overgelaten. — Inderdaad, het schijnt noodzakelijk dat de afschaffing der heerediensten, in het geheel, worde aangenomen of verworpen; en dat eene gedeeltelijke afschaffing daarvan alleen vruchtbaar zijn kan voor een onzamenhangend stelsel, van geen voordeel hoegenaamd voor het binnenlandsch bestuur en den voorspoed van het eiland.

Het zij mij geoorloofd te vragen: welke, bij voorbeeld, onder het door het in 1803 in den Haag vergaderde kommittee voorgestelde plan, de uitwerking zou zijn geweest van een vrijen handel en vrije kultuur van indigo, katoen, kardamom en andere geringe voortbrengselen, onderwijl ter zelfder tijd de gedwongen levering van koffij en peper, het geheele stelsel van heerediensten en de magt der inlandsche hoofden, om arbeid te vorderen zonder betaling, bleven bestaan?

Voor ieder, die slechts eenigzins bekend is met het inlandsch bestuur van dit eiland, is het duidelijk, dat zulk een stelsel in tegenspraak is met zijn eigen beginselen, en de gedeeltelijke vergunning tot vrijen handel en vrije kultuur, bij het voortduren van het feodale stelsel in het algemeen, een bespottelijk privilegie is, dat van geen de minste uitwerking zijn kan op de invrijheidstelling van het volk in het groot; noch op eenig voordeel voor het gouvernement, boven hetgeen een stelsel van monopolie zal aanbieden.

Het blijkt, inderdaad, te zijn de voortzetting van het oude stelsel; het kan niets anders voorspellen, dan eene herhaling van dezelfde verliezen en

teleurstellingen, welke het te voren heeft opgeleverd, en de gedeeltelijke bevrijding, die het der bewoners van Java aankondigt, zal steeds eene bevrijding in naam blijven.

Wanneer dus een verbeterd stelsel wordt aangenomen, vereenig ik mij geheel met het gevoelen van den luitenant-gouverneur, dat het, om eenigzins goed te werken, gevestigd moet worden op het liberale beginsel van geheele afschaffing van alle heerediensten, van eene persoonlijke emancipatie van de inboorlingen en eene daaruit voortvloeijende vrije beschikking over de vruchten van hunnen arbeid en hunne nijverheid.

Maar wanneer zulk een algemeene maatregel volstrekt noodig schijnt, om de ongelukkige gevolgen te voorkomen, welke een stelsel van monopolie en heerediensten vroeger heeft opgeleverd; moet terzelfder tijd herinnerd worden, dat door dezen afdoenden maatregel, de voornaamste bron, aan welken het gouvernement vroeger zijne inkomsten ontleende, geheel zal worden gestopt en dat mitsdien gelijktijdig eene nieuwe wijze van heffing eener ekwivalerende inkomst moet worden ontworpen.

Deze nieuwe inkomst stelt de luitenant-gouverneur voor te heffen door eene landrente, gegrond op eene verhuring voor weinige jaren; met verdere te kennengeving dat, vermits geen melding is gemaakt van Europeanen of Chinezen, het in de bedoeling ligt, dat deze verhuring alleen zal worden toegestaan aan de inlandsche bewoners van het eiland en, behoudens weinige uitzonderingen, aan de volksklassen, welke tegenwoordig de wezenlijke bezitters en bebouwers van den grond zijn.

Met betrekking tot dit gedeelte van het door den luitenant-gouverneur voorgesteld verbeterd stelsel, zij het mij vergund op te merken, dat het aan het gouvernement ongetwijfeld het gemakkelijkste, eenvoudigste en zekerste middel om eene aanzienlijke inkomst te heffen aanbiedt; dat deze wijze van het heffen eener inkomst bovendien het meest overeenstemt met de in de andere bezittingen in Indië aangenomen instellingen; dat eene aldus geheven inkomst niet, even als de voordeelen van monopolie, zal zijn blootgesteld aan de mogelijke wisselvalligheden van den handel; en dat het stelsel, ten minste bij eene eerste beschouwing, de massa der inboorlingen krachtdadig zal opheffen uit den staat van onderworpenheid en dienstbaarheid, waaronder zij gebukt gaat.

Maar vermits dit laatste punt aan eenige nadere overweging verdient onderworpen te worden, even als de vraag: of de geheele inkomst, die uit zulk eene verhuring van land aan de inboorlingen kan getrokken worden, ten volle eene vergoeding zijn zal van de voordeelen, die aan een stelsel van monopolie en kontingenten kunnen worden ontleend; verzoek ik een stap verder te mogen gaan, door, na een algemeen overzigt van het voorgestelde plan, thans in een meer bijzonder onderzoek te treden, of het aanneembaar en billijk in zijne grondstellingen, uitvoerbaar en goed in zijne werking, en heilzaam in zijne gevolgen is.

Ten aanzien van de billijkheid van den maatregel, komt het mij voor, dat die voldoende is aangetoond geworden door de schets, welke de lui-

tenant-gouverneur gegeven heeft van het landbezit en van den aard van het inlandsch bestuur van Java. In eene kwestie als deze, kan in geen geval gevorderd worden, dat de aan een aziatisch en onbegrensd gezag ontleende aanspraken zouden getoetst worden aan de europeesche wetten en beginselen van wetgeving. Gesteld dat het plan over het geheel heilzaam was, dan zou alleen, met betrekking tot de billijkheid, moeten blijken, dat het niet in strijd is met de denkbeelden, welke de inlandsche bewoners van alle klassen omtrent hunne eigene regten en privilegiën koesteren.

Uit de daadzaken, thans vermeld in de memorie van den luitenant-gouverneur, is het duidelijk, dat noch de hoofden, noch de geringe klasse van inboorlingen, eenig denkbeeld kunnen hebben van een blijvend regt op het bezit van de door hen onder het inlandsche bestuur geokkupeerde gronden. De hoofden of regenten, zijn in hunne bedieningen zeer onzeker en kunnen naar welgevallen ontslagen worden; de geringe inboorlingen verwisselen hunne gronden jaarlijks, en bezitten die alleen op voorwaarde van heeredienstpligtigheid en van het betalen eener aanzienlijke belasting in natura.

Het regt van het gouvernement, om het beheer over een gedeelte der landen, vroeger aan de regenten toevertrouwd, weder te aanvaarden, schijnt alzoo voldoende bewezen. Thans zal overwogen worden de vraag: of de maatregel evenzeer uitvoerbaar en goed in zijne werking zijn zal?

Bij de overweging van dit punt, is het niet voldoende na te gaan het begrip dat de inboorlingen van het souverein-regt en van het gezag van het gouvernement hebben; maar in het algemeen te onderzoeken: het karakter en de betrekkingen dezer inboorlingen, hun persoonlijken- en familietrots, hunne gehechtheid aan oude gewoonten, gebruiken en prerogatieven, en de voordeelen welke zij onder het tegenwoordig stelsel genoten hebben, terwijl het noodzakelijk is vooruit te zien en te berekenen, welken waarschijnlijken indruk zulk eene nieuwigheid op hunne gevoelens maken zal.

Bij deze gelegenheid verdient de opmerking, van een in het beheer van 's Kompagnies zaken uitstekend man, in herinnering te worden gebragt: *dat de ademtogt der publieke opinie de Britsche magt in Indië kan ontbinden.*

Ik twijfel niet of de liberale voorzorgen, welke de luitenant-gouverneur voorstelt ten aanzien van de inlandsche hoofden te nemen, het behoud van hunne rangen en titels, hun voortdurend gezag in zaken van policie, de afschaffing hunner kontingenten en geldelijke opbrengsten, en bovendien de belastingvrije afstand van een zeker gedeelte hunner distrikten, eene redelijke vergoeding zullen geven voor de verliezen, die zij onder het voorgestelde stelsel zullen lijden.

Maar aangezien het geen ongewoon verschijnsel is, dat personen van de hoogste beschaving, meer gehecht zijn aan ijdelheid, aan onbeduidende titels en aan prerogatieven, dan aan hunne wezenlijke en stoffelijke belangen, schijnt het naauwelijks mogelijk; te verwachten, dat het half beschaafde ras van Javaansche regenten zich, zonder eenig misnoegen en ontevredenheid, onderwerpen zal aan zulk eene wezenlijke vermindering van hunne persoonlijke waardigheid en invloed.

Hoe liberaal dus ook de maatregelen ten gunste der regenten mogen zijn, geloof ik, dat de invoering van dat nieuwe stelsel, in elk geval, langzamerhand moet plaats hebben, en van het eene distrikt op het andere behoort te worden overgeplant, met zoodanige tijdruimten, dat de inlanders bekend kunnen worden met de weldadige gevolgen van dat stelsel, en dat, bijaldien eenig misnoegen ontstaan mogt, dan toch voorkomen worde dat dit oversla tot algemeene ontevredenheid.

En ofschoon ik er verre van ben om te gelooven, dat, bij zulk eene langzame verspreiding, eenige ernstige gevolgen te vreezen zijn, kan echter niet ontkend worden, dat toch, als onafscheidelijk van zulk eene algeheele verandering van stelsel, eenige kans en eene zekere mate van gevaar blijft.

Mitsdien is het een punt, dat waard is rijpelijk en gezet overwogen te worden: of de voordeelen en weldaden die uit het voorgestelde stelsel zullen voortvloeijen, van dien aard zijn, dat zij het gouvernement kunnen regtvaardigen om zich bloot te stellen aan die mate van gevaar, welke onvermijdelijk aan den maatregel verbonden schijnt.

De daarvan te trekken voordeelen, kunnen uit twee verschillende oogpunten beschouwd worden: hetzij met betrekking tot het geluk of het ongeluk van de inlandsche bewoners van het eiland, hetzij met opzigt tot de inkomsten en hulpbronnen van het gouvernement.

Wat betreft de inboorlingen zelven, is het nieuwe stelsel, zoo als wordt vermeld door den luitenant-gouverneur, ontwijfelbaar eene zaak van groot gewigt, en is het der Britsche natie waardig, om op eens de geheele massa der bevolking van dit eiland, de vrijheid te geven en op te heffen uit de dienstbaarheid en onderworpenheid, onder welke zij gebukt gaat.

Maar men mag misschien vragen: of dit doel, onder het voorgedragen stelsel, zóó volkomen zal worden bereikt, als het met opregtheid en menschlievendheid gewenscht wordt?

In de eerste plaats: het gezag der inlandsche hoofden en regenten wordt gehandhaafd in zaken van policie, en deze maatregel schijnt onvermijdelijk om misnoegen te voorkomen en de openbare rust te bewaren.

Maar wie zal deze policiemagt kontroleren, met opzigt tot de, onder het vroeger stelsel, gebruikelijke heerediensten en andere vorderingen?

Wie zal verhoeden, dat de lagere klasse van Javanen, hunne regenten denzelfden eerbied, dezelfde onderwerping betoonen, en hun dezelfde diensten en schattingen aanbieden, welke zij, bijna als een godsdienstige pligt, meenen te moeten geven en volbrengen?

Het stelsel van heerediensten moge daarom ten aanzien van het gouvernement worden afgeschaft, het schijnt moeijelijk het voortdurend bestaan, met opzigt tot de inlandsche hoofden, te beletten.

In de tweede plaats, is de bedoeling van den luitenant-gouverneur duidelijk, om de verhuring van land, zooveel mogelijk, toe te staan aan de laagste klasse van inboorlingen, en aan de tegenwoordige bezitters en bebouwers van den grond.

Maar dan schijnt een ander alternatief onvermijdelijk: òf dat de lage

klasse van landbouwers, uit armoede, buiten staat is land voor haar zelve te huren, òf dat de kleine hoofden, de *bekel* en *demang*, voor haar hurende, op nieuw evenals onder het dwangstelsel, zullen beschikken over haren arbeid en de vruchten daarvan.

Deze bekels en demangs zullen echter, naar alle waarschijnlijkheid, de voornaamste huurders van het gouvernement worden. Eenige hunner kunnen op hunnen huurgrond een of twee honderd huisgezinnen hebben, en de algemeene volksmassa zou dientengevolge wel eens niet zooveel voordeel uit de verandering kunnen trekken, als werkelijk in de bedoeling ligt.

Maar wanneer wij verder het verbeterd stelsel beschouwen, uit het oogpunt van de voordeelen, welke het aan de inkomsten en hulpbronnen van het gouvernement kan aanbieden, zoo bezit het ongetwijfeld het groote voordeel, van die inkomsten op eenen zekeren grondslag te plaatsen, niet afhankelijk van de wisselvalligheden des handels, waaraan de voordeelen van het monopolie waren blootgesteld. Het is bovendien buiten eenigen twijfel, dat na de afschaffing van alle heerediensten en gedwongen leveringen van produkten, thans door het gouvernement gevorderd, de arbeidzaamheid, de nijverheid en de welvaart van het volk in hooge mate moeten vermeerderen, en te eeniger tijd eene evenredige vermeerdering der gouvernements inkomsten zullen geven.

Maar hoe hooge verwachtingen men te dien aanzien ook moge koesteren, zoo geloof ik toch dat, om een oordeel te vellen over de door dit stelsel te behalen geldelijke voordeelen, er meer naauwkeurige berekeningen gevorderd worden.

Ik begrijp wel, dat zulk eene berekening slechts eene raming zijn kan; maar naar de kostbare narigten die onlangs door kolonel Mackenzie, met betrekking tot de statistiek van Java, zijn bijeengezameld en aan het gouvernement ingediend, geloof ik dat zulk een raming tot eene hooge mate van waarschijnlijkheid kan worden gebragt.

Zal deze raming echter zuiver en beslissend zijn, dan moet zij niet alleen de verliezen en vermeerderde uitgaven van het gouvernement, ten gevolge der afschaffing van de heerediensten en kontingenten, aantoonen: maar zij moet bovendien eene waarschijnlijke begrooting behelzen van de voordeelen, welke, in gewone tijden en naar gemiddelde berekening, kunnen voortvloeijen uit den verkoop van koffij, suiker en andere handelsartikelen, welke, onder een stelsel van monopolie, de voornaamste hulpmiddelen dezer kolonie waren.

Zoolang ik niet door meer zekere berekeningen ben gerust gesteld, moet ik bekennen eenigen twijfel te voeden aangaande de financiëele voordeelen van dit stelsel, hetwelk een aantal nieuwe en vermeerderde uitgaven onvermijdelijk vorderen zal; terwijl misschien een groot gedeelte der inkomsten niet in geld, maar slechts in natura zal kunnen ontvangen worden, en bij een verhuur van landen uitsluitend aan de inlanders, het geheele produkt en de hulpmiddelen van het eiland, voortaan waarschijnlijk zullen beperkt blijven tot de kultuur van het geliefkoosde rijstprodukt.

En dit eenige artikel, hoeveel waarde het ook moge hebben voor de

konsumtie van het eiland en voor den uitvoer naar eenige gedeelten van Indië, komt mij onvoldoende voor om op te wegen tegen de voordeelen, welke getrokken kunnen worden van andere kostbare artikelen, die de rijke grond van Java aan de europeesche markt leveren kan.

Ik bespeur echter, dat overeenkomstig de voorstellen van den luitenant-gouverneur, de Jakatra- en Preanger regentschappen niet in de nieuwe regeling zullen begrepen worden, en dat daardoor een groot veld overblijft voor de kultuur van zulke artikelen, als de europeesche markten, te zijner tijd, zullen verlangen; terwijl de bedoeling van den luitenant-gouverneur, om voort te gaan met het ontvangen der koffij, welke vrijwillig tegen den bepaalden prijs aan het gouvernement geleverd wordt, zonder de planters voor het tegenwoordige te dwingen, zeker het best berekende plan is, om dezen tak van kultuur voor verder verval te behoeden, zonder groot bezwaar voor het gouvernement.

Raadkamer, Batavia,
28 Julij 1813.

(*get.*) H. W. MUNTINGHE.
Voor getrouw afschrift.
De adjunkt-sekretaris van het gouvernement.
(*get.*) J. DU PUY.

Na rijpe overweging van de hier behandelde aangelegenheid, werd door de Indische regering uitgevaardigd, de volgende

Proklamatie, aanwijzende de grondslagen van de voorgenomen verandering van stelsel.

Zijne Excellentie Lord Minto, vóór zijn vertrek van Java, zijne aandacht gevestigd hebbende op het algemeen stelsel van het bestuur en van het binnenlandsch beheer, onder het vroeger gouvernement van dit eiland vastgesteld; heeft goedgevonden, zoodanige verbeteringen voor te stellen en aan te bevelen, als, na verkregen naauwkeurige inlichtingen en juiste kennis van den maatschappelijken toestand der inlandsche bevolking, dienstig zullen geacht worden, ter bevordering van het geluk der inboorlingen en den voorspoed van het algemeen.

Met de bedoeling om eene zoo wenschelijke zaak in de hand te werken, heeft de luitenant-gouverneur in rade een kommittee benoemd, van hetwelk de luitenant-kolonel Colin Mackenzie president was, die met den ijver, de bekwaamheid en den ondernemingsgeest, welke dien officier kenmerken, met behulp van de leden van het kommittee, authentieke statistische opgaven van dit eiland verkreeg; terwijl de aldus bekomen menigte kostbare narigten, door andere geloofwaardige nog is verrijkt geworden.

De luitenant-gouverneur in rade heeft het mitsdien, na rijpe overweging raadzaam geoordeeld, een verbeterd stelsel van staatshuishouding op dit eiland in te voeren, met de bedoeling, den toestand van alle bewoners te verbeteren, door aan de bijzondere nijverheid die bescherming te verleenen, welke aan alle klassen der maatschappij het billijk en ongestoord genot van de vruchten van den arbeid verzekeren zal; — en terwijl met ver-

trouwen de verwachting wordt gekoesterd, dat het privaat geluk en de algemeene voorspoed door deze verandering van stelsel zal verhoogd worden, zullen later zoodanige wijzigingen en veranderingen worden aangenomen, als de ondervinding zal voorschrijven, of de ontwikkelde zeden en gewoonten van de volksmassa zullen vorderen.

De volgende beginselen maken den grondslag uit van de nieuwe bepalingen, en worden tot algemeen narigt openbaar gemaakt.

1. De onbehoorlijke invloed en het gezag der inlandsche hoofden zijn beperkt geworden; maar het gouvernement benuttigt hunne diensten voor het belangrijk departement van inlandsche policie, hetwelk zal geregeld worden op vaste beginselen, geëigend aan de gewoonten en oorspronkelijke instellingen van het volk. Eene voldoende belooning in land en in geld is aan die hoofden toegekend geworden, en het wordt hierdoor natuurlijk zoowel hun pligt als hun belang, om de nijverheid aan te moedigen en de inboorlingen te beschermen.

2. De gouvernements-landen zullen over het algemeen verhuurd worden aan de hoofden der dorpen, die verantwoordelijk zullen worden gehouden voor het rigtig beheer van zoodanige gedeelten van de landstreek, als gesteld zullen worden onder hun oppertoezigt en gezag. Zij zullen deze landen weder verhuren aan de landbouwers, onder zekere restriktiën, tegen zoodanige betaling, als niet drukkend zal bevonden worden. Alle huurders van het gouvernement zullen in hunne billijke regten worden beschermd, zoo lang zij zullen voortgaan hunne wederkeerige verbindtenissen getrouwelijk na te komen; want het ligt in de bedoeling, uitgebreide nijverheid en daaruit voortvloeijende ontwikkeling te bevorderen, door het volk een aandeel in den grond te geven, en door vast te stellen dat het eene erkende aanspraak heeft op het bezit van de landen, opdat het alzoo moge worden aangespoord tot arbeid voor eigen nut en voordeel.

3. Het stelsel van dienstpligtigheid en gedwongen leveringen, is algemeen over het geheele eiland afgeschaft geworden; maar in de Bataviasche en Preanger regentschappen is zoodanige wijziging van de vroegere verordening in werking gebragt, als welker invoering, onder de bestaande omstandigheden, uitvoerbaar was bevonden; terwijl het blandongstelsel, voorloopig en tot zekere uitgestrektheid, in de centrale boschdistrikten zal voortduren.

4. Tot aanmoediging van de kultuur van een zóó belangrijk artikel van uitvoer, als de koffij worden kan, wanneer de handel op Europa en Amerika voor de vrije mededinging zal zijn opengesteld, heeft het gouvernement bepaald: dat de overschietende hoeveelheid van dat artikel, tegen billijken en vastgestelden prijs, van de kultivateurs zal worden ontvangen, bijaldien daarvoor geen hooger prijs op de markt kan verkregen worden.

5. Tot uitbreiding van vrijen handel en bevordering van ondernemingsgeest en spekulatie onder de ingezetenen, zijn de boompachten afgeschaft, en de regten op de voornaamste artikelen van uitvoer verminderd geworden; terwijl het in de bedoeling ligt, om vóór den 1sten Januarij aanstaan-

de, de bepalingen op de in- en uitgaande regten te wijzigen en te verbeteren. De tolpoorten en doorvoerregten in het binnenland zijn zooveel mogelijk verminderd geworden en, bij de trapsgewijze voortgaande ontwikkeling, zullen zij eindelijk worden afgeschaft.

6. Alle aanmoediging zal gegeven worden, ter verkrijging van djatihout voor den scheepsbouw, zoowel ten behoeve van kleine vaartuigen, als van zulke grootere die, tengevolge van het verbeterd stelsel, ongetwijfeld zullen gevorderd worden.

7. Het gouvernement heeft op zich genomen het uitsluitend beheer van het zoutdepartement. Het blijkt dat de ingezetenen, op de meeste plaatsen van het eiland, een zeer onregelmatigen en buitensporigen prijs voor dit noodwendig artikel van konsumtie betaalden; terwijl het door de pachters aangenomen stelsel ten eenenmale gebrekkig was, evenzeer drukkend en kwellend voor het volk, als schadelijk voor de regtstreeksche belangen van het gouvernement.

Onmiddellijk zal zóódanig verbeterd stelsel van zout-voorziening, als raadzaam voorkomt, aangenomen worden; en zoowel in deze, als in elke andere regeling, is het gouvernement voornemens de belangen en het geluk der volksmassa, en de algemeene voorspoed dezer kolonie te bevorderen.

Gegeven te Batavia, heden den 15den dag van Oktober 1813.

Door mij, Luitenant-Gouverneur van het eiland Java en Onderhoorigheden,

(*w. g.*) T. S. RAFFLES.

Van wege den Luitenant-Gouverneur in Rade.

De Gouvernements-Sekretaris,

(*w. g.*) C. ASSEY.

Hiermede is de eerste periode van de invoering van het landelijk stelsel, (het *dorps-stelsel*) op Java afgeloopen; de tweede, meest gewigtige, de invoering van het *individuëel-stelsel* zullen wij in de volgende aflevering behandelen.

LOSSE
OPMERKINGEN OVER HERVORMINGEN
OP
JAVA.

l'Homme est le seul animal qu'on amuse et qu'on trompe avec des mots.

De indische komptabiliteitswet komt spoedig in behandeling bij de kamers; eene wet, die, bij de toenemende uitgaven in onze koloniën, waarover men zoo zeer klaagt, van overwegend belang is.

Tegen de totstandbrenging der wet kan geen bezwaar bestaan. Zij is een begin van regeling, maar wij wenschen tevens algeheele hervorming voorbereid te zien. Britsch Indië gaf ons het voorbeeld. Een kundig financier, derwaarts gezonden uit Engeland, regelde het financiewezen zoodanig, dat in weinig tijd *tekorten* in *baten* veranderden, en die uitgestrekte bezittingen eene toekomst te gemoet gaan, die de schoonste verwachtingen zullen overtreffen.

Men spreekt ten onzent veel over eene afscheiding van souvereine- en handels-uitgaven, van regeling der landrenten, van afschaffing van drukkende lasten en verpachtingen, van kultuurpercenten, van heerediensten door afkoop, van verkoop van koffijtuinen enz; maar hoe zal men daartoe op eene doeltreffende wijze geraken, indien men niet van hier uit een kundig financier zendt, die plaatselijk onderzoekt en regelt, en de noodige voorstellen doet om een komptabiliteitswet met volledige kennis van zaken te kunnen daarstellen, tot aanvulling van die, welke men thans gaat in het leven roepen.

Men beweert steeds, dat Nederland de Indische baten niet kan ontberen; men klemt zich angstvallig vast aan het bestaande, dat men echter niet meer vertrouwt en teregt als onhoudbaar afschildert, en toch verwaarloost men het middel, om zich zekerheid te verschaffen omtrent eene betere toekomst.

Men heeft groote werken in Nederland ondernomen om met de indische milioenen af te maken, zonder de minste zekerheid, dat men die zal ver-

krijgen, en dit is een toestand, die geene verantwoordelijke regering mag laten bestaan. Men moet alles doen om zich licht te verschaffen in onzen indischen chaos, die, eene fata morgana gelijk, soms leven en licht vertoont, die even spoedig weder verdwijnen, om niet onvoorbereid te worden overvallen door datgene, wat men had kunnen voorkomen of weten.

A l'impossible nul n'est tenu mais un homme averti en vaut deux.

Men heeft in den laatsten tijd betwist het regt van het gouvernement om de koffijtuinen te verkoopen, en tevens beweerd dat het batig saldo door zulk een verkoop zoude verloren gaan, enz.

Wat betreft het regt, vragen wij, waar of wanneer dat woord immer kracht of beteekenis had onder het dwangstelsel op Java? Slaafsche onderwerping en blinde opvolging aan bevelen en eischen van het gouvernement en zijne ambtenaren, werden van een ieder gevorderd, en, wee hem! die regt durfde inroepen of klagen over indische willekeur.

Door het gouvernement, als souverein en eigenaar van den grond, werd de koffijteelt, *thans in enquête*, op woeste berg- en boschgronden, als eene belasting in arbeid op den Javaan gelegd.

In de Preangerlanden, waar nooit eenige belasting in geld over den bebouwden grond van de bevolking was geheven, ontvangt die bevolking van het gouvernement, na 4 jaren zwaren aanhoudenden en onbetaalden arbeid, als eene te gemoetkoming fl. 7 per. bergpikol, van 225 ℔ ieder, geleverde koffij geschikt voor de markt in Europa.

In de andere gouvernements residentiën betaalt de bevolking wel belasting (landrente) aan het gouvernement over den bebouwden grond, en ontvangt dientengevolge eene hoogere betaling voor al de koffij, die zij, even als in de Preanger landen, aan het gouvernement leveren moet, en gesteld is op fl. 25 per pikol, van 125 ℔ ieder, goed gesorteerde en voor de markt geschikte koffij.

Deze betaling, *indien zij plaats had*, zoude redelijk zijn voor de bevolking, maar was veel te hoog voor de eischen van het batig saldo.

Men moest dus een middel vinden, om der bevolking een goed deel dezer betaling, die nominaal moest blijven bestaan omdat ze was toegezegd, afhandig te maken, en men vond uit: dat een oude adat den souverein het regt geeft het 2/5 van de opbrengst van den bebouwden grond in natura te heffen, en bepaalde mitsdien, dat die 2/5 ook over de koffijtuinen *als bebouwden grond* zouden worden geheven, en als inkomst van den souverein aan hem zouden worden geleverd *).

Nu werd al dadelijk het 2/5 van de fl. 25 dus fl. 10 afgetrokken, en het leveren aan den souverein op fl. 3 per pikol bepaald, zoodat het op deze wijze is, dat de bevolking thans niet meer dan fl. 12 per pikol koffij van het gouvernement ontvangt, terwijl al de arbeid, door die bevolking kosteloos aan de ontginning en beplanting met koffij, van woeste en af-

*) Het gouvernement heft aan landrenten gewoonlijk slechts het 1/5 der opbrengst van den bebouwden grond in geldswaarde.

gelegene bosch- en berggronden besteed, slechts als onbetaalde heerediensten, aan den souverein toekomende, worden beschouwd.

Deze betaling aan de bevolking in dus feitelijk niet hooger dan die in de Preanger landen, waar de bevolking vrijstelling heeft van landrenten.

Een ieder die deze zwaar drukkende gouvernementsteelt (reeds door ons omschreven) van nabij kent, zal moeten toegeven, dat deze betaling niets beduidend is, en door de bevolking alleen wordt beschouwd, als een zeer gering ekwivalent voor aanhoudende werkzaamheden in de koffijtuinen; bestaande in het onderhoud, omheinen, plukken en transport der koffij, en in het droogen, schoonmaken, sorteren en afleveren aan gouvernements pakhuizen van het produkt. De geheele gouvernementskoffijteelt is dus feitelijk niets anders, dan een inkomst van den souverein getrokken uit overmatige heerediensten aan die kultuur besteed.

Bij verkoop van koffijtuinen vervreemdt men dus niets anders dan hetgeen het gouvernement, *volgens den adat*, ook onbetwistbaar toekomt, dat is, woeste gronden door heerediensten ten behoeve van den souverein in koffijtuinen herschapen.

Door verkoop van koffijtuinen zal het gouvernement dus eene belangrijke dienst aan de bevolking bewijzen, haar van een ondragelijken last ontheffen, haar in staat stellen eigene gronden met zorg te bewerken, betere oogsten daarvan te trekken, en haar diensten aan partikulieren, naar de regels van vraag en aanbod, te verhuren. Partikulieren zullen bovendien wel zorgen dat de duizenden pikol koffij, die thans jaarlijks onder het gouvernementsstelsel verloren gaan, ten bate komen van handel en scheepvaart.

Hieruit volgt als van zelf, dat de welvaart der bevolking belangrijk zal toenemen, de landrenten over alle bebouwde gronden jaarlijks meer zullen opbrengen, terwijl uit den verkoop der koffijtuinen, met daarbij behoorende etablissementen, pakhuizen, enz. alle millioenen, nog noodig voor spoorwegen, waterwerken, enz. zouden kunnen worden gevonden, en aanzienlijke uitgaven zullen worden bespaard.

Maar wat meer zegt, het gouvernement behoudt de beschikking over de heerediensten der bevolking, millioenen van handen, die over geheel Java cirka 500,000 heeredienstpligtigen per dag bedragen.

Deze heerediensten, die alsdan door het gouvernement niet meer kunnen worden benuttigd, moeten afkoopbaar worden gesteld, zoowel in het belang van het batig slot, dat daarin een ekwivalent zal vinden voor het geheele jaarlijksche bedrag der onzekere koffijoogsten, alsook, omdat de verkoop van koffijtuinen en woeste gronden zeer weinig zal opbrengen, zoolang het gouvernement zich de willekeurige beschikking over de diensten der bevolking voorbehoudt, en daardoor de partikuliere industrie in de onmogelijkheid brengt, zich de noodige werkkrachten aan te schaffen, die dus, geheel aan banden gelegd, zich met geene mogelijkheid zal kunnen ontwikkelen en uitbreiden. *Ook het bezwaar der kontraktanten tegen de suikerregeling van den minister van koloniën zou van zelf vervallen, door de afkoopbaarstelling der heerediensten.* Vrijstelling of vermindering daarvan te

verleenen zonder ekwivalent zou onhandig zijn, en een onnoodig direkt verlies voor de schatkist. Het zou den Javaan nopen den tijd, dien hij overhoudt, in ledigheid door te brengen in stede van dien aan den vrijen arbeid te verhuren, een doel dat men moet trachten te bereiken, en waarom het passenstelsel werd afgeschaft.

Op deze wijze zal het gouvernement door uitgifte van woeste gronden, verkoop van koffijtuinen en afkoop van heerediensten, aan vaste inkomsten ruim schadeloos worden gesteld voor de onzekere inkomsten der jaarlijksche koffij- en suikeroogsten, en geene nieuwe suikerregeling behoeven te maken. Verponding en andere belastingen en verpachtingen zullen toenemen, fiktieve regten in wezenlijke inkomsten veranderen en aangroeijen, naarmate de toenemende welvaart en produktie verhoogd zullen worden door den grooten aanwas en omzet van belangrijke kapitalen, die op Java noodwendig zullen worden aangevoerd.

En hiermede gelooven wij voldoende te hebben aangetoond, dat het gouvernement niet alleen het regt heeft zijne koffijtuinen te verkoopen; maar, van dat regt gebruik makende, eene weldaad aan de bevolking zou bewijzen door haar te ontheffen van een drukkenden last. Het gevolg daarvan zou zijn, een batig saldo berustende op de welvaart van het algemeen, eene vermeerdering van produktie, die de hoogst gespannen verwachting zal overtreffen, en niet dan gunstig terug werken op den handel, de scheepvaart en industrie van moederland en kolonie. *)

's Hage, 1 Maart 1864. W. VAN PREHN.

*) Zie de „Suikerproduktie van verschillende landen" voorkomende in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaarg. 1864, Februarij-nommer, pag. 174.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 26 FEBRUARIJ 1864.

Bespreking van de heeredienstpligtigheid.

Voorzitter: de heer G. de Serière.

De *Voorzitter*. Tot mijn leedwezen moet ik aan de vergadering mededeelen dat de heer van der Linden door ongesteldheid verhinderd wordt heden avond tegenwoordig te zijn. Mij was de keuze gelaten òf den heer van der Linden te noodzaken zich aan het gure en koude weder bloot te stellen òf mij met de leiding der vergadering te belasten. Ik heb het laatste gekozen en neem dus de zoo moeijelijke taak van voorzitter andermaal op mij.

De *Voorzitter* deelt mede dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen de heeren C. T. Stork te Oldenzaal en A. S. Fransen van de Putte te 's Gravenhage.

Aan de orde is het eerste onderwerp van het konvokatie-biljet: *de heeredienstpligtigheid.*

De *Voorzitter*. Voor eene geregelde orde onzer beraadslaging is het, geloof ik, wenschelijk dat dit onderwerp worde gesplitst en dat wij achtereenvolgens in overweging nemen: 1°. de heerediensten ten behoeve van den staat; 2°. de heerediensten ten behoeve der hoofden; 3°. de heerediensten ten behoeve der dessa. In de eerste plaats open ik dus de diskussie over de heerediensten ten behoeve van den staat.

De heer *Godon*. Ofschoon ik anders niet gewoon ben mij in de debatten in dit genootschap te mengen, omdat niemand beter dan ik overtuigd is dat het talent van spreken mij ontbreekt, zoo meen ik evenwel thans met die gewoonte te moeten breken, aangezien ik geloof te mogen

zeggen, dat ik omtrent de kwestie der heerediensten uit ondervinding en met kennis van zaken kan spreken. Ik plaats mij evenwel bij de beoordeeling dier kwestie op een geheel onzijdig standpunt en zal mij volstrekt niet storen aan de kwalifikatie van Jakobijnen, die men hen toedicht die aan de heeredienstpligtigheid willen tornen. Ik geloof evenwel dat men geheel ten onregte aan de voorstanders van de afschaffing der heerediensten den naam van Jakobijnen heeft gegeven. Zij toch waren het niet die in Frankrijk de heerediensten afschaften; want ik vind in eene ordonnancie van Turgot van 1776, dat deze in overweging gaf de heeredienstpligtigheid af te schaffen. Het parlement had daartegen evenwel bedenkingen. Het meende dat juist de heeredienstpligtigheid eene grens daarstelde tusschen de gegoede en de mindere klasse in Frankrijk. Echter waren toen reeds de heerediensten door de publieke opinie in Frankrijk veroordeeld. Daarom werd, vóór de revolutie van 1789, in het Gouvernement van Berry, een onderzoek ingesteld naar hetgeen in heeredienst werd volbragt en de finantiëele resultaten, die daardoor werden verkregen. Toen de arbeid, in heeredienst verrigt, tot geldswaarde werd herleid, bleek het dat jaarlijks 624,000 livres aan de wegen werden ten koste gelegd, terwijl uit eene begrooting, wanneer die arbeid in dagloon werd verrigt, bleek dat voor het onderhoud der wegen jaarlijks slechts 240,000 livres zou worden gevorderd. De heerediensten werden nu afgeschaft en vervangen door een hoofdgeld.

Ik heb ook nog nooit iemand ontmoet, die de heerediensten verdedigde. Wel heb ik nu en dan gehoord: als men de heerediensten afschaft, waar zal het dan heen met het batig slot en het prestige der hoofden? Wat het eerste punt betreft, het batig slot, veroorloof ik mij de woorden aan te halen van den heer Rochussen, dien men voorzeker niet onder de Jakobijnen zal rangschikken. Deze wijst in eene bijlage tot zijn geschrift: Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië, op de verspilling van arbeidskrachten, die vroeger plaats had bij den aanleg van waterwerken. Hij zegt daaromtrent: „zoo in heeredienst daaraan te koste gelegde dagdiensten en door heeredienst geleverde bouwstoffen tot cijfers te herleiden waren, zou dit verbazing wekken wegens de duurte van den zoogenaamden kosteloozen arbeid aan die werken besteed."

Wat nu de heerediensten zelve betreft, vermeldt het Verslag van den staat der koloniën over 1859, dat de gouverneur van Sumatra's Westkust er op wijst dat de inlandsche bevolking daar weinig dwangarbeid te verrigten heeft, en dat hetgeen gedwongen geschiedt niet zoo veel beteekent. Hij zegt evenwel ook, hetgeen men op Java wel bijzonder ter harte behoorde te nemen: alle heerediensten, hoe weinig drukkend ook, hebben uit haren aard, en wel voornamelijk ten gevolge van de daarmede gepaard gaande ongelijkmatige verdeeling, bezwaren; zoo ook hier." Toen ik in 1856 adsistent resident van Mandaheling was, heb ik het voorstel gedaan om alle heerediensten in die afdeeling af te schaffen. Dit voorstel deed ik ergezeld gaan van eene nota, waarin ik onder anderen het volgende te kennen gaf: „Geene voldoende bescherming kan aan de inlandsche bevolking

tegen de willekeur harer hoofden verleend worden, of zij moet worden voorafgegaan door het verbod, dat geen gedwongen diensten van de bevolking door hare hoofden zullen mogen worden gevorderd. De bezwaren, welke aan eene voortdurende ontwikkeling van de verpligte kultures en van den vrijen arbeid in den weg staan, zijn de verpligte diensten door de bevolking te verrigten ten behoeve harer hoofden en ten behoeve van het gouvernement. Dat de heerediensten in het oog van den inlander een ondragelijke last zijn, is niet te verwonderen; de geringe man is immers daardoor nimmer meester van zijn tijd; dikwerf gebeurt het, dat hij vrouw of kind, vader of moeder verpligt is te huis ziek of hulpeloos achter te laten, terwijl hij uren ver wordt gezonden om een niet beloonden arbeid te verrigten."

Dikwijls worden ook de heerediensten gebruikt tot bereiking van andere doeleinden. Wanneer een inlander eene mooije vrouw heeft, die de aandacht trekt van een zoon of neef van het inlandsch hoofd, en wanneer die man hem in den weg zit, wordt de ondergeschikte inlander 30 of 40 palen ver weggezonden. En ofschoon de man ten volle overtuigd is dat dit met een bepaald doel geschiedt om door zijne afwezigheid de handen ruim te hebben, is hij niet in staat zich er tegen te verzetten. De inlander is in het algemeen zeer tegen die verre togten gestemd, die hem lang afwezig doen zijn en hem noodzaken vrouw en kinderen alleen te laten. Ten einde daaraan, zooveel ik kon, te gemoet te komen, liet ik voor de koffijkultuur in de Battalanden op onderscheidene plaatsen kleine pakhuizen oprigten, waar het koffijprodukt kon worden afgeleverd.

„In Europa — zeide ik verder in de zoo even aangehaalde nota — was het vroeger, zoo lang de wegen door middel van verpligte diensten werden onderhouden, niet anders gesteld. De boer was in sommige streken 151 dagen van het jaar aan het onderhoud van de wegen werkzaam. De arbeider was ook daar afkeerig van den arbeid zonder loon, hij was traag, en die traagheid bragt hij zelfs over wanneer hij zijne eigene velden bewerkte. Intusschen bleven de wegen slecht, en meermalen deed het verschijnsel zich voor, dat, ten gevolge van de moeijelijke gemeenschap, op plaatsen slechts 12 of 14 uren onderling verwijderd, de graanprijzen 200 pCt. verschilden. Nu nog pas een tiental jaren geleden schrijft Xavier Marmier, in zijne reis naar de Nijl, omtrent het kostelooze onderhoud der wegen in Hongarije: „„Ik zag 400 boeren aan den weg werken en ben verzekerd dat 50 bezoldigde arbeiders in denzelfden tijd meer en beter werk zouden hebben verrigt."" Dit is volkomen juist. Ook mijne ondervinding is, dat al wat in heeredienst wordt verrigt, oneindig duurder is dan hetgeen in dagloon wordt volbragt. Het is zoo gemakkelijk om menschen op te roepen en die ongekontroleerd in heeredienst te laten werken, veel gemakkelijker dan den verrigten arbeid op dag- of weeklijst te moeten verantwoorden. De heer van Swieten zegt in zijne bekende memorie (zie bladz. 156 van het T. v. N. Ind. Jaargang 1863) dat de bevolking van de voornaamste landschappen der Battalanden in ontwikkeling

zijn. Ik geloof dit ook, maar ik geloof tevens dat dit grootendeels het gevolg is van vermindering der heeredienstpligtigheid. Mijn streven is altijd geweest om de bevolking werk te verschaffen, maar tevens om dien arbeid voor haar zoo produktief mogelijk te doen zijn. En wanneer ik nu zie dat op het tijdstip, dat ik het bestuur der afdeeling Mandaheling nederlegde, het gouvernement $3^{1}/_{2}$ ton meer inkomsten van die afdeeling genoot en de bevolking jaarlijks 2 ton meer verdiende, terwijl ze minder behoefde te werken, dan geloof ik te mogen zeggen dat deze uitkomst alleen verkregen werd door de wijze, waarop men den arbeid regelde.

Men zegt nu welligt: dit heeft wel betrekking op Sumatra, maar niet op Java. Ik geloof gaarne dat de Javaan gedwee is, maar of hij gedweeër is dan de Mandahelinger, betwijfel ik. Het inlandsch hoofd maakte dan ook in de Battalanden een groot gebruik van die gedweeheid en gehoorzaamheid. Ik wijs hierbij o. a. op hetgeen mijn voorganger, een man met een helder verstand, in 1845 omtrent den toestand der bevolking verklaarde. Hij zeide: „Al wie deze bevolking behoorlijk gadeslaat, komt spoedig tot de overtuiging, dat de Mandahelinger, even als de andere Battas, ter naauwernood wil werken om te eten, en dat hij overigens tot geen arbeid is te bewegen, dan door vrees of dwang; dat bij gevolg elk denkbeeld, om, al ware het door de ligtste inspanning, zijne welvaart te verhoogen, aan zijne organisatie vreemd is. Van daar, dat hier nooit eenig handwerk voor geld is uitgeoefend; van daar, dat het werkloon hier eene onbekende zaak is, en dat zelfs het magtigste hoofd zich geen enkel huurling kan aanschaffen, maar immer zijne magt, in stede van geld, moet aanwenden, wanneer hij den handenarbeid van anderen dan slaven noodig heeft." Er wordt hier van slaven gesproken. Die bestaan nog in Mandaheling. Een Mandahelinger kan zich geene maatschappij voorstellen zonder slaven, evenmin als de voorstanders der heerediensten zich Java kunnen denken zonder heerediensten. Ik heb mij die voorstelling nooit gemaakt. Ik heb altijd gedacht dat er ook onder de inlandsche bevolking eene klasse van personen zou gevonden worden, die gaarne tegen loon wilde werken. De ondervinding heeft bewezen dat die voorstelling juist was, want in de afdeeling Mandaheling, toen ik daar aan het hoofd van het bestuur was geplaatst, had ik dagelijks 300 vrijwillige arbeiders voor de werkzaamheden in de steenbakkerijen, voor het onderhoud van sommige wegen als anderzins. Ik wenschte dat het onderhoud van alle wegen in vrijwilligen arbeid zou plaats hebben, maar de heer van Swieten meende dat dit in strijd was met artikel 57 van het regerings-reglement.

Door vermindering van de heerediensten wenschte ik vooral den minderen man te beschermen tegenover zijne hoofden. Het voornaamste inlandsch hoofd in mijne residentie had zich zeer veel gezag aangematigd, zoodat algemeen werd beweerd dat de adsistent-resident niets te zeggen had. Ik heb evenwel dat hoofd doen begrijpen dat hij billijk moest zijn tegenover zijne onderdanen en vooral heb ik de knevelarijen, waaronder de bevolking gebukt ging, voor een groot deel doen ophouden. En die knevelarijen en willekeurige handelingen waren niet gering. Het was bijv. den geringen

man niet geoorloofd een huis te bouwen gelijk hij verkoos. Dat huis moest van bamboe opgetrokken en het geraamte uit ruw en ongekapt hout met idjoe-tòuw te zamen gehouden zijn. Het was den geringen man ook niet geoorloofd en zelfs op straffe verboden, lakensche of zijden stoffen te dragen, ja de tirannij ging zoo verre, dat het zijne vrouw, dochter of moeder verboden was, een sarong te dragen die verder reikte dan de knie. Alleen de vrouwen van hoofden mogten langere kleeden dragen. De vreemde handelaar mogt geene lijnwaden verkoopen op de bazaars. De kleine man was verpligt zich die aan te schaffen in de winkels der handelaren, die in den omtrek der bazaars woonden en met het kapitaal der hoofden handel dreven. Dit waren misbruiken die bestonden en waaraan de kleine man zich onderwierp.

Wat nu betreft eene algeheele afschaffing van de heerediensten ten behoeve van het gouvernement, zoo heeft de ondervinding mij geleerd, dat het onderhoud in vrijwilligen arbeid van een lengteweg, per Sumatrasche paal kost *f* 300.— In die verhouding zou het onderhoud van een Javaansche paal, die het viervijfde is van een Sumatrasche paal, kosten *f* 240.— Deze som geeft aan de bevolking eene voldoende belooning. Ik weet niet juist hoeveel palen weg op Java zijn, maar ik wil dit schatten op 4000 palen, en dan zou dit in het geheel eene uitgaaf vorderen van nog geen millioen. Voor het onderhoud zouden dan benoodigd zijn 10000 man. Ik heb in Mandaheling wegen in vrijwilligen arbeid onderhouden. Ik liet hier en daar kleine kampongs oprigten. De arbeiders kwamen er heen en plaatsten zich onder het toezigt, dat zij zichzelven kozen. Later gaf de generaal van Swieten zijne hooge tevredenheid te kennen over den toestand der wegen in Mandaheling. Wanneer op Sumatra de wegen in vrijwilligen arbeid kunnen worden onderhouden, waarom kan dit ook niet elders geschieden? Bij mijne komst in Mandaheling zag ik altijd, wanneer ik uitging, de bevolking bezig met het schoonhouden van den weg. Ik zeide dat dit niet meer noodig was en alleen mogt geschieden wanneer ik het gelastte. Ik zie niet in dat het prestige bevorderd wordt door steeds den ouden weg te blijven volgen. In een katoenen jasje vertoonde ik mij overal, en wanneer de inlander de met gezag bekleede personen dikwijls ziet, is hij overtuigd dat men zich met zijne belangen bezig houdt. Dit geeft prestige

Als slotsom verklaar ik dus, dat ik ben voor, zoo niet geheele dan gedeeltelijke afschaffing van de heerediensten en ook, — want dit is het onderwerp dat wij op dit oogenblik meer bepaaldelijk behandelen — de heerediensten ten behoeve van den staat.

De heer *Millard.* Ik vereenig mij met hetgeen door den heer Godon is in het midden gebragt. Ik sta evenwel voor de geheele afschaffing van de heerediensten, omdat men door eene gedeeltelijke afschaffing het gewenschte doel niet zal bereiken. Door eene geheele afschaffing van de heerediensten ten behoeve van het gouvernement zal bovendien de staat geene zeer buitengewone uitgaven te doen hebben. Het gouvernement vergoedt nu reeds

tot zekere hoogte de door de bevolking gepresteerde diensten. Bepaalt men zich evenwel bij eene gedeeltelijke afschaffing, dan blijven dezelfde bezwaren, die thans bestaan, voortduren, omdat voornamelijk de misbruiken, die het gevolg zijn van het bestaan der heerediensten, voor de bevolking het drukkendste zijn. Juist die misbruiken zijn het grootste kwaad. Ik wil op een voorbeeld wijzen. Uit de stukken, die betrekking hebben op het onderzoek omtrent den stand der suikerkultuur, blijkt, dat niet alleen zij, die aandeel hebben in het gemeentebezit en tot het presteren van kultuurdiensten verpligt zijn, worden opgeroepen, maar dat door een veel grooter getal personen heerediensten worden verrigt. — Een ander voorbeeld. De hoofden genieten een traktement van *f* 40.— of *f* 50.—. Daarvan kunnen zij niet alleen niet bestaan, maar zij zijn bovendien altijd met veel werk overladen. Ik heb dan ook meermalen distrikshoofden ontmoet, die een aantal zoogenaamde schrijvers in dienst hadden. Die menschen ontvingen voor dien arbeid niets. Het ging door onder den naam van heerediensten. Dit zijn allen misbruiken, die het grootste kwaad zijn en daarom kan eene partiëele afschaffing niets baten, want die misbruiken worden daarmede niet opgeheven. De ondervinding leert het óok. Het regerings-reglement spreekt in art. 57 van eene trapsgewijze vermindering der heerediensten. En wat heeft het gebaat? De misbruiken zijn waarlijk niet verminderd.

De heer *Godon.* Wordt op Java voor het onderhoud der wegen door het gouvernement betaald?

De heer *Millard.* Voor den grooten weg is soms door het gouvernement iets te goed gedaan, maar niet in den regel en nimmer voor de binnenwegen. Dientengevolge worden deze laatste veelal verwaarloosd. Vroeger moesten ook alle materialen kosteloos door het gouvernement verstrekt worden. Tegenwoordig worden de materialen door het gouvernement betaald.

De heer *Bachiene.* Een paar vragen. De heer Godon seide zoo even dat, naar zijn inzien, het onderhoud der wegen op Java *f* 240.— per paal zou kosten. Wanneer nu het gouvernement (zooals men beöogt) dat onderhoud geheel voor zijne rekening neemt, zou het dan niet van de tegenwoordige heeredienstpligtigen, die daardoor van een last ontheven zouden zijn, als ekwivalent eene belasting kunnen heffen?
Eene tweede vraag. Ik meen ergens gelezen te hebben dat bij een besluit — ik geloof — van 1861 als proef de heerediensten aan wegen en bruggen afkoopbaar zijn gesteld. Hoe heeft die proef gewerkt en is zij gelukt?

De heer *Godon.* Op Sumatra is zoodanige proef genomen. In een stuk van den minister van koloniën aan de staten-generaal, ik herinner mij niet regt bij welke gelegenheid het werd ingediend, wordt verklaard dat die proef mislukt is. Van den generaal van Swieten heb ik vernomen dat dit eene vergissing was. De proef was niet mislukt, maar men heeft er, om welke redenen is onbekend, geen verder gevolg aan gegeven.

De heer *van Lier*. Wanneer ik in deze vergadering het woord voer over onderwerpen, die zoo diep ingrijpen in de indische maatschappij, welke mij slechts uit de boeken bekend is, dan herinner ik u, mijne heeren, onze oude zinspreuk: onderzoek léidt tot waarheid. Vergis ik mij, in ons midden zijn zoovele mannen van de praktijk, dat zij mij wel zullen willen teregt wijzen.

Ik meen uit hetgeen ik opgespoord heb, een antwoord aan ons hooggeacht medelid, den heer Bachiene, te kunnen geven, door eenigzins beter een punt in het licht te stellen, dat de heer Godon heeft aangeroerd. Uit het regeringsverslag van 1858, blz. 18 (officiëele uitgave), blijkt, dat bij eene ordonnancie van den gouverneur-generaal van Ned. Indië van 2 Junij (Ind. Staatsblad n°. 66) bepaald is, dat de dienstpligtige bevolking van Padang de vrije keus werd gelaten om de verpligte werkzaamheden aan bruggen, wegen en waterleidingen te voldoen in geld, tegen *f* 4.— 's jaars per hoofd, bestemd om daglooners te huren, die den bedoelden arbeid verrigten.

Hier werd dus eene proef genomen om de heeredienstpligtigheid ten behoeve van den staat te doen afkoopen in geld. De staat kan dus wel een ekwivalent in geld bedingen.

Eene andere proef, op Sumatra genomen, vind ik vermeld in het verslag over 1859, blz. 21. Daar leest men: „In het begin van 1859 is door de hoofden en bevolking van het distrikt Lintou en Boea (Padangsche bovenlanden), in overeenstemming met den kontroleur aldaar, eene proef genomen om, in stede van persoonlijken arbeid, een vast getal bezoldigde werklieden tot het verrigten van de noodige werkzaamheden aan wegen en bruggen in dienst te stellen, waartoe eene opbrengst van 20 cents 's maands of *f* 2.40 's jaars door iederen werkbaren man gebleken is ruim voldoende te zijn."

Nu is een cijfer van opbrengst van *f* 4.—, voor Padang, en *f* 2.40 voor de bovenlanden nog al verschillend. Ook hier zie ik evenwel persoonlijke diensten door eene opbrengst in geld vervangen. Maar welke was de aanvankelijke uitkomst? Men spreekt steeds van het prestige van het gezag en dat dit in Indië moet gehandhaafd worden, ook door het handhaven van de heeredienstpligtigheid ten behoeve van de hoofden. Wie den moed heeft te wijzen op de misbruiken, die uit verpligten arbeid zonder loon voor de hoofden voortvloeijen, heet een Jacobijn. Welnu, het verslag zegt ons: „*Hoofden* en bevolking zijn (in Lintou en Boea) met deze regeling, die geheel van huishoudelijken aard is, *zeer ingenomen*," en „zij werkt in aller belang uitmuntend." Het verslag eindigt de beschouwing omtrent de heeredienstpligtigheid op Sumatra's Westkust aldus: „De bovenbedoelde regeling in het distrikt Lintou en Boea kan als remplacering worden aangemerkt. Elders heeft nu en dan individuëele remplacering plaats, maar geheel vrijwillig en buiten bemoeijenis van het bestuur."

Tot mijn leedwezen moet ik hierbij voegen, dat wij reeds in het eerstvolgende regeringsverslag, blz. 23 van dat over 1860, geheel andere be-

rigten lezen. Op Sumatra's Westkust was in den toestand der persoonlijke diensten in 1860 *geene* verandering gekomen. Maar toch was er iets gebeurd. „Alleen kan worden vermeld dat de poging tot regeling (geheel van huishoudelijken aard) in het distrikt Lintou en Boea, die strekte om de heerediensten door een ekwivalent in geld te doen vervangen, niet aan het doel heeft blijven beantwoorden, zoodat men tot het oude stelsel was teruggekeerd." Men heeft daar al zeer spoedig de genomen proef gestaakt. Het is wel vreemd, dat hetgeen in 1859 *uitmuntend* en *in aller belang* werkte tot tevredenheid van hoofden en bevolking, één jaar daarna reeds blijkt onhoudbaar te zijn. Zou men hier ook aan de officiëele waarheid moeten denken?

Maar hoe dit zij, het blijkt uit een en ander, dat men in Indië, bij de regering, het niet onmogelijk acht de heerediensten, aan den staat thans gepresteerd, door opbrengst in geld te vervangen. Te Padang geschiedt dit zoo. En nu ben ik van meening, dat wij de weldaad aan de Indische bevolking moeten bewijzen, daarmede verder voort te gaan.

Op Java zijn de heerediensten drukkend en belemmerend voor alle ontwikkeling. Het is niet mogelijk misbruik te weren; want wat lees ik nog in het regerings-verslag over 1860, op blz. 22, met betrekking tot Java? Dat — eerst thans, nadat het regeringsreglement sedert negen jaren is afgekondigd, — „der regering in overweging is gegeven eene aanvulling van de verklaring (opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad nº. 1145, houdende gestreng verbod tegen levering van materialen, bij wijze van heeredienst), strekkende om de misbruiken te weren, *die dikwijls plaats hebben* (!) wanneer de heeredienstpligtige soms *tientallen palen* van zijne woning wordt te werk gesteld, zonder dat de tijd, tot het afleggen van dien afstand, heen en weder, hem als in heeredienst besteede tijd wordt aangerekend." De misbruiken schijnen onafscheidelijk aan de heerediensten; anders is het onbegrijpelijk dat men *nu* eerst *dit* misbruik tracht tegen te gaan.

Intusschen deelt de Indische regering blijkbaar niet de meening van hen, die beweren, dat de heerediensten in verband staan tot het prestige van het gezag. Ik lees toch in het verslag over 1860, blz. 24, eene opgave van de heerediensten op Celebes. De diensten voor het gouvernement zijn:

a. Het overbrengen van brieven.

b. Het begeleiden van gevangenen.

c. Het waken bij gouvernements-gebouwen.

d. Het daarstellen en onderhouden van passangrahans.

e. Het leveren van materialen en verleenen van koeliedienst voor het daarstellen van sommige gezaghebberswoningen." Dit alles geschiedt zonder betaling.

Vervolgens komt eene opgave van heerediensten, die beloond worden tegen 33 cents daags; die onder *a* tot *e* worden zelden of slechts op enkele plaatsen gevergd.

Maar nu volgen de heerediensten ten behoeve van de hoofden, geheel onbeloonde diensten. De lijst is lang.

a. Het leveren van werkvolk en materialen voor regentswoningen van hout en bamboe;

b. Het bewerken, beplanten en oogsten van de gouvernementsvelden.

c. Het leveren van werkvolk en materialen voor het oprigten van tijdelijke loodsen voor feesten.

d. Het leveren van wachtvolk bij de regentswoningen.

e. Het leveren van menschen om de regenten op hunne dienstreizen te volgen.

f. Het daarstellen en onderhouden van messigiets.

g. Het verleenen van hulp aan de onderhoofden in het opzetten hunner woningen, tegen voeding."

En nu leert het verslag ons verder, dat de Indische regering de diensten ten behoeve der hoofden niet beschouwt als een heiligdom, dat men in het belang van het prestige van het gezag dier hoofden en dus ook van ons gezag, omdat wij de bevolking door hare hoofden regeren, niet mag aanraken, want wij lezen verder: „Van deze diensten was bijzonder drukkend die vermeld onder *e;* wanneer de regenten zich op reis begaven, lieten zij zich door een aantal menschen, soms tot 80 en 100 bedragende, volgen. Deze last is dit jaar veel verligt door de bepaling, dat de regenten zich niet door meer dan twaalf man mogen doen volgen, buitengewone plegtige gelegenheden uitgezonderd."

Voor Java werd bij cirkulaire van 6 September 1859 bevolen, „om te waken tegen overdrijving van de algemeene diensten en om de bijzondere, voor zooveel zulks nog niet geschied is, onder vaste regelen te brengen en zoo mogelijk trapgsgewijze te verminderen."

Dat *zoo mogelijk* ligt niet in den geest van den wetgever. Men heeft hen, die de heerediensten beschouwen als een der grootste belemmeringen voor de ontwikkeling van Indië en als een ramp voor de bevolking, — omdat ik het andere sprekers nazeg, dat daarvan willekeur en misbruik onafscheidelijk zijn, zoodat alleen de afschaffing kan baten, — de Jacobijnenmuts toegereikt. Welnu, onze bondgenooten zijn vrij talrijk. Niemand zal ontkennen, dat wijlen de heer J. C. Baud veel invloed gehad heeft op de zamenstelling van het regeringsreglement. En wat zegt art. 57, dat het onderwerp, waarover wij thans spreken, behandelt? „De verordeningen, die persoonlijke diensten betreffende, worden in elk gewest, om de vijf jaren, door den gouverneur-generaal herzien, met het doel om daarin trapsgewijze de vermindering te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang."

Wanneer men periodiek herziet, en wel met het doel telkens te verminderen, „trapsgewijze", dan zullen de heerediensten eenmaal moeten verdwijnen. In beginsel was de heer Baud dus een Jacobijn.

De heer Pahud is ook een Jacobijn. Bij de diskussie over het regeringsreglement, op 1 Augustus 1854 deelde de heer Sloet tot Oldhuis een lijst van heerediensten mede, ontleend aan een werkje: Beschouwingen omtrent het bestuur van Nederlandsch Indië, naar aanleiding van het verslag over het wetsontwerp tot vaststelling van het regeringsreglement. Die lijst be-

vat dertien soorten, en er zijn er veel meer zeggen mij de deskundigen. Op dienzelfden dag verdedigde de heer Pahud het voorgedragen artikel. Wat zeide hij? „Ik vind mij genoopt eenige woorden te spreken, tot verdediging van het artikel, *niet zoozeer tot verdediging van de heerediensten.* Want ik behoor onder diegenen, die vermindering en, kan het later zijn, afschaffing van de heerediensten verlangen. Maar ik moet verdedigen hetgeen van regeringswege is voorgesteld." In den tegenwoordigen tijd wilde hij echter geene, „*algeheele*" afschaffing, vooral met het oog op de persoonlijke diensten, ten behoeve van de dessa's gepresteerd (en hij beriep zich op den heer van Hoëvell, om de noodzakelijkheid van het behoud van deze soort van diensten te betoogen), omdat algeheele afschaffing stoornis in de indische huishouding zou te weeg brengen.

De heer Rochussen verklaarde — en de heer Pahud zeide hem dit in het regeringsverslag over 1849 na, — dat bij den bouw van vestingwerken „de onwillige koelies met zoo veel meer lust arbeidden, dat men, hen bij taak latende werken, 65 pCt. besparing vond, tegenover het bezigen van verpligte koelies." Mij dunkt, dit is nog al radikaal.

En ook Mr. P. Mijer — alweder een Jacobijn, — bevestigt de goede resultaten van vrijwilligen arbeid tegenover dwang bij s' lands werken; hij bevestigt insgelijks hetgeen in het voorafgaand verslag over 1852 voorkomt, waarin men den vrijwilligen arbeid aan de vestingwerken: „*eene weldaad voor de bevolking*" noemt. In het door hem ingediend regeringsverslag zegt hij: „niets nieuws omtrent dit punt te kunnen mededeelen."

Ik meen dus het regt te hebben om te beweren, dat al deze mannen, de hoofden der zich noemende konservatieve partij, de heerediensten even krachtig als wij in beginsel veroordeelen. Ik neem daarom de vrijheid de Jakobijnenmuts in dit opzigt aan onze politieke tegenstanders over te reiken; wij moeten die deelen. Maar tevens zien wij, dat de Indische regering, hoe langzaam zij ook voortgaat met de uitvoering van art. 57 van het regeringsreglement, hier en daar het beginsel aanneemt van afkoopbaarstelling der heerediensten voor geld. Ik zie er dus geen bezwaar in dat beginsel ruimer toe te passen. Ik geloof dat de heer Bachiene gerust mag aannemen, dat de bevolking voor de afschaffing der heerediensten bereid zal zijn een ekwivalent in geld op te brengen. Maar ik voeg er bij, dat wat de heerediensten ten behoeve van den staat betreft, betaalde arbeid den staat voordeeliger zal uitkomen, zoodat de meerdere uitgaven èn door besparing èn door meerdere opbrengst, ten gevolge van toeneming van welvaart in Indië, zullen opgewogen worden.

De heer *Godon.* De heer Millard heeft gezegd dat eene partiëele herziening niet helpt om de misbruiken weg te nemen. Ik ben geheel van dezelfde meening en heb daarom altijd als beginsel de geheele afschaffing voorgestaan. Waar dit niet mogelijk was, drong ik aan op partiëele afschaffing om dan van jaar tot jaar te kunnen bepalen wat afgeschaft zou kunnen worden. Ieder, die bij het binnenlandsch bestuur in Indië geweest

is, zal geheel en al de verklaring beamen van den minister van koloniën: dat de dessa- en andere hoofden de bloedzuigers zijn van den inlander. Mogt men dan ook de heerediensten afkoopbaar willen stellen en de bevolking door tusschenkomst harer hoofden eene jaarlijksche belasting willen laten betalen, dan is het te voorzien dat de belastingsom, die aan ieder huisgezin zal worden opgelegd, aanmerkelijk zal verhoogd worden wanneer ze eerst door de handen der hoofden moet gaan alvorens het gouvernement die krijgt. Ik heb eens eene rekening gezien van hetgeen een distriktshoofd gedurende 20 of 30 jaren meer van de bevolking had gevorderd dan zij moest opbrengen. Die som was schrikbarend groot.

De heer *Millard*. Om de wenschelijkheid eener geheele afschaffing te meer in het oog te doen springen, wijs ik nog op het volgende. Een industriëel heeft eenige Javanen tot knappe handwerkslieden gevormd. Zij zijn opgeleid bijv. voor het vak van metselaar of voor diensten bij de machinerieën. De industriëel stelt dus de hulp dier personen zeer op prijs. Op zekeren dag komen zij vertellen dat zij zijn opgeroepen voor heerediensten. 't Is zeer moeijelijk te onderzoeken of werkelijk op dat oogenblik die lieden heeredienstpligtig zijn. Wat doet nu de industriëel, om die personen in zijne dienst te houden? Hij zegt: laat de petingi bij mij komen. De petingi komt en de industriëel geeft hem een paar gulden. De petingi gaat weg en de industriëel behoudt zijne werklieden. Maar nu ook worden voor den petingi de heerediensten het middel om zijn zak te vullen. Om dergelijke misbruiken te keeren kan geene partiëele afschaffing baten. De heerediensten voor het gouvernement zijn op zich zelve zoo bezwarend niet. De bevolking komt misschien gemiddeld eens om de veertien dagen op. Al wilde men dien termijn nu uitbreiden tot 20 of meer dagen, wat zou het baten om misbruiken te weren. Zoo lang de heerediensten, al is het in nog zoo geringe mate, bestaan, blijft de weg voor misbruiken open.

De *Voorzitter*. Op het land Tagalwaroe, Kandingsampi en Sumadangan van de heeren Merkus en Robertz werden in 1829, door den toenmaligen administrateur, den heer Fraser, de heerediensten afgeschaft. Er werd op dat land, dat toen gerekend werd 18000 zielen te bevatten, een besluit uitgevaardigd dat niets meer in heeredienst zou verrigt worden, maar alle arbeid zou worden beloond. Wat is het gevolg geweest van dezen maatregel? Dat, nadat die maatregel eenige jaren had gewerkt, het land, dat, toen het gekocht werd 300 hamatten padi opbragt, 900 hamatten produceerde; dat de koffijtuinen en suikervelden na verloop van eenige jaren in pacht opbragten *f* 130,000.— zilver, terwijl het geheele land op publieke vendutie voor *f* 90,000 half zilver en half koper was gekocht. De produktie was in het algemeen verdriedubbeld. Dit waren de voordeelen, die de eigenaar van zijn maatregel inoogste. Ik geloof dus ook dat, wanneer de heerediensten op groote schaal werden afgeschaft, het

gouvernement daarvan de zegeningen zou ondervinden. Men zou allerwege de nijverheid zich zien ontwikkelen.

De heer *von Oven*. Ik stem geheel toe dat de heerediensten op zich zelve niet zoo bezwarend zijn voor de bevolking. Het onderhoud van wegen en bruggen, het betrekken van wachten als anderzins zal de bevolking niet zoo bovenmate drukken. In den oosthoek zijn de heerediensten nog minder dan in andere streken van Java. De posterijen zijn daar in handen van partikulieren en worden jaarlijks verpacht. Ook de wegen en bruggen worden daar niet meer in heeredienst onderhouden. Al moge nu die diensten niet drukkend zijn, zoo is toch de intrekking wenschelijk, omdat de Javaan daardoor de beschikking zal erlangen over al den beschikbaren tijd en omdat die intrekking het zekere middel is tot het te keer gaan van de misbruiken der hoofden. Door de heerediensten is de bevolking geheel aan de willekeur der hoofden overgeleverd. De Javaan weet nooit met zekerheid wanneer hij over zijn tijd kan beschikken. Het gevolg daarvan is dat hij zich niet op den vrijen arbeid kan toeleggen, want als hij heden werken kan, wordt hij misschien morgen van den arbeid afgeroepen. De heerediensten zijn dus de grootste belemmering voor eene ontwikkeling der vrije industrie.

De heer *Bekking*. Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik ook gestemd ben voor eene afschaffing der heerediensten, niet zoo zeer om den druk der diensten, die het gouvernement heeft van de bevolking te vorderen, maar om de schromelijke misbruiken en de nadeelen eener buitensporige verspilling van werkkrachten, die aan de heerediensten onafscheidelijk verbonden zijn. Zoo lang dan ook op Java heerediensten, al is het zelfs in geringe mate, bestaan, de misbruiken zullen daarnevens staan. Kontrole is hier teneenenmale onmogelijk.

Sprekende van de heerediensten gewaagt men gewoonlijk van een stelsel. Ik heb evenwel zelden dat woord stelsel slechter zien bezigen dan ten opzigte van de heerediensten. En is daarin toch niets, dat naar stelselmatigheid zweemt. Ieder europeesch ambtenaar en ieder inlandsch hoofd heeft het regt ten allen tijde en geheel naar zijn goedvinden en ongekontroleerd te beschikken over de werkkrachten van de bevolking. Dit regt, dat aan zoo velen is toegestaan, maakt dat in de Indische maatschappij als het ware niets meer bestaat of het heeft meer of min verband met de heerediensten. Overal grijpen zij in en treden den Javaan tegen, belemmerende zijn doen en laten, verstorende den arbeid, dien hij geneigd zou zijn te verrigten. Men was reeds jaren geleden van den druk en de nadeelen der heerediensten overtuigd. Het Engelsch tusschenbestuur vaardigde het besluit uit dat de heerediensten zouden worden afgeschaft. Toen was dus reeds het besef levendig, dat men die diensten moest afschaffen. Ook nu nog kan men daarop voorzeker niet genoeg aandringen, maar ik wensch er tevens ook de aandacht op te vestigen, dat men zonder algeheele afschaffing zijn doel niet zal bereiken. Met eene partiëele afschaffing zullen

toch altijd nog de misbruiken in gelijke mate als thans blijven bestaan, ja zelfs zou door eene partiëele afschaffing de mogelijkheid voor misbruiken nog uitgebreid worden, omdat door het ontlasten der bevolking van een deel der pligten, die zij voor het gouvernement moet vervullen, de hoofden nog meer gelegenheid zouden erlangen om ten hunnen behoeve over de arbeidskrachten der bevolking te beschikken. Ik geloof dus dat eene algeheele afschaffing de eenige weg is om de bestaande misbruiken te keeren en de nadeelen te vermijden, die van den tegenwoordigen toestand het gevolg zijn. Mogt die afschaffing, zoo als ik verwacht, op de financiën van het gouvernement nadeelig werken, misschien ware daarin te voorzien, door als ekwivalent het beginsel van afkoopbaarheid aan te nemen.

De heer *Godon.* Ik geloof dat de indirekte voordeelen, die het gevolg zullen zijn der afschaffing, zoo groot zullen wezen, dat daarin een voldoend ekwivalent gevonden zal worden.

De heer *von Oven.* Afkoopbaarheid der heerediensten zal, geloof ik, niet tot het beoogde doel leiden, want men loopt alligt gevaar dat dan de diensten, die afgekocht zijn, zullen verrigt moeten worden door hen, die niet afkochten, boven en behalve de diensten, die zij reeds gehouden waren te presteren.

De heer *Bekking.* Ik geloof niet dat, wanneer het gouvernement de afkoopbaarheid als beginsel aanneemt, de afgekochte diensten zullen mogen worden overgedragen op dat deel der bevolking dat dienstpligtig blijft. Dergelijke onbillijkheid mag niet mogelijk geacht worden. De afgekochte diensten moeten tegen voldoende betaling in vrijen arbeid worden verrigt.

De heer *Millard.* Het denkbeeld van afkoopbaarheid zal in de praktijk moeijelijk toegegepast kunnen worden ten gevolge van de weinige kontrole, die het gouvernement in de binnenlanden bezit. Wanneer ieder individu in eene dessa met name bij het europeesche bestuur bekend ware, zou men kunnen zeggen: deze persoon heeft zijne diensten afgekocht en is dus vrij. Maar dit is het geval niet. Op de staten, die opgemaakt worden, komt een massa namen voor, die het bestuur niet kent, zoodat het moeijelijk zou zijn om te zeggen: deze persoon heeft zich vrijgekocht en daarom moet hij een vrijbrief hebben. Bovendien zou ik ook uit een financiëel oogpunt de afkoopbaarheid een verkeerd denkbeeld achten. Waar toch zou het geld blijven? Misschien grootendeels in den zak der hoofden. Het beginsel van afkoopbaarheid is alleen voor de bevolking onderling toepasselijk. Zoo koopen bijv. de visschers van Pekalongan, die veel waarde hechten aan den vrijen tijd om gelegenheid tot visschen te hebben, onderling de verpligte diensten af. Maar dan weet de bevolking, die zelve de schikking maakt, zeer goed wie moet uitkomen en wie niet meer dienstpligtig is.

De heer *Bekking*. Ik kan de bezwaren van den heer Millard niet deelen. Gesteld dat het gouvernement aanneemt om tegen een bepaalde som de heerediensten afkoopbaar te stellen, dan zal dit genoeg onder de bevolking bekend worden om de mogelijkheid te ontnemen, dat personen, die afgekocht hebben, toch worden opgeroepen, en dat zij meer zullen betalen dan zij verschuldigd zijn. Ik geloof dat het moeijelijk zou vallen om van den Javaan meer te vorderen dan hij schuldig is.

De heer *Millard*. Mij dunkt dat de inning der landrente een krachtig bewijs is voor het tegendeel. De bevolking brengt daarvoor meer op dan zij verschuldigd is.

De heer *Bekking*. De landrente wordt dessagewijze omgeslagen en daarna door de hoofden de bijdrage voor ieder ingezeten bepaald. Anders zou het zijn wanneer iemand, die zich vrij heeft gekocht, een personeel bewijs ontvangt dat hij het verschuldigde betaald heeft. Dat bewijs zou een vrijbrief zijn.

De heer *Millard*. Laten wij ons in den werkelijken toestand verplaatsen. De inlander meldt zich aan om af te koopen; hij betaalt zoo veel; het dessahoofd neemt het geld aan. Maar nu heet het dat er buitengewone werkzaamheden te verrigten zijn. Het dessahoofd roept nu ook hen op die hunne diensten hebben afgekocht. En al weten zij dat zij geene diensten behoeven te presteren, het zal niet baten. De Javaan weet dat hij slechts één dag van de zeven dagen kan worden opgeroepen, en toch moet hij meer dagen in heeredienst arbeiden.

De heer *Bekking*. Dat misbruik zou mogelijk blijven; ik erken het, maar het zou voor ieder Javaan, die zich van die verpligting had vrij gekocht dan ook duidelijk zijn dat dit een misbruik is. Eene strafbedreiging daartegen zou voldoende zijn om ieder Javaan te doen beseffen dat hij zich daarover zou kunnen bezwaren. Nu is de grens geheel onbepaald.

De heer *van Soest*. Ik heb met uitstekend genoegen deze diskussie gevolgd. Zij heeft bij mij eene aangename illusie opgewekt. Bij de onophoudelijke diskussiën over art. 56 van het regerings-reglement heb ik het steeds betreurd, dat men zoo uitsluitend het oog op dat artikel vestigde en daardoor voorbijzag de vele belangrijke punten, die in andere artikelen van het reglement voorkomen. Men schijnt nu, althans in dit genootschap, een stap verder te willen zetten. Wij bespreken tot heden avond een onderwerp dat in art. 57 van het reglement behandeld wordt; de heerediensten.

Men moet het betreuren, dat ook op dit punt aan de wet geene getrouwe uitvoering is gegeven. Art. 57 bepaalt, dat er om de vijf jaren gewestelijk eene herziening der heerediensten moet plaats hebben, met het doel om daarin vermindering te brengen. Er zijn bijna tien jaren na de afkondiging van het reglement verloopen en de eerste herziening voor sommige

gewesten laat nog steeds op zich wachten. Voor de meeste residentiën op Java zijn pogingen aangewend om eene eerste herziening tot stand te brengen, maar die pogingen zijn gestuit op verschillende bezwaren, op dit bezwaar voornamelijk, dat, wanneer het slechts vermindering, niet algeheele afschaffing van heerediensten geldt, men niet regt weet hoe tot eene praktische oplossing van vele bezwaren te geraken. De regering heeft evenwel getracht iets te doen. Het jongste regeringsverslag deelt daaromtrent eenige bijzonderheden mede, die hierop neêrkomen. Als algemeene maatregel is aangenomen dat de kostelooze levering van materialen van de bevolking niet meer mag gevergd worden. Er zijn werken, die thans in verpligte dienst worden uitgevoerd, maar waarvan de uitvoering niet geacht mag worden op de bevolking te moeten rusten. Ook die diensten worden tegenwoordig tegen loon verrigt en wel tegen een loon, evenredig aan dat hetwelk bij vrijwilligen arbeid wordt verdiend. Eindelijk heerediensten, die zoogenaamd als belasting op de bevolking zouden drukken, maar die daarom toch niet geheel onbeloond verrigt worden, voor welke het gouvernement, uit *kassian*, nog eenige duiten per dag en per man over heeft. Een belangrijke stap is daardoor voorwaarts gezet, in dien zin namelijk, dat de regering zelve erkent dat de heerediensten, die zoogenaamd als belasting kunnen geëischt worden, niet geheel onbeloond mogen blijven.

Door thans nog rijkswerken in heeredienst te doen verrigten, maakt, geloof ik, de souverein een slechte rekening. Wanneer het gouvernement mogt besluiten om de rijkswerken, die thans in heeredienst worden volbragt, te doen verrigten door goed beloonde arbeiders, het zou daarbij zelf voordeel vinden. Ik denk dus volstrekt niet aan eene afkoopbaarstelling der heerediensten. Waarom zou men zich niet kunnen vergenoegen door aan den eenen kant een goed stelsel van arbeid te bevorderen en aan de andere zijde te denken aan vermeerdering van de inkomsten van den souverein, door middelen, die, zonder de bevolking zwaar te drukken, echter den souverein baten schenken? Ik geloof inderdaad dat het gouvernement met gerustheid, zonder gevaar voor financiëele nadeelen, kan overgaan tot afschaffing van deze soort van heerediensten, waarover wij thans spreken. Het is evenwel noodig, dat wij dit denkbeeld meer algemeen ingang trachten te doen vinden, want al moge de regering zelve van de wenschelijkheid der afschaffing overtuigd zijn, te verwachten is het niet dat, zonder dat eene krachtige publieke meening over die zaak opgaat, het gouvernement tot het uitvoeren van dien algemeen gewenschten maatregel zal kunnen overgaan. Ik heb mij dus zeer verblijd dat dit onderwerp in het genootschap is ter sprake gebragt.

De heer *Millard*. Bij de beoordeeling van de kwestie der heerediensten moeten wij wel in het oog houden het standpunt, dat het gouvernement zich kiest. Het gouvernement wenscht de heerediensten te betalen, maar het wenscht tevens de magt in handen te houden om de heerediensten tegen betaling van de bevolking te vorderen. Men beroept zich tot verdediging van

dit denkbeeld op onze gemeentewet, waarin gezegd wordt dat de gemeenteraad het regt heeft om diensten van de ingezetenen te vorderen, daar niet altijd gelegenheid bestaat tegen betaling die diensten vrijwillig te doen verrigten. Het feit dus dat het gouvernement de heerediensten betaalt is geen argument voor de afschaffing. In de Vorstenlanden heeft de landhuurder ook het regt de bevolking tegen betaling van haren arbeid te doen uitkomen. In Frankrijk bestaat ook nog onder den naam van prestations (de vroegere corvées), het regt om de ingezetenen op te roepen voor de kommunale wegen. De bepaling is, meen ik, wel eene doode letter, maar zij bestaat niet te min nog.

De heer *van Soest.* Toen ik zoo even sprak van het betalen der heerediensten, doelde ik uitsluitend op de financiëele zijde van de zaak. Ik wil niet ontkennen dat er steeds een streven bestaan heeft om het zoogenaamde regt van den souverein op gedwongen diensten der bevolking aan zich te houden. Wanneer het gouvernement evenwel er toe overgaat om het beginsel van afschaffing aan te nemen en uit te voeren, dan zal men, ja, in den eersten tijd eenige moeijelijkheden ondervinden, want het is natuurlijk niet aan te nemen dat in eene maatschappij, waar de heerediensten steeds bestaan hebben, in den eersten tijd na de afschaffing reeds de toestand zou worden waargenomen, die zich in eene meer ontwikkelde maatschappij voordoet. Maar gesteld dat in de eerste drie of vier jaren na de afschaffing van de heerediensten het gouvernement de bevolking nog zou moeten dwingen om bepaalde diensten te presteren, langzamerhand zal zich toch een andere toestand ontwikkelen. Er zullen zich, naar ik mij voorstel, aannemers van publieke werken opdoen, die steeds een aantal arbeiders beschikbaar zullen hebben. Dat dit geen overdreven verwachting is bewijst zelfs Java. Op dit oogenblik bezit Java een niet gering getal kleine aannemers voor het transport van het riet, die men twintig jaren geleden nog volstrekt niet kende. Zoo zal men ook, wanneer het gouvernement besluit om de rijkswerken geheel door aannemers te doen verrigten, in den aanvang misschien nog moeijelijkheden ondervinden. Van lieverlede zal zich echter de toestand verbeteren, zoodat, mogt het gouvernement in het begin nog genoodzaakt zijn de bevolking te dwingen, men zich daaromtrent minder ongerust zou behoeven te maken. Ten laatste komt dit toch te regt.

De heer *Boers.* Als bewijs dat men in den aanvang zeer zeker met moeijelijkheden te kampen zal hebben, vermeld ik dat, toen ik te Ngawi was, daar een schoolgebouw werd opgerigt. Men maakte daaraan geen voortgang, zoodat het gebouw lang in onvoltooiden toestand bleef. Op mijne vraag: waarom wordt dit gebouw niet afgemaakt, was het antwoord: het gouvernement heeft geen geld; ware het in heeredienst gemaakt het was reeds lang voltooid. De adsistent-resident woonde daar in een slecht, bijna onbewoonbaar huis. Het kon niet hersteld worden omdat er geen geld voorhanden was. Dit doet zien dat, wanneer men overgaat tot afschaffing

der heeredienaten, men wel bedacht mag zijn op het nemen van maatregelen om geregeld de noodige werken uit te voeren.

De heer *Bekking*. Hetgeen de heer Boers vermeldt dagteekent nog uit den tijd toen voor het bouwdepartement slechts eene som van 3 ton was aangewezen, waaruit alle kosten van opbouw en reparatie moesten bestreden worden. Het ligt voor de hand dat die som op verre na niet toereikend was. Men heeft die som dan ook jaarlijks zien klimmen, zoodat ze nu reeds gebragt is op 4 millioen.

De heer *Millard*. Welk antwoord geeft men gewoonlijk op de vraag: waarom kan hetgeen thans in heeredienst verrigt wordt, niet door vrijwilligen arbeid volbragt worden? Het gouvernement zal, bij afschaffing der heerediensten, niet het benoodigde werkvolk kunnen krijgen. Men hecht juist aan het regt om de bevolking, 't zij men haar voor haren arbeid al of niet belooning geeft, te kunnen dwingen diensten te presteren. De heerediensten hangen ook zeer naauw zamen met alle ekonomische vraagstukken op Java. Had men daar het individuëel landbezit, het bezwaar ware vervallen, want daaruit zou van zelf eene klasse van arbeiders ontstaan.

De heer *Bachiene*. Volgens de opinie van den heer van Soest zou men voor de financiëele resultaten, die uit eene afschaffing der heerediensten zouden voortvloeijen, niet bevreesd behoeven te zijn. Maar wanneer ik toch hoor dat in de laatste jaren de uitgaven voor het bouwdepartement van 3 ton tot 4 millioen zijn geklommen, dan geloof ik dat men op de financiëele gevolgen wel eenigzins bedacht mag wezen, te meer daar in den loop van 14 jaren de totale uitgaven voor Indië met 37 millioen zijn verhoogd. Kan men dat bezwaar van geldelijken aard wegnemen, velen, nu nog tegenstanders van de afschaffing der heerediensten, zouden voorzeker gerust gesteld worden.

De heer *van Soest*. Wanneer men nog het oude stelsel volgde om alles met onbetaalde diensten te doen verrigten, ik erken, het geldelijk bezwaar tegen de afschaffing zou groot zijn. Maar het gouvernement heeft dit stelsel laten varen. Het gouvernement laat thans tegen betaling residentshuizen, adsistents-residents-huizen, regentshuizen enz. bouwen. Op de begrooting voor 1860 staat niet minder dan *f* 229,000 uitgetrokken voor gebouwen, pakhuizen en andere inrigtingen voor de kultures; welke vroeger geheel onbeleend in heeredienst werden daargesteld. Men volgt dus nu een tweeslachtig stelsel. Men laat in heeredienst werken, maar betaalt de diensten. In stede dat tweeslachtige stelsel te blijven volgen, zeg ik: neem aan het stelsel van vrijen arbeid. Het gouvernement zal daarvan voordeel genieten. Want mogt al het doen verrigten van alles in vrijen arbeid eenigzins eene verhooging der begrooting ten gevolge hebben, daar tegenover zal staan vermeerdering der souvereine inkomsten, verhooging van de landrente, vermeerdering der inkomende regten, meerdere opbrengst

van het zoutmonopolie enz. Ik geloof zelfs dat, indien, in plaats van 4 millioen gelijk nu, 20 millioen voor openbare werken werd bestemd, de staat daarvan toch voordeel zou trekken.

De heer *Bekking*. Ik kan mij zeer goed met de konklusie van den heer van Soest vereenigen. Ik geloof ook dat de einduitkomsten van den maatregel voor het gouvernement voordeeliger zullen blijken te zijn dan men zich nu reeds zou kunnen voorstellen. Maar in den aanvang zal de afschaffing der heerediensten zonder twijfel eene vrij beduidende verhooging der uitgaven ten gevolge hebben, zoodat dit wel de nadeelige zijde van den gewenschten maatregel is. Dit gevoelen grond ik hierop, dat op verre na niet alle diensten, die door de bevolking geleverd worden, door het gouvernement worden betaald. Slechts een klein gedeelte daarvan wordt nu betaald; de materialen door haar geleverd, worden voor het meerendeel thans reeds in geld gekweten. Het gouvernement betaalt nu wel grootendeels de kosten van opbouw van residents- en regentswoningen, maar niet de legio distriktswoningen, gevangenhuizen, bruggen, wegen, passangrahans, binnenlandsche pakhuizen enz. Die worden allen door de bevolking daargesteld zonder betaling, en daarom meen ik dat men de financiëele uitkomsten van den besproken maatregel niet te ligt moet achten.

De heer *van Soest*. Ik hoor van den heer Bekking dat het onderhoud van bruggen ten laste komt der bevolking; maar de heer von Oven heeft toch zoo even medegedeeld dat het gouvernement zich met de kosten van aanleg en onderhoud daarvan belast. Gaarne zou ik vernemen hoe het nu eigenlijk daarmede stond. Ik heb vroeger niet gewaagd van de woningen voor distriktshoofden, omdat ik die meer beschouw in verband te staan met de heerediensten voor de hoofden. Wij spreken nu van de heerediensten voor het gouvernement en daaronder rangschik ik de wegen, de woningen voor residenten, adsistent-residenten en kontroleurs, pakhuizen voor de kultures gevangenissen, het begeleiden van gevangenen, het bewaken van gebouwen en in het algemeen het verrigten van alle policiediensten; diensten, die het gouvernement, al blijven de heerediensten bestaan, wel ten zijnen laste zal moeten nemen. Voegt men daarbij de kosten van opbouw en onderhoud van woningen en pakhuizen, die ik zoo even noemde, en waarvoor het gouvernement thans reeds zorg draagt, dan geloof ik dat de uitgaven, bij afschaffing der heerediensten, niet zoo belangrijk zullen vermeerderen als men zich voorstelt.

De heer *Bekking*. Ik kan nog niet terugkomen van mijne opinie dat bij afschaffing der heerediensten de vermeerdering der uitgaven zeer belangrijk zal zijn. Wat het onderhoud en den aanleg van bruggen betreft, van de duizendtallen bruggen, die over de groote en binnenlandsche wegen gelegd zijn, komt nog slechts een zeer klein getal voor rekening van het gouvernement. Het gouvernement neemt alléén die bruggen voor zijne rekening,

die eene groote spanning hebben en waarvan dus de konstruktie meer dan gewone zorg vereischt. Het gouvernement doet dit in het belang der veiligheid, omdat, bij aanleg ook van die bruggen in heeredienst, de bouw zeer veel te wenschen zou overlaten. De bruggen evenwel, die door het gouvernement worden aangelegd, bedragen misschien nog niet 1 pCt. van al de bruggen, die op Java te vinden zijn.

De heer van Soest zeide ook dat de opbouw van woningen voor de distriktshoofden als heeredienst in het belang der hoofden beschouwd moet worden. Ik geloof dat dit minder juist is. Het gouvernement is verpligt de distriktshoofden, even als de kontroleurs, woningen te geven.

De heer *van Soest.* Het gouvernement is ook verpligt de hoofden traktement te geven en toch betaalt het hen met heerediensten.

De heer *Bekking.* Ten opzigte van de vroeger gemaakte objektie van den heer Millard tegen mijn denkbeeld van een ekwivalent voor de afschaffing, in den vorm van een hoofdgeld, moet ik er nog op wijzen dat er voorbeelden bestaan, dat de bevolking, tegen betaling eener zekere som, de vervulling van zekere diensten of verpligtingen afkoopt. Niet zelden vindt dit plaats met diensten aan de hoofden, verschuldigd, en somwijlen ook met den verpligten kultuurarbeid. Op Madura wordt van oudsher van de bevolking een hoofdgeld van *f* 2½ 's jaars als belasting voor den vorst gevorderd en deze maatregel heeft daar zoo zeer het burgerregt verkregen, dat de vorsten door eene vervroegde inning wel eens anticiperen op hetgeen de bevolking daarvoor verschuldigd is, zonder dat zulks aanleiding geeft tot verwarring of dubbele heffing. De individuëele kwijtingen, daarvoor verleend, strekken daartegen ten waarborg. Ik moet dus betuigen niet te kunnen inzien waarom het gouvernement, tegen voldoening van een hoofdgeld, geen vrijstelling van heeredienst zou kunnen verleenen, mits daarvoor een hoofdgeld en geen kollektieve belasting in de plaats stellende.

De heer *Millard.* Er zijn veel voorbeelden dat de inlander, om vrij te zijn van verpligte diensten, eene zekere som aan het inlandsch hoofd betaalde, maar later toch gedwongen werd datgeen te verrigten, waarvan hij meende zich vrij te hebben gekocht. Dit is steeds het gevolg van gebrek aan kontrole van de zijde van het bestuur. Wat het voorbeeld van Madura betreft, daar gold het een algemeenen maatregel. Wilde men ook op Java zoodanigen algemeenen maatregel invoeren, ik zou er minder bezwaar tegen hebben, maar om het afkoopen der heerediensten over te laten aan de keuze der bevolking, zonder behoorlijke kontrole, beschouw ik als eene chimère.

De heer *Bachiene.* Ook op Saleijer heeft men, naar ik meen, beproefd eene totale afschaffing met vervanging door hoofdgeld. Welke uitslag die proef gehad heeft, is mij onbekend.

De *Voorzitter*. Daar niemand verder het woord verlangt te voeren, geloof ik dat de beraadslaging over dit eerste punt als geëindigd kan worden beschouwd en open ik thans de diskussie over het tweede punt: de heerediensten ten behoeve der hoofden.

De heer *Millard*. Ik geloof dat het antwoord op de vraag, hoe men tot intrekking en beperking van die soort van heerediensten komt, eenvoudig moet zijn: door betere en krachtige toepassing van de wet. De heerediensten, aan de hoofden gepresteerd, zijn eigenlijk ook heerediensten ten behoeve van den staat. De staat geeft toch, als middel van bezoldiging, het regt aan de hoofden om in heeredienst over personen te beschikken. Ik beschouw dus die heerediensten ook als diensten ten behoeve van den staat.

De *Voorzitter*. Ongeloofelijk groot is de druk der heerediensten ten behoeve van de hoofden gepresteerd. Onder dien naam gaat oneindig veel door. Er bestaat eene lijst van heerediensten, die bij de diskussie over het regeringsreglement werd medegedeeld. Maar die lijst, hoe lang ook, is geenszins volledig. Ik mis daaronder bijv. de bloemenpluksters, dat is, dat de hoofden weleens heeredienst vergden om melatti-kransen voor de dansmeiden te doen plukken en vlechten. Men zou die lijst nog op velerlei wijze kunnen aanvullen.

De heer *Bekking*. Ik geloof dat de splitsing, die in de orde van behandeling der onderscheidene heerediensten is gemaakt, allezins juist is. Ik zie toch bovenal den druk van de heerediensten in dit onderdeel: heerediensten ten behoeve van de hoofden gepresteerd. Vooral wensch ik dat bij dit onderdeel de wet met kracht worde toegepast. De minister van koloniën heeft in de staten-generaal, over het landelijk stelsel sprekende, gezegd: dat is het hart van het kwaad; dat is de bron van vele misbruiken, die in Indië plaats vinden. Ik geloof dat hij met meer regt zoo had kunnen spreken van de heeredienstpligtigheid in het belang van de inlandsche hoofden. Dit is de bron van veel, ja, van schromelijk misbruik. Daarom wensch ik dit onderdeel afzonderlijk te behandelen en met veel meer klem op inkrimping en beperking van de heerediensten aan te dringen, dan voorzoover de staat zelf die vordert.

De aard der diensten, die het hier geldt, is zeer verschillend van die, welke de staat eischt. De diensten ten behoeve van den staat zijn noch zoo drukkend, noch zoo belangrijk in de gevolgen. Wij weten toch dat, om van de regenten zelfs niet te spreken, ieder distrikts- en dessa-hoofd en zoo velerlei andere hoofden, het regt hebben ieder over zeker getal heeredienstpligtigen te beschikken, terwijl zij ook van dit regt steeds een zeer ruim gebruik maken. Dat getal beloopt van 250 man voor een regent in een klein regentschap, tot 15 man daags voor een dessahoofd. Kende men het juiste cijfer der personen, die dagelijks voor de hoofden onbeloonde diensten verrigten, het getal zou verbazing wekken. Ik schat het op wel-

ligt 3 à 400,000 man daags, alléén op Java, en ik geloof dan niet dat iemand zal beweren, dat ik overdrijf.

Die bevoegdheid, aan de hoofden in stede van eene voldoende bezoldiging verleend, is daarenboven de bron van tallooze geweldenarijen. Zij maakt de bevolking tot slavin van hare hoofden. Eene partiëele intrekking zal hier voorzeker niet baten, want bij volstrekt gemis van de middelen tot kontrole, zou men, bij eene eventuëele poging tot gedeeltelijke of trapsgewijze vermindering, hier althans de zekerheid hebben dat men geen stap voorwaarts deed. Het regt voor de hoofden om in hun eigen belang over de bevolking te beschikken, moet daarom geheel en al ophouden te bestaan, en zulks nog vóór dat tot vermindering der heerediensten voor het gouvernement wordt overgegaan, daar anders de bevolking in het minst niet zal worden gebaat, omdat naarmate het gouvernement de bevolking ontlast, de hoofden de gelegenheid zullen erlangen haar voor zich meer te belasten. Geene bescherming van den inlander tegen willekeur is anders mogelijk: art. 55, alinea 1 van het regerings-reglement is thans eene illusie. Ik weet zeer goed dat juist de intrekking der heerediensten voor de hoofden meerdere uitgaven zal veroorzaken; maar geene ontwikkeling van welvaart in Indië is mogelijk, wanneer wij de wet in deze niet ten volle in toepassing brengen.

De heer *von Oven*. Ik zou het nut van de afschaffing der heerediensten ten behoeve van den staat niet kunnen begrijpen, wanneer men de heerediensttpligtigheid voor de hoofden in wezen houdt en aan hun het regt blijft toekennen om over de bevolking te beschikken. Er is geene vrije industrie denkbaar; er kan niet ernstig sprake zijn van ontwikkeling van den Javaan, zoolang hem de banden beklemmen, waarin de heerediensten hem wikkelen.

De *Voorzitter*. Ik ben het volkomen met u eens. Maar wij moeten ook de middelen aangeven om daartoe te komen. Het is een welbegrepen beginsel van staatsbestuur, dat de staat aan zijne ambtenaren zegt: ik zal u de middelen geven om als een eerlijk en braaf man te leven en de noodige diensten voor mij te doen. Daarom moet het traktement van de hoofden toereikend zijn. Wil men nu afschaffing der heerediensten in absoluten zin, dan zullen de sommen, vereischt om de hoofden te bezoldigen, beduidend grooter zijn. Het is niet twijfelachtig, dat het belang van de bevolking absolute toepassing van het beginsel eischt, maar wij moeten het terrein in het oog houden waarop wij staan.

De heer *Bekking*. Ten einde nog nader aan te toonen hoe groot het nadeel is van de heerediensten, wensch ik mij te beroepen op de getuigenis van den heer Rochussen, nadat hij gedurende bijna zeven jaren het bestuur over Indië had gevoerd. Bij de nederlegging van zijn bestuur was hij wel in staat daarover een oordeel te vellen. Hij zeide: „*de heerediensten en zoogenaamde bezoldigde arbeid voor de kultures en voor den vestingbouw, hebben zich in de gevolgen doen kennen door volksverloop en hongersnood.*" Hij

besluit de behandeling van deze thesis met den uitroep: *„met zulke gevolgen is geen vreedzaam en vruchtdragend behoud van Java mogelijk!"* Ik haal dit aan om met te meer kracht aan te dringen op tijdige en afdoende hervorming, zoowel in het belang van den staat als in dat der bevolking.

Wat de middelen betreft om daartoe te geraken, erken ik, dat in dit opzigt het finantiëel bezwaar voor den staat beduidend zal zijn. De bedenkingen van den heer Millard tegen afkoop van de heerediensten aan den staat verschuldigd, wogen bij mij niet zoo zeer. Maar wanneer men in aanmerking neemt, welke diensten de bevolking thans voor de hoofden moet verrigten, dan zal men gereedelijk toegeven, dat zij geneigd zal zijn veel grooter opoffering te doen om de heerediensten ten behoeve van de hoofden af te koopen. Het is moeijelijk een cijfer te noemen. Maar wanneer de staat zich al grootere en zelfs belangrijke uitgaven voor dit doel zal moeten getroosten, dan zal hij eenerzijds van de bevolking afkoop kunnen vorderen, en aan de andere zijde ontzaggelijke voordeelen trekken uit de vrije ontwikkeling die dan ontstaan zal.

De heer *Millard.* Ik wensch voor een oogenblik op het terrein der feiten terug te komen. Ik herinner mij dat, eenige jaren geleden, de bevolking in zekere afdeeling op Java ontevreden was met de wijze en voorwaarden, waarop de regent sawahs, aan hem afgestaan, met tweede gewassen beplant had en over den arbeid, dien de regent vorderde. Na den rijstoogst bleven de gronden onbebouwd liggen, wel een voorbeeld van vasthoudenheid van de zijde der bevolking. Een partikulier, daar gevestigd, stelde voor de gronden als tweede gewas met tabak te beplanten, ongeveer op de wijze en de voorwaarden, zoo als dit bij de vrije kultuur in Rembang geregeld was. De bevolking was daartoe zeer genegen, maar de regent niet; de gronden bleven onbebouwd. Dat ziet men meermalen op Java, en de hoofden hebben het in hun magt den kleinen man te beletten in zijn eigen belang te arbeiden, opdat zij hen deze of geene heeredienst kunnen opleggen.

Ik herinner de vergadering verder, dat de regering, zoo ik mij niet bedrieg, aan het indisch bestuur in overweging heeft gegeven, tot verhooging van de traktementen der inlandsche hoofden over te gaan. Men wacht daaromtrent òf thans voorstellen, òf deze zijn reeds in behandeling. Wanneer het gouvernement nu inderdaad het voornemen heeft daaraan gevolg te geven, dan behoeft zij toch niet aan de hoofden bovendien alle heerediensten te laten behouden. Zij kan dan ook van de bevolking een ekwivalent vorderen, omdat anders het bezwaar te groot voor den staat zou zijn.

De heer *van Soest.* Ik geloof ook dat de afschaffing van deze soort van heerediensten gewigtige finantiëele gevolgen zal hebben, hetgeen ik omtrent de afschaffing der heerediensten voor het rijk meen te kunnen betwijfelen. Ik erken dat het gouvernement meerdere uitgaven zal moeten doen, wanneer het de hoofden van hunne heeredienstpligtigen ontdoet. Wanneer wij

eene Indische begrooting zullen inzien, waarop de traktementen der inlandsche hoofden zijn uitgetrokken, zoo als die behooren te zijn, dan zullen wij belangrijke sommen vinden. Maar toch meen ik dat de beduchtheid voor het batig slot niet te zwaar moet wegen, omdat de meerdere uitgaven slechts van tijdelijken aard zullen zijn. Thans bepaalt het gouvernement toch, dat de hoofden zullen worden bezoldigd deels in geld, deels in land en werkvolk. Ontvangen de hoofden nu alleen meer geld en krijgt de bevolking beschikking over het vrijvallend land, dat zij zelve kan bewerken, dan zal men landrente kunnen heffen van de gronden, die daaraan thans niet onderworpen zijn.

Er zal oneindig meer bedrijvigheid ontstaan, wanneer de bevolking in haar eigen belang kan arbeiden. Dat het gouvernement daaruit voordeel zal trekken, kan niemand tegenspreken. Ik vraag in welke mate heeft Europa zich ontwikkeld sedert de vorige eeuw? Ik wijs slechts op eene kleinigheid. Thans dragen misschien millioenen menschen schoenen, die bij den trap van ontwikkeling, waarop men in de vorige eeuw stond, klompen zouden hebben gedragen. Zoo zal het ook gaan in de javaansche maatschappij, als een arbeider vrij en zijn loon waard is. Ik wil aannemen dat dit niet onmiddellijk zal werken en dat de staat zich aanvankelijk eenige opofferingen zal moeten getroosten, maar ik vraag of het doel: ontwikkeling van Indië, geen offer waard is? Ik vraag of Nederland zijn pligt jegens Indië volbrengt, wanneer het voor elk offer terugdeinst?

De heer *von Oven*. Ik meen den heer van Soest in zekeren zin te kunnen geruststellen. Ik koester de overtuiging, dat indien men een paar millioen zou loslaten, om de bevolking te bevrijden van de heerediensten zoowel ten behoeve van het gouvernement als ten behoeve van de hoofden, waardoor zij in een slaafschen en kindschen toestand wordt gehouden en het bewustzijn van eigene krachten mist, omdat zij daarover niet kan beschikken, — het finantiëel bezwaar binnen weinige jaren zal verdwijnen en de millioenen ruimschoots in de schatkist zullen terugkeeren.

De heer *Bekking*. Ik wensch bij hetgeen de heer von Oven gezegd heeft, nog iets te voegen. De Javaansche bevolking is niet gewoon en zal niet zoo spoedig leeren geld te bewaren en op te leggen. Een gedeelte van hetgeen zij verdient, vloeit door tallooze kanalen in de schatkist terug. Elke vermindering van lasten heeft dadelijk invloed gehad op de ontvangsten en baten van het gouvernement. Toen de gouverneur-generaal Duymaer van Twist een maatregel nam, dien ik als de grootste weldaad beschouw, ooit aan den Javaan verleend, de afschaffing van de bazaarpacht, vreesde men dat met een pennestreek 2½ millioen daarmede gemoeid zouden zijn. De bevolking betaalde daarvoor meer dan het dubbele aan de chineesche pachters. Het gouvernement meende zich intusschen van een ekwivalent te moeten verzekeren en verhoogde de landrente en de zoutbelasting. En welke resultaten kreeg men? Twee jaren later kon het gouvernement niet

alleen op de $2^1/_2$ millioen rekenen, die het als ekwivalent noodig had geacht, maar in het algemeen bragten de belastingen en heffingen zoo veel meer op, dat men de ekwivalerende verhooging van belastingen niet meer noodig had en door de vermeerdering van inkomsten alléén schadeloos gesteld werd voor de afgestane bron van inkomsten. Nu acht ik het buiten kijf, dat afschaffing van de heerediensten, ongerekend het ekwivalent dat daarvoor gevonden kan worden, leiden zou tot aanmerkelijke verhooging van de baten voor de schatkist.

De *Voorzitter*. De geschiedenis van alle volkeren heeft geleerd, dat ontwikkeling en voorspoed, bloei en welvaart niet zijn de vruchten van dwang en willekeur, maar wel van vrije beweging. Zullen wij nu de beginselen, die Europa tot zulk eene exceptioneele positie hebben gebragt, dat wij ons de eer toekennen aan het hoofd van de beschaafde wereld te staan, ten eeuwigen dage aan Indië onthouden? Zullen wij niet langzamerhand en met het oog op maatschappelijke toestanden denzelfden weg bewandelen ginds, dien wij hier opgaan? Ik acht dit een pligt tegenover eene zoo goede bevolking. Bijna zou ik het eene schandelijke beleediging noemen, het Javaansche volk aangedaan, om, wanneer men het kent, nog te durven beweren, dat dit volk niet vatbaar zou zijn voor ontwikkeling, dat het niets wil aanleeren en dat het niets liever verlangt dan door zijne hoofden naar willekeur te worden behandeld.

Ik geloof dus dat wij het omtrent dit onderdeel eens zijn en open thans de beraadslaging over het derde punt: *de heerediensten ten behoeve der dessa.*

De heer *Bekking*. Ik verwacht niet dat er veel verschil van gevoelen omtrent dit punt zal bestaan. De aard van de diensten, waarvan hier sprake is, is alweder verschillend van dien, waarover wij tot dusverre handelden. Ten onregte gebruikt men voor de diensten, in het belang van de dessa bewezen, het woord heerediensten. Zij zijn altijd gebleven buiten de regelingen, die men, ofschoon te vergeefs, getracht heeft te maken ten opzigte van de heerediensten ten behoeve van het gouvernement op Java. De diensten ten behoeve der dessa worden door het dessahoofd geregeld, in overleg met de overige leden van het dessa-bestuur, en nu behoeven wij alleen te waken, dat het regt van de bevolking gehandhaafd wordt om het dessa-hoofd en de oudsten te kiezen; dan is geen misbruik te vreezen van de diensten ten behoeve van de dessa gevorderd. De aanleiding en verzoeking tot misbruik, die de andere diensten onafscheidbaar met zich voert, bestaat hier niet. De bevolking betracht door de dessa-diensten slechts haar eigen belang, en haar regt tot verkiezing der dessa-hoofden waarborgt haar tegen misbruik. Er moge nu en dan inbreuk gemaakt zijn op het regt van de bevolking om het dessa-bestuur te kiezen, dat regt bestaat en is algemeen. Mij is ook geen reden bekend waarom het dessa-bestuur noodeloos meer diensten in het belang van de dessa zou vorderen, dan het publiek belang medebrengt. Als de bevolking bepaaldelijk haar onwil te kennen geeft om iets te verrigten,

zal het dessa-bestuur, bij eerbiediging van het regt van verkiezing, geen misbruik kunnen maken. Waarin bestaan dan ook die diensten? In het bewaken van de dessa; in het omheinen daarvan en het rein houden; in het opbouwen en onderhouden van de *baleh dessa*, — het publieke gebouw, dat ik het raadhuis zou kunnen noemen; — in het onderhoud van de waterleidingen en in dergelijke diensten in het gezamenlijk belang der bewoners van de gemeente. Ik geloof dus dat die diensten gevorderd mogen worden en de regeling daarvan geheel aan de dessa-besturen moet overgelaten blijven.

De heer *Millard*. Ik zou wel de afschaffing van de diensten, die in het belang van de dessa-hoofden gevorderd worden, wat persoonlijke diensten betreft, wenschen. Maar dit zou ons voorloopig te ver voeren. Het zou een greep zijn in de inlandsche huishouding, die zonder groote voorafgaande hervormingen, ook in mijn oog, niet raadzaam is. Wij moeten daaraan dus vooreerst niet denken en ons tot de twee eerste punten bepalen.

De heer *van Soest*. In de vorige vergadering is de wensch geuit, dat men mogt komen tot individuëel grondbezit. Wanneer de regering te dien opzigte zoo ver ging, als het Indisch Genootschap wenschelijk acht, dan zouden wij tot eene natuurlijke oplossing komen van de diensten, ten behoeve van de dessa te presteren. Ik geloof daarom dat wij het laatste punt op dit oogenblik kunnen laten rusten.

De heer *Godon*. Ook ik ben van meening, dat men slechts behoeft te waken voor eerbiediging van het regt van de bevolking, om het dessabestuur te kiezen en dat dan van zelf ten opzigte van de diensten, voor de dessa te verrigten, geene misbruiken zullen kunnen plaats hebben.

De heer *van Lier*. In overleg met den heer Millard heb ik de eer aan de vergadering de volgende konklusie te onderwerpen:

Het Indisch Genootschap is van meening, dat aan art. 57 van het regeringsreglement op meer krachtige wijze, dan tot dusverre het geval was, uitvoering behoort te worden gegeven, opdat zoo spoedig mogelijk de tijd kome, waarop zal kunnen worden overgegaan tot algeheele afschaffing der heeredienston, wat betreft die diensten ten behoeve van den staat, maar voornamelijk wat betreft de diensten ten behoeve van de hoofden gepresteerd, wier bezoldiging daarentegen verbetering behoeft; — een en ander, zoo noodig, tegen heffing eener belasting in geld van de inlandsche bevolking, als ekwivalent.

De vergadering vereenigt zich met *algemeene* stemmen met deze konklusie.

De heer *Bekking*. Alvorens wij de beraadslaging over dit onderwerp sluiten, wensch ik aan de vergadering in overweging te geven eene kleine

variatie te brengen in de wijze, waarop wij tot dusverre ons gevoelen hebben te kennen gegeven. In den laatsten tijd hebben wij telkens, wanneer een onderwerp aan de orde was gesteld, eene konklusie geformuleerd, waarbij wij onze meening uitdrukten. Die konklusie werd dan door middel van de pers openbaar gemaakt. Gaan wij steeds op dezelfde wijze voort, dan vrees ik dat dergelijke konklusiën hare kracht zullen verminderen; men geraakt gewoon aan dergelijke handelwijze. Nu ben ik van meening, dat misschien het thans behandelde onderwerp het belangrijkste is, dat tot nu toe in den laatsten tijd door het Genootschap werd besproken. Ik wensch daarom in overweging te geven, dat de vergadering besluite de thans aangenomen konklusie, met de voornaamste overwegingen, die ons tot het nemen daarvan hebben geleid, op te nemen in een adres, dat zal worden aangeboden aan den heer minister van koloniën en aan de kamers der staten-generaal.

De heer *Bachiene*. Ik geloof dat wij dienen te overwegen, of het oogenblik geschikt is, om dergelijke adressen in te dienen. De kwestie van opportuniteit is, dunkt mij, in dit opzigt van belang. Intusschen kan de vergadering zeer goed aan het bestuur de taak opdragen dergelijk adres te ontwerpen en het ter gelegener tijd aan ons voor te leggen. Maar zou het niet beter zijn vóórshands nog geen besluit te nemen over het voorstel van den heer Bekking en ons thans te bepalen tot de genomen konklusie?

De heer *van Soest*. Ik ondersteun het denkbeeld van den heer Bachiene. Het komt mij voor, dat wij eerst aan al onze medeleden de gelegenheid moeten geven, om de diskussie, die thans gevoerd is, te leeren kennen, alvorens wij een nader besluit nemen. De zaak kan dan in eene volgende vergadering nader worden overwogen; welligt dat onderscheidene leden, ook van het bestuur, die verhinderd werden heden avond tegenwoordig te zijn, gaarne nogmaals van de gelegenheid gebruik zullen willen maken, om hunne zienswijze over de heerediensten te doen kennen.

De *Voorzitter*. Ik stel aan de vergadering voor de beraadslagingen thans te sluiten en aan het bestuur over te laten een besluit omtrent het voorstel van den heer Bekking aan de vergadering voor te leggen. Het bestuur zal in eene volgende vergadering van zijn besluit kennis geven en zoo noodig een koncept-adres ter goedkeuring voorleggen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De behandeling van de overige aan de orde gestelde onderwerpen tot later uitgesteld zijnde, wordt de vergadering gesloten.

NEDERLANDSCH INDIË

IN DE

VOLKSVERTEGENWOORDIGING.

VII.

— De geschiedenis ondervindt de werking van de negentiende eeuw.

— Versnelde gang der gedachten door versnelden gang der feiten; — versnelde loop der feiten door de versnelde bewegingen in alle rigtingen van het heden. — Tien jaar zijn een eeuw van vroeger, — en de tegenwoordige mensch beleeft in feiten zooveel eeuwen als de vroegere mensch decenniën. — Met den stoom en de elektriciteit zijn wij getreden in de eeuw der snelheid. — Het leven van mensch en maatschappij is verveelvoudigd door de onafgebroken en verhaaste opvolging van toestanden.

— Zoo is het in Europa, zóó in Amerika, zóó wààr ook ter wereld het genie der nieuwere praktische beschaving is overgeplant.

— Ons Indië, nog geen kwart eeuw geleden, vierduizend mijlen van ons verwijderd, men bereikt het thans in zooveel weken als vroeger maanden, — en de telegraaf zal het weldra geheel in onze nabijheid brengen en de gemeenschap er meê tot eene dagelijksche maken in snelheid en tijd.

— Dat Indië, naauwelijks een kwart eeuw geleden nog blootelijk een werktuig in de hand eens ministers, eens enkelen individu's, vertoont zich thans als een integrerend deel van onzen staat, als een deel van Nederland, dat evenzeer zijne regten en verpligtingen heeft als de provinciën van het rijk in Europa; — dat behoort te deelen in de lasten van den staat, maar ook in de baten.

— Dat Indië, waar het genie van Europa sedert eeuwen is overgeplant maar steeds werd aan banden gelegd voor zoover zijn uiting afweek van den wil des albeheerschers, een kwart eeuw geleden nog stom, omdat de Europeaan er onmondig werd verklaard en hem het spreken werd belet, vertoont ons thans het schouwspel van eene kernachtige maatschappij, die,

bewust van eigen waarde, optreedt niet alleen voor eigen belangen maar ook als de vertegenwoordigster der millioenen inboorlingen, die noch ginds noch hier andere representanten hebben.

— Dat Indië is met reuzenschreden, vooral sedert 1848, tot de natie in Nederland genaderd.

— Was het dan wonder, dat men er naar streefde de volksvertegenwoordiging meer en meer te bewegen tot het verkrijgen van invloed op het beheer van de millioenen inboorlingen, waarmede de ministers van koloniën huishielden alsof Indië hun privaat eigendom ware en niet een deel van den staat?

— En zie nu ook Indië in het parlement thans en een kwart eeuw geleden. Hebben de jongste vijftien jaren ook hier niet oneindig meer gewrocht dan de halve eeuw, die er na den overgang van Indië van de Kompagnie op den Staat was verloopen?

— Maar wie herinnert zich niet den strijd, dien de tegenwoordige toestand heeft gekost. Het was de strijd tusschen dag en nacht, tusschen licht en duister, tusschen openbaarheid en geheimhouding, tusschen kracht en magt, tusschen rede en geweld, tusschen regt en willekeur, tusschen ruime denkbeelden en bekrompenheid.

— Die strijd, voortdurend met hardnekkigheid gestreden, is, na jaren worstelens, ten gunste van het betere beginsel gekeerd, en dit beginsel heeft vooral zegepraal op zegepraal behaald, nadat het zich tot regeringsbeginsel heeft weten te verheffen.

— Maar de tegenstanders, behoud en reaktie, hoe verzwakt ook, met volharding zetten zij den strijd voort, het behoud met evenveel goede trouw als kortzigtigheid en beheerscht door ongewettigde schrikbeelden, de reaktie met de meest onbeschaamde kwade trouw en de meest oneerlijke middelen maar met ongewone scherpzinnigheid, die echter dikwerf, door onbetoomden hartstogt, afdaalt tot zinnelooze scherpheid.

— Dat het behoud, uitgeput als zijne zwakke middelen zijn, zonder den steun der reaktie, reeds volkomen op den achtergrond zou zijn gedrongen, het zal het zelf beamen, en de reaktie verheft er zich op. Zijn onmagt in het parlement is thans reeds spreekwoordelijk. Het vermag niets, tenzij in een onnatuurlijk bondgenootschap met antirevolutie en reaktie.

— Maar de reaktie zelve wordt ook van dag tot dag meer ontmaskerd, en haar, vooral in den jongsten tijd, grof gesponnen webben misleiden thans zelfs niet meer de minst helderzienden.

— Een dier grove webben heeft haar een nieuwe nederlaag bereid.

— De regering en de natie wilden voor Indië een ordelijk financiëel beheer. Zij wilden de honderd millioen der indische begrooting niet meer laten uitsluitend in handen van een eenig persoon. Zij achtten het noodig dat de staat, niet slechts een individu, toezag op de millioenen van den staat en voor den staat.

— Vaststelling der indische begrooting bij de wet en wettelijke regeling

van de indische komptabiliteit, zij lagen zoo geheel in het stelsel van de liberalen, dat eene regering, die zich tot eer stelt eene regering van vooruitgang te zijn, niet mogt verzuimen de daarvoor noodige ontwerpen bij het parlement te brengen.

— Jaren achtereen hadden de liberalen er op aangedrongen, maar zoo lang het behoud aan het bewind bleef was er aan de vervulling van hun verlangen naauwelijks te denken.

— En nu de partij van vooruitgang, van haar stelling gebruik makende, met het beginsel der wettelijke begrooting op den voorgrond trad, trachtten de mannen van het behoud en van de reaktie alles in rep en roer te brengen om dien gruwel, in hun oog, te verhoeden.

— Wat het bewind wilde was ongrondwettig, niet alleen, maar het kon niet anders dan leiden tot verlamming van den gang van zaken in Indië en in Nederland, tot disharmonie tusschen kolonie en moederland, tot slooping van ons gezag in Indië, — in een woord, tot verderf en ondergang van moederland en kolonie.

— Maar die groote woorden, bijna dagelijks der natie toegeworpen om haar schrik aan te jagen, zijn volkomen krachteloos geworden, nadat men de waarde en de dragt er van heeft leeren kennen.

— Deze nieuwe onhandigheid van behoud en reaktie is der partij van vooruitgang van uitstekend nut geweest, doordien zij de oogen heeft geopend aan vele konservatieven, die, zwichtende voor de strenge logica der feiten, zich aan de zijde der regering schaarden.

— De groote woorden der reaktie verwekken thans bij wie ze leest niet meer dan een glimlach. De nieuwe getuigenis der Tweede Kamer is er een herhaald bewijs van.

— De beraadslagingen over de vaststelling der koloniale begrooting bij dë wet en over de regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indië zullen eene merkwaardige bladzijde blijven beslaan in onze parlementaire geschiedenis.

— Het behoud, toegevende en deels geleid door de reaktie buiten de Kamers, putte haar laatste krachten uit om het wetsontwerp te doen vallen, maar nooit misschien had het een onvaster terrein betreden dan waarop het zich nu bewoog.

— Men gevoelde dat het een wisse en volkomen nederlaag te gemoet ging, niet slechts omdat het aantal stemmen het verzet zou breken, maar ook omdat hier de kracht van het betoog de vage beweringen van de tegenstanders moest te niet doen.

— En inderdaad, zelfs bij vertegenwoordigers die men sedert lang niet gewoon was aan de zijde der regering te zien, was de overtuiging diep geworteld van de noodzakelijkijeid van de aangeboden wet, en van die overtuiging waren hunne redevoeringen de welsprekende uiting.

— Die overtuiging had zich na eene vierdaagsche diskussie, van den 9den tot den 12den Maart, zoodanig in de Kamer gevestigd en uitge-

breid, dat het hoofdbeginsel der wet, dat om zijn gewigt werd gelijkgesteld met een grondwetsherziening, met eene overgroote meerderheid werd aangenomen.

— Vóór dat beginsel, nedergelegd in art. 2 van het wetsontwerp en luidende: „de begrooting van Nederlandsch Indië wordt jaarlijks vastgesteld bij afzonderlijke wet of wetten", verklaarden zich niet minder dan 39 van de 53 stemmen, eene verhouding die, hoe gunstig ook, nog gunstiger zou zijn geweest bijaldien ook de afwezige leden aan de stemming hadden deelgenomen.

— En toen, den 14den Maart, het geheele ontwerp van wet in stemming werd gebragt was de uitslag niet minder gunstig en werd het aangenomen met 38 tegen 12 stemmen.

— De Tweede Kamer heeft alzoo op nieuw, volgens de reaktie, den ondergang van moederland en kolonie gedekreteerd.

— Zouden dan alléén de 12 tegenstemmers vaderlandslievende en helderziende mannen zijn?

— Mogt het ontwerp ook worden aangenomen door de Eerste Kamer en door den Koning bekrachtigd, en het is naauwelijks te denken dat de tegenstand in de Eerste Kamer veel grooter zal zijn dan in de Tweede, dan mag men beweren dat voor het beheer van Nederlandsch Indië een nieuw tijdperk is aangebroken.

— Wat zal die wet zijn voor Indië? Zal men ook in Indië hare vaststelling toejuichen?

— Eene reeks van gewigtige vragen doet zich voor bij de bespreking van de vermoedelijke en noodzakelijke gevolgen van den grooten maatregel.

— Tot die bespreking zal echter eerst meer gepaste aanleiding bestaan zoodra het ontwerp tot wet zal zijn verheven.

Maart 1864.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXXIII.

De munten van Nederlandsch Indië beschreven en afgebeeld door E. Netscher en Mr J. A. van der Chijs. Batavia. Lange en Co. 1863. 4o.

Sedert lang droegen wij kennis van de bearbeiding van dit werk door de heeren Netscher en van der Chijs, en met genoegen zien wij het thans voltooid. Eene groote leemte in de kennis van Nederlandsch Indië wordt er door aangevuld. Reeds daardoor bezit het eene groote verdienste. Maar de verdienstelijkheid van de bearbeiding wordt niet weinig verhoogd, wanneer men let op de moeite en zorgen die het moet hebben gekost om eene verzameling bij een te brengen, als de hier beschrevene en afgebeelde, in een gewest, waar men zich tot dusverre wel het minst van allen op munt- en penningkunde had toegelegd en geen eigenlijke verzamelaars van numismatische voorwerpen werden gevonden. Zelfs in het Museum van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen trof men, volgens de schrijvers, nog in het jaar 1855, op dit gebied, behalve een aantal europeesche gedenkpenningen, slechts een veertigtal oud-indische munten aan. De heer Netscher bragt daarin door zijne ijverige bemoeijingen eene algeheele verandering en het is hem mogen gelukken de munt- en penningverzameling van genoemd Genootschap zoodanig uit te breiden, dat zij thans, vooral wat zeldzame stukken betreft, gezegd wordt eene vergelijking met de grootste kabinetten te kunnen doorstaan.

De verkregen rijkdommen leidden den heer Netscher tot het voornemen een algemeen Nederlandsch Indisch muntboek te vervaardigen, en sedert 1858 werd hij daarin door den heer van den Chijs getrouw bijgestaan.

Het is onze bedoeling niet, het werk van de heeren Netscher en van der Chijs aan eene kritiek te onderwerpen. Wij twijfelen niet of er zullen wel gegronde aanmerkingen op te maken zijn, maar wij juichen volkomen toe de eerste en zonder twijfel hoogst belangrijke schrede, door hen op dit

gebied gezet. Hun arbeid beslaat niet minder dan 230 kwarto-bladzijden druks en is toegelicht door 33 platen, welker uitvoering ons, met het oog op de in Indië beschikbare middelen, ons voorkomen allen lof te verdienen.

Het werk is uitgegeven op kosten van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen en bestemd voor het 31e deel zijner Verhandelingen, alhoewel het ook afzonderlijk is verkrijgbaar gesteld.

XXXIV.

Herinneringen aan Nederlandsch Oost-Indië uit de jaren 1837—1852; *door een voormalig hoofdofficier van het nederlandsch-oostindisch leger. Uit het Hoogduitsch. Breda. Broese en Co.* 1863. 8o.

Een groot gedeelte van het slechts een 150-tal bladzijden beslaande werkje handelt over de zeereis naar Java en over de terugreis langs den zoogenaamden overlandweg naar Europa. Vlugtige mededeelingen en beschrijvingen van Batavia en de levenswijze aldaar, van togtjes over Java, van eenige inlandsche gebruiken en feesten, ziedaar den voornamen inhoud. Hoezeer ook de op Java verkeerd hebbende lezer sommige beschrijvingen met genoegen zal lezen, zal hij toch het boekje onbevredigd wegleggen omdat het al te kort en te oppervlakkig is. Niet persoonlijk met Java bekenden zal het beter voldoen, vooral ook omdat het in onderhoudenden stijl geschreven is en levendige voorstellingen geeft van talrijke hem nog onbekende toestanden en zaken. Voor hen vooral is de lezing wel aan te bevelen. Aan de bestaande kennis omtrent Java wordt niets toegevoegd en op enkele plaatsen is het boekje ontsierd door foutieve voorstellingen van toestanden en zaken. Zoo bezit, volgens den schrijver (bl. 32) „het maleische ras *slechts* het vermogen datgene te leeren wat een goed geheugen aanleeren kan" welke bewering hij door zeer ongelukkig gekozen voorbeelden tracht te staven. Zoo begaat hij (bl. 45) eene dubbele onjuistheid door te vertellen dat men „om den beruchten pohon oepas of giftboom te zien slechts den een of anderen tuin te Batavia behoeft te bezoeken en dat het niet noodig is daarvoor naar het bekende doodendal op den Goenoeng Diëng te gaan"; want te Batavia zal men evenmin den oepasboom aantreffen als in het doodendal, waar het uit den bodem opstijgend koolzuurgas, en niet giftboomen, de oorzaak zijn van het stikken van daarin zich bevindende menschen of dieren, zooals de schrijver later (bl. 85) den heer Junghuhn napraat, zonder daar verder van den oepasboom te gewagen.

Daar de „herinneringen" overigens voornamelijk geschreven schijnen te zijn om eene aangename lektuur aan te bieden, kan men de eischen ten opzigte er van niet te hoog stellen en daarom ook wenschen wij van deze aankondiging geene kritiek te maken.

H. V. K.

XXXV.

Handboek voor den landbouw in Nederlandsch Oost-Indië, overzigt van de kweeking en behandeling der voornaamste voortbrengselen uit het plantenrijk in de keerkringslanden. (*Naar aanleiding van G. Richardson Porter's Tropical Agriculturist*), *door W. L. de Sturler. Leiden, A. W. Sijthoff*, 1863. 8o.

Het „Handboek" van den heer de Sturler is eigenlijk eene nieuwe, doch aanmerkelijke vermeerderde, uitgave van zijn „Landbouw tusschen de keerkringen" in 1845 te Groningen verschenen. Het is evenwel geen eigenlijke herdruk van dat werk en heeft ongeveer den dubbelen omvang van de eerste uitgave. Aan de hoofdstukken over de voornaamste stapel-artikelen is eene aanmerkelijke uitbreiding gegeven en zij zijn door tal van goede afbeeldingen toegelicht. Tot die hoofdstukken behooren die over de katoen, de koffij, de thee, de rijst, den tabak en den indigo, van welke produkten de geschiedenis en statistiek tot op den jongsten tijd zijn bijgewerkt. Vele nieuwe artikels hebben bovendien in deze nieuwe uitgave plaats gevonden, zooals die over manilla-hennep (koffo), rameh, nieuwzeelandsch vlas, jute, areng, moorva-vezel, enz. Bij elk artikel is voorts eene afbeelding gevoegd van de plant welker kultuur en produkt er in wordt behandeld, terwijl verscheidene fraaije gravuren zijn bijgevoegd van de verschillende werktuigen ter bereiding van de grondstoffen thans in gebruik.

Eene uitvoerige beoordeeling van een werk van zoo grooten omvang en zoo rijken inhoud als het „Handboek" van den heer de Sturler zou meer plaats vorderen dan in dit tijdschrift beschikbaar is. Wij bepalen ons daarom hier hoofdzakelijk tot eene eenvoudige aankondiging. Het boek bevat een schat van belangrijke mededeelingen en zal in het algemeen door ieder die zich met de studie der tropische kultuurplanten bezig houdt met met vrucht kunnen worden geraadpleegd. Wel hadden wij liever gezien dat de schrijver eene andere wijze van behandeling van zijn onderwerp had gekozen en de beschouwing der verschillende kultures had laten voorafgaan door een algemeen overzigt van den landbouw tusschen de keerkringen; van zijne eigenaardigheid; van zijne voorwaarden; van de eigenaardige werkingen van de keerkringsklimaten in de verschillende jaargetijden en op de verschillende vegetatiegordels; van den invloed van de verschillenden morphologische, natuurkundige en geologische gesteldheid der bodems, enz.; van de eigenaardigheid der landbouwende bevolkingen in Nederlandsch Indië en van de verhoudingen waarin europeesche planters, zoo wel partikulieren als gouvernements-beambten, daar verkeeren, enz. Zoodanige inleiding toch zou het werk meer het karakter van een „handboek" gegeven hebben, dan er thans aan toe te kennen is. Zoo als het thans is geordend heeft het meer den vorm van eene encyklopedie of nog meer van een woordenboek waarin de artikels niet alphabetisch op elkander volgen.

Ook de behandeling der verschillende artikels hadden wij gaarne eene meer systematische en kritische gezien. Het geheele werk is in het alge-

meen meer te beschouwen als eene vlijtige zamenstelling van de gegevens, ter kennis des schrijvers gekomen, dan als een didaktisch handboek, dat zich door helderheid in voorstelling onderscheidt. Ook ontbreken er die kritische zifting en beschouwingen, welke slechts het gevolg kunnen zijn van eigen praktisch onderzoek en ondervinding. In sommige opzigten zijn de opmerkingen der schrijvers zelfs geheel onjuist, zooals, om slechts een enkel voorbeeld aan te halen, de mededeeling dat het nagelmonopolie *thans nog* een voordeel van *f* 420,000 's jaars aan de schatkist zou afwerpen, terwijl ieder deskundige weet dat het monopolie sedert jaren slechts schade oplevert.

Dat wij ons voorts niet kunnen vereenigen met sommige zienswijzen des schrijvers, waar hij aan zijne voorstellingen beschouwingen van staatkundigen aard verbindt, zal geene bevreemding baren bij hen, die bekend zijn met de koloniaal-politieke gevoelens van den schrijver, zooals die vroeger door hem uitgegeven verhandelingen en vlugschriften zijn blootgelegd.

Maar dit alles belet niet dat wij het boek van den heer de Sturler als een hoogst verdienstelijk en nuttig werk beschouwen, dat wij in veler handen wenschen en dat ook, wij twijfelen er niet aan, in veler handen zal komen.

Om een denkbeeld te geven van den rijkdom aan onderwerpen, in het lijvige boekdeel van meer dan elfhonderd bladzijden behandeld, laten wij hier eene opgave volgen, alphabetisch gerangschikt, van de kultuurplanten, produkten en kultures, daarin min of meer uitvoerig behandeld. Deze zijn: Aloë, Anijszaad, Aren, Arrowroot, Bamboe, Banaan (Pisang, Koffo, Ensete), Benzoë, Drakenbloed, Gambier, Gember, Getah-pertja, Gierst, Indigo, Jute, Kajoepoeti-olie, Kakao, Kamfer, Kaneel, Kardamom, Kassave, Kastor-olie, Katoen, Kina, Koffij, Kokos, Mais, Mienjak tangkawang, Moorva-vezelplant, Muskaatnotenboom, Nieuw-zeelandsch vlas, Nopal en Kochenielje, Oliepalm van Guinea, Opium, Peper, Piment, Rabarber, Rameh, Rijst, Sago, Senna, Suikerriet, Tabak, Thee, Vanielje.

Sommige dezer artikelen zijn met grooter uitvoerigheid dan volledigheid bewerkt. Zoo beslaat het artikel Katoen niet minder dan 140 bladz., Bananen 47 bldz., Indigo 80 bldz., Koffij 87 bldz., Rijst 62 bldz. Suikerriet 118 bldz., Tabak ruim 70 bldz., Muskaatnoten 24 bldz., enz. Maar meerdere punten, tot deze onderwerpen betrekking hebbende, zochten wij daarin te vergeefs, en in het algemeen kan ook niet gezegd worden dat zij den jongsten stand onzer kennis teruggeven.

Bestaat nu al volstrekt gemis van eenige systematische rangschikking der behandelde onderwerpen, de raadpleging van het werk is toch gemakkelijk gemaakt door de bijgevoegde alphabetische registers van behandelde onderwerpen, en van systematische en inlandsche plantennamen. Vooral het alphabetisch register der behandelde onderwerpen is zeer praktisch ingerigt en doet met gemak de onderdeelen van een gegeven hoofdstuk of artikel in het lijvige werk zelf vinden.

Uit de voorrede van den schrijver leert men dat de heer H. Witte,

hortulanus van 's rijks akademietuin te Leiden, een groot aandeel aan de bewerking dezer uitgave gehad heeft. De heer de Sturler zegt daar toch: „Op mijn aandringen besloot hij (de heer Witte) aan mijne bepaalde uitnoodiging te voldoen en de uren die hem van zijne veelvuldige ambtsbezigheden overbleven, met mij aan de zamenstelling van dit boek te besteden. Mijne verwachting te zijnen aanzien, wel verre van teleurgesteld te zijn, is in elk opzigt overtroffen geworden, niet alleen wat de botanische kennis betreft, maar ook ten aanzien der wijze van bewerking der verschillende onderwerpen. Na deze eerlijke betuiging derhalve, welke geenszins overdreven is, kan het wel niet bevreemden dat ik aan hem, als mijn getrouwen medearbeider, openlijk mijn' dank toebreng, en aldus de verdiensten huldig, welke velen met mij hem toekennen." Bij de lezing dezer woorden kwam onwillekeurig de gedachte bij ons op dat het welligt beter geweest ware, dat ook de naam van dien getrouwen mede-arbeider als zoodanig op den titel ware vermeld geworden dan hem slechts eenige regels in de voorrede te wijden. Het blijkt toch uit de eigen verklaring van den heer de Sturler dat het „Handboek" het werk is van hem en van den heer H. Witte. Wij zouden daarom, en ook met het oog op het boven opgemerkte dat het werk minder ingerigt is als eigenlijk handboek, waarbij nog te voegen is dat niet alle de behandelde planten in Nederlandsch Indië gekultiveerd worden, den titel doelmatiger en eigenaardiger gevonden hebben indien hij beperkt ware geworden tot de *tweede* helft en het boek ten opschrit had ontvangen „Overzigt van de kweeking en behandeling der voornaamste voortbrengselen uit het plantenrijk in de keerkringslanden (Naar aanleiding van G. Richardsons Porter's Tropical Agriculturist), door W. L. de Sturler en H. Witte.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Iets over vrije arbeid op het terrein van christelijke liefde.

MIJNHEER DE REDAKTEUR!

Vergun mij een oogenblik uwe aandacht voor een niet onbelangrijk onderwerp, namelijk, *vrije arbeid.*

Ik bedoel niet den vrijen arbeid die in den laatsten tijd tot zoo veel twist aanleiding heeft gegeven: ik bedoel de vrijheid om in Indië op het terrein van christelijke liefde, naar de uitspraak van verstand en geweten te mogen zaaijen en planten.

Gij zelf hebt vele jaren in Indië doorgebragt, en dus zal het u *niet*, maar het zal *nederlandsche* lezers van uw Tijdschrift *wel* verwonderen dat er nog kwestie kan bestaan, om zich op dat terrein vrij te mogen bewegen. — Men zal zich verwonderen als men overtuigd wordt dat men op dit terrein in Indië afhankelijk is van de stemming der magthebbenden; dat de beoefening van christelijke liefdadigheid, die ons prestige zoo zeer verhoogen moet, dáár in sommige tijden is verboden.

Ik bedoel verder niet het *prediken* van het Evangelie onder eene bevolking die ten onregte als fanatiek wordt beschouwd, maar ik bedoel *de praktijk van christelijke hulpvaardigheid*, *het toereiken van de reddende hand der liefde aan ellendigen* (leeringen wekken, voorbeelden trekken.)

Ook die arbeid vindt tegenwerking.

Eene ernstige beschuldiging voor de regtbank van het geweten! Maar het bewijs?

Gij kunt het vinden in het stuk getiteld: „*De eenige instelling te Batavia* „*in het belang van ongelukkige inboorlingen*" opgenomen in het Tijdschrift van Nederlandsch Indië, Jaargang 1849, 2e dl., bl. 340. Met die instelling wordt bedoeld het kollegie van boedelmeesteren over onchristen sterfhuizen.

Toen in de administratie van dat kollegie orde en klaarheid was gebragt en daardoor de kennis was verkregen van de middelen waarover het kollegie kon beschikken, wenschte men die middelen ook te bezigen tot het oprigten en in stand houden van een toevlugtsoord voor onderlooze kinderen van arme Mohammedanen en Chinezen.

Mogt door de bestaande bepalingen op het binnenlandsch bestuur elders in de behoeften van die ellendigen door de bevolking worden voorzien, ter hoofdplaats Batavia, waar geen *regenten*-bestuur bestaat, waar dus die bepalingen niet van toepassing zijn, en waar zoo vele vreemde oosterlingen leven en sterven, wordt al te zeer de behoefte gevoeld aan een dusdanige instelling. Uit den aard van zijne beschikking, was 't het kollegie van boedelmeesteren dat in dit gebrek moest voorzien, maar daartoe werd de vrijheid gemist; daartoe moest de regering vergunning geven, en toen die vergunning werd gevraagd, ontving het kollegie een *afwijzend* antwoord.

Hoe was dat mogelijk? — Lees en oordeel? Lees verder het voorkomende in het Tijdschrift van Nederlandsch Indië Jaargang 1850, 1e deel, bl. 300, en daar zult gij oplossing van het raadsel vinden.

Het slot van dat stuk luidt: „Maar wij twijfelen niet, of, wanneer eene „hervorming voor Indië aanbreekt, en plannen tot het waarachtig welzijn „der bevolking niet meer als dwaasheden worden beschouwd, dan zal ook „*dit* voorstel in nadere overweging genomen en met een gunstigen uitslag „bekroond worden."

Die tijd is aangebroken. De invloed der partijschap en hare gewone miskenning is niet meer te vreezen. De overtuiging verbreidt zich meer en meer dat geene *batige saldo's* maar *regtvaardigheid* de grondzuil moet zijn van ons politiek bestaan in Indië; dat het onze roeping is de inboorlingen te beschermen, te beschaven, te veredelen.

Laat ik u mogen zeggen, mijnheer de redakteur, wat mij aanleiding geeft tot het schrijven dezer regels en waarom ik thans op een oud voorstel terugkom.

Over het toenemend gebrek aan *goede* inlandsche bedienden te Batavia wordt sterk geklaagd, en, naar de berigten die ik ontvang, niet zonder grond. Daardoor kwam ik op de gedachte, hoe een weeshuis voor onchristenen en goed middel zou zijn om goede huisbedienden te vormen. Het spreekt toch van zelf dat de kinderen die daarin worden opgevoed, onderwezen worden in de eischen van deugd en zedelijkheid, dat zij, die den schadelijken invloed van familie-betrekkingen missen, zich hechten aan hen die hunne weldoeners en verzorgers zijn.

Ziedaar, mijnheer de redakteur, een bescheiden wenk. Vindt ze bijval, dan is uwe pen beter dan de mijne in staat om de aandacht op te wekken van hen die eene zoo goede en nuttige zaak als de onderwerpelijke kunnen bewerken.

'S GRAVENHAGE,
26 Maart 1864.

J. TH. CANTER VISSCHER,
Oud-Voorzitter van het Kollegie
van boedelmeesteren enz.

Met genoegen plaatsen wij bovenstaanden brief. Het schijnt dat het kollegie van boedelmeesteren sedert niet op zijne voorstellen is teruggekomen. Dit zou zeker bevreemden, maar misschien verklaarbaar zijn door gebrek aan beschikbare fondsen. Wij kunnen niet beslissen wat hiervan

zij, maar meenen in allen gevalle dat de wenk des geachten briefschrijvers allezins behartiging verdient.

RED.

Het vermogen der partikuliere kultuur.

In het Februarij-nommer van dit tijdschrift komen eenige statistische opgaven voor over de suikerproduktie en de betrekkelijk kleine hoeveelheid pikols suiker welke Java voor de algemeene markt opbrengt.

Men zou uit de gegeven cijfers de slotsom kunnen trekken, dat Java in verhouding tot zijne oppervlakte, zijne vruchtbaarheid en zijne talrijke bevolking, eigenlijk nog geen tiende suiker voortbragt die het moest, zeer zeker zou kunnen, voortbrengen, wanneer men de zaak maar aan de bijzondere industrie overliet en niet van het gouvernement verwachtte; wat geen gouvernement ter wereld geven kan. De bijzondere industrie is alleen bij magte om van den bodem en van de arbeidskrachten te verkrijgen wat beiden in redelijkheid kunnen voortbrengen. Zij woekert daar waar het gouvernement verspilt; zij haalt nog daar waar het gouvernement niet meer vindt.

Een geacht Tijdschrift levert daarvan een niet onaardig bewijs. Daarin wordt namelijk verhaald dat op het fransche eiland Guadeloupe — men ziet er wordt niet eens gesproken van de koloniën die de kroon spannen, — een koffijland is aan te wijzen, 20 bunders groot, met slechts vijf-en-twintig arbeiders, en dat evenwel jaarlijks *f* 10,000 netto winst opbrengt.

Tot deze hoogte kan 't een partikulier brengen die zijn zaak verstaat en daarvan partij trekt. Men denke zich nu een oogenblik op Java een toestand van vrije ontwikkeling, waarin de bodem, en bepaaldelijk de koffijtuinen, volgens deze guadeloupsche methode geëxploiteerd wierden. Wat zouden dan wel de uitkomsten zijn? Wat, als niet duizende bouws half verwaarloosd en millioenen dagtaken bitterlijk verkwist werden?

Wij behoeven deze vragen niet te beantwoorden. Zij vallen onder het eenvoudigste begrip, de makelaars- en verstokte-oudgasten-begrippen natuurlijk uitgezonderd.

S.

Vrije arbeid getoetst aan de verpligtingen van den Javaan jegens zijn souverein.

Onder bovenstaand hoofd is in de Editie voor Nederland van het Bataviaasch Handelsblad van 15 Januarij j. l. een artikel geplaatst, waarop wij meenen de aandacht te mogen vestigen, omdat het, onzes inziens, geschikt voorkomt een inzigt te geven in wat men onder het begrip van heerediensten der javaansche bevolking heeft te verstaan. Men zal er ook

met belangstelling kennis van nemen in verband met de beraadslagingen over de heerediensten, die in de jongste algemeene vergadering van het Indisch Genootschap van den 26sten Januarij j. l. hebben plaats gehad. Vooral echter maken wij er hier melding van, omdat er een denkbeeld in voorkomt waarvan, zoolang de volkomen afschaffing der heerediensten ten behoeve van den staat en van de hoofden nog niet afgeschaft is, iets waarnaar meer en meer behoort te worden gestreefd, waarschijnlijk eene vruchtbare toepassing te maken is. Dit denkbeeld geven wij hier terug door aanhaling van een gedeelte van het slot van genoemd artikel.

„Wij zijn niet tegen de ondernemers of vrij-arbeiders, niet tegen het gebruik van den vrijen arbeid en wèl tegen de misbruiken, die daaronder schuilen; maar de *heeredienstpligtigheid* is de oorzaak dier misbruiken. Wij zeggen, dat vrije arbeid wenschelijk is zoowel voor de vrij-arbeiders als *voor den staat* en hopen daarom, voor beider welzijn, dat de *heeredienstpligtigheid* spoedig tot een einde en het individuëele grondbezit spoedig tot een begin moge geraken. Voorshands echter dat het gouvernement zich bepale, *niet meer dan voor* $^1/_7$ *gedwongen arbeid* van den Javaan te trekken met of zonder betaling. Dit zou nu gemakkelijk te kontroleren zijn, indien elke orang koewat voorzien werd van een kaart, gestempeld met een zegel van één gulden, met aanteekeningen voor 26 dagen gedwongen arbeid, welke hij tweemaal in het jaar tegen betaling zich moet aanschaffen en waarop telkens voor iederen dag geleverden gedwongen arbeid door het betrokken dessahoofd of diens vervanger, onder presentatie van eede, werd afgeteekend; evenzoo wanneer die arbeid was uitbesteed en volbragt. Om zich van de rigtigheid hiervan te vergewissen, diende dan van tijd tot tijd hieromtrent onderzocht te worden door regenten, kontroleurs, adsistent-residenten, enz. De betaling van *f* 2.— zou, alhoewel gering voor de 21 kwijtgescholden dagen — want de soeverein heeft regt op $^1/_8$ gedwongen arbeid — het gouvernement toch nog $3^1/_4$ millioentjes per jaar opbrengen, terwijl gedurende zooveel dagen meer 1,600.000 orangs koewat der nijverheid werden teruggegeven.

Het individuëel grondbezit zou een werkelijke vooruitgang in den landbouw teweegbrengen, die zoowel voor den staat als voor de vrij-arbeiders goede uitkomsten zal leveren. De Javaan (órang koewat) in een erfelijk bezit gesteld van twee bouw sawah, zou den grond lief krijgen, er gehecht aan geraken en bijgevolg er meer zorg voor dragen; — zijn welvaart zou toenemen, terwijl overvloed van oogst de bevolking ter plaatse zou doen vermeerderen; dus zooveel padjak voor gedwongen arbeid (in geld) meer aan het gouvernement en zooveel krachten meer voor de nijverheid. De koophandel zou van zelf in uitbreiding volgen, — en bij dat al zou het gouvernement op eene duurzame *tevredenheid* en *gehechtheid* van zijn volk staat kunnen maken."

Q.

De ongelijkmatige werking van de heffing der landrente op Java.

Men is het er thans vrij algemeen over eens dat in het landrente-stelsel op Java eene grondige hervorming noodig is. Dat stelsel is voor Java niet minder een kanker dan het stelsel der heerediensten en het stelsel van het kommunaal grondbezit. Als een staaltje van de ongelijkmatige werking en van den ongelijkmatigen druk der heffing van deze belasting, diene het feit dat, blijkens de regeringsverslagen over de laatste jaren, het gemiddeld bedrag der geheven landrente per landbouwend huisgezin voor de verschillende residentiën in hooge mate verschilde. Zoo werd in de residentiën Probolingo en Bezoeki in de laatste jaren gemiddeld *f* 13$^1/_2$'s jaars per huisgezin geheven, en daarentegen in Krawang nog geen *f* 5, en in Bantam, Pekalongan, Samarang en Japara slechts ongeveer *f* 5$^1/_2$; voorts in Rembang, Banjoemas en Bagelen ruim *f* 6; in Kadoe ruim *f* 7; in Cheribon ruim *f* 9; in Soerabaya ruim *f* 10, en in Tagal en Pasoeroean ruim *f* 11. In Probolingo heeft sedert jaren de bevolking ongeveer *driemaal* meer jaarlijks per landbouwend huisgezin aan landrente opgebragt dan in Krawang, en *vier en een half* tot *vijfmaal* meer dan in Patjitan, Madioen en Kediri, in welke laatste residentiën evenwel het landrentestelsel eerst sedert 185 werkt.

Bij deze opgave is alleen spraak van de opbrengst der landrente aan den staat. Maar men weet welke misbruiken plaats hebben door de dorpshoofden bij de heffing dier rente van den kleinen man, waardoor millioenen meer van de bevolking worden geheven dan de aanslag bedraagt. Die aanslag verschilde in de laatste jaren van 8$^1/_2$ tot 9$^1/_2$ millioen gulden, maar men mag wel aannemen dat de bevolking bovendien nog, om aan dien aanslag te voldoen, eenige millioenen heeft opgebragt die de dorpshoofden en hun helpers zich hebben toegeëigend.

Maart 1864. B.

STAATKUNDIGE BESCHOUWINGEN

VAN EEN

KOLONIAAL-REGTGELOOVIG KOOPMAN.

> The mighty „tide of tendency" is giving more and more importance to the Oriental world. Its res oucses as they become better know, will be more rapidly developed. The are promising fields, which will encourage and reward adverture, inviting receptacles for the superfluities of European, wealth activity and intelligence, whose streams will flow back upon their sources with ever — augmenting contributions commerce will complete the work in peace and prosperity, which conquest began in perturbation and peril.
>
> JOHN BOWRING.

Sedert een tiental jaren wordt, ook in ons land, gedurig gewezen op het Oosten. Dáár, zegt men, zal de toekomst van Europa eenmaal gezocht, zoo niet beslecht worden!

Wat heeft dit alles toch te beteekenen? Waarom zou de oostersche wereld, althans voor ons Nederlanders, immer van méér belang kunnen worden dan om produkten en batige saldo's te verkrijgen? Waarom zou *Nederlandsch Indië* voor *Nederland* nog iets anders, nog iets méér, moeten worden dan *de kurk om op te drijven?*

Ik moet betuigen deze denkbeelden maar niet te kunnen deelen, en geloof ze dan ook te mogen houden voor ongegronde schrikbeelden, welligt alléén door eene overspannen verwachting van de mogelijke gevolgen der doorgraving van de landengte van Suez ingegeven, of door een dichterlijk hoofd als dat van John Bowring voortgebragt. Ik zou aan zijne woorden dan ook geen aandacht geschonken hebben, ware ik niet bekend met de betreurenswaardige ingenomenheid en voorliefde van mijne medeburgers met al wat uit den vreemde komt en met hetgeen de eerste de beste vreemdeling ons over ons eigen land of onze koloniën wil komen verhalen. Het is waarlijk als

of de staatkunde bij ons geheel in verval is geraakt, en wij elke voorlichting, op dat gebied, aan den vreemde moeten ontleenen. En zóó ver is het toch waarlijk nog niet gekomen. Integendeel ben ik overtuigd, dat het engelsch gouvernement zeer gaarne van Britsch Indië even veel millioenen zou willen trekken als wij jaarlijks uit onze koloniën ontvangen.

Dit althans zou men moeten afleiden uit een opdragt, voor eenige jaren door de engelsche regering aan haren gezant te 's Gravenhage verleend, om bij onze regering de meest volledige inlichtingen in te winnen naar den oorsprong der groote voordeelen welke wij, door middel van ons hoog gevierd *exploitatiestelsel*, uit Nederlandsch Indië behalen. Wel is waar werd door dien gezant aan zijne regering den raad gegeven, om er toch nimmer aan te denken, het Nederlandsch stelsel van koloniaal beheer op Britsch Indië toe te passen; maar onze regering, die zoo rijke vruchten van het koloniaal staatsmonopolie plukt, zal die zaak wel zóó hebben geleid, dat daaruit een afwijzend advies van dien gezant moest volgen.

Maar hoe dit zij, mij dunkt dat hierin toch het meest afdoende bewijs ligt opgesloten, dat onze Indische staatkunde nog zoo slecht niet is als ik wel eens heb hooren beweren.

Ik heb mij daarover dan ook nooit ongerust gemaakt en mij jaarlijks verheugd, wanneer weder eene wet op het batig slot onze schatkist met ettelijke millioenen kwam verrijken.

Dit was echter niet de eenige reden mijner vreugde. Méér nog was die gelegen in de omstandigheid, dat ruim vierhonderd schepen, meestal in Nederland gebouwd en grootendeels met Nederlanders bemand, steeds door de Handelmaatschappij à tour de rôle naar Java worden gezonden om produkten te halen, — en ofschoon er veel is veranderd sedert den tijd toen het gouvernement daarvoor, behalve eenige andere voordeelen, niet minder dan *f* 240 per last betaalde, zoodat in den regel, door slechts twee reizen, alle kosten van opbouw en uitrusting van een schip werden teruggewonnen, blijft er nog steeds eene schoone gelegenheid bestaan om met die vrachtvaart zóóveel voordeel te behalen, dat menig reeder zijn schip liever stil in de haven laat liggen, in afwachting van zijne beurt in die vaart, in stede van het uit te zenden om elders eene lading op te zoeken. Hierdoor wordt aan een groot tal van reederijen een vast inkomen verzekerd, evenzeer als aan eene menigte assurantie-maatschappijen, die jaarlijks nog een half millioen als winst onderling verdeelen. Maar vooral mag men niet voorbijzien de groote winsten welke der Handelmaatschappij als verkoopster voor het gouvernement, en de legio makelaars als eenige opkoopers van de gouvernements produkten, worden bezorgd. Honderden familiën vinden daardoor een zeker en ruim bestaan en worden in staat gesteld om hunne zonen of neven aan het hoofd van lukratieve en welbeklante kantoren te plaatsen en zich daarna te Driebergen of elders eene aangename rust te verschaffen.

Ongerekend al deze voordeelen, die waarlijk niet als eene kleinigheid zijn aan te merken, worden er jaarlijks nog eenige millioenen van onze staatsschuld geamortiseerd, zoodat, wanneer wij dezen toestand, vooral

de gunstige stemming van de markt voor koloniale waren, nog lang mogen behouden, er welligt vooruitzigt zal bestaan, dat wij onze nationale schuld, en bijgevolg ook onze belastingen, met de helft zullen kunnen verminderen, nadat de Javanen nog eerst onze spoor- en waterwegen zullen betaald en ons in de gelegenheid gesteld hebben om ons weder eene voldoende oorlogsmarine aan te schaffen.

En nu vraag ik, wie, die het hart op de regte plaats draagt, zal niet de staatkunde prijzen waardoor dergelijke zegeningen over ons land worden verspreid? Wie zal het niet loven, dat wij daardoor gevrijwaard zijn *om zelven voor den ploeg te gaan staan ten einde eigen lasten te torschen*, maar zulks aan de goede Javaantjes kunnen overlaten? Wel geef ik toe, dat, zoo als elke zaak, ook deze hare keerzijde heeft, doch zoo lang er onder de zon niets volmaakt zal kunnen zijn, zoo lang ook zal ik de bezwaren, die ik, wel is waar, met toenemende kracht hoor opperen, zeer verre ondergeschikt houden aan de groote financiëele voordeelen, welke door het koloniaal exploitatie-stelsel, over ons land en over zoo vele Nederlandsche gezinnen worden uitgestort.

Zoo beweert men bijv.: dat de hoogere vrachten, welke het gouvernement nog steeds boven den partikulieren koopman betaalt, behalve de gelegenheid tot begunstiging, tot gevolg zou hebben, dat onze reeders daarop te zeer steunen en hunne schepen niet meer de wijde wereld durven insturen zoo als onze voorvaderen deden: — dat al hetgeen de staat aan assurantiepremiën betaalt als limpido verlies moet worden aangemerkt, omdat hij zich zelven met voordeel zou kunnen assureren, en door deze noodelooze verzekeringen alléén dit voordeel wordt verkregen, dat belanghebbenden bij het behoud van dien toestand, de regering ijverig te keer gaan in het voornemen om daarin geleidelijke verandering te brengen, waaromtrent de Amsterdamsche afgevaardigde Hartsen de beste inlichtingen zou kunnen geven; — dat de inrigting der gouvernements veilingen kunstmatig zou zijn en de vrije konkurrentie te zeer zou uitsluiten, die, wanneer zij werd ingeroepen, betere uitkomsten zoude opleveren; — dat de gouvernements handel in koloniale waren den handelsgeest onzer natie, die eenmaal zoo groot was, reeds zoo zeer zou hebben uitgedoofd, dat wij op dat gebied door de Engelschen, Franschen en Duitschers worden overvleugeld, zoodat zich gedurig vreemde koopmanskantoren in onze voornaamste handelssteden komen vestigen, om zich het grootste deel in dien handel toe te eigenen en om ons het geld te leenen dat noodig is om in ons land gasfabrieken, duinwatermaatschappijen, waterwegen, zeehavens en andere groote werken tot stand te brengen; — en dat de makelaars eigenlijk de prijzen der koloniale waren bepalen, omdat zij, even als de *kongsies* der Chinezen op Java, gezamenlijk eene kombinatie vormen om voor gemeene rekening, op de veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij, te koopen en onderling de daarop behaalde kourtage en andere winsten te verdeelen, ten einde daardoor alle konkurrentie tegen elkander af te snijden (daartoe, zegt men bestaan, twee kombinatiën de *groote* en de *kleine* kombinatie, waarin alle makelaars worden

opgenomen in verhouding tot het gemiddeld bedrag der door hen gedurende de laatste vijf jaren gekochte produkten, zoodat die kombinatiën om de vijf jaren, in eene vergadering van al de makelaars, worden herzien, bij welke gelegenheid zij, die niet het gevorderd quantum op de veilingen hebben gekocht, in de *kleine* kombinatie worden overgebragt, om voortaan slechts de som te genieten die daaruit als dividend wordt uitbetaald en omgekeerd die makelaars tot de *groote* kombinatie worden bevorderd, die meer produkten dan in de voorgaande vijf jaren hebben aangeslagen). Nu roept men wel, dat dit niet anders is dan het oude *gildenstelsel* onder een anderen vorm weder in het leven geroepen, maar wat van dit alles ook moge zijn, ik blijf bij mijn gevoelen, dat al die bezwaren maar gezocht zijn en niets te beteekenen hebben in vergelijking met de groote financiëele voordeelen, die het staatsmonopolie en stelsel van verkoop over ons land en vooral over den handel- en makelaars-stand met al den aankleve van dien, verspreidt. Dat is toch wel degelijk een „algemeen belang" en wel een belang, zoo volkomen door den staat gewaarborgd, dat voor hen geen verlies mogelijk is. Al ware het, dat de marktprijzen der produkten tot een vorig laag peil terugliepen en het nederlandsch budget weder met een te kort sloot, dan nog zullen onze reederijen, assuradeurs en makelaars de hoogere vrachten, assurantie-premiën en kourtage-gelden blijven trekken.

Daarom vooral blijf ik bij mijn gevoelen, dat het onzin zou moeten heeten, wanneer wij er immer aan dachten om, voor onze koloniën, eene vrijzinnige staatkunde en handelspolitiek aan te nemen. Wachten wij ons toch wel voor het zelfverwijt, dat wij niet alles zouden beproefd hebben, wat mogelijk is, om uit Indië te blijven trekken wat wij daarvan thans genieten.

Nu moge het schijnen, dat mijne staatkundige overtuiging niet geheel van zelfzucht is vrij te pleiten; laten wij echter openhartig bekennen wat waar is, want daarin is, naar mijne wijze van zien, hoegenaamd geene schande gelegen. Is niet de eerste regel van elke soort van staatkunde, om in de eerste plaats voor zich zelven te zorgen? Den tweeden regel, die voorschrijft om dat eigen belang zoo veel mogelijk voor anderen verborgen te houden, ben ik nooit toegedaan geweest. Ik kom er liever rond voor uit, eerst voor ons zelven en dan voor onzen buurman of den overheerschte, al naarmate weder die bemoeijenis het meeste voordeel voor ons aanbiedt.

Zoo men die staatkunde nu al egoïstisch wil noemen, ik heb er vrede mede, maar den naam van openhartig zal men daaraan zeker niet kunnen onthouden.

Ik geloof dan ook dat de generaal Knoop niet wel deed toen hij schreef: *dat wij ons ten onregte beroemen op de hollandsche rondheid en vrijmoedigheid. Zij kunnen* — schrijft hij — *de kenschetsende karaktertrek van het voorgeslacht zijn geweest, maar bij ons moet men heden ten dage die deugden niet zoo algemeen achten; wij laten ons* — volgens hem altijd, niet volgens mij — *te veel geleiden door menschenvrees en zucht naar eigen belang* — ook al eigen belang. Wat wil hij dan? Staatkunde zonder eigenbelang? — *en offeren*

vaak daaraan de waarheid op, die ieder moest heilig zijn. Dit is zóó waar, dat wie bij ons rond en openlijk zijne meening durft uitspreken, zeer spoedig ondervindt, dat hij meer verandering en ergernis dan goedkeuring en deelneming ontmoet!

Ik althans behoef mij die harde les niet aan te trekken en geloof ook niet, dat de waarheid daarbij volkomen gehuldigd werd. Immers ook onze regering, het zij tot haren lof gezegd, is ten allen tijde steeds ruiterlijk voor haar gevoelen uitgekomen, dat wij, vóór alles, moesten zorgen, zoo veel mogelijk millioenen uit de Oost te ontvangen. Dit denkbeeld heeft bij haar steeds zóó zeer op den voorgrond gestaan, dat, toen de minister Rochussen zijne suikerregeling voor de vertegenwoordigers van het nederlandsche volk moest verdedigen, hij te regt begreep niet beter te kunnen doen dan zeer hoog op te geven van de millioenen die hij zich. helaas zonder grond, als uitkomst van zijne regeling voorspiegelde. In stede van slechts drie millioen welke die kultuur oplevert, sprak hij van zes, ja zelfs van twaalf millioen, — en ik zou bereid zijn geweest elke suikerregeling, al ware het voor den tijd van een eeuw, goed te keuren, indien werkelijk die voorgecijferde millioenen zouden verkregen zijn.

In gelijken zin werd ook steeds door de regering en verscheidene vertegenwoordigers van de nederlandsche natie geantwoord op de vertoogen, — zoo als werd beweerd door gevoel voor regt en billijkheid ingegeven, — die voor de Javaansche bevolking de aanspraken op regtvaardiger bejegening en op gelegenheid tot zedelijke en intellektuëele ontwikkeling kwamen verdedigen, met de waarschuwing, dat Indië alléén blijvend voor Nederland kan behouden worden door eene milde en rationeele staatkunde en door de zorg, dat het talrijke Indische volk ons een goed hart toedrage. Met evenveel waardigheid als kracht werd dan steeds geantwoord: als gij den dwang, dien wij op dat volk uitoefenen, wilt afschaffen, of gij wilt haar een loon uitkeeren meer evenredig aan de voordeelen welke de staat van den haar afgevorderden arbeid en afgenomen grond trekt, dan gaan de millioenen verloren en dan zullen wij onze eigene spoor- en water-wegen moeten betalen!

Men ziet hieruit, dat de regering steeds even openhartig als ik voor haar gevoelen is uitgekomen, en daarom heb ik mij altijd met gerustheid op de toekomst en op hare zorg voor onze millioenen verlaten. Vooral werd ik in dit gevoelen nog meer versterkt toen een gewezen resident van Java mij duidelijk maakte, dat het nog te vrijzinnige stelsel van kultuur van lieverlede geheel is veranderd, zoodat er thans geen sprake meer is om de javaansche bevolking vrij te stellen van de betaling der landrente, in vergoeding van den haar afgenomen grond of van den van haar gevorderden arbeid, en nog veel minder, om haar te doen deelen in de groote voordeelen, die op de door haar aangekweekte en bereide produkten worden behaald. Dergelijke toezeggingen mogen bij de invoering van dat stelsel nuttig hebben gewerkt, toen men nog niet wist of dat volk zich wel goedschiks onder dat exploitatiesysteem zoude krommen, maar zeer wijsselijk is men daarop

teruggekomen, zoodra men de overtuiging had dat van haar niets te vreezen was.

Dit neemt echter niet weg, dat de voorzigtigheid, waarmede de kommissaris-generaal van den Bosch aanvankelijk te werk ging, den hoogsten lof verdient, daar anders de bevolking welligt tegen zijne maatregelen in verzet zou gekomen zijn en daardoor de financiëele nood van het moederland wel eens onbevredigd had kunnen blijven.

Niet zoo gereedelijk echter kan ik mijne goedkeuring schenken aan sommige denkbeelden van dien staatsman, waarvan hier en daar blijkt, en die mij voorkomen in den tegenwoordigen verlichten tijd van politieke handigheid te huis te behooren. Zoo schreef hij o. a. in zijne zakelijke extrakten uit zijn kultuurstelsel, in het Indisch Staatsblad van 1834 opgenomen: *de gronden gaan op de leden der familie over; zij verkoopen of verhuren die onderling, en deze gebruiken bestaan nog overal waar dezelve niet door willekeurige bemoeijenis der Europeanen met de huishoudelijke aangelegenheden van den inlander zijn vervallen!*

Ik moet openhartig bekennen, dat ik die bemoeijenis dan wel gelukkig vind en ook daarom zoo zeer met het kultuurstelsel ben ingenomen omdat het vatbaar is om gedurig te worden gewijzigd en veranderd, en men, naar ik hoor, overal gelukkig is tusschen beide getreden, zich niet bekommerende over verkregen regten op den grond, of over eigendomsregt, zoo als trouwens door het bekende rapport der suikerkommissie op menige bladzijde wordt bevestigd.

Deze wijzigingen, na het aftreden van genoemden landvoogd, in het koloniaal beleid gebragt, geven mij dan ook de overtuiging dat deze regering, even als de voorgaande, in de eerste plaats het oog zal gevestigd houden op de millioenen die Indië ons moet opleveren. En juist daarom kan er geen sprake zijn om de regten der bevolking op den grond, al waren het eigendomsregten, te erkennen, want het is voor ons van het grootste belang om geheel vrij te blijven in ons regt om op een gegeven oogenblik, zoo als de Prins van Augustenburg met zijn hertogdom heeft gedaan, des noods al den grond op Java en de buitenbezittingen aan den meest biedende te verkoopen, welligt, als hij, met de kans om eenmaal onze afgestane regten op die kostbare bezittingen weder te doen gelden, zonder daarom toch den genoten koopschat te restituëren.

Ik moet mij echter geheel en al onbevoegd verklaren om over eene dergelijke hoog staatkundige kwestie te adviseren, en vertrouw zoo zeer op het beleid van hen, die geroepen zijn om Indië, vooral in het belang der nederlandsche reeders, assuradeurs en makelaars te besturen en voor ons het koffij-, suiker-, zout-, en welke monopolieën al niet meer, te behouden, dat ik met vertrouwen de toekomst voor mijne kinderen te gemoet zie.

Bij het optreden van den tegenwoordigen minister van koloniën, dit moet ik erkennen, werd dit vertrouwen wel eenigzins, maar gelukkig slechts voor zeer korten tijd, geschokt. Hij toch had als lid van de Tweede Kamer, met al te groote naauwkeurigheid, uitgerekend, dat de javaansche be-

volking, die nog geene *f* 10 bekomt voor de pikol koffij, die op onze markt grif *f* 40 opbrengt, daarvoor minstens *f* 22 moest ontvangen! Maar behalve dat werd mij verhaald, dat hij zich steeds had doen kennen als een groot voorstander van partikuliere industrie en vrijen arbeid, en die aanvankelijke verwachting scheen tot zekerheid over te gaan toen ik mij herinnerde, dat hij als lid in de Kamer had verklaard, zich volkomen met de koloniale staatkunde van den baron van Hoëvell te kunnen vereenigen. Tot mijne geruststelling echter mogt ik spoedig, na zijne optreding als minister, van hem vernemen, dat er geene noodzakelijkheid bestond om het loon van de koffijplanters te verhoogen; maar bovendien heeft hij bij herhaling, in beide Kamers der Staten-Generaal, de verzekering gegeven, dat hij het kultuurstelsel niet alleen zou handhaven, maar zelfs *uitbreiden*. Ook heeft hij, zeer verstandig, de kultuurwet van zijn voorganger, waarvan men zoo groote uitbreiding van die gevaarlijke partikuliere kultuur had verwacht, onmiddellijk ingetrokken en ik vertrouw dat hij wijs genoeg zal zijn om die wet niet weder in te dienen vóór dat zijne begrooting voor het jaar 1865 verzekerd is. Intusschen zal de toestand der partikuliere industrie op Java, die gelukkig nog geheel wordt beheerscht door hen, die haar eenmaal openlijk eene onverzoenlijke vijandschap hebben aangezegd en die, wat de suikerkultuur betreft, bij de jongste regeling ook geheel wordt voorbijgezien en onmogelijk gemaakt, wel weder op den vorigen voet worden teruggebragt.

Op grond van handelingen en verzekeringen als deze vertrouw ik, dat ook deze regering geene hervormingen in de hoofdzaak op Java zal tot stand brengen. En moge nu al een man als John Bowring den vinger gerigt houden naar het Oosten, *als de overgroote vergaarplaats voor den overmaat van europeeschen rijkdom, bedrijvigheid en verstand, welker stroomen tot hunne bronnen zullen terugvloeijen met steeds vermeerderende bijdragen*, wij Nederlanders, trotsch op de nationale leus: *langzaam maar zeker*, zullen die gewaagde ondernemingen liever aan den vreemdeling overlaten. De Britten mogen zich schier overal in Indië, de Franschen in Cochin-China, de Spanjaarden op de Philippijnsche eilanden vestigen, om die streken, door europeesche krachten en kapitaal, tot verdere ontwikkeling en bloei te brengen; — China en Japan mogen laten verwachten, dat zij eenmaal tot groote brandpunten van den wereldhandel zullen hervormd worden; — Australië mag zich vrij beroemen reeds eene krachtige europeesche maatschappij te bezitten, die zich van jaar tot jaar zóó belangrijk uitbreidt, dat er welligt eenmaal voor haar behoefte zal ontstaan om de perken van haar gebied, hoe natuurlijk ook geteekend, toch nog uit te zetten; — Amerika moge ook spoedig, na beëindiging van binnenlandsche oorlogen, met verjongde en geoefende krachten te voorschijn treden, om zijne rol in de wereldgeschiedenis met overwegenden invloed te hervatten; — uit al die bewegingen in het Oosten, die ons Indië al meer en meer omsingelen, moge te eeniger tijd groote botsingen mogelijk, zelfs reeds voorzien worden; — wij zullen ons, met onze onmisbare Indische bezittingen,

onder alle omstandigheden, veilig kunnen verlaten op de dertien millioen Javanen, die gedurende twee en een halve eeuw in de gelegenheid waren om ons vaderlijk bestuur te leeren waarderen en zegenen! Met zoodanige verdedigingsmiddelen kan zeker nimmer eenige behoefte gevoeld worden aan eene talrijke en krachtige maatschappij van Nederlanders, bij magte om ook dáár den bodem als vaderlandschen grond te beschermen, en daarom ook zal het zoo volstrekt onnoodig worden geacht om hun overgang, door het verleenen van waarborg van kapitaal en door het openen van een wettig gebied tot werkzaamheid, of door andere doeltreffende middelen, te bevorderen.

Al is het ook mogelijk, dat Java, onder eene andere politiek, minstens even zoo veel suiker aan onze markt zou kunnen leveren, als het veel kleinere en minder bevolkte Cuba, dat nu reeds meer dan vijf maal zoo veel produceert als Java; — al is het, dat Ceylon, in eene korte jarenreeks, in zijne koffijproduktie zoo is toegenomen, dat het Java reeds op zijde streeft; — al is het, dat in onze koloniën nog geen vierde deel van den bebouwbaren grond in kultuur is gebragt, en sedert 20 jaren daarin niet de minste verbetering is gekomen, in weerwil dat in dien tijd de marktprijzen van koloniale produkten meer dan verdubbelden en de werkkrachten daár met eenige millioenen zielen vermeerderden; toch blijf ik hartelijk wenschen dat in het koloniaal beleid geene verandering zal worden gebragt, immers zoo lang wij onze assurantie-premiën, kourtage-gelden, hooge vrachten en nog zoo veel andere voordeelen zullen blijven behouden.

Na deze openhartige konfessie, mag ik voorzeker van ieder weldenkende de erkenning verwachten, dat ik althans volledige rekenschap heb gegeven van mijne politieke staatkunde.

De God van Nederland zij ons genadig.

AMSTERDAM,
Maart 1864.

EEN BLIK

OP DE

KOLONIALE STAATKUNDE VAN 1856 TOT 1859.

Van de „Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen" ziet thans het derde deel het licht. In den vorigen jaargang van dit Tijdschrift plaatsten wij reeds eene korte beschouwing van het eerste deel dier redevoeringen. Dat deel behelsde slechts de eerste jaren van de parlementaire loopbaan van den gewezen volksvertegenwoordiger, aan wien in de eerste plaats te danken is dat de betere beginselen van koloniale staatkunde zich baan hebben gebroken en thans op den weg der zege zijn. Met de beide volgende deelen is echter de parlementaire loopbaan van den kolonialen hervormer nog niet gesloten en ons wacht nog een vierde deel, dat zal eindigen met het tijdstip, waarop de rigting van den spreker aan het bewind kwam.

Eene nadere beschouwing van die merkwaardige bundels zal meer gepast zijn, nadat ook het laatste deel der redevoeringen zal zijn verschenen. Hier zou ik mij hebben kunnen bepalen tot eene eenvoudige aankondiging van de vordering der uitgave, maar, nu in 's lands raadzalen de stem van een van Hoëvell niet meer weergalmt en, besloten als zij blijft tusschen de wanden der zalen van den Raad van State, opgehouden heeft Indië tot bemoediging en der reaktie tot verschrikking te zijn, zal elk nieuw woord, dat die stem bij de natie vertolkt, met gretige ooren worden opgevangen. Daarom is het, dat wij niet geaarzeld hebben hier over te nemen de voorrede, voor het derde deel der Redevoeringen geplaatst. Dat woord herinnert op nieuw, wat voor Indië sedert lang noodig was en waarvoor de spreker heeft gestreden, maar de voorziening waarin tot heden toe nog tot de vrome wenschen behoort. Het doet ook op nieuw uitkomen hoe de strijd op koloniaal gebied, na den dood van J. C. Baud, den talentvollen kampvechter van het oude stelsel, van aard is veranderd, en hoe behoud en reaktie beide zich thans steunen op gronden, die de heldere blik van Baud als geheel verwerpelijk beschouwde.

Mogten zoovele nog achterwege gebleven hervormingen als in de „Redevoeringen" behandeld worden weldra eene plaats vinden in de rei der feiten.

Wij zullen den schrijver thans zelf laten spreken over die verbeteringen in het koloniaal stelsel en beheer, waarop van 1856 tot 1859 door hem in het parlement werd aangedrongen.

RED.

De „Parlementaire redevoeringen", in dit deel bijeengebragt, werden uitgesproken in de jaren 1856 tot 1859. Ofschoon dus reeds door een langen tijd van ons gescheiden, toch behooren zij, bijna zonder uitzondering, tot de aktualiteit. Zet de gebeurtenissen van den dag, die er in behandeld zijn, op zij; schrap de emancipatie der slaven — en gij houdt een programma over, dat voor een reeks van adviezen in de tegenwoordige Tweede Kamer zou kunnen dienen.

Gij zoudt hetzelfde kunnen doen, wat in deze „Parlementaire redevoeringen" is gedaan, zonder dat men u zou kunnen beschuldigen, op „afgedane zaken" terug te komen. Gij zoudt nog altoos kunnen aandringen op de regeling der pensioenen van burgerlijke ambtenaren bij de wet; op de verbetering en uitbreiding van de kommunikatie-middelen met en in Indië: op de vervanging door de wet van het drukpersreglement; op de intrekking van het Koninklijk besluit van 13 Januarij 1854; op de wettelijke regeling der kultuuraangelegenheden; op de herziening der verordening betrekkelijk het uitgeven van woeste gronden; op de vaststelling bij de wet der tarieven van in- en uitgaande regten. Gij zoudt nog altoos kunnen spreken over de wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen, over de regeling van het onderwijs van staatswege in Indische wetenschappen, en over het stelsel van 't radikaal voor ambtenaren. Gij zoudt nog altoos deel kunnen nemen aan diskussiën over het regte verstand van art. 56 van 't Regeringsreglement; over de uitvoering van art. 57 tot regeling en trapsgswijze vermindering der heerediensten; over de inkrimping van het kultuurstelsel, over den vrijen arbeid, over den vermomden dwang, over „de gruwelen" in Cheribon, over „de schandalen" van Rembang — in één woord, als gij uitzondert wat ik zoo even uitzonderde, over alles wat in dit boek voorkomt.

Ziedaar een bewijs, dat overhaasting althans geen verwijt is, 't welk met regt tegen onze Gouvernementen kan worden gerigt. Toch wil ik danbaar erkennen, dat twee onderwerpen, die in deze redevoeringen, misschien tot vervelens, onophoudelijk terugkomen — de wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen en de regeling van het van staatswege te geven onderwijs in Indische wetenschappen — zoo verre zijn gevorderd, dat zij hoogstwaarschijnlijk nog in den loop van dit jaar van het programma zullen worden geschrapt.

Wat het overige betreft, wensch ik Indië geduld toe. 't Is eene oefening, waarin dat goede land het reeds verre moet gebragt hebben! Toch zou

wel eens, als 't al te lang duurde, het antwoord van Leonato, in Much ado about nothing, van de overzij der baren tot ons kunnen komen:

.... 't is all men's office to speak patience
To those that wring under the load of sorrow;
But no man's virtue nor sufficiency,
To be so moral, when he shall endure
The like himself; therefour give me no counsel.
My griefs cry louder than advertisement!

De periode, waartoe dit deel behoort, was vooral merkwaardig door twee feiten. Ik verloor mijnen onvermoeiden, standvastigen, onverzettelijken tegenstander, den heer J. C. Baud, en ik won een krachtigen en moedigen medestander, den heer Duijmaer van Twist. De heer Baud, door toenemende ongesteldheid daartoe genoopt, nam zijn ontslag als lid der Kamer, en de Amsterdamsche kiezers kozen in zijne plaats tot afgevaardigde den heer Duijmaer van Twist.

Ik kan mij niet bedwingen, hier een enkel woord te wijden aan den bijna tienjarigen strijd, dien ik in het parlement tegen het hoofd en den leider der oude koloniale staatkunde heb gevoerd. Ik zie daarop met voldoening maar tevens met aandoening terug. Vergun mij af te schrijven wat mij bij zijnen dood, die niet lang na zijn aftreden plaats greep, uit het gemoed is geweld.

„Gedurende den tijd, dat de heer Baud op staatkundig gebied zich bewoog, heb ik hem met kracht bestreden. Zijne beginselen waren niet de mijne; zijne inzigten in 't belang van moederland en kolonie druischten vierkant in tegen 't geen ik, als 't belang van beide, meen te moeten verdedigen; jaren lang is door ons een hevige strijd tegen elkander gestreden. Maar 't was, althans van mijne zijde, altoos een zuivere strijd van begrippen en beginselen. Altijd heb ik hoogachting gekoesterd voor zijne kennis en talenten, en openlijk heb ik hem als een aangenamen kampvechter gewaardeerd, omdat hij wist wat hij wilde, en standvastig en met volharding, in den regel zonder transaktie, zijne meening op den voorgrond stelde en getrouw bleef.

„De partij van 't behoud van het tegenwoordige koloniale stelsel lijdt, door zijnen dood, een zwaar, wij zouden zeggen een onherstelbaar verlies. Door zijne persoonlijkheid, door 't vertrouwen dat hij genoot, door zijne onmiskenbare talenten, gelukte het hem, dat stelsel op de been te houden. Niemand kan hem in dat opzigt vervangen.

„Mij is het een genoegen, een woord van lof aan zijne nagedachtenis te mogen wijden. Hoe verre ook van elkander verwijderd, toch geef ik hem gaarne de eere van in zijn leven een man van beginselen te zijn geweest. Er zijn in Nederland zoo weinig staatslieden, van wie men dat zeggen kan. Terwijl zoo velen zich in allerlei bogten wisten te wringen, en heden huldigden 't geen zij gisteren verfoeiden, heden zich vereenigden met hen, die zij gisteren bestreden, bleef hij dezelfde. Toen in 1848 „het offerfeest der overtuigingen op het altaar des vaderlands" werd gevierd, bewon-

derde men in hem de onwrikbare trouw aan de voor hem oude waarheid, zag men in hem den onvermoeiden, in staal geharnasten, ridder tegen de nieuwigheden van dien tijd. En zoo bleef hij tot zijnen dood, slechts noode toegevende aan de noodzakelijkheid, en het terrein voet voor voet verdedigende" *).

Om den heer Baud juist te beoordeelen, dient één gewigtig punt niet uit het oog te worden verloren. Hij was het, volgens zijne eigen verklaringen, wat den grondslag betreft, met zijne tegenstanders eens. Hij achtte de direkte inmenging der regering met de industrie der ingezetenen, welke in het kultuurstelsel opgesloten ligt, niet overeenkomstig met de gezonde regeringsbeginselen. Hij verdedigde het behoud van het koloniale stelsel, tot welks invoering hij zelf zoo ijverig had medegewerkt, slechts met argumenten, ontleend aan „den drang der omstandigheden", niet aan de deugdelijkheid der beginselen, waarop het rust. „De nood van het moederland", was de vlag, waardoor hij de verderfelijke lading trachtte te dekken. „Omstandigheden, naar mijn inzien van overwegenden aard", dit waren zijne eigen woorden, „hebben de Nederlandsche regering gedrongen, om op het produktief vermogen van Nederlandsch Indië dien invloed uit te oefenen, dien men gewoonlijk begrijpt onder den naam van het *stelsel van kultures.*" Hadden die omstandigheden niet plaats gegrepen, dan zou het, naar zijne meening, „wenschelijk en pligtmatig geweest zijn, in Indië het regerings-stelsel te volgen, dat, onder alle hemelstreken, onder alle omstandigheden, het beste is". En wat is dat regerings-stelsel? Wat is het anders, dan 't geen de tegenstanders van den heer Baud langzamerhand en met voorzigtigheid wenschten in te voeren. „'t Is het stelsel", zoo drukt hij zelf het uit, „dat de regering verpligt, zich te bepalen tot het verleenen van bescherming, tot het maken van wijze wetten, tot het openen van middelen van gemeenschap, tot het maken van wegen, kortom tot bevordering *middellijk* van de welvaart en de industrie der ingezetenen; met onthouding van alle onmiddellijke bemoeijingen daarmede, onder wat vorm of benaming ook". Hij verklaarde dan ook over het koloniale stelsel, dat hij verdedigde, „te spreken zonder ingenomenheid en met het oog op de gebreken die het heeft en op *de verkeerde beginselen waarop het rust*".

Ik beweer niet, dat de heer Baud, in de diskussie, nimmer van dit standpunt is afgeweken. Maar zeker is het, dat het hem behoed heeft voor allerlei onhoudbare argumenten, die na hem meer en meer op den voorgrond zijn geplaatst en die wel hebben gestrekt om verwarring te stichten, maar over de kwestie, waarom het eigenlijk te doen is, geen licht hoegenaamd hebben verspreid. Aan „den nood van het moederland", aan „de onmisbaarheid der millioenen", aan „den wensch, om te behouden wat eenmaal is tot stand gebragt", ontleende hij de wapenen, waarmede hij streed; niet aan de weldaden, die alléén dat stelsel bij magte zou zijn, in Indië en onder de Indische inboorlingen te verspreiden; niet aan den zegen voor de

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 21ste Jaargang, II, 62.

Indische maatschappij, die uitsluitend aan dat stelsel verbonden zou wezen. Dat de Indiër alléén door de aanwending van dwang, door heerediensten en korveeën, door gedwongen arbeid tegen geen of onevenredig loon, gelukkig zou kunnen zijn, en al de jammeren, die eene maatschappij kunnen treffen, over den Indischen archipel zouden worden uitgestort, zoodra er het regerings-stelsel mogt worden ingevoerd, „dat onder alle hemelstreken het beste is" — die absurditeit heeft de heer Baud nimmer verkondigd. Hij bepaalde zich tot het betoog, niet dat het geluk der Javasche bevolking onafscheidelijk aan het kultuurstelsel verbonden zou zijn, maar dat de druk, dien het haar oplegt, zoo zwaar niet is, en zij zich dien in alle geval nog moet getroosten, omdat het Moederland de millioenen niet kan missen.

Zijne opvolgers, die na hem de taak der verdediging van het stelsel hebben op zich genomen, verlieten het standpunt van hunnen uitstekenden voorganger. Zij schijnen zich tot pligt te rekenen, om het stelsel, waarvan de heer Baud erkende, dat het op verkeerde beginselen rust, als deugdelijk in zich zelf en voor Indië het eenige passende, aan te bevelen. Van daar hun streven, om overal waar, nevens het kultuurstelsel, aan de vrije werking van industrie en kapitaal eene plaats wordt ingeruimd, de ellende ten toon te stellen, die daardoor over de bevolking wordt gebragt. Van daar hun toeleg, om de dwaling ingang te doen vinden, alsof de verkeerdheden en misbruiken die, zelfs volgens getuigenis van den heer Baud, onder de werking van het kultuurstelsel zijn waargenomen, in veel grooter mate aan het stelsel verbonden zijn, dat, volgens den heer Baud, „onder alle hemelstreken het beste is". Van daar die ongelukkige en onvruchtbare haarkloverijen over de vraag: of er wel vrije arbeid op Java bestaat? en of de produktie van suiker zonder gedwongen arbeid wel mogelijk is? en of de vrije tabakskultuur wel vrij is? en of de vrije kultuur niet een veel erger stelsel van dwang zou zijn, dan de dwangkultuur? Van daar die vervelende, dorre en tot geene uitkomst leidende strijd over de ware beteekenis van art. 56 van 't regeringsreglement, een krakeel, dat alleen mogelijk is, nu twee hoofdbeginselen, welke de heer Baud er in las, door zijne opvolgers worden miskend, namelijk: geene uitbreiding van den gedwongen arbeid, geen nieuwe kontrakten, maar zoo veel mogelijk behoud van het bestaande — èn terugkomen op die heilzame beginselen, waarvan slechts de nood van het moederland gedwongen heeft af te gaan.

Men is met den heer Baud tegenwoordig wel ietwat verlegen. Men haalt nog altoos gaarne de eene of andere zinsnede uit zijne redevoeringen aan; men rijgt die zinsneden ook wel eens aan elkander, om daardoor eenen Baud te scheppen, gelijk men hem liefst had; maar men gevoelt toch, dat hij eigenlijk niet past in de nieuwere methode van bewijsvoering. Men heeft reeds getracht zich te redden met de uitvlugt, alsof de heer Baud niet meende wat hij zeide, alsof hij, vooral bij de vaststelling van het regeringsreglement, niet getrouw was gebleven aan zijne overtuiging, en veel had toegegeven tegen zijne meening, omdat de drang der omstandigheden, de

drijvende kracht der oppositie, de vrees voor zijne tegenstanders hem daartoe noodzaakten. Men heeft hem zelfs voorgesteld als den gezagvoerder van een vaartuig, die in de ure des gevaars een deel der lading over boord werpt, om het grootere deel te redden *). Maar al stoot men den verdienstelijken man op die wijze, na zijn dood, van het voetstuk, waarop men hem gedurenden zijn leven geplaatst had; al offert men den roem van den, thans niet meer bruikbaren, afgod op aan de zucht van zelfbehoud — toch blijft hij een lastig protest tegen het gedrag zijner vroegere aanbidders. Ik kan mij voorstellen, dat zij, aan den heer Baud denkende, met Faust uitroepen:

Lass das Vergangene vergangen seyn!

Maar dat baat hun niet! Nog uit zijn graf roept de ontslapene hun toe: „Ik weet wel, dat het *stelsel* van vrijen arbeid in het regeringsreglement slechts wordt aangewezen als een *desideratum*, als iets, dat nog niet bestaat, doch waarnaar moet gestreefd worden. Maar ik geloof, dat de uitlegging deze moet zijn: dat men gedwongen arbeid bij de bestaande kontrakten moet handhaven tot men dien kan ontberen; doch dat elk nieuw kontrakt moet gegrondvest zijn op het beginsel van geheel vrijen arbeid. Het komt mij voor, dat, wanneer men nieuwe kontrakten uitgaf, berustende op het bij het regeringsreglement *afgekeurde beginsel*, men dan in strijd met dat reglement zou handelen!"

De diskussiën in de Tweede Kamer zijn, blijkens dit deel mijner „Parlementaire redevoeringen", na het aftreden van den heer Baud, geheel van aard en strekking veranderd. Of zij daardoor in waarde, in bovenal in praktisch nut, gewonnen hebben, durf ik betwijfelen. Dwang is voor Java beter dan vrijheid, want de vrije arbeid is er eene mystifikatie! Zoodra de regering „zich onthoudt van alle *onmiddellijke* bemoeijing met de welvaart en de industrie der ingezetenen", wordt, wel verre van een regeringsbeleid, „dat onder alle hemelstreken het beste is", gelijk de heer Baud meende, een toestand in 't leven geroepen, die de inboorlingen overlevert aan de hebzucht van Europeesche fortuinzoekers! Ziedaar het beginsel, dat tegenwoordig zij verdedigen, die de taak van den heer Baud op zich hebben genomen. Het eerst en het krachtigst werd dat stelsel verkondigd en ontwikkeld door den minister van koloniën, in de diskussiën over de begrooting voor 1859. Hij kwam, gewapend met brieven van suikerfabriekanten, die zich op het terrein bevonden, en die, althans in de suikerkultuur, den vrijen arbeid voor niets anders hielden dan „verholen dwangkultuur". Maar hij vond voor 't eerst tegenover zich een man, die kort te voren het terrein had verlaten, en die, als gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, juist in de suikerkultuur aan het element van vrijen arbeid krachtige ontwikkeling had gegeven.

Sedert die zittingen is veel tijd verspild door allerlei enquêtes in Indië en redekavelingen over die enquêtes op het Binnenhof. Men beweerde in het parlement in Nederland, dat overal, waar de partikuliere industrie

*) Zie de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 25 November 1860.

op Java werkzaam was, de inboorlingen aan de meest knellende slavernij waren prijs gegeven. De industriëelen kochten de hoofden om, en dezen leverden hunne onderhoorigen ter exploitatie over aan de ondernemers van suiker- en tabakskultuur. Vooral Cheribon en Rembang, waar de produktie, door partikuliere krachten, zeer aanzienlijk was gestegen, werden als de tooneelen van die „gruwelen" aangewezen. En ofschoon zich hoegenaamd geen uiterlijke kenteekenen van zulk een toestand in die beide gewesten vertoonden: ofschoon rust, tevredenheid en verhoogde welvaart er overal in 't oog vielen — toch werd door den minister van koloniën een onderzoek bevolen naar de „schandalen", welke in die beide residentiën in 't bijzonder en op Java bij alle partikuliere kultuurondernemingen in 't algemeen moesten bestaan. In Indië zelf werd dat onderzoek bij voorkeur aan verklaarde tegenstanders van de, door den gouverneur-generaal Duijmaer van Twist ingevoerde, „nieuwigheden" opgedragen.

Ik durf betwijfelen, of de heer Baud zich wel op dien weg zou begeven hebben. Wanneer, vooral in vroeger jaren, door zijne tegenstanders tafereelen werden opgehangen uit „het zwarte boek van het kultuurstelsel", bepaalde hij zich bij het aantoonen van de onjuistheid of het overdrevene dier schilderingen. Nimmer bragt hij berigten in het parlement van „de gruwelen van den vrijen ardeid", om daardoor den dwangarbeid te verdedigen. Hij was te scherpzinnig, om niet in te zien, dat misbruiken, in de tegenwoordige positie van Indië, altijd mogelijk zijn en bezwaarlijk geheel kunnen worden geweerd; maar om tevens niet te erkennen, dat zij onder eene gouvernements-exploitatie veel weliger moeten tieren, dan onder de werking van het regerings-stelsel, 't welk zich onthoudt „van alle onmiddellijke bemoeijing met de welvaart en de industrie der ingezetenen".

Onder het eerste staat het gouvernement, als belanghebbende, direkt tegenover den arbeider. Hoe goedkooper de laatste zijn werk levert, des te voordeeliger voor de schatkist. En het belang der ambtenaren en der inlandsche hoofden is aan de vermeerdering der produktie direkt verbonden. Klaagt de bevolking over druk en kwelling, over te zwaren arbeid of te geringe betaling, 't is het gouvernement, vertegenwoordigd door zijne dienaren, dat uitspraak doet over de klagten — en dat gouvernement is tevens belangbebbende!

Anders is het, wanneer het misbruiken, knevelarijen of ander onregt geldt, door partikuliere ondernemers der bevolking aangedaan. Onthoudt het gouvernement zich van eigen exploitatie door dwangarbeid en laat het die over aan bijzondere personen, maar onder voorwaarde der vrije werking van het kapitaal en van den arbeid, dan staan de staat en zijne dienaren, als onpartijdige scheidsregters, boven de transakties tusschen den industriëel en zijne Javaansche arbeiders. Hebben de laatsten te klagen omdat hun onregt geschiedt, zij hebben niet te doen met een gouvernement, dat belang heeft bij het onregt, maar met eene regering, die geene andere roeping heeft, dan den zwakke tegen „het regt van den sterkste" te verdedigen.

De heer Baud was te scherpzinnig, om niet in te zien, dat het weren

van misbruiken in 't laatste geval veel gemakkelijker moet zijn dan in 't eerste. Zijne opvolgers hebben er anders over gedacht. Maar de uitkomst schijnt nu reeds zijne zienswijze te regtvaardigen. Wat toch is er overgebleven van „de gruwelen" in Cheribon en „de schandalen" in Rembang, nu het Parlement in 't bezit is van de resultaten der enquêtes?

Ik wenschte wel, dat eene bekwame hand zich belastte met de uitgave der „Parlementaire redevoeringen" van den heer Baud. Zij zouden hem beter en meer naar waarheid voorstellen, dan de levensbeschrijvingen, die tot dusverre zijn beeld hebben misvormd en miskend. Zij zouden doen zien, hoe zijne stem, kon zij zich nog doen hooren, een wanklank zou wezen in het koor van hen, die den dwangarbeid op Java voor goed willen bestendigen, en de ontwikkeling van dat eiland, door vrije werking van kapitaal en industrie, willen tegenwerken en verhinderen.

'S HAGE,
25 Februarij 1864.

VAN HOËVELL.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

VII.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Revenue instructions van Raffles van 11 Februarij 1814.

Naauwelijks had Raffles, in navolging van hetgeen in Britsch Indië werkte, op Java het landelijk stelsel ingevoerd, en wel aanvankelijk onder den vorm van het *dorps-stelsel*, of hij zag in, dat hij een halven maatregel had genomen, die eerder nadeelig dan gunstig werkte, en dat slechts een algeheele verandering zou kunnen leiden tot de voordeelen, die hij op het oog had. Hij besloot dus, al zeer spoedig, tot zoodanige verandering, die bestond in den overgang van het *dorps-stelsel* tot het *individueel-* of *ryotwar-stelsel.*

Tot dat einde vaardigde Raffles uit, de hier volgende

Instruktie voor de Landelijke Inkomsten op Java, *van* 11 *Februarij* 1814 *).

De luitenant-gouverneur in rade, den toestand der landelijke inkomsten van dit eiland in rijpe overweging genomen hebbende, en doordrongen van de noodzakelijkheid, om bij de regeling en de werking daarvan, een gelijkvormig, billijk en gepast stelsel aan te nemen; heeft goedgevonden te bepalen: dat de volgende instruktie zal gezonden worden aan de residenten, kollekteurs en andere ambtenaren, aan welke de zorg over de verschillende onder zijn gezag geplaatste provinciën is toevertrouwd.

1. Het gouvernement wil voornamelijk in het binnenlandsch bestuur,

*) Deze instruktie wordt, in de oorspronkelijke taal, behalve in de *Substance of a minute*, pag. 181 en volgende, ook aangetroffen in de History of Java, kwarto-editie van 1817, 2e deel, appendix, bladz. CCXLIV en volgende. De reeds bestaande vertaling komt voor, op pag. 157 en volgende van het aangehaalde deel der *Nederlandsche Hermes.*

de takken van inkomsten en regtswezen van elkander scheiden, als zullende daardoor de openbare zaken beter en eenvoudiger geregeld worden; terwijl de ontheffing der residenten van een gedeelte hunner tegenwoordig al te uitgebreide en ingewikkelde verpligtingen, de meer gemakkelijke en betere uitvoering van het overblijvende verzekeren, en opwegen zal tegen eenige vermeerderde uitgaaf, die uit de aanneming van den maatregel zou kunnen voortvloeijen.

2. Mitsdien is besloten, dat onmiddellijk, in de verschillende distrikten, kollekteurs zullen worden aangesteld, wier werkkring bestaan zal, in het algeheel en uitsluitend oppertoezigt over de landelijke inkomsten, en aan wie derhalve door de residenten zal worden overgedragen, het beheer van dat departement, met alle zulke bescheiden, dokumenten, enz. als in eenig opzigt daarmede in verband staan.

3. Het is echter raadzaam geoordeeld, om in enkele gevallen, uithoofde van dringende plaatselijke, politieke of andere redenen, nog voor eenigen tijd, de verschillende takken van de publieke dienst in handen van de residenten alleen te laten verblijven. Zoodra de noodzakelijkheid daarvan zal ophouden, zal men, door de indienststelling van afzonderlijke kollekteurs, zorg dragen eenvormigheid te bereiken; maar tevens worden die residenten, welke in de dubbele hoedanigheid van superintendenten, èn over de landelijke inkomsten, èn over het regtswezen, werkzaam blijven, gelast goede zorg te dragen, dat deze verschillende takken in de uitvoering niet met elkander worden vermengd, maar dat elk gedeelte van hunne taak wordt volbragt, overeenkomstig het departement waartoe het behoort, en dat hunne verschillende handelingen worden aangeteekend alleen bij het betrekkelijk departement, afgescheiden van alle andere.

4. Eene gelijke gedragslijn zal worden in acht genomen in den werkkring der ondergeschikten, die belast zijn met de behandeling der zaken van deze verschillende departementen; moetende die zaken, wanneer de funktiën van kollekteur, regter en magistraat, door een en denzelfden persoon worden uitgeoefend, evenzeer afgescheiden worden gehouden en beperkt blijven tot de bepaalde onderdeelen, alsof verschillende ambtenaren voor het oppertoezigt van elken tak waren benoemd.

5. Mitsdien zullen die residenten, die nog met de inzameling der landelijke inkomsten belast blijven, de volgende instruktie voor de kollekteurs, beschouwen als ook aan hen, in die hoedanigheid, gerigt. Ieder kollekteur zal aan het gouvernement eene lijst inzenden, van zoodanige organisatie (met vermelding van de bezoldiging van elken persoon die wordt aanbevolen) als hij noodig oordeelt voor de behandeling der zaken bij zijn hoofdbureau, waar de algemeene papieren, rekeningen, enz. zullen worden opgemaakt, en welke zaken onder zijn eigen regtstreeksch toezigt zullen worden geleid.

6. Die organisatie mag bestaan uit een inlandschen adsistent, en zoodanig getal schrijvers (Javanen en Engelschen), oppassers en andere bedienden, als noodig zal zijn.

Deze inlandsche adsistent moet zijn een man van rang, aanzien en be-

kwaamheid, die, door zijne kennis van de zeden, het karakter en de gewoonten van de inlandsche bewoners, ten volle bevoegd is den kollekteur ter zijde te staan met zijn raad in de voor elk geval meest gepaste maatregelen; en die tevens door de achting, in welke hij bij het volk staat, belangrijke hulp kan verleenen bij het behoorlijk ten uitvoer leggen dezer maatregelen.

7. Zijne bezoldiging mag bedragen van een tot twee honderd ropijen in de maand; of wel, eene uitgestrektheid land, gelijkstaande met zoodanige som, kan hem vrij van belasting worden toegekend.

8. Het is raadzaam voor dit ambt te kiezen: eenige der bopatties, pattihs of toemmengoengs, die vroeger in werkelijke dienst van het gouvernement waren, maar daarin niet meer zijn. Vermits in vele gevallen reeds bezoldigingen en pensioenen, zonder dienstbetoon, zijn toegestaan, zal hierdoor eene belangrijke besparing door het gouvernement gemaakt worden; terwijl terzelfdertijd het bekleeden van eenige funktie bij hunne tegenwoordige inkomsten, hetgeen eene aanzienlijke mate van gezag en invloed met zich brengt, voor velen aangenamer zijn zal, dan het werkeloos genot van eene somme gelds, voor welke zij beseffen moeten dat zij thans niets teruggeven.

9. Het ligt niet in de bedoeling, om voor de dienst buiten het hoofdbureau, die namelijk welke de uitvoering der bijzonderheden in elk dorp of elke afdeeling betreft, nieuwe ambtenaren aan te stellen; de thans aanwezigen, die totdusver zeer goed hunne dubbele verpligtingen met betrekking tot de policie en de inkomsten hebben vervuld, komen het meest bevoegd en het best geschikt voor, om de aangelegenheden dezer verschillende departementen te blijven behandelen.

10. Het is niet de meerdere uitgaaf, die het gevolg zijn zou van de benoeming eener nieuwe soort van beambten der inkomsten, waarop alleen gelet is bij deze regeling. De vorming van een afgescheiden departement van inkomsten in de binnendistrikten is, om vele andere redenen, beschouwd als eene nieuwigheid, die vergezeld zou gaan met groote verwarring, en op verre na niet zoo geschikt zou zijn voor het beheer der ontvangsten, als de voortduring van de thans bestaande vereenigde regeling.

11. De voornaamste inwoner, het hoofd, van een Javaansch dorp, wordt door overoud gebruik, beschouwd als uitoefenende het algemeene oppertoezigt over de tot dat dorp betrekking hebbende aangelegenheden, hetzij met opzigt tot de policie, in het afdoen van binnen zijne grenzen ontstaande kleine geschillen, hetzij in het verzamelen der inkomsten, hetzij in het bijeenbrengen der dienstpligtigen. Uitdienhoofde werd zijn ambt door verkiezing vervuld, en de magt die hij uitoefent door de keuze der medeingezetenen aan hem toevertrouwd.

12. Een schrijver, een priester en andere ondergeschikte beambten en bedienden, maken de geregelde dorpsinrigting voltallig. Het is waar, dat, door verwoestende oorlogen, langdurige onderdrukking, feodale tirannie en europeesche nieuwigheden, in vele gedeelten van het land naauwelijks een

spoor overblijft van deze soort van konstitutie; maar het wordt algemeen erkend, dat zóódanig eenmaal haar zuivere vorm was over geheel het eiland, en dat die zóó nog bestaat op vele plaatsen.

13. Deze eenvoudige wijze van dorpsbestuur kan het gouvernement niet anders dan bewonderen en ten volle goedkeuren; het beschouwt die, al dadelijk, als het best passende voor den aanleg van het volk, en als het nuttigst voor de belangen der regerende magt; weshalve besloten is, dat zoodanig stelsel door alle mogelijke middelen zal worden erkend en aangemoedigd, in de provinciën onder het gezag van het gouvernement.

14. Mitsdien zal het dorpshoofd (hetzij bekend onder den naam van *petingi*, *bekel*, *loerah*, *koewoe*, *mandoor* of anderzins, overeenkomstig landsgebruik) belast worden met het beheer van de aangelegenheden der inkomsten in zijn dorp, een pligt dien hij, beter dan eenig ander, kan volbrengen, uithoofde van zijn persoonlijken invloed en vertrouwelijke bekendheid met de bijzondere omstandigheden van de dorpsbewoners.

Hij zal zoodanige verslagen en opgaven indienen, als van tijd tot tijd van hem zullen verlangd worden, en aan alle bevelen gehoorzamen, die hij regtstreeks van den kollekteur of van diens adsistent, of wel van het hoofd van het distrikt, in hetwelk zijn dorp gelegen is, ontvangen zal.

15. Deze distriktshoofden zullen eveneens in dienst blijven, in de dubbele hoedanigheid van opzieners over de aangelegenheden, zoowel van het regtswezen, als van de inkomsten, binnen de grenzen van hun ambtsgebied. Zoodanige behandeling is inderdaad in overeenstemming met de overoude landsgebruiken, en schijnt het best berekend om tot voordeel te strekken van het beheer van elk departement.

16. Bij de nieuwelings uitgevaardigde regterlijke verordeningen, is het distriktshoofd gemagtigd geworden, tot de vereffening van zoodanige kleine geschillen, als kunnen beschouwd worden tot het beheer der inkomsten te behooren, als daar zijn: beslissing in geschillen van grensscheiding, overtreding, onregelmatigheid in de beschikkingen voor de irrigatie, enz. Wanneer dit zijn gezag wordt uitgebreid, door hem te magtigen: geregeld kennis te nemen van alle onderhandelingen, betreffende de invordering der inkomsten, en de verschillende dorps-rekeningen, telkens wanneer hij goedvindt, te onderzoeken, komt het voor, dat zijn ambt van groot nut zal worden, vermits zijne aanteekeningen in de toekomst dienen kunnen, om bij elke voorkomende gelegenheid te worden geraadpleegd, wanneer het wenschelijk wordt geacht zich ten aanzien van den juisten aard van eenige blijvende eigenaardigheid of plaatselijk gebruik in het distrikt te vergewissen.

17. Aan hen (de distriktshoofden) zullen mitsdien de dessahoofden in alle opzigten ondergeschikt worden beschouwd; terwijl men vertrouwt dat zij zullen toonen eene hoogst nuttige kontròle over die dessahoofden uit te oefenen.

18. De distriktshoofden zullen aan den kollekteur alle zoodanige bescheiden inzenden, als gevorderd worden; zij zullen alle van hem, of van zijn inlandschen adsistent ontvangen bevelen, met ijver ten uitvoer brengen.

19. Met betrekking tot de bezoldigingen van deze mindere dienaren van het gouvernement, zijn reeds, in de meeste gevallen, voorzieningen genomen: aan hen zijn gegeven zekere gedeelten land vrij van belasting, of maandelijksche geldsommen.

20. De geldelijke bezoldigingen van de dienaren, die in betrekking staan tot den resident, zullen voortaan, even als thans, door hem uitbetaald worden.

21. De toewijzingen van belastingvrije gronden zullen onder het oppertoezigt van den kollekteur staan; hij zal, onder de lasten van de ontvangst, geldsommen opbrengen, gelijkstaande met de bedragen van de geldelijke huur dezer gronden, wanneer zij niet vrijgesteld waren. Ten dien einde zullen die gronden worden aangeslagen en regelmatig worden opgenomen onder de andere gronden van de algemeene huurcedullen van het dorp; maar de inning van die aangeslagen huur zal niet werkelijk plaats hebben; die huur zal alleen in de rekeningen voorkomen, als of die ware gereäliseerd en betaald geworden aan de verschillende beambten.

22. Voor de andere aan den kollekteur toegevoegde ambtenaren (namelijk die van zijn hoofdbureau) is besloten, dat eenigen zullen betaald worden met gedeelten aan hen af te stanen grond, anderen met maandelijksche geldsommen. De rekeningen van de eersten zullen op de reeds vermelde wijze vereffend worden; de bezoldigingen van de laatsten zullen voldaan worden door assignatiën op den resident, die de eenige thesaurier van het distrikt zal blijven.

23. De kollekteur zal dienovereenkomstig aan den resident, alle door hem in zijn gebied ontvangen geldsommen overmaken, zoodra die vijf honderd ropijen bedragen.

24. Men vertrouwt, dat het plaatsen van de dorpshoofden en de distriktshoofden, in zeker opzigt, onder twee autoriteiten, aan welke zij afzonderlijk moeten rapporteren, tot geen nadeel of verwarring aanleiding zal geven. Wanneer deze regeling goed tot rijpheid is gekomen, en de juiste grenzen van ieders verschillende pligten duidelijk afgebakend zijn, zullen de ondergeschikte beambten geen bezwaar vinden in de tenuitvoerlegging. Het bereiken van dit gewenschte doel is echter het meest afhankelijk van het gedrag van den resident en van den kollekteur. Zij zijn in deze distrikten geplaatst, niet als personen die elkander moeten kontroleren, maar van wie gevorderd wordt: gemeenschappelijk het algemeen welzijn te bevorderen, elkander wederkeerig te helpen in de vermeerdering van hun invloed, en, door het bewaren eener onderlinge goede verstandhouding, hunne wederzijdsche pligten te beter te volbrengen.

25. Ingeval tusschen hen, over eenig onderwerp, verschil van gevoelen ontstaan mogt, zal onmiddellijk de uitspraak van den luitenant-gouverneur worden ingeroepen, die, zonder uitstel, zijne beslissing zal doen kennen.

26. Het behoeft naauwelijks te worden opgemerkt, dat de kollekteur geen uitvoerend gezag hoegenaamd bezit. Hij zal zich geregeld tot den resident, als regter en magistraat, wenden, telkens wanneer het noodig is de hulp van dien ambtenaar, in een dezer kwaliteiten, in te roepen: hetzij om mis-

dragingen van bedienden te straffen, hetzij om, door civiele regtsvervolging, eenig gedeelte der aan het gouvernement verschuldigde belastingen in te vorderen. Het in elk voorkomend geval te voeren proces, zal volkomen gelijk zijn aan hetgeen is voorgeschreven, voor het geval de twee partijen van het geding private personen zijn; het gouvernement wenscht, op geenerhande wijze, zich zelf eenige meerdere regtszekerheid te verschaffen, dan die welke het aan de minste zijner onderdanen verzekert; noch ook meer gemak in de afdoening der zaken te bezitten, dan bij de wetten is toegekend aan een ieder, die zich in zijne regten te kort gedaan acht.

27. Als eerste schrede tot de invoering van een geschikt stelsel van binnenlandsch bestuur, wordt het dringend noodzakelijk, dat het gouvernement worde voorzien van een juist en volledig overzigt van de tegenwoordige hulpbronnen van het land.

28. De minste bijzonderheden moeten worden verzameld, gerangschikt en overwogen, vóór dat eenig stelsel behoorlijk tot uitvoering kan komen, of eenige belasting in billijkheid opgelegd kan worden.

29. Maar wanneer eenmaal die verzameling van inlichtingen is verkregen, zal het werk van het departement der inkomsten betrekkelijk ligt zijn, en volbragt kunnen worden op de zuiverste en zekerste grondslagen. Die inlichtingen zullen, bij alle voorkomende gelegenheden, kunnen dienen als eene volledige verzameling van de kostbaarste gegevens, welke men voor eenig oogmerk raadpleegt, of waarop eenige voor de toekomst raadzaam geachte maatregel kan worden gebaseerd. Zoodanige verzameling te verkrijgen, moet, het gouvernement beseft zulks, het werk van den tijd zijn; maar, het volste vertrouwen stellende in den ijver en de bekwaamheid van de ambtenaren, door wier tusschenkomst het de verlangde inlichtingen hoopt te bekomen, ziet het gouvernement de voleindiging te gemoet, op eene wijze zóó volledig, en binnen een tijdvak zóó kort, als mogelijk is bij een arbeid, welke onderzoekingen vordert, even minutieus als veelomvattend.

30. Men moet in aanmerking nemen, dat, hoe moeijelijk die bijeenbrenging aanvankelijk ook zijn moge, daardoor ten laatste, op de krachtdadigste wijze, tijd en moeite aan de kollekteurs zullen worden bespaard. Dagelijksche voorvallen zullen gedurig aanleiding geven, dat inlichtingen, welke men dadelijk verlangt, terstond zullen verkregen worden; terwijl het, door het bezit van zulk een leiddraad voor den gang van zaken, zeer dikwijls voldoende zijn zal, die eenvoudig te raadplegen, waar anders de noodzakelijkheid ontstaan zou, om bij elke nieuwe, zij het ook alledaagsche, gelegenheid, tallooze en moeijelijke onderzoekingen in te stellen. In het kort, ieder kollekteur, die de hem toevertrouwde pligten behoorlijk wenscht te volbrengen, moet verlangen in het bezit te zijn van zulk eene verzameling van inlichtingen, als thans voorgesteld wordt bij een te brengen.

31. De beste wijze om hiertoe te geraken, zal de volgende zijn:

De kollekteur moet zich in persoon, bijgestaan door zijn inlandschen adsistent en zoodanige bedienden als noodig zijn, naar de hoofdplaats van elk distrikt begeven, waar hij de voornaamste inwoners van de verschil-

lende in dat distrikt gelegen dorpen, doet bijeenkomen. Aan deze moet hij den aard der verlangde inlichtingen duidelijk uitleggen; zijnde het te verwachten, dat deze, door hunne bemiddeling, zonder moeijelijkheid zullen verkregen worden.

32. Wanneer dit noodig is, zal de kollekteur het dorp zelf bezoeken, en op de plaats zoodanig onderzoek doen instellen, als gevorderd wordt.

33. De ambtenaren der opname (landmeters), onlangs aan den resident toegevoegd, zullen den kollekteur op zijne rondreize vergezellen, en zoodanige ambtshulp verleenen, als verlangd wordt.

34. Zij zullen eene algemeene opname van het kollekteurschap bewerkstelligen, en daarvan eene kaart maken, op eene gelijke schaal, van een engelsche duim op de engelsche mijl. Daarop moeten de grenzen van elk dorp en van elk distrikt naauwkeurig worden aangewezen, en ook de rigting van bosschen, wegen, rivieren, bergen, enz: met juistheid aangeteekend worden.

35. Door die algemeene schets, zal de kollekteur naauwkeurig de uitgestrektheid van het land kennen, waarvoor elk dorp verantwoording schuldig is, terwijl de verschillende kleinere totalen, wanneer zij aldus worden te zamen gebragt, kunnen dienen om de getrouwheid van de bijeengevoegde opgave te staven.

36. Deze landmeters zullen wijders alle zoodanige kleinere opnamen en metingen volbrengen, als hun door de kollekteurs zullen worden opgedragen.

37. De staten, welke door elk dorp moeten worden geleverd, zijn drie in getal, volgens bijgevoegde modellen, gemerkt A, B en C. *) Eenige opmerkingen zijn, ter verklaring daarvan noodig.

38. Uit de gedetailleerde opgaven van landbouwende en niet landbouwende huisgezinnen, zal de algemeene rekening der dorpen worden zamengesteld. De reden voor de splitsing der inwoners in deze twee klassen is duidelijk: — het is wenschelijk, dat de juiste hulpmiddelen van het land met een enkelen oogopslag kunnen gezien worden; om te weten, welk gedeelte der bevolking werkelijk voor de bebouwing van den grond gebezigd wordt, en om bekend te zijn met de wijze waarop over de overblijvende personen wordt beschikt. Het wordt tevens billijk geacht, dat, om de betaling voor alle volksklassen eenigermate gelijk te stellen, een huistaks (of eigenlijker: eene geringe belasting voor den grond op welken hunne huizen staan) zal geheven worden van dezulken, die niets voor de landrenten kontribuëren.

39. Daar het echter drukkend zou kunnen worden geacht, dit tot alle kleine dorpen uit te strekken, en vermits, in werkelijkheid, in deze zeer kleine gemeenten, de betaling door eenigen, met de daad is eene betaling door alle inwoners; zoo is besloten, dat dusdanige huistaks dáár niet zal

*) Bij de thans medegedeelde instruktie, behooren zeven modellen van staten, gemerkt van A tot en met G. Het is te moeijelijk, om bij deze vertaling deze zeer omslagtige staten te doen drukken. Bij de vertaling in de *Hermes* worden die staten niet alleen, maar ook de verwijzing daarnaar in den tekst, geheel weggelaten, waardoor de instruktie op vele plaatsen onverstaanbaar wordt. Wij zullen eene beschrijving van de model-staten, als bijlage aan het slot dezes laten volgen, en hopen dat daardoor allezins aan het oogmerk zal worden voldaan.

worden geheven. Maar er bestaat geen reden om de bewoners der steden in deze vrijstelling te begrijpen; zullende zij, gelijk voor eenige plaatsen reeds is bevolen, door middel van zulk een huistaks, hun billijk aandeel in de gouvernements schatting leveren.

40. De omslag en inning van deze huistaks, zal een deel uitmaken van de pligten des kollekteurs. Het beginsel, waarop dit geschieden moet, zal bestaan in het verdeelen der huizen in drie klassen, naar gelang hunner grootte en de algemeene omstandigheden van de eigenaars.

41. Die eigenaars zullen worden aangeslagen, naar gelang der klassen, met drie, twee en één Javasche ropij 's jaars; en waar, in sommige gevallen, door de armoede van het hoofd des huisgezins, zelfs deze geringe betaling tot bezwaar mogt strekken, zal de kollekteur hem in het geheel niet in den aanslag begrijpen. Deze maatregel zal het gouvernement eene belangrijke inkomst verzekeren; zijnde het, door de ondervinding in eenige distrikten, reeds bekend, dat die door de inwoners niet als drukkend en onregtmatig wordt beschouwd. Zij zullen er geen bezwaar in vinden, jaarlijks zulk eene geringe som te betalen, nu ze verzekerd zijn van het ongestoord bezit van den omheinden grond, waarop hunne huizen staan; inzonderheid thans niet, nu zij zijn vrijgesteld van alle gedwongen leveringen en diensten, zonder eenige betaling aan het gouvernement of de inlandsche hoofden, en nu hun het vrij genot van de vruchten van hunnen arbeid wordt gelaten.

42. De staat C vordert weinig toelichting; hij verklaart zich zelf. Aan ieder hoofd van een huisgezin zal een nommer gegeven worden; want wanneer men alleen namen te boek stelt, zal er groote verwarring ontstaan; niet alleen doordien dezelfde naam door talrijke individuën gedragen wordt; maar ook door de zonderlinge, dikwijls onder de Javanen plaats hebbende gewoonte, om aan personen, ten gevolge van de grilligste redenen, nieuwe benamingen te geven. Het volgnommer voor ieder eenmaal vastgesteld zijnde, zal er geene moeijelijkheid ondervonden worden omtrent de identiteit der personen.

43. Volgens den staat B zal, om dezelfde hierboven opgegeven reden, een nommer worden toegevoegd aan den naam van elken individuëelen landbouwer, dat wil zeggen: aan een ieder die, bij het in werking te brengen *individuëel-stelsel*, werkelijk huurder van land van het gouvernement zal worden.

44. Met betrekking tot de hoeveelheid land, produkt en geld, is, — vermits het hoogst wenschelijk is, dat er over het geheele eiland een gelijke standaard worde bepaald, tot welken alle andere maten, gewigten en munten kunnen worden herleid, — onder dagteekening van 11 Februarij 1814, eene circulaire afgegaan, met opzigt tot de munten, maten en gewigten, en zullen de kollekteurs zich voortaan stipt daarnaar gedragen, en hunne boeken alleen houden op de daarbij geautoriseerde wijze.

45. Bij de schatting van het produkt, zal het gemiddelde van eenige vroegere jaren de zekerste maatstaf zijn. Alle *sawa*-gronden zullen alleen getakseerd worden, naarmate van de hoeveelheid padi die zij kunnen

voortbrengen. Waar andere gewassen geteeld worden, zullen zij desniettemin gewaardeerd worden naarvolgens dien standaard, of naar hetgeen de waarde van den oogst zou zijn geweest, wanneer de grond met rijst was beplant geworden.

46. Op gelijke wijze zullen de *tegal*-gronden, onder welke soort verstaan worden alle gronden welke niet geïrrigeerd kunnen worden, in hunne produktie getakseerd worden, naar de hoeveelheid maïs die daarvan had kunnen verkregen worden, ingeval die gronden met dat gewas waren beplant.

47. Deze twee soorten van gewassen zijn, over het geheele eiland, de meest gebruikelijke voor deze soort van gronden; en het zal gemakkelijk zijn om, waar men deze twee alleen te waarderen heeft, een aanslag der belasting te formeren. Voordeel en verlies, het gevolg van het kiezen van andere gewassen, moeten geheel aan de individuëele landbouwers worden overgelaten.

48. Voor de waarde van het produkt, moeten genomen worden de prijzen van beide: padi en maïs, van den goedkoopsten tijd van het jaar en waarvoor het produkt op de plaats zelve werkelijk verkrijgbaar is.

49. Door een anderen maatstaf als deze aan te nemen (bij voorbeeld: de prijzen, welke de artikelen gelden in de jaargetijden wanneer schaarschte heerscht, of die zij halen kunnen bij omzet in de groote steden) zou men een valsche schatting bekomen; terwijl men, afhankelijk zijnde van zulke toevalligheden, gedurig teleurstellingen zou ondervinden in de geraamde inkomsten.

50. Bij de beoordeeling der reklames, welke door de in oppositie komende landbouwers worden voorgebragt, zal, zoo noodig, worden gelet op alle omstandigheden die, naar het oordeel van den kollekteur, aandacht verdienen. Voornamelijk echter komen hiervoor in aanmerking de redenen, welke de belanghebbenden regt geven op remissie van grondhuur; zooals: het zijn van gouvernements ambtenaar, gepensioeneerde, enz.

De algemeene opgave, model A, zal door een oogopslag, alle de hulpbronnen en den tegenwoordigen toestand van het dorp aanwijzen.

51. Elk dezer dorpen moet een nommer hebben, door het distriktshoofd daaraan te geven.

52. Naarvolgens het beginsel van volledige opmeting, moet elke, zelfs de kleinste uitgestrektheid grond, verantwoord worden; terwijl de algemeene verdeeling: in gronden die in gebruik, en die niet in gebruik zijn, zich natuurlijk van zelf aangeeft. Deze zijn weder onderverdeeld in andere klassen. De *gekultiveerde gronden* zullen verkregen worden door eene zamentrekking van de totalen van den staat B. *Vrije gronden* zullen in het algemeen bevatten, dezulken, welke tegenwoordig, vrij van belasting, in het bezit zijn van de dorpsbewoners, als: de kring van het dorp zelf of de bewoonde gronden, met tuinen, gemeene weiden, enz. De *koffijgronden*, nog in het bezit zijnde van het gouvernement, zullen daarna geregistreerd worden; maar het zal de pligt zijn van de kollekteurs, die in huur te geven waar zij kunnen, even als de andere gronden, om tot alle mogelijke doeleinden, naar verkiezing van de huurders, te worden aangewend.

53. De uitgestrektheid der *djati-bosschen* moet eveneens worden opgegeven, en daarna zullen volgen, wat genoemd wordt de *gouvernements-gronden*, dat zijn in het algemeen die, welke voor eigen voordeel of algemeen nut, buiten de twee voorgaande klassen, door het gouvernement worden aangehouden. Als *algemeene aanmerking* zal het noodig zijn, den bijzonderen aard van deze rubriek te omschrijven, door specifikatie van de gronden die daaronder begrepen zijn.

54. Van de *niet in gebruik zijnde gronden*, is het belangrijkste gedeelte dat, hetwelk in het bijzonder vermeldt de gronden, welke geschikt zijn om gekultiveerd te worden. De verschillende hoedanigheden dezer gronden kunnen niet, in elk geval, met juistheid omschreven worden; maar voor zoo veel doenlijk, is het wenschelijk, die gronden te rangschikken op de wijze als is aangewezen, dat is, in twee algemeene soorten: *sawa* en *tegal.* Daarna volgen de gronden die bepaaldelijk zijn: *ongeschikt voor kultivatie*, en eindelijk die, welke genoemd worden: *boschgronden*, dat zijn de bosschen die geen djatihout opleveren. Als *algemeene aanmerking* zal het noodig zijn, aanteekening te houden van de laatstvermelde klasse, en zoo veel mogelijk te omschrijven, tot welke soorten de daarbij bedoelde gronden behooren, namelijk: of zij door ontginning voor de kultivatie geschikt kunnen worden gemaakt, of daarvoor uit hunnen aard ongeschikt zijn. De overblijvende kolommen van dezen staat behoeven geen toelichting, zij verklaren zich zelf, en zullen ook verklaring geven aan de staten B. en C.

55. Ieder distriktshoofd zal, uit deze dorps-staten, een algemeenen staat van het onder zijn gezag staande distrikt formeren. Het model daarvan wordt gegeven in den staat D. De eenige meerdere inlichting, daarbij door hem te geven, betreft de uitgestrektheid woest en onbewoond liggende gronden, die niet bij dorpen zijn ingedeeld geworden, en in de bijgevoegde kolom aanmerkingen, zal het noodig zijn deze te omschrijven, door hunnen aard en de reden te vermelden, waarom zij in zulk een woesten staat verkeeren.

56. Elk distrikt zal behoorlijk genommerd worden.

57. De staat, gemerkt E, is bestemd om het gouvernement een algemeen overzigt van het geheele kollekteurschap te geven, aantoonende: in hoe veel distrikten het verdeeld is; hoe veel dorpen in elk distrikt zijn; de algemeene bevolking, met hare verschillende verdeelingen; de totale uitgestrektheid gronden; welk gedeelte daarvan gekultiveerd is; hoe veel geschikt is om het te zijn; de geschatte waarde van het geheele produkt; de algemeene rijkdom der inwoners, welke zich hoofdzakelijk bepaalt tot het getal buffels en paarden die zij bezitten, enz. enz., en in verband hiermede kunnen de opmerkingen gemaakt worden, welke de kollekteurs zullen goedvinden.

58. Het gouvernement is van oordeel, dat het, door de aldus verkregen verzamelingstaten en opgaven, in het vol bezit zal geraken van alle gevorderde inlichtingen.

59. Bij de eerste poging van de Britsche regering, om een verbeterd stelsel van landelijke inkomsten op dit eiland in te voeren, meende men,

dat het, bij gemis aan inlichtingen ter zake, en ten gevolge van de uiterste behoedzaamheid, waarmede het noodig was te werk te gaan, gevorderd werd, de toevlugt te nemen tot eene klasse van tusschenpersonen, tusschen den tegenwoordigen souverein en den kultivateur van den grond; of, met andere woorden, den geheelen grond van elk dorp te verhuren aan het dorpshoofd.

60. Door deze eenvoudige inhuurgeving, werd echter in geen enkel opzigt verstaan, dat het eigendomsregt van den grond erkend werd in deze dorpshoofden te zijn gevestigd; het was eenvoudig eene daad, uit de noodzakelijkheid voortgevloeid; doordien het onmogelijk was, op eens een meer uitgewerkt plan aan te nemen; eene daad waarvan, reeds op het oogenblik harer uitvoering, de bedoeling was, om als tijdelijk te worden beschouwd, en waaraan men zich niet langer zou houden, indien, door het verkrijgen van uitgebreider kennis, een meer bijzonder stelsel van bestuur raadzaam zou voorkomen.

61. De aard van het landbezit wordt thans, over het geheele eiland, volkomen begrepen. Algemeen gesproken, is er, tusschen den tegenwoordigen kultivateur en den souverein, niemand in wien het eigendomsregt van den grond is gevestigd. De tusschenklassen, die in vroeger tijden de inkomsten van dorpen of distrikten mogen hebben genoten, waren alleen de met uitvoerende magt bekleede dienaren van het gouvernement, die deze inkomsten enkel als gunst van hunnen gebieder ontvingen, en die in hun leenbezit alleen van zijn wil afhankelijk waren. Er kan geen twijfel bestaan, of dit aktuëel eigendomsregt was oorspronkelijk alleen in den souverein gevestigd; maar het is even zeker, dat de eerste ontginners van den bodem, voor zich, als hun billijk loon, aanspraak maakten op een dergelijk zakelijk eigendom van den grond, dien zij aldus om zoo te zeggen hadden gekreëerd; en dat, zoo lang, voor het voorregt van goed te worden bestuurd, eene verschuldigde schatting van een zeker deel van het produkt van dien grond werd betaald aan de souvereine magt, deze wederkeerig gehouden was, hun of hunne erfgenamen niet te storen in dat bezit. De beschikking over dit gouvernements aandeel, was dus het eenige, wat in billijkheid van den wil der regering afhankelijk kon zijn; gevolgelijk hebben de talrijke giften van gronden, op verschillende tijdstippen door de onderscheiden souvereinen gedaan, in geen opzigt de regten verkort der tegenwoordige kultivateurs. Al wat het gouvernement kon vervreemden, bepaalde zich alleen tot zijn eigen inkomsten of aandeel in het produkt. Dit onderwerp is in allen deele onderzocht, en de hier medegedeelde uitslag is, met betrekking tot dit eiland, geheel voldoende bevestigd geworden.

62. Uitdienhoofde wordt de voortduring van het dorps-stelsel alleen een onderwerp van overweging, in verband tot de vraag: of dat stelsel voor het gouvernement voordeeliger is dan eenig ander; of wel de meeste kans oplevert van te zullen leiden tot den algemeenen voorspoed en het geluk van de massa der bevolking?

63. Naar de meening van het gouvernement bestaat er echter, omtrent de beantwoording van die vraag, geen twijfel. Voor het toekomende, wordt het agentschap van intermédiaire huurders, ten eenenmale onnoodig geacht. Men is van oordeel, dat zoodanig plan van regeling de belangen van de massa der bevolking geheel zal overlaten aan de genade van eene groote menigte hoofden, die, hoe goed zij zich ook totdusver mogen gedragen hebben, in zoodanig geval, een vermogen zouden bezitten tot benadeeling en onderdrukking, ter voorkoming of herstel waarvan de regerende magt zich geene geschikte middelen meer zou hebben voorbehouden, en hetwelk uit dien hoofde niet kan worden toegelaten, als onbestaanbaar met de beginselen van goed bestuur.

64. Mitsdien is besloten geworden, dat dit intermédiaire stelsel geheel zal worden verlaten; willende het gouvernement, voor het vervolg, door tusschenkomst van zijn eigen ambtenaren, regtstreeks handelen met elken individuëelen landbouwer, en de plaats bekleeden van den ontvanger en bezitter van zijn eigen inkomsten. Inderdaad, uit welk oogpunt men de zaak ook beschouwe, het *tiang-halit* (of het *ryotwar-stelsel*, zoo als het genoemd wordt in Westelijk Indië, waar het met voordeel is ingevoerd) is aangemerkt als het stelsel, dat dadelijk blijken zal te zijn: meer gewild bij het volk, en voordeeliger voor het gouvernement.

65. Gedurende den tijd, die verlopen is sedert de eerste regeling, is eene voldoende kennis verkregen, door de naauwkeurigste, tot in de kleinste bijzonderheden plaats gehad hebbende onderzoekingen, omtrent de aangelegenheden der landsinkomsten; die strekten om het gouvernement meer volkomen bevoegd te maken tot de tenuitvoerlegging van dat meer gedétailleerd plan, hetwelk men altijd voornemens was in te voeren, zoodra het uitvoerbaar zou zijn.

66. De verschillende kollekteurs zullen derhalve behoorlijke maatregelen nemen, voor de in werking brenging der gewenschte verandering, en dat wel zoodra zulks, ten gevolge van plaatselijke en andere omstandigheden, mogelijk zal zijn.

67. Mitsdien moet, in elk geval, de expiratie van de vroegere huurcedullen worden afgewacht; maar kan zonder verder uitstel worden overgegaan tot het nemen der verschillende voorbereidende maatregelen. In geen geval moeten die huurcedullen vernieuwd worden.

68. Aangezien de termijn van het grootste deel dier huurcedullen, met de eerstvolgende *poassa* (mohammedaansche vastentijd) zal verstreken zijn, en vermits het werk van den aanslag en de opmeting, hiervoren bevolen, het best tegelijkertijd kan worden uitgevoerd, zullen de beginselen op welke dat stelsel steunen zal, hier kortelijk worden uiteengezet. De toepassing dier beginselen moet echter noodwendig worden overgelaten aan het beleid en het oordeel der ambtenaren, aan wie de leiding zal worden toevertrouwd, en op wier ijver, werkzaamheid en bekwaamheid deze regering zich ten volle verlaat.

69. Als algemeene regel, tot rigtsnoer van den kollekteur, zal deze

alle zoodanige personen, welke hij bevindt werkelijk gronden bezittende en bebouwende, in dat bezit bevestigen, en zal hij hen aannemen als de huurders van het gouvernement onder het nieuwe stelsel. Zelfs wanneer zoodanige landbouwers buiten staat zijn, bewijzen bij te brengen van eenig werkelijk eigendom van den grond, worden toch: langdurig bezit, verbetering door kultuur en algemeen goed gedrag gedurende het bezit, als aanspraken van niet weinig kracht beschouwd, en geven gewis, in billijkheid en naarvolgens de regelen eener gezonde staatkunde, een regt van voorkeur boven eenig ander, die zoodanige aanspraken niet heeft; hebbende het gouvernement besloten dat regt te eerbiedigen.

70. Evenwel wordt ten stelligste verklaard, dat door deze regeling geen inbreuk zal worden gemaakt, op positieve regten, van welken aard ook. Elke voorgebragte aanspraak op grondeigendom, moet door den kollekteur aangehoord en naauwkeurig onderzocht worden; terwijl het, in twijfelachtige gevallen, noodzakelijk is, de reklame te onderwerpen aan de beslissing van den luitenant-gouverneur.

71. Het is bekend, dat in vele gedeelten des lands, door den souverein gronden in altijddurend gebruik zijn gegeven, welke giften in den regel erfelijk zijn, en waarvan de betrekkelijke oorspronkelijke dokumenten nog bestaan. Sommige van deze giften zijn gedaan met een godsdienstig doel, anderen als belooning, of om te voorzien in de behoeften der betrekkingen van den vorst, of van den hoogen adel. Deze vervreemdingen zullen, voor zoover het te regt in de magt van den vorst lag die te doen, zekerlijk niet ter zijde gesteld worden. Billijkheid en goede trouw verbieden het, maar schrijven tevens voor, dat de omvang dezer vervreemdingen duidelijk worde bepaald, en dat de regten van anderen daardoor niet worden verkort. Het gouvernements aandeel, wanneer dit is weggeschonken, zal niet worden teruggevorderd, want dit betreft het gouvernement alleen. Maar er zijn zekere andere regten; die van de landbouwers, welke door deze giften niet in het minste mogen worden aangeroerd; zullende die landbouwers in het genot dezer regten door het gouvernement behoorlijk worden beschermd. Kortom: aan zulke eigenaren van inkomsten, zoo als zij mogen genoemd worden, zal alleen worden vergund, met betrekking tot de landbouwers te handelen, zoo als het gouvernement zelf handelt met opzigt tot de zijne; dat is: dat zij een vastgesteld aandeel van het produkt mogen ontvangen, maar, zoo lang dat behoorlijk wordt geleverd, niets meer vorderen, noch eenig individu van zijn grond verwijderen mogen.

72. Te dien aanzien zal de kollekteur verpligt wezen, bijzonder oplettend en omzigtig te zijn; alle reklames te hooren, maar geen enkele ligtvaardig aan te nemen, en elke zoodanige reklame naauwkeurig te onderzoeken, alvorens de gegrondheid daarvan te erkennen.

73. Wanneer de kollekteur zich geheel zal hebben bekend gemaakt, met den tegenwoordigen toestand en met de hulpbronnen van elk dorp; zal hij, zoo spoedig mogelijk, overgaan tot het opmaken van den aanslag, niet van

het dorp in het algemeen, maar van elken individuëelen landbouwer, die dat dorp bewoont.

74. Het dorpshoofd zal beschouwd worden als de gouvernements ambtenaar, belast met de ontvangst der inkomsten, waarvoor hem een zeker aandeel in de gronden zal worden toegekend. Uit aanmerking hiervan, en vermits hij, wanneer hij wil, magt genoeg bezit om de inning te bewerkstelligen, zal hij verantwoordelijk worden gehouden voor het geheele bedrag der inkomsten. Door deze bepaling zullen alle de voordeelen van het algemeen dorps-stelsel verkregen worden, zonder één van de nadeelen.

75. Er moet op worden gelet, dat alle toekenningen van grond, hetzij als pensioenen, of als bezoldigingen, alleen tijdelijk worden gedaan; en dat het gouvernements aandeel het eenige is, dat bij zulke toekenningen geschonken wordt.

76. Een huurcedul zal voor het geheele dorp opgemaakt worden, overeenkomstig model, bijlage F.

77. Deze huurcedul zal ieder individu ten volle bekend maken met zijne regten, en met de verpligtingen die het gouvernement hem oplegt. Geen knevelarij of onregtvaardigheid kan dan bestaan, zonder dat die is blootgesteld aan dadelijke ontdekking en bestraffing. Om dit doel nog zekerder te bereiken, is bevolen, dat een afschrift van deze huurcedul zal gedeponeerd worden bij het distriktshoofd, en een ander, voor publieke kennisneming, aan het dorpskantoor zal aanwezig zijn.

78. Het dorpshoofd zal tevens, aan elken huurder, eene juiste rekening geven, overeenkomstig model, bijlage G.

79. Door deze rekening zal de huurder naauwkeurig den staat zijner zaken kennen; terwijl de examinatie van deze individuëele staten terstond het bestaan van eenig bedrog van de zijde der dorpsbeambten zal blootleggen; want hij moet, bij elke ontvangst in geld of in natura, dit op de rekening bekend stellen.

80. Gelijkerwijze zal het distriktshoofd, op de keerzijde van de algemeene huurcedul, kwitantie verleenen voor de verschillende sommen, die door hem van eenig dorpshoofd ontvangen worden. De ontvangst van de hoeveelheden padi, door betaling in natura, zal op dezelfde wijze erkend worden, bij de inlevering ten kantore van den kollekteur.

81. De wijze van taksatie van het gouvernements-aandeel zal, voor zoo veel uitvoerbaar, als volgt plaats hebben.

82. Vermits de minder goede soort gronden in de bebouwing grooter zorg vorderen, en vermits het wenschelijk is, dat de werkelijke hoeveelheid produkten van elk stuk grond, ten gebruike van den huurder gelaten, nagenoeg dezelfde zij, moet voor elke soort een verschillende maatstaf van belasting gevolgd worden.

83. De volgende maatstaf wordt als de beste beschouwd, voor de bepaling van het gouvernements-aandeel van elke soort gronden, en behoort, zooveel mogelijk, gevolgd te worden als de algemeene standaard.

Voor sawa-gronden.

1e soort, de helft van het getakseerde produkt.
2e 〃 twee vijfde van id.
3e 〃 een derde van id.

Voor tegal-gronden.

1e soort, twee vijfde van het getakseerde produkt.
2e 〃 een derde van id.
3e 〃 een vierde van id.

84. Men verwacht dat, gedurende eenigen tijd, minder dan het hier aangegevene zal geheven worden. Verschillende redenen zullen er toe leiden, dat aanvankelijk eene lage huur zal gesteld worden, vermits de krachtsontwikkeling van menig verarmd en onderdrukt distrikt, moet ondersteund worden, door elke aanmoediging die het gouvernement verleenen kan; maar wanneer de landbouw bereikt heeft, hetgeen men als haar staat van volmaaktheid kan beschouwen, en de regeling tot algeheele rijpheid is gekomen, moet bovenstaande de algemeene maatstaf van de belasting zijn.

85. Het gouvernement acht het tevens noodzakelijk, stellig te verklaren, dat het tevreden zijn zal, wanneer de landelijke inkomsten in deze proportiën vruchtbaar zullen zijn voor de schatkist; terwijl het besloten heeft dien maatstaf in de toekomst nimmer te verhoogen. De inwoners, alzoo naauwkeurig bekend zijnde met hetgeen hoogstens van hen zal gevorderd worden, en in het volle vertrouwen verkeerende, dat het gouvernement verder niets van hen zal eischen, kunnen, in die overtuiging, hunne bezittingen in ongestoord geluk genieten, en hunne beste pogingen aanwenden ter verbetering van hunne gronden; verzekerd dat, zoolang zij zich goed gedragen, die gronden nimmer van hen zullen ontnomen worden, en dat, hoe produktiever zij die maken kunnen, hoe voordeeliger het voor hen zijn zal.

86. Het dorpshoofd zal de door hem ontvangen wordende gelden aan het distriktshoofd afdragen, op zoodanige tijdstippen als de kollekteur zal bepalen. Alle betalingen in natura moeten regtstreeks aan het kantoor van den kollekteur op de hoofdplaats geschieden; komende de kosten van transport derwaarts geheel ten laste van de huurders. Dit geschiedt alleen met de bedoeling, om die wijze van betaling te doen afnemen; willende het gouvernement, voor zooveel dit doenlijk is, zijne inkomsten alleen in geld ontvangen. Bij deze regeling heeft men ook het oog gevestigd op vroegere gebruiken; zijnde het kontingent, onder het Hollandsche bestuur, altijd op die wijze ingeleverd geworden.

87. De betaling in natura is, om vele redenen, nog aan de keuze van den huurder overgelaten, uit aanmerking: eensdeels van de tegenwoordige schaarschheid van specie door geheel het land; anderdeels van de overeenstemming daarvan met de oude landsgebruiken, waarop altijd bijzonder gelet zal worden; maar hoofdzakelijk omdat, door het vrijlaten van deze dubbele wijze van betaling, de aanslag in de belasting, zoowel bij het tegenwoordige als bij toekomstige stelsels, zal kunnen plaats hebben op de

regtvaardigste en beste grondslagen. Verhoogingen of kwijtscheldingen zullen daardoor billijkerwijze kunnen geregeld worden; kortom: door het werkelijk produkt steeds in het oog te houden, moet altijd een behoorlijke verhouding blijven bestaan tusschen het aandeel van het gouvernement en dat van den landbouwer.

88. Padi en rijst zijn echter de twee eenige artikelen, welke zullen aangenomen worden. Maïs wordt, bij de schatting van het produkt der tegâlgronden, aangemerkt als de regtvaardigste belastbare waarde op te leveren; maar deze moet onveranderlijk en op billijke grondslagen herleid worden tot eene huur in geld. Alleen aan huurders van sawa-gronden zal de keuze gelaten worden van betalingen in padi of rijst. Vermits de landbouwers, in de meeste gevallen, een weinig van elk dezer soorten gronden bezitten, zal deze onderscheiding niet beschouwd worden als een bezwaar.

89. Ten einde zich tegen misrekening in de raming der inkomsten te vrijwaren, zal de waarde van het produkt berekend worden tegen den zelfden prijs, waarvoor het gewoonlijk in het dorp zelf verkocht wordt, onmiddellijk na de inzameling van den oogst, en zal de herleiding tot geld op dien grondslag plaats hebben. Mitsdien zullen de huurders blijkbaar worden aangemoedigd, om aan eene betaling in geld de voorkeur te geven boven eene betaling in natura; maar wanneer zij desniettemin produkten inleveren, moet het dorpshoofd die, als hij kan, omzetten in specie, derwijze, dat de geschatte waarde verkregen worde. Bijaldien, in spijt van deze voorzorgen, eenige hoeveelheid padi of rijst op het hoofdstation aangevoerd mogt worden, zal de kollekteur die in de pakhuizen opslaan, en berigten omtrent de wijze waarop daarover, naar zijn gevoelen, kan worden beschikt. Over het algemeen gesproken wenscht het gouvernement geen buitengewoon voordeel op dezen tak van inkomsten te behalen; het zal een onmiddellijken verkoop goedkeuren, ingeval de geraamde prijs kan bedongen worden.

90. Aangezien zooveel mogelijk tegen achterstanden moet worden gewaakt, zullen somtijds remissiën van huur moeten plaats hebben. De regeling hiervan zal volgenderwijze geschieden. Wanneer, ten gevolge van het weder of andere oorzaken, zoodanige ongelukken plaats hebben, als aanleiding geven tot de onderstelling, dat de landbouwer regt heeft op eene gunstige overweging van eenige vermindering van huur, moet daarvan, vóór de inzameling van den oogst, door het dorpshoofd verslag gedaan worden. De kollekteur zal alsdan het distriktshoofd, of een vertrouwd beambte van zijn eigen kantoor, gelasten om den oogst op te nemen, en onderzoek te doen naar de oorzaken waardoor die beneden de schatting is gedaald. Later zullen de noodig geacht wordende bevelen gegeven worden, hetzij om een deel of het geheel van de gouvernements belasting kwijt te schelden, hetzij om vast te houden aan de strenge invordering. Wanneer een werkelijk onvermijdelijk verlies geleden is, zal remissie van huur moeten worden verleend; achtende het gouvernement het verreweg verkieslijker, om zijne onderdanen door eene billijke gunst te gemoet te komen, en zelfs

om zich aan een klein verlies te onderwerpen, dan die onderdanen misnoegd te maken door de aanhoudende kwelling, welke de strenge invordering van groote achterstanden moet veroorzaken. Ook zou er, inderdaad, geen werkelijk voordeel behaald worden, door altijd zoo onverbiddelijk te zijn; want in de meeste gevallen zal de vereffening der schulden, waarin men vervallen is, alleen kunnen plaats hebben door het verkoopen van buffels, paarden en andere eigendommen, van welker bezit geheel afhankelijk is de goede nakoming der aangegane verbindtenissen; zoodat ten laatste, door het nemen van dien maatregel, de schuld ingevorderd, maar de landbouwer zeer dikwijls geruïneerd zal zijn.

91. Vermits de tegenwoordige regeling, overeenkomstig het verbeterd stelsel, niet kan vooronderstelde worden, dadelijk te zullen leiden, tot eene zóó naauwkeurige omschrijving der gemeene lasten, als wenschelijk is, wordt het niet raadzaam geoordeeld, om de huurcedullen voor een langer tijdvak, dan van één jaar, te verleenen.

92. Uit den aard der hiervoren medegedeelde instruktie, zullen de kollekteurs ongetwijfeld het gewigt en den omvang leeren kennen der verpligtingen, verbonden aan het hun toevertrouwde ambt. Het is niet genoeg, dat het gouvernement de beginselen bloot legt van een weldadig stelsel, bestemd om de werkelijke vrijheid in te voeren, welke bij alle onder het gezag der Kompagnie staande volkeren is onderhouden; maar de kollekteurs zijn het, aan wie de toepassing dier beginselen is opgedragen; aan hunne gematigdheid zal het volk het genot te danken hebben van de zegeningen, die men voornemens is dat volk te schenken. Kortom: de kollekteurs hebben zoo wel de nationale waardigheid, als hun eigen eer te handhaven; en terwijl de luitenant-gouverneur in rade het onnoodig acht die algemeene geestkracht aantewakkeren, waarin uit te munten de trots is der Britten; of te wijzen op de schande die het gevolg moet zijn van eene verwaarloozing dezer belangrijke verpligtingen; acht hij het toch nuttig op te merken, dat hij met de meeste oplettendheid den voortgang zal gadeslaan van het groote werk, dat is aangevangen, en dat het hem altijd een bijzonder genoegen verschaffen zal, om hen, die uitmunten door ijver, eerlijkheid en bekwaamheid, en hij verwacht vol vertrouwen dezulken te zullen aantreffen, openlijk bekend te maken en te beloonen.

Buitenzorg;
11 Februarij 1814. (*was get.*) T. S. RAFFLES.

BIJLAGE, bevattende eene beschrijving van de modellen, welke gevoegd zijn bij de instruktie voor de landelijke inkomsten op Java, van den 11den Februarij 1814.

Model *A*.

Algemeene opgave van het dorp . . . . . No. . . . *distrikt* . . . . . *kollekteurschap* . . . . .

Deze opgave is geplitst in twee afzonderlijke staten, aanwijzende: 1o. gronden en voortbrengselen, en 2o. bevolking en eigendommen.

1o. *Gronden en voortbrengselen.*

De gronden worden aangeduid in jonken en bouws, en wel: *a.* de gekultiveerde gronden, sawas en tegals afzonderlijk en verdeeld in eerste, tweede en derde soort; *b.* de vrije gronden, de bewoonde gronden, tuinen, enz.; *c.* de koffijgronden; *d.* de djatibosschen; *e.* de gouvernementsgronden, wegen, zoutpannen, gronden der publieke gebouwen; *f.* totaal der in gebruik zijnde gronden; — *g.* gronden, geschikt voor kultivatie, voor sawas en tegals; *h.* gronden, ongeschikt voor kultivatie; *i.* boschgronden; *k.* totaal der niet in gebruik zijnde gronden; — *l.* algemeen totaal der gronden.

De voortbrengselen worden aangeduid als volgt: — *m.* geschatte produktie, afzonderlijk van padi en maïs, in hamatten en geddings; *n.* geschatte waarde, afzonderlijk voor padi en maïs, in ropijen en stuivers; *o.* totaal der geschatte waarde.

2o. *Bevolking en eigendommen.*

Daarbij wordt, afzonderlijk voor de Javanen en afzonderlijk voor de Chinezen en andere vreemdelingen opgegeven: *a.* het getal grondhuurders en het getal personen, waaruit hunnne gezinnen bestaan; *b.* getal hoofden van landbouwende huisgezinnen, en getal personen waaruit elk gezin bestaat; *c.* totaal getal Javanen en Chinezen enz., terwijl bij elk dezer twee volkssoorten afzonderlijk wordt aangewezen: het gezamenlijk getal mannen, vrouwen, buffels, paarden en ploegen, en eindelijk *d.* een algemeen totaal der bevolking, en van de evengenoemde onderdeelen.

De staat moet aan den voet voorzien worden van den datum en de handteekening van het dorpshoofd.

Model *B*.

Opgave van landbouwers in het dorp . . . . . No. . . . *distrikt* . . . . . *kollekteurschap* . . . . . .

Deze opgave moet bevatten: *a.* nommer; *b.* namen der landbouwers; *c.* getal personen waaruit hunne gezinnen bestaan; *d.* mannen; *e.* vrouwen; *f.* totaal der gronden; *g.* sawas, de drie soorten afzonderlijk en in totaal;

h. tegals, de drie soorten afzonderlijk en in totaal; (de uitgestrektheid der gronden uitgedrukt in bouws en roeden) *i.* geschatte produktie, afzonderlijk van padi en maïs, in hamatten en geddings; *k.* geschatte waarde, afzonderlijk voor die padi en maïs, in ropijen en stuivers; *l.* totaal der geschatte waarde; *m.* getal buffels, *n.* getal paarden; *o.* getal ploegen; *p.* aanmerkingen.

Het model dezer opgave is zoodanig ingerigt, dat in de eerste plaats ingeschreven worden de javaansche landbouwers, die daarna in afzonderlijk totaal worden bijeengebragt; vervolgens de chineesche en andere vreemde landbouwers, mede in totaal bijeen te brengen, en eindelijk het algemeen totaal aan den voet der opgave, die wordt afgesloten met den datum en de handteekening van het dorpshoofd.

Model *C.*

Opgave van niet landbouwende huisgezinnen, in dorp . . . . N°. . . . *distrikt* . . . . . *kollekteurschap* . . . . .

Deze opgave moet bevatten: *a.* nommers; *b.* namen van de hoofden der huisgezinnen; *c.* afzonderlijk voor de Javanen en afzonderlijk voor de Chinezen en andere vreemdelingen: het getal personen, waaruit hunne gezinnen bestaan, met afzonderlijke vermelding van het getal bij elk gezin behoorende mannen, vrouwen, buffels en paarden; *d.* beroep; *e.* aanmerkingen.

Bij de afsluiting van de opgave wordt het totaal uitgetrokken, en worden tevens de afzonderlijke totalen vermeld, van bevolking, mannen, vrouwen, buffels en paarden; terwijl eindelijk de datum en de handteekening van het dorpshoofd moet geplaatst worden.

Model *D.*

Algemeene opgave van het distrikt . . . . . *kollekteurschap* . . . . .

Deze opgave is weder gesplitst in twee afzonderlijke staten; aanwijzende: 1°. gronden en voortbrengselen, en 2°. bevolking en eigendommen.

1°. *Gronden en voortbrengselen*,

Bevat: *a.* nommers; *b.* namen der dorpen; *c.* totaal der gronden; *d.* gekultiveerde gronden; *e.* sawas; *f.* tegals; *g.* vrije gronden; *h.* koffijgronden; *i.* djatibosschen; *k.* gouvernements-gronden; *l.* totaal der in gebruik zijnde gronden; *m.* gronden geschikt voor kultivatie; *n.* sawas; *o.* tegals, *p.* gronden niet geschikt voor kultivatie; *q.* boschgronden; *r.* totaal der niet in gebruik zijnde gronden; (de uitgestrektheid der gronden uitgedrukt in jonken en bouws) *s.* geschatte produktie, afzonderlijk van padi en maïs, in hamatten en geddings; *t.* geschatte waarde, afzonderlijk voor padi en maïs, in ropijen en stuivers; *u.* totaal der geschatte waarde; *v.* aanmerkingen.

2o. *Bevolking en eigendommen*,

Bevat: *a.* nommers; *b.* namen der dorpshoofden; daarna de totalen van: *c.* bevolking; *d.* mannen; *e.* vrouwen; *f.* grondhuurders; *g.* hoofden van niet landbouwende huisgezinnen; *h.* buffels; *i.* paarden; *k.* ploegen; vervolgens, afzonderlijk voor de Chinezen en andere vreemdelingen, het getal: *l.* grondhuurders; *m.* personen waaruit hunne gezinnen bestaan; *n.* mannen, *o.* vrouwen; *p.* buffels; *q.* paarden; *r.* ploegen; *s.* hoofden van niet landbouwende huisgezinnen; *t.* personen waaruit hunne gezinnen bestaan; *u.* mannen; *v.* vrouwen; *w.* buffels; *x.* paarden; *y.* totaal getal Javanen en Chinezen, enz.; terwijl eindelijk voor elk dezer twee volksoorten wordt aangewezen; *z.* het gezamenlijk getal mannen, vrouwen, buffels, paarden en ploegen.

Voor elken staat wordt aan den voet, het totaal uitgetrokken.

Deze algemeene opgave sluit, met de vermelding van den datum en de handteekening van het distriktshoofd.

Model *E.*

Algemeene opgave van het kollekteurschap . . . . . .

Dit model, mede geplitst in twee afzonderlijke staten, aanwijzende 1o. gronden en voortbrengselen, en 2o. bevolking en eigendommen, is eene zamentrekking van de distrikts-staten, en nagenoeg gelijk aan Model D., alleen met de hierna te melden verschillen:

1o. *Gronden en voortbrengselen.*

De drie eerste kolommen bestaan in: *a.* volgnommer; *b.* namen der distrikten; *c.* nommers der dorpen. Wijders wordt het totaal der gronden verdeeld, in die welke den eigenlijken kring der dorpen of de bewoonde gronden bevatten, en die welke daarbuiten gelegen zijn.

2o. *Bevolking en eigendommen.*

De twee eerste kolommen bestaan in: *a.* volgnommers, *b.* namen der distriktshoofden. Overigens worden afzonderlijk opgegeven, de personen die zich met den landbouw, en de personen die zich met andere bedrijven bezig houden.

In de kolom aanmerkingen moet worden aangeteekend: de gemiddelde waarde van een jonk bouwland, en de gemiddelde bevolking op de vierkante mijl, terwijl aan den voet der opgave de datum en de handteekening van den kollekteur vermeld wordt.

Model *F.*

Lijst van de grondhuur in het dorp . . . . . No. . . . . *distrikt* . . . . . *kollekteurschap* . . . . .

Het hoofd van dit model luidt aldus:

„Deze dient tot bewijs, dat . . . . ., dorpshoofd van . . . . ., is belast met het beheer der policie in zijn dorp, overeenkomstig de instruktiën die hij ontvangen zal. Hij is tevens belast met de ontvangst van de landelijke inkomsten in gezegd dorp, ten behoeve van het gouvernement, overeenkomstig de hieronder volgende huurlijst. Van die lijst zal hij uittreksels geven aan de individuëele landbouwers, en daarop voor ontvangst teekenen voor elke betaling die aan hem gedaan wordt. Deze opdragt zal van kracht blijven, zoolang genoemde . . . . . zich de tevredenheid van het gouvernement waardig toont. De ondervolgende huurlijst geldt alleen voor het betrekkelijke jaar. De huur zal betaalbaar zijn op de twee gebruikelijke tijdstippen van het jaar, namelijk: de helft met *Poassa*, en de wederhelft met *Moeloet*, of wel op zooveel meer tijdstippen, als raadzaam zal voorkomen."

(Datum en handteekening.)

Daaronder volgt de lijst zelve, die in verschillende kolommen aantoont: *a.* nommers; *b.* namen der huurders; *c.* sawas, eerste, tweede en derde soort afzonderlijk, opgegeven in bouws en roeden; *d.* gouvernements aandeel, berekend in padi bij hamatten en geddings, en in geld bij ropijen en stuivers; *e.* tegals, eerste, tweede en derde soort afzonderlijk, opgegeven in bouws en roeden; *f.* huur in geld van de tegals, berekend bij ropijen en stuivers; *g.* gezamenlijke gronden in bouws en roeden; *h.* gezamenlijke huur, berekend in geld, bij ropijen en stuivers; *i.* remissiën van huur, opgegeven in ropijen en stuivers; *k.* zuivere huur in ropijen en stuivers; *l.* omschrijving van de oorzaken der remissiën, *m.* grondslagen van den aanslag; waarbij moet worden, opgegeven, 1o. het geraamde produkt van een jonk land, de sawas in padi en de tegals in maïs, voor de drie soorten afzonderlijk, en uit drukken in hamatten, geddings en katties; — 2o. het gouvernements-aandeel, op dezelfde wijze te omschrijven en uit te drukken; — 3o. de getakseerde waarde in ropijen en stuivers van de hamat padi en de hamat maïs; — 4o. gemiddelde huur per jonk, in ropijen en stuivers.

Aan den voet of op de keerzijde van deze lijst, moeten worden aangeteekend: de gestort wordende ontvangsten in geld, met vermelding van datum en som, waarvoor de kollekteur of het distriktshoofd kwiteert; zoomede de ingeleverd wordende ontvangsten in natura, met vermelding van datum, hoeveelheid en waarde, waarvoor de kollekteur kwiteert.

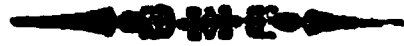
MODEL *G.*

Rekening van . . . . . ., landbouwer, No. . . ., met . . . . ., dorpshoofd van . . . . .

In de verschillende kolommen van dit stuk, worden aangeduid: *a.* verhuurde sawas, eerste tweede en derde soort, vermeld in bouws en roeden;

b. de huur der sawas, wanneer die betaald wordt in padi, opgegeven in hamatten en geddings; *c.* de huur der sawas, wanneer die betaald wordt in geld, uitgedrukt in ropijen en stuivers; *d.* verhuurde tegals, eerste tweede en derde soort, vermeld in bouws en roeden; *e.* huur in geld van de tegals, bij ropijen en stuivers; *f.* totaal der verhuurde gronden in bouws en roeden; *g.* totaal der huur, berekend in geld, bij ropijen en stuivers; *h.* kolom aanmerkingen voor de termijnen van betaling, enz.

Even als bij model F. voor het geheele dorp, worden aan den voet, of op de keerzijde van deze rekening, voor den individu, de verschillende stortingen in geld of inleveringen in natura opgeteekend en daarvoor door het dorpshoofd gekwiteerd.

NEDERLANDSCH INDIË

IN DE

VOLKSVERTEGENWOORDIGING.

VIII.

— De staatseénheid van Nederland en Indië, hoewel sedert geruimen tijd als beginsel gehuldigd, kon niet gezegd worden feitelijk te bestaan.

— Indien Nederland al niet stond tegenover Indië, zeker stond het niet met Indië. Weinig begreep het, dat zijne wezenlijke belangen niet aandruischten tegen die van Indië en dat Indië's belangen ook de zijne waren.

— Uitgesloten van de bemoeijing met het beheer van Indië, dat, zamengedrongen in den persoon van den minister van koloniën, zooveel mogelijk aan de kennis der natie werd onttrokken, kon Nederland niet komen tot het bewustzijn van de behoeften van Indië.

— En zoolang dat bewustzijn ontbrak kon er ook geen sprake zijn van deelneming in den toestand van de inlandsche en europeesche maatschappij van dat verwijderde deel van den staat.

— Voor Nederland was Indië langen tijd niet veel meer dan een vreemd gewest, een overwonnen land, dat men regt had naar goedvinden te exploiteren, dat dienstbaar moest worden gemaakt, eerst aan den financiëelen nood en later aan de geldelijke eischen van den overwinnaar, en dat behoorde te blijven voorzien in de tekorten van zijn eigen huishouding.

— Men ziet het: uitsluitend Indië voor Nederland; niet ook Nederland voor Indië.

— Aan de eischen werd voldaan en de millioenen stroomden naar Nederland. Maar op welke wijze zij werden verkregen, welke vlekken er aan kleefden, daarover bekommerde de natie zich niet, — omdat zij het niet wist.

— Maar die tijden zijn gelukkig voorbij.

— Voorbij, in dien zin, dat de natie begint te ontwaken uit den roes der millioenen.

— Zij zag vroeger slechts de eene zijde der medaille waarop, te midden van een vredekrans, gegrift waren de woorden „millioenen batig slot."

— Maar de keerzijde kent zij eerst sedert kort — en die keerzijde bragt haar tot het bewustzijn van het ter verkrijging der millioenen gepleegde onregt.

— Nu begreep men dat de natie nog een anderen pligt had te vervullen dan het blijmoedig ontvangen der millioenen.

— In dat ontwaakte bewustzijn ligt de grond van den rasschen vooruitgang der denkbeelden op koloniaal gebied. Die denkbeelden hebben zich baan gebroken en zich ontwikkeld in die mate dat zij zelfs de ongerusten hebben overvleugeld. Die denkbeelden hebben zich betoond van zoo groote kracht te zijn, dat ook de reaktie ze heeft moeten huldigen om ten minste nog iets uit de ruïne van haar arsenaal te redden.

— Indien Indië deel van Nederland is, dat Nederland dan ook, zoo gevoelde men, voor Indië wake; — dat het toezie, op wat daar geschiedt; — dat het niet de magt over Indië uitsluitend late in den persoon eens ministers; — dat het niet slechts de millioenen uit Indië ontvange, maar ook naga hoe zij worden verkregen; op wèlke wijze het kapitaal van den staat gebezigd wordt om Indië te beheeren; hoe er met de honderd millioen van het indisch budget wordt huisgehouden; of aan Indië niet, of in welke mate het, wordt te kort gedaan; — en of in het algemeen het stelsel van koloniaal beheer goedkeuring verdient of duldbaar of verwerpelijk is.

— Dat toezigt, door pers en vertegenwoordiging met de beschikbare middelen en steeds toenemende klem uitgeoefend, bleek sedert lang onvoldoende te zijn, zoolang de natie niet het regt had de beschikking over de millioenen voor het beheer van Indië toe te staan, te beperken of te weigeren.

— Dat regt is, door gelukkige overeenstemming van regering en vertegenwoordiging, der natie thans gegeven.

— Nadat de Tweede Kamer, den 14den Maart, het ontwerp der komptabiliteitswet, met meer dan *drie vierden* van de in de zitting van dien dag aanwezige stemmen, had bekrachtigd, was te voorzien, dat de meerderheid der Eerste Kamer er zich evenmin tegen zou verzetten.

— Maar minder te voorzien was het, dat die meerderheid nog sterker zou zijn dan in de Tweede Kamer. Daarvan begon eerst te blijken uit het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs over het wetsontwerp. Dat verslag toch getuigde reeds van de voldoening der groote meerderheid over het ontwerp.

— Den 22sten April werd het lot er van beslist. Slechts 5 van de 31 stemmen waren er tegen. In de Tweede Kamer werd het aangenomen met *drie vierden*, in de Eerste met ruim *vijf zesden* der stemmen.

— De groote beteekenis van deze stemmingen valt niet te miskennen. Tegen eene wet, die door de reaktie gebrandmerkt werd als de genadeslag voor Nederland en Indië, waartegen zij de Kamers herhaaldelijk had gewaarschuwd en om welke te doen vallen zij vleijerij noch bedreigingen had gespaard en zich in allerlei bogten gewrongen, zijn in de beide takken

van het parlement te zamen niet meer dan 17 van de meer dan 100 stemmen uitgebragt.

— Ik herhaal! zouden dan alléén die 17 tegenstemmers vaderlandslievende en helderziende mannen zijn?

— De bevoegdheid, der natie door de aanneming der komptabiliteitswet geworden, zal eene weldaad zijn voor Nederland en Indië beide.

— Maar zij zal het slechts wezen onder één voorwaarde.

— Hoe zal de natie van dat regt gebruik maken?

— In dit punt liggen alle gevolgen van den maatregel.

— De natie heeft het zwaard over Indië van den minister overgenomen, en zeker is het beter in de handen der vertegenwoordiging dan in die van een enkel persoon. Er zal minder ligtvaardig, minder overijld, gebruik van worden gemaakt.

— Maar het moet het zwaard zijn der regtvaardigheid.

— Zal het dat wezen?

— Zal het dat kùnnen wezen, zoolang de vertegenwoordiging nagenoeg uitsluitend is zamengesteld uit mannen, die de indische behoeften weinig kunnen gevoelen, omdat ze niet in hunne zinnen zijn geweest? — Zal voor hen niet gelden het: Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu?

— Zal de noodige deelneming in Indië verwacht kunnen worden van personen die het slechts bij geruchte of uit boeken kennen?

— Zal men ook nu nog voortgaan, nu de wet de Kamers gebiedt over Indië te oordeelen en te beslissen als over Nederland, als het ware stelselmatig uit het parlement te weren de mannen, die als aangewezen zijn om er de belangen van Indië te vertegenwoordigen?

— Zal men blijven voortgaan naar de Kamers af te vaardigen zoovele onbekende grootheden omdat, alléén omdat, het toeval hen deed geboren worden in hun kiesdistrikt, dat meer lette op provincialisme en op het innemende van persoonlijkheden dan op wat voor het land wenschelijk en noodig was?

— Nu de vertegenwoordiging ook de koorden der indische beurs in handen heeft, zal zij aan die koorden trekken, wat haar pligt is, — maar zal zij dat doen in eene rigting die zoowel de belangen van Indië als die van Nederland waarborgt?

— Ontveinzen mag men het niet, dat tot de aanneming der wet ook heeft bijgedragen de begeerte, door beperking van de uitgaven voor Indië, het batig slot meer te verzekeren. Sympathie voor Indië werd daarbij niet opgemerkt.

— De aanneming der indische komptabiliteitswet heeft nieuwe verpligtingen op de natie gelegd.

— Zij zij er wel van doordrongen dat groote staatkundige belangen van het heden en van de toekomst in het spel zijn bij de wijze waarop zij van de bevoegdheid, haar thans verleend, gebruik zal maken.

— Maar zij zal daarvan, er behoeft geen twijfel aan te bestaan, doordrongen wezen.

— Zelfs bij volledig gemis aan koloniale mannen in de Kamers schijnt de vrees ongegrond, dat de belangen van Indië te zeer op den achtergrond zullen worden gedrongen.

— En waarom?

— Omdat, moge ook later bij de meerderheid in het parlement de symphatie voor Indië niet groot zijn, eene gezonde staatkunde zal gebieden de belangen van Nederland niet van die van Indië af te scheiden. Het hoofd zal verhelpen wat aan het hart ontbreekt.

— Één pligt zal de vertegenwoordiging al dadelijk moeten vervullen. Het is die eener grondige studie van ons koloniaal stelsel, van zijne uitwerking in verschillende rigtingen, van zijne gebreken, en van de voorstellen, gedaan om het te hervormen.

— En die studie, onbevangen ondernomen, zal onmisbaar leiden tot een beter en ruimer inzigt van de indische toestanden en behoeften, — zij moet leiden tot een nader onderzoek van het stelsel, door den een verworpen en door den ander vergood, dat sedert ruim een dertigtal jaren in Indië werkt. — En, het kan niet missen, eene geheele hervorming in de denkbeelden omtrent Indië zal van dat onderzoek de heilzame vrucht wezen.

— Er zijn toestanden die men moet kennen, waarover men moet hebben nagedacht, zullen zij spreken tot hoofd en hart.

— Wanneer de kennis in het parlement meer algemeen en meer degelijk zal zijn van wat in Indië zelfs thans nog geschiedt en werkt, dan eerst zal volledig begrepen worden wat er in het koloniaal stelsel verderfelijk werkt, wàt er van behouden kan worden.

— Men zal dan meer algemeen geneigd zijn Indië te geven wat het behoeft, en de bewoners van Indië zullen er zich over hebben te verheugen dat de Nederlandsche natie geroepen is geworden een beslissenden invloed te oefenen op hun lot.

— En hierbij rekene men noch op medelijden, noch op edelmoedigheid, noch op pligtbesef, noch op de stem van een ontwaakt geweten.

— De betere kennis van Indië zal leeren inzien dat ook van het koloniaal stelsel geldt, dat er maar één regeringsstelsel is, dat onder „alle hemelstreken het beste is", en dat het is het stelsel, dat beoogt den „meesten bloei der volken."

— De bloei, de duurzame bloei, van Indië is de zekerste waarborg voor de duurzame afwerping van de vruchten, die de staat er van heeft te oogsten.

— Het is deze formule die de formule van het koloniaal batig-slot-stelsel moet en zal vervangen; — en de baten uit Indië zullen er niet te minder om blijven vloeijen, niet alleen het officiëel batig slot, maar ook het batig saldo dat zich vertolkt door den algemeenen en steeds toenemenden bloei van handel en nijverheid in moederland en kolonie.

En nu de invloed van den grooten maatregel op de regering? Zal haar kracht er door worden verzwakt?

— Het tegendeel is te verwachten.

— De beperking van haar magt schenkt haar uit den aard der zaak een hoogere zedelijke .kracht.

— Het koloniaal bewind wortelde tot dusver niet in de natie. Het stond boven het parlement en er onder. Er boven, waar het gold de vrije beschikking over de millioenen van den staat en over de overzeesche deelen van het rijk, — er onder, waar het haar naar de oogen moest zien of waar het haar wilde of moest verblinden.

— De gevolgen, uit dien toestand voortgesproten, zijn nog levendig in de herinnering van de natie.

— Met de opheffing van die verhouding zullen ook de gevolgen ophouden zich te vertoonen.

— Met vasten tred kan de minister thans den weg bewandelen, die pligtbesef hem voorschrijft, want hij heeft zijne begrooting te *verdedigen*, en juist in die pligt tot verdediging ligt zijn kracht, omdat zij moet steunen op de werkelijke behoeften en wettige eischen van de europeesche en buiten-europeesche deelen van den staat.

— De *noodzakelijkheid* der bespreking van de koloniën tot geheel in bijzonderheden, daarin vooral ligt de groote waarde der wet.

— Uit haar zal alles voortvloeijen, wat later zal doen zeggen dat zij de aanvang is geweest van het tijdperk der groote hervorming van Indië. .

— Het is thans aan den minister van koloniën dat tijdperk met kracht en vastberadenheid in te leiden.

— De legaten van zijn voorgangers zijn nog slechts voor een gedeelte verrekend en tot die legaten behoorde ook de komptabiliteitswet.

— Meerdere dier legaten wachten nog op toewijzing. Aan de procesvoering daarover behoort spoedig een einde te komen.

— Bovendien, een minister, die gehouden is als hervormer op te treden, mag niet teren op de nalatenschap van voorgangers. — Zijn eerste taak is, zelf grondlegger te zijn van het gebouw dat het oude behoort te vervangen. Nieuw behangsel maakt een wrak huis niet sterker. Er zijn nieuwe muren noodig.

— En is er in de meer dan twee jaren van het liberaal koloniaal bewind aan het indisch gebouw wel veel meer aangebragt dan een weinig met verguldsel versierd behangsel?

— Vertrouwen mag men thans, nu voor Indië een nieuw tijdperk is aangebroken, dat de hand krachtig aan het werk zal worden geslagen en dat ook het parlement, waar het goed mogt zijn, het niet aan initiatief zal laten ontbreken.

April 1864.

OVERZIGT DER LITTERATUUR

OVER

NEDERLANDSCH INDIË

VAN

HET JAAR 1863.

II.

Tijdschriften-Litteratuur.

Geographie, *Kartographie*, *Hydrographie*, *Ethnologie*, *Statistiek.*

J. A. C. Oudemans. Herleiding van de waarnemingen gedaan door S. H. en G. A. de Lange ter bepaling van de lengte van Menado, Kema, Boeton, Ternate en Makassar in de jaren 1852 en 1853, Nat. Tijdschrift voor Ned. Ind. XXVI.

Verslag onzer eerste zeereizen naar Indië. Tijdschrift voor Staathuishoudkunde Dl. XXIII.

Em. Cardon. La Hollande et ses colonies. Revue du Monde Colonial IX.

Bevolkingcijfers in Nederlandsch Oost-Indië. Economist Bijbl. 1863.

J. W. Reed. Opnemingen door het engelsche stoomvaartuig Riflemen, gedaan in Maart 1863 in de Nederlandsche Oost-Indische vaarwaters; uit het Engelsch, door J. Swart. Verhandel. Zeewezen. 1863.

W. A. van Rees. Indische typen. Tijdspiegel 1863.

De staatkundige verhouding der volken van Sumatra's Westkust. Tijdschr. v. Nederl. Ind. 1863. II.

J. J. de Wilde. Topographische schets van Siboga, Westkust van Sumatra. Geneesk. Tijdschr. v. Ned. Ind. XI.

J. S. G. Gramberg. Reis naar Siak. Tijdschr. Ind. taal-, land- en volkenkunde. XIII.

Bijdrage tot de kennis onzer koloniën (schetsen uit het oorlogsleven in Nederlandsch Indië. De Lampongs, door A. W. P. Weitzel). Tijdspiegel. 1863.

J. WALLAND. Het eiland Engano. Tijdschr. Ind. taal- land- volkenk. XIV.

Aanteekeningen over het eiland Nias. T. N. Ind. 1863. I.

E. NETSCHER. Togtjes in het gebied van Riouw en onderhoorigheden. De eilandgroepen in de Chineesche zee. T. Ind. t. l. v. XIV.

De Anambas-, Natoena en Tambelan-eilanden. T. N. Ind. 1863. I.

Bericht über einen Ausflug in Java. Zeitschr. Deutsch. Morgenland. Gesellschaft XIV.

G. W. Baron VAN IMHOFF. (Reis van den gouverneur generaal) in en door de Jakatrasche bovenlanden. Bijdr. taal-, land-, volk. Nieuwe Reeks. VII.

Licht te Batavia. Verh. Zeew. 1863.

P. BLEEKER. Statistische opname der residentie Cheribon. T. N. Ind. 1863. II.

——————— Statistisch-ekonomische onderzoekingen en beschouwingen op koloniaal gebied. I. Over de bevolkingstoename op Java. II. Over de digtheid der bevolking van Java. T. N. Ind. 1863. I, II.

Een oud schrijver over de arbeidzaamheid der Javanen. T. Ned. Ind. 1863. I.

J. F. G. BRUMUND. Bali, fragment van eene reisbeschrijving. Tijdschr. Ind. t. l. v. XIII.

R. P. TJEBBES. Brief over de Kokos-eilanden. Verh. Zeew. 1863.

M. VON FABER. Schets van Montrado in 1861. T. Ind. t. l. v. XIII.

C. H. E. DEELKEN. Geneeskundige plaatsbeschrijving van het distrikt Margasarie, zuider- en ooster-afdeeling van Borneo. Geneesk. T. Nederl. Ind. XI.

P. C. VAN GOENS. Schets eener geneeskundige plaatsbeschrijving van Tameang-layang, gelegen in het distrikt Pattey (Zuid- en ooster-afdeeling van Borneo), Geneesk. T. Ned. Ind. XI.

J. TH. BIK. Aanteekeningen nopens eene reis naar Bima, Timor, de Molduksche eilanden, Menado en Oost-Java, gedaan in 1821 en 1822 met den hoogleeraar C. G. C. Reinwardt. T. Ind. t. l. v. XIV.

De Mapalus-vereenigingen in de Minahassa. Tijdschr. Ind. taal-, land- en volkenk. XIII.

J. G. F. RIEDEL. Het landschap Bolaäng Mongondouw. Tijdschr. Ind. taal-, land- en volkenk. XIII.

P. BLEEKER. De Molukken en Menado in 1860 en 1861. Tijdschr. Ned. Ind. 1863. I.

De Tenimber-eilanden, ten zuidwesten van de Keij-eilanden. Bijdr. taal-, land- en volkenk. Ned. Ind. Nieuwe Reeks. VII.

H. C. VAN EIJBERGEN. Aanteekeningen gehouden op eene reis naar de zuidwester-eilanden (Maart 1862), T. Ind. t. l. v. XIII.

P. VAN DER CRAB. Reis naar de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea, de Goram- en Ceramlaut-eilanden en Oostelijk Ceram. T. Ind. t. l. v. XIII.

Geologie, Geognosie, Meteorologie, Mijnwezen.

De studie der geologie van Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

M. TH. REICHE. Vervolg op de aanteekeningen omtrent aardbevingen in den Indischen Archipel. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

Der Vulkan. Idjen in Ost-Java. Vierteljahrschr. Naturf. Gesellsch. Zürich. I.

EMIL STOHR. Der Krater des Vulkans Bromo im Tenger-Gebirge, Ost-Java, bestiegen im September 1858. Mitth. Just. Perthes Geogr. Anst. 1863.

J. H. KLOOS. Geologische opmerkingen over de kolen van Borneo. T. Ned. Ind. 1863. II.

P. VAN DIJK. Zwartkolen in en nabij de baai van Tapanolie. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

Ontginning van steenkolenmijnen op Poeloe laut. Kolon. Jaarb. III.

Iets over het mijnwezen in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

De vallei van Platoengan of de petroleum-vallei op Java. Tijdschr. Staathuishoudk. XXIII.

C. DE GROOT. Overzigt van de voornaamste proeven omtrent mijnontginning, sedert een tiental jaren in Indië genomen. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

Tinontginning op de Karimon-eilanden. T. Ned. Ind. 1863. II.

De tinexploitatie op de Karimon-eilanden. T. Ned. Ind. 1863. II.

Tindelving op de Karimon-eilanden. Kol. Jaarb. III.

D. R. SANDERS VAN SOO. Scheikundig onderzoek van nederlandsch-indisch petroleum. T. Staath. XXIV.

H. A. SIRKS. Halo waargenomen te Soerabaya. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

Botanie, Phytochemie, Plantenprodukten.

P. HARTING. Bijdrage tot de kennis der mikroskopische fauna en flora van de Banda-zee, naar aanleiding van een onderzoek van eenige door diepzeeloodingen van 990 tot 4000 vademen uit die zee opgebragte gronden. Verh. Kon. Ak. Wet. Natuurk. 1863.

F. A. G. MIQUEL. Araliaceae novae, adjecta aliarum specierum praesertim indicarum revisione. Ann. Mus. Botan. Lugd. Bat. I. 1863.

———— Ericaceae Archipelagi indici. Ibid.

G. METTENIUS. Filices praesertim Indicae et Japonicae. Ibid.

F. A. G. MIQUEL. Ampelideae novae adjecta specierum praesertim indicarum et japonicarum epicrisi. Ibid.

———— Adnotationes de Cupuliferis. Ibid.

H. W. SCHOTT. Araceae. Ibid.

F. A. GUIL. MIQUEL. Thymelaeacearum genera nova e tribu Gyrinopearum. Ibid.

———— Piperaceae. Ibid.

J. CAR. HASSKARL. Polygalaceae, praesertim indicae. Ibid.

J. N. MOLLIER. De houtsoorten van het Prinseneiland, door J. N. Mollier. Tijdschr. Nijv. Ned. Ind. IX.

Nota betrekkelijk monsters getah soentei, garen van koffo afkomstig van Siak, hennep, sagomeel, garoehout, tabak en gambier. T. Nijv. Ned. Ind. VIII.

D. PLES. Neroli. T. Nijv. Ned. Ind. IX.

S. A. BLEEKRODE. Onderzoek van eenige damarsoorten. T. Nijv. N. Ind. IX.
Over akar-karet en de daaruit verkregene gomelastiek. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.
J. E. TEIJSMANN. Over akar-karet en andere gomelastieksoorten. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.
BLEEKRODE. Verslag van het scheikundig onderzoek van suiker, bereid door zuivering van het rietsap met zwavelzuurgas. T. Nijv. N. Ind. VIII.
H. C. VAN HALL. Opmerkingen over eenige plantaardige geneesmiddelen uit Java. Versl. Kon. Ak. Wet. Afd. Natuurk. XVI.

Dierkunde, Anthropologie.

P. HARTING. Bijdrage tot de kennis der mikrosk. fauna etc. (Zie Botanie).
H. SCHLEGEL. Notice sur les écureuils à ventre rouge et à flancs rayés de l'Archipel Indien. Ned. Tijdschr. v. Dierk. I.
H. VON ROSENBERG. Over een hertshoorn van bijzonderen vorm. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.
——— Over de orgelvogels, Jaarb. Nat. Art. Mag. 1863.
——— Bijdrage tot de kennis van het geslacht Beo (Gracula). Ned. Tijdschr. Dierk. I.
——— Notice sur trois espèces inédites de pigeons du genre Ptilopus. Ned. Tijdschr. Dierk. I.
——— Observations sur les colombars voisins des Treron aromatica et vernans. N. T. Dierk. I.
A. R. WALLACE. On birds from the Sula-islands. Proceed. Zool. Society. London 1862.
W. PETERS. Bemerkungen über verschiedene Batrachier, namentlich über die original-Exemplare der von Schneider und Wiegmann beschriebenen Arten des zoologischen Museums zu Berlin, Monatsber. kön. Ak. Wiss. Berlin 1863. p. 76 (Xenorhina oxycephala Pet. van Nieuw Guinea).
P. BLEEKER. Treizième mémoire sur la faune ichthyologique de l'île d'Amboine. Versl. Kon. Akad. Wet. Afd. Natuurk. XV.
——— Glyphidodon Westermani une nouvelle espèce de Java, Ibid.
——— Description de trois espèces nouvelles de Siluroïdes de l'Inde archipélagique. Ibid.
——— Dixième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Ternate. Ibid.
——— Notice sur le genre Ichthyophis Less. et sur (l'Ichtyophis tigrinus et l'Ichthyophis pantherinus de Lesson. Ibid.
——— Over eenige vischsoorten van het eiland Bangka, het rijksmuseum van natuurlijke historie te Leiden aangeboden door J. F. R. L. van den Bossche. Ned. Tijdschr. Dierk. I.
——— Septième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Batjan. Ibid.
——— Troisième mémoire sur la faune ichthyologique de l'île de Halmahéra. Ibid.
——— Notice sur quelques poissons de l'île de Morotai. Ibid.

P. Bleeker. Notice sur deux espèces inédites du genre Aphthalmichthys Kp. Ibid.

——— Sur quelques espèces nouvelles ou pue connues de Gymnothorax de l'Inde archipélagique. Ibid.

——— Description de quelques espèces nouvelles ou peu connues d'Ophisuroïdes de l'Inde archipélagique. Ibid.

——— Onzième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Ternate. Ibid.

——— Deuxième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Flores. Ibid.

——— Septième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Céram. Ibid.

——— Septième mémoire sur la faune ichthyologique de l'île de Timor. Ibid.

——— Deuxième notice sur la faune ichthyologique de l'île de Saparoua. Versl. Kon. Ak. Wet. Nat. Dl. XVI.

——— Notice sur quelques poissons de l'île Grand Key. Ibid.

——— Notice sur quelques poissons de l'île de Noussa-laut. Ibid.

——— Notice sur la faune ichthyologique des îles Arou. Ibid.

S. C. Snellen van Vollenhoven. Over eene merkwaardige soort van tweevleugelig insekt, Antidoxion fulvicorne. Versl. Kon. Ak. Wet. Natuurk. XV.

——— Bijdrage tot de kennis van het vlindergeslacht Leptosoma Boisd. Ned. T. Dierk. I.

F. Smith. On Hymenopterous insects of Mysol, Ceram, Waigiou and Timor. Journ. Proc. Linn. Soc. VII.

F. ter Meer. Over Bombyx cynthia en andere zijderupsen. T. Nijv. N. Ind. VIII.

P. Bleeker en T. J. Willer. De invoering der volkszijdeteelt in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. I.

Geneeskundige topographie en statistiek. Ziekten in Indië.

C. H. E. Deelken. Zie Geographie.

P. C. van Goens. Zie Geographie.

J. J. de Wilde. Zie Geographie.

J. Semmelink. Geneeskundig verslag van Larantoeka, eiland Flores, over het jaar 1862. Gen. T. N. Ind. XI.

J. M. C. E. le Rutte. Verslag van den togt der kolonne Benschop van Pengaron naar Ambawang van den 16den tot en met den 24sten Junij 1860. Gen. T. N. Ind. XI.

J. H. le Pique. Algemeene beschouwingen over beriberi. Gen. T. N. Ind. XI.

A. E. Neeb. Waarneming over beriberi. Gen. T. Ned. Ind. XI.

C. G. C. F. Greiner. Herinnering van den brand in de kolenmijn Nassau, op Borneo, gedurende de maanden Februarij tot Mei 1854

uit een geneeskundig oogpunt beschouwd en medegedeeld. Gen. T. Ned. Ind. XI.

J. Semmelink. Kort ziekteverhaal van een slangenbeet. Gen. T. N. Ind. XI.

Indische Taal- en Letterkunde.

Bronnen voor taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Bijdr. t. l. v. N. Reeks. VII.

De Indische talen en oudheden, volgens de regeringsverslagen omtrent den staat en het beheer van Nederlandsch Indië over de jaren 1849—1860. Bijdr. t. l. v. N. R. VII.

Jonathan Rigg. A Dictionary of the Sunda-language of Java. Verh. Bat. Gen. XXIX.

Het onderwijs in het Maleisch te Utrecht. T. Ned. Ind. 1863. I.

A. B. Cohen Stuart. Opmerkingen over de alphabetten en proeven van oud Javaansch schrift. Bijdr. t. l. v. N. R. VII.

G. K. Nieman. Brief account of a Javanese Manuscript in the possession of the Society and entitled: Babad Mangka Nagara. Journ. Roy Soc. Gr. Brit. and Ireland. XXI.

De lotgevallen van Raden Pandji, volgens de Javaansche wajang-verhalen. Bijdr. t. l. v. N. R. VII.

Oudheidkunde.

Oudheidkundig onderzoek op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

De Indische talen en oudheden enz. (zie Ind. Taal en Letterkunde).

Oudheden op Java. Kol. Jaarb. III.

J. Hageman Jcz. Nasporingen omtrent Joartam en andere thans verdwenen plaatsen in Oostelijk Java. Tijdschr. Ind. t. l. v. XIV.

R. H. Th. Friederich. Bemerkungen über einige Bilder des Indischen Thierkreises nach alt javanischen Monumenten. Versl. Kon. Ak. Wet. Letterk. VII.

H. C. Millies. Opmerkingen over den oud-javaanschen dierenriem. Ibid.

Hindoe oudheden op de noordkust van Borneo. Tijdschr. Ind. t. l. v. XIV.

v. d. c. Oud beeld in Benkoelen. Ibid.

Geschiedenis, Chronologie, Munt- en Penningkunde.

De Javaansche vorsten vóór de stichting van Mådjåpait Java. Bijdr. t. l. v. N. R. VII.

K. F. Holle. Pijagem van den vorst van Mataram. T. Ind. t. l. v. XIII.

Arnout Gerritsz. (Verhaal van het gepasseerde te Kartasoera vóór en onder de belegering, item na het demolieren der vesting. 1742, door). Bijdr. Ind. t. l. v. N. R. VII.

Nikolaas Wiltvang. (Aanteekening van het gepasseerde te Kartasoera door). Aanteekening van den 20sten Julij 1741 in z. m. hofwacht. Ibid. VII.

Bijdrage tot de geschiedenis en de kennis van Nederlandsch Indië in het jaar 1807. T. Ned. Ind. 1863. I, II.

Overzigt der betrekkingen van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie met Siam. T. Ind. t. l. v. XIII.

J. P. C. van der Mark. Lijst der Nederlandsche landvoogden van Ceylon. T. Ind. t. l. v. XIV.

J. Hageman Jcz. Namen der gewestelijke Europesche gezaghebbers enz. op Java en Madura. T. Ind. t. l. v. XIII.

J. S. van Coevorden. Chronologische lijst van gedenk- en legpenningen, eereteekens, vrijmetselaars-, brandspuit-, bruilofts- en andere penningen, betrekking hebbende op de voormalige en tegenwoordige bezittingen der Nederlanders beoosten de Kaap de Goede Hoop. Tijdschr. Ind. t. l. v. XIV.

E. Netscher en J. A. van der Chijs. De munten van Nederlandsch Indië beschreven en afgebeeld Verh. Bat. Genootsch. XXXI.

J. A. van der Chijs. Gouden medaille vereerd aan den sultan van Ternate. T. Ind. t. l. v. XIV.

Biographieën, Indische Personen.

Iets over den Nederlandschen sterrekundige Johan Maurits Mohr te Batavia. Bijdr. t. l. v. N. R. VII.

De verliezen der wetenschap in Nederlandsch Indië. Dood van P. Diard en J. G. F. Brumund. T. Ned. Ind. 1863. I.

Levensberigt van J. J. Altheer. T. Ned. Ind. 1863. I.

Levensberigt van W. C. van Braam. T. Ned. Ind. 1863. II.

De aftreding van den heer Lion als hoofdredakteur van het Bataviaasch Handelsblad. T. Ned. Ind. 1863. II.

Een koloniaal hervormer. Tijdspiegel. 1863.

Koloniale aangelegenheden in het algemeen.

Nederlandsch Indië in de volksvertegenwoordiging. I—V. Tijdschr. Ned. Ind. 1863. I, II.

Koloniale kout uit de hofstad, door Robrecht van Peene. Kol. Jaarb. 1863.

Koloniale kamerkout (door P. S. van Limburg Brouwer). Gids. 1863.

Het regeringsreglement thans het stelsel der konservatieven. T. N. Ind. 1863. II.

Koloniale politiek. Vliegende blaadjes 1863.

Koloniale politiek van het Volksblad. Vlieg. blaadj. 1863.

Een woord aan den lezer. T. Ned. Ind. 1863. I.

E. 's Jacob. De beginselen der staathuishoudkunde en het oostindisch regeringsbeleid. Kol. Jaarb. 1863.

Koloniale beschouwingen der kamers van koophandel en fabrieken te Amsterdam en Rotterdam. Kol. Jaarb. 1863.

De kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam over de belangen van en den handel op Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

Staaltje van parlementaire koloniale wijsheid. Tijdschr. Staath. XXIII.

Beraadslagingen over hoofdstuk IX (koloniën) der staatsbegrooting voor 1864. Bijbl. Staatsc. Tweede Kamer. Vel 93 t/m 100.

Verslag der kommissie belast met het onderzoek der begrooting van Nederlandsch Indië voor 1862, uitgebragt in de zitting van den 26sten Sept. 1863. Bijbl. N. Staats-Cour. 1863—64. Vel 31—33.

Proces-verbaal van de vergaderingen der staatskommissie benoemd bij koninklijk besluit van 21 Jan. 1863, no. 53. Bijbl. Ned. Staats-Cour. 1863—64. Vel 60—61.

Nader verslag der kommissie belast met het onderzoek van de inlichtingen op het verslag uit de Kamer betrekkelijk het verslag van het beheer en den staat der oostindische bezittingen over 1859, uitgebragt in de zitting van den 25sten November 1863. Bijbl. N. Staats-Cour. 1863—64. Vel. 118.

Verslag der kommissie belast met het onderzoek van het verslag van het beheer en den staat der oostindische bezittingen over 1860, uitgebragt in de zitting van den 25sten November 1863. Bijbl. N. Staats-Cour. 1863—64. Vel 119—121.

Inlichtingen op het verslag der kommissie uit de Kamer betrekkelijk de begrooting van Nederlandsch Indië voor 1861 en die van de West-Indië en de Kust van Guinee voor 1863, uitgebragt in de zitting van den 13den November 1863. Bijbl. Staats-Cour. 1863—64. Vel 121.

Ontwerp van wet tot regeling van de wijze van het beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indië en Memorie van toelichting. Bijbl. Ned. Staats-Cour. 1863—1864. Bijl. Vel 22—25.

Ontwerp van wet tot nadere regeling van het koloniaal batig slot van 1861 en Memorie van toelichting. Ibid. Vel 59—60.

Voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs voor het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX (koloniën) der begrooting van staatsuitgaven voor het dienstjaar 1864 Ibid. Vel 70.

Memorie van beantwoording van het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs voor het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk 9 (koloniën) der begrooting van staatsuitgaven voor het diensljaar 1864. Ibid. Vel 95—96.

Voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs voor het ontwerp van wet het nadere regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot van 1861. Ibid. Vel 117—118.

*Memorie van beantwoording van het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs voor het ontwerp van wet tot nadere regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot van 1861. Ibid. Vel 126.

Een stem uit Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

Nieuwe stemmen uit Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

Een oud thema. Kol. Jaarb. 1863.

Het koloniaal debat. Vlieg. blaadj. 1863.

Merkwaardige woorden van den stichter van het kultuurstelsel. T. Ned. Ind. 1863. I.

Geldkrisis en rijstkrisis op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

v. L. De afschaffing van het passenstelsel. T. Ned. Ind. 1863. II.

Afschaffing van het inlandsch passenstelsel. Kol. Jaarb. 1863.

Engelsche berigten van Borneo. T. Staath. XXIII.

S. Iets over het beheer van Sumatra's Westkust. T. Ned. Ind. 1863. I.

J. van Swieten. De staatkundige verhouding der volken van Sumatra's Westkust. T. N. Ind. 1863. II.

De hervorming der Molukken. T. Ned. Ind. 1863. II.

Mohammedaansch Regt. Koloniaal Staatsregt. Wetgeving. Regtsgeleerdheid. Regtswezen en Policiewezen.

S. K. De spiegel voor leergierige wetgeleerden. Bijdr. taal- l. v. Nieuwe Reeks. VII.

Robidé van der Aa. De grondslagen van ons koloniaal staatsregt. Kol. Jaarb. 1863.

Gouvernements besluiten betreffende het regt en de wetgeving in Nederlandsch Indië, Het Regt in Ned. Ind. Jaarg. XI.

Eene raadsheerlijke beschouwing over art. 110 van het regerings-reglement. Kol. Jaarb. 1863.

A. J. Duymaer van Twist. Art. 56 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. Bijdr. Staatsbest. IX. 1863.

T. H. der Kinderen. Regtspleging onder de inlanders op Java en Madura volgens de op 1 Mei 1848 ingevoerde wetgeving. Regt. Ned. Ind. Jaarg. XI. 1863.

——————— Wie moet den Europeaan oproepen die voor eene inlandsche regtbank in een burgerlijk geding als partij moet verschijnen tegenover een inlander, of in een overtredingszaak als klager of beklaagde, wanneer een inlander beklaagde of klager is. Regt. Ned. Ind. Jaarg. XI.

——————— Zijn schouten of inlandsche officieren van justicie bevoegd om inlandsche bedienden van Europeanen van de erven van dezen gevankelijk weg te voeren zonder schriftelijke magtiging van den resident. Regt. N. Ind. XI.

G. J. Keiser. Iets over de aanstelling van griffiers en buitengewone substituut-griffiers bij de landraden op Java en Madura. Regt. N. Ind. Jaarg. XI.

L. J. H. Bouman. Eene vraag over verschuldigde vrachtpenningen. Regt. N. Ind. Jaarg. XI.

Verdediging der Solosche policie tegen de klagten der landhuurders. Kol. Jaarb. 1863.

Burgerlijke zaken. Cassatie. Eerste aanleg en hooger beroep. Strafzaken. Misdrijven. Regt. N. Ind. Jaarg. XI. 1863.

Grondbezit.

Stukken betreffende het onderzoek aangaande het landbezit op Java. Bijdr. t. l. v. N. Ind. Nieuwe Reeks. VII.

Vragen van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië over het landbezit op Java. T. N. Ind. 1863. II.

P. Bleeker. Het partikulier landbezit op Java. Gids. 1863. I.

De officiëele suikerrapporten over het individuëel grondbezit op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

De kommissaris-generaal Du Bus de Ghisignies over het individuëel grondbezit. T. Ned. Ind. 1863. II.

Landbezit in Poeger en Loemadjang, Oost-Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

Individuëel grondbezit in de residentie Cheribon. T. Ned. Ind. 1863. I.

Regten en verpligtingen van den grondbezitter, de volkshoofden en den souverein in Cheribon volgens de verklaringen der inlandsche bevolking. T. Ned. Ind. 1863. I.

Over het grondbezit ter Sumatra's Westkust. T. Ned. Ind. 1863. I.

Landelijk Stelsel.

Bijdrage tot de kennis van het landelijk stelsel op Java. T. Ned. Ind. 1863 I, II.

W. VAN PREHN. Nog iets over de landrenten en de heerediensten op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.

Kultuurstelsel, Kultures, Landverhuur, Vrije arbeid, Belastingstelsel.

Inkrimping der gouvernements kultures. T. Ned. Ind. 1863. I.

TH. F. SCHILL. Over de behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

G. H. VAN SOEST. Over den aard der te maken kultuurregeling op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.

Het gouvernements koffijstelsel op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

Koffij van Java en Ceylon een wenk in cijfers. T. Ned. Ind. 1863. I.

De invoering en werking van het koffijstelsel in het gouvernement van Sumatra's Westkust. T. Ned. Ind. 1863. I.

A. W. P. VERKERK PISTORIUS. De partikuliere koffijaanplantingen in het distrikt Bodja, residentie Samarang. T. Ned. Ind. 1863. II.

De resident van Probolingo over de verhouding der inlandsche bevolking tot de suikerkultuur. T. Ned. Ind. 1863. I.

Suikerfabrieken op Java in kontrakt met het gouvernement in 1863. T. Ned. Ind. 1863. II.

De suikerregeling en de kultuurregeling. T. Ned. Ind. 1863. II.

W. H. VAN OVEN. Nota over de gouvernements suikerregeling op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.

Het Indisch Genootschap over de gouvernements suikerregeling op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.

Toestand der suikerkultuur op Java. Kol. Jaarb. 1863.

Overeenkomsten omtrent de aanplant van suikerriet in Cheribon. Kol. Jaarb. 1863.

Nota betrekkelijk de regeling der gouvernements suikerkultuur op Java. Bijbl. Ned. Staats-Cour. 1863—64. Vel 29—31.

Beraadslaging over de wenschelijkheid tot uitbreiding of inkrimping der indigo-kultuur op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.
Statistiek der indigokultuur op Java. T. Ned. Ind. 1863.
Indigo-adressen en spoorweg-koncessie op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.
Adres aan den minister van koloniën over de indigo-kwestie. T. Ned. Ind. 1863. I.
F. Junghuhn. Jaarlijksch berigt over 1862 aangaande de op Java aangeplante zoogenoemde groene indigo-planten uit China, Rhamnus utilis en Rhammus chlorophorus. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

Iets over de vrije tabakskultuur in Oost-Java. T. Ned. Ind. 1863. I.
Het nieuwe onderzoek omtrent de Rembangsche zaak. Kol. Jaarb. 1863.

Verslag van de verrigtingen der Nederlandsch-indische katoenmaatschappij. T. Ned. Ind. 1863. I.

Kultuur der Cinchona. Kol. Jaarb. 1863.
Onredelijke verguizing van onze kinakultuur op Java. T. Staahuish. XXIII.
F. Junghunh. Jaarlijksch berigt over 1862 aangaande den toestand der kinakultuur op Java. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.
J. J. Rochussen. Sur la culture du Quinquina à Java. Bulletin de la Sociéte impér. d'acclimation. 1863.
J. F. de Vrij. Resultaten van het scheikundig onderzoek ten opzigte der kinakultuur gedurende 1862. Nat. T. Ned. Ind. XXVI.

K. F. Holle. Mededeelingen omtrent den rijstbouw op Java. T. Nijv. Ned. Ind. VIII, IX.
——————— Bijdrage tot de kennis der rijstkultuur. T. Nijv. Ned. Ind. IX.
Onderzoek naar misgewas in de padi in Tagal en Pekalongan. T. Nijv. Ned. Ind. IX.
——————— Bijdrage tot de kennis der maïskultuur. T. Nijv. Ned. Ind. IX.
J. Dixon. Cultuur en bereiding van rameh. T. Nijv. Ned. Ind. IX.

Bijdrage tot de kennis van de landverhuur in de vorstenlanden op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.
Landverhuur in de vorstenlanden. T. Ned. Ind. 1863. II.
Ondernemingen van woeste gronden op Java in 1863. T. Ned. Ind. 1863. II.
Verpachting van woeste gronden in Indië. T. Staathuish. XXIII.
Iets over „vrije arbeid" in de residentie Pasoeroean. T. N. Ind. 1863. I.
Ambtelijke stemmen over „vrijwillige arbeid" op Java. T. N. Ind. 1863. II.
De mapalus-vereenigingen in de Minahassa. T. Ind. t. l. v. XIII.
De mapalus-vereenigingen in Menado. T. Ned. Ind. 1863. II.
Koloniaal programma van het 19e Nederlandsch Landhuishoudkundig kongres. T. Ned. Ind. 1863. II.
Gebruik van stoomploegen. Kol. Jaarb. 1863.

Een woord over den stoomploeg in betrekking tot den landbouw op Java. Economist XII.

Over den verkoop van het tweede gewas op Java. T. Staathuish. XXIII.

J. E. TEYSMANN en J. A. KRAJENBRINK. Beantwoording der vragen van het Nederlandseh Landhuishoudkundig congres gehouden te Dordrecht op 18—22 Junij 1861, 4e afdeeling; Koloniale Landbouw. T. Nijv. Ned. Ind. VIII.

J. HAGEMAN JCZ. Over de nijverheid van zuidoostelijk Java. T. Nijv. Ned. Ind. VIII.

——— Aanteekeningen over nijverheid en landbouw op het eiland Madoera. T. Nijv. Ned. Ind. IX.

Bespreking van den stand der landbouw-industrie op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

T. J. WILLER en P. BLEEKER. De invoering der volkszijdeteelt in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. I.

F. TER MEER. Over Bombyx cynthia en andere zijderupsen. T. Nijv. Ned. Ind. VIII.

Nadere stukken betreffende de opiumpacht in Nederlandsch Indië. Bijbl. Staats-Cour. 1863—64. Vel 123—125.

Munt- en Bankwezen, Geldsomloop.

H. L. MOLTZER. Waar blijft het Nederlandsch-indisch geld. Econ. 1863.

——— Nog iets over het Nederlandsch-indisch geld. Econ. 1863.

Geldkrisis en rijstkrisis op Java. T. Ned. Ind. 1863. I.

S. Geldsomloop en munt in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. I.

S. VISSERING. De kwestie van den geldsomloop in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

T. F. S. Nog iets over den geldsomloop in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.

v. L. Geldsomloop in Nederlandsch Indië. Kol. Jaarb. 1863.

G. A. DE LANGE. De Javasche bank op het einde van 1862 en in het begin van 1863. T. Ned. Ind. 1863.

Javasche bank. Kol. Jaarb. 1863.

Uitbreiding van den werkkring der Javasche Bank. Kol. Jaarb. 1863.

Verlaging van het tarief van diskonto der Javasche bank. Kol. Jaarb. 1863.

Oprigting eener Nedelandsch-indische handelsbank. Kol. Jaarb. 1863.

Verslag omtrent de uitvoering der wet tot regeling van het muntwezen in Ned. Indië over het jaar 1862. Bijbl. Staats-Cour. 1863—1864. Bijl. Vel 183.

Vervoerwezen, Spoorwegen.

S. Nederlandsch Indië en Britsch Indië. Spoorwegen. T. Ned. Ind. 1863. I.

D. C. STEIJN PARVÉ. Lessen der ervaring verkregen uit den aanleg en het beheer der spoorwegen in Britsch Indië. Kol. Jaarb. 1863.

Spoorwegen op Java. Kol Jaarb. 1863.

Spoorwegen op Java. Vlieg. Blaadj. 1863.
Indigo-adressen en spoorwegkoncessie op Java. T. Ned. Ind. 1863 I.
Kosten van de spoorweg opname op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.
Oprigting der Nederlandsch-indische spoorwegmaatschappij. Kol. Jaarb. 1863.
Werkzaamheden der Indische spoorwegmaatschappij. Kol. Jaarb. 1863.
De heer Mijer en de Indische spoorwegwet. Vlieg. Blaadj. 1863.
Gewijzigde spoorwegaanvraag der heeren Banck c. s. Kol. Jaarb. 1863.
Missive van den minister van koloniën aangaande de inlichtingen op het adres van T. J. Stieltjes betrekkelijk den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, uitgebragt in de zitting van den 8sten December 1863. Bijbl. Staats-Cour. 1863—64. Bijl. Vel 128—129.
Brief over de gewijzigde aanvraag Bank c. s. tot aanleg van spoorwegen op Java. T. Ned. Ind. 1863. II.
Voorloopig verslag over verbeterde vervoermiddelen op Java. Bijbl. Staats-Cour. 1863—64. Bijl. Vel. 96—106.
Stoompakketvaart. Kol. Jaarb. 1863.

Beschaving. Onderwijs. Evangelisatie.

Een lid der Indische regering over de beschaving der Javanen. T. Ned. Ind. 1863. I.
Beschaving der inlandsche bevolking in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. II.
Het onderwijs der Inlandsche bevolkingen. T. Ned. Ind. 1863. II.
Onderwijs voor inlanders. Kol. Jaarb. 1863.
Evangelisatie en onderwijs der Javanen. Vliegende Blaadjec 1863.
Het budget der eeredienst in Nederlandsch Indië. T. N. Ind. 1863. II.

Zeeroof.

De zeeroof in den Indischen archipel. T. Ned. Ind. 1863. II.
Zeeroof. Kol. Jaarb. 1863.

Krijgsgeschiedenis. Krijgswezen. Leger en Vloot.

E. Netscher. Twee belegeringen van Malakka (1756—1757 en 1784). Tijdschr. Ind. t. l. v. XIII.
W. A. van Rees. Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier. Vaandel. 1863.
Expeditie naar Nias. Uitslag dier expeditie. Kol. Jaarb. 1863.
Expeditie naar Mandhar. Kol. Jaarb. 1863.
Zuid- en Oostkust van Borneo. Vermelding van eenige kleine togten en patrouilles in het distrikt Balengan, in de jaren 1861 en 1862. Milit. Spectat. 1863.
Het ontzet van Tabalong, 22 Aug. 1860. Milit. Spect. 1863.
J. M. C. E. le Rutte. Verslag van den togt der kolonne Benschop van Pengaron naar Ambanang van den 16den tot en met den 24sten Junij 1860. Gen. T. Ned. Ind. XI. 1863.
J. L. H. Beijens. Togt naar Loktoentoe-or en herovering van den 30-pon-

der afkomstig van z. m. stoomschip Onrust den 27sten Januarij 1860. Mil. Spect. 1860.

Banjermassin. Nieuwe Spectator. 1863.

W. A. van Rees. De krijgstogt op Ceram in 1860. Kol. Jaarb. 1863.

Razzia's in Nederlandsch Indië. T. Ned. Ind. 1863. I.

Iets over het bivakkeren in Oost-Indië. Milit. Spect. 1863.

A. de Castro. Une rebellion à Timor en 1861. T. Ind. t. l. v. XIII.

W. J. A. W. Boers. Over de vereeniging van het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische leger. T. Ned. Ind. 1863. I.

Bijdrage tot de kennis onzer koloniale legers. Statist. Jaarb. 1863. — T. Ned. Ind. 1863. II.

Een stem uit het leger in Nederland aan het leger in Indië. T. N. Ind. 1863. I.

W. B. Militaire brieven over Indië. Nieuwe Spectat. 1863.

J. Modera. Beknopt overzigt van en beschouwingen over het verslag der kommissie van enquête van 1862, over de aangelegenheden der zeemagt. Verh. Zeew. 1863.

——————— Nota voor de kommissie van onderzoek aangaande 's rijks zeemagt 1862. Verh. Zeew. 1863.

D. G. Muller. Over maritieme of oorloghavens op het eiland Java. Verh. Zeew. 1863.

Instellingen. Wetenschappen.

Verslagen enz. van het Koninklijk Instituut van Indische taal-, land- en volkenkunde. Bijdr. t. l. v. Ned. Ind. Nieuwe Reeks Dl. VII.

Algemeene vergaderingen van het Indisch Genootschap. T. N. Ind. 1863. I, II.

Het Koninklijk Instituut voor de Indische taal- land- en volkenkunde. T. Ned. Ind. 1863. I.

Wetenschappelijke werkzaamheid in Nederlandsch Indië. T. N. Ind. 1863. I.

Jaarlijksche overzigten van wetenschappelijke verrigtingen op Nederlandsch Indisch gebied. T. Ned. Ind. 1863.

Een nieuw gebouw voor een museum in Ned. Indië. T. N. Ind. 1863. I.

Over de strekking van dit Tijdschrift onder de nieuwe redaktie. T. Ned. Ind. 1863. I.

Verslagen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Notul en Bat. Gen. I.

Geneeskundige Vereeniging en geneesk. personeel. Gen. T. N. Ind. XI. 1863.

Litteratuur over Nederlandsch Indië. Bibliographie.

Overzigt der litteratuur over Nederlandsch Indië van het jaar 1862. T. Ned. Ind. 1863. I.

Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen van Dr. W. R. van Hoëvell. 1e en 2e deel. T. N. Ind. 1863. I. Kol. Jaarb. 1863.

Hinderpalen die vrijwilligen arbeid en vrije kultuur op Java in den weg staan, door H. A. F. de Vogel. T. N. Ind. 1863. I.

Redevoeringen en adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal door Mr. Wintgens, 1849—1861. T. Ned. Ind. 1863. I.

Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden in de jaren 1816 tot 1819, door Mr. J. H. J. Hoek. T. N. Ind. 1863. I.

Beschouwingen over de partikuliere industrie in vergelijking met het kultuurstelsel, door J. J. Hasselman. T. Ned. Ind. 1863. I. Kol. Jaarb. 1863.

De Nederlandsche Oostindische bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal G. A. G. P. baron van der Capellen 1819—1825, door J. A. Spengler. T. N. Ind. 1863. I. Kol. Jaarb. 1863.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië. Dl. VII en VIII. T. Ned. Ind. 1863. I.

Geographie van Nederlandsch Indië, door Dr. J. Pijnappel Gz. T. Ned. Ind. 1863. I. Kol. Jaarb. 1863.

De wording van het kultuurstelsel; Histórische schets, door Bartholo. T. Ned. Ind. 1863. I. Kol. Jaarb. 1863.

Over de drukpers in Nederlandsch Indië, door J. J. A. Schill. T. Ned. Ind. 1863. I.

Art. 56 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, door A. J. Duymaer van Twist. T. N. Ind. 1863. II. Kol. Jaarb. 1863.

Atlas ichthyologique des Indes orientales néerlandaises. Vol. I. II. T. Ned. Ind. 1863. II.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Dl. XI, XII. T. Ned. Ind. 1863. II.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië. Dl. XXIII—XXV. T. Ned. Ind. 1863. II.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië. Dl. IX, X. T. Ned. Ind. 1863. II.

Boegineesch heldendicht op den eersten Bonischen veldtogt van 1859, uitgegeven en vertaald door Dr. B. F. Matthes. T. Ned. Ind. 1863. II.

Het ontstaan van het rijk van Wadjo en sultan Indjilai; twee Boeginesche verhalen, bewerkt door B. F. Matthes. T. Ned. Ind. 1863. II.

Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland betreffende de overzeesche bezittingen 1820—1824, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van Staat Elout. T. Ned. Ind. 1863. II, Kol. Jaarb. 1863.

Handleiding voor bouwkundigen en industriëelen in Nederlandsch Indië, door van Lakerveld en Brocx. T. Ned. Ind. 1863. II.

Verslag van de werkzaamheden en verrigtingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetensehappen sedert de algemeene vergadering van 16 Nov. 1861. T. Ned. Ind. 1863. II.

Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië, afgesloten onder ultimo 1861. T. Ned. Ind. 1863. II.

Het gaslicht toegelicht voor de jeugd, door R. J. L. Weyhenke en J. M. Roskopf. T. Ned. Ind. 1863. II.

Koloniale Jaarboeken. Eerste en Tweede Jaargang. T. Ned. Ind. 1862.

De koloniale politiek der grondwet en hare toepassing tot 1 Febr. 1862, door E. de Waal. T. Ned. Ind. 1863. II.

Het drang- en monopolie-stelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling, door W. van Prehn. T. Ned. Ind. 1863. Kol. Jaarb. 1863.

Een vlugtige blik op Java, Saigoen, Zuidelijk China en Bombay, door R. W. Bake. T. Ned. Ind. 1863. II, Kol. Jaarb. 1863.

Essai d'une faune entomologique de l'Archipel Indo-Néerlandais, par S. C. Snellen van Vollenhoven. 1e Monogr. Fam. des Scutellérides. T. Ned. Ind. 1853. II.

Twee brieven over de Chinezen en hun landbezit op Java. Gids 1863.

Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. Nieuwe serie. Jaarg. I. Gids. 1868.

Algemeene Atlas voor Nederlandsch Indië, zamengesteld door P. Melvill van Carnbee en W. F. Versteeg. Gids 1863.

Nieuw-Guinea ethnographisch en natuurkundig onderzocht en beschreven in 1858. Gids. 1863.

Algemeene orders voor het Nederlandsch leger in Oost-Indië, verzameld door W. A. van Rees. Gids. 1863.

Handboek voor postkommandanten op Java en buitenbezittingen enz., door W. A. van Rees. Gids. 1863. Vaderl. Letteroef. 1863.

Schriften over Indische zaken en belangen. Nieuwe Spectator. 1863.

Bekking, de ontwikkeling der residentie Rembang. — De schuld van den heer Bekking en de Rembangsche kwestie. — Het bankroet van de firma Rièsz, Lion en Co. in de tabakszaak van Rembang. — De misleiding der natie door de liberale fractie, bewezen in de Rembangsche kwestie — Vaderl. Letteroef. 1863.

J. C. F. Baron van Heerdt, artikel 56 van het regeringsreglement van Neêrlandsch Indië. Vaderl. Letteroef. 1863.

A. J. R. Couperus, de geest van art. 110 van het Ned. Ind. regeringsreglement. Vaderl. Letteroef. 1863. — Kolon. Jaarb. 1863.

J. J. A. Schill, over de drukpers in Nederlandsch Indië. Vaderl. Letteroefeningen. 1863.

Breusing, een Duitscher in Indië. Vaderl. Letteroef. 1863.

Gouvernements kultures met of zonder stelsel. Kolon. Jaarb. 1863.

Iets over het landrenten-stelsel op Java, door een oud resident op Java Kol. Jaarb. 1863.

Geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen, door A. Pompe. Kol. Jaarb. 1863.

J. Ph. van Bosse, Akademisch proefschrift over het muntwezen op Java. Kol. Jaarb. 1863.

Indisch Weekblad van het regt. 1e Jaarg. Kol. Jaarb. 1863.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De exploitatie der Karimon-eilanden.

In de met de laatste mail hier te lande aangebragte aflevering van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde (Afl. 5 en 6 van het 13e deel) komt een artikel voor van den heer J. S. G. Gramberg, getiteld: „Reis naar Siak." Op die reis, in 1863 gedaan, bezocht de heer Gramberg ook de Karimon-eilanden en hij geeft in zijn verhaal eenige mededeelingen, die onder anderen eenigzins kunnen toelichten, wat men te verstaan hebbe onder de zoogenaamde Singapoersche planken, die in zoo groote menigte te Batavia worden aangebragt. Het onderwerp, verdient mijns inziens wel met een woordje in uw tijdschrift vermeld te worden. Ziehier wat de heer Gramberg onder anderen over Karimon schrijft.

„In mijne oogen zijn Groot- en Klein-Karimon zoowel om hunne ligging als om hetgeen zij kunnen opbrengen, belangrijk genoeg om de opmerkzaamheid van het Nederlandsch-indische gouvernement te trekken. Immers is er tinsteen, goed hout en graniet.

De bewoners van Singapoer weten dan ook hiervan nog al partij te trekken. Verscheidene houtzagerijen van vreemdelingen bevinden zich op Nederlandsch grondgebied (op Karimon en de overliggende eilanden) en het deugdzaamste hout wordt door hen zonder de minste kontrole weggekapt. Het mag dan in het geheel geen verwondering baren, dat Singapoersche (?) planken en balken zoo druk naar elders worden uitgevoerd. Ook het graniet is, hoewel nog al hoornblende en spaath bevattende en daardoor meer aan verwering onderhevig dan andere granietsoorten, toch een goed bouwmateriaal. Te Singapoer worden kaaijen, haven- en bruggehoofden van zulk eene granietsoort opgetrokken (Straits Times 3 Maart 1863) en het verdient tevens opmerking, dat, voor den opbouw van het Nederlandsche fort te Siak, Singapoer *graniet* heeft geleverd."

V.

Op welke wijze tot stijving der Indische schatkist wordt bijgedragen.

Beter is een weinig met de vreeze des Heeren
dan een groote schat en onrust daarbij.
Spreuk. Salomo 15 vs. 16.

MIJNHEER DE REDAKTEUR!

Heb dank voor de opname in uw tijdschrift, van mijnen brief dato 20 Maart ll.

Gij vindt het vreemd dat het kollegie van boedelmeesteren niet is teruggekomen op het daarbij bedoelde voorstel; gij vindt dat misschien verklaarbaar door gebrek aan beschikbare fondsen; gij kunt niet beslissen wat hiervan zij, maar gij meent in allen gevalle dat mijn wenk allezins behartiging verdient.

Dit gunstig oordeel spoort mij aan om de zaak nader toe te lichten; — verpligt mij, door ook deze regels in uw Tijdschrift op te nemen.

Toen ik defungeerde en naar Nederland vertrok, — het was in Maart 1849 — was het voorstel, tot oprigting te Batavia van een weeshuis voor onchristenen, bij de regering nog aanhangig. Later vernam ik dat het was afgewezen, op gronden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van 1850, I deel, bl. 301, vermeld *). Het is duidelijk dat die gronden gezocht zijn en dat het ware motief bedekt bleef. Dat motief zal echter uit de volgende regels voldoende blijken.

De kosten van het kollegie van boedelmeesteren en van het daaraan verbonden chineesche hospitaal, paraisseren niet op de landsbegrooting, maar moeten uit eigen fondsen worden bestreden. Die fondsen bestonden, in de eerste plaats, uit de overgenomen renten van op hypotheek uitgezette kapitalen, die 7½ procent opbragten, terwijl aan de pupillen maar 5 pCt. werd uitgekeerd. Buitendien was het kollegie vergund het doen van eenige heffingen. Voor het onderhoud van het chineesche hospitaal in 't bijzonder, werden van alle kollaterale sukcessiën onder Chinezen zekere regten geheven, welke heffingen door den maarschalk Daendels, bij eene ordonnancie van 1810, werden geregeld en toepasselijk gemaakt op andere vreemde oosterlingen, terwijl bij artikel 43 dier ordonnancie uitdrukkelijk werd gezegd „dat men door deze heffing de meer of min vermogende onchristenen wilde „doen bijdragen tot onderhoud van de godshuizen waarin hunne gebrekkige „en zieke geloofsgenooten werden opgenomen en verzorgd."

Dezen menschlievenden maatregel nam de maarschalk Daendels, in 1810, een tijdtsip van financiëelen nood.

Achttien jaren later ontving het kollegie eene nieuwe instruktie van de regering (opgenomen in het Staatsblad van 1828), waarbij uitdrukkelijk

*) „Omdat een der rapporteurs de kleingeestige en dwaze vrees koestert, dat onder de weezen, onder europeesch toezigt, zeker *esprit de corps* zoude ontstaan; omdat andere rapporteurs, *die te Samarang en Soerabaya gevestigd zijn*, zeggen, dat weeshuizen op *die* plaatsen niet noodig zijn (de kinderen worden ook dáár aan de genade der kampong-bewoners overgelaten), daarom wordt een voorstel afgewezen dat op behoefte van *Batavia* gegrond is."

werd gerenoveerd de bepaling dat de belasting op de kollaterale sukcessiën onder onchristenen (geene Javanen), zouden blijven eene *bate* vóor het *chineesche hospitaal*. Dit geschiedde in een tijdvak van bezuiniging, tijdens het bestúúr van den kommissaris-generaal Du Bus de Gisighnies, wiens missie ten doel had om 's lands financiën te verbeteren en de inkomsten der schatkist te vermeerderen.

Noch de maarschalk Daendels, noch de burggraaf Du Bus de Gisighnies zijn ooit van overdreven menschlievendheid beschuldigd en, in beide tijdvakken had de Indische schatkist waarlijk groote behoeften.

Van de ondoelmatige inrigting der administratie van boedelmeesteren was het noodzakelijk gevolg, voortdurende achterstand en verwarring. Door het invoeren van betere regels van boekhouding en komptabiliteit, tijdens mijn presidium, werd daaraan een einde gemaakt; en toen, ten gevolge daarvan de zuivere toestand der administratie van boedelmeesteren, en de gunstige stand van het fonds, bestemd voor het onderhoud van het chineesche hospitaal, was aangetoond, werd de hebzucht van den *fiscus* opgewekt.

Reeds vroeger had men aan de belasting op de kollaterale sukcessiën onder onchristenen eene andere bestemming willen geven, en wel door toevoeging aan het destijds bestaande fonds tot ondersteuning van behoeftige *christenen;* maar met het oog op de behoefte der *onchristen* bevolking, waarvoor nog zoo veel bleef te doen, deed het kollegie ongaarne geheel afstand van die inkomst, en gaf in overweging om, bij het opmaken der balans, telken jare het gedeelte te bepalen dat ten behoeve van behoeftige *christenen* kon worden gemist, indien het namelijk bleek dat de *christelijke* liefdadigheid ontoereikend was om in de behoefte van *christenen* te voorzien. Hierop werd geen regard geslagen, en zoo stond de zaak toen ik aftrad.

Het was, voor een voor 's lands financiën zoo uitermate bloeijend tijdvak bewaard om aan de ontwerpen van boedelmeesteren voor de belangen en het welzijn der onchristen bevolking den genadeslag te geven. Het religieuse beginsel van 1810 en 1828 werd verkracht, en in 1852 werd met één pennestreek gedekreteerd: „dat de belasting op de kollaterale sukcessiën onder onchristenen zal zijn een baat van 's lands kas" (Staatsblad 1852 nº. 79.)

Wat men in tijdvakken van wezenlijke *penurie* aan ongelukkige natuurgenooten had overgelaten, werd in het tijdvak van het bloeijende *batig slot* ingepakt.

Het vereischt geen betoog, dat het kollegie daardoor zeer moest worden belemmerd in zijne weldadige ontwerpen.

Het is duidelijk, dat het azen op deze voorname inkomst van het kollegie de ware drijfveer is geweest om het voorstel tot oprigting van een weeshuis af te wijzen.

De lezing dezer geschiedenis zal in een menschlievend gemoed zeker geene aangename gewaarwording opwekken. Maar er is méér.

De geldzucht is onverzadelijk!

Eenige inkomsten, door de regering aan het kollegie voor zijne instandhouding toegekend, werden over geheel Indië geheven en sukcessievelijk in

de verschillende lands kassen gestort. De overmaking kon op geene andere wijze plaats hebben dan door middel der lands kassen. Maar het kollegie bleef van die stortingen veelal onkundig. Door een der ambtenaren van 's lands algemeene boekhouding te Batavia werd mij partikulier medegedeeld, dat ter dezer zake, onder de respekten van *diverse debiteuren en krediteuren en mutatiën van gelden*, voor ruim een ton schats, ten behoeve van boedelmeesteren, bij 's lands boeken voortliep. Het kollegie achtte zich daarop verpligt om van de toenmalige direktie van financiën uitkeering dier gelden te vragen, maar ondanks herhaalde herinneringen bleef men voor dien eisch stokdoof. Ik heb grond om aan te nemen dat het kollegie, na mijne aftreding, zich verdere moeite heeft bespaard, en dat inmiddels het cijfer dezer gelden aanmerkelijk is toegenomen. De toenmalige landvoogd is destijds op dit onderwerp attent gemaakt doch met hetzelfde gevolg.

Voor het inpakken van de belasting op de kollaterale sukcessiën kunnen welligt redenen van administratieven aard bestaan, hoe moeijelijk ze ook zijn overeen te brengen met de menschlievende bedoeling van 1810 en 1828; maar voor het toeëigenen van de laatst bedoelde gelden kan het peinzende verstand geen eerlijken grond ontdekken.

Ik ben met het tegenwoordige personeel van het kollegie onbekend, en weet dus niet of het met dezelfde zucht bezield is om zoo veel mogelijk tot zegen te strekken eener goede, geduldige bevolking, — maar zoo veel acht ik als zeker, dat het tot verwezenlijking der vroegere weldadige projekten, ondanks het gemis van de heffing op de kollaterale sukcessiën, niet aan middelen zal ontbreken indien het kollegie in het bezit wordt gesteld van wat het wettig toekomt, maar dat het sedert jaren willekeurig is onthouden.

Mist het tegenwoordige kollegie den moed om zich hieraan verder te laten gelegen liggen, het is van de regering van 1864 te verwachten dat zij, na bekomen toelichting, het voortduren dezer onregtvaardigheid niet zal dulden.

De nieuwsbladen melden ons dat de regering goedkeuring heeft verleend aan het plan om te Batavia eene inrigting daar te stellen in het belang van wetenschappelijk genoegen, het oprigten namelijk van eene *dierentuin*. Zoude men in dit tijdvak nu ook niet mogen verwachten eenige belangstelling in het verplegen en opvoeden van ouderlooze *menschen-kinderen?*

Mijnheer de redakteur! het was steeds mijn streven om met kracht te doen wat het geweten voorschrijft en de hand vindt om te doen. Ziedaar de reden mijner bemoeijing. Mogt ik aan den avond mijns levens hierdoor nog eenig goed zaad hebben gestrooid, dan hoop ik dat het verder niet aan besproeijing zal ontbreken en vertrouw dan ook vast op den zegen van den wasdom. Zij, wier taak de besproeijing is, deelen dan met mij de zelfvoldoening, die verbonden is aan het bewustzijn het heil onzer natuurgenooten te hebben bevorderd.

'S GRAVENHAGE,
18 April 1864.

J. TH. CANTER VISSCHER.

Nieuw berigt omtrent het slagen der ailanthine-teelt in tropische gewesten.

In de eerste afleveringen van den vorigen jaargang van dit Tijdschrift is mededeeling gedaan van de belangstelling, door het koloniaal gouvernement betoond in de invoering der volks-zijdeteelt (ailanthine en arrhindiane) in Nederlandsch Indië. In afwachting dat wij in de gelegenheid zullen zijn, omtrent de uitkomsten der op Java bevolen proefnemingen te berigten, willen wij wijzen op de resultaten dezer teelt, elders in tropische gewesten reeds verkregen. In het Maart-nommer van den vorigen jaargang werd reeds een berigt overgenomen uit de Revue et Magasin de Zoologie over de gunstige uitkomst der ailanthine-teelt in de Argentijnsche konfederatie. Thans kunnen wij ook wijzen op eene mededeeling, gedaan in de zitting van den 28sten Januarij j. l. van de Société impériale d'acclimatation te Parijs, omtrent proeven met deze teelt in Suriname. Ziehier die mededeeling, zooals zij voorkomt in het Bulletin van genoemd genootschap.

„Madame la comtesse de Corneillan informe la Société des heureux essais d'introduction et d'élévage du *ver de Ricin*, faits par ses ordres, sur une grande échelle, dans des terrains laissés jusqu'à présent en friche dans la portion arrosée de la Guyane Hollandaise, où elle possède une propriété. Le succès a dépassé toutes ses espérances avec une race d'Arrindia à cocons blancs qu'elle avait obtenue à Paris et dont elle a pu faire parvenir des cocons en excellent état à la Guyane, à l'aide de transporteurs de son invention. Cette tentative a donné des résultats tels, que Mad. de Corneillan croit pouvoir s'engager à fournir au commerce séricicole quelque cent mille kilo's de cocons d'Arrindia race blanche, à dater d'Avril et de Mai 1864.

Mad. la comtesse adresse en même temps un échantillon de cocons d'Arrindia obtenus cette année par elle et qui sont d'une grosseur exceptionelle. Elle appelle ensuite l'attention de la Société sur son appareil transporteur et sur diverses espèces de chenilles cérifères de la Guyane Hollandaise qui lui paraissent pouvoir devenir l'objet d'expériences utiles, telles que la chenille de la Guyane, celle du Lis, celle de l'Oranger, celle du Citronnier, décrites dans l'ouvrage de Mlle de Mérian, publié en 1699.

HET
KONSIGNATIESTELSEL.

„Het verval van het konsignatiestelsel of van den overvoer der produkten uit Indië met Nederlandsche schepen om ze in Nederland te verkoopen is het verval der Nederlandsche scheepvaart en van den Nederlandschen handel." Zoo luidt de treurmare, die openlijk den volke verkondigd wordt, wanneer eene roekelooze hand het waagt de heiligschennis te begaan, slechts in de verte er op te wijzen dat de zuilen, waarop dat gebouw is opgetrokken, hoeveel die dan ook reeds mogen getorscht hebben, wel verre van op vasten bodem te rusten, blijken in zand gegrondvest te zijn. En werkelijk zij die zoo spreken hebben veel voor, wat hij mist, die meent die stelling te moeten bestrijden. Of is het niet voor een ieder duidelijk, dat de batige saldo's zoo niet geheel, dan toch hoofdzakelijk uit den verkoop der koffij en andere produkten voortspruiten? Ziet men niet, welke bedrijvigheid door den aan- en afvoer dier artikelen in onze koopsteden te weeggebragt wordt; hoe tal van makelaars en factors, daardoor duizenden van guldens verdienende, dat geld weder met onbekrompen hand onder de menschen brengen? Wien hier is het onbekend, hoe Neerlands handelsvloot daardoor als 't ware weder uit het niet verrezen is; en wie die dat alles bedenkt, — al moge hij bij zich zelven zeggen, dat dat alles ook buiten dat stelsel wel zoude gekomen zijn, — zoude dan desniettemin niet van roekeloosheid hem beschuldigen, die het zoude durven wagen te roeren aan de Europeesche koffijmarkt, de koffijmarkt, waardoor er althans nog iets is, wat Neerlands hoofdstad in staat stelt, behalve in staatspapieren, den toon aan te geven? En toch waag ik het, bescheiden den twijfel te opperen of ook niet hier het gezegde geldt „wat men ziet en wat men niet ziet," of ook niet deze medalje hare keerzijde heeft, en het is aan een onderzoek dier vraag dat ik deze bijdrage wensch te wijden.

Het zal nu bijna een eeuw geleden zijn dat Adam Smith van het koloniaal stelsel in 't algemeen, en van Cromwells navigatie-akte in 't bijzonder, sprekende, zeide: Het voorregt van het moederland, maakt alle buitenlandsche waren voor de kolonisten en alle koloniale waren voor de buitenlan-

ders duurder. Dit moet van beide zijden eene vermindering niet alleen van verbruik, alzoo van genot, maar ook van voortbrenging, alzoo van rijkdom, ten gevolge hebben. Het moederland zelf, tusschen beiden in, bevindt zich ongetwijfeld in een gunstiger toestand; het kan de vreemde waren met minder opoffering van eigene produkten koopen dan de kolonisten en de koloniale waren dan de buitenlanders. Intusschen is dit voordeel slechts betrekkelijk. Absoluut zoude, bij een geheel vrij verkeer, de voortbrenging der kolonisten waarschijnlijk zoodanig toenemen, dat hunne waren veel goedkooper verkrijgbaar zouden zijn. Het moederland zou dan wel is waar zijne koloniale artikelen even duur inkoopen als vreemde landen, maar toch tot lagere prijzen dan tegenwoordig. Hierbij komen andere absolute nadeelen. Het uitsluitende bezit van den kolonialen handel, en de in den regel daaraan verbondene groote winsten, moet natuurlijk kapitaal trekken uit alle overige, niet gemonopoliseerde handelstakken, en dat overbrengen in den kolonialen handel. Het is daaraan toe te schrijven dat de navigatie-akte wel is waar het koloniale verkeer der Engelschen vermeerderd heeft, maar ten koste van andere wijzen van kapitaalplaatsing.

Toetsen wij aan deze woorden het stelsel van Nederland.

Dat stelsel bestaat in de teelt van produkten geschikt voor de Europeesche markt door verpligten, maar betaalden, arbeid en den overvoer dier produkten in Nederlandsche schepen voor gouvernements-rekening, om die in Nederland te gelde maken.

Het eerste, de produktie, wordt genoemd het Kultuurstelsel; daarmede hebben wij ons hier niet in te laten; — het laatste, het vervoer en de verkoop, wordt genoemd het Konsignatiestelsel en dat is het, dat wij hier wenschen te onderzoeken.

Onder dat stelsel heeft de invoer van Java-koffij hier te lande gedurende de jaren 1850/60 gemiddeld bedragen 57 mill. ned. ℔ p. jaar.

Waar vrijheid van verkeer heerscht neemt men in alle landen, ten opzigte van de meeste artikelen, eene geleidelijke voortdurende vermeerdering waar. Zulks is echter met den invoer van Java-koffij niet het geval; die blijft min of meer op dezelfde hoogte.

De middelprijs is in dat tijdvak geweest 62 ct. p. ned. ℔. Daarnaar gerekend zoude de gemiddelde jaarlijksche opbrengst geweest zijn 35 millioen gulden.

Juist is dat cijfer niet, daarop maken wij geen aanspraak, en het is ook niet noodig; — wij deelen het alleen globaal mede, opdat men zich daarvan eenig denkbeeld kunne vormen.

Doch buitendien, eene volkomene juistheid ten dezen te bereiken is onmogelijk. Om dat te kunnen doen is het niet voldoende kennis te dragen van de besteede prijzen alleen, maar moet men ook weten voor welke hoeveelheden die besteed zijn, en die cijfers zijn niet bij elkander te brengen.

Zien wij nu in de eerste plaats op welke wijze die produkten naar Nederland vervoerd worden. Dat leert ons art. 66 van de statuten der Nederlandsche Handelmaatschappij, alwaar wij lezen:

„De maatschappij zal tot het overvoeren van goederen, in den regel, gebruik maken van schepen, in Nederland gebouwd, door Nederlanders gevoerd en onder Nederladdsche vlag varende"; — en art. 69: „ten einde aan die steden welke het voornaamste belang bij handel en scheepvaart hebben de zekerheid te verschaffen, dat zij een billijk aandeel in de voordeelen, welke de maatschappij afwerpt, zullen genieten, wordt het volgend aandeel in de bevrachtingen en den aanvoer van goederen der maatschappij aan de hieronder vermelde steden toegezegd, te weten:

aan Amsterdam 21/twee en veertigste.
„ Rotterdam 15/ id.
„ Dordrecht, Middelburg en Schiedam ieder 2/42ste.

onverlet de bevoegdheid der direktie, om, wanneer het haar op een dezer plaatsen niet mogt gelukken op billijke voorwaarden hare bevrachtingen te sluiten, zich tot de andere te wenden."

Het in het laatste artikel vervatte voorschrift is inderdaad zeer naief.

Immers wat stelt zich iedere maatschappij, ieder partikulier, voor, die schepen bevracht? Natuurlijk om die zoo goedkoop mogelijk te bevrachten.

En wat zien wij dat hier gebeurt? Dat de maatschappij zich vrijwillig de handen bindt, en cijnsbaar wordt aan de reederijen der genoemde plaatsen.

En waarom? Blijkbaar met het doel om èn die plaatsen èn die reederijen te bevoordeelen.

Ging dat nu gepaard met het algemeen belang, dat is dat van het land en mitsdien dat van ons allen, dan zouden wij daartegen minder in te brengen hebben. Dat is echter juist de kwestie.

Vooronderstel dat de reederijen aan de Maas genegen waren hare schepen tot lagere vrachten aan te bieden, dan die in Noord-Holland, of wel, dat in eene plaats, waar te dier tijde geene gevestigd waren, later er eenige ontstonden en welke met de andere trachtten mede te dingen. Het komt ons voor dat in dit geval de direktie, krachtens genoemd artikel, gebonden zoude zijn en niet zoo vrij zou kunnen handelen als ieder andere bevrachter.

Zou uit die omstandigheid alleen niet overtuigend blijken, dat men hier meer het belang dier reederijen, dan dat van het land op het oog gehad heeft?

Dat belang, dat is dat van ons allen, toch brengt mede dat het netto provenu van den verkoop der koffij zoo hoog mogelijk worde en dat mitsdien de vracht zoo laag mogelijk gesloten worde. Gelijk bij alle bevrachtingen staat dus ons belang, dat der bevrachters, lijnregt over tegen dat der reederijen, d. w. z. dat der vervrachters.

Wanneer dat waar is, en het is slechts de toepassing van 't geen wij dagelijks zien, van 't geen wij zelven doen, dan kunnen wij nog wel een stap verder gaan en veilig beweren dat, zoo ons belang meer dan dat der reederijen geraadpleegd werd, de direktie evenmin aan Nederlandsche schepen als aan Nederlandsche plaatsen diende gebonden te zijn. Willen vreemde reederijen hare schepen, — 't spreekt wel van zelf dat wij alleen bodems van de eerste klasse bedoelen — tot eene lagere vracht aanbieden dan de Nederlandsche, dan eischt ons belang dat die aangenomen worden.

En dat kan niemand vreemd in de ooren klinken. Immers het is iets, wat wij alle dagen zelven doen. In het vorig jaar waren hier vele Deensche schepen met lading binnen gekomen, die vracht zochten. Gelijktijdig was hier veel vraag naar schepen om die naar Engeland te beladen. Nu gelooven wij niet, dat hier een bevrachter zal geweest zijn, die, zoo hij de Deensche schepen slechts *f* 1 per last goedkooper had kunnen bevrachten dan de Groninger, dat zou hebben nagelaten, alleen om onze reederijen te bevoordeelen. Tot zulk eene bespottelijke handelwijze, die buitendien op den duur niet vol te houden is, acht men geen partikulier in staat. Maar waarom moet de regering dat dan doen niet alleen, maar zich daartoe zelfs vooraf verbinden? Verbeeldt u dat in een kontrakt van vennootschap van twee associé's, eene bepaling voorkwam, welke luidde als volgt:

De vennootschap verpligt zich om van elke 42 schepen die zij bevracht te nemen 21 van Groningen.

15 〃 Hoogezand en Sappemeer.

Van de Pekel-A, Veendam, Wildervank ieder twee.

Wat dunkt u, zoude het geen zaak zijn dat die associé's onder kuratele gesteld werden?

Welke bewijsgronden zijn het nu echter, die tot aanprijzing en verdediging van het bestaande stelsel en beurtvaart worden aangevoerd? Dat door den overvoer der produkten naar Nederland aan de nationale scheepvaart eene belangrijke uitbreiding gegeven is, en de daardoor te weeg gebragte bloei der reederijen een gunstigen invloed gehad heeft op tallooze andere bedrijven. Daardoor toch weergalmt de hamerslag op zoo vele scheepstimmerwerven, wordt de piknaald te vlugger door het weerbarstige zeildoek gestoken, ziet men den vuurgloed der smederijen vrolijk de straten verlichten, hebben blokmakers, scheepsoptuigers en viktualie-leveranciers volop te doen, ja wordt door den aanvoer der vele voor die vloot benoodigde artikelen ook de handel en het verkeer in de kleinere vaart indirekt ondersteund.

Zij die zoo spreken zullen moeten bekennen dat, wanneer niet eene zooveel mogelijk hooge opbrengst, maar de bloei der scheepvaart en aanverwante bedrijven de hoofdzaak is, het dan beter is hooge vrachten dan lage te besteden; dat wij dan weldoen de in de dagen van koning Willem I gehuldigde leer op nieuw te gaan toepassen; ja dan zouden wij wel in ernst durven vragen, waarom dan de schepen niet liever half vol beladen?

Waarom, wanneer het maar aankomt op het afwerpen der voordeelen, gelijk men zich uitdrukt, niet op het eindcijfer voor den eigenaar, waarop men anders bij iedere onderneming gewoon is uitsluitend te letten, dan zoodanig vervoer niet meer aangekweekt en bevorderd? Wanneer het waar is, dat daarin zulk een magtige hefboom is gelegen om de algemeene welvaart te bevorderen, onverschillig of het eindresultaat zoodanige nuttelooze kosten kan verdragen ja dan neen, waarom dan niet b. v. alle koffij op Ceylon opgekocht en die eveneens met Nederlandsche schepen naar Amsterdam vervoerd?

Ja maar, zegt men welligt, die moet men koopen en weder verkoopen,

en daar zoude dus wel eens verlies op kunnen komen, hier echter produceeren wij die zelven, en ronduit gezegd „het kan er wel af." Waarom dan, in plaats van aan den hebzuchtigen vreemdeling, die voordeelen niet aan onze reeders gegund?

N'en deplaise à personne, maar eigene of vreemde produkten, gekocht of zelf geteeld, maakt geen onderscheid. De drie millioen Nederlanders zijn eigenaren dier koffij, en nu geloof ik dat het beter is hun belang op het oog te hebben, dan dat van de 238 reederijen, welke de vijf genoemde steden thans te zamen bezittten. Het is beter slechts honderd schepen te bezitten die met winst varen, dan duizend die meer geld aan vracht absorberen, dan de waarde der dienstverrigting.

Wat toch is het gevolg geweest van de, onder koning Willem I, aan de nijverheid van den scheepsbouw gegevene kunstmatige rigting? Dit, dat men onder den prikkel der veel te hooge vrachten kiel op kiel op stapel zag stellen met bestemming om na één reis in de beurtvaart op Java te hebben gedaan, gedurende even vele maanden stil te liggen en geduldig af te wachten dat er weder eene bevrachting aan de beurt was. Hoe zouden nu zoodanige schepen slechts eenigermate hebben kunnen bestaan, wanneer ze niet eene veel te hooge vracht verdienden? Die eenzijdige bevordering van Neerlands scheepsbouw-nijverheid, had echter ten gevolge, dat daarin veel te veel kapitaal — ten nadeele van andere takken van nijverheid — gestoken werd, reden waarom wij o. a. in het algemeene vrije transatlantische verkeer zoo ten achteren gebleven zijn. Zelfs hier ter stede, waar toch die schepen nimmer terugkomen konden, werd in die reederijen deelgenomen, en werden eenige bodems — waarvan de boekhouderij natuurlijk te Amsterdam gevestigd was — van stapel gelaten.

Het is ons bekend, dat de grief tegen het stelsel, 't welk wij bestrijden, dubbel en driedubbel te hooge vracht, weggenomen is. Het is hier echter niet het cijfer, dat wij bestrijden, maar de zaak, en dan beweren wij dat het algemeen, dat is ons aller, belang, eischt dat er geen onderscheid gemaakt worde — gelijk tot dusverre geschiedt — tusschen Amsterdammer en Rotterdammer, ja Nederlandsche en vreemde schepen. Wel weten wij, dat men, lettende op de gebeurtenissen onzer dagen, ons tegenwerpen kan, of wij dan blind zijn voor de gevaren die aan het vervoer onder vreëmde vlag verbonden zijn, of wij dan voor niets tellen de bezorgdheid, die er in onze koopsteden geheerscht heeft, over het lot van zoovele onder vreemde vlaggen van Indië herwaarts bestemde bodems. Het is duidelijk, dat, wanneer wij van gelijkheid van vlaggen spreken, de Nederlandsche — al het overige gelijk staande — toch altijd de voorkeur zal blijven behouden. Dat men zich in tijden van politieke verwikkelingen, door het bevrachten van zoodanige schepen onder vreemde vlag, aan bijzondere risico's blootstelt, kan niet ontkend worden. Wat wij hebben willen betoogen is alleen dit, dat, even als een partikulier in gewone tijden van de Oostzee naar hier in den regel niet eenige gulden meer vracht aan een Hollandsch dan aan een Engelsch of Duitsch schip zal besteden,

zoo ook het algemeen belang medebrengt, dat dat voorbeeld in de vaart van Indië naar Nederland gevolgd worde.

Buitendien, wanneer wij spreken van bevordering van algemeen belang, van de opvolging van ekonomische voorschriften, is het duidelijk, dat wij alleen op het oog hebben dien toestand, welken wij ons vleijen, in de eeuw, die wij beleven, voor den duurzamen te mogen houden d. w. z. den staat van vrede. Dagen waarop men ruw geweld ziet plegen, het regt des sterksten herleven, de welvaart der volkeren met voeten treden, gelijk wij, helaas, daarvan getuigen zijn, zijn niet die, waarop de regelen kunnen worden opgevolgd, die aan de welvaart der volkeren tot grondslag liggen.

Wij hebben gezien op welke wijze het vervoer van de produkten naar Nederland geschiedt, en het is onze meening dat de uitspraak van Adam Smith, dat alle eenzijdige bevordering van eenigen tak van nijverheid, hoe ook genoemd, koloniaal of anders, nimmer anders geschieden kan dan ten laste van andere takken van industrie, die daaronder, door minder begunstiging van kapitaal, noodwendig lijden moeten, glansrijk ook door de ervaring van de geschiedenis van ons land in de negentiende eeuw bevestigd wordt.

Zien wij nu hoe het met den verkoop der produkten van Java gesteld is, en of wij ook daar dezelfde ervaring opdoen.

De kortste weg is de beste, zegt het spreekwoord, en, zoo ergens, dan zal dit wel in den handel waar zijn, om de eenvoudige reden dat die weg het minst kostbaar is. Wij hebben althans nog nooit geleerd, dat iemand, wetende dat zijne waar voor die of die plaats gezocht is, deze eerst een omweg over eene andere plaats zal laten maken, die aldaar laten lossen, zolderen en weder inladen, om ten laatste hare bestemming te bereiken. En dit toch geschiedt hier voor een deel. Let slechts op de in- en uitvoerlijsten van ons land. Hierboven hebben wij gezien dat de gemiddelde invoer van koffij gedurende de jaren 1850/60, heeft beloopen 57 millioen ℔ van Java. Over 't geheel is die geweest 65 millioen. De gemiddelde jaarlijksche uitvoer is gedurende dit tijdvak geweest 52½ millioen ℔. Het gemiddelde jaarlijksche eigen verbruik heeft mitsdien bedragen ruim 12 millioen ℔.

Nu is het de vraag: zou het voor den eigenaar, in dezen de regering, niet voordeeliger zijn zoo hij, door ervaring wetende, hoe groot een deel van die koffij naar andere landen, als Hamburg, België enz. bestemd is, die dadelijk van de plaats van oorsprong daarheen liet dirigeren, in plaats van die eerst een' nutteloozen omweg over de een of andere Nederlandsche markt te laten maken? — Ja, zegt men, waar blijft dan de wereldmarkt? Die vraag beantwoorden wij met eene wedervraag. Hoe zoudt gij er over denken, wanneer de gezamenlijke kooplui van Amsterdam, zonder zich om winst of verlies te bekommeren, maar steeds voortgingen, eenig artikel, waarvan de markt aldaar vroeger geweest was, b. v. tarwe, aan te voeren, alleen om de voordeelen, welke die aan derden afwerpt? — Hoe zoudt gij het vinden, wanneer die aldus redeneerden: Amsterdam was vroeger de voorraadschuur van Europa. Met zijne geldzakken kocht het in jaren van overvloed het graan in de Oostzee op, lag dat op zolder, en wachtte daarmede jaren van

minder gunstige oogsten af, om die dan weder in het binnen- of buitenland te gelde te maken. Thans, nu de meeste landen voor den vrijen invoer van graan openstaan, gaat het, in den regel, dadelijk van de plaats van produktie, de Oostzee, naar die van verbruik, Engeland. Nu is het evenwel niet te ontkennen dat Amsterdam onder al die nieuwigheden lijdt. Laten wij de handen ineenslaan om de tarwemarkt in Amsterdam te blijven behouden, makelaars en factors, schippers en arbeiders zouden er onder lijden. — Hoe lang zoudt gij denken dat zij die aardigheid zouden kunnen volhouden?

Waarom nu iets van de regering verlangd, wat men zelf niet doen wil of kan. — Doch, zegt men welligt, dat zijn geheel verschillende zaken. Met verlof, dat zijn ze niet. Of die koffij door de regering zelve geteeld, en onder bescherming der Nederlandsche vlag gekoesterd is, opdat toch vooral geen heiligschennende vreemde daaraan de hand sla, of dat ik als graanhandelaar tarwe uit Polen aanvoer, bij beiden, waarom het verbloemd, komt het maar op één zaak aan, op winst. En alle mogelijke drogredenen van wereldmarkt, van den toon aangeven, van nationalen arbeid en wat al niet meer, zullen geen verstandig man ooit bewegen daaraan gehoor te geven, zoo lang zijn eigen voordeel daarmede niet gepaard gaat.

De staat is geroepen voor het algemeen belang te zorgen, en dat eischt in dezen, nu hij toch eenmaal landbouwer en koopman geworden is, dat de zuivere opbrengst zoo hoog mogelijk zij. Daarin ligt van zelf opgesloten dat zooveel mogelijk op de kosten moet bespaard worden. Die kosten nu evenwel zijn het juist, waarop altijd gewezen wordt, wanneer men spreekt, van de voordeelen die de markt afwerpt. Te eischen dat de staat bij voorkeur zich de belangen aantrekke van hen, welke die voordeelen genieten, ware een terugkeeren tot den tijd der gilden, toen meer op het belang van enkelen, dan op dat van het algemeen gelet werd. Te eischen dat, al moge een verkoop in Indië ook meer opbrengen dan in Nederland, toch evenwel in 't belang van derden te blijven voortgaan die overbodige kosten te besteden, is een verlangen om ten koste van het algemeen eene gift uit 's rijks schatkist te erlangen. En dat toch zal wel niet de bedoeling zijn.

Een voorbeeld. Rusland is een autokratisch land; de wil van den Czaar geldt daar als wet.

Vooronderstel dat die Czaar daar vroeger goed gevonden had eene ukase uit te vaardigen, dat geen produkten van landbouw langs de zuidelijke havens zouden mogen worden uitgevoerd, maar dat die allen den weg naar het noorden zouden moet nemen, ten einde langs die havens te worden uitgevoerd. Wat zou daarvan het gevolg zijn? Dat de prijs, dien de eigenaren dier produkten b. v. voor den uitvoer naar Nederland in de Oostzeehavens bekwamen, niet hooger zou zijn dan het verschil in vracht van daar en van de zuidelijke havens, doch dat zij daartegen met vrij wat meer kosten zouden bezwaard worden. Aangenomen nu dat zoodanige maatregel aldaar vroeger ingevoerd was, doch dat de Czaar, van het onbillijke daarvan overtuigd, begreep dien terug te moeten nemen, wat zou er dan gebeuren? Dit, dat er een groot geschreeuw in het geheele land

zou opgaan over het verval van zoovele takken van nijverheid als met dat gedwongen binnenlandsche vervoer in bloei gekomen waren. Voerlieden, schippers en wie al niet meer, zouden de goede gemeente trachten te beduiden, dat hunne zaak die van het geheele land was.

Het is hier mede gesteld, als met zoovele andere zaken, wat men ziet en wat men niet ziet. Men zag het verval dier voerlieden en schippers, wier aantal door eene aan de nijverheid gegevene kunstmatige rigting grooter geworden was dan langs den natuurlijken weg zoude zijn geschied. Doch wat men niet zag, was het opheffen der belemmeringen, de verhoogde bloei van den landbouw, de meer uitgebreide kultuur, die daarvan noodwendig het gevolg werden.

Het is het stelsel der eeuw om producent en konsument steeds nader tot elkander te brengen, om alle onnoodige tusschenhanden te doen vervallen, alle onnoodige kosten te vermijden. Aan dat stelsel, begunstigd door toenemende mededinging en het meer en meer veldwinnen van den vrijen invoer, is het systeem van zeilende ladingen te danken. Dat stelsel is juist het tegenovergestelde van 't konsignatiestelsel. Immers terwijl de kosten hier nutteloos vergroot worden, worden ze daar zooveel mogelijk uitgewonnen. Gesteld, gij koopt in Engelsch Indië eene lading rijst. Vroeger, toen de meeste landen, door hooge invoerregten, als zoovele brandgevels van elkaar gescheiden waren, bleef u niet anders over, dan die lading naar Nederland te bestemmen; andere landen toch waren, behalve tijdelijk in jaren van schaarschte, ontoegankelijk. Nu echter laat gij uw schip bevrachten naar eene Engelsche haven of naar één van het vasteland gelegen tusschen Havre en Hamburg. Gij schrijft voor dat in de charte-partij bepaald worde, dat de kapitein te Cork of Falmouth aanhoude om zijne bestemming te vernemen. Van daar kunt gij hem dan orders geven om, tegen betaling van dezelfde vracht, zijn lading in ééne der in die bepaling begrepen havens van Groot-Brittanje of het vaste land van Europa te lossen. Kunt gij nu bij aankomst betere prijzen bedingen b. v. te Duinkerken dan hier, dan laat gij uwe lading derwaarts verzeilen. Men ziet het, overbodige vracht van hier naar Duinkerken, kosten van lossen en overladen, courtage van verkoop, alles wordt hier vermeden. Bij het konsignatiestelsel vindt juist het tegenovergestelde plaats.

Doch ook hier ontbreekt het niet aan tegenwerpingen. Men zegt: hoewel er op Java reeds meer suiker en koffij verkocht wordt dan vroeger, komt er evenwel van het daar geveilde niet minder te Amsterdam aan de markt dan vroeger, een bewijs dat Amsterdam de voordeeligste markt is, en waarom mag de regering daar dan geen partij van trekken? Wij antwoorden: — dat die aanvoer toch evenwel naar Nederland gaat verheugt ons, al is het waar, dat het differentiëele uitgaande regt van 12 pCt. naar andere landen — het dubbele van dat naar Nederland — natuurlijk een prikkel is om naar het moederland te blijven verzenden. Doch afgezien daarvan, willen wij gaarne ronduit bekennen, dat wij op dien, althans eenigzins vrijen, aanvoer, veel hooger prijs stellen dan op den gedwongen. Niet

alleen dat het een bewijs is van de gezondheid van die markt, maar ook dewijl die aanvoeren geschieden door den partikulieren handel en dat is de ware. Het is niet de regering die koopmanschap drijven moet. Men klaagt wel eens over gebrek aan ondernemingsgeest der natie, doch is dat minder vreemd, wanneer men ziet én hoeveel door de regering in handen genomen wordt dat eigenaardig bij de partikulieren behoort, én hoevele kapitalen daardoor ten koste van andere takken eene bepaalde rigting wordt aangewezen? Adam Smith had volkomen gelijk. Men heeft het hier te lande gezien. Zoo vroeger — thans wordt het beter — de groote reederijen en assurantie-maatschappijen, waarin door zoodanige kunstmatige bevordering, ten nadeele van alle andere takken van nijverheid veel te veel kapitalen belegd geworden zijn. Overigens is het duidelijk bij onze groote uitvoeren naar den Rijn, dat, al werd alle koffij op Java. verkocht, toch nog altijd een aanzienlijk deel transito naar hier zou moeten blijven vloeijen. Waar wij tegen opkomen is tegen de vele onnoodige kosten die het tegenwoordig stelsel na zich sleept.

Gelukkig, dat er een toetsteen is, waaraan wij kunnen beproeven of eene markt door dwang, of wel door eigen kracht staande gehouden wordt. En die toetsteen is de vrijheid. Ga niet in eens, maar langzamerhand, over tot afschaffing der differentiëele regten op Java. Laat niet op eens, maar geleidelijk meer en meer gouvernementsprodukten op Java veilen, en blijven die dan nog naar uwe markt stroomen, dan is het bewijs geleverd dat die werkelijk eene wereldmarkt is. Engelands geschiedenis leert ons welk verkeer er altijd tusschen moederland en koloniën blijft plaats grijpen, ja zelfs ook nadat de koloniën volkomen vrij geworden zijn. Toen in het huis der gemeenten de vraag behandeld werd of men de Noord-Amerikaansche staten erkennen zou, waren er die de meening uitten: „of men van een reus kon vergen dat hij vrijwillig tot een dwerg ineenkromp." Het buitenland hief reeds triomfliederen aan en toch het werd bitter teleurgesteld. — Naauwelijks was de oorlog tusschen moederland en koloniën geëindigd, of het vroeger verkeer werd weder aangeknoopt. Verwantschap van smaak, van taal, van afkomst, alles werkte daartoe mede. De uitvoer van Engeland daarheen, die in 1773 3 millioen £ bedragen had, was tien jaren later reeds geklommen tot bijna $3^1/_2$, ja in 1806 tot 12 millioen £. Doch geen schooner voorbeeld dan van de stad Bristol. Die stad zag in de vrijverklaring van Amerika haar ondergang. Natuurlijk dat zij zich ten sterkste daartegen verzette. Zij meende er zouden zoo weinig schepen dan haar haven bezoeken dat haar onderhoud niet meer de kosten waard zou zijn. Amerika werd vrij, en — eenige jaren later kwam die goede stad het Parlement verzoeken haar haven te mogen vergrooten dewijl die de schepen niet meer bevatten kon.

Ja, de geschiedenis van een land, waarop wij anders, en teregt, niet gewoon zijn ons te beroepen leert ons hetzelfde. Zoo lang de handel van Spaansch Amerika tot één stad, Sevilla, later Cadix, beperkt bleef, beliep de in- en uitvoer 150 millioen realen. Dat was nog het cijfer in 1778.

Tien jaar later, toen het verkeer over het geheele rijk uitgestrekt werd, bedroeg het 1100 millioen. De handel met Cuba, die in 1765 slechts zes schepen noodig had, behoefde in 1778, toen alle Spanjaarden daaraan tegen betaling van 6 pCt. deelnemen mogten, er meer dan 200.

De tijd der kunstmatige instellingen, die slechts ten koste van anderen bestaan kunnen, gaat voorbij. Stapelplaatsen, karavanen, handelskompagnieën, zijn inrigtingen welke passen voor een verkeer dat in 't opkomen is, doch niet om ten eeuwigen dage te blijven bestaan. Eens komt er een tijd, dat men zich afvragen zal, hoe het mogelijk geweest is dat men zich in een land van vrijheid, als waarop Nederland boogt, in het midden der 19e eeuw dergelijke verouderde bepalingen heeft laten welgevallen. Een glimlach krult ons de lippen, wanneer wij lezen dat koningin Elisabeth, in hare zucht om Engelands reederij en visscherij te bevorderen, een edikt uitvaardigde „waarbij een ieder gelast werd, om twee dagen in de week *geen* vleesch te eten", alzoo een ekonomische vastendag. — Zou de nazaat niet hetzelfde regt hebben over ons te lagchen, wanneer hij onze, in 't belang van enkelen gegevene, voorschriften over het verkeer met de koloniën toetst aan de beginselen die de welvaart der volkeren beheerschen?

Zal hij zich niet afvragen, waarmede Neêrlands volk het harde gezegde verdiend heeft, dat op hem de blaam gelegd wordt, dat zoodra het konsignatiestelsel vervalt, m. a. w. zoodra de regering de handen terugtrekt, het — gelijk men kan goedvinden zich uit te drukken — met de welvaart van het moederland gedaan is? — Wel hebben wij gedurig hooren zeggen dat wij van de grootheid onzer voorvaderen vervallen waren, nooit echter hebben wij geweten dat wij zoo ver gedaald waren, dat wij zonder de voogdij der landsvaderlijke regering niets meer waren. Doch wanneer men dat in ernst mogt meenen, dan ook verklaren wij plegtig dat de oorzaak daarvan in het geheele stelsel te zoeken is. Reeds van Hogendorp bemerkt, dat er, kort na de oprigting der Handelmaatschappij, stilstand bespeurd werd in het bedrijf van partikuliere kooplieden. Reeds toen vóórspelde hij, dat men, om enkele reederijen genoegen te doen, de vraag naar voortbrengselen van den grond in Indië zou zien afnemen en daarmede de aansporing tot uitbreiding van die teelt. Het is niet te ontkennen, hij is het, die den vinger op de wonde gelegd heeft. Wel weten wij dat men ons te gemoet kan voeren: hoe komt het dan dat Neêrlands handel zoo ten achteren is in het transatlantische verkeer? Op die vraag antwoorden wij, met te verwijzen naar het in den aanhef aangehaalde gezegde van Adam Smith. Het begunstigde verkeer met de koloniën, de daardoor teweeggebragte kunstmatige bloei van reederijen en assurantiemaatschappijen, heeft verreweg het grootste deel van de beschikbare kapitalen geabsorbeerd. Dat wij in het genoemde transatlantische verkeer ten achteren zijn is een niet te verbloemen feit. Een enkele stad, Hamburg, voerde van daar in de laatste vijf jaren gemiddeld het dubbele van ons bedrag in, 56 millioen, tegen wij 28 millioen gulden. Doch hoe kan dat anders? Daar bevinden wij ons in de frissche lucht der vrije mededinging, en hoe wil men nu

dat daarin welig tieren zal de in de broeikast der bescherming met angstige zorg opgekweekte plant van Neêrlands nijverheid? Waarom zal iemand, en let wel alleen de bewoners der vijf in de statuten der Handelmaatschappij genoemde steden, wanneer hun kommissieloonen, makelaars- en factors-courtages, hooge vrachten en assurantie-premiën als 't ware op een presenteerblaadje bezorgd worden, zich wagen op den grooten oceaan? Waarom, wanneer de bede „geef ons heden ons dagelijksch brood" zoo gemakkelijk vervuld wordt, de handen uit de mouw gestoken?

Wat mij dikwijls verwonderd heeft is dit: dat men tegenover het zoo hoog geroemde voordeelige verkeer met de kolonie, zoo zelden hoort gewag maken van het voorzeker niet minder voordeelige verkeer met die landen welke het vrije handelstelsel toegedaan zijn. Reeds Rosscher zegt, dat zeven Noord-Amerikanen voor Engeland eene even goede „Kundschaft" zijn als 400 bewoners van Engelsch Indië. Zoo bedroeg het aantal in Engeland aangekomen schepen van Engelsch Amerika in 1860 25 pct., dat van de Vereenigde Staten 102 pct. meer dan in 1850. Zooveel meer gaat het verkeer met een vrij volk dan dat met eene kolonie vooruit. Let op Engeland. Sla op in de laatste tien jaren in de handelsgeschiedenis van welk land, of welk jaar, welke bladzijde gij wilt, altijd zult gij het verkeer met dat land bovenaan vinden. Zoo heeft bij ons in een tiental jaren de vermeerdering daarheen bedragen 75 pct., terwijl die met alle andere landen verre daar beneden bleef. Zoo vervoerden in 1846/50 vreemde schepen naar Engelsche havens gemiddeld 11 millioen tonnen goederen, in 1856/60, 19 millioen tonnen 's jaars. Welk een bloei en welvaart voor alle volkeren der aarde liggen niet in die eenvoudige cijfers opgesloten. Men noemt de Hollanders nog wel eens de vrachtvaarders van Europa, doch men bedenke dat Engelands uitvoer daarin alleen voor 1/3 voorziet, ja het is opmerkelijk dat de uitklaring onzer schepen in vreemde vrachtvaart, uit Engelsch Oost-Indië grooter is dan uit Nederlandsch Oost-Indië.

Dan waar zou ik ophouden, zoo ik u met die cijfers vermoeijen wilde. Alleen dit nog. In het verkeer van volk tot volk heeft het merkantiëel stelsel geen kracht meer. Men heeft ingezien dat men beter doet, de welvaart eens volks op die van een ander te vestigen. Waarom dat nu ook niet meer toegepast in het verkeer tusschen moederland en koloniën? Zeer juist is het wat Steyn Parvé zegt. „Het budget van Indië is slechts een aanhangsel van dat van Nederland; want de begrooting van het moederland is geheel afhankelijk van het batig saldo der koloniën? De rijkdom van Indië is dus slechts de rijkdom van het moederland. En nogtans staan vele vaderlandsche en koloniale belangen, volgens het tegenwoordig stelsel, in vijandige houding tegenover elkander. Nederland heeft hetzelfde belang bij den voorspoed van Indië, als Holland heeft bij den rijkdom van Friesland of Groningen. In een ekonomischen of financiëelen zin is Indië eene provincie van Nederland. De onderlinge afstand brengt hieromtrent geene verandering. En evenwel wordt dit in de toepassing van de beginselen over 't koloniaal bestuur te veel over 't hoofd gezien."

Een der eerste regelen der staathuishoudkunde schrijft voor dat men, evenals ieder individu, ook een geheel volk op de goedkoopste markt late koopen en op de duurste late verkoopen. In de koloniale aangelegenheden wordt juist de tegenovergestelde regel gehuldigd. Indië wordt verpligt op de duurste markt te koopen en op de goedkoopste te verkoopen.

Doch al geeft men dat toe, en al wil men wel toestemmen, dat het financiëele belang verandering in het bestaande stelsel gebiedt, ja dat meer de deur voor de vrije mededinging èn in het sluiten van bevrachtingen èn in het houden der veilingen opengezet worde, men heeft andere bezwaren. Zoo zegt men: rekent gij dan voor niets den verderfelijken invloed, die het verschijnen van zoo vele vreemde bodems en van zoo vele vreemde koopers op Java kan hebben; — hoe, door gedurige aanraking met den vreemdeling, ons gezag gevaar loopt ondermijnd te worden; — hoe onze zedelijke invloed geschokt en ook de inboorling daardoor aan veelzijdige misleiding blootgesteld wordt?

Waar men zoo spreekt moet ik ronduit bekennen geen groote voorstander te zijn van *dien* hoog geroemden zedelijken invloed, die zijn prestige moet ophouden door zich in een geheimzinnigen sluijer te wikkelen, door het volk op een afstand te houden, door iedere vermetele hand te weren die het zou durven wagen slechts een tip van dien sluijer op te ligten. Het is mijne meening, dat die hoog geroemde zedelijke invloed door de zorg voor Java's ontwikkeling vrij wat duurzamer zal bevorderd worden dan door een valschen schijn van grootheid en glans, die alleen in uiterlijkheden bestaat, en geen innerlijken steun of gehalte bezit. Ik ben het geheel eens met den minister Walpole, die, toen de voormalige gouverneur van Pensylvanië, sir William Keith, in 1728 voorstelde de Engelsche zegelbelasting ook in Amerika in te voeren, ten antwoord gaf: „ik wil het meerder belasten der Britsche koloniën aan diegenen mijner navolgers overlaten, die meer moed en minder vriendschap voor den handel bezitten dan ik. Het was steeds mijn beginsel dien zooveel mogelijk te bevorderen. Het was steeds mijne berekening dat, wanneer zij op die wijze door een bloeijend handelsverkeer 500,000 pond verdienden, daarvan binnen twee jaren de helft in het moederland terug zou vloeijen."

Waartoe deze uitweiding? Het is om aan te toonen dat, nu wij in plaats van eene kleingeestige kramerpolitiek te volgen, meer en meer beginnen in het oog te houden de ware beginselen die de welvaart der volkeren en der koloniën beheerschen, wij voor het ondermijnen van ons gezag, voor het schokken van onzen invloed, niet meer die bezorgdheid behoeven te hebben, als ten tijde toen de millioenen alles, de bevolking niets gold. Wat zeide de minister van koloniën nog in 's lands vergaderzaal in de laatste dagen van het vorige jaar." „Ik trek zelf partij voor die gevaarlijke vreemdelingen. Wat zouden de gevolgen van den Javaschen oorlog geweest zijn, zoo men op Java niet had gevonden mannen als Stavers en Dezentje. Hoe zou van den Bosch zijn kultuurstelsel ingevoerd hebben als er geen mannen waren geweest als de Ettys, de Hoflanden,

de Mac Lennans, wier zonen thans de steunpilaren zijn van handel en industrie in de Nederlandsche koloniën. Zoo heeft onlangs een Engelschman zijn geheele vermogen vermaakt tot oprigting van een hospitaal te Pasoeroean en heeft een te Soerabaya gevestigde Deen verklaard bereid te zijn aan te vullen, wat daaraan ontbreken mogt." Wel mogt de minister zeggen: „Ik acht het een gelukkig land dat zulke vreemdelingen op zijn bodem telt."

Twee honderd en vijftig jaar is het geleden dat wij op Java voet aan wal gezet hebben. Welke vorderingen heeft de bevolking sedert 1601 gemaakt in stoffelijke, intellektuëele, zedelijke en godsdienstige welvaart? En hier maak ik de woorden van den heer Cappadose tot de mijne, waar die in zijne jongste verhandeling over Java zegt: „op dat geheele eiland vindt ge niet meer dan 44 Europeesche scholen voor inlanders, en van eene bevolking van $12^1/_2$ millioen genieten slechts 2000, dat is nog geen zesduizendste gedeelte der bevolking, Europeesch onderwijs. Wat heeft de Javaan ook aan onderwijs; zal hij er beter koffij om planten, of zijn suikerriet beter verzorgen? Zal niet veeleer zijne gedwee- en gehoorzaamheid er onder lijden, zoodat hij zich niet langer met gelatenheid kromt onder den looden skepter dien een handvol Europeanen zwaait." Ik verheug mij over die woorden, te meer daar ik het niet verbloemen kan, dat ik het vreemd vind, nadat wij daarover nooit gewetenswroegingen gehad hebben, veelal zoodanige bezorgdheid aan den dag gelegd te zien voor het lot van den Javaan van eene zijde, die hen vroeger zelden uit een ander oogpunt dan van produktie-machines beschouwd heeft. De bekende Engelsche schrijver over den Krim-oorlog, Kinglake, sprekende over Rusland's staatkunde tegen Turkije zegt: „Even gelijk de jagtliefhebber gedurende den verboden tijd sterk ijvert voor het behoud van het wild, evenzoo deed de omstandigheid dat de Czaar Turkije als eene eventuëele prooi beschouwde, hem veel bezorgdheid voor ieder ander soort van gevaar voor dat land aan den dag leggen." — Zijn er wel niet eens tijden geweest dat men van Nederland tegenover Java 't zelfde kon zeggen?

Ten slotte. Bescherming, vertier, uitbreiding van volksvlijt, zorg voor den nationalen arbeid, ziedaar de tooverwoorden, die den gemoedelijken staatsman zoo dikwerf misleiden en zoo vele nuttelooze en onproduktieve verspillingen en aanwendingen van kapitaal veroorzaken. Zou er wel eene stad in Europa aan te wijzen zijn, welke door zoodanige kunstmiddelen, meer begunstigd wordt dan Nederlands hoofdstad, de stad, eenmaal door Huyghens genoemd, „pakhuis van oost en west, tweemaal Venetië."

Wel weten wij dat men gezegd heeft, Amsterdam is het hart van Nederland; maar wij weten ook, wat daarop door een groot staatsman geantwoord is. Doch wij willen dat aannemen en zeggen. „Naar de gezondheid van het hart beoordeelt men die van 't geheele ligchaam." Doch dan zij het ons ook vergund de gezondheid van andere harten, en mitsdien van andere ligchamen daarbij te vergelijken. Als zoodanig noemen wij Londen, Liverpool, Hamburg, Bremen, Antwerpen en Rotterdam. Wel mag de laatste stad geen aanspraak maken in ons land zoo edel een deel van

het ligchaam uit te maken als het hart is. Wij willen het daarom de hersenen noemen, en het zal wel geen betoog behoeven dat de gezondheid der hersenen voor het behoud van ziel en ligchaam even noodzakelijk is als die van het hart. Welnu, wanneer 's menschen gezondheid zich laat afmeten naar de cijfers van den pols, dan doet die van stad en land dat naar de cijfers van den in- en uitvoer, die groote pols, waaraan men de gezondheid van den Staat toetst. En wat antwoord geeft ons daarop de groote onderzoeker, de Statistiek?

Dit, dat van 1850 tot 1860, dus in een tijdvak van tien jaren, de vermeerdering van het havenverkeer heeft bedragen

te Londen 56 pct.
en 〃 Liverpool 69 〃 ;

en het gemiddelde cijfer van dat verkeer, gedurende de jaren 1856/60, vergeleken met dat van 1851/55,

te Hamburg 42 pct.
〃 Bremen 44 〃 ;

en dat gedurende 1856/60, vergeleken met 1846/50, die vermeerdering heeft bedragen:

te Antwerpen 73 pct.
〃 Rotterdam 95 〃
〃 Amsterdam 6 〃 *).

GRONINGEN,
23 Maart 1864.

H. A. WIJNNE.

*) Wat de juistheid dezer cijfers betreft, veroorloof ik mij te verwijzen naar mijne verhandeling „De scheepvaart van het Koningrijk der Nederlanden gedurende de jaren 1846—1860 vergeleken met die van eenige andere landen" geplaatst in het eerste n°. van het tijdschrift de Volksvlijt van dit jaar.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

VIII.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Reglement voor de provinciale geregtshoven op Java, uitgevaardigd door Raffles, den 11den Februarij 1814.

Wij hebben in de laatst voorgaande opstellen, de voornaamste officiëele dokumenten medegedeeld, bij welke het landelijk stelsel van Raffles in de bijzonderheden wordt uiteengezet. Wij moeten nu nog spreken van zijne *Regulation for the more effectual administration of Justice in the provincial courts of Java*, die van gelijke dagteekening is als de *Revenue Instructions*, namelijk van 11 Februarij 1814.

Deze *regulation* staat in naauw verband met het landelijk stelsel.

Mr. H. D. Levyssohn Norman zegt, in zijn proefschrift: de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden, pag. 135, het volgende:

„Reeds terstond na de vestiging van het Britsch gezag, had het de aandacht der regering getrokken, hoe dringend noodzakelijk het was, om in het regtswezen *), vooral in dat onder den inlander, tot doortastende hervormingen over te gaan, wilde men geen gevaar loopen van de financiëele maatregelen grootelijks hun doel te zien missen. Het een moest met het ander gelijken tred houden. Het nieuwe stelsel van belastingen zou het onderdrukte volk van zijne kleine dwingelanden moeten verlossen: eene volledige organisatie van de inlandsche regtspleging en policie, de vestiging

*) Raffles, *History of Java*, I, 309—327, en *Substance of a Minute*, 155—172.

eener ambtelijke hierarchie, waarin elk zijne vaste plaats zou zijn aangewezen, moesten bij het volk het bewustzijn opwekken van regt te kunnen bekomen, wanneer het zich gekrenkt zag, en van gelukkiger te zijn onder het bestuur van een Europeeschen heerscher, dan onder dat zijner eigen hoofden.

„Het bestuur der nederl. komp. had zich over het regtswezen onder de millioenen Javanen weinig bekommerd; maar des te meer had het zich de belangen der weinige duizende Europeanen met hunne afstammelingen aangetrokken."

Het zal wel niet noodig zijn, na hetgeen te dien aanzien is vermeld in onze tweede en derde bijdrage, thans nog nader aan te toonen, dat de kennis van het eigenlijke Java, en van zijne bevolking met hare zeden, gewoonten en instellingen, tot op de komst van Daendels, in de eerste dagen van 1808, zeer weinig te beduiden had. Wij hebben tevens gezien, hoe de maarschalk, in weerwil van de tallooze moeijelijkheden, waarmede hij in zijn bestuur te kampen had, die onbeduidende kennis van land en volk, in ruim drie jaren, tot eene hoogte heeft gebragt, die onze bewondering ten volle verdient; en hoe hij dáárdoor den grondslag legde, waarop Raffles. zijn stelsel van vrijgevige hervormingen heeft kunnen bouwen.

Ook met betrekking tot eene betere regtsbedeeling, heeft Daendels reeds veel gedaan. Hij vond bij zijne komst op Java, op slechts twee plaatsen van dat groote eiland, namelijk te Batavia en te Samarang, regtbanken. De jurisdiktie van de regtbank te Samarang strekte zich uit van Cheribon ten westen, tot Banjoewangi ten oosten. De hoofdplaats Banjoewangi is 135 (zegge: een honderd vijf-en-dertig) uren gaans van Samarang verwijderd. De in zijne regten verkorte Javaan van Banjoewangi, kon dus op dien afstand regt gaan eischen; de getuigen moesten dezelfde wandeling afleggen! En dan nog: wat wist die Samarangsche regter, hoe geleerd hij misschien ook wezen mogt, wat wist hij van den maatschappelijken toestand van Banjoewangi, en zelfs van andere minder verwijderde streken?

Daendels heeft, aan dien ongehoorden staat van zaken, een einde gemaakt. Hij rigtte, behalve te Samarang, ook te Soerabaya een *grooten landraad* op, en verder in elke residentie een *landgerigt*, in elk regentschap een *vredegerigt*. Een landgerigt had den resident tot voorzitter en was verder zamengesteld uit regenten en bopattis, of uit zeven der voornaamste ingezetenen. De hoofddjaksa nam daarbij den post van fiskaal waar en de boekhouder dien van scriba. Bij het landgerigt werden alle burgerlijke en lijfstraffelijke zaken afgedaan, met uitzondering nogtans van zoodanige, welke tot de regtbank des landraads behoorden.

De landraad te Samarang bestond uit de leden van het landgerigt aldaar, en uit één der regenten om de oost, en één om de west. De landraad te Soerabaya had den gezaghebber van den oosthoek tot voorzitter, en de eerste regenten van Soerabaya en Grissee, benevens die van Lamongan, Sidayoe, Bangil, Pasoeroean en Pamakassan tot leden. De landraad deed uitspraak in zaken van tempelroof, schending van graven en doodslag, waaraan zich de eene Javaan jegens den anderen schuldig maakte.

In dien raad werden ook de misdaden beoordeeld, van welke regenten, bopattis, djaksas, hunne familiën en andere aanzienlijke ingezetenen beschuldigd werden. De vredegerigten, waarvan er in elk regentschap één gehouden werd, deden alle zoogenaamde kleine zaken af, onder hooger beroep op de landgerigten. Zij bestonden uit regenten, bopattis, penghoeloes, en vergaderden tweemaal 's weeks. Alle zaken, waarin Europeanen, Chinezen, Maleijers, Boeginezen en andere vreemdelingen, gemeenschappelijk met inlanders, betrokken waren, en voorts alle zoodanige, welke, gelijk brandstichting, roof en geweld, de openbare veiligheid verstoorden, behoorden tot de Europeesche regtbanken *).

De grondslag, door Daendels gelegd, hoe goed ook in beginsel, liet echter in de bijzonderheden nog veel in het onzekere. Het was daarom geen minder verdienstelijk werk van Raffles, dat hij, op dien grondslag voortbouwende, de thans mede te deelen *Regulation* in het leven riep, die, niet alleen in de hoofdtrekken, maar zelfs in vele bijzonderheden, op dit oogenblik, dus vijftig jaren later, nog werkt. De reeds genoemde heer Levyssohn Norman, zegt deswege op pag. 154 en 155 van zijn aangehaald werk: „Dit reglement mag men als èen der beste voortbrengselen van het Engelsch bestuur aanmerken; het bleef de grondslag van alle latere organisatiën" †).

Voor wien het lust, het verband tusschen dit Reglement en de latere verordeningen te onderzoeken, verwijzen wij naar het Reglement op de administratie der policie en de krimineele en civiele regtsvordering onder den inlander in Nederlandsch Indië, gearresteerd bij besluit van Kommissarissen Generaal over N. I. van den 10den Januarij 1819 No. 6 (Indisch Staatsblad van dat jaar No. 20), mitsgaders op het reglement op de uitoefening der policie, de burgerlijke regtspleging en de strafvordering onder de inlanders en daarmede gelijk gestelde personen op Java en Madura, in werking getreden op den 1sten Mei 1848 (Indisch Staatsblad van dat jaar no. 16) §).

Na dit een en ander te hebben opgemerkt, laten wij thans de vertaling van de bedoelde *Regulation* van Raffles volgen.

Reglement van den Luitenant-Gouverneur in rade, van den 11den *Februarij* 1814, *voor het beter beleid der justicie voor de provinciale geregtshoven op Java* **).

De luitenant-gouverneur in rade, doordrongen van de noodzakelijkheid der zamenstelling van een geschikt, onpartijdig en volledig wetboek voor

*) Zie Daendels, Staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, pag. 43 en 44.

†) Vergelijk Mr. P. Mijer, Bijdrage tot de geschiedenis der Codificatie in Nederlandsch Indië, in het Tijdschrift voor N. I. tweede jaargang, 1e deel, en aldaar pag. 276; waarbij men er op lette, dat die bijdrage geschreven is in 1839, en dus vóór de uitvaardiging van de nieuwe wetgeving van 1848.

§) Men vergelijke, voor zooveel noodig, de Indische Staatsbladen van 1819 nos. 12 en 16, van 1828 no. 63, van 1829 no. 8, van 1851 no. 26 en van 1859 no. 102, zoomede Mr. Tollens, Wetten en besluiten, 2de deel, pag. 417 en volgende.

**) Dit reglement wordt, in de oorspronkelijke taal, behalve in de *Substance of a minute* pag. 217 en volgende, ook aangetroffen in de *History of Java* kwarto-editie van 1817, 2e deel, appendix, bladz. LI en volgende. De reeds bestaande vertaling komt voor, op pag. 189 en volgende van het meermalen aangehaalde deel der *Nederlandsche Hermes*.

de spoedige en regtvaardige uitoefening der justicie voor de provinciale geregtshoven van dit eiland, met oogmerk om alle volksklassen behoorlijk bekend te maken met hare regten en verpligtingen, en haar het genot der volkomenste veiligheid voor personen en eigendommen te verzekeren; heeft goedgevonden: het volgende reglement uit te vaardigen, hetwelk, door de oude gebruiken en instellingen der Javanen als grondslag aan te nemen, liever dan nieuwigheden, gebaseerd op Europeesche stelsels van binnenlandsch bestuur, met vertrouwen doet verwachten, dat het al dadelijk voor de Javanen het aangenaamste, en voor den bestaanden toestand hunner maatschappij het geschiktste zijn zal.

1. De resident zal de eerste regter en magistraat in zijne residentie zijn; maar het beleid der policie en justicie in de steden Batavia, Samarang en Soerabaya zal, even als tot dusver, zijn toevertrouwd aan afzonderlijke magistraten en andere ambtenaren, door het gouvernement voor die plaatsen te benoemen.

2. De *bopattis* of hoofden van regentschappen *), en alle andere openbare ambtenaren, die belast zullen worden met de werkzaamheden van dit departement, zijn gesteld onder het onmiddellijk gezag en toezigt van den resident zelf, of van den door hem behoorlijk gemagtigden plaatsvervanger. De verschillende pligten, hetzij regtstreeksche of zijdelingsche, zullen in de volgende artikelen, duidelijk omschreven worden.

3. Ten einde het verkrijgen van regt gemakkelijker te maken, en de algemeene policie van de landstreek beter te handhaven, zal het regtsgebied volgender wijze onderverdeeld en zamengesteld worden.

4. De residentie zal worden verdeeld in zoodanig getal regentschappen, als de uitgestrektheid van het land, de bevolking, het vroeger gebruik of andere omstandigheden zullen noodzakelijk maken. Elk van deze zal zijn toevertrouwd aan de zorg van een *bopatti*, of inlandsch hoofd, met zoodanig personeel, als door den resident voor het doel geschikt zal voorkomen en, door hem aan het gouvernement onderworpen, zal zijn goedgekeurd.

5. Deze regentschappen zullen weder onderverdeeld worden in distrikten, welker uitgestrektheid en grenzen duidelijk zullen worden aangewezen en bekend gemaakt. Hunne uitgestrektheid moet overigens geheel afhangen van de meerdere of mindere nabijheid van de dorpen die zij bevatten, en van de grootere of kleinere bevolking door welke deze dorpen bewoond zijn; maar, in het algemeen gesproken, zal geen distrikt minder dan tien, of meer dan twintig vierkante mijlen uitgestrektheid hebben. Ook moet worden in het oog gehouden, dat de grenzen der distrikten, die van de dorpen volgen; zijnde het geheel in strijd met een stelsel van goede policie, dat inwoners van dezelfde plaats, ondergeschikt zouden zijn aan verschillende autoriteiten.

---

*) In het oorspronkelijke, worden de regentschappen *districts*, en de distrikten *divisions* genoemd. Wij hebben gemeend, de thans op Java gebruikelijke benamingen te moeten nemen, en dus te moeten spreken van residentiën, verdeeld in regentschappen, die onverdeeld zijn in distrikten, elk van welke distrikten een grooter of kleiner aantal dessas of dorpen bevat.

6. In elk distrikt zal een policie-station worden gevestigd, bij hetwelk zal worden benoemd een bekwaam ambtenaar, met zoodanig getal ondergeschikte *mantris*, *pions* (oppassers), enz. als noodig zullen voorkomen, voor het volbrengen van de aan zijn ambt verbonden verschillende pligten, en voor de behoorlijke handhaving der rust in zijn distrikt.

7. In elk dorp zal een hoofdman zijn (hetzij erkend onder den naam van *petingi*, *bekel*, *loerah*, *koewoe*, *mandoor*, of wel anderzins, overeenkomstig het landsgebruik) vrijelijk door de dorpsbewoners zelven uit hun midden te verkiezen; zijnde de eenige vereischten die het gouvernement stelt, dat hij werkelijk in het dorp wone en er land bezitte. Wanneer eenige dezer hoofdmannen ongeschikt bevonden worden, om hunne respektive verpligtingen te volbrengen, of wel een ander gegrond bezwaar mogt rijzen, tegen hun voortdurend blijven in de ambten die zij bekleeden, zal een voorstel dienaangaande door den resident gedaan worden aan de dorpelingen, welke dienovereenkomstig zullen overgaan tot de benoeming van een ander persoon, die, wanneer de resident de keuze goedkeurt: alsdan zijne bekrachtiging zal ontvangen.

8. Deze hoofdmannen zullen, in elk opzigt, als de vertegenwoordigers van de dorpen beschouwd, en aansprakelijk gehouden worden, voor alle zoodanige binnen die dorpen gepleegde daden, als regtmatig vallen binnen de grenzen der bevoegdheid van die kontrolerende en preventieve magt, met welke zij door hunne mede-inwoners bekleed zijn.

9. Het verdient opmerking, dat deze wijze van verkiezing en de daaruit voortvloeijende magt geene nieuwe instellingen zijn; maar sedert onheugelijke tijden bestaan; terwijl derzelver aard en grenzen door de Javanen over het geheele eiland zeer goed begrepen worden.

10. De dorpshoofden zullen alle zoodanige bevelen ontvangen en uitvoeren, als het gouvernement, hetzij regtstreeks door den resident, hetzij door tusschenkomst van de bopattis en distriktshoofden, zal goedvinden, hun te geven; zullende zij, ten allen tijde, de mondelinge of schriftelijke narigten leveren, welke van hun mogten gevorderd worden.

11. De zorg voor de policie, in hunne respektieve dorpen, zal hun worden toevertrouwd; terwijl zij, voor het behoorlijk bewaren van de rust, het voorkomen van misdaden, en de opsporing en aanhouding van misdadigers, verpligt zijn in het bijzonder zorg te dragen, dat eene voldoende nachtwacht regelmatig worde onderhouden. Tot dat einde zijn zij gemagtigd, te vorderen dat alle mannelijke inwoners beurtelings die dienst volbrengen, en ten allen tijde een ieder op te roepen, om behulpzaam te zijn in de vervolging en in hechtenisneming van misdadigers, of om in het algemeen eenige andere gevorderde dienst te volbrengen.

12. De dorpshoofden zullen tevens aansprakelijk worden gehouden voor de waarde van alle aan reizigers toebehoorende eigendommen, welke binnen hunne dorpen verloren gaan; mits die onder hunne bewaring zijn gesteld geworden; zijnde zij verpligt, te zorgen voor alle eigendommen van reizigers, welke hun tot dat einde zullen gebragt worden.

13. Zij zijn verpligt, een register te houden van alle onder hun gezag staande personen, aanwijzende: den naam, ouderdom, geboorteplaats, beroep, lengte en voorkomen van elken persoon afzonderlijk, met zoodanige andere opmerkingen, als noodig zullen voorkomen. Zij moeten tevens, met behulp van den dorpspriester, een register aanhouden van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen, welke binnen hun gebied plaats hebben.

14. Deze registers zullen alle zes maanden zamengevat worden, overeenkomstig door den resident te geven modellen. Een afschrift van elk, zal in het dorp worden aangehouden, terwijl een ander zal gezonden worden aan den policie-beambte van het station, om in zijne archieven te worden bewaard, ten einde den grondslag uit te maken van de narigten, welke hij geroepen wordt te geven.

15. Wanneer een vreemdeling aankomt, met oogmerk om zich in een dorp te vestigen; of wel wanneer een der vroegere inwoners verdwijnt, zal het hoofd van het dorp verpligt zijn, aan het distriktshoofd onmiddellijk een omstandig verslag te doen, van de bijzonderheden tot elk geval betrekkelijk; welk distriktshoofd dientengevolge maatregelen neemt voor de opvatting of vervolging van den betrokken persoon, of wel berigt zendt aan zijn superieur, al naar gelang het geval vordert.

16. Iemand die de uitdrukkelijke vergunning van den resident vertoont, zal toegestaan worden zich in een dorp te vestigen; maar zonder deze zal hem dit niet geoorloofd zijn, ten ware hij twee achtenswaardige personen voorbrengt, die borg blijven voor zijn goed gedrag.

17. Zoowel de dorpshoofden als de distriktshoofden, zijn verpligt een waakzaam oog te houden op alle nieuwe inwoners, ten einde, zoo mogelijk, hunne verschillende karakters te bepalen, door narigten uit hunne vroegere woonplaats; terwijl zij in het bijzonder het gedrag moeten gadeslaan van zoodanige personen, welke geene bekende middelen van bestaan hebben. Zij zullen tevens naarstiglijk de gangen moeten nagaan van gewapende personen, en, zooveel zij kunnen, voorkomen dat deze in groote massas te zamen reizen; terwijl zij, voor zooveel dit uitvoerbaar is, in het geheel het reizen na acht uur des avonds moeten beletten van een ieder in het algemeen, maar meer in het bijzonder van dezulken, die gewapend zijn met lansen, zwaarden, enz.

18. Na genoemd uur, zijn zij gemagtigd, alle zulke personen aan te houden en tot den volgenden morgen in verzekerde bewaring te nemen, die, door het bij zich hebben van meer goederen dan gebruikelijk is, of om andere redenen, regtmatige aanleiding geven tot verdenking. Wanneer echter, na een kort verhoor, niets verder tegen hen mogt getuigen, moeten zij, in geen geval, langer dan tot acht uur van den volgenden morgen, in hechtenis worden gehouden; terwijl zelfs in het geheel geen gevangenneming behoort plaats te hebben, bijaldien de inlichtingen, die zij aanvankelijk van zich zelven geven, voldoende voorkomen.

19. Bijaldien er echter verder wel iets tegen hen getuigen mogt, door klagten, als anderzins, zal met hen gehandeld worden, als met andere

beschuldigde personen, met betrekking tot welke, in een volgend artikel, voorschriften zullen worden gegeven.

20. Alleen in het bovenvermelde geval, zijn de policie-beambten bevoegd, iemand, die niet op het werkelijk plegen eener misdaad betrapt wordt, eigener autoriteit te arresteren, of, eenmaal gearresteerd, weder op vrije voeten te stellen.

21. Ofschoon de taak van het dorpshoofd gemakkelijk kan worden volbragt, wanneer de inwoners op ééne plaats gevestigd zijn, in nabij elkander gelegen woningen; is het nogtans voor hem uiterst moeijelijk, zijn pligt behoorlijk te volbrengen, indien het aan dorpelingen geoorloofd is, uit eigenzinnigheid of om andere oorzaken, de kom der gemeente, of de *dessa*, te verlaten, om te gaan wonen op eenzame en afgelegen plaatsen, waardoor kleine nederzettingen, *doekoes* genaamd, van slechts twee of drie bijeenstaande hutten, worden gevormd, welke, door haren afstand, noodwendig buiten de hoede der nachtwachten, enz. zijn, gedurig blootstaan om te worden aangevallen en geplunderd, of welke zich, misschien nog vaker, door gemis aan alle toezigt, zullen vormen tot toevlugts-oorden en schuilplaatsen van roovers en andere misdadigers. Van den anderen kant is het niet wenschelijk, deze uitzettingen te veel tegen te gaan, vermits door het ontstaan van nieuwe dorpen (die hunne wording aan zulke kleine beginselen moeten dank weten) een groot deel van het land, thans woest, in kultivatie kan worden gebragt. Daarom wordt bevolen, in zoodanige gevallen, de volgende gedragslijn in acht te nemen.

22. Het dorpshoofd zal, telkens wanneer zoodanige buiten-nederzetting plaats heeft, daarvan berigt geven aan het distriktshoofd, dat zich alsdan naar de plaats zal begeven, en, met eene kommissie van drie dorpshoofden, (buiten het hoofd in welks dorp het geval zich voordeed) zal oordeelen, of het, al dan niet, in het belang van den landbouw doelmatig is, het voortbestaan dier nederzetting toe te laten; zullende dienovereenkomstig maatregelen genomen worden. Wanneer de nieuwe nederzetting blijven mag, moet, zoowel door het distriktshoofd, als door het hoofd van het naastbijgelegen dorp, een waakzaam oog over haren jeugdigen toestand gehouden worden; en wanneer zij genoegzaam zal zijn opgewassen om dit toe te laten, zal zij van het gezag van het moederdorp afgescheiden, en met eene gelijke konstitutie als dit bedeeld worden.

23. Het is in het algemeen de pligt der dorpshoofden: de rust te bewaren zoo ver hun gezag zich uitstrekt; aan de bevelen hunner superieuren met ijver te gehoorzamen; alle nuttige narigten te geven, en in het kort, met al hun vermogen bij te dragen tot de vestiging en het behoud eener goede policie.

24. Hunne belooning daarvoor zal zijn, een zeker gedeelte land in elk dorp, en de gunst en bescherming van het gouvernement.

25. De distriktshoofden moeten beschouwd worden, als onmiddellijk staande onder het gezag der *bopattis*. Zij zullen aan dezen alle gevorderde verslagen en opgaven leveren, en altijd handelen volgens de van hen, of wel regtstreeks van den resident, te ontvangen bevelen.

26. Zij zullen aan de *bopattis* of hoofden van regentschappen, alle zes maanden korte verslagen indienen van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen, welke in hun distrikt hebben plaats gehad; zoo ook van den algemeenen toestand van kultuur en bevolking; vergezeld van zoodanige bemerkingen als noodig zullen voorkomen.

27. Van deze en andere bescheiden, zullen hun de modellen geleverd worden; die zij zullen invullen met de van de dorpshoofden te verkrijgen algemeene opgaven; welke dorpshoofden zij ten allen tijde zullen gelasten, hen te voorzien van zulke nadere inlichtingen, als gevorderd mogten worden.

28. Elken zaturdag zullen zij aan den *bopatti* of hoofd van het regentschap, een omstandig verslag indienen, van de voorvallen in de verloopen week, de gepleegde misdaden, de opgevatte misdadigers, het getal nieuwe ingezetenen, met vermelding van hun beroep en van waar zij gekomen zijn, welke personen verhuisd zijn, met vermelding van de oorzaken der verhuizing, en in het kort van alles, wat buiten den gewonen loop der gebeurtenissen heeft plaats gehad.

29. De distriktshoofden zullen verantwoordelijk worden gehouden, voor het behoorlijk beheer der policie binnen hun betrekkelijk regtsgebied, en worden, om hen te beter in staat te stellen de hun voorgeschrevene pligten te vervullen, de dorpshoofden onmiddellijk onder hun gezag geplaatst. Zij zullen mitsdien waken, dat deze dorpshoofden trouw en ijverig de diensten verrigten, welke aan hunne betrekking verbonden zijn. Zij zullen aan den *bopatti* van het regentschap volledig berigt zenden van het gedrag der dorpshoofden, die blijken geven hun ambt te verwaarloozen, of in eenig opzigt nalatig zijn in de vervulling van de hun opgelegde pligten.

30. Zij zullen in geen geval hun policie-gezag doen gelden in eene onnoodige bemoeijing met de inzameling der landelijke inkomsten, die beschouwd worden als een afzonderlijk departement, aan hetwelk zij alleen hunne medewerking zullen verleenen, wanneer zij daartoe geroepen zijn, naarvolgens de duidelijke voorschriften, tot leiddraad van hun gedrag, ten dien aanzien neergelegd in eene andere instruktie; wordende hier enkel bedoeld, dat zij hunne hulp moeten verleenen op zoodanigen tijd en op zulk eene wijze, als hun uitdrukkelijk door bevelen van hunne superieuren zal worden voorgeschreven. Maar zij zijn ten allen tijde verpligt, op behoorlijke aanvraag van de ondergeschikte beambten der inkomsten, zorg te dragen voor de gelden die door hun distrikt vervoerd worden, en deze voldoende te laten eskorteren; zullende zij, na ontvangst dier gelden, daarvoor verantwoordelijk worden gehouden, tot dat die door hen zijn afgeleverd aan de naastbij zijnde bevoegde autoriteit.

31. De *pions* (oppassers) en andere ondergeschikte bedienden, hun voor de dienst toegevoegd, zullen gebruikt worden: tot het doen van dagvaardingen, het arresteren van misdadigers, het doen van eskortes en tot andere geregelde diensten; maar wanneer zij niet op eenigerhande wijze aldus werkzaam zijn, zullen zij, wanneer de tijd dit toelaat, worden uitgezonden tot het doen van rondes in het distrikt; door welk middel, niet alleen

goede narigten zullen verkregen worden van alles wat binnen het distrikt omgaat, maar dat ook dienen zal om, door deze op onbepaalde tijden plaats hebbende bezoeken, voor te komen dat slechte handelingen worden gepleegd.

32. De distriktshoofden en de aan hen ondergeschikte beambten, zullen, zoo als hiervoren is opgemerkt, op eigen gezag alleen zulke personen in hechtenis nemen, als werkelijk op het plegen van misdaad worden betrapt. Zij zijn niet gemagtigd anderen (met uitzondering van die, vermeld in art. 18 van dit reglement) te arresteren, dan alleen ingeval een schriftelijk bevel daartoe van hunne superieuren ontvangen wordt, of bijaldien eene geregelde aanklagt van bijzonderen aard, door een achtènswaardig persoon wordt ingediend.

33. In zulke gevallen, zullen zij goede maatregelen nemen voor de opvatting en in verzekerde bewaring stelling van de aangeklaagde personen; die zij, eenmaal in hechtenis genomen, in geen geval eigener autoriteit in vrijheid zullen stellen.

34. Bijaldien de personen aldus zijn gearresteerd, ten gevolge van daartoe strekkende ontvangen bevelen, zullen de distriktshoofden, bij het vervoer van hen naar de plaats van bestemming, de instruktiën, die zij ter zake mogten verkregen hebben, stiptelijk opvolgen.

35. Maar ingeval de personen zijn gevangen genomen op aanklagten, of ten gevolge van in het distrikt zelf plaats gehad hebbende handelingen, zullen zij, bij aankomst aan het policie-station, een duidelijk en beknopt relaas doen opstellen, van het beweerde vergrijp en van de bijzonderheden die deswege ter hunner kennis zijn gekomen, hetzij door eigen onderzoek, of wel op getuigenis van andere aanwezige personen.

36. Zij zullen daarna den gevangene of de gevangenen, onder behoorlijke bewaking en vergezeld van vorenbedoeld relaas, gezamelijk met de aanklagers of de beleedigde personen en de getuigen, naar de hoofdplaats van het regentschap, waar de bopatti verblijf houdt, opzenden.

37. Onder geen voorwendsel hoegenaamd, zal iemand langer dan vier-en-twintig uren na de gevangenneming, in het policie-station in hechtenis mogen worden gehouden.

38. Ingeval het distrikt, binnen hetwelk de inhechtenisneming heeft plaats gehad, niet is dat in hetwelk de hoofdplaats van het regentschap is gelegen, zullen de beambten van dat distrikt, de betrokken personen en bescheiden opzenden naar de policie-beambten van het naastbij gelegen distrikt, en zullen zij, op gelijke wijze, van station tot station, worden doorgezonden naar de hoofdplaats van het regentschap, en van daar naar den hoofdzetel van de residentie.

39. De distriktshoofden zullen bijzondere zorg dragen, dat bij deze doorzending het minst mogelijke oponthoud plaats hebbe; wenschende dit gouvernement ten allen tijde te waken tegen elke onnoodige inbreuk op de persoonlijke vrijheid der onderdanen.

40. Wanneer een lijk gevonden wordt, waarvan het niet met zekerheid bekend is, dat de dood natuurlijk was; of zelfs, ingeval de dood is voor-

afgegaan door eene ziekte, die als de mogelijke oorzaak kan worden beschouwd, maar daarbij achterdocht opwekkende omstandigheden of verschijnselen worden opgemerkt; zal het hoofd van het dorp, in hetwelk dit plaats heeft, verpligt zijn kennis te nemen van de zaak. Hij zal bevelen, dat alles blijve in den staat, waarin dit het eerst bevonden werd, en zonder uitstel van het voorgevallene kennis geven aan het distriktshoofd, dat onmiddellijk eene kommissie benoemen zal van drie dorpshoofden, bijgestaan door hem zelf of andere ambtenaren, om zich te begeven naar de plaats waar het lijk ligt, en daar een behoorlijk onderzoek in te stellen naar alle bijzonderheden, welke dienen kunnen om de zaak op te helderen. Tot dat einde zullen zoodanige getuigenissen worden ingewonnen, als, in eenig opzigt, geacht worden op de zaak betrekking te kunnen hebben.

41. Wanneer het onderzoek is afgeloopen, zullen de daarmede belaste personen, aan het distriktshoofd een verslag indienen van hetgeen zij gedaan, gezien of gehoord hebben, en daarbij voegen het gevoelen, dat zij zich ten slotte gevormd hebben, omtrent de oorzaak van den dood, en de mate van misdaad die, waar dan ook, mogt bestaan..

42. Het distriktshoofd zal dit verslag, zonder vertraging, opzenden aan de hoogere autoriteiten; van welke hij, in antwoord daarop, instruktiën zal ontvangen.

43. Bijaldien, naarvolgens het uitgebragte gevoelen van de met het onderzoek belaste kommissie, eenig vermoeden van misdaad bestaan mogt, zal het distriktshoofd, zonder tijdverlies, den verdachten persoon of personen in hechtenis doen nemen, en zoodanige maatregelen treffen, als hij zou gedaan hebben, wanneer ter zake eene geregelde aanklagt ware ingediend geworden.

44. Vermits het noodzakelijk is, dat de landbouwers en andere industriëele inwoners van een dorp, niet bij elke onbeduidende gelegenheid, van hunnen arbeid afgetrokken worden, om zich naar eene verwijderde regtbank te begeven, waarvan het voordeel, dat gelegen is in eene meer regtvaardige en onpartijdige regtspraak, in vele gevallen geheel en al wordt opgewogen, door het verlies van tijd en door de uitgaven voor de reis en het oponthoud bij het regtsgeding; — zoo is de daarstelling eener lagere jurisdiktie bevolen, door middel van welke de regtspleging voor de regerende magt veel gemakkelijker zal worden gemaakt, en de verkrijging van regt voor allen, die zich daarin verkort achten, ten hoogste eenvoudig zijn zal, en met het minst mogelijke verlies van geld en tijd zal gepaard gaan.

45. De dorpshoofden moeten zich beschouwen, en met opzigt tot de onder hun gezag geplaatste personen door daden toonen te zijn: vaders van familiën; — zij moeten, zooveel in hun vermogen is, eensgezindheid en rust in de aan hunne zorg toevertrouwde dorpen handhaven, alle beginselen van verdeeldheid en twist onderdrukken en, met de hulp van hunne beambten, door hun gezag, alle onder de inwoners ontstaande kleine geschillen met regtvaardigheid en onpartijdigheid, vereffenen.

46. Wanneer echter het geschil van genoegzaam gewigt is, om hooger

beslissing te vorderen, kan het naar de bestaande regtbanken worden overgewezen.

47. De distriktshoofden zullen, minstens eenmaal 's weeks of meermalen, met hunne *mantris* of andere ondergeschikte beambten, op eene openbare plaats bij het policie-station vergaderen, ten einde alle bij hen ingediende klagten, wegens kleine vergrijpen binnen hun distrikt, als: beleedigingen en onbeduidende aanvallen of vechtpartijen, te onderzoeken en daarin te beslissen *).

48. Zij zijn gemagtigd, die kleine vergrijpen, wanneer ze voldoende bewezen zijn, te straffen met eene boete, niet te te boven gaande tien ropijen, van welke de eene helft aan den beleedigden persoon of personen zal gegeven worden, terwijl de wederhelft ten voordeele van het gouvernement komt.

49. Zij zijn tevens gemagtigd, om alle bij hen voorgebragte civiele zaken te hooren en te beëindigen, mits het bedrag waarover de beslissing loopt, de som van twintig ropijen niet te boven ga.

50. Zij zullen al verder de voor hen gebragte kleine geschillen onderzoeken, betreffende: overtredingen, toebrengen van schade, onregelmatigheid in de waterverdeeling, inbreuken op de grensscheidingen en andere dergelijke kleine oneenigheden, die dikwijls in de dorpen ontstaan.

51. Zij zullen daarbij, hetzij in civiele of krimineele zaken, in geen geval gemagtigd zijn tòt aanhouding of gevangenzetting.

52. Wanneer de klagt is ingediend, zal de aangeklaagde, indien hij niet tegenwoordig is, opgeroepen worden om te verschijnen op den eerstvolgenden dag van bijeenkomst, zullende alsdan de zaak, zonder uistel, behandeld en uitgewezen worden. Ingeval van niet-verschijning van den aanklager, wordt de zaak afgewezen; en ingeval van niet-verschijning van den beklaagde, wordt de zaak bij verstek behandeld. Het vonnis, hoe dit ook zijn moge, zal ten uitvoer worden gelegd, door middel van het gezag in de dorpshoofden gevestigd.

53. Bijaldien iemand weigert aan het vonnis te gehoorzamen, zal hij in hechtenis genomen en voor den resident gebragt worden, die niet alleen het oorspronkelijke vonnis zal doen ten uitvoer leggen; maar die ook, naar omstandigheden en als gevolg der weerspannigheid, eene straf zal opleggen.

54. Op de gebruikelijke wijze kan worden geappelleerd van het distriktsgeregt naar dat van den bopatti, op de hoofdplaats van het regentschap; terwijl gelijkerwijze, klagten over onregtvaardige en willekeurige handelingen van de zijde der ondergeschikte policie-beambten, dáár zullen worden aangenomen.

55. Van alle handelingen dezer distriktsgeregten, zal een geregeld register worden aangehouden, waarvan een afschrift aan het policie-station verblijft, en een ander zal gezonden worden aan het hoofd van het regentschap.

56. Alvorens de zaak in behandeling te nemen, zal van elke partij eene leges van een halve ropij worden geheven, om te worden verdeeld onder

*) Dit zijn de tegenwoordige distriktsgeregten.

de policie-beambten; terwijl ten behoeve van het gouvernement tien procent van het beloop van het vonnis in civiele zaken, overeenkomstig lands gebruik, zal worden gevorderd van dengeen die het geding verliest.

57. De distriktshoofden zullen geheel verantwoordelijk worden gehouden, voor de ijverige en naauwgezette vervulling van deze hun opgelegde verpligtingen; zij zullen voorbeeldig gestraft worden, ingeval zij van nalatigheid of omkooping overtuigd worden.

58. Aan de bopattis of hoofden van regentschappen is het algemeen toezigt over, en de zorg voor, hunne regentschappen opgedragen. Maar aangezien deze hooge ambtenaren dikwijls moeten worden opgeroepen naar de plaats waar de resident zelf woont, en hunne regentschappen niet mogen lijden door het ongerief van hunne afwezigheid, zijn zij geautoriseerd, hun geheel gezag te delegeren aan hunne gevolmagtigden, of *pattehs*, die, even als zij zelven, de bopattis-raad presideren, en in alles bevelen geven en ontvangen zullen.

59. Zij zullen den resident, elke zes maanden, verslag doen van den staat van den landbouw en van de bevolking binnen hunne regentschappen overeenkomstig de aan hen te geven modellen, en vergezeld van zulke opmerkingen, als waartoe zij zich geroepen zullen gevoelen.

60. Elken maandag morgen zullen zij den resident een omstandig rapport indienen, van het gebeurde in de verloopene week, behelzende opgaven van in het regentschap met der woon nieuw aangekomen, en daaruit vertrokken personen, van gepleegde misdaden, opgevatte misdadigers, en in het kort van al het merkwaardige.

61. De hoofden van regentschappen zullen alle bevelen regtstreeks van den resident ontvangen, en goede maatregelen nemen voor derzelver onmiddellijke uitvoering. De distriktshoofden, de dorpshoofden en alle andere policie-beambten binnen het regentschap, zijn regtstreeks onder hun toezigt geplaatst; zij zullen het gedrag dier hoofden naauwlettend gadeslaan, en dadelijk aan den resident berigten van elk geval van nalatigheid of wanbedrijf, dat zij zullen hebben opgemerkt.

62. Zij zullen toegankelijk moeten zijn, om allerlei klagten of verzoeken te ontvangen, en deswege zonder uitstel rapport doen of de noodige bevelen geven.

63. Bij het opzenden van in hun regentschap opgevatte personen naar de hoofdplaats der residentie, zullen zij in het bijzonder zorg dragen, dat het minst mogelijk oponthoud plaats hebbe; zullende in geen geval een gevangene, door hen, eigener autoriteit, langer dan vier-en-twintig uren mogen worden aangehouden.

64. Met opzigt tot het vervoeren van personen, dokumenten of lands gelden, zullen zij het voorschrift in acht nemen, gegeven bij art. 38 van dit reglement.

65. Op ontvangst van het rapport van onderzoek van de distriktshoofden (art 42.) zal dit onderworpen worden aan het oordeel van den *hoofddjaksa* en *hoofdpenghoeloe* van het regentschap; zullende, na kennisneming van dit oordeel, de noodige maatregelen genomen worden.

66. Op de hoofdplaats van elk regentschap, zal eene geregelde regtbank worden gevestigd, in welke de *bopatti*, of, bij diens afwezigheid, de *patteh* zal presideren, bijgestaan door den *djaksa*, *penghoeloe* en andere daartoe benoemde regterlijke ambtenaren. *)

67. Deze regtbank zal, ten minste tweemaal 's weeks, of zoo noodig meermalen, zitting houden op eene openbare plaats in de hoofdnegorij.

68. De bevoegdheid van die regtbank zal zich echter uitsluitend tot civiele zaken bepalen; wordende de kennisneming van alle krimineele gevallen, buiten die welke reeds is toegekend aan de distriktshoofden, alleen overgelaten aan de regtbank, in welke de resident zelf voorzit.

69. Bij den bopattis-raad kan men in hooger beroep komen van de uitspraken der distriktshoofden; bij de instelling van welk hooger beroep, de appellant eene leges van een gulden zal betalen.

70. Alvorens in deze zaken te beslissen, zullen de stukken van het vroeger proces voorgelezen, en zoodanige nieuwe bewijzen overwogen worden, als zullen worden voorgebragt.

71. Indien het vroeger vonnis wordt vernietigd, zullen de gedeponeerde geregtskosten aan den appellant teruggegeven, en van de andere partij ingevorderd worden.

72. Bij bekrachtiging van het vroeger vonnis, wordt eene verhooging dier geregtskosten aan de diskretie van de regtbank overgelaten, mits echter het geheele bedrag nimmer te boven ga, vijftien procent van de oorspronkelijk gevorderde som.

73. In geen geval zal een tweede appel naar eene andere regtbank worden toegestaan.

74. De bopatti's-raad zal bevoegd zijn, tot de kennisneming van vorderingen in civiele zaken, van welke het betrekkelijk bedrag niet minder dan twintig en niet hooger dan vijftig ropijen is.

75. Deze vordering op de rol gebragt zijnde, zal een afschrift daarvan gezonden worden aan den beklaagden persoon, met last om daarop uiterlijk binnen eene week te antwoorden. Na ontvangst van dit antwoord, zal de dag bepaald worden (uiterlijk op eene week na die ontvangst), waarop de zaak zal worden behandeld. De noodig geoordeelde getuigen zullen worden opgeroepen. Op den bepaalden dag, zullen de vordering en het antwoord voorgelezen, en de getuigen gehoord worden, en zal de regtbank uitspraak doen.

76. Bij niet-verschijning van den eischer, zal de zaak worden afgewezen; terwijl, wanneer de verweerder het gevorderde antwoord niet inlevert en, gesommeerd zijnde, niet verschijnt, de zaak behandeld, en vonnis bij verstek uitgesproken zal worden.

77. De bopatti of zijn plaatsvervanger, zal van den djaksa en penghoeloe vorderen hem, bij geheel het onderzoek, behulpzaam te zijn met hun advies, en met de wet te verklaren, waar die niet duidelijk genoeg is. Ingeval

*) Dit zijn de tegenwoordige regentschaps-geregten.

hun gevoelen overeenstemt met dat van den president van de regtbank, zal hij eene beslissing nemen en die zonder verder uitstel doen ten uitvoer leggen; maar indien hun gevoelen verschilt met het zijne, zal hij, alvorens vonnis uit te spreken, de zaak bij den resident voorbrengen, met omschrijving der verschillende redenen voor ieders gevoelen; zullende de resident met den hoofddjaksa en hoofdpenghoeloe der residentie raadplegen, en zijne bevelen aangaande de zaak terugzenden.

78. Eene leges van een ropij zal geheven worden van elke partij, bij de indiening van de vordering en van het antwoord; terwijl hij, die het proces verliest, tien procent moet betalen van het bedrag waarover het vonnis loopt. De leges zullen worden verdeeld onder de beambten van de regtbank, en de kosten ten bate van het gouvernement worden gebragt.

79. Al het verhandelde zal zorgvuldig opgeteekend en bewaard worden. Een afschrift zal in het archief van den bopatti aangehouden, en een ander aan den resident gezonden worden.

80. Van zaken, oorspronkelijk behandeld bij den bopattis-raad, kan geappelleerd worden naar den residents-raad, mits van het voornemen tot appelleren, op den dag der uitspraak, worde kennis gegeven, en het appel zelf, binnen de daarop volgende week, worde ingediend.

81. In dat geval zullen nogtans de kosten dadelijk geheven worden, én gedeponeerd blijven tot na de uitspraak in appel, terwijl tevens, voor het bedrag van het vonnis, voldoende zekerheid zal moeten worden gesteld.

82. Bovendien zal, bij het aanhangig maken van alle zaken, bij deze en alle andere regtbanken, goede zekerheid moeten worden gesteld voor het bedrag der mogelijke kosten, zoowel door den eischer als door den verweerder.

83. De bopatti zal verantwoordelijk gehouden worden voor de getrouwe en regtvaardige volbrenging van deze zijne hooge verpligtingen. Het gouvernement vertrouwt op hem, niet alleen voor het waakzaam beheer der policie en de onpartijdige regtsbedeeling door geheel zijn regentschap; maar ook voor de ijverige uitvoering van elken maatregel, die er toe leiden kan om dat regentschap in eenen bloeijenden en gelukkigen toestand te houden.

84. De pligten aan het ambt van resident verbonden, zijn volledig omschreven in de, aan dien ambtenaar bij zijne eerste in-dienst-treding, gegeven instruktiën. In het tegenwoordig reglement wordt alleen stilgestaan bij dat gedeelte zijner verpligtingen, dat meer eigenlijk behoort tot het regterlijk departement van zijne dienst, tot zijne onderzoekende en uitvoerende magt als hoofdregter en magistraat van de provincie.

85. Vermits echter de behoorlijke uitoefening van deze magt veel meer tijd zal vorderen, dan daaraan met mogelijkheid door een enkel persoon kan worden toegewijd, en aangezien, meer bijzonder, veel van zijne aandacht moet worden gevestigd op andere aangelegenheden; zoo is hij gemagtigd, de zorgen van het bestuur te deelen met zijn adsistent; hetzij met opzigt tot het presideren van zijn regtbank, hetzij ten aanzien van het geven en ontvangen van zulke bevelen en instruktiën, als voor het bestuur zijner residentie noodig zijn.

86. De verschillende residenten en hunne adsistenten zullen, alvorens in de uitoefening der pligten van hun ambt te treden, in handen van den luitenant-gouverneur in rade, of van de daartoe opzettelijk door hem benoemde personen, den volgenden eed afleggen en onderteekenen:

„Ik ..... zweer plegtig, dat ik, in waarheid en trouwe, de pligten „van mijn ambt zal volbrengen; dat ik regt zal spreken naar mijn beste „vermogen, kennis en oordeel, zonder schroom, begunstiging, verwachting „of hoop op belooning; dat ik noch regtstreeks, noch zijdelings, eenig „geschenk zal aannemen, hetzij in geld, hetzij in eenigerhande goederen, „van eenige in regten betrokken of vervolgd wordende partij, of wel van „iemand, wie ook, ter zake van eenig proces, vervolging of ander regts„geding, alsnog in te stellen, of reeds hangende bij, dan wel bereids af„gedaan door eenige regtbank onder mijne jurisdiktie; en dat ik evenmin, „noch direkt, noch indirekt, eenige voordeelen zal trekken van mijn ambt, „buiten dezulke welke ik, krachtens de bevelen van het gouvernement, „geregtigd ben te ontvangen. Zoo waarlijk helpe mij God!"

87. De presidenten van andere ondergeschikte regtbanken, zullen, in handen van den resident, eeden van gelijken aard en inhoud afleggen en onderteekenen, die zullen worden afgenomen door de priesters, volgens lands gebruik.

88. De djaksas en penghoeloes zullen eveneens gehouden zijn, een eed van den volgenden inhoud af te leggen en te onderteekenen:

„Ik ....., *djaksa* (of *penghoeloe*) zweer plegtig, dat ik het mij toever„trouwde ambt getrouw zal vervullen; dat ik in waarheid zal antwoorden „op de vragen, die mij, in geschrifte of bij monde, zullen gedaan worden, „door eenigen regter van de regtbanken bij welke ik in dienst ben; dat „ik vrijelijk, zonder vrees of partijdigheid, verklaren of neerschrijven zal, „wat de geschreven erkende wet, of het plaatselijk lang gevestigde gebruik „is; en dat ik niets, wat niet door de wet of het gebruik is bevolen, zal „verklaren of in schrift geven. En ik beloof en zweer, dat ik geene be„looning, in geld of anderzins, zal aannemen, voor eenig, als *djaksa* (of „*penghoeloe*) van eenige regtbank, uit te brengen gevoelen of verklaring van „de wet of het gebruik."

89. In de zesde klausule van de gouvernements-proklamatie van den 21sten Januarij 1812, is de oprigting van een *landdrost-raad* bevolen; maar vermits het gouvernement het, onder de thans bestaande omstandigheden, raadzaam acht, dat voor de spoediger en krachtiger regtsbedeeling, eene belangrijke uitbreiding zal gegeven worden aan de magt, waarmede die raad is bekleed; zoo wordt bevolen: dat de volgende artikelen worden beschouwd als eene uitbreiding en wijziging van die klausule, en dat, in plaats van de daarbij zamengestelde *landraad*, een raad zal worden opgerigt, die voortaan genoemd zal worden: de *residents-raad.*

90. Deze raad zal volgenderwijze worden zamengesteld. De resident of zijn adsistent zal daarin zitting nemen als eenig regter of magistraat. De bopattis van de verschillende regentschappen, of hunne gemagtigden,

zullen daarbij tegenwoordig zijn, om den resident, gedurende den geheelen loop der regtsgedingen, bij te staan met hun raad of met zoodanige inlichtingen, als mogten gevorderd worden. De hoofddjaksa en de hoofdpenghoeloe zullen hunne diensten leenen om, waar noodig, de wet te verklaren, het plaatselijk gebruik aan te wijzen en aanteekening te houden van de getuigenissen. De djaksa van het regentschap, in hetwelk eene misdaad is gepleegd, zal de openbare aanklager zijn, waar geen bijzonder aanklager mogt opkomen. De andere inlandsche ambtenaren zullen diegenen zijn, welke vroeger voor de zamenstelling van dergelijke regtbanken genomen werden.

91. Deze raad zal minstens tweemalen 's weeks, of zoo noodig meermalen, gehouden worden in de *paséban*, of openbare raadzaal, van de residentie, met de bedoeling: om klagten van allerlei aard, die dáár mogten worden voorgebragt, te hooren; een onderzoek in te stellen naar alle misdaden waarvan kennis bekomen is, en alle zaken, hetzij civiele of krimineele, die zich in de residentie voordoen, te beregten; uitgezonderd alleen die, welke in een volgend artikel zullen worden aangewezen, als behoorende tot de bevoegdheid van eene andere en hoogere autoriteit: de regtbank van omgang.

92. De zitting van den residentsraad zal geopend zijn, van tien uur 's morgens tot drie uur 's namiddags.

93. Ter betere aanduiding, zullen de zittingen van dezen raad bepaald worden op den maandag en donderdag van elke week. Het blijft echter aan den resident overgelaten, om deze dagen van zitting te veranderen, wanneer hij daarvoor voldoende redenen mogt hebben; mits ten minste één zittingsdag vroeger van de voorgenomen verandering openlijk kennis gevende.

94. De hoofddjaksa, aan wien het toezigt is opgedragen over alle personen die zijn opgevat en in de negorij gebragt, totdat zij wettelijk tot gevangenisstraf veroordeeld zijn, zal onmiddellijk na de opening eener zitting, aan den resident eene lijst voorleggen van zoodanige personen, die sedert den laatsten zittingsdag aan zijne zorg zijn toevertrouwd geworden, met opgave: van waar zij komen, welke de aard is van de hun ten laste gelegde misdaad, de namen der getuigen, voorgebragt om de schuld te bewijzen, en andere met hunne opvatting in verband staande, noodzakelijke inlichtingen.

95. De resident zal alsdan het onderzoek der zaak beginnen; in elk geval last gevende, dat vooraf het rapport van het distriktshoofd en de oorspronkelijke aanklagt gelezen worden, en daarna tot het getuigenverhoor overgaande.

96. Ingeval het den resident voorkomt, dat er tegen den beklaagde geen voldoend bewijs bestaat, en indien de aanklager buiten staat is verder bewijs te leveren, zal de gevangene onmiddellijk op vrije voeten worden gesteld.

97. Maar wanneer de aanklager opgeeft, dat hij meer getuigen kan voorbrengen, zal hij zich, op verbeurte van boete, moeten verbinden, dat zij op een bepaalden dag zullen verschijnen (welke dag zoo kort nabij mogelijk, en, kan dit, niet later gesteld moet worden, dan eene week na

den tijd van het eerste onderzoek), zullende de gevangene, in dat geval, onder borgstelling worden ontslagen, mits de zaak daarvoor vatbaar is.

98. Indien de beklaagde daad geen vrijstelling onder borgtogt toelaat, zal de resident een bevel op den gevangenbewaarder teekenen, om den beklaagde in hechtenis te nemen en te houden, totdat hij, langs den behoorlijken wettigen weg, zal zijn vrijgesteld.

99. Ingeval bij het tweede onderzoek, de onschuld van den beklaagde voldoende zeker voorkomt, zal hij terstond ontslagen worden; maar ingeval, hetzij bij het eerste of bij het tweede onderzoek, zoodanig vermoeden van schuld rijzen mogt, dat een geregeld proces noodig wordt, zal de gevangene naar de bevoegde regtbank verwezen, en naar de gevangenis teruggezonden worden, en daar verblijven, tot de dag van het regtsgeding aanbreekt.

100. Indien de hem ten laste gelegde misdaad, bestaat in moord, verraad, roof in bende, of in eenige andere, op welke de doodstraf zou kunnen worden toegepast, zal de resident zelf de zaak niet verder vervolgen, maar den misdadiger gevangen houden en hem overwijzen naar de regtbank van omgang, van welke hierna meer zal worden gezegd.

101. Bijaldien de hem ten laste gelegde misdaad minder groot is, zal de resident, zijne gevangenhouding bevelende, den gevangene bekend maken met den dag, waarop zijne zaak door hem zal worden behandeld. Die dag moet, zonder goede en voldoende, aan het gouvernement op te geven reden, niet later gesteld worden, dan eene week na den dag van het bevel tot zijne gevangenhouding.

102. Op den dag der teregtzitting, zal de gevangene worden voorgebragt, en zullen de vroegere processtukken voorgelezen, de getuigen op nieuw verhoord, en zulke verdere getuigenissen tot staving der beschuldiging worden ingewonnen, als noodig mogten zijn. Daarna zal de gevangene worden uitgenoodigd, zich te verdedigen, en zullen de door hem bijgebragte getuigen gehoord en ondervraagd worden.

103. De resident zal ten slotte de bewijsgronden opgeven, en met vermelding der redenen, die op zijne uitspraak invloed uitgeoefend hebben, en van de wet die ter zake betrekkelijk is, vonnis uitspreken.

104. In deze en in alle andere zaken, hetzij civiele of krimineele, die voor hem gebragt worden, zal de resident in zijne beslissing geleid worden, door de bestaande inlandsche wetten en oude gebruiken van het eiland, mits die niet bepaaldelijk in strijd zijn met de algemeene en erkende grondbeginselen van natuurregt.

105. In elk geval, waarin de gevoelens van den penghoeloe en djaksa overeenstemmen met het oordeel van den resident, en de op de misdaad bepaalde straf niet in levenslange gevangenis of in levenslange verbanning bestaat, zal het vonnis van den resident beslissend zijn en onmiddellijk worden ten uitvoer gelegd.

106. Wanneer echter de gevoelens van den penghoeloe en djaksa in strijd zijn met dat van den resident, of wanneer de straf der misdaad in levens-

lange gevangenis of levenslange verbanning bestaat, zullen alle de processtukken onmiddellijk aan het gouvernement worden gezonden, met vermelding door den resident van de redenen en wetten, waarop zijn oordeel gegrond is; zullende hij de uitspraak van het vonnis verschuiven, tot dat daarop de goedkeuring van den luitenant-gouverneur zal zijn verkregen.

107. Met betrekking tot alle processen van dezen raad, van welken aard ook, zal de resident aan het gouvernement zenden: eene opgave, in de Engelsche taal, van de misdaad waarvan de gevangene beschuldigd wordt, van den hoofdinhoud der getuigenissen voor en tegen, van de toepasselijke wet, zoo als die in de regerings-bepalingen, of in de geschreven of gebruikelijke wetten van het eiland voorkomt, en van de bijzondere reden waarop hij zijn vonnis gegrond heeft. De djaksa en penghoeloe worden gelast, aanteekening te houden van de getuigenissen, en hunne respektieve ter zake betrekkelijke gevoelens, in de inlandsche taal, te vermelden; welk door hen onderteekend dokument, door den resident, te gelijk met zijn eigen relaas, aan het gouvernement zal worden opgezonden.

108. De civiele jurisdiktie van dezen raad, wordt volgenderwijze omschreven.

109. Hij zal bevoegd zijn, oorspronkelijke civiele vorderingen van allerlei aard te ontvangen, en zulke zaken in appel te behandelen, als voor hem zullen worden gebragt, in hooger beroep van de beslisingen van den bopattis-raad.

110. Op ontvangst dezer vordering, zal de resident, ingeval die niet meer bedraagt dan twintig ropijen, die, om te worden onderzocht en behandeld, kunnen overwijzen naar den raad van het hoofd van het distrikt, in hetwelk de beklaagde zaak is voorgevallen; of wel, indien het bedrag vijftig ropijen niet te boven gaat, zal hij die verwijzen naar den bopattisraad van het regentschap, in hetwelk de betwiste zaak haar oorsprong had; maar alle vorderingen, laatstgenoemde som overtreffende, kunnen alleen door den residents-raad worden behandeld.

111. De residentsraad is almede uitsluitend bevoegd, kennis te nemen van eenige regtsvordering, over hoe nietig een bedrag die ook loopen moge, welke kan beschouwd worden betrekking te hebben op eenige der regten van het gouvernement.

112. Bij de behandeling van zaken in appel, afkomstig van den bopattisraad, zal, na lezing der vroegere processtukken, en na vernieuwd onderzoek van zoodanige vroegere, en verhoor van de bijgebragte nieuwe getuigen, het alsdan uit te spreken vonnis beschouwd worden als onherroepelijk.

113. Bij vernietiging van het vroeger vonnis, zal de appellant de gedeponeerde kosten terug ontvangen, en zullen deze dan verhaald worden op de andere partij; — maar bij bevestiging van de vorige uitspraak, zal het aan de diskretie van den resident zijn overgelaten, om die kosten zoodanig te verhoogen, als hij zal goedvinden, mits de geheele som niet te boven ga, vijftien procent van het bedrag waarover het vonnis loopt.

114. De appellant zal, bij het instellen van het hooger beroep, zooda-

nige leges betalen, als bij het oorspronkelijk instellen van een geding gebruikelijk is; maar de andere partij zal met geene leges hoegenaamd belast worden.

115. Wanneer eene oorspronkelijke vordering wordt ingediend, zal die op de rol gebragt worden, tegen betaling eener leges van eene ropij, en het geven van voldoende zekerheid voor het mogelijke bedrag der kosten.

116. Afschrift van die vordering zal dan gezonden worden, aan den persoon of de personen, tegen wie de vordering gerigt is; die zullen worden gelast, daarop antwoord in te zenden binnen zekeren bepaalden tijd, niet te boven gaande veertien dagen; op welken tijd zij ook eene leges van eene ropij betalen, en voldoende zekerheid stellen zullen voor het bedrag der mogelijke kosten.

117. Op ontvangst van dit antwoord, zal de dag voor de behandeling der zaak bepaald, en daarvan mededeeling gedaan worden aan elk der partijen, en zullen deze, alsook zoodanige andere personen, getuigen of medepligtigen, als noodig zijn, worden gesommeerd om op dien dag te verschijnen. De zaak zal dan geregeld onderzocht en daarin beslist worden, op de wijze als reeds voor de ondergeschikte regtbanken is omschreven.

118. Bij de beslissing in het geschil, zal van den triomfant twee ropijen aan leges ontvangen worden; terwijl aan kosten, tien procent op het bedrag van het vonnis, zijnde landsgebruik, zal worden geheven van de partij tegen wien het vonnis geslagen is.

119. Van alle zaken, oorspronkelijk voor den residents-raad gebragt, zal appel bij den luitenant-gouverneur geoorloofd zijn; mits, op den dag van het vonnis, van zoodanig voornemen worde kennis gegeven, de kosten bij den raad worden gedeponeerd, en voldoende zekerheid voor het bedrag van het vonnis gesteld, of dat bedrag zelf betaald worde, om gedeponeerd te blijven totdat op het hooger beroep zal zijn beslist.

120. Het instellen van hooger beroep van de residentsbeslissing, is beperkt tot den tijd van één maand, gerekend van den dag dier beslissing.

121. De luitenant-gouverneur zal, na behoorlijk onderzoek, het vroeger vonnis veranderen, vernietigen of bekrachtigen, met remissie of verhooging van kosten, zoo als dit het best zal voorkomen.

122. Wanneer de twee partijen in een civiel regtsgeding, gedurende den geheelen loop van het proces, maar vóór dat het vonnis geveld is, bij den raad een door beiden onderteekende overeenkomst indienen, houdende verklaring dat zij bereid zijn, alle verdere regterlijke vervolging in de zaak te staken, uithoofde zij, door hetgeen reeds heeft plaats gehad, bevredigd, of wel wederzijds gezind zijn, om hetgeen verder tusschen hen moet verrigt worden, zelf te regelen, of aan bevriende scheidslieden over te laten, zal de raad dit dokument bij zijne protokollen innemen en de voortzetting van het geding onmiddellijk doen staken.

123. In die gevallen zullen slechts de halve kosten, of vijf procent op het bedrag van het vonnis, geheven worden. Daarvan zullen de twee par-

tijen een gelijk aandeel betalen, of twee èn een half procent elk, benevens eene leges aan den raad, van eene ropij ieder.

124. Alle legesgelden zullen onder de ambtenaren van den raad verdeeld worden, en de kosten ten voordeele komen van het gouvernement, ter bestrijding van de uitgaven die het gevolg zijn van de daarstelling dezer raden.

125. Ook hier zal, zoowel in civiele als in krimineele zaken, dezelfde waarde gehecht worden aan het oordeel van den djaksa en penghoeloe; namelijk dat, wanneer het verschilt van dat van den resident, de beslissing zal worden ingeroepen van den luitenant-gouverneur, onder overlegging van uitvoerige inlichtingen, en dat het vonnis niet zal worden ten uitvoer gelegd, dan nadat zijne, in antwoord daarop te geven, bevelen zullen zijn ontvangen.

126. Van elk proces zal een protokol in de archieven van den raad worden bewaard, bevattende: de oorspronkelijke vordering, het antwoord daarop, een relaas van de daaruit voortgevloeide verrigtingen en 's regters eindbeslissing.

127. Afschriften van alle deze stukken zullen gegeven worden, aan een ieder die daartoe aanzoek doet, tegen betaling eener leges van een halve ropij voor elk stuk.

128. Op deze protokollen zullen registers worden gemaakt, een in de engelsche en een in de inlandsche taal (afzonderlijk: een voor civiele en een voor krimineele zaken) behelzende: de aanklagt, de namen van partijen en getuigen, den aard der bewijzen, het geslagen vonnis, enz. overeenkomstig door den resident te geven modellen. Van deze registers zal een afschrift bij den raad aangehouden, en een ander, vóór den 5den van elke maand aan den luitenant-gouverneur gezonden worden.

129. Eveneens zal een register opgemaakt, en op dezelfden tijd ingezonden worden, van alle in hechtenis genomen maar later ontslagen personen, vermeldende: hunne namen, de hun ten laste gelegde misdaden, den aard der bewijzen voor en tegen, en de redenen van ontslag.

130. Gelijkerwijze zullen driemaandelijksche rapporten door den resident worden ingezonden, omtrent den algemeenen staat van de aan zijne zorg toevertrouwde regentschappen; terwijl alle zes maanden door hem moeten worden aangeboden, beknopte opgaven: van de vermeerdering en vermindering der bevolking, van den algemeenen toestand van den landbouw, van het getal nieuw gevestigde en verhuisde ingezetenen, en in het algemeen van wat betrekking heeft tot de bijzonderheden van zijn bestuur, met zoodanige opmerkingen en toelichtingen, als hij noodig zal oordeelen.

131. Bij het sommeren van personen om voor den raad te verschijnen, zal de resident eenigermate acht slaan op het verlies of ongerief, dat die personen zullen lijden, door van hunne gewone bezigheden of pligten te worden afgetrokken. In het bijzonder moet de landbouwer niet, buiten noodzakelijkheid, van zijne akkers worden verwijderd. In vele gevallen zal een weinig uitstel van het proces beter zijn, dan dat de nijvere ingezetene

de vruchten van zijn arbeid, door het opkomen voor den raad, verlieze, ingeval de oogst of andere landelijke pligten zijne tegenwoordigheid en geheele oplettendheid vorderen. Dit is echter een bezwaar, dat niet altijd kan worden voorkomen, maar het moet gedaan worden, voorzooveel dit in het vermogen van den resident is, en voorzoover de voldoening aan de gewigtige eischen der justicie het zal toelaten.

132. Ten einde in dit bezwaar des te beter te gemoet te komen, is eene diskretionaire magt in den resident gevestigd, om in zulke regtsgedingen als, naar het gevoelen van den resident, voldoende bewijzen haren oorsprong alleen verschuldigd te zijn aan valsche en gezochte gronden, den klager met boete te straffen, welke boete alsdan zal worden uitgekeerd aan den persoon die door het proces geleden heeft.

133. Vermits het van het hoogste belang is, dat het verkrijgen van regt en genoegdoening voor den verongelijkte zoo gemakkelijk en vrij mogelijk worde gemaakt, worden de residenten gelast, om ten allen tijde, de verzoekschriften, welke hun zullen worden aangeboden, te ontvangen en naauwgezet te overwegen.

134. Maar aangezien, naar den gewonen loop van zaken, de ambtenaren of bedienden van het gouvernement, of wel andere personen, uit eigenbelang, partijdigheid of wraakzucht, middelen zouden kunnen vinden, om den toegang tot den resident in zijn huis te beletten, zoo zal hij, aan de poort der plaats voor de zittingen van den raad bestemd, eene bus doen plaatsen, in welke verzoekschriften kunnen geworpen worden; zullende hij zelf den sleutel van die bus bewaren en die, telkens wanneer hij naar den raad gaat, met eigen hand openen en van den inhoud kennis nemen. Hij zal, terzelfder tijd, op de open plaats vóór de raadzaal, verkondigen: dat elk en een iegelijk die vermeenen mogt verongelijkt te zijn, bij hem zijne bezwaren of klagten kan bekend maken.

135. Het verdient opmerking, dat in alle zaken die voor de regtbanken komen, de betrokken partijen voor zich zelven moeten pleiten. Vermits het vroeger niet gebruikelijk was, om tot dat einde *wakils*, of inlandsche prokureurs, te nemen, zullen geene personen van die soort worden toegelaten. Men vertrouwt, dat door dien maatregel het procesvoeren aanzienlijk verminderd en tegengehouden zal worden, vermits de daaraan verbonden moeite alsdan geheel op de principalen zelven zal neêrkomen; terwijl die klasse van menschen niet zal mogen bestaan, welke, als hun eenig levensmiddel uit het procesvoeren trekkende, in waarheid en zonder onbillijkheid, mag beschouwd worden eenig belang te hebben in het vermeerderen van de werkzaamheden der regtbanken.

136. Het wordt den resident in het bijzonder aanbevolen, de meeste zorg te dragen voor de personen die zich, op zijn bevel, in hechtenis bevinden.

137. Er zal slechts één gevangenis in elke residentie zijn, en dat wel op de plaats, waar de resident zelf verblijf houdt. Hij zal die gevangenis ten minste eenmaal in de veertien dagen bezoeken, en voorzien in alle

klagten, welke hem, wegens slechte behandeling, door de gevangenen worden medegedeeld; strengelijk straffende, elk ter zijner kennis komend geval van wangedrag van den cipier, of van andere bij de gevangenis dienstdoende beambten.

138. Hij zal tevens de noodige maatregelen nemen tot behoud van de gezondheid en reinheid der gevangenen; den geneesheer der residentie gelastende, hen ten minste eenmaal daags te bezoeken en de zieken te behandelen. De geneesheer zal verder verpligt zijn, te dier zake een maandelijksch rapport aan den resident in te zenden, aanwijzende: het getal zieken, den aard der ziekte, derzelver oorzaak, waar die verklaarbaar is, en den uitslag zijner geneeskundige behandeling in de verschillende gevallen. Daarbij zullen voorstellen tot wenschelijk geacht wordende voorzieningen kunnen gevoegd worden.

139. De inwendige inrigtingen van de gevangenis moeten zoodanig geregeld worden, dat de gevangenen niet, zonder onderscheid, te zamen worden opgesloten; maar dat afzonderlijke vertrekken worden aangewezen, niet alleen aan personen van verschillende sekse, maar ook aan hen die zich wegens groote misdaden of geringe vergrijpen in hechtenis bevinden. Afzonderlijke bewaarplaatsen moeten verschaft worden aan de volgende gevangenen, namelijk: ter dood veroordeelden; veroordeelden door de regtbank van omgang of door den resident; beklaagden die moeten te regt staan voor de regtbank van omgang of voor den resident. Een ruim en luchtig vertrek zal worden afgezonderd voor zulke personen, die wachten op het voorloopig onderzoek der regtbank.

140. Alle gevangenen of getuigen die aangehouden worden in krimineele zaken, zullen voor rekening van het gouvernement worden onderhouden. Maar in het onderhoud van de, om civiele redenen, gearresteerde personen zal, op de gebruikelijke wijze, door de betrekkelijke eischers worden voorzien.

141. De kosten van onderhoud moeten afhankelijk blijven van de algemeene voedingsprijzen in het regentschap, waar de gevangenhouding plaats heeft. Het moet voldoende zijn de noodwendige levensbehoeften te verschaffen, maar in geen opzigt meer; kortom, er moet niet meer worden te goed gedaan, dan de prijs waarvoor de minste soort van arbeid kan verkregen worden. Op dit beginsel zal de resident het bedrag regelen van hetgeen voor gevangenen kan worden toegestaan, hetwelk, na vastgesteld en goedgekeurd te zijn door het gouvernement, als onveranderlijk aangenomen en openlijk bekend gemaakt zal worden.

142. De resident zal overigens toezien, dat het lot der gevangenen zoodanig verligt worde, als met hun eigenaardigen toestand is overeen te brengen, en dat hetgeen door het gouvernement, of door anderen, voor hunne voeding is toegestaan, ook behoorlijk worde verstrekt.

143. Met opzigt tot de bevoegdheid van den residents-raad, ten aanzien van Europeanen, Chinezen, of andere vreemdelingen; en ofschoon vroeger niet bevolen is dat zij onderworpen zijn aan eenige andere regt-

bank, dan de raden van justicie te Batavia, Samarang en Soerabaya; maar aangezien groot ongerief zou kunnen worden ondervonden, en reeds werkelijk ondervonden is, door het stellen van hen onder eene jurisdiktie, afgescheiden van die hunner mede-ingezetenen; en vermits het de wensch is van het gouvernement, dat het hun vergund worde te deelen in alle aan de andere onderdanen toegekende voorregten, van welke eene spoedige en gemakkelijke regtsbedeeling als het voornaamste moet beschouwd worden; zoo worden ten hunnen aanzien de volgende bevelen uitgevaardigd.

144. Geen Europeanen, Chinezen, of andere vreemdelingen, thans gevestigd, of zich in het toekomende willende vestigen in het binnenland, zal het vergund zijn te wonen in eenig gedeelte van het land, buiten de onmiddellijke limieten van de steden Batavia, Samarang en Soerabaya, wanneer zij zich niet bij den resident hebben aangemeld, om in een tot dat einde aangehouden register te worden ingeschreven, en van hem vergunning tot verblijf te hebben bekomen. Deze vergunning zal niet worden verleend, wanneer niet ieder, individuëel, borgtogt stelt, voor een bedrag van vijf honderd ropijen, dat hij zich onderwerpen zal aan de civiele beslissingen van den residentsraad, tot dat bedrag; maar indien hieraan voldaan wordt, zal de vergunning in geen geval geweigerd worden, ten ware de resident zoodanige redenen voor die weigering kan geven, en werkelijk geeft, als de goedkeuring van het gouvernement wegdragen. Op de uitreiking dezer vergunningen zullen geene kosten hoegenaamd vallen.

145. Wanneer het, te eeniger tijd, gebeuren mogt, dat eene zaak voor den resident wordt gebragt, die meer dan vijf honderd ropijen beloopt, en in welke een in het binnenland wonende vreemdeling betrokken is, zal de resident dien vreemdeling uitnoodigen, om een naderen borgtogt te stellen, die het bedrag van het proces kan dekken; en in geval van weigering om daaraan te voldoen zal het hem niet langer vergund zijn, binnen de jurisdiktie van dien resident verblijf te houden.

146. Na de uitreiking dezer vergunningen zullen vreemdelingen, in alle opzigten, beschouwd worden gelijk te staan met andere ingezetenen, en, volkomen op dezelfde wijze als de inlanders, vervolgen of vervolgd worden.

147. Bijaldien een vreemdeling, na deze voorzorgsmaatregelen, weigert aan de beslissing van den resident te voldoen, zal aan het gouvernement verslag gedaan worden van zijn gedrag; en zal hij onmiddellijk genoodzaakt worden het binnenland te verlaten, en voor het gedrag der hem opgelegde veroordeeling, op de voor de raden van justicie te Batavia, Samarang en Soerabaya vastgestelde wijze, worden vervolgd.

148. In krimineele zaken, wanneer een vreemdeling van eenig misdrijf wordt beschuldigd, zal de resident de taak vervullen van vrederegter, een bevel tot zijne inhechtenisneming uitvaardigen, de voorgebragte getuigen verhooren, en hem, naar gelang van omstandigheden, terstond in vrijheid stellen, of hem naar de regtbank van omgang overwijzen.

149. Onder de hier gebezigde benaming van *vreemdelingen*, moeten alleen verstaan worden: Europeanen, Chinezen, Arabieren, Muselmannen van de

verschillende gedeelten van Indië, en in het kort, de inboorlingen van eenig land, dat buiten de grenzen van den Maleischen archipel gelegen is. Maar vermits aan de kusten van Java, met kleine handelsvaartuigen, zeer vele inboorlingen van de naburige eilanden zamenkomen, voor wien het borgstellen, of het onderworpen zijn aan andere dergelijke wettige vormen, een overwegend ongerief zou zijn, en mitsdien zou strekken om hen grootelijks te ontmoedigen, zich in zoodanige handelsondernemingen te wagen; terwijl het juist de wensch van dit gouvernement is om zulks op alle wijzen te bevorderen; — en aangezien de godsdienst, de wetten en de gebruiken van dit en van de verschillende nabij gelegen eilanden, in vorm en inhoud beide, nagenoeg gelijk zijn (verschillende alleen, in eenige weinige gevallen, in onbeduidende en weinig belangrijke vormen), — kan het niet als strijdig met de beginselen van regtvaardigheid worden aangemerkt, dat zij terstond onderworpen worden aan de voor dit eiland vastgestelde regtspleging, en zulks gedurende hun oponthoud op hetzelve; wordende derhalve bevolen, dat zij beschouwd en behandeld worden op gelijke wijze als is voorgeschreven ten aanzien van de werkelijke inboorlingen van Java.

150. Ingeval van overlijden van eenig Britsch ingezeten of reiziger in zijne residentie, is de resident verpligt, de goederen van den gestorvene, na de kosten der begrafenis daarvan te hebben afgenomen, onmiddellijk te verzegelen, en hiervan terstond te berigten, ter bekoming van nadere bevelen van het gouvernement. Ingeval van overlijden van Burgers, Chinezen, Muselmannen of anderen, zal hij zich gedragen overeenkomstig de wetten en bepalingen, te dien aanzien bestaande. In alle gevallen zal hij er voor waken, dat in dit aangelegen onderwerp geen onregtvaardigheid plaats hebbe, en dat, wanneer achterstanden aan het gouvernement verschuldigd zijn, geen eigendom worde overgeschreven of verkocht, zoolang die achterstanden niet zijn voldaan geworden, of zoo lang het welmeenen van het gouvernement deswege niet bekend is.

151. De regtbank van omgang is reeds gevestigd, ingevolge de vijfde klausule van de gouvernements proklamatie, gedagteekend 12 Januarij 1812. Maar vermits het plotseling ontnemen van den president en een der leden aan de raden van justicie, deze raden, bij hunne afwezigheid, onbevoegd maakten de loopende zaken in hun regtsgebied af te doen; en aangezien het noodig voorkomt, de aan de regtbank van omgang verbonden pligten nader te omschrijven; zoo moeten de volgende artikelen beschouwd worden als eene uitbreiding en wijziging van die klausule.

152. Ten einde de geregelde, zekere en onpartijdige regtsbedeelingen in de verschillende regentschappen van het eiland te verzekeren, zal een der leden van het hoog geregtshof te Batavia, en van de raden van justicie te Samarang en Soerabaya, op vastgestelde tijden, viermalen 's jaars, of des noodig meermalen, eene rondreize doen door de regentschappen binnen de jurisdiktie hunner respektieve regtbanken, met het doel om alle zoodanige misdaden en krimineele zaken, als aan hen door de tot dat einde benoemde magistraten zullen zijn overgewezen, te onderzoeken en te beoordeelen.

153. Alvorens in de uitoefening zijner dienstpligten te treden, zal ieder dezer regters, in handen van den luitenant-gouverneur in rade, of van iemand daartoe in het bijzonder door hem te benoemen, een eed afleggen en onderschrijven, van denzelfden aard als reeds is vastgesteld voor de residenten in art. 86 van dit reglement.

154. Bij aankomst van den omgaanden regter, zal de resident of magistraat gereed hebben om aan hem af te geven, eene lijst van de personen, die tot gevangenneming of borgstelling zijn verwezen, om teregt te staan; vergezeld van afschriften van de tegen ieder hunner ingebragte beschuldigingen, hunne bekentenissen zoo die gedaan zijn (maar het verdient opmerking, dat deze altijd met omzigtigheid moeten aangenomen worden), of, indien zij ontkennen, de verklaringen der getuigen, en alle andere ter zake betrekkelijke stukken, die vóór de gevangenneming of borgstelling bij hem aanwezig waren.

155. Hij zal eveneens aan den omgaanden regter, bij diens aankomst, onderwerpen, een afzonderlijke lijst van alle zoodanige personen, welke, gedurende de laatste drie maanden, door hem zijn in hechtenis genomen en, bij gebrek aan voldoend bewijs, ontslagen; dat wil zeggen: van alle zoodanigen die, wanneer het vermoeden van schuld voldoende ware bevestigd geworden, voor teregtstelling zouden zijn overgewezen naar de regtbank van omgang.

156 De omgaande regter zal alsdan zitting houden. Tot de omgaande regtbank zullen behooren zoodanige ambtenaren, als hij tot dat oogmerk zal hebben medegenomen, en zal hij bijgestaan worden door alle zulke anderen, tot de residentie behoorende, als hij zal noodig oordeelen.

157. De regtbank zal zitting nemen in de *paséban*, of de gewone groote raadzaal der plaats; zullende de resident, voor zijne verrigtingen als regter of magistraat, gedurende het verblijf van den omgaanden regter in zijne residentie, eenige andere geschikte plaats gebruiken.

158. Bij het openen der zitting, zal de hoofddjaksa eene lijst aanbieden van personen, geroepen om als leden der jury op te treden, uit welke er, op de gebruikelijke wijze, vijf gekozen en ingeschreven zullen worden.

159. De personen, deze jury uitmakende, moeten zoo na mogelijk in stand gelijk zijn met den gevangene. Maar niemand, beneden den rang van dorpshoofd, zal bevoegd zijn om als lid der jury te handelen, aangezien personen daar beneden, of van de laagste standen, niet verondersteld kunnen worden, genoeg onafhankelijkheid of voldoende kennis te bezitten, om de pligten dezer opdragt naar billijkheid uit te voeren. De oudste in rang zal tot voorzitter benoemd worden, zullende het uit dien hoofde goed zijn, dat bij de eerste benoeming van de jury, daarbij altijd iemand van hoogeren rang dan de anderen gekozen worde.

160. Het regt van wraking zal, even als in de Engelsche regtbanken, aan den aanklager zoowel als aan den gevangene, worden toegekend.

161. Het hoofd van het dorp, in hetwelk de misdaad gezegd wordt te zijn bedreven, zal niet als lid der jury in het geding worden toegelaten.

162. Geen andere personen van dien, of van een hoogeren rang, worden in dit opzigt onbekwaam verklaard; het regt van wraking wordt voldoende geacht, ter verzekering van de zamenstelling eener bevoegde, onpartijdige en onafhankelijke jurij.

163. De zaak zal dan behandeld en vonnis uitgesproken worden; zullende het de pligt zijn van den resident, om toe te zien, dat het behoorlijk worde ten uitvoer gelegd, ten welken einde aan hem, onder het zegel en de handteekening van den omgaanden regter, een bevelschrift zal gegeven worden.

164. De omgaande regter zal, gedurende den geheelen loop der zaak, in zijne wijze van handelen, ten aanzien van het zamenvatten der getuigenissen, het ontvangen van het verdikt van de jury, en het slaan van het vonnis, geheel geleid worden door de voor zijne regtbank bestaande voorschriften, de verordeningen van het gouvernement, en de algemeene instruktiën die hij ontvangen zal.

165. En met opzigt tot de wet die hem overal leiden moet, moet hij, in de eerste plaats, de inlandsche wet ter zake raadplegen, zoo als die door den penghoeloe en djaksa zullen worden verklaard, en zijne beslissing dienovereenkomstig wijzigen, in verband met de bepalingen der koloniale wet, en de erkende beginselen eener zelfstandige justicie.

166. Hij zal niet alleen de zaken behandelen, die naar zijne regtbank zijn overgewezen, vóór zijne komst in het regentschap, maar ook alle zoodanige, als de resident, gedurende zijn verblijf aldaar, zal overwijzen.

167. Hij zal, bij de sluiting der zittingen op elke standplaats, een duidelijk en volledig rapport, omtrent alle zijne handelingen aan den luitenant-gouverneur zenden, behelzende: de namen der door hem gevonnisde gevangenen, den aard der uitgebragte getuigenissen, zoowel voor als tegen, het verdikt van de jury, en zijn dientengevolge geslagen vonnis.

168. Wanneer, in eenige zaak, zijn gevoelen verschilt van dat der jury, zal hij de redenen omschrijven, die hem tot dat verschil hebben geleid, en altijd zoodanige omstandigheden vermelden, welke voor eene verligting, of zelf voor algeheele kwijtschelding der straf zouden kunnen pleiten.

169. De goedkeuring op deze handelingen, en de daaruit voortvloeijende bevelen, zullen van den luitenant-gouverneur moeten ontvangen zijn, alvorens de omgaande regter zijne bevelschriften (art. 163) aan den resident zal doen afgaan.

170. Maar aangezien zijn rapport en het antwoord daarop, tot langdurige vertraging kan leiden, moet de omgaande regter, bij de sluiting zijner zittingen, den gevangene op nieuw naar de gevangenis verwijzen, en zelf zijne rondreize voortzetten naar het regentschap dat alsdan voor zijn bezoek aan de beurt ligt; van waar hij de bevelschriften aan den resident zal kunnen zenden, zoodra antwoord op zijn rapport zal zijn ontvangen.

171. Gelijktijdig met de inzending van zijn rapport, zal de omgaande regter aan het gouvernement doen toekomen, een omstandig verslag van den toestand der residentie, met opzigt tot de policie, het algemeen bestuur

en andere omstandigheden, in verband staande met de tegenwoordige gesteldheid; tevens zoodanige verbeteringen voorstellende, als naar zijn gevoelen tot den algemeenen voorspoed kunnen bijdragen.

172. Ten slotte blijft nog over, aan de residenten op te merken, dat, vermits de policie in de onderscheiden regentschappen zich, eenigermate, schikken moet naar de verschillende plaatselijke en andere omstandigheden, zij gemagtigd zijn, binnen hun regtsgebied, eenige ruimte te geven aan deze algemeene bepalingen voor het beheer der justicie, hunne denkbeelden tot verbetering aan het gouvernement opgevende. Maar het wordt die ambtenaren aanbevolen, zich goed bekend te maken met de oude gebruiken en instellingen van het volk onder hun gebied; zullende zij, onder mededeeling hunner waarnemingen, meer zorg wijden aan het verbeteren op de hechte grondslagen der oude wetten en gebruiken, door het volk evenzeer erkend als begrepen, als aan het uitvinden van nieuwe stelsels van bestuur, welke noodwendig, gedurende eenigen tijd, voor de ingezetenen geheel onbegrijpelijk moeten zijn, en die, na de ondervinding van eenige weinige jaren, waarschijnlijk zullen bevonden worden in geen opzigt overeen te stemmen met hunnen aanleg of hunne gewoonten.

173. Afschriften van dit reglement zullen gezonden worden, aan de verschillende gouvernements ambtenaren, die bij de tenuitvoerlegging betrokken zijn; terwijl vertalingen, in de Javaansche en Maleische talen, zullen worden verleend aan de bopattis en andere inlandsche ambtenaren. Het zal de pligt zijn van dezen, inhoud en strekking van dit reglement, door het geheele land bekend te maken en uit te leggen; zullende, om hiertoe des te beter te geraken, ten allen tijde afschriften op de tafels van de verschillende regtbanken worden neergelegd, tot raadpleging en onderzoek voor het algemeen.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING, 6 MEI 1864.

Mededeelingen en voorstellen. — Adres omtrent de heerediensten. — Regeling van de arbeidsloonen naar de wet van vraag en aanbod.

Voorzitter, de heer mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede: 1o. dat de heeren Steck te Utrecht, A. J. A. Gerlach te 's Gravenhage en H. R. Casperz te Soerakarta, ontslag genomen hebben als leden van het Genootschap; 2o. dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen de heeren V. J. van Dolder, direkteur der Oostindische maatschappij van administratie en lijfrente te Samarang, F. W. Mehlbaum, partikulier tabaksfabriekant te Modjokerto, F. W. C. Blom, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Rotterdam en H. van Reyn, kandidaat-notaris te 's Gravenhage.

De *Voorzitter.* De penningmeester heeft aan het bestuur ingezonden zijne rekening en verantwoording over het met ultimo April 1864 afgesloten dienstjaar. Ik verzoek de vergadering eene kommissie van twee leden te benoemen om die rekening te onderzoeken en daaromtrent verslag te doen.

De vergadering laat de benoeming der kommissie aan den voorzitter over. Deze verzoekt de heeren Millard en Godon zich met die taak te willen belasten.

De heer *Wolbers*, de eerste maal eene vergadering van het Genootschap bijwonende, houdt eene toespraak, waarin hij vooral den indruk schetst, dien de lezing der verslagen van het Genootschap op hem gemaakt heeft. „Ik heb — zeide o. a. de spreker — de verslagen van het Genoot-

schap naauwkeurig nagegaan en daaruit is mij gebleken dat er bij de leden soms verschil van gevoelen bestaat over de eene of andere uit te lokken handeling of maatregel van het gouvernement, doch dat de diskussiën en de genomen besluiten van een bedaarden zin getuigen en werkelijk goede vruchten kunnen dragen tot bevordering van het gemeenschappelijk belang tusschen het moederland en de koloniën, en dat de beschuldiging van illusiën te vormen en ideën uit te spreken, waardoor nadeel gewrocht wordt, ongegrond is. Kwestiën over het kultuurstelsel of vrijen arbeid, over kommunaal of individuëel grondbezit, over de rigting eener spoorweglijn enz. enz. vorderen bedaarde bespreking, en blijft hierover nog verschil van opinie bestaan, de wrijving van denkbeelden toch is goed en nuttig en doet meermalen licht opgaan over wat voor velen tot hiertoe in duisternis gehuld was. Doch bovenal is er eene rigting, predomineert er eene geest in het Genootschap, die mij bijzonder aantrekt, die mij het Indisch Genootschap, doet liefhebben, d. i. dat men steeds vooral het belang van den inlander in het oog wenscht te houden en dit vooral wenscht te bevorderen." — Bij het doorzoeken der bronnen voor het schrijven eener geschiedenis van Java, is het spreker gebleken dat den Javaan zoo menigmaal onregt werd aangedaan en verdrukking jegens hem werd uitgeoefend. Hij drukt daarom zijne sympathie uit voor het doel en de handelingen van het Genootschap en geeft den wensch te kennen dat het veel goeds voor Nederlandsch Indië kunne doen.

De *Voorzitter* zegt den heer Wolbers dank voor zijne toespraak en geeft hem de verzekering dat zijne poging om eene geschiedenis van Java te schrijven sympathie vindt bij de leden van het Genootschap, zoodat, indien hij hunne hulp mogt verlangen, hij hen ongetwijfeld bereid zal vinden om hem in zijn veel omvattenden en belangrijken arbeid bij te staan.

De heer *Bachiene.* De kommissie, bestaande uit de heeren Millard, van Kerkwijk en Bachiene, door het bestuur van het Genootschap benoemd om de spoorwegaanvraag der heeren Banck c. s. te onderzoeken, is met haar rapport gereed. Dit verslag is vrij uitvoerig, zoodat ik mij bepalen zal om met een paar woorden den inhoud daarvan te doen kennen en het verder aan den voorzitter ter hand te stellen.

De kommissie heeft in Januarij hare eerste vergadering gehouden, waarin de heer Millard zich bereid verklaarde tot het verzamelen der noodige bouwstoffen voor de zamenstelling van het verslag. Het verslag is dan ook geheel het werk van den heer Millard, zoodat, indien er iets goeds in gevonden mogt worden, de verdienste daarvan geheel aan dat lid der kommissie behoort te worden toegekend. Nadat de heer Millard met zijn arbeid gereed was, zijn eenige bedenkingen, die bij de beide andere leden bestonden, besproken en uit den weg geruimd, zoodat het verslag thans kan beschouwd worden het eenparig gevoelen van de leden der kommissie uit te drukken.

Wat nu den inhoud van het verslag betreft, na eene inleiding wordt dadelijk de hoofdvraag, die ten opzigte van deze spoorwegaanvraag in aanmerking komt, besproken: is het voor Java wenschelijk een spoorwegnet aan te leggen, gelijk in de bedoeling der aanvragers ligt, of verdient de koncessie van afzonderlijke lijnen de voorkeur? De kommissie heeft, na langdurige overweging, niet geaarzeld zich voor den aanleg van een spoorwegnet te verklaren. Zij heeft verder aangetoond, dat, wanneer op de wijze als in de aanvrage der heeren Banck c. s. wordt voorgesteld, tot den aanleg van een net werd besloten, zoodanig spoorwegnet op voordeelige wijze op Java zou worden tot stand gebragt. Gelijke voordeelen, wat de uitgebreidheid der verbindingen, wat kosten en spoed aangaat, zouden zich niet doen kennen bij het verleenen van afzonderlijke koncessiën voor speciale lijnen. Dan toch zou Java niet op zoo voordeelige wijze, met zoovele spoorweglijnen en binnen gelijk getal jaren worden bedeeld, als het gevolg van het verleenen en behoorlijk uitvoeren der aangevraagde koncessie zou zijn.

In het verslag worden vervolgens eenige andere punten besproken, zoo als: de voorkeur die sommigen geven aan kanalisatie boven spoorwegaanleg; bezwaren aan het terrein verbonden; het bezwaar dat men meent te zien in het verleenen van de exploitatie van dergelijk spoorwegnet aan ééne maatschappij, die daardoor een monopolie van vervoer zou bezitten.

Het verslag bespreekt verder de rigting der aangevraagde lijnen, den tijd van uitvoering, de exploitatie-kosten, de vermoedelijke opbrengst, de tarieven, de kosten van aanleg, enz.

Wat dit laatste punt, de kosten van aanleg, betreft heeft de heer Haitink, op verzoek van den steller van het verslag, wel eene nota aan de kommissie willen verstrekken, waarin de door de aanvragers geraamde kosten worden beoordeeld. Die nota is gevolgd door eene andere van den heer Numans. Beide deskundigen zijn tot het resultaat gekomen dat, wat de totale som der kosten betreft, de gemaakte berekening vrij juist is. Deze beide stukken zijn, zonder onze voorkennis, reeds gedrukt. Wij hebben evenwel gemeend die toch in ons verslag te moeten opnemen, omdat het verzoek van den heer Millard de aanleiding tot de eerste nota schijnt te zijn geweest. Bovendien, beide stukken zijn het werk van geachte deskundigen, zoodat door de toevoeging daarvan, in ieder geval, de meerdere of mindere waarde, die de arbeid der kommissie mogt hebben, wordt verhoogd.

Het verslag bespreekt vervolgens eenige financiëele gedeelten van het plan. Daaromtrent zijn bij ons bedenkingen gerezen, die ons geleid hebben, om aan de aanvragers in overweging te geven, hunne aanvraag, wat dit punt betreft, aan eene herziening te onderwerpen.

De slotsom van ons verslag is: dat de aanvraag der heeren Banck c. s. ernstige overweging verdient.

Nadat het verslag reeds was vastgesteld, hebben wij uit de dagbladen vernomen, dat de aanvraag, zoo als zij is liggende, door den gouverneur-generaal is afgewezen. Wij hebben gemeend dat deze beschikking van geen invloed moest zijn op ons rapport en hebben dus de eer het der ver-

gadering aan te bieden gelijk het, vóór ons dit besluit der Indische regering bekend werd, was vastgesteld.

De *Voorzitter*. Ik zeg de kommissie, namens de vergadering, dank voor den belangrijken en veelomvattenden arbeid, door haar verrigt. Ik stel voor het bestuur te magtigen in eene volgende algemeene vergadering, naar aanleiding van het verslag der kommissie, een voorstel te doen, en het tevens bevoegd te verklaren om, indien het dit noodig mogt achten, het verslag vooraf in zijn geheel te doen drukken.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

De heer *Bachiene*. Ook van wege het bestuur van het in September 1864 te Amsterdam te houden kongres van de, te Brussel gevestigde, internationale vereeniging tot bevordering der sociale wetenschappen, kan ik aan het Indisch Genootschap mededeelen dat op dat kongres onderscheidene vraagstukken, ook van ékonomischen aard, behandeld zullen worden, o. a. deze voorzeker zeer belangrijke vraag: welke zijn de regten en pligten van Europesche natiën, die koloniën bezitten, ten aanzien van de inboorlingen dier koloniën, in verband met de vorderingen welke de staathuishoudkunde heeft gemaakt.

Ik moet er ook de aandacht op vestigen dat de statuten der vereeniging toelaten dat genootschappen zich door het zenden van afgevaardigden op de vergaderingen doen vertegenwoordigen.

De heer *Bleeker*. Ik zou wel in overweging willen geven dat de vergadering besloot om een of meer gedelegeerden naar Amsterdam te zenden ten einde het Genootschap op het kongres te vertegenwoordigen.

De *Voorzitter*. Ik stel aan de vergadering voor het bestuur op te dragen daaromtrent in eene volgende bijeenkomst een voorstel te doen.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

De heer *van Soest*. Eenigen tijd geleden is mij in handen gekomen het prospektus van het Nieuw Nederlandsch Woordenboek. Het heeft mijne aandacht getrokken dat in dat prospektus, bevattende eene lijst van auteurs uit wier werken geput zal worden, niet voorkomen namen van schrijvers op koloniaal gebied. Ik maak daarvan geen verwijt aan de redaktie. Ik wil het alleen toeschrijven aan een onwillekeurig verzuim. Het Genootschap zal evenwel beseffen dat, wanneer men in onze dagen een Nederlandsch Woordenboek gaat uitgeven, waarin aan alle mogelijke volkstermen eene plaats zal ingeruimd worden, Nederlandsch Indië niet vergeten mag worden. Ik meen toch dat in onze taal een aantal woorden geweven zijn, die van Maleischen oorsprong zijn. Men vindt daarvan o. a. het bewijs

in een werk in der tijd door een verdienstelijk letterkundige over het Amsterdamsche dialekt uitgegeven. Volgens de etymologische verklaring van den schrijver zouden sommige woorden uit dit dialekt afkomstig zijn van de Gothen of Hunnen, terwijl werkelijk die woorden door matrozen van Java naar Nederland zijn overgebragt. De welbekende volkstermen „*dat is kras*", „*op zijn baatje geven*" enz. zijn geheel van maleischen oorsprong. Buitendien geloof ik dat door indische personen op het gebied van letterkunde wel het een en ander is geleverd dat genoemd mag worden. Zoo hebben de werken van den heer van Hoëvell niet alleen veel waarde uit een staatkundig, maar ook uit een letterkundig oogpunt. Ik herinner ook aan de bekende werken van Multatuli.

Ik zou dus aan de vergadering in overweging willen geven het bestuur te magtigen, de aandacht der redaktie van het woordenboek op dit verzuim te vestigen.

De heer *Robidé van der Aa.* Het was mij eerst niet regt duidelijk wat de heer van Soest verlangde. Hij zeide dat in de lijst van schrijvers, voorkomende in het prospektus voor het woordenboek, niet opgenomen zijn namen van Nederlandsch-indische schrijvers. Ik moet evenwel verklaren dat ik voor het doel van het woordenboek alleen ken Nederlandsche schrijvers in het algemeen, onverschillig waar en wanneer zij geschreven hebben. Het zou dus daarom, dunkt mij, niet noodig zijn om speciaal de aandacht der redaktie van het woordenboek op de werken van koloniale mannen te vestigen. Uit de voorbeelden, waarop de heer van Soest wees, is mij echter gebleken dat hij voornamelijk doelde op volkstermen, die in onze taal uit de indische zijn overgenomen. Eveneens behoort men te letten, op zulke hollandsche uitdrukkingen, als hoofdzakelijk door onze indische landgenooten gebruikt worden; gelijk *oudgast*, *baar*, enz. De vraag is dus: heeft de redaktie zich in verband gesteld met deskundigen van dat Nederlandsch-indisch Hollandsch even als met die voor verschillende dialekten in ons land? Zoo niet, weet men indische personen, die zich daarvoor met de redaktie in verband zouden mogen en willen stellen?

De heer *Bleeker.* Ik zou wel wenschen een woord over het denkbeeld van den heer van Soest in het midden te brengen. Maar indien ik dit thans doe, vrees ik, dat zich langzamerhand eene diskussie zal ontwikkelen, waardoor ons de tijd benomen zal worden om de onderwerpen, voor dezen avond aan de orde gesteld, te behandelen. Ik geef daarom in overweging de diskussie over het voorstel van den heer van Soest tot later aan te houden.

De heer *van Soest.* Het ligt, dunkt mij, voor de hand dat, wanneer een grootsch werk, zooals het woordenboek mag genoemd worden, ondernomen wordt, daarin niets mag vergeten worden wat er in tehuis behoort en de redaktie geene namen en uitdrukkingen voorbij mag zien, die burgerregt

verkregen hebben. Daarom wenschte ik dat het bestuur gemagtigd werd de redaktie van het woordenboek op het verzuim aandachtig te maken.

Wat nu het voorstel van den heer Bleeker betreft, ik wil mij daartegen niet verzetten, maar ik vrees toch, nu wij langzamerhand het zomersaisoen intreden, waarin de algemeene vergaderingen niet talrijk zijn, dat wij daardoor te laat met onze opmerking zullen komen.

De *Voorzitter*. Ik geef in overweging om het punt, door den heer van Soest ter sprake gebragt, op de eerstvolgende algemeene vergadering, die nog in deze maand moet gehouden worden, te behandelen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De *Voorzitter*. In de vorige algemeene vergadering is besloten aan het bestuur over te laten eene beslissing te nemen met betrekking tot de toen gevoerde diskussie over de heerediensten en, zoo noodig, een koncept-adres ter tafel te brengen. Het bestuur heeft zich beijverd die zaak te overwegen en het resultaat daarvan is geweest dat een koncept-adres aan de goedkeuring der vergadering zou worden onderworpen.

Dit koncept is van den volgenden inhoud:

Aan Z. E. den Minister van Koloniën.

Onder de Indische vraagstukken welker oplossing, zoowel voor den staat als voor de Javasche bevolking, van groot belang wordt geacht en die daarom sedert jaren in meerdere of mindere mate de aandacht tot zich trekken, mag aan het zoogenaamde stelsel van heerediensten, dat steeds in de Nederlandsche koloniën wordt gehandhaafd, eene voorname plaats niet ontzegd worden, omdat daardoor een overwegende invloed op den geheelen gang der Indische maatschappij wordt uitgeoefend, de vrijheid tot arbeid en beweging grootendeels wordt benomen, ja, zelfs het regt op eigendom niet altijd wordt ontzien.

Het is bekend dat de heerediensten ten behoeve van het gouvernement, ten behoeve der inlandsche hoofden en ten behoeve der dessas worden gepresteerd. Zij bestaan in persoonlijken arbeid, maar dikwijls ook in opbrengsten. In het eerste jaarlijksche verslag omtrent het beheer der koloniën over 1849, zegt de regering:

„De bevolking is verpligt arbeiders te leveren, wanneer de souverein werken ten algemeenen nutte aanlegt. Men kan deze belasting noemen: verpligte buitengewone arbeid voor den souverein tegen loon.

„De souverein roept voorts arbeiders op voor gewone werken en het onderhoud daarvan, tegen bepaald loon.

„Eindelijk wordt door de Javaansche bevolking, zonder loon, voor het gouvernement en voor haar hoofden arbeid verrigt, en levert zij kosteloos eenige benoodigdheden, op grond van aloude instellingen, vormende een onbeschreven historisch regt, voor den gebieder en den onderdaan wederzijds verbindend. Deze instellingen, niet overal op Java gelijk, worden door den inlander verstaan onder het woord *adat*.

„De arbeid hier bedoeld, is de zoogenaamde heeredienst.

„*Waarin de heerediensten bestaan, is niet met volledige juistheid op te geven.* Het stelsel van niet-bemoeijing van ons bestuur met de geheele huishoudelijke inrigtingen tusschen de inlandsche bevolking en hare onmiddellijke, zoo wereldlijke als geestelijke, hoofden, heeft natuurlijk het bekend worden der onvergolden diensten, welke de gemeene man voor hen doet, niet bevorderd."

Het Nederlandsche gouvernement heeft dus, gedurende eene lange reeks van jaren, het bestuur over onze kostbare overzeesche bezittingen gevoerd, zonder juiste kennis te dragen van den toestand zijner onderdanen en zonder wetenschap te bezitten van hetgeen de bevolking zonder belooning moest verrigten en opbrengen. Wel heeft men sedert, ook in verband met het gebiedend voorschrift van art. 57 van het regerings-reglement, eene poging aangewend; om tot de kennis van den bestaanden toestand te geraken ten einde dien, zoo mogelijk, te regelen, maar uit het regeringsverslag over 1860 blijkt, dat deze poging niet is geslaagd en het gouvernement ook op dat tijdstip nog niet bekend was met den omvang der heerediensten. In dat verslag wordt toch vermeld dat voor Java, bij cirkulaire van den 6den September 1859, door het Indisch bestuur werd bevolen: „*te waken tegen overdrijving van de algemeene diensten, en de bijzondere, voorzooveel zulks nog niet geschied is, onder vaste regelen te brengen en zoo mogelijk trapsgewijze te verminderen.*"

Men kan in het midden laten de vraag of de wijze, waarop men getracht heeft tot de kennis van al de verrigt wordende heerediensten te geraken, wel kan gelden voor eene voldoening aan het bedoelde wets-artikel, dat den gouverneur-generaal de verpligting oplegt tot regeling, maar zeker is het, dat ook bij het stellen van zoodanige regels als de wetgever op het oog had, de geregelde werking daarvan evenwel niet verzekerd zou kunnen worden, omdat het onmogelijk is daarover eenige kontrôle uit te oefenen.

Wanneer wij de diensten, door de bevolking in het belang harer dessas verrigt, buiten beschouwing kunnen laten, omdat die van huishoudelijken aard zijn, en een tegenwigt vinden in het regt van de bevolking om hare dorpshoofden te kiezen, dan meenen wij niet anders dan de algemeene overtuiging uit te drukken, door te betuigen, dat de heerediensten, ten behoeve van het gouvernement en de inlandsche hoofden van de bevolking gevorderd, in alle opzigten zeer nadeelig zijn. Deze diensten, waarvan welligt de oorsprong in den grijzen voortijd kan gezocht worden, maar die zoo geheel van aard zijn veranderd, dat men ze vergeefs onder de adats tracht te rangschikken, zij indedaad zoo drukkend voor de bevolking, ontsluiten een zoo rijke bron van misbruik en knevelarij, werken zoo nadeelig op het maatschappelijk zamenstel, belemmeren zoozeer de ontwikkeling onzer koloniën en bevorderen zoo weinig het belang van het gouvernement zelf, dat de afschaffing daarvan onvermijdelijk schijnt, zal het wettelijk voorschrift, dat als eerste pligt de bescherming van de bevolking tegen willekeur, van wien ook beveelt, geen doode letter blijven. Het zoude geene moeite

kosten aan te toonen, dat de meeste met Indië bekende staatsmannen, ofschoon van geheel verschillende rigting, de heerediensten in beginsel volkomen van hetzelfde standpunt beschouwen. Reeds ten tijde van het Britsche tusschenbestuur over Nederlandsch Indië was men zoo zeer van de noodzakelijkheid van het nemen van] krachtige maatregelen overtuigd, dat de algeheele afschaffing van alle dienstverpligting in beginsel werd aangenomen (men zie de proklamatie van Raffles van 15 Oktober 1813), alhoewel toen op verre na niet zooveel van de bevolking werd gevorderd, als zij thans moet verrigten. Wanneer men thans den feitelijken toestand nagaat, zal men te eerder tot dusdanig besluit worden gedrongen.

Het Nederlandsche gouvernement heeft wel sommige gedwongen leveringen verboden en, het nadeel van onbetaalden arbeid inziende, hier en daar eenig loon toegestaan, maar de regel is gebleven, dat de bevolking voor een groot tal aangelegenheden in het staatsbelang onvergolden arbeid verrigt en opbrengsten moet doen, boven en behalve de kultuurdiensten welke de staat haar oplegt!

De vestingwerken, en groote zoowel als binnenlandsche wegen, moeten voor het meerendeel in heeredienst worden onderhouden. De gevangenen moeten kosteloos worden vervoerd. Heeredienst wordt gevorderd voor het maken van waterwerken, woningen voor ambtenaren en hoofden, militaire gebouwen, pakhuizen, pasangrahans, poststations, wachthuizen voor den zoutaanmaak, en het onderhoud en de exploitatie van 's lands houtbosschen, — voor het maken van houtvlotten en het vervoer van hout, voor de bewaking des nachts van alle gouvernements gebouwen en woningen der ambtenaren, voor het begeleiden van alle in dienst reizende ambtenaren en officieren en het vervoer hunner goederen, en voor nog een tal onderwerpen meer. Het gouvernement geeft daarvoor meestal geen of een zeer karig loon.

Maar bovendien wordt van de bevolking, meestal zonder eenige vergoeding, de levering gevorderd van eenige duizendtallen rijtuigpaarden voor de binnenlandsche posterijen met de benoodigde tuigen en voeder, van meubelen, glas- en aardewerk om de passangrahans in bewoonbaren staat te brengen en te houden, van de benoodigde voedingsmiddelen voor alle in dienst reizende personen, van alle materialen benoodigd tot opbouw der woningen van de inlandsche hoofden en grootendeels ook voor de bruggen en waterwerken.

De ondervinding heeft eenmaal geleerd, dat de regering door den gedwongen arbeid niet bevoordeeld wordt, maar integendeel schade lijdt. In het verslag over 1849 verklaarde de regering, dat voor de havenwerken te Soerabaya vrijwillig aangeboden arbeid was te baat genomen en dat *deze eene besparing van* 65 *procent opleverde!*

Daarentegen verklaarde de gouverneur-generaal Rochussen, in een voorstel aan den minister van koloniën tot uitbreiding van het kader der ingenieurs van den waterstaat bij zijne missive van den 28sten Oktober 1847, dat de rijstbouw stuitte op gemis aan voldoende waterwerken en dat men aan de meeste der werken van die ambtenaren eene *verspilling van arbeids-*

krachten opmerkt, welke, zoo de in heeredienst daaraan ten koste gelegde dagdiensten en door heerdienst geleverde bouwstoffen tot cijfers te herleiden waren, verbazing zoude wekken *wegens de duurte van den zoogenaamden kosteloozen arbeid aan die werken besteed!*

Doellooze verspilling van werkkracht daar waar de bevolking door haren arbeid, voor zich en den staat, zoo groote direkte voordeelen kan voortbrengen als op Java, mag wel als eene schromelijke miskenning van juiste staathuishoudkundige beginselen en als regtstreeksche winstderving beschouwd worden.

Uit een zedelijk oogpunt schijnt ons eene verdediging der heerediensten nog minder mogelijk. Veelvuldig en groot zijn de rampen ook daardoor over de Javaansche bevolking gebragt. In menig gewest van dat eiland heeft de toepassing van deze werkwijze zich, blijkens de getuigenis van den gouverneur-generaal Rochussen, *doen kennen door volksverloop en hongersnood. „Met zulke gevolgen* — schreef hij — *is geen vreedzaam en vruchtdragend behoud van Java mogelijk!*"

Niet gunstiger is het gesteld met de heerediensten en opbrengsten, welke van de bevolking ten voordeele van hare hoofden worden gevorderd.

Het gouvernement geeft aan die hoofden, ofschoon het hen als zijne ambtenaren beschouwt en als zoodanig benoemt en ontslaat, eene geheel onvoldoende bezoldiging, maar veroorlooft daarentegen aan ieder hunner, om, overeenkomstig hun rang, dagelijks te beschikken over een zeker aantal personen, die allerlei arbeid zonder loon moeten verrigten en bovendien nog kostelooze leveringen doen. Daaronder behoort de levering van materialen en het verrigten van den arbeid, benoodigd tot opbouw en onderhoud hunner woningen, loemboengs en stallen; het leveren van brandhout en andere artikelen van huishoudelijk gebruik; gras voor hunne paarden en alle benoodigdheden voor feesten; het bewerken hunner velden en het verrigten van staldienst en allerlei huisselijken arbeid; het eskorteren der hoofden, die in den regel met gevolg reizen, en een tal verrigtingen meer.

Behalve de regenten, hebben de overige hoofden ieder dagelijks 40, 30, 20 en minder dienstpligtigen ter hunner beschikking. Wanneer men het getal inlandsche hoofden op Java alleen nagaat, dan volgt daaruit, dat dagelijks eenige honderdduizende personen aan eigen arbeid worden ontrukt om zonder vergoeding voor de hoofden te arbeiden of te voldoen aan hunne zucht tot praal en staatsie.

Bij dieperen blik in de indische maatschappij zal men ontwaren, dat de hoofden van de hun verleende bevoegdheid gebruik maken om allerlei onvergolden arbeid en heffingen te vorderen; zoodat de inlander vrijelijk over zijn tijd noch over zijn goed kan beschikken en welligt niet geheel ten onregte wordt beweerd dat de bevolking, door deze instelling, in een toestand wordt gebragt niet veel verschillende van dien van een slaaf.

Zonder van de tallooze en droevige feiten te gewagen, die dit gevoelen zouden staven, behoeven wij, tot regt begrip daarvan, slechts te wijzen op de weinig ontwikkelde javaansche maatschappij, door allerlei overoude en

slechte gewoonten en instellingen beheerscht; en aan de andere zijde op het talrijk leger inlandsche hoofden, onder het nederlandsch gezag, zonder opleiding of onderwijs met schier onbeperkte magt over de bevolking bekleed, en in strijd met de wezenlijke Javaansche adat tot ongekende weelde en praalvertoon gebragt, als het middel, waardoor men meende zijne heerschappij over die talrijke bevolking te kunnen verzekeren.

Tot belooning hiervoor wordt aan de hoofden een te begrenzen noch te kontroleren regt geschonken, om over den tijd en arbeid, ja, over een gedeelte der eigendommen van de bevolking te beschikken.

Het is onze bedoeling niet hiermede te beweren, dat de inlandsche hoofden in onze overzeesche bezittingen, ten allen tijde en overal, geneigd zijn een te overdadig gebruik te maken van de hun verleende bevoegdheid; maar het ligt voor de hand dat zulks van zelf daaruit voortvloeijen, en dat het inlandsch hoofd, door het hoogste Nederlandsche gezag geregtigd om over den mensch tot allerlei diensten en prestatiën, zelfs over zijn eigendom, te beschikken, zeker minder zal schromen om ook over den karbouw, de woning, de velden, ja de vrouw of dochter van den inlander te beschikken, dan een gezaghebber in eene geregelde maatschappij, waar de mensch, over zich zelven beschikkende, alleen onderworpen is aån algemeene, goed afgebakende en duidelijk beschreven verpligtingen, en waar 's lands dienaren op regtmatige wijze door den staat worden beloond.

Dit is zóó waar, dat onder de Javaansche bevolking geen juist onderscheid meer wordt gemaakt tusschen hetgeen haar vergoed moet worden en hetgeen zij verpligt is eenvoudig af te staan, en dat de inlandsche hoofden, aangeklaagd wegens knevelarij, zich meestal verdedigen met een beroep op de adat, daar de gewoonte in hunne oogen regt is geworden.

De schromelijke nadeelen van dien toestand zijn tastbaar.

De heerediensten leiden tot verspilling van tijd en arbeid. Zij doen den inlander, die noch over zijn tijd, noch over zijn persoon, noch over de vruchten van zijn arbeid kan beschikken, de waarde van een en ander miskennen. De eerste voorwaarden voor eene natuurlijke ontwikkeling worden hierdoor weggenomen. Vandaar de zorgeloosheid, het gebrek aan overleg en spaarzaamheid en de afkeer van arbeid, der Javaansche bevolking zoo dikwerf uit Nederland, dat haar moest beschermen en opleiden, tot een even onverdiend als onbillijk verwijt gemaakt.

Behalve dit alles zijn de heerediensten, in handen van partijzuchtige bestuurders, menigmaal gebleken ook een middel tot tegenwerking van partikuliere industrie en landbouw te kunnen zijn, zoodat ook in dit opzigt eene krachtige hervorming dringend noodig is.

Het Indisch Genootschap, van oordeel dat de heerediensten in Nederlandsch Indië leiden tot verspilling van arbeid en materialen ten koste van het publiek belang; dat zij in den weg staan de teelt van toereikende voedingsmiddelen en in hooge mate belemmeren de ontwikkeling van zedelijke en intellektuëele krachten, maar bovenal van het produktief vermogen des lands;

dat zij niet geschikt zijn om een juist begrip der waarde van den mensch, van zijn tijd en arbeid in het leven te roepen en bovendien demoraliserend voor de hoofden en bevolking en nadeelig voor de belangen van den staat zijn, is van oordeel: dat een hervormende maatregel niet langer kan worden verschoven en heeft gewenscht het algemeen daartoe geuit verlangen aan uwe excellentie kenbaar te maken.

Het Indisch Genootschap.

Tegen de algemeene strekking van dit koncept worden geene bezwaren in het midden gebragt. De konklusie geeft evenwel aanleiding tot eenige diskussie.

Sommigen meenen dat de konklusie: „Het Indisch Genootschap..... is van oordeel dat een hervormende maatregel niet langer kan worden verschoven en heeft gewenscht het algemeen daartoe geuit verlangen aan uwe excellentie kenbaar te maken," niet geheel in harmonie is met het besluit, in de vorige vergadering genomen.

In dat besluit was sprake van twee punten: 1°. de werkelijkheid eener meer krachtige toepassing van art. 57 van het regerings-reglement en 2°. de noodzakelijkheid, die misschien zou kunnen ontstaan om als ekwivalent voor de afschaffing der heerediensten aan te nemen eene belasting in geld van de inlandsche bevolking.

Van de andere zijde is men van oordeel dat de in het koncept gebezigde uitdrukking „dat een hervormende maatregel niet langer kan worden verschoven" alles omvat, zoodat daaronder zoowel verstaan kan worden eene meer krachtige toepassing van artikel 57 van het regerings-reglement als het stellen van een ekwivalent voor de geldelijke schade die het gouverment door de afschaffing lijden zou.

Het voorstel wordt evenwel gedaan om in de konklusie ook op te nemen het geformuleerde besluit van de vorige vergadering. Dit voorstel wordt met meerderheid van stemmen goedgekeurd, zoodat de konklusie van het adres thans aldus gewijzigd wordt:

„Het Indisch Genootschap.... is van meening, dat aan artikel 57 van het regerings-reglement op meer krachtige wijze, dan totdusver het geval was, uitvoering behoort te worden gegeven, opdat zoo spoedig mogelijk de tijd kome, waarop zal kunnen worden overgegaan tot algeheele afschaffing der heerediensten, wat betreft die diensten ten behoeve van den staat, maar voornamelijk wat betreft de diensten ten behoeve van de hoofden gepresteerd, wier bezoldiging daarentegen verbetering behoeft: — een en ander, zoo noodig, tegen heffing eener belasting in geld van de inlandsche bevolking als ekwivalent. Het Genootschap is daarom van oordeel dat een hervormende maatregel niet langer kan worden verschoven en heeft gewenscht het algemeen daartoe geuit verlangen aan uwe excellentie kenbaar te maken."

Het bestuur wordt gemagtigd het adres den minister namens het Genoot-

schap aan te bieden en verder die maatregelen te nemen tot publiekmaking van het adres, die het noodig en wenschelijk zal oordeelen.

De vergadering neemt vervolgens in behandeling een voorstel van den heer van Soest omtrent *de regeling der arbeidsloonen naar de wet van vraag en aanbod.* (Zie het verslag der algemeene vergadering van 18 December 1863).

De heer *van Soest:* Ik zal nog met een woord het voorstel toelichten, dat ik aan de vergadering onderworpen heb.

Ik begin met eene kleine rektifikatie. In de mededeelingen, die ik omtrent dit onderwerp in onze vergadering van 18 December ll. gedaan heb, komt eene vergissing voor. Ik heb toen gezegd, dat residenten op Java eene regeling van de dagloonen hadden uitgevonden indiervoege, dat het loon voor vrijwilligen arbeid bepaald werd op 25 cents per dag en per man; maar dat, ingeval geen genoegzaam aantal vrijwillige arbeiders opkwam, de bevolking gedwongen werd dien arbeid te verrigten tegen $12^1/_2$ cts. per dag. Ik heb mij in zooverre vergist, dat dit niet door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag is ingevoerd, maar dat dit stelsel werd toegepast ten gevolge van een maatregel van den gouverneur-generaal Pahud, bij wijze van proefneming. Het gouvernement heeft echter zelf spoedig eene veroordeeling van dien maatregel uitgesproken en dien ingetrokken.

Ik moet hierbij voegen, dat het door mij in behandeling gebragte onderwerp zich zich zeer goed aansluit bij het besluit, door de vorige vergadering genomen en thans bevestigd door onze beraadslaging van heden avond, ten gevolge waarvan aan den minister van koloniën een adres zal worden ingediend, houdende aandrang tot afschaffing van de heerediensten. Hoe meer op Java zich toch het stelsel zal uitbreiden om geene gedwongene diensten te vergen, maar vrijwilligen arbeid te vragen en daarvoor loon te geven, des te meer zal de vraag oprijzen: hoe moet het gaan met de regeling van het loon? Die vraag komt ons in Europa zeer eenvoudig voor. Wij beschouwen het als eene bloot vrijwillige overeenkomst, wanneer twee partijen arbeid willen laten verrigten en arbeid presteren. Op Java beschouwen niet allen de zaak uit hetzelfde oogpunt. Daar zijn personen te vinden, die zich verbeelden, dat, wanneer de overheid de bevoegdheid loslaat om de loonen te regelen, dit schromelijke gevolgen zal hebben. Ik acht dit evenwel onmogelijk, omdat hij, die loon geeft, altijd binnen zekere perken zal moeten blijven en dat, wanneer de eischen van de andere partij te hoog gesteld worden, het antwoord zal moeten zijn, dat men in een overdreven eisch niet kan toestemmen.

Tegenover eene regeling van loonen staat ook nog dit bezwaar, dat men zich zelven wel eens benadeelt. Ook in Nederlandsch Indië zijn de behoeften en de prijzen niet overal evenzeer gestegen. Wanneer dus een koelie te Batavia tegen geen minder loon dan 50 cts daags wil werken, kan het zeer goed gebeuren dat men te Samarang zeer gretig arbeiders vindt tegen

een loon van 30 cts daags. Bij eene algemeene regeling zal men er dus al ligt toekomen hier te weinig, elders een hooger loon te geven, dan eigenlijk noodig was.

Ik zal thans afwachten, of er ook bezwaren geopperd worden tegen de verklaring, die ik van de zijde van deze vergadering wilde uitlokken:

„Het Indisch Genootschap is van gevoelen, dat, door aan de natuurlijke wet van vraag en aanbod haren vrijen loop te laten, de arbeidsloonen zich op de meest billijke en voor alle partijen meest voordeelige wijze zullen regelen."

De heer *Godon:* Het geheele vraagstuk wordt beheerscht door het bestaan der heerediensten. Regeling van loon is onnoodig en vervalt van zelf bij afschaffing van de heerediensten. Mij dunkt dat de verklaring, die men van ons vraagt, vrij overbodig is.

De heer *van Soest:* Ik acht deze verklaring niet overbodig. Wanneer het gouvernement vrijwilligen arbeid vraagt, dan moet geene bepaling van loon plaats hebben. Maar ook partikulieren in Indië zouden welligt gaarne in menig opzigt zien, dat het gouvernement voor vrijwilligen arbeid een tarief voor de loonen vaststelde en tusschenbeide kwam, zoo als de overheid nog niet lang geleden in ons land den prijs van het brood bepaalde. Wij moeten ons geene illusiën maken. In Indië valt nog zeer veel te verrigten om aan erkende staathuishoudkundige waarheden ingang te doen vinden. Ik ontken daarom dat het onnoodig zou wezen eene staathuishoudkundige waarheid te bekrachtigen door eene verklaring van onze zijde. Ik behoef den heer Godon niet te herinneren, dat nog verwarring in de toepassing van menige ekonomische waarheid in Indië heerscht, zoodat, al werden de heerediensten afgeschaft, toch welligt het loon zou worden bepaald voor vrijwilligen arbeid.

De heer *Millard:* Ik ontken dat in Indië vaststelling van loonen plaats heeft, waar het geldt arbeid, vrijwillig voor partikulieren gepresteerd. Loon wordt in Indië vastgesteld, waar de bevolking voor het gouvernement diensten moet verrigten. Maar waar het geldt vrijen arbeid, en die bestaat welligt in meerdere mate op Java dan men zich hier voorstelt, is nooit sprake van vaststelling van loonen van wege het gouvernement. Er bestaat geene zoodanige begripsverwarring omtrent de betrekking van loongever en loontrekker in de Indische maatschappij. Ik ben geheel onbekend met eenigerlei poging van partikulieren om eene regeling van dien aard van de zijde van het gouvernement uit te lokken. Minst genomen, acht ik deze verklaring dus geheel overbodig.

De heer *Robidé van der Aa:* Ik geloof gaarne aan de verzekering van den heer van Soest, dat er op Java partikulieren zouden zijn, die eene regeling van loonen verlangen. Maar wat zou het beteekenen, wanneer

wij nu de algemeene waarheid gingen verkondigen, die in de voorgestelde motie opgesloten ligt? Wij hebben hier te doen met eene algemeen erkende waarheid en nu moest het mijns inziens blijken, dat een nieuwe aanval in Indië tegen die waarheid is gedaan, alvorens wij aanleiding hebben om die stelling thans te verdedigen. Uit de toelichting, door den heer van Soest gegeven, blijkt niet, dat in Indië op nieuw de ekonomische stelling betwist wordt. Ik begrijp dus niet het nut van dergelijke verklaring. Het Genootschap behoeft het initiatief niet te nemen tot het verkondigen van stellingen, die niet worden betwist. Wat zou het bovendien baten? Zou het niet gelijk staan met eene verklaring, dat protektie schadelijk is voor handel en nijverheid, ofschoon van de zijde van de regering volstrekt geen blijk is gegeven dat zij beschermende regten wil handhaven. Als het Indisch tarief aan de orde komt en wij zagen daarin sporen van zucht tot bescherming, dan zou er aanleiding bestaan om de staathuishoudkundige gronden, die daartegen pleiten, te ontwikkelen. Nu zie ik geene reden om dergelijke oude waarheden nogmaals te gaan verkondigen. Wilde de heer van Soest eene stelling ter sprake brengen, waarvan ik het praktisch nut kon bevatten, ik zou hem gaarne ondersteunen, al ware het eene nieuwe waarheid. Wilde hij bijv. de vraag ter sprake brengen, of het niet wenschelijk ware, nu de komptabiliteitswet is vastgesteld, dat afgevaardigden uit de koloniën zitting in de Staten-Generaal nemen, ik zou hem gaarne in dat debat volgen. Maar nu de wenschelijkheid van de regeling der arbeidsloonen eenvoudig aan de bestaande behoefte over te laten reeds sedert zoo lang eene uitgemaakte zaak is, kan ik het nut niet inzien om eene zoo oude waarheid in het algemeen nogmaals te verkondigen.

De heer *van Soest:* Het is niet mijne schuld indien men zich de moeite niet heeft gegeven te herlezen, hetgeen ik bij de vorige gelegenheid heb gezegd. Er bestond voor mij eene aanleiding om dit onderwerp ter sprake te brengen. Ik heb toen toch het feit aangehaald, dat de Indische regering, volgens de dagbladen, het plan zou gehad hebben om chineesche koelies voor de havenwerken van Samarang te ontbieden. Ik heb de vraag gesteld: zou er op Java geen voldoend aantal arbeiders te vinden zijn, wanneer men de natuurlijke wet van vraag en aanbod ten opzigte van de arbeidsloonen in acht nam? Ik heb meer voorbeelden aangehaald om aan te toonen, dat de algemeene staathuishoudkundige waarheid menigmaal ten opzigte van de loonen is miskend. Wanneer dit nu plaats heeft, en men zelfs hier te lande, tot in den boezem van dit Genootschap, kreten hoort opgaan tegen de konkurrentie van Chinezen op Java, dan kan het geene verwondering baren, wanneer ook partikulieren op Java regeling van arbeidsloonen verlangen. Ik kan de verzekering geven, dat ik menigmaal personen heb gesproken, die een tijd lang in Indië verblijf hebben gehouden en die zoodanige regeling voorstonden. Ik wijs op art. 56 van het regerings-reglement, waarin ook gewaarschuwd wordt tegen schadelijke opdrijving van loonen.

De waarheid, die in mijn voorstel ligt opgesloten, moge in Europa zoo

algemeen erkend zijn, dat zij hier als banaal wordt aangemerkt, ik heb de overtuiging niet dat men in Indië daarvan allerwege doordrongen is. Ik acht het daarom niet overbodig eene verklaring daaromtrent af te leggen, al geldt het hier eene oude waarheid. Ik heb geenszins de pretentie nieuwe waarheden te willen verkondigen. Ik laat gaarne aan den heer van der Aa over het denkbeeld ter sprake te brengen om koloniale afgevaardigden in de Staten-Generaal zitting te doen nemen en ik wil zoodanig vraagstuk, als het ter sprake komt, met den meesten ernst onderzoeken. Intusschen wil ik mij bepalen om oude waarheden, wanneer zij nog niet overal ingang hebben verkregen, nogmaals te verkondigen. Ik acht dit evenmin overbodig als om van tijd tot tijd op nieuw de gronden uiteen te zetten, die tegen beschermende regten pleiten, want er zijn altijd voorstanders van protektie. Het zou welligt zijn nut hebben de nadeelen van bescherming aan te wijzen, alvorens het Indisch tarief nader in behandeling komt.

De heer *Millard*. Ik blijf van gevoelen dat de verklaring, die men van ons vraagt, volstrekt overbodig is. Het Indisch Genootschap zou eene wonderlijke houding aannemen tegenover de Indische maatschappij, wanneer wij als docent optraden van algemeen erkende ekonomische waarheden. De Indische maatschappij is niet zoo achterlijk, dat ik dit noodig zou achten, ja, ik zie daarin veeleer eene bepaalde miskenning van de kennis en begrippen van de Indische maatschappij. Men begrijpt daar zeer goed, dat de wet van vraag en aanbod het loon voor vrijwilligen arbeid moet beheerschen. Ik herhaal, dat mij nooit is voorgekomen, dat bij iemand het denkbeeld zou bestaan, eene regeling van de zijde van het gouvernement in dit opzigt te verlangen.

Art. 56 van het regeringsreglement doet hier niets af; daarin is geene sprake van vrijwilligen arbeid, maar van belooning voor gedwongen kultuurdiensten, tegen de opdrijving waarvan de wet moet waken.

Kan het gouvernement nu ook voor havenwerken goedkooper vrijwilligen arbeid verkrijgen bij Chinezen dan van Inlanders, dan is het volkomen in zijn regt om, even als partikulieren, de goedkoopste markt te zoeken.

Eene verklaring, zoo als de heer van Soest wil, beteekent dus niets en ik zal tegen zijn voorstel stemmen, omdat ik het afleggen der verklaring, door hem bedoeld, volstrekt overbodig acht.

De heer *van Soest:* Ik moet ten stelligste opkomen tegen de strekking, die de vorige spreker nu aan mijn voorstel tracht te geven. Ik voor mij heb nooit gehoord, dat ik in eenig opzigt de indische maatschappij misken. Ik meen aanspraak te mogen maken te behooren tot die weinigen, die, zonder eenig regtstreeks belang bij Indië te hebben, toch de belangen van Indië met warmte voorstaan.

Maar wat is het geval? Eenvoudig, dat ik meer dan eens heb opgemerkt, dat men in Indië niet zoo algemeen doordrongen is van de kracht en de juistheid van ekonomische waarheden, dat het onnoodig zou zijn dergelijke

waarheden in herinnering te brengen. Ligt daarin nu eene miskenning der indische ingezetenen? Ik kan het mij niet voorstellen, evenmin als ik miskenning onzer landgenooten in Europa bespeur in het een of ander betoog dat protektie schadelijk is.

Ik noem het eene verrassende mededeeling, dat het door mij voorgestelde zoo algemeen in Indië als waar erkend zou worden, dat het verkeerd zou zijn dit nogmaals te verkondigen. Ik wensch dat dit het geval zijn moge; maar ik ben daarvan niet overtuigd en daarom meen ik dat wij iets goeds zouden doen en voorzeker geen kwaad, wanneer wij deze ekonomische waarheid nogmaals bekrachtigen.

De heer *Bleeker:* Ik ben van meening dat de ekonomische waarheid, in het voorstel van den heer van Soest vervat, ook in Nederlandsch Indië zoo algemeen erkend wordt, dat wij ons zouden kunnen bepalen tot het formuleren van een besluit, dat het aan het Genootschap voorkomt, dat het eigenlijk daaromtrent geen bepaald besluit behoeft te nemen. Uit zoodanig besluit blijkt dan toch dat er niemand in ons midden is, die de stelling zelve bestrijdt.

De heer *Wolbers:* Het is mogelijk dat de stelling, door den heer van Soest vooropgezet, in Oost-Indië niet wordt wedersproken en dat er dus geene aanleiding zou bestaan om eene verklaring te dien opzigte op nieuw af te leggen. Maar dat is niet het geval met het oog op Suriname. In de Nickerie heeft toch onlangs nog eene bijeenkomst van planters plaats gehad, die eene overeenkomst met elkander hebben gesloten, houdende eene bepaalde regeling van de belooning van den arbeid der vrijgemaakten. Die regeling was van zoodanigen aard, dat, onder anderen, werd overeengekomen, dat de planter, die een hooger loon voor bepaalde werkzaamheden betaalde dan daar vastgesteld was, in eene aanzienlijke boete zou vervallen.

De heer *Bachiene:* Ook mij komt het voorstel van den heer van Soest te algemeen voor. Niemand betwijfelt de wenschelijkheid en het nut van de wet, dat de natuurlijke loop van zaken (vraag en aanbod) de prijzen der arbeidsloonen regelt. Maar de heer van Soest heeft voorbeelden aangehaald van *afwijkingen* dier wet, die nog onlangs in Oost-Indië hebben plaats gehad; voor het gispen van die afwijkingen zou hij eene andere formule moeten kiezen.

Ook met het oog op hetgeen de heer Wolbers ons omtrent West-Indië heeft medegedeeld, zou men welligt de volgende verklaring kunnen afleggen.

„Het Indisch Genootschap is van gevoelen, dat de algemeene staatshuishoudkundige waarheid, dat de meest billijke en voor alle partijen meest voordeelige wijze van regeling der arbeidsloonen is de vrije werking van vraag en aanbod, ook in Oost- en West-Indië hare toepassing behoort te erlangen en dat daarvan nimmer en in geen geval behoort te worden afgeweken."

De heer *van Soest.* Indien ik mij zou kunnen vereenigen met het voor-

stel van den heer Bleeker, dat de waarheid, in mijn voorstel vervat, zoo algemeen erkend wordt, dat het overbodig is nadere verklaring daaromtrent af te leggen, dan zou ik mijn voorstel niet aan de vergadering hebben onderworpen. Ik heb die overtuiging niet en ik heb menig bewijs aangevoerd om het nut van mijn voorstel te staven. Ik heb die verklaring niet raauwelijk voorgelegd, maar die behoorlijk toegelicht en op de toelichting is geene aanmerking gemaakt. Aan de verklaring moet dus wel geene andere beteekenis gegeven worden dan hetgeen in de toelichting lag opgesloten.

Ik acht het niet overbodig te verkondigen hetgeen *wij* eene onomstootelijke waarheid achten, want er zijn anderen die dezelfde meening niet zijn toegedaan. Het doel van onze diskussiën is te trachten de publieke opinie voor te lichten. Acht men nu mijn voorstel te onbepaald omschreven, of zijn de uitdrukkingen niet juist gekozen, dan ware het wenschelijk eene andere formule te kiezen en daarom zou ik mij met het voorstel van den heer Bachiene wel kunnen vereenigen.

De *Voorzitter*. De heer van Soest is van meening, dat in Oost-Indië somtijds miskenning plaats heeft van de waarheid, dat de meest wenschelijke regeling van de arbeidsloonen daarin bestaat, dat men aan de wet van vraag en aanbod haren natuurlijken loop laat. Hij acht het denkbaar dat sommigen zeer gaarne zouden zien, dat de overheid eene bepaling maakte omtrent de arbeidsloonen, en hij heeft ons er op gewezen, dat hier te lande zelfs nog niet zoo lang geleden eene miskenning plaats had van staathuishoudkundige begrippen door de vaststelling van broodprijzen. Leden, die het volkomen met den voorsteller eens zijn, achten zoodanige verklaring van onze zijde volstrekt overbodig. Ik acht het daarom wenschelijk het eerst het voorstel van den heer Bleeker in stemming te brengen, want anders zou welligt het voorstel van den heer Bachiene, dat nu het voorstel van den heer van Soest vervangt, verworpen kunnen worden. Intusschen zou dit geenzins geschieden, omdat men van opinie verschilt. Opdat de stemming nu niet verkeerd geïnterpreteerd worde, wensch ik dit te konstateeren: ieder erkent de waarheid van de stelling, in de verklaring, ons thans voorgesteld, vervat. Daartegen is geene enkele stem opgegaan. Er bestaat alleen verschil van gevoelen over de vraag, of het noodig is dat wij die stelling nog nader verkondigen.

De heer *Bleeker:* Ik vrees, dat bij mogelijke verwerping van het voorstel van den heer van Soest, het Genootschap den schijn op zich zou laden, alsof het de staathuishoudkundige waarheid, in het oorspronkelijk voorstel opgesloten, niet beaamde. Dit zou een verkeerden indruk maken en daarom heb ik mijn voorstel gedaan.

De *Voorzitter:* Iets dergelijks kan wel niet uit de stemming worden afgeleid. Niemand is tegen de grondstelling opgekomen; uw voorstel,

waarbij verklaard zou worden, dat wij die waarheid als zoo algemeen erkend beschouwen, dat het overbodig is daarop terug te komen, is een bewijs dat wij het volkomen eens zijn.

Zoowel het voorstel van den heer Bleeker als dat van den heer Bachiene, worden verworpen.

Op voorstel des Voorzitters wordt de behandeling der punten, die volgens het beschrijvingsbillet aan de orde zijn, verdaagd tot de volgende vergadering.

De heer *Millard*: Ik wensch nog een enkel woord te zeggen over een belangrijk werk, dat ons dezer dagen is rondgezonden. Ik bedoel den katologus van onze boekerij. Ik wensch aan het bestuur en bepaaldelijk aan onzen bibliothekaris, den heer Bekking, dank te betuigen, wegens de uitmuntende wijze van bewerking van den katalogus. Het is een zeer gewigtig en volledig werk.

De heer *Bachiene*. Volgens ons konvokatie-biljet zouden wij in deze vergadering nog twee uiterst belangrijke onderwerpen, namelijk de suikerkultuur en het onderwijs in Indië, te behandelen hebben. Die onderwerpen zijn van grooten omvang. Ik acht het nog al moeijelijk wanneer te dien opzigte het doen van verklaringen in dezen of genen zin wordt voorgesteld, daartoe over te gaan na bloot mondelinge voordragt van de eigenlijke motie of verklaring, in dezelfde vergadering, waarin de motie wordt voorgesteld. In het belang van eene geleidelijke diskussie is het ook beter dat men in de gelegenheid zij vooraf na te gaan wat eigenlijk de stelling zal zijn, en in welke rigting de beraadslaging zich alzoo zal bewegen. Ik zou daarom het bestuur willen uitnoodigen een of ander bepaald voorstel betreffende suikerkultuur en Indisch onderwijs, op het konvokatie-billet voor de volgende vergadering te doen uitdrukken.

De *Voorzitter*. Het bestuur zal zich beijveren aan dat verlangen te voldoen. Ik neem deze gelegenheid dan ook te baat om de leden dringend uit te noodigen, wanneer zij eenig aan de orde gesteld onderwerp meer speciaal denken te bespreken, eene grootere of kleinere nota op schrift te willen brengen en die aan het bestuur te doen toekomen, ten einde die stukken dan in tijds gedrukt aan de leden te kunnen mededeelen. Dan is het gemakkelijker eene geregelde diskussie te voeren en is het te voorzien, in welke rigting de beraadslaging zal worden geleid.

Daarna is de vergadering gesloten.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXXVI.

Sur la culture du Quinquina à Java par M.-Rochussen, ancien gouverneur-général des Indes néerlandaises, ancien ministre des colonies de S. M. le Roi des Pays-Bas. Paris. E. Martinet. 1863 8o.

In het Bulletin de la Société impériale d'acclimatation van Mei 186 komt, onder bovenstaanden titel, een artikel voor, dat ook als brochure onder denzelfden titel is uitgegeven. Deze brochure schijnt de aandacht hier te lande weinig tot zich te hebben getrokken, waarschijnlijk omdat de kinakultuur op Java reeds in verschillende nederlandsche en nederlandsch-indische tijdschriften besproken is geworden en de brochure van den heer Rochussen voor den nederlandschen lezer weinig nieuws aanbiedt. Zij heeft echter blijkbaar de strekking, de pogingen, door de nederlandsche regering in het werk gesteld om de kinakultuur op Java te vestigen en daardoor alle vrees voor het te eeniger tijd ontbreken van een der voortreffelijkste geneesmiddelen te doen ophouden, ook in Frankrijk meer bekend te maken, — en reeds daardoor verdient zij allen lof, want, helaas te weinig is in den regel in het buitenland bekend wat belangrijks in Nederland en zijne overzeesche bezittingen op het gebied van wetenschap en kunst en landbouw en nijverheid geschiedt.

Het is dan ook meer uit dit oogpunt dat de brochure beschouwd dient te worden. Wetenschappelijke waarde zal de schrijver zelf er niet aan willen toekennen. De hoofdinhoud er van is toch een geschiedkundig overzigt van de overbrenging van den kinaboom naar Java en van de daar met de kinakultuur verkregene uitkomsten tot zoover zij tijdens het opstellen der brochure den schrijver bekend waren. Die uitkomsten zijn, zooals men weet, nog niet behoorlijk toegelicht. Slechts zooveel schijnt zeker, dat die uitkomsten veel belangrijker hadden kunnen zijn, indien de uitgebreide aanplantingen op Java uit de beste kinasoorten hadden bestaan en niet

grootendeels uit eene soort van geringe waarde. In Britsch-Indië, waar de kinakultuur eerst later is overgebragt, moeten, indien men de daaromtrent tot ons gekomen berigten gelooven mag, de reeds verkregen resultaten de gunstigste verwachtingen overtreffen, wat van de kinakultuur op Java tot dusverre nog niet gezegd kan worden. In den strijd, die daarover thans nog door de deskundigen gevoerd wordt, wenschen wij ons echter niet te mengen, en wij willen ons hier slechts bepalen tot eenige opmerkingen tot welke het geschrift van den heer Rochussen aanleiding geeft.

De heer Rochussen bepaalt zich niet tot het toezwaaijen van lof, met betrekking tot de invoering der kinakultuur op Java, aan de nederlandsche regering, maar ook Frankrijk krijgt zijn deel daarvan. Ziehier wat de schrijver daaromtrent op bladz. 8 van zijne brochure zegt.

„La France a droit à la reconnaissance du monde civilisé, parce que ce sont des Français qui ont posé les premiers jalons de la quinologie; mais elle y a droit plus spécialement encore de la part de la Hollande. Je dois à la vérité de mentionner ici, que c'est à la France que nous devons le premier arbre à quinquina de la meilleure espèce (calisaya), qui a été importé et planté à Java. C'est en 1850 que feu le professeur de botanique de Vriese reçut à Paris, de MM. Thibout et Keteleer, la jeune plante en échange contre des plantes javanaises. Elle fut d'abord cultivée dans le jardin botanique de Leide, jusqu'à la hauteur de 0m 75, et envoyée alors à Java; ... elle y réussit d'abord mais mourut plus tard." Het komt ons voor dat de beleefdheid van den heer Rochussen jegens Frankrijk hier wel wat ver gaat. Althans wij zien er voor *Frankrijk* geen groote verdienste in dat een Franschman, om een voordeeligen ruil aan te gaan *één enkel* kinaboompje afstaat om er eene *partij* Javasche planten, die voor hem veel grooter waarde hadden, voor terug te ontvangen. Het slot der mededeeling is overigens niet juist, wanneer het waar is wat ons is medegedeeld, dat de plant „qui mourut plus tard" thans nog leeft (althans voorzoover de laatste tijdingen reiken), en reeds meer dan 20 voet hoog is. Door dit exemplaar van Cinchona calisaya, dat in April 1852 behouden te Batavia aankwam en in den aardbeziëntuin te Tjibodas geplaatst is, zou, bijaldien de hulpmiddelen der tegenwoordige hortikultuur daarop waren toegepast geworden, Java thans honderdduizenden Calisaya's hebben kunnen bezitten. Het is bekend dat de heer Mac Ivor het *enkele* exemplaar van Cinchona urituzinga, dat hij in April 1862 van den heer Howard ontving, zoodanig heeft vermenigvuldigd, dat hij *één* jaar later reeds 4700 afstammelingen bezat.

Iets verder (bladz 12) spreekt de heer Rochussen van het deel dat hij zelf, als gouverneur-generaal, aan het planten van kina op Java gehad heeft. „Je me rappelle avoir planté moi-même, comme pour y donner une certaine importance, étant gouverneur-général des Indes néerlandaises, au jardin botanique de Buitenzorg (Java), en 1848, une plante qui avait été envoyée du jardin botanique d'Amsterdam, et qu'on croyait être un Cinchona de bonne espèce, mais qui, plus tard, s'est trouvée appartenir à

une espèce de Quinquina blanc, et ne contenir qu'une quantité minime d'alcaloïde." — Zijn wij wel ingelicht, dan was die plant in het geheel geene kinasoort en bevatte zij niet eene *quantité minime* maar *volstrekt geen* kinine.

Het verhaal van den heer Rochussen eindigt met eenige algemeene beschouwingen, waarin hij ook zijn eigen oordeel over de kinazaak op Java medededeelt. Wij laten een en ander, wat de hoofdzaak betreft, hier volgen met de eigen woorden van den schrijver, en voegen aan het slot eenige opmerkingen bij, tot welke enkele uitdrukkingen in de brochure aanleiding geven.

„Huit cents arbustes *calisaya* en 1859, et aujourd'hui probablement 8000, sont en pleine croissance. Les indications les plus exactes des quinologues les plus experts les ont fait reconnaître comme appartenant à la véritable et meilleure espèce. Des exemplaires, parmi les plus âgés, ont été en floraison, et l'on en a retiré des semences. Son écorce contient, d'après les analyses chimiques de M.-de Vrij, autant d'alcaloïde que les calisaya de la Bolivie doivent en contenir d'après le tableau de Delondre et Bouchardat. Enfin, la quinine extraite de l'écorce de calisaya obtenu à Java a été exposée à la grande exhibition internationale à Londres, et y a été couronneé du premier prix. — Mais on peut craindre encore que le *calisaya* ne croisse pas si grand et si fort à Java que dans son pays natal, ou qu'il ne s'y multiplie pas de même par la dispersion de ses semences. On pourrait répondre à ce doute en demandant pourquoi l'arbre, qui a déjà prouvé qu'il contient les mêmes éléments, perdrait ses qualités distinctives? Au pis aller, on recueillerait l'écorce d'un tronc moins élevé et de branches moins fortes, et l'on aurait soin d'en planter toujours en grand nombre.

Les Cinchonas qu'on a pris pour l'espèce *ovata* d'abord, que Junghuhn a nommés ensuite *lucumaefolia* et que Howard a appelés *pahudiana*, ont réussi, quant à l'acclimatation, au delà de toute prévision. Cette espèce semble se complaire singulièrement sur le sol javanais. Elle n'est ni exigeante, ni capricieuse; elle pousse luxurieusement sur des élévations *moindres* que celles qu'exige le *calisaya*." — Deze laatste bewering is onjuist; juist het tegendeel is waar. — De heer Rochussen vervolgt: „Aussi le nombre s'en est augmenté au delà de toute proportion, comparativement aux *calisaya*. Mais, et ici je dois constater un résultat non seulement moins satisfaisant, mais à mon avis un grand désappointement, les expériences chimiques de M.-de Vrij ont prouvé que l'écorce de cette espèce *ne contient pas d'alcaloïde*." — Ook hier is eene onjuistheid. De bast der *pahudiana* bevat wel kinine, maar slechts in geringe hoeveelheid. — „Toutefois il en trouva" (dit moet zijn: eene *grootere hoeveelheid*) „dans les racines; ce qui fait espérer à Junghuhn que la quinine, qui manque encore sans la jeune écorce, s'y trouvera quand l'écorce sera plus âgée. Weddell a fait l'observation, et Bidtel l'a confirmée, que plusieurs espèces de Cinchona contiennent beaucoup moins de quinine dans les jeunes écorces que dans les vieilles. Il semble que la cinchonine s'y forme d'abord, et plus tard la quinine, qui va en augmentant, tandis que la cinchonine diminue. Mais je ne partage que très-faiblement cet espoir, après tout ce que j'en

ai appris.... L'écorce de l'espèce *pahudiana* est très-mince, et avec cela ne contient pas de quinine." — Omtrent het onjuiste dezer bewering, zie boven. Het is waar dat de bast der *pahudiana* op Java dun is, maar dit schijnt toe te schrijven te zijn aan eene verkeerde opkweeking der boomen in de digte schaduw. — „L'idée qui a été émise de tirer la quinine des racines seulement est inadmissible, et ne mérite pas même d'être traitée sérieusement. Je le répète, mon opinion personelle, quant à cette espèce, qui, *par malheur*, a été cultivée de préférence aux autres, est défavorable. — Quoi qu'il en soit, l'avenir décidera ..... En résumé, les résultats obtenus ne sont pas encore entièrement décisifs. Il serait prématuré de déclarer qu'il y a réussite; mais il n'est pas exagéré de dire qu'il y a *commencement* de réussite." — Eene weinig bemoedigende verklaring, wanneer men let op de tonnen schats, reeds aan de kinakultuur op Java ten koste gelegd en op de uitkomsten in Britsch Indië thans reeds verkregen. — „Les premières et les plus grandes difficultés sont vaincues; mais je ne l'ai pas nié, *des doutes*, *des incertitudes* existent encore."

Wanneer men de kinazaak op Java nagaat, blijkt het dat zij weinig stof tot verblijding geeft. Reeds in 1829 werd het voorstel tot invoering der kinakultuur op Java gedaan *). Eerst bijna een kwart eeuw later, in 1852, werd besloten den kinaboom onmiddellijk uit zijn vaderland naar Java te doen overbrengen, en eerst op het einde van 1854 kwamen de door den heer Hasskarl uit Peru medegebragte kinaplantjes op Java aan, terwijl ook van andere zijde de kina op Java werd ingevoerd. Tien jaren zijn sedert verloopen en het resultaat van alle de kostbare pogingen is, volgens den heer Rochussen: „qu'il y a *commencement* de réussite" et que „des *doutes*, des *incertitudes*, existent encore."

Zijn wij goed onderrigt, dan zijn door de regering de noodige maatregelen genomen en bevolen om, ten einde het met de kinakultuur niet bij een *commencement de réussite* blijve en de goede weg worde ingeslagen een einde te maken aan den nog bestaanden twijfel en aan de nog in de kinazaak heerschende onzekerheid. De zaak zelve is van te hoog gewigt en de sommen door den staat er aan te koste gelegd zijn te belangrijk, dan dat men niet zou verlangen dat zij geleid worde op zoodanige wijze dat men spoedig tot stellige uitkomsten gerake.

April 1864. M. R.

*) Ook de heer Rochussen vermeldt zulks, maar onthoudt zich den naam van den voorsteller mede te deelen. Wij meenen dat dat voorstel werd gedaan door C. L. Blume, den schrijver der Flora Javae en der Rumphia.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Verandering in de nieuwe suikerregeling.

Mijnheer de Redakteur!

Onder bovenstaanden titel werd in het Bataviaasch Handelsblad van 29 Maart j. l. een berigt geplaatst, dat de aandacht in hooge mate waardig is, omdat daaruit, meer welligt dan uit de redevoeringen, in 's lands vergaderzaal gehouden, zal kunnen blijken welke rigting de tegenwoordige minister van koloniën in de Javasche kultuuraangelegenheden is toegedaan.

Bij een besluit der indische regering van den 8en Maart jl. no. 30 werd namelijk bepaald, dat art. 18 — vroeger art. 17 — der nieuwe regeling zal aangevuld worden als volgt: „Alle personen, die zich als vaste arbei„ders op de fabriek van den ondernemer verbinden zullen, zoo lang de „verbindtenis duurt, in den maaltijd vrij zijn van *alle verpligte diensten.*"

Hoewel het mij leed doet te moeten aantoonen, dat deze gewigtige handeling op zich zelve in niet één opzigt op goedkeuring kan aanspraak maken, mag ik mij daardoor niet laten terughouden om op de gevolgen van dien maatregel te wijzen, die zoo regtstreeks de belangen van den Javaan bedreigen.

Het zal wel geene herinnering behoeven, dat de tegenwoordige minister in de noodzakelijkheid werd gebragt om de algemeen afgekeurde suikerregeling van den minister Rochussen door eene andere te vervangen. De Rochussiaansche regeling toch, niet door alle suikerkontraktanten aangenomen, had, door wegneming van de gunstig werkende voorwaarde, dat de fabriekanten over de suiker, boven een vast aandeel voor het gouvernement verkregen, vrij zouden mogen beschikken, aanleiding gegeven tot beduidenden achteruitgang van produktie en moest, voor zoover daarbij uitbreiding van de dwangkultuur werd bepaald, zelfs geheel buiten werking blijven, daar men hiervan in Indië maar al te zeer het gevaarlijke had ingezien.

Met de regeling, in het vorig jaar, ter vervanging daarvan gemaakt, was het echter nog ongunstiger gesteld. Deze nieuwe regeling werd door slechts één van de 97 kontraktanten aanvaard en scheen dus tot geene uit-

voering hoegenaamd te zullen komen, in weerwil dat zij over het algemeen voor de fabriekanten niet onvoordeelig werd geacht. De fabriekanten, door hunne vorige kontrakten, verzekerd dat het gouvernement hun ook het benoodigd getal gedwongen fabriekarbeiders zou verstrekken, wanneer bleek dat zich die niet vrijwillig aanboden, wilden zich niet onderwerpen aan de kontraktuëele voorwaarde, dat zij zich voor dien arbeid voortaan zelven de vereischte arbeiders zouden moeten verschaffen.

Ofschoon nu verreweg de meeste fabriekanten reeds sedert lange jaren, ook in deze behoefte, zonder 's gouvernements tusschenkomst, voorzagen, weigerden toch allen de gewijzigde voorwaarde te aanvaarden, omdat het zeker aangenamer is verzekerd te zijn van gedwongen koelies aan welken een willekeurig bepaald loon wordt toegelegd.

Hierdoor scheen de nieuwe regeling eene vruchtelooze te zullen blijven, en dit zou ook werkelijk het geval zijn geweest, indien men niet een onfeilbaar middeltje bezat, dat nog niet versleten schijnt en wel eens met den naam van schipperen werd aangeduid.

Na de nog onlangs plaats gevonden hebbende uitvoerige uiteenzetting van de veelvuldige nadeelen en drukkende lasten, welke door de afgedwongen heerediensten op de Javaansche bevolking worden gelegd, zal het geen betoog meer behoeven, wat men al niet van haar gedaan kan krijgen wanneer haar slechts door vrijstelling van die diensten de ontheffing wordt verzekerd van al de schromelijke gevolgen, die daaraan onafscheidelijk verbonden zijn. Het zal nu voor ieder duidelijk zijn, dat, wanneer men bijv. aan de bevolking zou zeggen: wilt gij fabriekarbeid voor de kontraktanten verrigten wanneer men u van alle heerediensten vrijstelt, er geen twijfel meer kan bestaan, dat niet alle levende heeredienstpligtigen naar de fabrieken zullen stroomen om daar hunne verlossing te vinden, ook al zou men, voor den te verrigten fabriekarbeid, hun hoegenaamd geen loon toekennen. Immers de verpligting tot heeredienst wordt nu wel eens ter sluik bij de hoofden afgekocht voor sommen, veel grooter dan gedurende een geheelen maaltijd aan de fabriek te verdienen zouden zijn, en dit bewijst genoegzaam hoe welkom die vrijstelling zal wezen, vooral wanneer daarenboven nog eenige duiten als dagloon worden toegelegd.

Een dergelijke maatregel zou echter in hooge mate afkeuring verdienen om de nadeelige gevolgen, welke men daarvan met zekerheid kan voorzien. Het zou spoedig blijken, dat men slechts had bijgedragen om de verwarring te vermeerderen die sedert jaren, vooral met betrekking tot de suikerkultuur, op Java bestaat en waardoor die kultuur, zoo zeer vatbaar om onder een rationeel stelsel tot groote uitbreiding te worden geleid, nog steeds tot stilstand veroordeeld blijft.

In de eerste plaats toch zou men daardoor, zoo als reeds is opgemerkt, een onregt begaan jegens dat gedeelte der bevolking, dat, behalve haar eigen deel in de drukkende onbeloonde heerediensten, nu nog bovendien belast zou worden met het deel van hen, die van de fabriekanten daarvan de vrijstelling hadden verkregen. Zoo men het regt van den staat op

de onvergolden en afgeperste heeredienst al wil verdedigen door te wijzen op een aloud gebruik, gelijk de slavernij door hare voorstanders onder bijbelcitaten als eene goddelijke instelling werd voorgesteld, hoe zal men kunnen verantwoorden de willekeurig daarin gebragte verandering, door een deel der bevolking daarvan, en nog wel in het belang van begunstigde fabriekanten, vrij te stellen, om een ander deel van haar *dubbel* te belasten? Zal dit gebruik geen misbruik moeten heeten, en een reeds betwist regt niet in een direkt en groot onregt ontaarden? Mag men thans nog met de souvereine regten op Java omspringen alsof wij nog waren midden in den gulden tijd van alvermogen, toen het stelsel van uitslditing van velen ter bevoorregting en begunstiging van enkelen in vollen bloei was?

Ik zal die vragen thans niet beantwoorden, maar ik verwacht onder de schijngronden ter vergoelijking van de tegenwoordige regering ook dit, dat slechts weinige fabriekanten, en deze nog maar gedeeltelijk, met gedwongen arbeiders werken en daarom de maatregel in effekte weinig te beduiden heeft. Zóó heeft men welligt gedacht! Zóó luchtig is men welligt heengegleden over een plan, dat in 't eind slechts de mogelijkheid tot toepassing eener suikerregeling voorspiegelde, die men zonder dat niet tot uitvoering kon brengen; maar, niet beneveld door dat eigenbelang, zie ik daarin ook nog iets anders, nog iets meer.

Het is toch duidelijk, dat, bij zoo groot aanbod van arbeid, als noodwendig het gevolg moet zijn van de daarop gestelde en voor den Javaan bijna onschatbare premie, alle suikerfabriekanten voortaan van dat aanbod gebruik zullen maken, omdat daarbij eigenlijk geen sprake kan zijn van eene overeenkomst over het loon. Dit loon bestaat voornamelijk in de vrijstelling van de drukkende heeredienst en daarom zal de fabriekant welligt niet de helft ten koste leggen van hetgeen hij nu aan fabriekarbeid besteedt. De fabriekanten zouden dus geldelijk zeer bevoordeeld worden, maar ook de bijna algemeen geworden vrijwillige fabriekarbeid zal weder geheel in gedwongen arbeid worden opgelost. Wie denkt hier niet aan de herhaalde verklaringen van den tegenwoordigen minister, dat hij een opregt voorstander zoude zijn van wezenlijk vrijen arbeid? Doch dit in het midden latende geloof ik genoegzaam te hebben aangetoond, dat, bij de handhaving van den hier besproken maatregel, geen ander dan van heeredienst bevrijde arbeiders meer door de kontraktanten gebezigd zullen worden en bijgevolg het gouvernement gedurende den maaltijd minstens 25,000 arbeiders van die verpligte diensten zal moeten ontslaan om die aan 25,000 anderen en reeds daarmede belasten over te dragen.

Heeft men daarvan al de mogelijke konsekwentiën berekend? En zal men, zoo deze zich voordoen, even als onlangs in Buitenzorg plaats vond, de geeselroede als middel tot handhaving van orde blijven bezigen, wanneer die 25,000 dubbel met heeredienst belaste Javanen eens mogten weigeren zich daaraan te onderwerpen? Zal de stok dan weder de toevlugt zijn om te geraken uit zoodanig dilemma? En toch, zij zouden het regt voor zich hebben, die geduldige Javaantjes, die zich, jaar in jaar uit,

door konservatieven even zeer als door de tegenwoordige liberalen, aan allerlei proefnemingen op hunne onderworpenheid zien blootgesteld, altijd met het doel om, ten behoeve van het batig slot en de bevoorregte suikerfabriekanten, nog meer en nog eens meer voordeel van hen te trekken. Want, ten wiens voordeele zal deze belangrijke vrijstelling komen? van de Javanen? neen, van de suikerkontraktanten. En wie zal daarvan de kosten of lasten dragen? De staat? Neen, de Javanen!

Ik bragt hier nog slechts eene raming in berekening die het minimum aangeeft der behoefte aan arbeiders, maar hoe zal men kunnen te weten komen en hoe zal men beletten, dat de kontraktanten meer arbeiders inschrijven dan noodig zijn, om op die wijze vrijstelling van heeredienst te verleenen aan wie zij goedvinden? Volgens het besluit zal ieder Javaan vrij zijn van heeredienst aan den staat verschuldigd, wanneer een suikerkontraktant hem een bewijsje uitreikt ten blijke dat hij bij hem als arbeider is ingeschreven. Al ware het voor slechts één of twee dagen arbeid, het bewijs zal moeten gelden als een vrijbrief voor den geheelen maaltijd. Kontrôle is hier ten eenenmale onmogelijk, evenzeer als die op de heerediensten geheel onuitvoerbaar is. Zonder nu nog te gewagen van de gelegenheid, die men geeft aan een honderdtal fabriekanten, om veilig zich te bevoordeelen door het afgeven van dergelijke bewijsjes, die voor den Javaan zoo groote waarde zouden hebben, vraag ik: of het wel mogelijk zou zijn een middel te bedenken waardoor zoo wijd eene deur zou worden geopend voor misbruik en knoeijerij? En is dit juist, hoe zal men dan in ernst kunnen volhouden, dat men misbruiken wil bestrijden en tegengaan?

Maar de maatregel zou ook onregtvaardig zijn voor de suikerfabriekanten die zonder kontrakt werken, niet alleen omdat de reeds zoo begunstigde gouvernements suikerkontraktanten hierdoor in nog veel gunstiger positie gebragt en de konkurrentie daardoor nog bezwarender zou worden, maar dáár waar de vrije en de gedwongen ondernemingen, zooals bijna overal het geval is, in dezelfde distrikten zijn gelegen, zal de bevolking ook voor den arbeid in de vrije fabrieken gelijke vrijstelling verlangen en het antwoord dat daarop, bij toepassing van den maatregel, zal volgen, is: gij die vrijwillig in de vrije fabrieken arbeidt zult niet alleen gehouden zijn om uw gewoon aandeel in de heerediensten te vervullen, maar nog bovendien te verrigten hebben, het aandeel waarvan de arbeiders in de gouvernements fabrieken zijn vrijgesteld! Of men nu hiermede eene aanmoediging tot vrijwilligen arbeid kan beoogd hebben, die men zegt toegedaan te zijn, en of men daarmede de tevredenheid onder de talrijke Javaansche bevolking wil trachten te bevorderen, dat zullen wij thans niet niet uitwijzen, maar alleen in herinnering brengen, dat, toen voor twee jaren de gouvernements suikerkontraktanten op nieuw met voorschotten uit s'lands kas werden begunstigd om hen uit geldelijke verlegenheid te redden, de toenmalige liberale koloniale rigting, waarbij zich ook de tegenwoordige minister aansloot, luide eene afkeuring uitsprak, ook om de onbillijkheid die daarin voor de buiten kontrakt werkende suikerfabriekanten was gele-

gen. En hoe zal nu het oordeel uit dit oogpunt zijn, nu het éene veel grootere en blijvende bevoorregting geldt?

Hoe men het verder zal overleggen om dezen maatregel te doen sluiten in de gemaakte regeling en verdeeling van de heerediensten waarvan de regeringsverslagen ons zoo veel verhalen, verklaar ik niet te begrijpen, of het moet zijn dat ook die regeling maar een wassen neus is en alleen daargesteld om den schijn van wetstoepassing en regtvaardigheid te redden. Want is werkelijk zoodanige regeling gemaakt en in werking gebragt, dan zou die nu door den jongsten maatregel geheel omver zijn gestooten, ja, wat meer is, het voorschrift, door den tegenwoordigen minister gegeven toen hij een maximum stelde aan het regt om heerediensten te vorderen, zou daardoor geheel illusoir worden gemaakt.

Maar behalve dit alles geloof ik niet, dat deze handeling van grooten eerbied voor de wet getuigt. In het reglement op het beleid der regering staat toch geschreven: „De *verordeningen*, die persoonlijke diensten betreffende, worden in elk gewest om de vijf jaren, door den gouverneur-generaal herzien, met het doel om daarin trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang," en nu meen ik, daargelaten de afwijking van den milden geest van dit wetsartikel, dat het betoog voor de wettigheid van deze handeling bezwaarlijk zal te leveren zijn, ten zij men zou willen beweren, dat de wetgever met eene *verordening* ook bedoeld heeft een artikel in een suikerkontrakt.

Mijnheer de redakteur! de ruimte mij gegeven laat niet toe thans al de verwikkelingen op te sommen waartoe de hier besproken maatregel aanleiding moet geven. Alleen zij het mij vergund nog even aan te stippen, dat vóór drie jaren, eene wet werd voorgesteld waarbij als beginsel werd aangenomen de *afkoopbaarheid* van de verpligting tot heeredienst ingeval men zich vast tot arbeid voor de partikuliere kultuurondernemingen zou willen verbinden. Het gouvernement zou die vrijgekochte diensten, tegen betaling met het geld daarvoor ontvangen, laten verrigten door vrije arbeiders, maar die verpligting, niet zoo als nu, eenvoudig hebben overgedragen op het overig deel der bevolking. De tegenwoordige minister, toen nog lid der Tweede Kamer, achtte dit ten hoogste onbillijk voor dat gedeelte der bevolking dat niet tot afkoop van die verpligting zou worden toegelaten, ofschoon zij daarom toch niet meer belast zou worden dan zij te voren was. Hij verklaarde ook daartegen strijd te zullen voeren tot in de laatste verschansing. Maar hoe zal men dan nu een maatregel moeten noemen, die geen afkoopbaarheid van diensten voor een deel der bevolking beoogt, maar eenvoudig vrijstelling daarvan verleent om het overig deel der bevolking *dubbel* te belasten? Ik zal elke kwalifikatie achterwege houden en verwacht van den minister dat hij mij zal veroorloven om tegen den genomen maatregel te strijden tot het laatste oogenblik toe, dat is, tot dat het boven aangehaalde besluit weder zal ingetrokken zijn.

Maar hoe nu ook het einde daarvan zal wezen, ik geloof dat thans op nieuw zal gebleken zijn, dat men met de meest mogelijke goede trouw en

de opregtste voornemens tot handhaving van zelfstandigheid en regt, evenwel bezwijken kan voor de eischen van het eigenbelang.

H. C. BEKKING.

Kan de wetenschap niet bloeijen in een tropisch klimaat?

In de zitting der Tweede Kamer van den 9den Mei beweerde de heer van Kerkwijk: »Onder een tropisch klimaat, onder eene brandende zon kan de wetenschap niet bloeijen," en niemand kwam in die kamer daartegen op. Draagt men dan in de volksvertegenwoordiging geen kennis van wat in de laatste jaren in Nederlandsch Indië op wetenschappelijk gebied is gewrocht, gewrocht door een handvol ambtenaren, officieren en partikulieren, wier dadelijke roeping het niet eens is zich aan de uitbreiding der wetenschap te wijden? Het is te betreuren, aan den eenen kant, dat dergelijke beweringen uit den mond eens volksvertegenwoordigers vernomen kunnen worden, en, aan den anderen kant, dat die beweringen zoo maar gaaf weg worden aangenomen en noodzakelijk tot een groot deel der natie doordringen. Maar wij willen den heer van Kerkwijk doen gevoelen hoe ongegrond zijne bewering is, door te wijzen, behalve op zoo vele andere wetenschappelijke werken in Indië geschreven, op de menigte boekdeelen van deels zuiver wetenschappelijken inhoud, in Indië in de laatste vijfentwintig jaren gepubliceerd en die bewijzen, dat, wanneer men de handvol Europeanen in Indië met de bevolking van Nederland vergelijkt, de wetenschap onder de tropische zon van Nederlandsch Indië volstrekt niet minder bloeit dan onder de wetenschappelijke zon van Nederland. Wij wijzen slechts op de 27 deelen van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië die in Indië het licht zagen, op de 4 deelen van het Natuur- en Geneeskundig Archief voor Nederlandsch Indië, op de 4 deelen van het Indisch Magazijn, op de twee jaargangen van het Indisch Archief, op de 26 deelen van het Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indië, op de 8 deelen van de Verhandelingen der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, op de 9 deelen van het Tijdschrift voor Nijverheid in Nederlandsch Indië, op de 13 deelen der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen en op de 14 deelen van het Tijdschrift van dat genootschap, en voorts nog op de talrijke deelen van het Tijdschrift het Regt in Nederlandsch Indië en op de 11 deelen van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, dat is te zamen meer dan 130 boekdeelen van wetenschappelijke tijdschriften, alle in de laatste 25 jaren te Batavia uitgegeven. Ik wil nu nog niet eens spreken van de 16 thans in Nederlandsch Indië verschijnende dag- en weekbladen. Is de heer van Kerkwijk misschien in staat aan te toonen, dat in Nederland, in evenredigheid van zijne bevolking, in dat tijdvak eene beweging op wetenschappelijk gebied heeft bestaan welk die in Nederlandsch Indië eenigzins evenaart?

Nu er in de volksvertegenwoordiging niemand tegen is opgekomen moesten wij ons wel verpligt achten de bewering van den heer van Kerkwijk te logenstraffen.

VOX INDIAE.

Het staatsexamen en het middelbaar onderwijs in Nederlandsch Indië.

Het wetsontwerp betreffende de regeling van het onderwijs van rijkswege in de indische taal-, land- en volkenkunde werd den 10^en^ Mèi in de Tweede Kamer met groote meerderheid aangenomen.

Wij verheugen ons daarover, omdat die wet de strekking heeft meer en betere kennis omtrent Indië, niet alleen onder de toekomstige indische ambtenaren maar ook onder de natie te verbreiden.

Maar hoe is nu weder gezorgd voor Indië? Men wil van de indische ambtenaren dat zij de vertegenwoordigers zullen zijn der westersche beschaving, en daarom wil men hunne vorming in Nederland. Maar is dan de westersche beschaving niet reeds in Nederlandsch Indië gezeteld? Staat Batavia b. v. in westersche beschaving zooveel achter bij onze groote steden? Dat zal niemand beweren wien het nieuwe Batavia in de zinnen is geweest.

Men wil door de vorming der indische ambtenaren hier te lande den band tusschen kolonie en moederland versterken. Maar ziet men dan niet het onregt, aan de groote meerderheid der indisch-europeesche maatschappij, aan de dienaren van den staat niet het minst, gepleegd, die niet bij magte is haar zonen ter hunner ambtelijke opleiding naar Nederland te zenden; en ziet men dan niet dat de indische grieven, vroeger tegen Delft gerigt, in hooge mate blijven bestaan?

Men wil echter niet uitsluiten en ook in Indië ambtenaren aanstellen, zoo maar wordt voldaan aan de gestelde eischen bij het examen. Maar wat baat die bepaling, als men aan Indië de middelen onthoudt tot opleiding in de vereischte kennis die men hier te lande met milde hand schenkt?

Men wil, de minister van koloniën heeft het in de zitting van 10 Mei verklaard, ook in Indië hetzelfde programma van examen vaststellen als hier te lande. Maar waarom dan ook daar niet gezorgd dat er inrigtingen zijn, ik zal niet zeggen op de schaal maar in den geest van die te Leiden of van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen kursus?

Indien de indisch-europeesche maatschappij thans nog niet talrijk genoeg mogt zijn om er het hooger en het polytechnisch onderwijs in zijn geheelen omvang in te voeren, — het onderwijs, benoodigd om zich tot indisch ambtenaar in het algemeen te kunnen bekwamen, behoort aan Indië niet onthouden te worden.

De minister van koloniën zeide, in zijne rede van 10 Mei: „wanneer het nu waar is, dat men in Indië door de tropische lucht geene weten-

schappelijke kennis kan onderhouden, dan zal het resultaat wezen, dat in Indië niemand een voldoende examen aflegt en dus zal *van zelf*, zonder echter de onaangename zijde van uitsluiting te hebben, hetzelfde doel bereikt worden als door het besluit van 1842."

Die taal was weinig edel, even als de gedachte daarin nedergelegd. En toch lag den minister iets beters voor de hand. Want, de minister heeft het in hetzelfde uur gezegd: „de staat is verpligt ook voor het *onderwijs* in Indië te zorgen, maar behoeft daaraan geen *opvoeding* te verbinden."

Het is de krachtige veroordeeling, door de regering zelve, van het Gymnasium Willem III te Batavia — namelijk van dat Gymnasium zoo als het tot opvoedings-instelling is misvormd. Die instelling verslindt tonnen schats, — juist omdat er eene inrigting van is gemaakt met een administratieven omslag, tot zelfs met officiëele opvoeders toe, — die men voor betere doeleinden had kunnen besparen. Met de sommen, daaraan reeds besteed en nog te besteden, had men naast het Gymnasium kunnen stichten en onderhouden eene school volkomen ingerigt om er de kennis te onderwijzen, gevorderd bij het programma, dat voor Indië hetzelfde zal zijn als voor Nederland. Maar geen woord van de regering in dezen zin. Toch zegt zij verpligt te zijn voor het onderwijs in Indië te zorgen. — Hechten wij ons dus liever niet aan de woorden maar hopen wij op daden.

En is er nu een vertegenwoordiger opgestaan om voor onze zonen in Indië in de bres te springen? Maar wie in de Kamer zou dat doen? Men heeft zich zelfs niet ontzien te zeggen: dat opleiding uitsluitend hier te lande „lastig en moeijelijk moge zijn voor jonge lieden in Indië geboren" maar dat zulks „allernoodzakelijkst was ten einde den band tusschen onze bezittingen en het moederland te bevestigen en te behouden."

Neen, het is hier niet eene kwestie van last of moeijelijkheid, maar het geldt hier het onmogelijke, voor verreweg de meeste ouders in Indië, van hun beperkt ambtelijk inkomen de sommen af te zonderen om hun zonen naar Nederland te zenden en er hunne opleiding te bekostigen, en wanneer zij dat niet *kunnen* en hun de mogelijkheid wordt benomen hun zonen in Indië te laten leeren wat voor eene ambtelijke loopbaan noodig is, dan treedt noodwendig wrok op tegen het moederland en de band die hen er aan hecht wordt een keten. En wordt *die* band verlangd?

Maar hoe kunnen volksvertegenwoordigers dat gevoelen, die Indië slechts uit de boeken of slechts bij geruchte kennen?

VOX INDIAE.

Het tarief van uitgaande regten op Java en de invloed daarvan op den handel van Java met Australië.

In het Mei-nommer van de Economist is opgenomen een rapport omtrent den handel van Australië in 1863, opgemaakt door den heer van Rees,

kommandant van de Djambie. Aan het slot van dat rapport komt het volgende voor betrekkelijk den handel van Java met Australië.

De waarde van hetgeen uit Australië op Java is ingevoerd bedroeg in

1857	*f* 130.000
1858	- 97,336
1859	- 331,339
1860	- 132,073
1861	- 305,727

De uitvoeren naar Australië bestaan schier uitsluitend uit koffij, suiker, en rijst. Hetgeen van die artikelen derwaarts verzonden werd, bedroeg:

			Koffij.	Suiker.	Rijst.
In	1857	pikols	2,670	25,692	4,075
"	1858	"	1,236	26,080	40,266
"	1859	"	2,266	77,018	23,267
"	1860	"	4,315	22,502	8,931
"	1861	"	6,115	82,889	15,246

Voorts ontving Australië nog eenige peper, bindrotting, specerijen en andere kleine artikelen, maar de uitvoer van geen dier artikelen heeft gedurende den loop van een jaar immer een geldswaardig bedrag van *f* 25,000 bereikt.

De voorname reden dat Australië geen meer aanzienlijke hoeveelheden Archipel-produkten van Java trekt, schijnt in de eerste plaats te moeten worden toegeschreven aan het nog vigerende tarief van uitgaande regten. De koffij b. v. wordt, bij uitvoer naar Australië, belast met een uitgaand regt van 12 pCt., terwijl de handelaren van Ceylon slechts te betalen hebben aan uitgaand regt op koffij 1 shill. per cnt., hetgeen op niet meer dan 1¹/₂ en 2 pCt. der waarde te staan komt, zoodat de Ceylon-koffij (bij gelijken inkoopprijs als de Java-koffij) ruim 10 pCt. lager dan de Java-koffij zou kunnen worden losgelaten.

Het uitgaand regt dat op Mauritius van de van daar uitgevoerd wordende suiker geheven wordt, is ook lager dan het regt dat van de Java-suiker moet voldaan worden.

Bovendien is de kwaliteit der Mauritius-suiker veel beter geëigend voor de Australische markt dan de Java-suiker. Van Java-suiker is alleen de witte soort, en meer bepaald de nº. 20 grif te plaatsen; zij wordt voor dadelijke konsumptie gebezigd. Maar als grondstof voor raffinaderijen geeft men in Australië verre de voorkeur aan de ongekleide Mauritius-suiker (muskovados). Ten slotte zij hier nog opgemerkt, dat de boven opgegevene cijfers, vooral die betreffende den uitvoer van Java naar Australië, niet ten volle vertrouwen verdienen. Dikwerf gebeurt het, dat voor Australi bestemde ladingen van Java worden uitgeklaard als bestemd naar Nederland, in welk geval aanvankelijk slechts een verminderd regt behoeft betaald te worden; het verhoogde regt behoeft eerst te worden bijgepast, wanneer 12 maanden later niet blijkt, dat de lading in Nederland is aangebragt.

